

A Csokonai Könyvtár. Források (Régi kortársaink) című sorozat jelen huszonkettedik darabja az Aurora. Hazai Almanach forráskiadását tartalmazza öt kötetben. Kisfaludy Károly zsebkönyve 1822-től 1837-ig évenként jelent meg Pesten, Kisfaludy halála után, 1832-től Bajza József szerkesztésében. E kiadványban látott először napvilágot nyomtatásban a Himnusz és a Szózat, lapjain először jelent meg egyes művek címe után a megjegyzés: romantikus költemény. Az Aurora az első országos népszerűségnek örvendő magyar nyelvű szépirodalmi periodika, szerzőjének lenni, a szerkesztők körül formálódott társasághoz tartozni tekintélyt jelentett. Irodalom-, művészet- és sajtótörténeti szempontból egyaránt jelentős kulturális vállalkozás, mely nagy hatást gyakorolt a későbbi fejleményekre, s mint a korszakok közötti átmenet fontos színtere, egyszerre mutatja fel a 19. század első felének különböző irodalmi és ideológiai mintázatait. Kiadásunk első négy kötete mintegy két és félezer oldalon, metszetekkel és kottamellékletekkel együtt adja közre az Aurora tizenhat évfolyamát, míg az ötödik kötet az editio minor típusú szövegkiadói kommentárokat tartalmazza. E kötet élén az Aurora-jelenség átfogó értelmezésére vállalkozó kísérőtanulmány áll, amit az egyes kötetekhez, művekhez, metszetekhez, kottákhoz tartozó jegyzetek és magyarázatok követnek. Az Első folyóirataink alsorozat jelen kiadványában a korszak meghatározó periodikája válik hozzáférhetővé a tudományos kutatás és a szélesebb érdeklődő közönség számára.

ELSŐ FOLYÓIRATAINK: AURORA V. • Jegyzetek 1822–1837

CSOKONAI KÖNYVTÁR

Első folyóirataink:

AURORA

V.

**Jegyzetek
1822–1837**

Első folyóirataink:

AURORA

V.

Jegyzetek

1822–1837

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

22.

Sorozatszerkesztők:
Debreczeni Attila, Fazakas Gergely Tamás

A borítón:
A TUDÁS FÁJA
(Címlapnyomtatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Első folyóirataink:

AURORA

V.

Jegyzetek
1822–1837

Sajtó alá rendezte:
BODROGI FERENC MÁTÉ

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debreceen University Press
2024

A kiadvány megjelenését az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a Mecenatúra 2021 pályázati program finanszírozásában megvalósuló 141023 számú projekt tette lehetővé.

A kötet a HUN–REN Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre.

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által elismert kritikai szövegkiadás.

Lektorálta:
ORBÁN LÁSZLÓ

A sajtó alá rendezésben közreműködött:
TÓTH BARNA

© Bodrogi Ferenc Máté, 2024
© Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen University Press, 2024

ISSN 1418-3242
ISBN 978-963-615-139-3

Kiadta: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Debreceni Egyetemi Kiadója, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Tervezőszerkesztés: Lovas Anett Csilla
Nyomdai munkálatok: Kapitális Kft.
Felelős vezető: ifj. Kapusi József
Készült Debrecenben, 2024-ben

Tartalom

JEGYZETEK

Számvetés az <i>Aurora. Hazai Almanach</i> örökségével	6
A jelen kiadásról	49
Jegyzetek az egyes kötetekhez	56
Jegyzetek az egyes művekhez	75
Az <i>Aurora</i> szerzői	256
A metszetek jegyzéke	259
A kottamellékletek jegyzéke	271
Eltérő tartalmak a forráspéldányokban	274
Szómagyarázatok	277
Bibliográfia	326
Szerzők szerinti műcímmutató	335
Betűrendes műcímmutató	361
Névmutató	383

Számvetés az *Aurora. Hazai Almanach* örökségével

AZ ELŐZMÉNYEK

Az *Aurora. Hazai Almanach* konkrét megvalósulásának egyik legfontosabb előzménye, hogy 1818 áprilisában a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztésére létrehozott Tudományos Egyesület elnöke, Jankovich Miklós az egyik ülésen javaslatot tett egy elsősorban nőknek szóló irodalmi zsebkönyv indítására, melynek megszervezésére és finanszírozására a Trattner kiadóját tervezte az egyesület felkérni.¹ E kezdeményezés közvetlenül nem folytatódott, ám 1820. január 12-én Kultsár István felhívást tett közzé a *Hazai és Külföldi Tudósítások*ban egy bécsi mintájú almanach kiadására.² Egy bő hónappal későbből Kisfaludy Károlynak az Esztherházyak bécsi könyvtárosahoz, Gaal Györgyhez intézett témabeli levelei dokumentálhatóak. Február 17: „[N]agy terven töröm a fejemet, de még nem főztem ki eléggé; behatóbb vizsgálat után közölni fogom Önnel.”³ Február 29: „A következő évre egy magyar almanachot tervezek kiadni. Számítok barátságára, hogy nekünk is felajánl valamit, s hírnevével, nemes részvételével, morális értékeivel munkánkat felemeli. Nem akarunk a költségeken spórolni, hogy azt küllemre is a német almanachokkal egyenrangúvá tegyük; a nádor őhercegségének kívánjuk ajánlani. Kérem az Ön véleményét minderről[.]”⁴ Ezek után, 1821 elején a nyomdász Trattner János Tamás farsangi vacsoráján ténylegesen megalapítják az *Aurora* kiadványát. A *Magyar Kurir* 1821. május 4-i számában megjelenik az első tudósítás a készülő almanachról,⁵ még e hónapban a *Conversationsblatt* is tudósít a fejleményekről,⁶ július 20-án napvilágot lát a *Hirdetés Aurora nevű hazai almanachról* című írás is, aztán november 22-én megjelenik az első, 1822. évi *Aurora*, melyet a *Hazai és Külföldi Tudósítások* lelkesedéssel fogad.⁷ Ám ennél jóval hosszabb volt az út az első megjelenésig. Egy társasággal, Kisfaludyval és az ő íróbarátaival kezdődik: az úgynevezett *Aurora-körrel*.

E társaság története a magyar irodalomtörténet „legtündöklőbb” fejezeteinek egyike: „[a] tárgyalt kor a legfontosabbak, a tárgyalt személy a legjelentékenyebbek egyike irodalmunkban [...] az *Aurora*, az a vállalat, melyhez fogható sem befolyásra, sem fontosságra irodalmunkban sem eddig, sem azóta nem volt.”⁸ A Bajza József válogatott műveit kiadó Tóth Dezső szerint a „Kör” – így, nagybetűvel, megszorítások nélkül – az ekkor születő, újfajta irodalmi élet leg-

¹ Vö. KROMPECHER 1931.

² *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1820, I., 25–26.

³ KKMM 2., 12–13. Fenyő István fordítása: FENYŐ 1955, 22.

⁴ KKMM 6., 296. (Saját fordítás.)

⁵ „Pesten a’ legfinomabb ízlés szerént több nevezetes Tudósok’ köz kézremunkálkodásával, T. Kisfaludi Károly Urnak Redactioja alatt 1822-dikre jeles Almanac készül, mellynek tellyes mivoltát annak idejében bővebben fogják közölni” *Magyar Kurir*, 1821. 35. szám.

⁶ KKMM 2., 19.

⁷ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1821, II., 337–339.

⁸ BÁNÓCZI I., 1882, IV. Vö. még: „Az »Aurora«-val egy új korszak kezdődött a magyar irodalomban. Jó ideig ez a folyóirat uralkodott a magyar szépirodalmon és a XIX. század első felében legjelesebb költőink, íróink és tudósaink mind azon körből kerültek ki, melyet Kisfaludy Károly gyűjtött maga köré és a melyet »Aurora-kör« néven ismer a magyar irodalomtörténet.” STEINHOFER 1915. Elektronikus kiadása: <http://mek.oszk.hu/09000/09078/09078.htm>. „Kisfaludy Károly az *Aurora* révén vált a fiatal irodalom vezérévé, a Pesten megszerveződött irodalmi központ legfőbb tekintélyévé, aki Kazinczy kezéből átvette az irányítást.” PÁNDI 1965, 404. „[Az *Aurora-kör*] irodalmunkban új korszakot nyitott és képezett.” GARAY 1843, 156.

fontosabb és közvetlen „kristályosodási pontja”, annak vezetésére hivatva.⁹ A „Kör” középpontja Kisfaludy Károly, akinek – visszhangozza a kézikönyvi szintű tudás – „sikerül az ifjabb írói nemzedék minden kitűnőségét almanachja köré gyűjteni, az újonnan föllépő írókat egyesíteni, s így a magyar szépirodalom központosítását megvalósítani”.¹⁰ A tudatos folyamatban Kisfaludy mintegy megalkotja az Aurora-kört, dolgozótársai és barátai irodalmi koalícióját, „melyhez korának letehetségesebb és legbefolyásosabb írói tartoznak”.¹¹ Kisfaludy, aki nemcsak *Aurora*-jával, hanem személyiségével is centralizál, „rendkívüli” befolyást kezd tehát gyakorolni szépirodalmunkra.¹² A szakrális hanghordozás mellett a katonai metaforika mintázza még hathatósabban az összegző tételmondatokat, az előzőeken túl néha egészen sűrített megoldásokban is: „A vezér és ifjú törzskara ez együttélése emlékét őrzi az *Aurora*-kör elnevezés.”¹³

Toldy Ferenc 1875 februárjában olvassa fel *Irodalmi társas köreink emlékezete* című emlékbeszédét a Kisfaludy Társaságban. Az ünnepélyes oráció legfőbb szándéka bizonyítani, hogy a „szabad s magán társas körök” magyarországi ügye „messze kiható” befolyással bír az ízlés és az irodalom sorsára, hogy jelentősebb része van a „központosított munkásság” működésében, mint gondolnánk, hiszen a „tudományok magyar akademiaja” is csak akkor születhetett meg, miután már a „különböző társas körökben ható” s „egy-egy közös irányban egyesülő erők” kifejtették hatásukat – élükön a tetőpont Kisfaludy Társasággal.¹⁴ Az apodiktikus, kifejtő jellegű bizonyítás szimbólumokká növesztett példái mindig helyek és nevek együttesében jelenülnek meg: Bessenyei György társasága (Bécs), Batsányi magyar társasága (Kassa), Görög Demeter köre (Bécs), Schedius Lajos lakása, Kármán József és az „újkor első magyar salonja” a „lelkes úrnő” Belezsnayné házában, Teleki László asztala, Kultsár István háza, Vitkovics Mihály hajléka, majd Bártfay László szalonja (Pest). Az emlékező egyre több kommentárt fűz ezekhez a hangsúlyozottan privát „társas körökhöz”. Kultsár István a „hirtelen fényben feltűnt” Kisfaludy első házigazdájá is egyben.¹⁵ Kultsár maga a „megtestesült hazafiság”, hírlapjával a pesti magyar írói társas életnek is „természetes középpontja”, ezért minden irodalmi szándék és terv nála formálódik ki. Legfontosabbként például a *Tudományos Gyűjtemény* terve, s bizony – dacára az azóta elterjedő téves szóbeszédnek („fable convenue”) – az *Aurora* ötlete is itt fogalmazódik meg, mégpedig Kisfaludyban, s itt dolgozzák ki később részleteiben is. (215–216)

A költészet iránt érzékletlenebb Kultsár-ház „költőibb lelkületű” s „vidámabb” másikja Vitkovics Mihály lakása. A Vitkovics-kör „legfényesebb napjait” 1813-ban és 1815-ben éli, előbb Berzsenyi, majd Kazinczy látogatásakor. (217) A „vidám symposionok” jellege 1818-ban változik meg, amikor Kisfaludy is belép, a beszélgetések témája a drámaírás és a színház körül kezd forogni, az új vendég pedig egyre inkább lekörözi a „régiek” szólamait. Egy „új

⁹ TÓTH 1959, 12, 15.

¹⁰ *Pallas Nagy Lexikona*, II, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893, 365. Egyik életrajzírója, Heinrich Gusztáv szerint Kisfaludy elképzelései már kezdettől akörül forognak, hogy megalapítani kívánt zsebkönyvével a fiatal „erőket” összetartsa, és a „nemzeti költészet fejlődésének” irányt szabjon; ennek realizálódása avatja az irodalom első emberévé. HEINRICH 1905, 21, 23.

¹¹ *Uo.*, 24.

¹² GYULAI 1890, 90; GYULAI 1865, 405.

¹³ BÁNÓCZI 1893, 14.

¹⁴ TOLDY 1875, 209–230.

¹⁵ *Uo.*, 214. (A vonatkozó lapszámok a továbbiakban a főszövegben, zárójelben.)

társaság” kezd kialakulni, az „Auróra-kör”, a magyar költészet pedig nem mellékesen „aurorai korszakába” lép (221, 222).

Az ünneplő szónok ezután maga emeli ki, hogy beszédének hátralévő fejezetei e kör emlékezetének lesznek „szentelve”. Kisfaludy mint „alaposan kimívelt szépész” áll előttünk: „csodálva őt, csüggünk ajkain” – lelkesedik Toldy. (222) A Vitkovics- és a Bártfay-ház közötti átmeneti időszak leírása után – melyben Kisfaludy saját lakásán fogadja híveit – az új házigazda, Bártfay László meleg hangú dicsérete, majd egy hosszú külön fejezetben a hitves, Mauks Josephina apoteózisa következik. Kalla Zsuzsa Toldy emlékbeszédének elemzésekor azzal magyarázza a nyomatékos kitérőkben megjelenő hölgyreprezentációkat (Telekiné, Bártfayné), mert Toldy szalonértelmezésének definitív jegye, hogy annak nő által irányított „szellemi központnak” kell lennie, európai mintára.¹⁶

Kazinczy Ferenc 1810 tavaszán már láthatóan a göttingeni költőtársaság, az úgynevezett Göttinger Hainbund mintájára gondolkodik fiatal pesti híveiről. Nem lényegtelen adalék, hogy ez év januárjában már egy saját költői zsebkönyv kiadásán morfondírozik – mintegy bő tíz évvel az Aurora megjelenése előtt –, szintén német példa, jól valószínűsíthetően a *Göttinger Musenalmanach* nyomán.¹⁷ 1809-ben Szemere Pál *Muzarion* címmel tervezget egy szépirodalmi periodikát (párhuzamosan Döbrentei Gábor *Műzsák Almanakja* című évkönyvével), majd 1810 őszén már *Aurorájába* (!) gyűjt költeményeket.¹⁸ A Szemere-féle *Aurora* 1810 októberében kerül képbe tehát név szerint¹⁹ – aztán hírt ad róla bővebben Kazinczynak két hónappal később Vitkovics is²⁰ –, az elnevezés eredete azonban adatolhatatlan. Bár a müncheni német *Aurorát*²¹ már 1809-ben szeretve emlegeti a Kazinczy-levelezés,²² s az később is fel-feltűnik benne elismerőleg, eldönthetetlen, hogy ennek hatására keresztel-e Szemere. Hogy Vitkovics annyira lelkesen újságol, arra enged következtetni, Kazinczyt külön tájékoztatni kell az új fejleményekről, ám eredhet abból is, hogy Vitkovics számára nem ismeretes, a széphalmi mesternek előzetesen mennyi része volt a tervből. Mindazonáltal Szemere tudott dologként beszélni *Aurorájáról* mesterének már az első említéskor is, kommentár nélkül.²³

¹⁶ KALLA 2010, 512.

¹⁷ „Ha Musenalmanachot más nem kezd, én magam kezdek jövő esztendőre; a’ versek mellé literatúrai tudósításokat is rakván.” *KazLev.* VII, 224 (Döbrentei Gábornak, 1810. jan. 22.). A göttingai Musenalmanachok már az ifúság éveitől Kazinczy nagy kedvenceivé válnak, *Heliconi Virágok* című verseskötete például (musen)almanach-funkciójában lesz fontos számára, maga Göttinga pedig viszonyítási pontként élete végéig fontos marad. Miként pesti híveit magyar Hainbunddá fantáziálja, éppen úgy tesz csaknem húsz év után a Bártfay-szalón társaságával is: „Bártfaynak, ’s minden tekintetben olly igen tiszteletes hitvesének szép vacsorájiknál, ’s a’ legszebb, a’ legszabadabb egyességben [...] ’S elnézván a’ választottak’ e’ seregét, kedves reménnyel tölte el az a’ gondolat, hogy a’ mit a’ Német Literatúra nyere az által, hogy a’ Klopstock’ két neveltje Stolberg Christián és Friedrich Leopold, Bürger, Voss, Miller, Boie, Hölty, egy időben valának Göttingában, a’ miénk is meg fogja az által hogy ezek most itt.” *KazLev.* XXII, 423. (Guzmics Izidornak, 1829. máj. 27.)

¹⁸ Vö. „Az írók Kisfaludy Károly és az Auróra köré kezdtek gyülekezni, amelyet pedig még Vitkovits házában tartott keresztvíz alá Szemere Pál.” KÁLLAY 1927a, 249. Másol: „Az Aurorát még Vitkovits egyik vacsoráján tartotta keresztvíz alá az a Szemere Pál, akit később a Kisfaludy körből sokszor támadtak.” KÁLLAY 1927b., 318. A motívum origója Toldy emlékbeszéde: „Kisfaludy az Aurórával, mely különben még itt [Vitkovicsnál] tartott keresztvíz alá Szemere által, egy új középpontba kezdé gyűjteni maga körül az új erőket[.]” (TOLDY 1875, 221)

¹⁹ *KazLev.* VIII, 195.

²⁰ *Uo.*, 216.

²¹ *Aurora: eine Zeitschrift aus dem südlichen Deutschland*, München, 1804-től.

²² *KazLev.* VI, 204. (Rumy Károly Györgynek, 1809. jan. 30.)

²³ Vö. „Kézírásban lévő verseiből Horvát nyujtand néhány darabot Aurórámba.” *KazLev.* VIII, 195.

Ugyanígy áll a helyzet Kisfaludy almanachjával. Meggyőzően soha senki nem fejtette mindedig meg, miért is az *Aurora* cím. Hogy a hajnal(hasadás) konnotációjával a lap „avantgárd” jellegét kívánja-e az új vezér hangsúlyozni az új kezdet, a fény minden tudatos jelentésárnyalatával együtt, vagy csak szimplán „neoklasszicizál”, vagy éppenséggel beáll abba a sorba ő is, amelybe oly sokan a korban, hogy német mintára lesznek nálunk is *Flora, Laura, Urania, Aglaja* című sajtótermékek. Vagy valóban csupán arról van szó, hogy nemes egyszerűséggel átveszi Szemere ellenőrizhetetlen eredetű s meg nem valósuló ötletét, mely kapcsán annyi tudható azért, hogy első verspublikációja ebben jelent volna meg Kisfaludynak.²⁴ Kisfaludy első címváltozata a *Gizella* volt,²⁵ ideologikus emlékállításul az első magyar királyné személyének (s talán a könnyebb uralkodói engedélyeztetés okán is), mely ötletnek kivételesen nyoma sincs a Kazinczy-levelezésben. Mindenesetre Waldapfel József például biztos benne, hogy Kisfaludy a *Gizella* után Szemere hatására változtat *Aurorára*,²⁶ a legújabb állásfoglalás a kérdésben viszont éppenséggel ellenkezőleg érvel.²⁷ Egy biztos: a fennmaradó források mátrixa alapján nem állapítható meg biztos kritikai igénnyel, hogy mi volt az *Aurora* címadásának pontos motivációs háttere (azzal együtt sem, hogy az 1823-as kötet metszeteírása miként kontextualizálja a kötetkezdő Aurora-figurát).

1811 januárjában mindenesetre még úgy látszik, két magyar „Journal” is fog indulni: Döbrenteié és Szemeréé. Aztán 1813 tavaszán az utóbbi tizennégy ívnyi aurorás kéziratcsomóját átadja az induló Döbrentei-féle *Erdélyi Múzeum*nak.²⁸ A már emlegetett Jankovich Miklós aztán tehát 1818 tavaszán azt indítványozza, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* mellett jelenjék meg évenként egy „mulatságos gyűjtemény” is *Nefelejts* címmel a bécsi *Aglaja* mintájára, majd 1821 januárjától – vagyis mintegy tíz hónappal az első Kisfaludy-féle *Aurora* megjelenése előtt – Trattner e helyett kezdi el kiadni a *Szép-Literatúrai Ajándékot*, melynek egyik szerkesztője Szemere Pál.²⁹

AZ AURORA KELETKEZÉSE ÉS AZ AURORA-PÖR

Kisfaludy egyrészt kifejezetten a „jó üzlet” reményében lát hozzá az évkönyv tervezéséhez – öntudata pedig a „modern, piacról élni akaró” szerkesztőé³⁰ –, másrészt ugyanakkor számos allűrjében visszaköszön a romantikus művész kimódolt felsőbbrendűség-tudata a piaccal szemben (is), ezért lenézi a „csereérték”, a „gyakorlati sürgetés”, a „termelés” kényszerit, amelyek (szerinte) őt nem uralják.³¹ A pénz, az „érték”, a gazdasági presztízs össze-

²⁴ Vö. „Himfynek testvér öccse, Felhadnagy Kisfaludy Károly is, nálam mutatta be verseit.” *KazLev.* X, 212 (Szemere, 1812. dec. 29.). Vö. még *uo.*, 308.

²⁵ KFL 2., 24. (Szemere, 1820. dec. 4.)

²⁶ Az első magyar királyné neve Gizella, ez volt az első címváltozás ennek hatására, de aztán a „Szemerétől” gyakor az ő közreműködésével tervezett évkönyv címét választotta”. *WALDAPFEL* 1935, 270.

²⁷ „A korszak zsebkönyveinek, almanachjainak sok esetben antik női nevet adtak, mint például az Aurora (volt bécsi, német nyelvű verziója is), Cornelia, Minerva vagy épp a Penelope [...] Nem valószínű a közvetlen kapcsolat Szemere Pál kezdeményezése és Kisfaludy Károly almanachja között, sokkal valószínűbb, hogy az azonosság véletlen, egyszerűen a kordivat sugallatára született.” *BOLDOG-BERNÁD* 2016, 11. jegyzet.

²⁸ CSAHIVEN 1931–1933, 75; *KazLev.* VIII, 195, 200 (Szemere, 1810. dec. 10.); *KazLev.* X, 308.

²⁹ CSAHIVEN 1931–1933, 81; *WALDAPFEL* 1935, 256–257.

³⁰ SAJBÉLY 2007, <http://villanyspenot.hu/villanyspenot/#!/fejezet-ek-/39W1SyqYTi2UGd9roIXBjw>. Vö. a Gaal Györgyhöz írt, a 3. lábjegyzetben már hivatkozott levéllel, a készülődés időszakából: „Ez a terv mind ketőnknek rendkívüli hasznot hajthat.”

³¹ Az *Aurorát* gyakorlatilag már 1830-tól szerkesztő Bajza József például vehemensen kéri ki magának, hogy „pénzszertető” vagy „hasznosító” lenne. Vö. BAJZA József, *Mellyik a' valódi Aurora, törvény és józan ész előtt?*

függései az Aurora-pör kontextusában vizsgálhatók leginkább, melynek újraolvasása kapcsán az *Aurora* születésének eddigi narratíváját is kellően árnyalhatjuk.

Az úgynevezett Aurora-pör Kisfaludy Károly 1830-as halála után az *Aurora* utódlása kapcsán bontakozott ki, s érte el tetőpontját 1834-ben. Az 1831-es évre szóló szépirodalmi évkönyv az addigi szerkesztő, Kisfaludy Károly neve alatt jelent meg, tulajdonképpen „posztumusz” jelleggel. Ezt követően Bajza József adja ki az 1832-es és 1833-as *Aurorát* a Trattner-Károlyi nyomdájánál, az 1834. évre szóló kötetet azonban átviszi ifjabb Kilián Györgyhez, mire Trattner-Károlyi István Szemere Pált kéri fel a szerkesztésre, aki szintén kiad arra az évre egy *Aurorát*. Ez a következő évben megismétlődik, ugyanazokkal a szerkesztőkkel és kiadókkal, miközben az ellenérdekelt felek kölcsönösen igényt tartanak az „igazi” *Aurora* feletti tulajdonjogra, s álláspontjaiknak polemikus közleményekben adnak hangot.

A legutóbbi időkg domináns narratíva szerint Szemere Pál Horvát Istvánnal összefogva próbálja „megbénítani” Kisfaludy Károly örökségének Bajza általi méltó folytatását. Ám Bajza felveszi az „odadobott kesztyűt”, és „félelmetes debatterként”, mesteri dialektikájával „tönkreveri” ellenfelét, méghozzá a jog és a nemesi gondolkodás „föltett birodalmában”.³² Szemere Pál eleve az „elvetélt tehetség irigységével” szemléli Bajza sikereit, kritikai erejét, becsúgya pedig a Kisfaludy halálával megüresedett irodalmi vezérség felé ösztökéli. „Elvakultságában” arra határozza el magát, hogy „ellen-Aurorát” ad ki. Bajza, aki egyszerre szerkeszti az *Aurorát* és a *Kritikai Lapokat*³³, ezután síkraszáll az írói szabadságjogok védelmében, s támadást indít a „pseudo-Aurora” ellen. Bajza elhatározza tehát, hogy „móresre tanítja” s „kioktatja” a kiadót és szövetségeseit az írói alkotás tiszteletéről. A pör Bajza „fényes erkölcsi diadalával” végződik.³⁴ Bajza ugyanakkor a *pénz* hatalmával is szembeszáll, hiszen az Aurora-pör kiváltó oka tulajdonképpen *anyagi* természetű: „összeütközés a csak nyereségre figyelő, lelkiismeretlen, papíron, kötetesen, metszeteken nyereszkeskedő kiadó s az irodalom és közönség igényeit védelmező szerkesztő között.”³⁵ A *Kritikai Lapok* hasábjain lezajló pör ismét az irodalmi élet elevebe vág, amelyről „a Corpus Juris eladdig mit sem tudott”, s melynek megoldását az irodalmi élet egyre differenciáltabb gyakorlata égetően szükségessé tesz: az írói tulajdon jog mibenlétének tisztázását. „A Kisfaludy Károly örökébe lépett, Aurorát szerkesztő, mégis bitortlással vádolt Bajza nemcsak dokumentumokkal, éles logikával védte magát, de kifejtette az »elmeszüleményi jussok és tulajdonok törvényének« nálunk ismeretlen egész »filozófiáját«, tudva mindvégig, hogy nem pusztán személyes ügyben harcol.”³⁶ Bajza e hagyomány szerint a „feudális béklyóiból kibontakozó” irodalmi élet egy-egy fontos elvi kérdését tisztázza, a „polgárosult irodalmi morálnak” útját egyengetve, „kíméletlenül összezúzva a nagy átalakulás korszakában mindent, ami a régít képviselte a bontakozó újjal szemben”.³⁷ „[A]z Aurora-pör – először a magyar irodalom történetében – tisztázza a szerzői jog, az írói tulajdon addig bizonytalanul kezelt fogalmait.”³⁸

Feleletül Horvát Istvánnak, *Kritikai Lapok*, 1834/V. = SZALAI 1981, 215.

³² FENYŐ 1979.

³³ „[Amely] megtöri irodalmunkban minden irodalmon kívüli tekintély, rang vagy éppen előző feudális hagyományát.” FENYŐ 1976, 11.

³⁴ FENYŐ 1955, 100–101.

³⁵ TÓTH 1959, 25.

³⁶ *Uo.*, 21.

³⁷ *Uo.*, 19.

³⁸ SZALAI 1981, 563. (Kiemelés tőlem.)

Az Aurora-pör kapcsán Horvát István, a múzeumi országos könyvtár őre, történész, egyetemi tanár nemcsak az alapítás legteljesebb történetét mondja el, hanem *Az Aurora Per* című cikkében minden fontosabb vonatkozó jogi iratot is publikál.³⁹ Mint már az előbbi fejezetben is szóba került, 1821-ben, közvetlenül év elején a nyomdász Trattner János Tamás farsangi vacsorát ad, ahol egy almanach kiadásának szükségessége kerül megint elő, mint annyiszor a korszak közbeszédében. Horvát István emlékezete szerint ő maga buzdítja az egybegyűlt „hazafiakat” kicsivel több konkrétumra: „[p]énz kell mindenk előtt a kiadandó almanachhoz. Ezt tegyük össze, s félig készen léssen az almanach.”⁴⁰ Az orvos, akadémikus, fordító Forgó György ekképpen teszi le nyomban az első 150 forintot az asztalra: „Horvát bátyámnak igaza vagyon. Nekünk mindenk előtt pénz kell s azután tanács.”⁴¹ Pár hónap után Trattnernél összegyűlik 1775 forint. E mellé Kisfaludy Károlynál, akit szerkesztővé választanak, összejön 725 forint, közte azzal a 400 forint Marczibányi-jutalommal, amelyet bátyja, Kisfaludy Sándor ajánl fel az ügy érdekében. Így áll elő 2500 forintnyi tőke.⁴² Kisfaludynak mint szerkesztőnek évi 700 forint díjazást szavaznak meg, 1822. április 15-én pedig megkötik vele az első hivatalos szerződést. Az első lapszám ezt megelőzően, 1821. november 22-én jelenik meg, melyről annyi tudható – kizárólag a Horvát-féle anyagból –, hogy Kisfaludynak „az Aurora első esztendőbeli kiadására tett költségekben is legnagyobb része volt”,⁴³ ugyanakkor 731 forintot, melyet a közös alapból kivett Trattner nyomtatási költségeire, végül nem fizetett annak ki.⁴⁴ Az *Aurora* alapítványának (*fundatio*) gondviselője a színházigazgató és lapszerkesztő Kultsár István, redaktora pedig tehát Kisfaludy Károly, aki az alapítvány tőkéjével (az első szerződés idején 2000 forint) az *Aurora* kiadásával kapcsolatosan szabadon gazdálkodhat 5000 forint összeghatárig (hogy ez az összeg kizárólag a fundusból ténylegesen finanszírozható legyen, a szerződés szerint három-négy év múlva válik reálissá).

Nem egészen két év után Kisfaludy kiváltja az *Aurorát* a Kultsár–Forgó–Horvát-féle fundusból, akik 1824. február 6-án közös megegyezéssel át is adják Kisfaludynak a tulajdonjogot.⁴⁵ Eszerint Kisfaludy megkapja Kultsár Istvántól az *Aurora* tőkepénzét, melyet 1827-ig, tehát három év alatt minden év március 31-ével 1000 forintként köteles törleszteni az almanach háromévi biztos kiadása mellett. Az ilyeténképpen „obligált” szerkesztő haláláig mindössze 700 forintot fizet vissza. A kiadási jogot aztán 1830-ban Kisfaludy eladja Trattner Mátyás vejének, Károlyi Istvánnak 700 forintért. Az 1832-es és 1833-as köteteket már Bajza szerkeszti, aki évenként adja el a kéziratokat Trattner-Károlynak,⁴⁶ 1834-ben pedig a velük való összekülönbözés miatt ifj. Kilián Györgynek.⁴⁷

A lényegét még egyszer összefoglalva: 1821 elején, Trattner János Tamás könyvnyomtatónál a farsangi vacsorára összegyűlt urak elhatározzák, hogy nemcsak beszélnek egy minőségi

³⁹ *Tudományos Gyűjtemény*, 1834, II., 129–158. (Újraközli Szalai Anna: SZALAI 1981)

⁴⁰ *Uo.*, 185.

⁴¹ *Uo.*

⁴² Heinrich Gusztáv Kisfaludy-szövegkiadásának bevezetőjében – Bánóczi József nyomán – összesen 3580 forint alírt adományról van szó, melyből itt is 2490 forint a ténylegesen be is fizetett összeg. (HEINRICH 1905, 24)

⁴³ SZALAI 1981, 188.

⁴⁴ *Uo.*, 194. Vö. az előzetes farsangi adakozással kapcsolatosan Horvát által megjegyzettekkel: „Ha azok, kik még mint ígértettek, Forgó jegyzékében megneveztetnek, lefizették-e Kisfaludy Károlynál ajánlataikat? – azt, minthogy Kisfaludy Károly némely költségeknek kifizettetésüket a nála befolyandó pénzből summásan magára vállalta, én itt most különösen meg nem határozhatom.” *Uo.*, 187.

⁴⁵ *Uo.*, 192.

⁴⁶ *Uo.*, 179.

⁴⁷ *Uo.*, 172.

magyar költői zsebkönyv szükségességéről – mint eddig –, hanem annak anyagi feltételeit is megteremtik végre. A *pénz* az Aurora-születés ősnarratívájának vezérmotívuma tehát, amely alapítványi tőke formájában már e vacsorán jelentékeny. A fennmaradt levelek alapján az látható, hogy Kisfaludy Károly már ezt megelőzően tervez elindítani egy efféle kiadványt,⁴⁸ ám nem sikerül tervét önállóan megvalósítani, hanem ezen farsangoló urak közössége bízta meg vele. Ezek az adakozó urak pedig már nem a 18. század mecénásai, sokkal inkább kulturális befektetők, ám közvetlen haszon nélkül. A pénz befektetésének formája itt az *alapítványi* forma (*fundatio*). Az „alapítványi Aurora” tulajdonképpen fiktív jogi személyé válik, önálló jogalanyisággal felruházott célvagyonnal. Nem olyan szervezet ez, mint például a *részvénytársaság*, amely forma egyébként is csak hosszú évek múlva kezd elterjedni Magyarországon, s melynek betétese (részvényesei) a vállalkozás nyereségéből osztalékot kapnak vissza, vagyis effektíve profitorientált a működés módja. Ám nem is az egyre inkább, főként a reformkorban oly divatosá váló *egylet* (vagyis *egyesület*, *unitas*), abban ugyanis bár valamilyen célkitűzéssel, akaratnyilatkozattal együttműködő tagoknak kell lenni, de javaknak nem feltétlenül, míg az alapítványnak mindenképpen rendelkeznie kell ilyenekkel, amennyiben az alapítvány definitíve valamilyen tartós cél eléréséhez rendelt vagyon. Ebben az esetben egy (vagy több) alapító vagyonának letétbe helyezésére van szükség, amiből a célt megvalósítja az alapítvány. A célvagyon esetünkben pár hónap alatt dokumentáltan tehát 2500 forintra nő, ebből 1775 forintot a fundátorok, vagyis az alapítók helyeznek letétbe, 725 forint pedig Kisfaludy Károlynál gyűlik össze. Az alapítvány választott gondnokai, vagyis a *kurátorok* Kultsár István, Forgó György és Horvát István. A *kuratórium* az alapítvány felügyelő, irányító szerve, az alapítványi gondnokok testülete, amely dönt az alapítvány stratégiai kérdéseiben, az alapítvány működési irányáról, az alapítványi vagyon felhasználásáról, vagyis az alapítás után itt összpontosul az alapítványi célok megvalósulásának felelőssége.

Az alapítvány tagjai Kisfaludy Károlyt választják szerkesztőnek, akivel a kurátorok szerződést kötnek tehát 1822 áprilisában, évi 700 forint díjazást szavazva meg neki. Kisfaludy az alapítvány forgótőkéjével az *Aurora* kiadásának vonatkozásában szabadon rendelkezhet. Az éppen szükséges pénzüsségeket Kisfaludy Kultsár Istvántól, a *massae conservator*tól, vagyis a javak kezelőjétől veheti fel, kötelezvény (*obligatio*) mellett, vagyis váltóhitelezés formájában. Az „általvett tőkepénz megtérítésére” Kisfaludy köteles Kultsárhoz mint kuratóriumi elnökhöz eljuttatni az árultatás előtt az aktuális évi *Aurora*-példányokat a felvett pénz értékéig, plusz 1000 forintot letenni nyereségként, különben „szoros számadásra” kötelezhető. Amennyiben az 5000 forintos összeghatárt kihasználja a szerkesztő úgy, hogy magánpénzéből nem kell hozzá pótolnia, mert a fundus (pénzalap) mindezt fedezi, az 1000 forintot további 500-zal köteles növelni.⁴⁹ Az alapítvány tehát növekedő vagyonnal számol, melynek nyereségéből ugyanakkor a fundátorok közvetlenül nem részesülnek (nem részvényesek, még tiszteletpéldányokat sem kapnak), hanem az adott kulturális beruházás lehetőségfeltételeit növelik vele.

Mindezzel együtt tudható ugyanakkor, hogy – papíron – igen hamar megváltozik az *Aurora* mint „jogi személy” tulajdonjogi szerkezete. A kiadókat igen sűrűn váltogatja Kisfaludy: az első kötet Trattner János Tamás pesti műhelyében, a második és harmadik kötet az egyetemi nyomdánál, a negyedik kötet Landerer Lajosnál készül, a többi ismét Trattnernél jelenik

⁴⁸ A Trattner-vacsora előtt hónapokkal, már 1820 októberében készen áll a debütáló szám tartalomjegyzékének jó része, s Kisfaludy Kultsár István és a bécsi lapszerkesztő Görög Demeter révén már a császári engedélyeztetést, a cenzurális előkészítést intézi. (L. KKMM 6., 332–333) Vö. BOLDOG-BERNÁD 2020, 59–60.

⁴⁹ A kuratórium és a szerkesztő közötti megegyezés teljes szövegét l. SZALAI 1981, 188–190.

meg. Az 1829-es és 1830-as köteteket Kisfaludy a pesti Lichtl Károly mű- és zenemű-kereskedőnél adja ki, de vele sincs megegyedve. „Végre is, hogy a kiadás gondját magáról teljesen elvesse, az 1831-iki »Aurora« kiadási jogát eladta Trattner János Tamás vejének, Károlyi Istvánnak, 700 váltó forintért.”⁵⁰ Már az alapítástól számított harmadik évben az *Aurora* kiváltását kezdeményezi Kisfaludy, a kurátorok pedig 1824 februárjában a szerkesztő *személyére* való tekintettel (vagyis *ad personam* jelleggel) közös megegyezéssel át is adják Kisfaludynak a tulajdonjogot, bizonyos szerződésben rögzített feltételekkel.⁵¹ Mivel Kisfaludy az almanach aktuális 3000 forintnyi tőkepénzét nem tudja kifizetni, vagyis *insolvens* (s egyébként sem éppen a legjobb bonitású személy), egy váltócédulás egyoldalú kötelezettségvállalás formájában történik meg az átruházás. Eszerint Kisfaludy megkapja a kuratóriumtól az *Aurora* célvagyonát minden felár nélkül(!), melyet három év alatt 1000 forintonként köteles törleszteni kamatmentesen(!), a szépirodalmi évkönyv háromévi biztos kiadása mellett. A szerződés, tulajdonképpen adósságlevél, megadatlan tartozás esetén Kisfaludy „ősi jószágaira” terhelhet, ugyanakkor szabályos teljesítés vagy előtörlesztés esetén „a fundusnak az Aurórához való jussa egészen megszűnik”⁵² (de csak akkor). A képlet tulajdonképpen tehát egyfajta *kötött felhasználású személyi jelzáloghitel* formájában áll elő.

A kiadási jogot aztán 1830-ban Kisfaludy eladja tehát Trattner Mátyás vejének, Károlyi Istvánnak 700 forintért, így többek között az előállítás költsége és a terjesztés gondja is a kiadóra hárul, aki a megszerkesztett anyagot vásárolja meg tulajdonképpen. Az „obligált” szerkesztő haláláig mindössze ezt a 700 forintot fizeti vissza a kuratóriumnak, melyet kiegészítve a fundus kasszájában még megmaradt 258 forinttal, Kultsár István kerekít 1000 forintra, amit kamatozó pénzüsszeggé tesznek 1825 áprilisában, hogy „ezen summa ne heverjen, hanem hasznot hajtson”.⁵³ Az 1832-es és 1833-as köteteket már Bajza szerkeszti, aki évenként adja el a kéziratokat Trattner-Károlyinak. Bajzával nem köt szerződést a kuratórium, az egyébként ma is élő joggyakorlat egy formuláját alkalmazva, a *tacitus consensus*, vagyis a hallgatóságos beleegyezés elvét követve. Ahogy Horvát István fogalmaz: mivel látták, „hogy a legtisztább szándékból alkatta intézet veszedelemben forog”, a társaság képviselői „édes örömet” vettek, hogy Kisfaludy halálának vákuumában (és anyagi káoszában) az illető nyomda magára vállalta a további kiadatást, már csak azért is, mert látták, hogy a hiányzó tőkepénz „ideig-óráig beszédhetetlen”.⁵⁴ Bajza azonban összekülönbözik Trattner-Károlyi cégével, és 1834-ben már ifjabb Kilián Györgynél adja ki az *Aurorát*. Ezzel egyet nem értve, a Szemere-féle, szintén 1834-es *Aurora* (továbbra is Trattneréknél) „egyenesen jóváhagyásunk mellett jelent meg” – írja Horvát István, a másik még élő kurátor, Forgó György ellenjegyzésével.⁵⁵

Mint látható, az *Aurora* jól definiált pénzücs feltételek között működik, melyben megvan a szerkesztői „szellemi” szabadság ugyan,⁵⁶ de a pénzücs mozgás logikája folytonos befolyásoló tényező: az *Aurora*-alapítvány őrei figyelnek a kamatozásra, a határidőkre, a fedezetre egyaránt. Ugyanakkor éppenséggel nem igyekeznek beleszólni a szerkesztés mikéjébe, háttérben maradnak, megvan az alapos szerződésben lefektetett teljes körű szerkesztői mozgástér, a

⁵⁰ STEINHOFER 1915, 106.

⁵¹ A megegyezés (*Obligáció*) dokumentálva: SZALAI 1981, 192.

⁵² *Uo.*, 192.

⁵³ *Uo.*, 191.

⁵⁴ *Uo.*, 194.

⁵⁵ *Uo.*

⁵⁶ Vö. az 1822-es szerződés 10. pontjával: „Az *Aurora* rendeltetése, szerkesztetése, tárgyainak megválasztásuk, szóval az almanachnak egész mivolta egyedül Kisfaludy Károly úr tetszésére és ítéletére bízatik.” (*Uo.*, 190).

jogok és kötelezettségek pontos rögzítésével együtt. Nyerészkedésről tehát nehezen beszélhetünk, vesződségekről annál inkább. Az más kérdés, hogy a redaktor Kisfaludyt mennyire érdeklí mindez – s itt utalhatunk vissza arra a bizonyos (romantikus) piacellenes művészgőgre is –, mert a fellelhető források alapján folyamatos pénzügyi deficittel, újabb és újabb kölcsönökkel küszködik. Ami ugyanakkor mégis jelzi, hogy Kisfaludy azért mégsem független az üzletszerű vesződségektől, az a terjesztés folytonos problematikussága,⁵⁷ illetve az a tény, hogy a nyomdászkatokat igen sűrűn váltogatja (kezdetben tehát nem eladja a szerkesztett anyagot a kiadónak, hanem fizet a kiadásért, és utána maga próbálja értékesíteni a termékét). Mint már szó volt róla, 1830-ban aztán, jól valószínűsíthetően éppen e két fő nehézség miatt, végül túl is ad a kiadási jogokon a fentebbiek szerint.⁵⁸ Ezzel a fordulattal ő csupán tartalmat állít elő, amit elad, innentől kezdve a nyomdai előállítás és az országos értékesítés terhe nem nyomja a vállát. Itt jegyzendő meg, hogy az *Aurora* mindig a következő évre készült, jó esetben nyáron összeállt, őszi elejére pedig a nyomdába került, hogy az őszi országos, különösen a pesti vásárokon már árulni lehessen példányait. A pesti Lipót-napi vásár például november 15-től több napon át tartó értékesítési lehetőséget jelentett.

Az OSZK Oct. Hung. 330 jelzetű kéziratoss állományban van egy Trattner János Tamás féle 1822-es számadásfüzet, amely *Aurora*-elszámolásokat tartalmaz (mint már szó volt róla, az *Aurora* több kötetét, köztük az első Trattner adta ki, de könyvkereskedőként is fontos). Ebben az „Aurorából bevett pénzek” summája 1949 forint, mely összeg különféle „uraktól” (Vitkovics, Eggenberger stb.) származik. A kéziratköteg másik foliója szerint az 1823. évi *Aurora* árusításából 3000 forint, az 1824. évből 2750 forint bevétel jön össze. Egy másik itt található dokumentum alapján Trattner az 1824. évi *Aurorából* október és december között összesen 270 példányt vesz át tekintetes Kisfaludy Károly úrtól, amelyből 836 forint bevétele keletkezik. Az OSZK Fol. Hung. 815 jelzetű kéziratoss számadásfüzetből pedig az látszik, hogy Trattner János Tamás 1822-ben október és december között 186 darab „közönséges” papirosú *Aurorát* vesz Kisfaludytól, míg velin papirosos, szebb kötésben 12 darabot.

Mindenesetre az *Aurorát* fenntartó alapítvány gazdasági tudatossága, gondossága mindezzel együtt is egyértelműen a polgári formák és megoldások, ha úgy tetszik, a reformkori Magyarország felé mutat. Ez a működésmód tehát igencsak nehezen nevezhető *feudális*nak. Nem „atyáskodó”, nem „patriarchális”, még csak nem is „mecenaturális”, sőt: a művészeti-esztétikai aspektusokat tudatosan kiszervező, azokat érintetlenül hagyó, a gazdasági faktoroktól a lehetőségekig elkülönítő, vagyis meglehetősen autonómiaérzékeny eljárásokat követ. De legalább is nem „reakciós”; mert tulajdonképpen az egyik első markáns előképét jelenti a hitelezés, a kölcsönfinanszírozás, a célulví közéleti-kulturális tőkés társulások nem sokkal később megjelenő polgári világának.

---

⁵⁷ A potenciális vevőket még mindig a régi módon, közvetítőkön keresztül kell „becserkészni”, egyrészt mert kevés a könyvkereskedő, másrészt mert a vállalkozás nem bírja el azt a 15%-ot, amit a viszonteladók levonnak a bizományba átvett és eladott példányok árából. (BÁNÓCZI 1883, 33–35) A terjesztést Kisfaludy tehát úgy oldja meg, hogy „irodalmat kedvelő” vidéki barátainál bizományba helyez 10–12 példányt, a megbízottak pedig küldik a pénzt a szerkesztő számára. Kultsár 100-at is képes eladni esztendőnként, mely teljesítményével igencsak ügyesnek számít. (FENYŐ 1955, 25) A terjesztés mikéntjéről, hatáiról, minőségéről bővebben: BOLDOG-BERNÁD 2020.

⁵⁸ A Kisfaludy-kiadványban monografikus igénnyel értekező Bánóczi szerint ekkor (sem) köt különösebben jó üzletet, azaz a vállalkozás piaci értéke ekkor is meglehetősen alacsonynak tekinthető, az adásvétel létrejötté ugyanakkor más szempontból bír „irodalomgazdasági” jelentőséggel: egy profitorientált kiadó immár potenciális üzletet lát egy magyar nyelvű almanach saját felelősségű és rizikójú rendszeres megjelenítésében. BÁNÓCZI 1883, 36–37.

Fekete Norbert filológiai aprómunkával gondosan rámutat, hogy az Aurora-pör (is) egy többlépcsős retorikai-kommunikációs stratégiába ágyazódott bele Bajzáék részéről, mely több periodika „hadszínterén” folyt, mely az ellenfelek feltüzelésétől az önmagukat áldozatnak bemutató narratívaalkotáson át a teátrális „bírói ítélethirdetés” fináléjáig ívelt, s mely elsődlegesen az olvasók meggyőzését szolgálta, olyan személyek ellen irányulva, akikkel Bajzáéknak már a konkrét Aurora-vitát megelőzően is konfliktusuk akadt.⁵⁹ Az 1833 nyarán megjelent *Kritikai Lapok* harmadik füzetében Bajzáék elhelyezték azokat a szövegeket, melyeknek az volt a célja, hogy vitára kényszerítsék Horvátot.⁶⁰ 1834. május 1-én kelt, *Melyik a valódi Aurora*, törvény és józan ész előtt? *Feleletül Horvát Istvánnak* című írásában Bajza Horvát *Tudományos Gyűjteményben* publikált írására reagál, melyben a szerző tehát a megőrzött Aurora-okiratok teljességre törekvő publikálásával igyekszik bizonyítani, hogy az illető almanach tulajdonjoga nem Bajzáé, hanem az alapítványé.

Bajza módszere kevésbé a történeti dokumentálás, sokkal inkább egyfajta advokátusi karakterre törekvő érveléstechnika. Egy tőle ismerős manőverrel úgy kezdi, hogy nincs ínyére „tollvitába” keveredni, s írása szükségtelen is volna, ha „az írói és könyvkiadói jussokról corpus jurisunkban törvények volnának”, hisz akkor egy tiszta törvényszéki helyzet állna fenn, így azonban a közönség a bíróság.⁶¹ Vagyis az alapvetően jogi helyzet itt retorikai kontextusba oldódik át, a szintér pedig újra az *opinio publica*, mint számos másik korabeli pörben. Az írásmű a közösségi-retorikai és a jogi kontextusokat váltogatva építkezik a továbbiakban is. Bajza az őt ért *vádakat* „jussbitorlás”, „erőszakos elfoglalás”, „haszonlesés”, „pénzimadás” alakváltozatokban vezeti fel, melyek egyrésztől hiperbolikusan túlzóak, másrésztől az egyébként békés természetű, ám most sarokba szorított igazságérzet megbántott, felbőszített, ugyanakkor mindent végérvényesen tisztázni akaró beszédpozícióját építik ki – vagyis Bajza otthonos terepét, az erőszakot erőszakkal bárki visszaverhet (*vim vi repellere quique licet*) elvének jegyében.

Miután Bajza megjegyzi, hogy az ő *Aurorája* mellett több nagy nevű literátor – többek között Toldy és Vörösmarty – közös közleményben állt ki, s az ő *Aurorája* egyébként is jóval népszerűbb, és jobban fogy, mint a Szemere-féle, háborús helyzetet ír le, melynek során több apró, áttételes támadás után Horvát István indított „egész csatarobajjal” rohamot személye ellen.⁶² Bajza tézise, hogy az *Aurora* kiadási jussa töretlenül Kisfaludy Károlyé. Azzal érvel, hogy egyrészt a kivásárlási megegyezésben támasztott egyik feltétel maradéktalanul teljesült (ti. hogy az *Aurora* legalább három évig töretlenül jelenjen meg), másrészt a másik feltétel, vagyis a 3000 forintos célvagyon visszafizetése mint vételár eleve képtelenség, hiszen „ez kölcsönvett pénz volt, s ennek visszafizetése által mindenkor csak kölcsönt fizetett vissza [Kisfaludy], de nem vett volna semmit.”⁶³ De még ha ez a helyzet (halkan hozzátehetjük: ebben a formájában jogi nonszensz) nem is állna így, mondja az óvatos Bajza, akkor is (az immáron halott) Kisfaludyé maradt a „kiadási juss”, csupán 2000 forintos teherrel – emlékezzünk: 700 forintot sikerült Kisfaludynak „betörlesztenie” a 3000-ból, amit a kuratórium kerekített fel 1000-re –, ami ősi jószágaira be is van hivatalosan jegyezve (*intabulálva* van). A Bajzára leginkább jellemző érv ugyanakkor az, hogy még ha egyik feltétel sem teljesült volna, akkor is

⁵⁹ FEKETE 2018, 128.

⁶⁰ *Uo.*, 130. Ezen „kísérőszövegek” egyike volt Nemesapáti Kis Sámuelnek az *Erdélyi Társalgóban* megjelent cikke is [*Két Aurora*, 1834], amely végül megnyilatkozásra készítette a kérdésben Horvátot (bővebben *uo.*, 132).

⁶¹ BAJZA József, *Melyik a valódi Aurora, törvény és józan ész előtt? Feleletül Horvát Istvánnak* [*Kritikai Lapok*, 1834, 5. füzet toldaléka] = SZALAI 1981, 195.

⁶² *Uo.*, 198.

⁶³ *Uo.*, 200.

Kisfaludyé lenne az *Aurora*, hiszen nincsen benne a Horvát által közzétett kontraktusban *per expressum*, hogy nem teljesítés esetén a „dolog visszaesik a régi állapotba”.⁶⁴ A bajzai kazuizmus újabb csúcspontja, mikor így ír: „Kérem most Horvát Istvánt, nem ismerte-e el ő maga is, de facto azáltal, hogy intabulációhoz folyamodott, azt hogy a Kisfaludyval kötött egyezés még mindig áll a maga erejében?”⁶⁵

Bajza azt is kifogásolja, hogy a szerződésben minden kötelezettség Kisfaludyt nyomja, az alapítókat pedig semmi, hogy az „obligációban” szövegezni kellett volna, hogy a kurátorok csak és kizárólag *Kisfaludy* személyére vonatkozóan mondanak le az *Aurora* tulajdonáról, s hogy Kisfaludynak mint „részvényesnek” egyébként is nagyobb jussa van az *Aurorához* valamennyi alapítóénál összesen.⁶⁶ Annak igazolása pedig, hogy Kisfaludy halála óráján rá testálta a szerkesztés jogát – amely (főként Toldy részéről) evidenciaként kezelt kulcsmotívum máig nem bizonyítható, sőt igen ellentmondásos információ, többek között mivel nincs *favor testamenti* (vagyis az örökagyó akarata szerint értelmezhető végrendelet)⁶⁷ – egyedül Kisfaludy örökösei előtt bizonyítandó, nem pedig Horváték előtt. Az is külön érv, hogy a kuratórium nem tanúsított rosszallást akkor, amikor ő adta ki Trattner-Károlynál az 1832-es és 1833-as *Aurorát* is, s hogy az 1830-as szerződés Kisfaludy és a kiadó Károlyi István között kétoldalú szerződés volt, nem pedig háromoldalú, vagyis nem jelent meg benne a kuratórium mint felügyelő szerv.⁶⁸ A sok jellemző, egzaltált mondat közül az egyik (ahhoz kapcsolódóan, hogy a kuratórium az 1832-es és 1833-as számot hagyta Bajza által szerkesztetni): „Horvát azon időben hallgatott, nem mondott ellene tettemnek, mert akkor még tisztán látta, érzette, hogy neki ellenmondani nincs jussa.”⁶⁹

Bajza érvei között kétségtelenül vannak relevánsak, bár hogy egytől egyig mindegyik „juridice” működne, sőt, hogy mindegyik a jogban (is) oly fontos okozati összefüggésekből (*causalis nexus*) táplálkozna, azért jócskán túlzás. Noha utólagos nézőpontból, a Kisfaludy halála után történtek tükrében valóban elővigyázatlanok az *Aurora*-kontraktusok – valóban nem a kiadó, a szerkesztő és az alapítványi kuratórium viszonyrendszerében megfogalmazott *trilaterális* okiratok, s nincsen bennük minden evidencia *expressis verbis* rögzítve (például hogy a korábbi kivásárlási ügylet kizárólag Kisfaludy Károly személyére vonatkozik) –, ám úgy is fogalmazhatunk, hogy *jóhiszeműek (bona fide)*. A hallgatólagos jóváhagyás, a *tacitus consensus* itt elsősorban tapintaton és a szerkesztői autonómia tiszteletén alapuló elvét mindazonáltal

⁶⁴ *Uo.*, 201. Bajza itt egy jogi kategória (az eredeti állapot visszaállítása = *restitutio in intergrum*) adott ügyletet érintő feltételeinek rögzítetlenségét használja ki, sőt lényegében szerződés-kötés körüli vétkességgel (*culpa in contrahendo*) vádolja a kuratóriumot.

⁶⁵ *Uo.*

⁶⁶ Nem mellékes: ha az alapítványi formánál nem létező részvényesség elvét komolyan vesszük, s nem eszméileg értjük – s itt Bajza sem úgy érti –, akkor a Kisfaludy–fúndátorok-arány dokumentáltan 725 az 1775-höz, tehát Bajza állítása téves.

⁶⁷ Legutóbb erről: BOLDOG-BERNÁD 2020, 179, 182; FEKETE 2018, 140.

⁶⁸ SZALAI 1981, 205–207.

⁶⁹ *Uo.*, 206. Fekete Norbert úgy látja, hogy Bajza két narratívát vázol fel arról, hogy Horvát és Károlyi miért nem tarthat igényt az Aurorára. Az egyik az, hogy ő, mint „elhagyott jószágot” (*res derelicta*) foglalta el a zsebkönyvet, melyet a törvények megengednek. A foglalási igényét, melyekről Horvát is tudott, a sajtónyilvánosságban közölte, ami ellen ellenfele nem tett lépéseket. A másik narratíva szerint Bajza az örökösödés útján formált jogot az almanachra, Horváték tulajdonjogi alapállása helyett a szellemi tulajdon fogalmának bevezetésével igyekezvén lefegyverezni ellenfeleit. (vö. FEKETE 2018, 139) Fontos megismételni, hogy Horváték ellen-narratívájában egyáltalán nem a *res derelicta*, az uratlan birtok elfoglalása – vagy másképpen a *terra nullius* (senki földje) – esete áll fenn, hanem tehát a *tacitus consensus* elve működik.

Bajza az utólagos érdekek miatt ügyesen támadja, noha a kurátorok itt éppenséggel nem feudális „mindenbe-avatkozók”⁷⁰.

A legjelentékenyebb, hatásörténetileg legerősebb érveléssel külön is érdemes foglalkozni. Bajza felteszi a kérdést hosszú írása újabb retorikai csúcspontján: „az alapítá-e az *Auróra*-t valódi, ki hozzá *pénzét* adá, vagy az, ki *elméjét*?”⁷¹ „Minden elmeszülemény azé, kinek szelleme által létrehozott” – hirdeti.⁷² Vagyis a kiadó csak kiadó, amely szellemi terméket vásárol, nem lehet úgy jussa például az *Auróra*hoz sem, ahogy a szellemi alapítónak. Bajza itt tudatosan keveri az *alapító* és a *tulajdonos* fogalmait. Merthogy az „ellentábor” sem mondja egy szóval sem ebben a „háborúban”, hogy Trattner-Károlyi cége lenne a tulajdonos, és az alapítás (közös) privilégiumából sem rekesztik ki Kisfaludy Károlyt: a vita a kiadási jog ellenőrzése fölött támad, amelyet a kuratórium a tulajdonjog-átruházási szerződés feltételeinek teljesületlensége, Kisfaludy halála és a tartozás beszédhetetlensége okán magának tart fenn (jogi evidenciaként), s mindaddig nem támaszt alternatív igényeket, míg az átörökítés tényét bizonyítani konkrétan nem tudó, önhatalmilag fellépő Bajza – aki ugyanakkor hallgatólagos beleegyezéssel feljogosított szerkesztő – meg tud egyezni a kuratórium által partnerként kezelt kiadóval. Vagyis a „kevély hatalomszó” azért nem olyan hangos itt, mint amilyenek Bajza hallja, azzal együtt, hogy minden részletre kiterjedő okiratok valóban nem készültek az ügyben.⁷³ Mindenesetre nem állja meg a helyét az a logikai-jogi érveztése Bajzának, hogy a szellemi alapító lenne automatikusan a tulajdonos (Kisfaludy többek között ezért is kísérli meg igen hamar kivásárolni a pénzügyekre kellemetlenül figyelő kuratórium vezette alapítványból az *Aurorát*), ahogy az sem evidens, hogy Bajza lenne automatikusan Kisfaludy (szellemi) örököse.

Az e kérdést illető passzusokhoz köti a szakirodalmi hagyomány azokat a tételmondatokat, melyek szerint Bajza e cikkben választja végre el végérvényesen a szerzői és kiadói jogokat, az ’írói tulajdon’, illetve a ’szerző’, a ’szerkesztő’, illetve a ’kiadó’ fogalmait.⁷⁴ Azon túl, hogy Bajza arányaiban bővebb terjedelmet szán cikke végéhez közeledve a „gondatlan” és „megbízhatatlan” kiadó, Károlyi István lejáratására, karaktergyilkosságára, mint ezen fogalmak tisztázására, az látszik, hogy semmi olyat nem mond, amit a korszakban ne tudtak volna ezekről a kérdésekről. Sőt, hogy mennyire tudtak (s legalább olyan szinten differenciálták is, mint Bajza), éppen a Horvát-cikk,⁷⁵ illetve az abban közzétett Aurora-okiratok tanúskodnak. Bajza itt úgy oktatja ki ellenfeleit – s tanítgatja közben publikumát –, hogy egyrészt a maga perspektívikus-motivált „igazságait” totalizálja igazságként, másrészt igazságai már jó ideje azok, vagyis ott és akkor már evidenciák. Elmondja, hogy ’kiadó’, ’áruló’, ’Verleger’ csak mástól nyert jussot bírhat, hogy alkalomadtán csupán felkérni van joga egy íróval valamely munka megírására, megszerkesztésére, s hogy a munka mindig azé, aki elkészíti, akitől a kiadó aztán azt megveszi. Vagyis tulajdonképpen az 1832-es és 1833-as *Aurorának* Károlyi csak megvevője, „árendás” kiadója, szerkesztője, de tulajdonosa maga Bajza.⁷⁶

Nem csupán arról van szó, hogy éppen a „metsző” logikájú rétor mossa e pontokon össze a szerkesztői és szerzői jogokat, a szerzőség és a szerkesztőség konceptusait – hisz mai fogalmaink-

⁷⁰ TÓTH 1959, 21.

⁷¹ SZALAI 1981, 207.

⁷² *Uo.*, 209.

⁷³ A megszövegezés e „hibái” ugyanakkor csak retrospektív nézőpontból, a megvalósult, de előre nem látott jövő perspektívájából, vagyis Kisfaludy korai halála felől nézve változnak releváns hibákká.

⁷⁴ Például SZALAI 1981, 563, 583; TÓTH 1959, 21.

⁷⁵ Vö. például SZALAI 1981, 178, 184.

⁷⁶ *Uo.*, 213.

kal legalábbis „kreatív” vagy „alkotó szerkesztője” lehetett mind Kisfaludy, mind Bajza a sokszerzős, antológiajellegű *Auroráknak*, nem pedig szerzője –, hanem hogy tendenciózusan figyelmen kívül hagyja egy pont után minden egyes gondolatfutamában az ügy „háromoldalúságát”. Vagyis azt, hogy mint „jogi személy” az *Aurora* egy sikertelen kivásárlási kísérlettel együtt a kurátorok vezette alapítvány gondozásában maradt, vagyis „a fundusnak az Aurorához való jussa” nem szűnt meg, hanem jogfolytonos.⁷⁷ Vagyis, nem meglepően, Bajza a konkrét, adott kázusban (*hic et nunc*) képtelen összekötni a tulajdonjogot a szellemi javak, az eszmei alapítás kontextusaival.

A fixált perspektíva, a motivált beszédpozíció torzításai, egyoldalúságai mindenesetre az itt kiemelt utolsó aspektusban másféleképpen is kidomborodnak: „[K]i az *Aurorá-nak* valódi alapítója? Az-e, ki azt eszközölte, hogy az *Aurora* jó papiroson és tisztán legyen nyomtatva, aranyozott szélekkel, tokban csinosan kötve és képekkel felékesítve, vagy az, kinek köszönni lehet, hogy ezen *Aurora* a magyar költői elméknek évente termett legbecesebb virágait foglalja magában[?]”⁷⁸ Vagyis hogy (mint már idéztük) az-e, aki „pénzét” adja hozzá, vagy aki „elméjét”? A szónoki kérdés erős, de egyértelműen megválaszolható, történetileg is: ebben az esetben – és általában – sincs meg ugyanis az egyik a másik nélkül. Az *Aurora* onnantól kezdve „intézmény”, hogy a fundátorok célvagyon által megalapították, azzal együtt, hogy konkrétumot, manifeszt jelleget vitathatatlanul Kisfaludy „elméje” révén kapott. Az „elmeszülemény” tehát jó eséllyel valóban azé, „kinek szelleme által létrehozott”, országos jelentőségű, kívül-belül híresen igényes költői almanach azonban – mint az *Aurora* példája is mutatja – még nem lesz ettől automatikusan belőle.

Az *Aurora*-pör anyagát jobban szemügyre véve tehát semmi nem utal megnyugtatóan arra, hogy Bajza lenne ennek a „perpatvarnak” a győztese, hisz tulajdonképpen egyik gondolatfutama sem tudja jogilag, de még retorikailag sem bizonyítani, hogy Kisfaludy Károly volt az *Aurora* tulajdonosa. Lehet, hogy számos eladdig így nem létező fogalom elhatárolását kezdeményezi Bajza, ám semmiképp nem végzi el, a köztudalomhoz képest nem differenciálja tovább, mert a jog, a gazdaság és a „szellem” nyelve nála még nem tudnak adekvát módon diskurálni egymással, ugyanis még nem kellően függetlenek és kiforrottak. Tehát a kérdés, hogy „az alapítá-e az Aurorá-t valódiilag, ki hozzá pénzt ad, vagy az, ki elméjét”⁷⁹, azért bonyolultabb annál, mint ahogy Bajza kezeli, mert erre nem egy válasz adható – illetve nem jó a kérdés, mert a válasz rendszerfüggő. Olyan diszkurzív távlatok keverednek tehát itt, amelyek, még ha kezdeményező erejük is, nem mutatják a fogalmi letisztultság, majd a követő szintetikus együttműködés jeleit: a „pénznek” vesznie kell a „szellemi szabadságjogok” ellenében. Ezek a távlatok ugyanakkor olyan manipulatív, koncepciózusan érdekérvényesítő, tehát minden tekintetben igen asszertív hozzáállás kontextusában jelennek meg, amely igencsak harmonizál az újabb szakirodalom elsősorban filológiai „perújrafelvételekben” kibontott Bajza-képével, s kezd ki bizonyos régebbi (kultikus–tendenciózus) Bajza-képzetet.⁸⁰

⁷⁷ Az a sajátos helyzet állt elő ugyanis, hogy a kuratórium Kisfaludy haláláig nem tábláztatta be a vissza nem fizetett maradék 2000 forintot annak birtokaira, vagyis az adósságrendezés (a kivásárlási juss beteljesülésének feltétele) mintegy lógott a levegőben, s ez ellen Kisfaludy sem tiltakozott. Vagyis az intabuláció aktusával megvalósuló kizárólagos tulajdonjog legfeljebb *post mortem* lehetett volna a Kisfaludyé – ha behajtható lett volna.

⁷⁸ *Uo.*, 207.

⁷⁹ *Uo.*

⁸⁰ Fekete Norbert is arra jut, hogy Bajzáéknak mögöttes gazdasági, karrierépítési és irodalompolitikai törekvéseik megvalósítása, vagyis az almanach folytatása és Kisfaludy Károly örökségének kisajátítása volt a céljuk. Vö. FEKETE 2018, 140–141.

Tulajdonképpen nincsen olyan horizont, melynek nyomán elítélhető, feudálisnak, erkölcs-telennek, hatalmaskodónak bélyegezhető az a viselkedésmód, amellyel a fundus vezetői kezelik a pör szituativitását, illetve kezelik előzetesen és mindvégig e közös történetben Kisfaludy Károlyt. Sőt, egyfajta kimondott, de megalázónak nem tartható *karitásjelleg* is felsejlik az alapítók Kisfaludyhoz fűződő viszonyában: „[Kisfaludy Károly] már csak azért is minden mások fölött megtiszteltünk, mivel őt szép művészi tehetségein kívül is egyfelül szeretve szerettük, másfelül pedig nem éppen kedvező helyheztetésén édes örömet ezáltal is könnyebbíteni akartunk.”⁸¹ Persze a fundus gazdáinak Horvát-féle elbeszélése is csupán egyetlen elbeszélői szem egyetlen szólama, tehát narratív hang (ki beszél?) és narratív perspektíva (ki lát?) hitele ebben az alternatívában is kétségessé tehető, főként a szólamok polemikus beágyazottságának meggyőzőesélvű színezetét tekintve. Mindazonáltal az eldönthetetlen konstatív igazságértékek ellenére, vagy éppen azokkal együtt, azért tartható egyfajta „anti-bajzai” preferencia mégiscsak tanulságosnak. Merthogy az erősen az írói perszónát, imázst és presztízst előtérbe állító, sőt ünneplő kultikus beszédmód elferdít és elfed számos más olyan hangsúlyt és aspektust, mely által jó eséllyel kiegyensúlyozottabb képet kaphatnánk az *Aurora* históriájáról és az ebből a perspektívából megmutatkozó kulcsszereplőiről. A mellett a pontosítás mellett tehát, hogy lényegében nem Kisfaludy alapítja az *Aurorát*,⁸² az hangsúlyozandó, hogy lehetséges olyan narratív logikában beszélni az *Aurora*-jelenségről, melyben a financialitás, finanszírozás egészen új, „irodalmat” szervező megvilágításba kerülhet.

Az *Aurora*-pör mint markáns *ősjelenet* jól szemlélteti, hogy amit a szerzők saját magukról, a saját fontosságukról állítottak, hogyan válik piaci tényezővé s egyben dominánssá az irodalmi eszmék piacán is, egy olyan szerzőfogalmat kanonizálva, amelynek esetében az irodalmi műalkotás (úgy is mint éves sokszerzős szépirodalmi almanach) inkább szellemi, mint technikai folyamat eredményeként mutatkozik meg, létrehozója és jogos birtokosa pedig leginkább és elsősorban írója („megszerkesztője”), és csak utána kiadója, nyomdása, forgalmazója.⁸³ Pedig a költőinek szánt bajzai kérdés, hogy kié az árusítható műalkotás, azé-e, aki materiális megvalósulását eszközli, vagy aki zseniszerű „elméjét” adja hozzá, abban a kultúratudományi illetőségű kontextusban válaszolható meg leginkább (akkor is és most is), mely szerint a kettő értelmezhetetlen egymás nélkül. A műalkotás, a könyvtárgy ugyanis olyan *hibrid*, amely nem csupán a szerző kreatív szellemi teljesítménye, hanem a mindenkori kulturális-technikai környezet műterméke is.

---

⁸¹ SZALAI 1981, 186. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az adott szituáció nem feltétlenül csupán nemes lelkű, „filantróp” jótékonykodásként értelmezhető – miként a visszaemlékező kurátor teszi –, hanem egy kölcsönösen előnyös (win-win) ügylet megvalósításaként. Ugyanakkor szembevetendő az *Aurora*-kurátorok, illetve Kisfaludy Károly kezdeti „érzelmi-atyai” viszonya, a megállapodások tiszta, sőt baráti jellege (vö. *clara pacta, boni amici*). Az ideologikus töltettel, koncepciózusan „feudálisnak” titulált, ám valójában *modern* finanszírozás pedig világosan a reformkor felé mutat tehát.

⁸² Jellemző módon Toldy Ferenc is hevesen bizonygatja, hogy az *Aurora* alapításának egész tervezete már az előtt a bizonyos farsangi estély előtt készen állt, ám ő is kénytelen megjegyezni, hogy az „aláírások” ott és akkor kezdődtek meg. (TOLDY 1875, 216)

⁸³ T. SZABÓ 2011, 572, 575.

AZ AURORA ALMANACH MINT MŰVÉSZI KÖNYVTÁRGY

Az almanachirodalom európai hagyománya az 1765-ös francia *Almanach des Muses* című párizsi kiadvánnyal válik folytonossá, melyet számos német változat követ, szavatolva a francia ösztönzésű hamburgi, lipcsei vagy éppen a leghíresebb, göttingeni Musenalmanachok sikerének évtizedeit.⁸⁴ A formai-műfaji konfiguráció a kalendárium és a zsebkönyv alternatíváival keveredik, s hoz létre vegyes megvalósulásokat a szorosabb értelemben vett almanachok kiadványainak világán belül is,⁸⁵ a hangsúly mindazonáltal egyre inkább a kizárólagosan esztétikai (vagyis nem praktikus, nem gyakorlati jellegű) információ átadására helyeződik.⁸⁶ Az olvasástörténeti illetőségű Cavallo–Chartier-tanulmánykötet „költői zsebkönyvként” írja le az almanachokat,⁸⁷ melyek egyik markáns különbsége egy mindenkori zsebkönyvhöz képest illetéknéppen abban állna, hogy utóbbiak nemcsak költeményeket, hanem elbeszélő prózát, sőt olykor ismeretterjesztő cikkeket is közölnek, nem csupán irodalmi témakörben.⁸⁸ A vonatkozó német kiadványokat tekintve azonban látható, hogy a zsebkönyv (*Taschenbuch*), illetve az almanach (*Almanach*) megnevezés meglehetősen rendszertelenül, esetleges módon keveredik a korabeli címadásokban. Az interferencia e jelenségegyüttesének hatásos „kicsinyítő tükre”, hogy az egyik első ilyen magyar nyelvű kiadvány címében a kettőt ötvöző ’zsebalmanach’ kifejezés található.⁸⁹

A kalendáriumokhoz való viszony világosabb ennél, amennyiben a két „műfaj” jóval élesebben különül el egymástól. Bár nagy presztizsű és fontos hazai szövegek nyelvhasználatában érhető tetten e két műfaji alakzat keveredése, egymásra úsztatása,⁹⁰ továbbá a két kiadvány normáit ötvöző sajtótermékek nálunk is napvilágot látnak – például Kis János *Sebbe való könyve* (1798) vagy Horvát István *Magyar Dámák Kalendáriumja* (1812–1815)⁹¹ –, ezek jel-

⁸⁴ A német Musenalmanachok francia gyökereiről: LÜSEBRINK 2013.

⁸⁵ „A műfaji határok összerosódásához alkalmanként a könyvkiadás korabeli gazdasági szempontjai is vezethettek. Bár a kalendáriumok kiadása privilégiumhoz volt kötve, s külön díjat (Stempelabgabe) is kellett fizetni a megjelenésért, a hasznos információkat közreadó kiadványoknak az olvasók körében tapasztalható népszerűsége miatt sok kiadó az elsősorban irodalmi anyagot közreadó almanachokhoz és zsebkönyvekhez is hozzáfűzte a kalendárium szót.” PAPP 2012, 124.

⁸⁶ *Uo.*, 122.

⁸⁷ CAVALLO–CHARTIER 2000, 339.

⁸⁸ Vö. FENYŐ 1955, 17. Ugyanakkor tudható, hogy a legnépszerűbbnek számító irodalmi almanachok mellett mezőgazdasági, vadászati vagy éppen állatbarátoknak szóló almanachok is napvilágot látnak a korszakban. Vö. PAPP 2012, 122.

⁸⁹ *Magyar Zsebalmanak* (1795–1796), leírását l. PAPP 2012, 136. A korszakban – az *Aurora* kapcsán is – folyamatosan csúszkál egymáshoz képest a zsebkönyv és az almanach fogalma, akár egyazon megnyilatkozáson belül is. Például az 1834-es Trattner-Károlyi féle *Aurora* Jelentésében: „Az *Aurora* nevű Nemzeti Zsebkönyv, minek utána mi boldogult Kisfaludi Kisfaludy Károlytól e hazai almanach kiadását még élteben átalvettük [...] meg fog jelenni.” közli: SZALAI 1981, 196. (Kiemelések tőlem.)

⁹⁰ Vö. Kultsár István felhívásával: „Nemde, nem illenék-e a közép- és főrendnek kezébe is a díszes magyar kalendárium, almanach?” (*Hazai és Külföldi Tudóstások*, 1820, I., 25.). A tágasabb szövegösszefüggés vizsgálata sem segít teljes bizonyossággal eldönteni, hogy itt felsorolásról, példalózásról, avagy a „díszes” kalendárium és az almanach megfeleltetéséről van-e pontosan szó, mindenesetre pár mondattal később már érezhetőbben elkülöníti Kultsár a kettőt, egyazon pozitív nyugati tendencia részeseként regisztrálva őket a zsebkönyvek mellett: „Bécs városában oly szép példa van előttünk, hol 15 estzendő óta, amidőn még semmi szépet nem mutathatott; számos új kalendárium, almanach, és zsebkönyvek szaporodtak.” *Uo.*

⁹¹ Horvát István jellemző módon Bécsben töltött éveit után próbálkozik a formátummal, mely „félúton áll a régi kalendárium és a modern polgári zsebkönyv között, naptár ez is, de bő szépirodalmi anyaggal, hölgyeknek célozva” (FENYŐ 1955, 19), s melynek valószínű elődei többek között a bécsi *Damen Kalender zum Nuzen und*

lemző módon hamar elhalnak, nem találván többek között rentabilitást biztosító olvasóbázisukat. Fontos adalék, hogy a Trattner-család nyomdászata párhuzamosan jelentet meg a korban kalendáriumokat, és vesz részt többek között az *Aurora* (mint almanach) kiadásában, tehát az illető cég stratégiájában (is) határozottan differenciált a két irányvonal.⁹² A kalendáriumokra oly jellemző toldalék hasznos tanácsai, mezőgazdasági, pénzügyi információi eltűnnek az új típusú almanachokban, egyértelműen átadva a teret magának a szépliteratúrának.

Az *Aurora* köteteiben semmiféle kalendáriumjelleg nem mutatható ki, vagyis nincsen közvetlen magyar előzménye,⁹³ hacsak áttételesebb nem, mint például Kazinczy Ferenc *Heliconi Virágok* című 1791-es almanach-kiadványa.⁹⁴ A *Mindenes Gyűjteményre* jellemző praktikumorientált, nem fikciós szövegvegyesség sem jellemzi, miként például a közlönyjelleghű német *Intelligenzblatt* hagyománya sem. Sokkal közelebb áll a német Musenalmanachok vonulataihoz,⁹⁵ melyek évkönyvjelleggel a korabeli költészeti, irodalmi felhozatal bemutatására, az adott év szépirodalmi „termésének” „leszüretelésére” törekednek.⁹⁶ Fenyő István Wilhelm Gottlieb Becker *Taschenbuch zum geselligen Vergnügen* (1791–1833) című lipcsei kiadványát tekinti az *Aurorát* szerkesztő Kisfaludy Károly elsődleges mintájának, melyről írásos szövegnyomok, utalások híján nem lehetünk meggyőződve, mindazonáltal a két kiadványt egymás mellé téve a hasonlóság valóban szembetűnőnek mutatkozik, s egyben összhangot mutat a Musenalmanachok jellegzetességeivel is. A német irányultság Fenyő által hangsúlyozott hatásos adaléka lehet, hogy 1803 és 1833 között egy bécsi, müncheni, prágai, berlini és mannheimi zsebkönyv is az *Aurora* nevet kapja.⁹⁷

Vergnügen című kiadvány, illetve a *Wiener Damenkalender*. Kis János zsebkönyvvállalkozásához vö.: „Egyedül a Kazinczy köréhez tartozó fiatal Kis János kísérelte meg megnevesíteni a kalendáriumot, de 1799-ben Pozsonyban kiadott naptárának irodalmi anyaga (például Schiller-, Pope- és Samuel Johnson-fordítások) túlságosan színvonalas volt, s olyan messzire esett a hagyományos kalendáriumolvasók ízlésétől, hogy nem is lehetett sikere.” Kovács I. 1989, 18. Megjegyzendő egyrészt, hogy Kovács I. Gábor imént hivatkozott magyar kalendáriumtörténetében meg sem említi Horvát István nevét, illetve a *Magyar Dámák Kalendáriumát*, másrészt pedig, hogy 1799-es kiadványában Kis János maga is egyértelműen, már a címadásban jelzi a tradíciók szétartását (vö. *Kalendárium és 'Sebbe való könyv, azoknak, a' kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek 1799-dik esztendőre*).

⁹² Vö. Kovács I. 1989, 35. Az illető monográfia idézi az 1820-as Trattner-féle kalendárium előszavát, melyben egyértelműen elkülönül a „Dáma Kalendárium”, illetve a „közönséges Házi Kalendárium” kategóriája. (Uo.) 1795-ben és 1796-ban ugyanez a család jelenteti meg többek között a *Magyar Zsebalmanakot* is. (PAPP 2012, 136) Azt, hogy Trattner *Zsebalmanakjával* egy igényesebb olvasóréteget szándékozott megcélozni, az is valószínűsíthető, hogy emellett folyamatosan, évről évre kiad más kalendáriumokat is tehát, jóval igénytelenebb formai kiállításban, rosszabb nyomdatechnikával, a hagyományos pénzügyi, pénzváltási információkkal, a vásárok idejének közlésével stb. (Vö. PAPP 1987, 279).

⁹³ Fenyő István az előzményeket Kis János és Horvát István már említett kiadványaival, illetve Decsy Sámuel *Magyar Almanakjával* (1793–1795) nevezi meg, előbbi kettő azonban csak igen közvetett módon tartható annak, Decsy kiadványának pedig *Aurora*-irányokból tekintve félrevezető a címe, amennyiben nélkülöz minden szépirodalmiságot. Német nyelvűsége miatt szintén csupán áttételes előzményként rögzíthető a pesti *Vaterländischer Almanach für Ungarn* (1820), naptárral az elején. Ennek tematikus mintázata, formátuma ugyanakkor már igen közel áll Kisfaludy *Aurorájához* (leírását l. PAPP 2012, 137).

⁹⁴ Vö. DEBRECZENI 2009, 375–376.

⁹⁵ Ezek jelentőségét Papp Júlia is kiemeli (PAPP 2012, 122).

⁹⁶ „Poetische Blumenlesének is neveztek őket, s a kiadványok díszé gyakran volt egy-egy virágokkal vagy gyümölcsökkel teli kosár.” Uo., 123.

⁹⁷ FENYŐ 1955, 18. Az igazsághoz hozzátartozik ugyanakkor, hogy az *Aurora, eine Zeitschrift aus dem südlichen Deutschland* (1804–1805) című müncheni kiadvány például formailag, nyomdászatiilag, de tematikailag sem hasonlít a magyar *Aurorához*.

A Kisfaludy–Horvát-féle *Aurora* hirdetés egy „gyönyörködve mulató Hazai Almanach” kiadásának szükségességét hangoztatja, s külön megemlíti a megjelenő számban „előjövő képek” ügyét is.⁹⁸ Mind a közvetlen előzménynek tartható német Musenalmanachokra, mind a zsebkönyvekre jellemző, hogy metszetek és kottamellékletek (zongoradarabok leiratai) kísérik az igényes kiadásokat, melyek két fő jellegzetessége a „kézreálló méret” és a „csinos külső”.⁹⁹ Ezek a kiadványok belveik tartalmától függetlenül is iparművészeti remek, műtárgyjellegük erősen kifejezett, sőt alapvető jelentőségű. Az efféle nyomdatermékek könyvteste olyannyira átesztétizálódik, hogy nem ritkán kézzel festett miniatúrákkal, gyöngyházberakásos ábrázolásokkal ékesítik azok borítóját, legtöbbször elmaradhatatlan a díszes selyemtok, egy 1823. évi német kötet tükörrel dekorált piros bőrkötésének hátsó oldalán pedig külön pénztárcát alakítanak ki.¹⁰⁰

Az *Aurora* e téren is mintakövető, hasonlóképpen műves kiállítású. Tizenhatodréti méretű kis könyvtárgy (valóban elfér egy nagyobb zsebben), a nyomtatott példányok bizonyos, drágábban árusított része aranyozott szelű, préselt, finom, vékony velin papírral, gondos nyomdai szedéssel, rendezett laptükrökkel, modern ortográfiával, dísztokban, rézmetszetekkel (a metszetek előtt védő hártypapírral) és zenemelléklettel ellátva, sőt évfolyamonként bizonyos mennyiségű, szerződésben kötött, még magasabb minőségű exkluzív plusz példánnyal (például szattyánbőr kötésben). Jellemző a monográfus Fenyő István kijelentése, miszerint „(n)em vitás, hogy az *Aurora* formai téren is kimagaslik a kor (hazai) irodalmából”¹⁰¹. Kisfaludy halála után, Bajza szerkesztésében az ilyen irányú igényesség ugyanígy megmarad, sőt. Tizenhatodréti helyett tizenkettédrétivé válnak a kötetek, Bajza kifejezetten figyel a jó papírminőségre, 1834-től pedig az elmosódó rézmetszetek helyébe a költséggemelkedés dacára is angol acélmetszetek kerülnek.¹⁰²

A kép mint a formátumot meghatározó tényező a szerződéskötések fontosságáig jelen van az *Aurora* történetében. Az 1822-es első kontraktus harmadik pontja alapján Kisfaludy kötelezi magát minden évben „csinos, ékes formájú, válogatott tárgyakból álló, legalább hat szépen metszett réztáblákkal díszeskedő, szép papirosra s szép betűkkel nyomtatott magyar almanachot kiadni”¹⁰³. Bajza Trattner-Károlyival kötött 1831-es szerződésének második pontja szerint a papír- és nyomtatásminőségnek ugyanolyannak kell lennie, mint addig, a harmadik pont szerint pedig a „képeket, Clarot Sándor, Kärkling s Ender vagy más igen jeles rajzolók által fogják rajzoltatni; a rézmetszéseket pedig, melyek négyenél kevesebb nem lehet, vagy Blaske Jánossal, vagy Hoffmann és Stöber bécsi rézmetszőkkel metszetni”.¹⁰⁴ A következő évi megegyezés alapján a kiadó köteles „egészen új metszésű csinos betűket szerzeni”, „szép papirost adni”, „a példányokat jól s csinosan bekötetni, hogy így a könyvnek külseje ezen tekintetekben is meghaladja minden hazánkban kijövő társait”, továbbá a „képeket Ender, vagy más igen jeles rajzolók által fogják rajzoltatni, a rézmetszéseket pedig (melyek négyenél kevesebbek nem lehetnek) Stöber Ferenc vagy Hoffmann bécsi rézmetszőkkel metszetni”¹⁰⁵. Az *Aurora* kiadásakor tehát a kontraktusok érvényéig meghatározottak a kötetkiál-

⁹⁸ SZALAI 1981, 183.

⁹⁹ PAPP 2012, 125.

¹⁰⁰ *Uo.*

¹⁰¹ FENYŐ 1955, 43. A kottamellékletek témájához: SONKOLY 1970.

¹⁰² *Uo.*, 85. Minderről Bajza maga is beszél. Vö. SZALAI 1981, 217–219.

¹⁰³ *Uo.*, 189.

¹⁰⁴ *Uo.*, 179.

¹⁰⁵ *Uo.*, 180.

lítás esztétikai kvalitásait biztosító feltételek, meghatározott a képillusztrációk minimuma, illetve a bedolgozó művészek személye.¹⁰⁶ Az ehhez kapcsolódó két legjellemzőbb adalék, hogy Kisfaludy ez irányú orientációja és kapcsolathálózata egyértelműen német illetőségű – melynek külhoniága miatt az *Aurora* jelentése szabadkozik is¹⁰⁷ –, illetve az az (utólag sajnos ellenőrizhetetlen) adat, hogy egyáltalán nem kíméli a vonatkozó költségeket.¹⁰⁸

Az általunk vizsgált különböző lelőhelyeken elérhető *Aurora*-példányok között nem találunk érdemi varianciát a képek elhelyezkedését illetően. Az első három kötet huszonhárom képet közöl, mindig a kötet elején, képleírások kíséretében, a következő hat pedig huszonötöt, „megfelelő helyükön”¹⁰⁹, vagyis hangsúlyos szöveghelyek környezetébe ágyazottan (az 1828-as kivételével, itt ugyanis visszatér előre a „rezek magyarázatja” a *Zalán futásából* vett képekkel). Kisfaludy halála után, az 1832-es számmal visszatér a kötetkezdő metszeteírások módszere Bajza révén, ami az 1835-ös, 1836-os, 1837-es köteteknél is így van, ugyanakkor az 1833-as, 1834-es kiadásoknál elszórt szövegekzi metszetezés figyelhető meg, ami a nagy szerkesztő előd Kisfaludy egyre inkább védjegyszerűvé váló gyakorlatát idézi. A metszetek tehát nem járulékos jellegűek – mely gyakorlat még Kazinczy *Szép Literaturájában* is eleven, amennyiben a portrémetszet ott még külön is gyűjthető kísérőelemként lesz része a kötetnek –, a képanyag még a kötet elejére csoportosított változatokban is fixen szervesül a szövegtestbe, így csak a kottákat tekinthetjük tényleges mellékleteknek.

A Kisfaludy által szerkesztett évfolyamokban összesen mintegy ötven rézmetszet található. Kiadványonként egy-egy kötetnyitó képi allegória, egy-egy közéleti celebritás portréja, illetve változó számú kötetdíszítő, majd narratívakísérő metszetillusztráció, Petrich András négy tájképének kivételével. Kisfaludy nem ritkán saját rajzait, vázlatait adja közre egy-egy ismertebb s jellemzően bécsi mester metszésében – az 1826-os kiadvány csak ilyenekből áll¹¹⁰ –, *Erzsébet* című elégiájának illusztrációja pedig az ő saját munkája.¹¹¹ Tehát gyakorlatilag a szerkesztő-illusztrátor szerepét ölti magára, amellet hogy saját szövegeket is publikál, vagyis számos esetben szerző is egyben. Kisfaludy a romantikus képtémák mellett a biedermeier zsánerképek korai kedvelője, az *Aurora* metszetei pedig – melyek erősen eklektikusak – változó arányban bár, de lényegében mindig ötvözetei a barokk, a klasszicizmus, a romantika, illetve a biedermeier motívum- és formanyelvének.¹¹² A biedermeier színezet ráadásul mindinkább nő az *Aurora* kiadástörténetében, sőt a Bajza szerkesztette időszakban már uralkodónak mondható, melynek reprezentánsai a hazai civilizálódás, urbanizálódás mértékét bizonyító

¹⁰⁶ A Károlyi Istvánnal kötött 1830-as, utolsó Kisfaludy-szerződésben is külön pont köti ki, hogy a „rezek” metszését és lenyomását Bécsben kell végezni. (SZALAI 1981, 211) Megjegyzendő, hogy Kisfaludy halála után az *Aurora* utánnomásra alkalmas rézlemezeiért komolyabb tulajdonbirtoklási harc bontakozott ki. L. GERE 2013, 225.

¹⁰⁷ „E hazai Almanach tárgyai mind eredeti magyar elmeszülemények. Ugyanazok rész szerént a benne előjövő képek is, ha a metszést kivesszük, melyet még most a külföldön kellett készíttetni. Biztat a remény, hogy idővel ebben is felemelkedni fogunk a szomszéd nemzetekhez, és a szépmesterségek egész kiterjedésekben nálunk sem lesznek állandó lakhely és tanító intézetek nélkül.” SZALAI 1981, 183.

¹⁰⁸ VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 27. Külön tanulmányban Kisfaludy aurorás képszerkesztő tevékenységéről: VAYERNÉ ZIBOLEN 1967.

¹⁰⁹ KKMM 2., 53.

¹¹⁰ VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 27.

¹¹¹ Vö. „Mindenik kötetben a tartalomhoz szabott több metszet volt, melyekhez a rajzokat eleinte Kisfaludy mind maga akarta készíteni; tényleg az első három kötetben nincs rajz tőle, az 1825. kötetben egy van, az 1826.-ban mind a négy, a címzlap díszítésével együtt, az 1828.-ban egy, az 1831.-ben kettő s az 1832.-ben is egy.” KKMM 1., 13.

¹¹² VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 44, 47; PAPP 2012, 147.

hatásos városképek. Mint Papp Júlia kiemeli, a hangsúly az 1834-es számtól a múlt helyett egyre inkább a jelen értékeinek bemutatására helyeződik: az uralkodóportrékat felváltják a kor kiemelkedő közéleti személyiségeinek arcképei, illetve a nagy ütemben fejlődő Pest-Buda látképei. Mindemellett feltűnő még az úgynevezett „szépséggalériák” (*Schönheitengalerie*) külföldi divatjához igazodó biedermeier női arcképek térnyerése is.¹¹³

Kisfaludy képzőművészeti iskolázottsága, illetve eme iskolázottság korlátai közismertek a szakirodalomban.¹¹⁴ A citált szerződésekben megnevezettekén túl (Alexander Clarot, Johann Ender, Johann Blaschke, Michael Hofmann, Franz Stöber, Tobias Kärkling) Martin Schärmer, Joseph Kovatsch, Meleg Gábor és Heinrich Thugut az, akikkel a szerkesztő dolgozik.¹¹⁵ Művészettörténetileg feltárt, máig elfogadott kutatási alap, hogy az *Aurora* képanyaga, gyakori és olykor egészen feltűnő szinkretizmusával, a megvalósítás gyakori felemásságaival együtt is a korszak „osztrák-cseh grafikusainak jó átlagát tükrözi”.¹¹⁶

A Kisfaludy-féle *Aurora* idején az irodalom és a képzőművészetek funkcionális differenciálódása a szépmesterségek gyűjtőfogalmából itthon is jórészt megtörténik, ráadásul – mint újabb fordulat – az almanach egyik nagy teljesítménye éppen abban áll, hogy már nem a szétválasztás, hanem a „szintézis” jelenik meg fő effektusként. Azzal kapcsolatban, hogy a differenciálás műveletét meghaladó (de azon alapuló) összhatás mennyire kölcsönös tud lenni, kiemelendő, hogy az Árpád emeltetése című Vörösmarty-vers az *Árpád* című, Kisfaludy saját rajzán alapuló metszet hatására születik, valamint hogy Vörösmarty költői nyelvét – illetve Horvát István történetesen szintén az Árpád-témára írt szépprózáját¹¹⁷ – éppen „képfaragói manírja” miatt dicsérik a kortársak oly nagyon.¹¹⁸

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* többek között így laudálja az újdonsült *Aurorát*: „Ily felséges oltalom alatt lépve a napfényre e díszes hazai könyvecske; teljes buzgósággal azon voltak a munkában résztvevő tudósok, hogy annak díszét mind külső fényességével, mind belső becsével növeljék. Ezt szerencsésen el is érték, azon [...] képekkel, melyek az Almanach elejét elfoglalván, az olvasót szépségükkel teljesen meglepik, és a munkában következő előadások olvasására a figyelmettségét, és vágyását megfeszítik.”¹¹⁹ Azon túl, hogy a sorok kiemelik a formátum igényességének esztétikai faktorát, illetve a már az első kötetben is kifejezett, újszerű és a korban erősen innovatívnak számító új olvashatóságot feltételező kép-szöveg együtthatást, sokatmondóan idézik meg a „tudós” alakját is, a *Magyar Kurir* ugyancsak 1821-ben megjelenő tudósítása pedig szintén efféle, az írókról tudósként gondolkodó nyelvezettel dolgozik még.¹²⁰

A már emlegetett „funkcionális differenciálódás” egyik nagy eredménye éppen az, hogy – miképpen a *litterae*-ből lassan kihasad a *szépliteratúra* – az író is eléri „rendszerelméleti” rangját, társadalmi autonómiáját. Nem reagense, részeleme immár a tudományok tagolatlan, egyedül a megírtsággal definiálható konglomerátumának egyfajta propedeutikai hasznosság je-

¹¹³ PAPP 2012, 146–147.

¹¹⁴ Vö. Bicskei Éva jellemzésével, miszerint Kisfaludy vagy vonalról vonalra másol, vagy kompilál, „összekopíroz”. BICSKEI 2010, 21.

¹¹⁵ *Uo.*, 42

¹¹⁶ VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 44, 45.

¹¹⁷ HORVÁT István, *Árpád Pannónia Hegyén*, Aurora, 1822, 321–341.

¹¹⁸ MARGÓCSY 2007, 1228.

¹¹⁹ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1821, II., 337–339.

¹²⁰ FENYŐ 1955, 16.

gyében,¹²¹ hanem egy független rendszer ágenseként lassan elég erőssé válik ahhoz is, hogy tudatosan hasson az életvilág környező más alrendszerreire.

Mindenesetre nem tűnik egészen pontosnak az a tétel, mely szerint Kisfaludy „mint képzőművész”¹²², ugyanis ennek inverze is joggal tartható helyénvaló állításnak, vagyis hogy ez az író, költő, festő és grafikus szerkesztő egyszersmind fordítva is létrehozza a relációt: a képzőművészet szolgálatába állítja az irodalmat, egyenrangú részrendszerek kölcsönösségében. Az *Aurora* 1825-ös számától történő „váltás” pedig itt kap kellő fontosságot, azaz a régi képmellékelő praxis örökségét maga után hagyva itt a kép immár végérvényesen szerves részévé válik a szövegtestnek. Szervezi a narratíva lehetséges olvasatait, befolyásolja a végső (szöveg)befogadást, vizuális és tipografikus jeleket együttolvasni tanít, még mélyebb értelmű „illusztrációvá” válva.

E képek ráadásul azért is többek pusztá dekorációnál, mert az *Aurora* ezek által már politizál, tudatosan és tervszerűen. Mint Papp Júlia meggyőző módon rámutat, a „historiai tárgyú” ábrázolások elsősorban a császári történész, Joseph Freiherr von Hormayr nevéhez köthető „összbirodalmi” ideológia s kevésbé valamiféle – az eddigi szakirodalom által inkább hangoztatott – törzsökös, etnokulturális szemlélet elevenségét jelzik, mely irányultságot az uralkodóportrék sora is alátámasztja.¹²³ Ez a kezdeti dinasztikus, „államközösségi”¹²⁴, birodalompatrióta, historizáló irányultság ugyanakkor mindinkább elfordul „eredetközösségi”¹²⁵ irányokba az országgyűlések éveiben, majd a húszas évek végének nagy közéleti kiábrándulása után egyre apolitikusabbá válik, s egyfajta, a kozmopolitizmust a saját etnokulturális identitással egyeztetni törekvő *urbanizációs, modernizációs, civilizációs* jelleget ölt. Az *Aurora* „csinos könyvként” mindazonáltal vizualitásában (is) mindvégig tudatosan figyeli államigazgatási, illetve közhangulatot árasztó egyéb társadalmi „környezeteit”.

Szajbély Mihálynak az *Aurora* témáját érintő egyik legfontosabb gondolata, hogy vele, „a könyv és a sajtó határterületén”, elkülönül a tartalmát az „érdekes–unalmas” kódja mentén szelektáló, kifejezetten szórakoztató szerepkörű szépirodalmi almanach, a „hasznos–haszontalan” régebbi oppozíciójával szemben. Az a „szórakozás” azonban, amelyet az *Aurora* közleményei kínálnak, egyre kevésbé elégíti ki a szélesebb olvasóközönség igényeit.¹²⁶ Ezt majd azok a bizonyos divatlapok teszik meg, amelyek mintegy „elrobognak” a haldokló almanach mellett a harmincas évek végén. Az illető sajtótermék ugyanakkor a divatlapok előzményének tekinthető a *magazinosodás* kezdődő folyamatában, például a csomagolás (vö. dísztok), a termékmelléklet (vö. kották), illetve a rovatosodás (állandó részek), egyáltalán a markáns kép-szöveg interakció tekintetében.

---

¹²¹ Még Kisfaludy Sándor is azzal ajánlgatja a kiadandó *Aurorát* a nádornak a *dulce et utile* szellemében, hogy „egy annyira mulató mint tanító zsebkönyv előrelépés volna a Nemzeti Műveltségben”. Idézi FENYŐ 1955, 23.

¹²² VAYERNÉ ZIBOLEN 1973, 45.

¹²³ „[Kisfaludy] törekvése párhuzamba állítható azzal a javaslattal, melyet Thaisz András (1789–1840) – Joseph Hormayrnek az osztrák művészekhez szóló felhívására hivatkozva – 1821-ben a »Tudományos Gyűjteményben« ismertetett, s melyben a magyar művészeket arra biztatta, hogy alkotásaikon a nemzeti történelemből vett jeleneteket ábrázoljanak.” PAPP 2012, 144.

¹²⁴ S. VARGA 2005, 159–231.

¹²⁵ *Uo.*, 233–274.

¹²⁶ SZAJBÉLY 2007.

A KAZINCZY–AURORA-VISZONY

Kisfaludy Károly 1820 tavaszán írja meg alázatos nyitólevelét a mester Kazinczy Ferencnek.¹²⁷ A kommunikációs alapviszony és a társas hierarchia szentesítő megkoronázása, ahogy Kisfaludy az *Első Ulászló Magyar Király* vagy a *Várnai ütközet* című tragédiát felajánlja Kazinczynek. A Mester válaszára két hetet kell várni. Kazinczy „nagy fényű férfinak”, „tisztelt társnak, barátinak” szólítja a tanítványt, dicséri elküldött munkáit, s kifejezi örömét, hogy legalább az egyik Kisfaludynak „dicsekedhetik” barátságával.¹²⁸ Tudatja, hogy a tervezett dedikáció büszkévé teszi – „Hadd lássa a’ haza, hogy engem barátságodra méltóztattál” –, s az útrabocsátás atyai retorikájával szeretve-óvva köszön el tőle. Pár héttel később a kapcsolatfelvételt egyik leghűbb barátjának, Kis Jánosnak is megírja, kiemelve, hogy ezáltal legalább az egyik Kisfaludyt szövetségeseének tudhatja.¹²⁹

Mintegy fél évvel később a régi ismerős, Igaz Sámuel jelentkezik, aki elmondja, már tavaly ki akart adni egy hiánypótló költői zsebkönyvet, de a hír, hogy Kisfaludy Sándor pénzjutalmával már segít egy ilyen kezdeményezést, megnyugtatta. Nemrég azonban „hiteles kútfőből” tudtára jutott, hogy az illető pesti vállalkozás késik, „mellynél fogva még tán két esztendő mulva készülhetnek el Almanakjokkal”.¹³⁰ „Ez a’ hír – írja Igaz – tavalyi szándékomat annyira felébreszté, hogy azt minden időrovidség mellett is kivinni, állhatatosan meghatároztam.”¹³¹ Ezek után Kazinczy áldását kéri, és némi elkészült munkát „szép Literaturánk előbvitelére, s Almanakom díszére”.¹³² Bő két hónap múltán, december 28-án Kisfaludy újabb, Kazinczynek szóló levélben írja le azt, amit Igaz is újságolt, hogy lesz pesti „Almanak”, mégpedig az ő szerkesztésében, s hogy az a „Külföldiekkel” valóban vetekedhessen, felkéri Kazinczyt, szerencséltesse ezen igyekezetet munkáival.¹³³

Egy szűk hónap múlva Kazinczy megfogalmazza hírhedtté vált válaszát. Azzal kezdi, hogy fekvőbeteg, s csak „most” kapta kézhez Kisfaludy levelét, tehát reagál is azon nyomban. Örömét fejezi ki, hogy végre lesz magyar almanach, s hogy azt a Nemzet a „Gemellus Castoristól”, vagyis az eszményi Kisfaludy-testvérpártól nyeri.¹³⁴ Miután ilyenképpen megint felidézi a Himfy-távlatot, büszkének nevezi magát, hogy tőle várnak „segélést”, ám nem tud megfelelni a várakozásoknak: „Készen nálam semmi nincs.” Majd leírja, hogy novemberben mindent elküldött Igaz Sámuelnek az ő induló zsebkönyvébe, a Kisfaludytól említett határidő pedig egyébként is szűkössé vált a levél késedelmével. Azt tanácsolja, kérje el Igaztól azokat a darabokat, amit az „fel nem veve”.¹³⁵ Ő maga is küldené ezeket, ha tudná melyek azok, amiket Igaz már beválogatott. Ezután azt tanácsolja, hogy miután a zsebkönyv a hölgyolvasókra számít leginkább, „Szerelem’ Énekei” is legyenek benne, melyek terén „Poesisünk” amúgy is szegény. „Bár a’ Tekint. Úr nagyfényű testvére effélékkel gazdagítaná az Almanachot. Én egygy illyet ide teszek, noha tartok tőle hogy Igaz Úr felvette.”¹³⁶ Ezek után

¹²⁷ KazLev. XVII, 112.

¹²⁸ *Uo.*, 116.

¹²⁹ *Uo.*, 136. (1820. ápr. 10.)

¹³⁰ *Uo.*, 265–266. (1820. okt. 20.)

¹³¹ *Uo.*

¹³² *Uo.*

¹³³ *Uo.*, 320–321.

¹³⁴ *Uo.*, 371. (1821. jan. 20.)

¹³⁵ *Uo.*

¹³⁶ *Uo.*

jelzi, hogy a *Pannonia. Ein waterländisches Erholungsblatt für Freunde des Schönen, Guten und Wahren* című folyóiratnál fekszik még egy szonettje, ha az tetszik Kisfaludynak, kérje el.

A levél Horváth János általi interpretációja igen markáns: „a széphalmi mester, csak »Tekintetes úrnak« szólítva a nemrég még »nagy fényű« férfiút; verssel nem szolgálhat az Aurora számára, mert ami volt, azt már elküldte Igaz Sámuelnek, talán kérje attól a feleslegest”.¹³⁷ Ennek nyomán legutóbb Boldog-Bernád István is amellelt állt ki, hogy a levél konfliktusról tanúskodik. Szerinte Kazinczy egyrészt azt gondolhatta, hogy Kisfaludy értesült Igaz szándékáról, s csak ezért gyorsítja fel a pesti almanach munkálatait, keresztbe téve így egy jó kezdeményezésnek. Másrészt talán úgy vélte: megbízhatatlan figura, ha évek alatt sem tudta elindítani az almanachját. Harmadrészt: a támogatók között gyanúsán csenghetett neki Kisfaludy Sándor neve. Bár Kisfaludy Sándorra igen pozitív jelzőt használ a „hideg válaszevél”, Kazinczy itt mégsem a dicséretét fejezi ki, hanem elég határozottan arra utal Károlynak, hogy forduljon a bátyjához, ha verseket akar. Kazinczy információi alapján Kisfaludy Sándor és pénze állhat az *Aurora* háttérében, amelyről Kisfaludy Károly a levelében egy szót sem ejtett. Feltételezhetette, hogy az idősebb Kisfaludy testvér ízlésvilágát közvetíti majd a kiadvány.¹³⁸

Lehet, hogy úgy van, ahogy a Horváth-féle perspektíva sugallja, de lehet, hogy nem. Kazinczy számos más levelében is leírja ez idő tájt, hogy igen beteg, tehát van most nagyobb gondja is az irodalom jövőjének gondozásánál. A „Tekintetes Úr” formula a korszak egyik legbevettebb szociokulturális megszólításmódja, Kisfaludy is nevezi többször így Kazinczyt, még kultikus hangvételű nyitólevelében is. Kazinczy továbbá nem azt mondja, hogy Kisfaludy a „feleslegest” kérje Igaztól, hanem hogy kérjen el nyugodtan mindent, amit amaz már nem foglalt le publikálásra. A megadott határidő valóban szűkösnek látszik egy beteg ember számára, hogy egy induló és felettébb igényesnek ígérkező sajtókiadványba írjon, főleg a lassú kényességéről híres Kazinczy számára. Hogy igencsak szerepelni akar, mutatja, hogy egy szonettet azért mégiscsak elküld, remélve, hogy Igaz azt nem válogatta be, egy másikért pedig a *Pannoniához* utalja Kisfaludyt. Az elküldött dal éppen olyan, mint amelyet Kisfaludy Sándortól, az „isteni testvérpár” idősebbik tagjától szeretne minél többet olvasni ebben a pesti almanachban, a műfaj pedig az, aminek a megújításán ő maga is fáradozik. A *Himfy* írójával amúgy is igencsak békülne már ekkoriban, nem véletlenül emlegetve őt szinte mindig testvéröccse kapcsán. Ráadásul Igaz Sámuel Kisfaludyt kedvezőtlenül szóba hozó levelei csak ezután indulnak meg Széphalomra. Utóbb ugyanakkor Boldog-Bernád doktori disszertációjában újabb nyomós, ám továbbra sem kétség nélküli érveket sorakoztatott fel saját igazának alátámasztására. Eszerint az adott levél az összes többi Kisfaludynak írt levélhez képest kivételesen visszafogott szövegezésű, egyedül ez magázódó stílusú. Továbbá, bár Kazinczy betegségével magyarázza a megkésett választ, az adott időszakban írt azért elég levelet – másoknak.¹³⁹ Előttünk áll tehát egy nem jelentéktelen forráskritikai bizonytalanság az *Aurora*–Kazinczy-viszonyt illetően.

Kisfaludy pár hónap múlva újra jelentkezik. Újra Kazinczy tanítványának nevezi magát, a hódoló metaforákkal pedig most sem takarékoskodik.¹⁴⁰ Ezt követően azonban így ír: „A Zsebkönyv Augustusra kijön – sajnálom hogy Igazzal ezen tárgyban megütköztem, mert nyilván látom, hogy egyikünknek veszteni kell – ismered Hazánkat: két zsebkönyvre nem nőtt fel. Ha ő engem tudósított volna, másképp léphetne fel ezen intézet, és a kettőt egybe

¹³⁷ HORVÁTH 2007, 717.

¹³⁸ BOLDOG-BERNÁD 2016b, 79–81.

¹³⁹ Bővebben: BOLDOG-BERNÁD 2020, 142–143.

¹⁴⁰ Például „Te légy ezentul szent oltár, melyre leteszem áldozatimat [!]” *KazLev.* XVII, 444–445. (1821. máj. 13.)

olvasztva tökéletesb munkát nyujthattunk volna a Hazának.”¹⁴¹ A mondat őszinte bánkódás éppúgy lehet, mint éles fenyegetés: vagy ő vagy én.

A válasz megint nem késik: a Mester „édes büszkeségének” nevezi tanítványát, költeményeit pedig a „vártnál csodálatosabbaknak” minősíti. Ugyanaz az ízlésközösség beszélget itt egymással, a levél nem tűnik ironikusnak: minden jel arra mutat, hogy Kazinczy tényleg ünnepli Kisfaludy Károly költészetét.¹⁴²

1821. december 28-án, egy bő hónappal az első megjelenés után Kisfaludy küldi Széphalomra az Aurorát. Megint nagyon illedelmes a stílus, a szerkesztő további munkákat kér Kazinczytól, s elnézést, amiért hiba csúszott a versébe: „Reményem az el nem [fog] ijeszteni további munkáktól, és ámbár Igaz Ur is folytatja Zsebkönyvét, ezen intézetet se fogod részvét nélkül hagyni.”¹⁴³ Méltatlan nyomtatási makula csúszott a versbe, és Igaz zsebkönyve is a pályán van – de azért Kisfaludy remél. Vagy egészen, vagy kevésbé őszintén. Hogy az őszinteség egyáltalán nem evidens, Toldy-naplóbejegyzések is alátámasztják. Kisfaludyhoz 1822 júliusától kezd el Toldy járni, s mint lejegyzí, beszélgetéseik során Kazinczynek szinte semmilyen érdemét nem hajlandó elismerni az új vezér.¹⁴⁴

Az év decemberében Igaz hírül adja, hogy Kisfaludy még a múlt ősszel felajánlotta neki, folytassák együtt az almanachmissziót. Ő erre visszaüzente, hogy bár mindkét zsebkönyvet folytonosnak szeretné látni, mivel gondokkal küzd, elfogadja a társulást. Miközben Kisfaludy további reakcióját várta, „harmadik kéztől” megkapta az *Aurora* nélküle megjelentetett ajándékpéldányát. „Ez szándéka változtatására (szeretném hogy másra ne) mutat”¹⁴⁵ – fogalmaz sejtelmesen Igaz, legvalószínűbben a szándékos félrevezetésre utalva. Bár úgy gondolja, saját zsebkönyvének jövőre is lesz közönsége, attól tart, valós a hír, hogy aki az ő kiadványában publikál, annak munkáit az „*Aurora*” (vagyis Kisfaludy Károly) nem fogja lehozni.

Kazinczy minden illető levelében lelkesen dicséri az *Aurora* első számát 1822 elején,¹⁴⁶ magának Kisfaludynak is, azzal együtt, hogy megjegyzi: „óhajtom, hogy mind Auróra, mind a’ Zsebkönyv, de az más cím alatt, fenn maradjanak”.¹⁴⁷ A megbékélt Kisfaludy Sándornak pedig leírja a híres sorokat: „én úgy hiszem, hogy az a’ nagy dísz, mellyet lelkes öcséd Auróráján előntve látunk, az én munkám”.¹⁴⁸

1822 júniusától megváltozik az *Aurora*-levelek hangvétele: Kazinczynek már mentegetőznie kell Helmezy előtt, amiért a pestiek „hidegséggel” vádolják az *Aurora* iránt. Üzen a levélcímmel, hogy a pesti zsebkönyvet nála jobban senki sem szeretheti, de mivel az *Aurorához* képest sokkal kevesebb segítséget kap az ekkor már *Hébe* című bécsi almanach, annak sokkal nagyobb szüksége van az ő segítségére, ráadásul Igazhoz köti apja emléke is, akinek iskolatár-

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Uo., 455–456. (1821. máj. 29.)

¹⁴³ KazLev. XVII, 579–580.

¹⁴⁴ Schedel [Toldy] Ferenc, Napkönyvem 1822-re, OSZK Kt., Fol. Hung. 1615, II, 34, 36. Vö. Dávidházi 2004, 232. Vö. még: BTL, 159.

¹⁴⁵ KazLev. XVII, 578–579.

¹⁴⁶ KazLev. XVIII, 36. (Pápay Sámuelnek, 1822. febr. 13.); uo., 42 (Szentgyörgyi Józsefnek, 1822. márc. 2.); uo., 48 (Bay Györgynek, 1822. márc. 13.); uo., 64–65 (Rumy Károly Györgynek, 1822. ápr. 4.)

¹⁴⁷ Uo., 37. (1822. febr. 16.)

¹⁴⁸ Uo., 35. (1822. febr. 13.) A büszke gondolat megismétlése Rumy Károly Györgynek: „Meine beste Apologie ist Igaz’s Zsebkönyv und Auróra.” Uo., 64. (1822. ápr. 4.)

sa volt. A levél már szóba hozott, jelentőségteljes tételmondata ez: „Ohajtom hogy mind a’ kettő fenn maradjon, ’s egymással szeretve vetélkedjenek.”¹⁴⁹

Az 1822. decemberi, Kisfaludyhoz szóló levélben a megjelent s az auroristák által kedvezőtlenül fogadott *Magyar Kurír*-beli Kazinczy-recenzió a fő téma.¹⁵⁰ Kazinczy kifejti, hogy eredetileg ő a *Hébe*-n túl az *Aurorát* is dicsérte, nem volt vele kapcsolatosan szűkszavú, s nem rajta, s nem Igaz Sámuelen múlt, hogy megváltoztatott szöveg jelent meg. „Semmit nem óhajtok inkább mint azt, hogy a’ két Munka minél tovább fenn maradjon” – ismétli meg tételmondatát.¹⁵¹ Kisfaludy válaszevele megértőnek tűnik: „Én soha nem akartam Igazzal vetélkedni, sem ügyeketét gátolni”¹⁵² – hangsúlyozza, miképpen azt is, hogy ő már akkor gyűjtötte az *Aurora* számára az anyagot, amikor még mit sem tudott Igaz terveiről. Leírja Kazinczynak az almanach pénzügyi történetét, hogy nyereségvággyal ne vádolhassa senki. Hogy a korrekt hangnem valóban az-e, hogy mi az intenció és az ítélet a diskurzus mögött, e ponton már kifürkészhetetlen. A versküldés ügye például így kerül elő: „Hogy Te Igaznak bővebben küldél dolgozásaidból, sajnáltam ugyan, de nem vádoltalak, mert valamint magam szabad lenni kívánok, úgy másban is tisztelen ezen tulajdont.”¹⁵³

1823-ban már olyan üzenetek mintázzák Kazinczy Aurora-leveleit, melyek szerint Kisfaludy önkényesen szerkeszt, olykor érthetetlen elvek mentén,¹⁵⁴ vagy hogy Vitkovics és Zádor György több versét nem válogatta be. Kazinczy távolodni látszik az egyébként sem harmonikus közösségtől.¹⁵⁵ 1825. november 7-én a pesti Zádor már efféléket üzenget: „Kisfaludy Károl sajnálja ugyan, hogy a’ Tekintetes Urtól nem segéltetik [...] mind e’ mellett a’ Tekintetes Urat tiszteli és szereti”,¹⁵⁶ Kazinczy pedig leírja a szintén emlékezetes, sokat idézett sorokat:

---

¹⁴⁹ *Uo.*, 96. Októberben Horváth Endrének írja meg álláspontját a két zsebkönyv „versengésének” már szóba hozott fontosságáról (*uo.*, 181), majd novemberben Guzmics Izidornak bizonygatja, hogy mennyire örül egyebek mellett (*Hébe, Tudományos Gyűjtemény*, „Marczibányi jutalom”) az *Aurora* sikerének is. (*Uo.*, 190) Az ösztönző vetélkedés elgondolása Igaz Sámuelnél is érvelési tényező; a *Hébe* I. kötetének második kiadásáról a *Magyar Kurír* 1821. évf. (aug. 7-i) 11. számában a következő részletű tudósítást közli: „Nem helyén kívül esik itt kitérni azon örömrre, melyet Aurórának már csak Jelentése is minden igazán buzgó hazafiban szerezhet. Ott láthatni szép Literatúránkat, hogy több Zsebkönyvek is ne csalt kedvelőket, de vevőket is találjanak, nekem ugyan legfőbb óhajtasom. Így egyik a’ másikával vetélkedvén, mindenik tökéletesedik; ’s ezek lesznek a’ leghathatósabb eszközök, honi Nagyjainkkal ’s Szépjeinkkel nemzeti szép nyelvünket ’s a’ magyar elmeszüleményeknek olvasásokat megkedveltetni, ’s így benne a’ nemzeti érzést és ízlést emelni és pallérozni; ezek lesznek a’ még gyenge plántáknak: muzsikának, rajzolásnak, ’s metszésnek hatalmas tenyésztetőjök; ezeknek tiszta, hibátlan ’s minden lehető typographiai szépséggel való kiállítások tehet majd valamely jó ízlésű Hazafit magyar Bodonivá, kitől még, oh, be meszsze vagyunk! Bécs, Aug. 7d. 1811. Igaz Sámuel.”

¹⁵⁰ *Magyar Kurír*, 1823. január 10., I. 3. sz., 23–24.

¹⁵¹ *KazLev.* XVIII, 224–226. (1822. dec. 31.)

¹⁵² *Uo.*, 232.

¹⁵³ *Uo.*, 232–233.

¹⁵⁴ Vö. még 1822-ből: „Bár Kisfaludy Károlynak is többet küldöttél volna Aurórájába. A’ miket tegnap láttam nála nem akarja felvenni. Azt hiszi hogy mintha mi Protestansok, jobb darabjainkat inkább Igaznak szánánk. Szerencsétlen vallásbeli különözés a’ mi most megint csipdelődik. Ohajtanám csak azért is hogy küldöttél volna, ne hogy ámbár ok nélkül, gyanúba légy véve.” *Uo.*, 117 (Döbrentei, 1822. aug. 3.).

¹⁵⁵ Vö. „[S]zeretném ha a’ Pestiek Hébet ne tekintenék hidegen, midőn Aurórárt olly melegen tekintgetik. Féltém Hébet, hogy elakad, ’s ugyan-azért adok inkább oda mint Aurórába, ugymint a’ melly segédemre kevesbbé szorúlt.” *Uo.*, 479 (Kis Jánosnak, 1823. dec. 29.); „Felettébb sajnálom, hogy a’ jelen évi Aurora a’ Tekintetes Ur gyönyörű darabjaival nem dicsekedhetik [...] Hébe szerencséje, hogy a’ Tekintetes Úr pártfogását amattól egészen magára vonhatá, valóban irigyletre méltó.” *KazLev.* XIX, 19 (Zádor György, 1824. jan. 26.). Vö. még: *KazLev.* XVIII, 355–356, 397. (Zádor György azonos személy Stettner Györggyel és Fenyéri Gyulával.)

¹⁵⁶ *KazLev.* XIX, 455.

„Előttem Aurora is. Nem szeretem azt a neki-dühült nemzetiséget, s szeretném ha a rein menschlich is szöllana ez mellett. [...] Addig éneklik [az] Arpádiászokat, hogy végre belé csömörlünk. Aurora ez idén is tele van effélékkel.”¹⁵⁷

1826 februárjában Kazinczy aztán melegen gratulál Bajzának az *Aurorában* megjelent *Bordalához*, dicséri Kiszfaludy költeményét, illetve Kovacsóczy és Kis János két-két művét is a friss *Hébéből*.¹⁵⁸ Bajza nem siet a válasszal, más költeményeket emel ki az *Aurorából* (mindegyik előtt Vörösmarty *Cserhalom* című eposzát), a *Hébe* kapcsán pedig nincsen sok elismerő szava.¹⁵⁹ Nem sokkal később Kazinczy aztán már a *Cserhalmot* emeli ki dicsérőleg Kiszfaludyhoz írott levelében.¹⁶⁰

Ez év nyarán Igaz Sámuel meghal. Kazinczyt jól rekonstruálhatóan megrázza az esemény. Mint sokatmondóan írja: „hű segédemet vesztettem-el, és olyat, a’ ki által némelly kíványaim tellyesedést értek”.¹⁶¹ Egy kiadvánnyal, emlékállítás gyanánt is, folytatni kívánja Igaz örökségét, de ekkor már nem számít a költői zsebkönyvek szabad vetélkedése: „Én folytatni fogom dolgait, de más formában, más név alatt, és úgy, hogy igyekeztem a’ Kiszfaludyéval össze ne ütközzék. Adják Isteneink, hogy Kiszfaludy sok esztendőig vihesse Auroráját. Jelentsd ezt neki a’ legszívesebb idvezlet mellett, s köszöntsd barátodat, kik barátim lesznek nekem is.”¹⁶² Az üzenet fontos, nem véletlenül maga az *Aurora* legbensőbb köreiből tartozó Toldy a kiszemelt hírvivő.

Nem egészen két hónap elteltével Kazinczy újra Toldyhoz fordul, s érdeklődik, mit szólnak az *Auroráról* írt újabb recenziójához.¹⁶³ Reméli, Vörösmarty megérti, hogy a *Cserhalom* nem „hidegségből” van elmellőzve, hiszen neki egyszerűen a Ráday-nem versezetéről kellett értekeznie.¹⁶⁴ Kiszfaludy ekkor már így ír egyik levelében: „Kazinczyval, látom, össze kell kapnom; a Felső-magyarországi Minervában ismét Kovacsóczyval hasonlítgat; munkáimra nézve nem bánom, akármit mond, de oly hitvány emberrel egy kategóriába ne tegyen.”¹⁶⁵ Toldy pedig így kommentálja az ügyet Bajzának: „Auróra recenziója a Minervába nálam van, Gyalázatos. Kazinczy már egészen elvesztette szeretetemet. Ő meg fogja még érezni ostoromat.”¹⁶⁶

Ekkoriban már egyértelműbben áttételesek a beszédpozíciók. 1827 májusában a Mester újra hangoztatja, ő szereti az *Aurorát* és „lelkes” kiadóját, ám nem szereti, hogy csak „Auroránk” van.¹⁶⁷ Októberben Toldy aggodalmára, hogy neheztel rá, mivel műveit az *Aurorához* juttatta, azzal válaszol, hogy dehogy neheztel, ő „örök életet” kíván az *Aurorának*, Kiszfaludynak pedig „örök dicsőséget” és minden jót.¹⁶⁸ 1828 januárjában fennhangon morfondírozik

¹⁵⁷ *Uo.*, 485–486 (Zádor Györgynek, 1825. dec. 16.). Fenyő úgy látja, Kazinczy azért marad ki az *Aurorából* már a második kötetből kezdődően – s csatlakozik „teljesen” a *Hébéhez* –, mert annak nemzeti törekvéseivel már akkoriban sem ért egyet. FENYŐ 1955, 48.

¹⁵⁸ *KazLev.* XIX, 522–523.

¹⁵⁹ *KazLev.* XX, 5–6.

¹⁶⁰ *Uo.*, 25–26.

¹⁶¹ *Uo.*, 63–64 (Kiss Sámuelnek, 1826. júl. 22.).

¹⁶² *Uo.*, 46 (1826. jún. 27.). A kezdeményezés végül, támogatók híján, nem realizálódik.

¹⁶³ *Felső Magyar Országai Minerva*, 1826, 5. sz. [Május], 696–704.

¹⁶⁴ *KazLev.* XX, 80.

¹⁶⁵ *KKMM* 6., 417. Bajza így ír Kovacsóczyval kapcsolatban Kazinczyról: „Az öreg úr egy idő óta gyakran szokott botlani de azért ne véjje hogy ott a hol ő talám akarva is botlik mi utána botlani fogjunk.” *BTL*, 271. (1825. dec. 15.)

¹⁶⁶ *BTL*, 337. (1826. aug. 10.)

¹⁶⁷ *KazLev.* XX, 266. (Kiss Sámuelnek, 1827. máj. 11.)

¹⁶⁸ *Uo.*, 370. (1827. okt. 5.)

Toldynak, hogy nem tudja, írjon-e az 1827-es lapszámról, mert fél, hogy Toldyék megint elégedetlenek lesznek vele, pedig ő az *Aurorának* „örök állandóságot” óhajt.¹⁶⁹ Később, ez év őszén küld egy epigrammát az almanachba Toldy által, „talán még nem későn”¹⁷⁰ – de Toldy nemsokára visszaír neki, hogy bizony elkésett.¹⁷¹ Hogy Kazinczy-szövegek miért hullanak ki egy-egy lapszámból, nagy kérdés lehet adott esetben, mondhatni gyanús, habár a küldemény a mindenkori lapszámlezáráshoz képest tényleg elég későn érkezik. Mindenesetre az 1828-as évre szóló előzetes *Aurorában* több Kazinczy-költemény is megjelenik, 1829-ből pedig a Mester egy olyan okfejtését olvashatjuk, melyben, bár egy kis oldalvágással, egyértelműen az *Aurorának* nyújtja a pálmát az egykori *Hébével* szemben, ráadásul a levelet még csak nem is közvetlenül Kisfaludynak vagy Toldynak írja.¹⁷² Utolsó fennmaradt kapcsolódó levelében 1830. december 3-án tudatja Toldyval, hogy nagyon örvend, mert az *Aurorát* Bajza viszi tovább,¹⁷³ majd az új szerkesztő meglehetősen távolságtartó Kazinczynak írt tiszteletköre zárja az illető szövegcsoportot. Bajza már nem kér írásokat az almanachba Kazinczytól.¹⁷⁴

Toldy Kisfaludy Károly halálhírének megüzenésekor tudtára adja Kazinczynak, hogy a pestiek egyetlen vigasza e nehéz időkbén, hogy a széphalmi „Tek. Úr” azért él még.¹⁷⁵ Ugyanakkor zsoltáros nyelvezettel siratja a Krisztussá növesztett elhunytat, „vezérünknek”, „tanítónknak” titulálva, az elmúlt tizenkét évet a literatúrában pedig (valószínűleg Kisfaludy 1818-as Pestre költözésétől számítva) Kisfaludy-korszaknak aposztrofálja – éppen Kazinczyhoz beszélve.¹⁷⁶ A széphalmi öreg pedig mintha az Aurora-vezér halálában is az egyre inkább vesztes saját pozíció helyreállításának lehetőségét látná a személyes, követésre felszólító teatrális példaadáson keresztül: „Nemzetséged és Nemzetünk örök fényöket vesztek el testvéredben, Károlyban, s’ öröm látni, hogy az ő kidóltét minden jók kesergik. Én utána feltettem a’ gyászfátyolt, s’ bár az példa légyen Pesti barátimnak is, kiknek hogy azt tevém, megírtam.”¹⁷⁷

¹⁶⁹ *Uo.*, 451.

¹⁷⁰ *Uo.*, 544.

¹⁷¹ *Uo.*, 550.

¹⁷² „[N]ekünk csak az szokott kedves lenni, a’ mi új bár nem jó ’s a’ jó nem kell ha nem új. Ezt látánk Igaz Sámuelnek Zsebkönyvében, mellyet midőn megjelent, három hét alatt újra kelle nyomtatni, mert minden példányai el valának kapva: Aurórákat pedig csak lelkes kiadójának áldozatai ’s nyelvünk némelly pártfogójának buzgóságok tartja fenn.” *KazLev.* XXI, 52. (Guzmics Izidornak, 1829. ápr. 27.)

¹⁷³ *Uo.*, 418.

¹⁷⁴ *Uo.*, 438. (1830. dec. 30.)

¹⁷⁵ Évekkel későbbi emlékezésében már máshogy fogalmaz a tekintetben, hogy kiben is látták a gyász perceiben a vigasztalást, s Kazinczy ekkor már nincs a képben: „A mi keblünket elfogta, határos volt a kétségbeeséssel! Ki lép ürült nyomába? [...] Hetek múlva tért csak vissza eszméletünk, csak akkor találtuk meg kérdésünkre a feleletet, hogy: Mi.” TOLDY 1875, 228.

¹⁷⁶ Vö. „Árvaságra jutottunk! pásztor nélkül való nyáj lettünk! Oda van tanítónk, vezérünk, s a legjobb, leghívebb barát! És a literatúra! Az ő hatásainak a múlt tizenkét év előszava volt csak: most kezdődött volna maga a nagy könyv.” *KazLev.* XXI, 410–411. (1830. nov. 26.)

¹⁷⁷ *Uo.*, 413. (Kisfaludy Sándornak, 1830. nov. 30.) Vö. még: „Felkötém a’ fátyolt a’ mi kedves Kisfaludy Károlyunk után, mihelyt leveledből megértettem halálát. Oh barátom, mit vesztenék!” *Uo.*, 416. (Toldynak, 1830. nov. 30.); „Kisfaludy Károly után én feltettem a’ gyászfátyolt ’s hordani fogom sok ideig. Vesztesége kipótolhatatlan.” *Uo.*, 419. (Szalay Lászlónak, 1830. dec. 3.)

MŰFAJI TENDENCIÁK AZ *AURORÁBAN*

A átfogóbb irodalomtörténeti modellek hagyománya

Toldy Ferenc az *Aurorához* mindkét szerkesztője, Kisfaludy és Bajza révén is szorosan kötődik.¹⁷⁸ Az övé az első kísérlet az „irodalomfejlődés” rendszerszerű koncepciójára, illetve műfaj-történeti alapú szegmentálására.

Az *Aurora* históriájának taglalását Kazinczy munkásságának ismertetése előzi meg tankönyvében, egyszerre tartva tőle távolságot, s egyszerre méltányolva benne egy megelőző, előkészítő korszakalakzat betetőzőjét és egyben reprezentánsát.¹⁷⁹ A rapszódia, a „hymnuszi lendület”, a „díthyrambi tűz és erő” meghonosítása nála mind a széphalmi mester érdeme, Toldy bizonyító példái pedig éppenséggel Kazinczy aurorás költeményei lesznek.¹⁸⁰ Mindazt, amit ő jelent, ugyanakkor meghaladandó minőségnek tekinti ez az irodalomtörténet. A „classicisták” és „érzeményesek” kifejezőmódja ugyanis minden erénye ellenére „idegenszerű”, amin azért túl kell lenni; az „Auróra-kör” ezt „irtja ki” a magyar költészetből. (23)

Az *Aurora*-korszak, az „újiskola” kibontakozásának kezdetén – jórészt Kazinczynak köszönhetően – a költői nyelv már elvált a próza nyelvétől, de az igazi úgynevezett „tárgyi költészet” (epika, dráma) hiányolja még Toldy. Az „élet nyelve” pedig a hangsúlyozottan „alanyi költészetben” (líra) még nem része költészetünknek, vagyis a szerző épp a „realitást”, a valószínűségvonatkozást, az ekképpen hitelesített érzelmeket hiányolja a megszólalásmódok kliséi helyett (mindezt nem mellékesen Kisfaludy Károly fogja majd nála megvalósítani). (29) Az *Aurora*, de még inkább vezére, Kisfaludy Károly itt integráló, csoportképző teljesítményével műfaj-katalizáló erő: a novellát meghonosítja, megreformálja a drámaírást: „az új iskola az ő vezérletével győz az Aurorában”. (32, 39) Az *Aurora* műfaji vívmányai hosszan sorjázhatnak Toldynál: románc, ballada, költői beszély, „kisebb epos”, elbeszélés, novella, „költői regény”.¹⁸¹ A legfontosabb változás, hogy az *Aurora* (mint egyfajta műfaj-tani intézmény) „levetette a költészet idegenszerűségeit és felvette új elemül a népiest”. (39)

Bár, mint Imre László írja, a regény történetének rendszerszerű kiépítésétől Toldy elegánsan eltekint, azért fontosnak tartja rögzíteni, hogy a „classicizmus”, mely a megelőző érában Kazinczynál, Berzsenyinnél, Kölcsey-nél és Bajzánál éri el betetőződését, Kisfaludy Károlynál és Vörösmarty-nál a „regényessel” szövetkezik. (147) Ez mintegy a „romanticizmus” egyik kulcsa is egyben. 1830 óta a drámai és elbeszélő költészetben már ez a saját „romanticizmus” uralkodik, a „lyrában” mindamellett a „classicisták epigónjainak” hosszú sora tartja még magát.¹⁸² A líra csúcspontjait kezdeményező szerepével Kisfaludy Károly, a nagy barát és bajtárs Bajza József, illetve nem utolsósorban Vörösmarty jelenti, utóbbi főként „hazafiúi” költeményeivel. (149)

Ahol bővebben van mit méltányolni, magasztalón felmutatni Toldynak a lírai műnem fejleményein túl, az a dráma és az eposz világa. A dráma egyértelműen Kisfaludy Károlyt jelenti számára (32, 34); az illető tankönyvfejezet címe már önmagában is beszédes: „Drámai költészet. Kisfaludy Károly annak megalapítója”. (32) Az „óclassical szellem” és a „nemzeti tartalom” kölcsönhatása, „összeforradása” Horvát Endre epikus szövegműveiben jelentkezik elő-

¹⁷⁸ Vö. IMRE 2014, 106–114.

¹⁷⁹ *Uo.*, 109. A széphalmi mesterben „műfaji szintetizálót” ünnepel. (*Uo.*, 112).

¹⁸⁰ TOLDY 1873, 16. (Az illető mű hivatkozásai a továbbiakban a vonatkozó idézetek után, zárójelben.)

¹⁸¹ Vö. „Az új iskola valóban korszaknyitó eredményeit is az új műfajok együttes, rendszert alkotó fellépésének tulajdonítva fejtegeti.” IMRE 2014, 113.

¹⁸² A „szelíd érzékenység”, a „formaszigor” több még náluk az „erőnél és eredetiségénél”. (147)

szőr Toldy narratívájában, kialakítva az új „eposi dictiót”. (26) Vörösmartynál – aki Horvátot is túlszárnyalva ennek a kategóriának is nyertese: „tetőzője” lesz (45)¹⁸³ – mindez a „classicairegényessel” párosul a *Délsziget*, *A Rom*, vagy a *Tündérvölgy* című munkákban. Fura valószínűtlenségeivel és a korszakban merőben szokatlan fantáziavezérelt felhajtóerejével azonban ekkor már nem ez az irány Toldy favoritja (47), sokkal inkább a Czuczor Gergellyel együtt gyakorolt „classicaire-nemzeti” alternatíva, a „nemzeti történelem szeretetével, s az ősi dicsőségtől lelkesedve” (43).¹⁸⁴

Fenyő István 1955-ben megjelent monográfiája a legátfogóbb számvetés az *Aurora* műfaji mintázatainak tárgyában mind a mai napig. Alaphipotézise, hogy a külföldi hatás az *Aurora*-ban nem jelentékeny, mert bár az új, „romantikus szellemet” a szerkesztő Kisfaludy Bécsből veszi át, ez döntően „műfaji-formai” jellegű, „tartalmában” azonban mindvégig speciálisan saját (Fenyővel: „nemzeti”).¹⁸⁵ Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy az első kötetek klasszicizáló és „szentimentális” dominanciával bírnak (27), bennük még a „maradi” Kazinczy ízlése dominál.

Fenyő rekonstrukciójában az *Aurora* minden új fejleménye, változása a kazinczyánus hagyományok és műfaji-irodalmi perspektívák ellenében határozódik meg (34), csakúgy, mint ahogy Toldynál láttuk. A zsebkönyv tehát magától Kazinczytól távolodik el autonóm kiteljesedésében. Mint mondja, kezdettől fogva a „patrióta” művek adják meg az évkönyv sajátos, újszerű, romantikus jellegét; előbb a „régí típusú nemesi patriotizmus”, vagy ha úgy tetszik, a rendi logika, majd egyre inkább egyfajta „demokratizálódó”, polgári-liberális „radikalizálódás” formájában. (28) A „nemzeti epikum” meghonosítása Fenyő szemében a legfontosabb kezdeményezés az *Aurora* új, immár romantikus irányának kibontakoztatása felé. (30–31)

A másik epikai újdonság az úgynevezett „társadalmi novella” Kisfaludy-féle meghonosítása, egyfajta, a nemesi rendet bíráló „kritikai realizmus”, melynek egyik legszebb megvalósulása az 1823-as *Tollagi Jónás viszontagságai* (33, 42), az 1824-es *Sulyosdi Simon* pedig már egyenesen szatirikus társadalomkritika. (52) 1824-ben feltűnik a romantikus epika első igazi nemzeti terméke, Czuczor Gergely *Augsburgi ütközet* című eposza is (49), Kisfaludy pedig tovább egyengeti a nemzeti epikum útját *Tihamér* című 1825-ös történelmi témájú kisregényével, mely még akkor is fontos fejlemény Fenyőnél, ha lényegében egyfajta „zsákutcát” jelent túlzó „lovagi vadromantikájával”. (40, 50) Kiss Károly 1826-os *A kenyeres vitéz* című novellájával megindul az epikai „népiesség” is (55), mely vonulat, vagyis a népies széppróza csúcspontját Vörösmarty *Kecskebőr* című alkotása (1834) jelenti.

Az 1826-os évfolyammal „átüt” a nemzeti epikai irányultság, Vörösmarty e számban több művével már középpontba kerül, többek között olyanokkal, mint az Árpád emeltetése vagy a *Cserhalom*. (50) A periodika fokozódó közéleti jellege – ami Fenyőnél egyben egyik legnagyobb teljesítménye – az országgyűlések társadalmi hullámveréseivel szinkronban csak még inkább alátámasztja a tendenciák alakulását, sőt, a műfajok transzformációjának itt e mögöttes politikai háttér az egyik fő mozgatórugója. Ennek a beállítottágnak a nyomán lehet Fe-

¹⁸³ Imre László is kiemeli, hogy a verses epikában Toldy igazán Vörösmartyt méltányolja. Vö. IMRE 2014, 110. Vö. még: „[Toldy] Kisfaludy Károlyt mint nemzeti drámaköltőt ünnepli [...] Vörösmartyt pedig mint a nemzeti eposz megalkotóját.” FENYŐ 1981, 163.

¹⁸⁴ IMRE 2014, 111. Ami Toldy műfajelméleti szempontból is diskurzusalapító erejű értekezését illetően még mindenképp megjegyzendő, hogy a magyar irodalmi alakulástörténet rendhagyó elemei nála éppúgy a rendszer életképességéhez járulnak hozzá, mint a szabályszerűek. Ezeknek a „mutációknak” a sajátos esetét fedezi fel a több más szempontból is kulcspozícióba kerülő Kisfaludy Károlyban, aki azáltal hoz tehát újat, hogy eltér irodalmi előzményeinek normáitól, tipikusságaitól.

¹⁸⁵ FENYŐ 1955, 25. (Az illető szöveg oldalszámait a továbbiakban az idézetek, hivatkozások után, zárójelben.)

nyő meggyőződése például, hogy az új, „liberális eszmeiség” indítja el a zsebkönyvben és a magyar irodalomban a szépprózai műfajok fejlődését (51), vagy hogy az 1825-ös és 1826-os elbeszélések az országgyűlés előtti várakozás lecsengése miatt kevésbé kritikai töltetűek már. (52)¹⁸⁶ Évről évre soványabb, gyengébb a prózai termés Fenyő szerint, a Kisfaludy-epigonok túlsúlyba kerülnek, nincs „kritikai realizmus”, helyette „anekdotázó nemesi elbeszélői stílus” válik uralkodóvá. A *Tündérvölgy* és a *Délsziget* kiseposzainak valószínűtlenül mesés világa is a közéleti kiábrándultság bizonyága itt, ám Vörösmarty – nagyságára jellemző módon – azért hamar visszatalál a „való világba”, sőt *A két szomszédvár* című 1832-es műve egyenesen a feudalizmus iránti megvetését, a nemesi mentalitásból való kijózanodását tükrözi. (87) Vörösmarty ekkorra már nem mellékesen az *Aurora* igazi híressége lesz.¹⁸⁷

Az „ősi dicsőséget feltáró nemzeti eposz” a Bajza-érában már elveszti olvasótáborát (86), átalakul, mely átalakulást Vörösmarty kezelni tudja (Czuczor pedig például jellemzően nem). Bajza maga is próbálkozik prózai műfajokkal, *Ottília* című 1833-as „szentimentális” novellájában kármáni, wertheri reminiscenciákkal dolgozik, szövegbe épített irodalomtörténeti, politikai reflexiói ugyanakkor poétikai allúzióinál értékesebbek – értékel Fenyő. (95) A nemesi „osztálybíráló”, az „antifeudalista” él azért tehát mégiscsak markánsan visszaköszön az *Aurora*-ban Kisfaludy után is, mely téren Fenyő Kovács Pál (*Mennyi ház annyi szokás*, 1835) és Csató Pál (*Egy nap Szliácson*, 1834) munkáit emeli ki (96), Kovács Pál *Húshagyó kedd* (1836) és *A polgárleány* című levélregényében (1836) pedig az eles gúnyt, a satirikus élt is jól kitapinthatónak látja megint. (115) Vajda Péter utolsó lapszámokban megjelenő novelláinak keleti motivika mögé bújtatott ideológiai üzenete a legradikálisabb, leginkább „demokratizáló” jelenségkör Fenyő véleménye szerint. (98)

Az *Aurora* végnapjaiban már kiforrott irányzatnak tartható a népiesség, Gaal József *Pusztai kalandja* (1836) ráadásul már szintén „egyenlősítő tendenciákat” mutat a maga betyárképével. (111) Az utolsó évek prózapoétikai összhatását a polgárosodó („liberális”) fejlődés apoteózisának írásai színezik még.¹⁸⁸ A zsebkönyv epikai felhajtóerejét akképpen összegezi a munka, hogy a végső prózai termés már a nagyobb epikai formák (vagyis a regény) felé mutat, s hogy mindezek nyomán a magyar prózafejlődés alapjait rakja le az almanach. (116)

A lírai fejlemények vonulatának ismertetéseiben szintén Kisfaludy Károlyé lesz a főszerep, amennyiben költői működésével ő tartható a romantikus műfajok meghonosítójának a zsebkönyvben. (31) Az új típusú képpalkotás¹⁸⁹ tehát már a kezdet kezdetén megfigyelhető nála, először még feltűnően keveredve a „neológia” szókincsével. (32) A fiatal kezdőkre az első években egyfajta érzékeny klasszicizmus jellemző; Fenyő külön hangsúlyozza, hogy közülük jó néhányan az ízlésváltás „harcosai”, a romantika „propagandistái” lesznek. (38) Jól illeszkedik a folyamathoz annak felmutatása, hogy Kölcsey maga is „semmitmondó”, sablonos költeményekkel kezd (34), mielőtt a harmicas évek fordulójára elér társadalmi-közéleti veretű költészetének beteljesüléséig (*Hymnus*, 1829; *A tyrann*, 1830; *Rákos*, 1831). (70) Bajza szín-

¹⁸⁶ Kisfaludy satirikus novellisztikája például az országgyűlésbe vetett hitek e tovatűnése után nem is folytatódik tovább. (78)

¹⁸⁷ 1832-ben egyszerre tizenöt műve jelenik meg, mely az adott szám mintegy negyedét jelenti. Almanachbéli kiemelt reprezentációja sokat köszönhet Fenyő szerint a szerkesztőváltásnak, Bajza személyének, aki kevésbé féltékeny, mint Kisfaludy volt. (86)

¹⁸⁸ Különösen Toldy Ferenc két írását emeli ki Fenyő: Pest-Budáról szóló hármas elbeszélését (97), illetve az *Időszakok és koszorúk* című esszé-szerű művét. (114)

¹⁸⁹ A zúgó fergeteggel szembeszálló, az elérhetetlen tulsó part felé törekvő tengeri hajós képe például az ő hatására kezd (romantikus) lírai konvencióvá alakulni az *Aurora*-ban. (51)

tén hasonló, súlytalan pozícióból, német minták érzelgős közhelyeiből indul, de a bordalt már politikai tartalommal „telíti” (*Borének*, 1826), költészete pedig másrésztől a népies líra felé mozdul el. (37, 54) Bajza költői hangját mindazonáltal az *Aurora*ban leginkább az almanach-líra német mintájú hagyománya jellemzi, az a fajta kötött tematikájú „szobalíra”, mely a „nyugati polgárság kedvenc csemegéje” – fogalmaz Fenyő. (92)¹⁹⁰ Bajza mindvégig kitapintható kettős hangja – formai népiesség és szentimentális-érzelgős líra – ugyanakkor az általa szerkesztett *Aurora* kettős hangja is, a harmincas évek egész magyar költői termésének irányait mutatva – mondja Fenyő. (91)

Az almanach első lírai csúcsteljesítményét már 1825-ben eléri Kisfaludy *Mohács* című költeményével, mely annak a folyton táguló és az *Aurora* alapjellemezőjévé váló, egyre „demokratikusabb” jellegű nemzetfogalom-módosulásnak az első állomása is egyben, amely a nemesi rendi logikától elmozdulva „össztársadalmi” relevanciákat keres.¹⁹¹ A nemzeti jelleg, csakúgy – sőt még erőteljesebben –, mint az epikában, a népiesség kiteljesedésének irányába tart az *Aurora*-lírában is. Vitkovics nyomán indul a „népdalozás” a zsebkönyvben (*Bácskai népdal*, 1827), 1829-ben pedig már huszonnégy közölt népdallal „dönt” a szerkesztő a népiesség irányzata mellett (75), mely Fenyő értelmezésében „alulról jövő támasz” a polgárosodásért, függetlenülésért. (77) Ez a fajta népiesség azonban nem Kölcsey „nemzeti népiessége” (76), hanem „nemesi népiesség”, amelyet Kisfaludy után Czuczor folytat majd igazán, s csupán az egy Vörösmarty haladja meg dalaival, balladáival. (76)

A drámai műnem szintén Kisfaludy nevét hozza először játékba.¹⁹² A több tekintetben műfajképző jelentőségű vígjátékok sora (történelmi és népies alakváltozatokban is) 1826-ban indul a *Mátyás deák* című Kisfaludy-drámával (53), kiteljesedését pedig Vörösmartynál éri el az 1835-ös *Fátyol titkaiban*. (85) Az *Aurora*-dráma másként reagál a már emlegetett közéleti kihívásokra, mint az epika: a „romantikus múltbafordulás” a színműíró Kisfaludynál az országgyűlési csalódások után megszűnik, helyette megerősödik a kritikai él, a „liberális bíráló tendencia”, nem az előtte rá olyannyira jellemző novellákban tehát, sokkal inkább a vígjátékokban. (67) A feudális családi és közéleti intézmények és szokások, a maradi öregek és nemzetietlen arisztokraták egyaránt felvonulnak e drámákban, ideológiai kontrasztot képezve a merőben máshogy látó fiatalok „polgári” érzelmeivel. Mindezen túl válik jellemző díszletté a „kapitalizálódó” városi tér. (68) Kisfaludy nem egyszer több ilyen művet is megjelentet egyazon évfolyamon belül.¹⁹³ Fenyő monográfiája e műnemben ismertet a legkevesebb más szerzőségű szövegművet, bár valóban e téren van a legkevesebb alternatív szerzője az *Aurorának*.

Munkájának végén a szerző mérleget von: míg a „Kazinczy-iskola” vezető műfajai az epigrammák, episztolák, gondolati költemények, alkalmi versek, addig az *Aurora* ezeket vagy átértelmezi, vagy elhagyja. Kezdetben nagy műfaji ingadozás jellemzi a zsebkönyvet – ezt Fenyő kritikaként fogalmazza meg –, ám a „nemzeti ellenállás” hatására fejlődésnek indulnak egyéb műfajok. Az eposz, az óda már nem a klasszicista tradíció, hanem a nemzeti hősök miatt válik fontossá, a dal, az elégia, az epigramma szintén megújul. 1822-ben a paletta még igen hetero-

¹⁹⁰ *A vándor* című 1832-es elbeszélését mindezzel összehangzóan a magyar „szentimentális novella” mintapéldájaként emlegeti prózatörténeti monográfiájában Szinnyei Ferenc. Vö. SZINNYEI 1925, 106.

¹⁹¹ Ennek következő kiténtetett bizonyosága Kölcsey már említett nagy versei mellett Vörösmarty *Szózata* (1837). Az antik gyökerű heroida mindezekkel párhuzamosan válik a magyar hősök műfajává, főként Horvát Endrénél. (50)

¹⁹² „A vígjátékot, akárcsak a novellát, Kisfaludy kezdeményezi a magyar irodalomban” – mondja Fenyő. (68)

¹⁹³ *A' betegek*; *A' vígjáték* (1827); *Kénytelen jószívűség*; *A' búség próbája* (1828). *Három egyszerre* című 1830-as vígjátéka Fenyő szemében a legsikerültebb ilyen alkotása, „egy pompás szatíra”. (68)

gén, a harmincas években azonban már megszilárdult, kiforrott műfaji skálája van a zsebkönyvnek. A későbbiekben még szóba kerülő úgynevezett „Aurora-népiesség” maga is új műfajokat fejleszt ki, jelentékenyen átalakul a dráma is. (123)¹⁹⁴ Különösen érzékletes, amikor Fenyő pontos számadatokkal érvel a műfajváltozások, műfaj-konfigurációk témát illető korszakváltó jelentősége mellett.¹⁹⁵

Fenyő István „országgyűlési” logikára felépített Aurora-víziójában minden műfaj történeti fejlemény az egyre radikálisabb romantika kiteljesedése felé hat a megelőző kazinczyanus hagyományok teljes meghaladásával. Az *Aurora* szabályos lökésekben jelentkező műfajváltozásait hasonlóképp látja műfaj történeti érdekelttségű értekezésében Horváth Károly is. Ő is elmarasztalólag emeli ki az első évfolyamok műfaji eklektikusságát, szemében még az 1825-ös kötetek sem teljesen „egyértelműek”.¹⁹⁶ Kezdetben mindent átjár a klasszicizmus,¹⁹⁷ az 1823 és 1825 közötti időszak ugyanakkor a romantikus tendenciák megerősödésének és uralomra jutásának az időszaka is egyben. Bár a fiatal Bajza és Toldy költészete ekkor még a „klasszikus-szentimentális” ízléstartományon belül marad, Kölcsey már írja nagyszabású lírai műveit hazafias-politikai, gondolati-filozófiai és népdalszerű témában egyaránt.¹⁹⁸ Az 1825-ös, a „rapszodikus magyar romantikus elégiát” megteremtő *Mohács* című költeménnyel megindul a nagy magyar romantikus közéleti versek hulláma, ezen túl pedig az almanach ekkorra már megvalósítja az aktív romantikának azt a jellegzetességét is, hogy a „realista ábrázoló módszer” egyes vonásait érvényesíti (*Tollagi, Sulyosdi*).¹⁹⁹ Sőt, az 1825. esztendő mint a romantika győzelemre jutásának éve korszakküszöb-hermeneutikai jelentőségű, epochális határkövető Horváthnál, két eseménye miatt is: a szokásos év végi késlekedés helyett már szeptemberben megjelenik az 1826-os évre összeállított, kivételesen jól sikerült *Aurora*, előzetesen pedig a *Zalán futása*. Az almanach ezen ötödik évfolyama nála bombasztikus műfaji tűzijáték is egyben.²⁰⁰ Az 1827-es szám hullámvölgyet jelent Horváth szemében, „a romantika teljes műfaji gazdagsága a következő években bomlik ki teljesen”²⁰¹. A népiesség „manierjának” irodalmi programmá változása 1828-ban már látványosnak tekinthető,²⁰² az

¹⁹⁴ Ugyanitt Fenyő egészen pontosan számbaveszi a legjellemzőbb műfajok első időbeli előfordulását is a zsebkönyvben: 1822: ballada; 1823: novella; 1824: heroid; 1825: kisregény; 1826: bortal, vígjáték, 1830: népballada; 1831: népmonda; 1832: útleírás; 1833: szomorújáték.

¹⁹⁵ „[A]z első kötet 66 darabjából 17 epigramma, 5 óda, 4 gondolati költemény mutatja a klasszicista műfajok, – 8 dal és 8 szonett pedig a szentimentális műfajok túlsúlyát. A következő évben 90 különböző művet tartalmaz a zsebkönyv, ebből 36 epigramma, 10 óda, s 5 gondolati költemény, illetve 11 dal, 5 szonett, 4 elégia mutatja ugyanezt”. (27) „1822-ben még 17 epigrammát, 4 gondolati költeményt, 8 dalt stb. közölnek. 1823-ban az epigrammák száma 34-re [sic!] ugrik! (Az epigramma a klasszicizáló költőknek volt kedvelt műfaja.) 1824-ben ez a szám már 9-re csökken. Ezzel szemben – míg 1822-ben összesen 1 eposzi részlet s 1 elbeszélés szerepel, addig 1826-ban már 3 eposz, ill. eposzi részlet, 4 novella, 1 ballada, 1 történeti elbeszélés, s 1 kisregény jelzi az epikus műfajok előretörését”. (123)

¹⁹⁶ HORVÁTH 1968, 260.

¹⁹⁷ Még Kultsár István népdalok gyűjtését szorgalmazó felhívása is ilyen szellemiségű. (*Uo.*, 42) Szimbolikus jelentőségű momentum Horváthnál is, amikor a szerkesztő Kisfaludy görögös eklogákat kér Vörösmartytól a közízlésre hivatkozva még a húszas évek elején. (*Uo.*, 230)

¹⁹⁸ *Uo.*, 355.

¹⁹⁹ *Uo.*, 242, 356.

²⁰⁰ *Uo.*, 359, 371.

²⁰¹ *Uo.*, 427.

²⁰² *Uo.*, 433.

1830. évi *Aurora* pedig a „romantikus csoport” nagy népdal megjelenéseinek lelőhelye. Ekkorra alakul ki a romantika „műfaji rendszere”, teljes gazdagsága is.²⁰³

A Fenyő monográfiájával egyazon évben megjelenő könyvében Horváth János szintén 1825-re teszi a magyar romantika uralomra jutásának határát, szintén az *Aurora* kontextusában.²⁰⁴ Ekkor születik a *Tihamér*, a „történeti novella csúcsa”, melyben Kisfaludy a lovagregényt „hazaiasítja”,²⁰⁵ illetve ilyen csúcs a *Mohács* a lírai műnemben.²⁰⁶ Kiemeli ugyanakkor, hogy Kisfaludy nagyon jól ismeri a német almanachok világát, melyekből főként víg novelláihoz kölcsönöz írói fogásokat és megoldásokat,²⁰⁷ illetőleg – s ez kiváltképp fontos megállapítás –, hogy az almanach mint médium már eleve befolyásolja szerzői magatartását. Kisebb terjedelmű, a zsebkönyvben is könnyen elférő műveket igyekszik ugyanis „termelni” a közönségnek: epigrammát, dalt, lírai költeményt, balladát, novellát, egyfelvonásost.²⁰⁸ Horváth János figyel fel először arra is a szakirodalomban, hogy Kisfaludynál szabályos műfajspecifikus alkotói etapok figyelhetők meg.²⁰⁹

Szinnyei Ferenc bár korábbi irodalomtörténeti álláspontot képvisel, csupán epikumot vizsgál; az *Aurora* prózai műveit tartja a korszak legnagyobb és legszínvonalasabb közös szövegkorpuszának.²¹⁰ Az interkulturális áttételekkel, a nyelvspecifikus műfaji transzferhatásokkal ő vet leginkább számot a klasszikusnak számító monográfusok között: egyenesen úgy fogalmaz, hogy a „víg novella” német hatásra jön létre, Kisfaludy esetén is, a műfajban pedig bár feltétlenül ő a legjobb (iskolateremtő),²¹¹ Fáy például méltó versenytársa a „patriarchális világ” leleplezésében.²¹² A műfajváltozat hatástörténeti taglalásánál ugyanakkor már egyértelműen csak Kisfaludy „üde alakjainak” továbbéléséről beszél.²¹³ Mint írja, a víg elbeszélés e magyar hangsúlyaival párhuzamosan fejlődik ki a „történeti novella”, elsősorban az osztrák-német romantika és a Magyarországon is némi hagyománnyal bíró regeírás hatása alatt, de sablonos ez is.²¹⁴ Harmadik műfajváltozatként a „komoly társadalmi novellát” különíti el, mely szintén elsősorban a német almanachirodalom hatása alatt bontakozik ki lassan, komolyabb magyar irányítók nélkül. Az osztrák-német (leginkább bécsi) ihletforrás relevanciáját és az általános klisészerűséget Szinnyei lépten-nyomon kiemeli tehát.²¹⁵

Hogy Kisfaludy döntően a vígjátékok és víg elbeszélések mestere, Szinnyeinél fogyasztói kérdés, hasonlóan Horváth Jánosnak a zsebkönyv formai materialitását alapul vevő fentebbi megítéléséhez: az *Aurora*nak a példányok értékesítését optimalizáló szórakoztatáshoz szüksége

²⁰³ *Uo.*, 438, 450.

²⁰⁴ HORVÁTH 1955, 134.

²⁰⁵ *Uo.*, 61.

²⁰⁶ *Uo.*, 83.

²⁰⁷ *Uo.*, 54.

²⁰⁸ *Uo.*, 22–25.

²⁰⁹ 1822–1825: novellák; 1825–1829: vígjátékok; 1828–1830: népdalok, balladák. *Uo.*, 32.

²¹⁰ SZINNYEI 1925, 34–36.

²¹¹ „[N]ovellairodalmunkat tulajdonképpen Kisfaludy Károly alapította meg Aurorájában 1823-tól kezdve megjelent víg elbeszéléseivel.” (*Uo.*, 37) Mint írja, az *Aurora* az új irány orgánuma. (*Uo.*, 29) Ekképpen laudálja és jellemzi Kisfaludyt: „Kisfaludy Károly fellépése ilyen körülmények között valósággal gondviselészerű volt. Az ő mozgékony, kezdeményező, modern szellemére igazán szüksége volt megavult, sok tekintetben még akkor is tizennyolcadik századias, stagnáló irodalmunknak, mely csupa líra volt addig s az epika és dráma terén alig teremtett valamit.” (*Uo.*, 29)

²¹² SZINNYEI 1926, 302.

²¹³ SZINNYEI 1925, 33.

²¹⁴ *Uo.* A rege mint műfaj mélyebb összefüggéseiről: SZAJBÉLY 2005, 369–388; HÁSZ-FEHÉR 2004, 209–220.

²¹⁵ Például SZINNYEI 1925, 63, 69.

van jó és mulattató írásművekre, s ilyeneket a szerkesztő eleinte nem várhat másoktól.²¹⁶ Ezek a történetek minden tekintetben imitatív jellegűek, a drámakomédiai jellegű jelenetezéseikben, helyzetkomikumokban azonban olykor egészen kiválóak.²¹⁷ Nyelvezetük könnyed, természetes, „de azért elég neologizmust sodor magával szavakban és szólásokban egyaránt”²¹⁸. A (vad)romantikus „tündérezés” Fenyő szemében meghaladandó közties állomás a műfajfejlődésben, olyan oldalhajtás, amelyen túl kell lenni – ahogy Kisfaludy és Vörösmarty ezt meg is teszi –, a témához kapcsolódó osszianizmus pedig csupán felületesen jelenik meg nála. Az *Aurora*-ról írott 1830-as recenziójában Toldy ugyanakkor épp a tündérezéssel definiálja a „romános” stílust a fantázia szabad áradásának tételében,²¹⁹ Vörösmarty „Ó-magyar regéjében”, a *Tündérvölgyben* pedig a magyar őskor nem a korszakban ismeretes krónikák alapján, hanem többek között éppen ossziáni mintára ábrázolódik.²²⁰ Az illető távlatot tovább bonyolítja, hogy Kölcsey a *Nemzeti hagyományok* című programiratában a tündérezésnél, a lovagkultusznál és a szerelmi érzelmvilágnál többet lát a valódi romantikában,²²¹ a saját nemzeti múltat érzelmes-bús ritmikus prózában felidéző ossziáni alkotásokat (például Döbrentei Gáborét) pedig Kisfaludy előbb-utóbb „kiszórja” zsebkönyvéből, sőt parodizálja az *Andor és Juci*-ban.²²²

A „vadromanticizmus” megnyilvánulása Mailáth János aurorás elbeszéléseiben (*Villi-tánc*, 1822; *A sóbányák*, 1824), de például Szenvey József epikájában is kísértetekkel teli borzalmat jelent Fenyőnél, egyfajta „negatív” romantikát, irréálisan túlzó és üres fantasztikumot.²²³ Szinnyei ellenben elismeri a Mailáth-elbeszéléseket, élénk képzeletű, „tündéres” elemekkel kevert, biztos kézzel megalkotott történeti elbeszéléseknek tartva azokat.²²⁴ Fenyő Fáy András *Sió* című meséjével (1836) és a szerinte Vörösmarty nyomán tündérező *Verhovinával* (Gaal József, 1837) sem tud mit kezdeni: annyit jegyez meg, hogy akkor kezdenek el „tündérezni”, amikor Vörösmarty, túlnöve ezeken, közéletileg már ismét aktív.²²⁵ Vörösmartynak az illető poétikai távlatához fűződő viszonyát ugyanakkor Horváth Károly mellett a legújabb szakirodalom is ennél jóval összetettebbnek és időben kitartottabbnak gondolja.²²⁶

Kisfaludy *Vérpohár* című novelláját (1823) Fenyő eltúlzott, öncélú rémségként interpretálja, e középkorral és temetéssel telt „negatív” (fekete) romantika okait pedig az író kezdeti eszmei „tisztázatlanságában”, a nemesi közönség ízlésének kiszolgálásában, illetőleg az idegen példák

²¹⁶ *Uo.*, 47. Az összefüggés újrafogalmazása máshol, ahol beszédesen az utánczó utánczóiról ír az *Aurora* másod- és harmadvonalas novellistáit illetően: „Tudják, hogy ez tetszik a közönségnek s a zsebkönyv- és lapszerkesztők ilyeneket szívesen közölnek, tehát ilyeneket írnak, keveset törődve az eredetiséggel.” (*Uo.*, 57)

²¹⁷ *Uo.*, 49.

²¹⁸ *Uo.*, 51.

²¹⁹ HORVÁTH 1968, 373. Toldy illető recenziója: *Tudományos Gyűjtemény*, 1830, VI., 96–117.

²²⁰ *Uo.*, 366. Mint Horváth Károly figyelmeztet, Vörösmartynál a *Zalában* „nemzetébresztés” és „tündérezés” még egyszerre van jelen, utána azonban nem az utóbbi meghaladásáról van szó, hanem arról, hogy a két alternatíva egyfajta munkamegosztásban szétválik, egy-egy művét csak az egyik fogja jellemezni, de azt markánsan. (*Uo.*, 368)

²²¹ *Uo.*, 376.

²²² *Uo.*, 371. Fenyő nem látja ilyen összetetten az illető írói teljesítményt, szemében Kisfaludy ezen műve önmagában is elítélendő, „vadromantikus”, nemesi dagállal, hamis osszianizmussal telt alkotás. FENYŐ 1955, 51.

²²³ *Uo.*, 40, 59. Fenyő különösen a *Sóbányák* teljesítményét veti el, figyelmen kívül hagyva például azt a nem jelentéktelen adalékot, hogy az illető szöveg játékos feladvány terméke, előzetesen megadott kulcsszavak kötelező szerepeltetésével készült szövegjáték.

²²⁴ SZINNYEI 1925, 86.

²²⁵ FENYŐ 1955, 115. Szinnyei Fáyról is másként ítélt: „A tündéres regék közt említhetjük meg Fáy Andrásnak *Sió* című »tündéres« regéjét (1836), mely igazán szép és élénk képzelettel írt[.]” SZINNYEI 1925, 80.

²²⁶ Legutóbb minderről, monografikus igénnyel: GERE, 113–180.

hatásában látja.²²⁷ Fel sem merül benne – bár tegyük hozzá, Szinnyeiben sem²²⁸ –, hogy az illető szövegműködésnek netán *ironikus* gesztusokkal telt műfajparódia lenne a szervezőereje, a hiperbola alakzata tehát ön- és hagyományreflexív effektus benne, nem pedig kezdeti gyakorlatlanság, ifjonti hév. A *paródiát*, a tradíció játékosan szubverzív párbeszédre hívásának és kiforgatásának jelenségeit Imre László tüzetesen veszi szemügyre Kisfaludy írásművészetében, több, témánk szempontjából különösen fontos megállapításra jutva. „Az elmúlt évtizedekben egyszerűbbnek mutatkozott elődeinél és kortársainál, holott ez legfeljebb egy-egy adott műfajra nézve lehetett igaz, sok műfajú életművének egésze funkcionálisan mégiscsak szenzáció”²²⁹ – hangzik egyik jellemző végkövetkeztetése. Mint írja, Kisfaludynál egyik műfaj olyan, mintha a másik „laboratóriumi” variánsa lenne, s ő is kiemeli, hogy az életmű más-más periódusában láthatóan más-más műfaj válik nála dominánssá. Ebben a típusú műfaji kombinatorikában nincsen egymástól elzárva prózai és verses forma, alacsony és magas nyelvi regiszter, ugyanakkor ebben a kvázi laboratóriumban „születik meg az új magyar irodalom, a műfajok »átjárhatósága«, kölcsönös inspirációja útján”.²³⁰ A paródia Kisfaludy-féle távlatának érvényét illetően elég mindehhez csak annyit hozzátenni, hogy Kisfaludy még önmagát is parodizálja: a *Pontyi szerelme* című versével *A’ lantos’ szerelme* című versét (mindkettő az *Aurorában*).

Bár Kisfaludy az eredetiségmítosz jegyében lép fel, mégis számtalan ponton rá lehet mutatni alkotói gyakorlatának „továbbíró” jellegére,²³¹ azzal együtt, hogy stílusparódiája a maga nemében egészen eredeti. Ez pedig a romantika túlzó nyelvi dagályosságait, hiperszenzitivitását ugyanúgy célba veszi, mint a kor üressé és rutinossá merevedett frázisait, elavult műfaji beidegződéseit.²³² A „műfaji tréfák”, az olykor maró ironia, az irodalmi ábrázolás metareflexióinak erős jelzései, az önreflektív alkotásmód, sőt az önironikus és önparodisztikus effektusok újszerű, többértelmű és ambivalens „irodalomalapítást” eredményeznek Kisfaludynál. Olyan gyakorlat ez, amely az afirmatív tendenciákat rögtön meg is kérdőjelezi, mintegy vissza is vonja paródiák és travesztiák bevetésével, nem csupán az újítás, hanem az újramondás szellemében is, egy folyton önmagát meghaladó, többszólamú alapítás jegyében, mely romantikát és egyfajta *romantikus iróniát* egyszerre jelent.²³³ Vagyis egy sajátos, elfogadva-elutasítva asszimilált műfaji szinterről van szó Kisfaludy esetében,²³⁴ s ha tekintetbe vesszük, mi mindent összegez és folytat, hatástörténeti jelentőségteljessége csak nő. Ráadásul úgy tűnik, olyan erővel lép túl bizonyos irodalmi hagyományokon, úgy rendezi át a nyelvi-szépirodalmi terepet, ahogyan Kazinczy szerette volna nem sokkal előtte, leglátványosabban talán a *Tövisek és virágok* című epigrammagyűjteményével. Vagyis Toldy Ferenc Kisfaludy személyes jelentőségével kapcsolatosan talán nem is olyan „eposziasan” túlzó.

²²⁷ FENYŐ 1955, 32.

²²⁸ Szinnyei minden korrajz és valószínűség nélküli, dagályos és erőltetett, igazi jellemeket nem ismerő rege-szerű alkotásnak tartja e „történeti novellát”. Vö. SZINNYEI 1925, 82.

²²⁹ IMRE 2015, 25.

²³⁰ *Uo.*

²³¹ *Uo.*, 22.

²³² *Uo.*, 21.

²³³ *Uo.*, 6–7.

²³⁴ *Uo.*, 11. Vö. „Egy új, nagy stílus, a romantika többszintű meghonosítása, többféle műfajon áthatoló formulák, egymást kiegészítő inspirációjával felerősítve, s mindennek újra és újra történő parodikus megkérdőjelezése[.]” (*Uo.*, 25)

Fenyő Istvánnál nemcsak Czuczor, hanem a legtöbb Kisfaludy-tanítvány, például Toldy is egyfajta „megnemesített, irodalmi színvonalra emelt népiesség” híve csupán, mely – Horváth Jánossal szólva – idealizált, torz „népszínműi néppel” dolgozik: népdalaiknak a népies formai konvenciókon kívül semmi közük a népihez, a nép mint olyan itt tehát még csak formálisan szerepel.²³⁵ Ez lesz Fenyőnél az úgynevezett *Aurora-népiesség* kategóriája, mely divatot teremt, s melyet csak Kölcsey és később Petőfi halad meg. Amit minden elemző végső soron ugyanúgy rekonstruál, az ennek a népiességnek a természetrajza, a „lehajlás” és „megemelés” korporális metaforáiban. Fenyőnél – Bajza perspektívájából beszélve – nem le kell ereszkedni a néphez, hanem felemelni egy „magaslati ponthoz”, „őszinte érzésekhez”.²³⁶ Horváth Károly a népdalból indul ki, amely romantikus műköltői műfajjává válik, Kisfaludy eljárását pedig a néphez történő lehajlás tipikus esetének tartja. A Kölcsey és Vörösmarty követte sokkal hitelesebb mód ellenben a költészetnek a folklór értékeivel való felfrissítését jelenti nála: a népköltészet elsajátításával kifejezni a legszemélyesebb mondanivalót is.²³⁷ A mindkét előző interpretációra hatással lévő Horváth János ekképpen polarizál a kérdésben: Kisfaludy és Toldy szemében nem az irodalom, hanem a nép számára kell írni, a néptől vettet megnemesítve visszaadni neki; Bajza és Kölcsey hitében ugyanakkor a műköltőnek mindig önmagát kell kifejezni, adott esetben a népdal formájában is, ezzel gazdagítva magát az irodalmat, fejlesztve tovább a műköltészetet.²³⁸

Azzal együtt, hogy nagyon sokszor közköltészet van ott, ahol a korabeliek népköltészetet mondanak,²³⁹ tulajdonképpen nincs generális különbség Bajza, Kisfaludy és Toldy elképzelése között. A látens módon, de ilyen formájában annál inkább jelenlévő „classical iskola” szellemében ők mindhárman az alacsony (népi, „természeti”) és a magas (esztétikai, „művészi”) irodalom – egyáltalán: beszédmód – különbségében gondolkodnak, melyben az elitirodalom az írott kultúra reprezentánsa, az európai minták veretes nosztrifikálója és hordozója, a művelődésbeli gazdagodás és az esztétikai igényesedés záloga, míg a közköltészeti/népköltészeti populáris-folklorikus regiszter az igénytelenséggel és a kazinczyánus „Pöbel” primitivitásával azonos.²⁴⁰ Az inkább fokozati jellegű eltérés ehhez a középponti oppozícióhoz képest ugyanakkor az, hogy – mint azt S. Varga Pál világosan kibontja²⁴¹ – Bajzánál „természet” és „művészet” éles szembeállításának talapzatán a művésznek teljes szabadsága van a népköltészet mint természeti anyag feldolgozásában, míg Toldynál e mellett a verzió mellett él egy másik, ezzel egyenrangú lehetőség is, mely csak addig a pontig nemesít (ha tetszik, a szükséges klasszicista áthallásokkal: eszményít), amíg a népi még felismerhető marad önmagaként. Ez egyben azt is jelenti, hogy felismeri, megérti a tanulatlan, de ezt a hagyományt jól ismerő „nép” is, s mivel megszépítve kapja vissza, mindezzel egyben primitív ízlését is neveli (emeli), vagyis a metódus elvileg kimeríti a pallérozás egyik korabeli vezéreszméjét is.

Kisfaludy Károlyt nem csupán azért ünnepli Toldy, mert a „görög istenek” helyébe „házi isteneinket” ültette írásművészetében, hanem mert „szerény mezei virágaival” a még identifi-

²³⁵ *Uo.*, 89.

²³⁶ *Uo.*, 90.

²³⁷ HORVÁTH 1968, 435, 437.

²³⁸ HORVÁTH 1955, 86–87.

²³⁹ Küllős Imola és Csörsz Rumen István kutatásai nyomán erről legutóbb: VADERNA 2017, 292–297.

²⁴⁰ Vö. S. VARGA 2005, 249–250.

²⁴¹ *Uo.*, 261–262.

kálható népköltészet művészi regenerációját végezte el.²⁴² E képletben az, amit Bajza saját eszményeként megnevez, tulajdonképpen Kisfaludy gyakorlata, hiszen Bajza voltaképpen egyfajta *népies műköltészetben* hisz, Kisfaludy pedig *művészi népdalokat*²⁴³ hoz létre – Toldyt parafrazeálva: a „költészet *igényes* természetgyermekait”²⁴⁴ –, melyekkel az Aurora-népiesség egyik legfőbb letéteményesévé is válik egyben. Mindezzel együtt az alacsony kultúra már mindig is a magaskultúra előzetességén alapulhat mindkét esetben, mely a tudatos „írottságban” hisz, miként hangsúlyozottan az írottság elitirodalmát törekszik létrehozni minden egyes Aurora-szerző, még a szerb népdalfordításokban (‘serbus dalokban’) is.

Az igazi különbség az Aurora-népiesség és Kölcsey között húzódik, mert nála a hagyomány nem meghaladandó nyersanyag, nem felülesztétizálendő, a népnek megdolgozva visszaadandó örökség, hanem az összkultúra azon része, amely nem idegen (mégoly szervesen nosztrifikált) mintákból építkezik, hanem forrás, amelyben a tradíció kontinuos, érintetlenül autochtón, vagyis ami benne van, az már mindig is eleve saját. Az úgynevezett *hagyományközösségi* paradigma (S. Varga) ezen világlátásával pedig Kisfaludy soha nem fog tudni azonosulni, de nem tud Bajza, Czuczor vagy Vitkovics sem, mert ők a „classica iskola” evidenciáit működtetik még kultúrafelfogásukban, ezért lesz *művi*, vagy ha úgy tetszik, sajátosan almanachszerű maga az Aurora-népiesség is. A (neo)klasszicizmus még markánsan jelen van; jórészt ebből következően alakul úgy az összkép, hogy a zsebkönyv hasábjain a hagyomány közköltészetként nem kíván reprezentáns lenni,²⁴⁵ de népiéket is csupán alakított formákban az, a „romantikus” pedig még csak egyéni teljesítményekben jelent korszakos irodalomtörténeti fejleményt.

Hagyományhorizontok

A témánkat illető szakirodalmi fősodorban, mint láttuk, két korszakképző határkő rajzolódik ki: 1825 környékén „áttör” a romantika az addigi neoklasszicista-érzékeny irodalmi kereteken, 1830 környékére pedig „győz”. Felépül és megszilárdul egy alternatív műfaji taxonómia, átértelmezett és megújított műformákkal, újak születésével, illetve elavult műfaji hagyományok végső elhagyásával. A leváltott normarendszert leginkább Kazinczy Ferenc neve perszonalifikálja, míg az újat Kisfaludy Károly, illetve az általa szerkesztett *Aurora*. Az almanach illeténeppen korszakváltó jelentőségű epochális periodikává válik, az új, leginkább romantikusnak nevezett műfajfejlődési tendenciák és létrejövő normakészletek orgánusává, médiumává.

Köztudott, hogy Kazinczy az antik gyökerekre visszavezetett gondos, sőt rigorózus műfajiretorikai rendezettség híve, melynek szellemében minden műfaji kategóriához erős szabályozottság nyomán felépített szövegtettek társulnak, sajátos beszédcéllal, kötött tematikával, sajátos hangnemmel (tónussal). Kazinczy egy efféle, igencsak normatív keretbe próbálja beilleszteni például az úgynevezett *suavitas*, az „édes” fenséges leginkább szerelmi, ódai, illetve dalszerű megvalósulásait a zord fenségű *asperitas* ellenében, mivel eladdig hiányzott a magyar költői palettáról. A nehézkes „gravitást” igyekszik légiesíteni minden regiszterben, miközben figyel olyan nyugat-európai fejleményekre is, mint az epikus humor, a könnyed útleírás, a

²⁴² A Kisfaludyról beszélő Toldyt idézi S. Varga: *Uo.*, 260, 264.

²⁴³ *Uo.*, 261.

²⁴⁴ Vö. TOLDY 1873, 25. (Az eredetiben olvasható *igénytelen* átirrt kiemelése tőlem.)

²⁴⁵ Ettől függetlenül érhető tetten számos alakváltozatban (például bordalok, panaszdalok, bujdosóénekek, katonanékek, mondák, epekedő szerelmi énekek, balladák, regék) az *Aurora* közköltészeti rétegzettségére. A közköltészeti távlatához vö. Csórsz 2017. Czuczor kapcsán: STURCZ 2023.

társalkodási novella vagy éppen maga az ossziáni poétika. Ennek a célkitűzésnek a realizálása nála egy gyakorlatilag egész életen át tartó fordításprogramban körvonalazódik, melynek konkrétta vált, koncentrált manifesztációja a *Kazinczy Ferencz' Munkái: Szép Literatura* kilencötetes kiadványsorozata (1814–1815). Az, hogy ez a program, az irodalmi megszólaláslehetőségek differenciált kialakítása mennyire ítéltető sikeresnek nála, nyitott szakmai kérdésnek számít: míg Kölcsey már saját korában azon fanyalog, hogy Kazinczy minden kialakítani szándékozott szépirodalmi hangneme ugyanolyanra sikeredett, tehát hogy voltaképpen nem színes különbözőség, hanem papírízű egyazonság van,²⁴⁶ Váczy János például – már az utókor nézőpontjának egyik legfőbb szakmai képviselőjeként – az adott vállalkozás nagy hatástörténeti sikerességét emeli ki: azt, hogy Kazinczy prózaesztétikai összeteljesítménye egyfajta viszonyítási ponttá válik. Kiemelten fontos mondatban fogalmazza ezt meg, melyben ráadásul az *Aurora* jelentékeny faktor: „A Hébe és Aurora novellái nyelvökben és stíljökben az ő magyar Gessneréhez és Marmonteléhez igazodnak.”²⁴⁷ Borbély Szilárd minderről a következőképpen ír: „A kortársak és a követők számára Kazinczy 9 kötetes életműkiadása meghatározó és kellőképpen nem hangsúlyozott jelentőséggel bírt. [...] Ezek voltak azok a Kazinczy-fordítások, amelyek hatására Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály és a többiek az irodalom megváltozó attitűdjét meghonosították a magyar irodalomban is[.]”²⁴⁸

Tudható, hogy a középponti nagy romantikus vezér Kisfaludyra milyen fundamentális hatást tett a *Szép Literatura* még az *Aurora* szerkesztésének korszaka előtt, a barátok, Bártfay László és Helmezy Mihály iránymutatása révén.²⁴⁹ Azzal együtt azonban, hogy a szakirodalmi elemzések rendre kitérnek Kisfaludy nyelvének kazinczyánus színezetére, csupán a széphalmi mester ossziáni szövegeit emelik ki e hatás szempontjából. Pedig a reprezentatív kiadványsorozat számos más ponton is mutatja még a tematikai, stilisztikai, alaktani szövegköziség jeleit, annak ellenére és azzal együtt, hogy Kazinczy szövegművei hangsúlyozott fordítások. Az általa átültetett, elsősorban goethei drámák ugyanúgy a „feudális családmodell”, legtöbbször a házasság privát intézményének szülők által irányított jellegének tarthatatlanságát fogalmazzák meg, mint Kisfaludy számos vígjátéka, igencsak hasonló valóságvonatkozásokkal (helyszín, környezet, karakterek). Van mintaszerű útleírás Kazinczynál ugyanúgy (*Az Etna; A' Római Carneval*), mint önreflexív, „víg”, szatirikus elbeszélés (l. a Sterne-fordításokat), de kiemelendő az a Kisfaludynál is oly fontos jellemző szintén, hogy az adott prózaszövegek szereplői főként beszélt, vernakuláris nyelvük alapján válnak karakteresekké, szimbolikusakká. A finoman ömlő társalgási nyelv működtetése, amit annyira igyekeznek az *Aurora* novellistái utánképezni, nemcsak a Marmontel- és Sterne-fordítások sajátja, de ritmikus prózaként szintűgy megvan a Gessnerben, hogy a már említett és közismertebb ossziáni összefüggéseket ne is ismételtessük.²⁵⁰ Még a keleti motívikájú prózára is ad példát a *Szép Literatura* (*A' Szalamandrín és a' Képszobor; A' Repülő Szekér*), arról nem beszélve, hogy az 1793-as Kazinczy által fordított szomorújáték, a *Lanassza* ugyanúgy bramínokat szerepeltet, s hirdeti ősképszerűen a felvilágosodott eszméket Európán túli szituációba ágyazva, mint Vajda Péter Aurora-béli orientalista novellái. Itt továbbá az is látható, hogy az a fajta bátor „demokratizáló tendencia”, amit Fenyő

²⁴⁶ KAZINCZY 2012, 1101–1102.

²⁴⁷ VÁCZY 2011, 664.

²⁴⁸ BORBÉLY 2006, 34, 35. Vö. még: „[I]rodalomfelfogásuk [ti. Toldy Ferencé és köréé], az irodalmi kommunikáció technikái és nyilvánosságának használati módja, leginkább Kazinczy örökösének mutatja őket.” *Uo.*, 31.

²⁴⁹ Vö. TOLDY 1832, 17–18; HORVÁTH 1955, 120, 125; CSAHÍHEN, 117–118.

²⁵⁰ Az ossziáni összefüggések fontosságáról és a *Szép Literatura* korabeli jelentőségéről: MARGÓCSY 2010, 99–111. A magyarországi osszianizmushoz bővebben: HÁSZ-FEHÉR 2004.

olyannyira ünnepel a kései *Aurora* egyes szerzőinél, így Vajdánál is, már a 18. század végének egy kétségtelenül zárványszerű, de többek között éppen ezért jelentős kis szakaszának is sajátja, tehát nem romantikus vívmány, csupán egy beszédmód, hangvétel és többek között egyfajta szabadkőműves-aufklérista ideologikum revitalizált – és nyilvánvalóan rekontextualizált – újragondolása.²⁵¹

Ami ebben az összefüggésrendszerben még jellemző és fontos, hogy az úgynevezett „szentimentális novella” zsebkönyvbéli mestere, az amúgy is erősen neoklasszicista jellegű „szobalírárt” művelő Bajza szintén összeköthető a *Szép Literatura* távlatával. *Ottília* című levélregényében ugyanis nemcsak az eddigi elemzők által hangsúlyozott kármáni és wertheri reminiscenciák találhatók meg, hanem a művészeteket, egyáltalán az esztétikaiságot hangsúlyosan tematizáló futamaiban, a szereplők életvitelében, a mű tragikus hangoltságában, egész nyelvezetében Kazinczy *Bácsmegyeje* is. A Bajza-szöveg Ottiliája ugyanazt a Dayka-költeményt éneкли (*Homályos bánat dülja lelkemet*), mint ami a Bácsmegye át dolgozott, 1814-es *Szép Literaturá*beli változatában felcsendül,²⁵² s Kazinczy munkásságáról a szereplők direkt módon (is) társalognak (Kölcsey, Kisfaludy, Vörösmarty mellett). Ezek az összefüggések pedig nem tűnnek nagyon közvetettnek, még az időbeli távolságok ellenére sem. Ugyanakkor rétegzettek, hiszen az ironikus felidézések, paródiák korábbiakban már felvillantott áttételeivel szintén számolnunk kell, melyek terén Kisfaludy felettebb elemében van (a *Bácsmegyeje* egyes állóképszerű jeleneteinek, „festői stílusának” paródiáját például a *Sok baj semmiért* című 1825-ös novellájában adja).

Kölcseynek a magyar lírai nyelv történeti rétegzettségét jelentéskötő erővé tevő, reflektáltan archaizáló – vagyis a szöveghagyományban nem feloldódó, hanem abból tudatosan merítő – eljárása, „népdalozása”²⁵³, Vörösmartynak a humanista mediációs rendszer jó részével leszámoló, kirobbanóan egyéni, „tündéregényes” avagy „ősmagyar”, sajátosan imaginárius (próza)poétikája,²⁵⁴ valamint Kisfaludy műnemeken átívelő, igen hangos attitűdváltása egyaránt egyfajta kazinczyánus kontinuumon keresztül bontakozik jórészt tehát ki. Ezeknek a folyamatoknak az egyik legjelentősebb színtere, vehikuluma pedig éppenséggel az *Aurora*.

S ha már hatástörténeti átkötésekről beszélünk, azt is fontos regisztrálni, hogy itt nem csupán írói életművek, hanem publikációs felületek, periodikák szintén egymásra tekintenek a történő hagyományban. Mert nemcsak arról van szó, hogy az *Aurora* prózatermésében a német ihletforrás döntő jelentőségű – még abban is, hogy az elbeszélést elsősorban *leleplezés*-ként értik (vö. társadalomkritika), illetve hogy erős irány bennük a szociológiai jellegű körkép megrajzolásának igénye –, vagy hogy egyes, saját tradícióból származó szóbeli forma (adoma, anekdota) írottságba történő beledolgozása sokszor markáns szövegszervező elem bennük.²⁵⁵ Hanem arról is szó van, hogy előzetes intertextusaik némelyike konkrétan megtalálható a 18. század végi *Urániában* és a *Magyar Museumban*.²⁵⁶

²⁵¹ Szinnyei szerint ráadásul még csak nem is csinálja mindezt túlzottan eredeti módon Vajda. Vö. SZINNYEI 1925, 241, 243.

²⁵² Erről bővebben: KAZINCZY 2012, 1132–1133.

²⁵³ Vö. S. VARGA 2016, 20–21.

²⁵⁴ *Uo.*, 21–23. Vörösmarty társtalán vállalkozásáról legutóbb: CSONKI 2015, 214–215.

²⁵⁵ Vö. IMRE 1996, 159.

²⁵⁶ Vö. „A magyar novella kialakulása a XVIII. század végéhez köthető, talán Kármán [az *Urániában* megjelent] A kincsásó-jához (1794). Ez azonban még nem jelenti a műfaj produktivitásának kezdetét. Az 1810–1820-as években válik folyamatossá és magas szintűvé a »novella-termelés« Kisfaludy Károlynak, Fáy Andrásnak s a kisebbeknek köszönhetően.” *Uo.*, 41. Az *Urániát* nem melleleg a női olvasóközönség preferálása, illetve maga a lapformátum is igen erőteljesen összeköti hatástörténetileg az *Aurorával*.

Hogy mi miért és milyen mintázatban jelenik meg az *Aurora*ban, hogy egyes témák hullámverésszerűen miként futnak több évfolyamon keresztül (például a mohácsi tragédia topikja, Hunyadi János nándorfehérvári diadala, a vitéz Toldi Miklós, a várkapitány Szondi György alakja – már jóval Arany János előtt – vagy éppen Eger vár dicső védelmének narratívái, mely *Aurora*-szöveganyag Gárdonyi Gézának is jelentékeny bázist biztosíthatott az *Egri csillagok* megírásához), más szempontok alapján is esetlegesebbnek látszik. A honfoglalás húszas évek eleji-közepi felújuló kultuszát Horváth János például ahhoz az összefüggéshez köti, hogy a nagy hatású tudós, Horvát István ekkor köteleződik el az adott történelmi esemény többoldalú feldolgozása mellett egy életre, erősen befolyásolva az illető kontextusban kulcsfontosságú Pázmándi Horvát Endre írásművészetét is.²⁵⁷ Ennek az Árpád Pannónia hegyén című 1822-es, nyelvezetében, képalkotásában, karakterkezelésében egyébiránt erősen a romantikus szövetségsszerveződések ismérvei felé mutató prózai alkotása a bizonyosága. Vagyis minduntalan az látszik, hogy a folyamatok nem feltétlenül rendszerszerűek és szervesek: hogy az egyéni döntések, az egyéni találkozások sokszor sokéves, műfajtörténeti és irodalomtörténeti jelentőségű társas tendenciák meghatározó determinálói. Hogy számos *Aurora*-textus minőségét, cselekményvezetését, tényszerűségeit alapjaiban befolyásolja például az az összefüggés, hogy az illető téma benne van-e, s ha igen miként Fessler Ignác Aurélnak a korszakban nagy hatású, német nyelvű, csupán félig-meddig történetírói igényű munkáiban,²⁵⁸ vagy hogy benne van-e a nem is olyan régen újra felfedezett és kiadott Anonymus- és Kézai-féle gesztákban.

Az eddigi monografikus interpretációk, úgy tűnik, tisztább mintázatokat láttak bele ebbe a történetbe, mint amilyenek abban valójában vannak. A hullámokban érvényesülő, 1825-ben „átütő” és 1830-ra már „győzedelmeskedő” nagybetűs romantika elképzelése tehát erőteljesen megkérdőjelezhető. Mindazonáltal az is jól látható, hogy Bajza már valóban egy átalakított, ennyiben újdonsült előfeltétel-rendszert örököl meg Kisfaludytól, ahonnan már nincs visszaút, de persze az új szerkesztő nem is tekint hátra, ugyanakkor „szalon-lírárt” művel, és megírja a sokkal inkább „érzékeny”, mintsem „romantikus” *Ottíliát*. Debreczeni Attila Batsányi és Kazinczy *Magyar Museumos* nemzedékét az *avantgárd* jelzővel illeti, amennyiben lényegét a keletkezése pillanatában megragadható „új” jelenti, a változás keletkezésének leírására adva lehetőséget.²⁵⁹ Ez a programosan „új” – bár már nyilvánvalóan nem ugyanazt jelenti – az *Aurora* folyóiratot és Kisfaludy nemzedékét is karakterizálja, különbségeiben is felettebb hasonló összjátékot mutatva: megújuló, felülről vezérelt műfaji rendszerkiépülés, átalakuló előfeltevérendszer, újfajta mediális infrastruktúra. Jelentékeny, már-már szimbolikus összefüggés, hogy a *Magyar Museum* és az *Aurora* megalapítása között éppen harminchárom év, azaz egy hérodotoszi generáció a különbség.

A műfajáramlás dinamikáinak természete tehát összetettebbnek és rendezetlenebbnek tűnik, mint amennyire azt az irodalomtörténet eddig általában láttatta. Sokkal esetlegesebb, mindvégig „eklektikusabb” a folyamat, mely nem rendeződik olyan egyszerűen, de mely rendezetlenség nem is tartható rendszerhibának,²⁶⁰ sokkal inkább egy kiemelten izgalmas periódus lényegi minőségének. S hogy ez mennyire így van ideológiailag is, mutatja például, hogy minden tendenciózus letisztulási és a szerkesztők által felülről vezérelt letisztítási folyamat

²⁵⁷ HORVÁTH 1955, 114. A honfoglalási eposz ügyéről átfogó jelleggel: SZILÁGYI-VADERNA 2010, 356–359.

²⁵⁸ Az illető tényezőről bővebben: HORVÁTH 1955, 98–104. Vö. FENYŐ 1955, 62.

²⁵⁹ DEBRECZENI 2009, 50–51.

²⁶⁰ Fenyő például úgy fogalmaz, hogy az első évfolyamoknak egyenesen hibája az eklektikus jelleg. Vö. FENYŐ 1955, 48.

ellenére is mindvégig megmaradnak a birodalompártoló, úgynevezett *államközösségi* paradigma (S. Varga) effektusai is az *Aurora*ban – s nem csupán az ajánlásokban.²⁶¹

Mindenesetre: az *Aurora* által kialakított magas presztízsű tipikusságok mint sajátos műfaji zsánerek vagy akár az adott periodikára egyre jellemzőbb „műfajkolóniák” messze kihatóan befolyásolták az irodalomtörténeti fejleményeket, nemcsak Kazinczy „avantgárd” habitusát idézve fel, hanem attitűdváltó szépirodalmi összeteljesítményét is.²⁶² Az *Aurora* ezáltal vált egyszerre *régi-új* médiummá nyelvhasználatát, emberképét, világlátását és műfajiságát illetően is a 19. század húszas-harmincas éveiben, meghatározó publikációs felületté, maga is kitüntetett szöveghagyományá alakulva.

BEFEJEZÉSÜL: AZ *AURORA* ALAPÍTÓ SZERKESZTŐJÉNEK ARCA

Az *Aurora* 1821-es első *Hirdetésében* a „magyar csinosodás” „termezőjének” ígéretes virágzásáról olvashatunk, a szöveg hatásosnak szánt záró konklúziója pedig ez: „Ha miben legbuzgóbb szándékaink mellett egészen a *fő tökéletességhez* el nem juthatnánk, abban mi engedelmet nyerhetünk, kik inkább vágytunk, amint lehetett, kezdeni: mint a *csinosodás* ily fontos eszközéről a hazában egészen elfeledkezni.”²⁶³ Az *Aurora* konkrét megvalósulását kevéssel megelőző Kultsár István-féle felhívás a magyar almanachok megindítására azért üdvözlendő e hazai sajtótermékeket, mert azok terjeszthetnék „*legkellemesebben* az olvasás szeretetét, s ezáltal nevelnék a *Nemzeti kulturát*”. A szöveg „elvadultságról” beszél, mely faragatlanság, bárdolatlanság, durvaság alakváltozatokban a csiszoltság, csinosodás hazánkban legalább Kármán József óta aktív kifinomultságesszményének nagy negatív másikja. A mindig visszaköszönő Bécs-motívum mellett Kultsár jellemző módon angolszász referenciára hivatkozik: „Londonban még a napszámosok is újságot olvasnak, és kívánják tudni, mind önnön országuknak, mind más nemzeteknek állapotát. Mikor ébredünk fel igazán? Mikor fogjuk a *nemzeti csinosodást* állhatatos, és hathatós buzgósággal gyámolítani?”²⁶⁴

Amikor a szerkesztő Kisfaludy úgy fogalmaz, hogy „Magyarország’ Geniusza *szelíden bájleplett* lebbinti-el a szép művészetek’ [...] geniuszairól”,²⁶⁵ nemcsak Kármán József *Urániájával*, de a csiszoltságnak, csinosodásnak ezzel a nyugat-európai, erősen kultúra- és műveltségpártoló, civilizatorikus beszédmódjával is dialogizál, ám ezt teszi akkor is, amikor *A’ tatárok Magyarországnak* című drámájának előszavában pejoratíve emlegeti a régi harcos magyarok

²⁶¹ Vö. *Uo.*, 73.

²⁶² A kevés hasonló perspektívák egyike Borbély Szilárd mellett Imre Lászlóé, aki szerint az irodalom rendszerben látásának első nagy képviselője Kazinczy, aki a sokféle megszólalásmód, az egymással versengő műformák ösztönző hatásában hisz, mely nagyban hozzá is járul az 1820–1830-as évek nagy fellendüléséhez: „Rövidebb ideig, s Kazinczy inspirációjától nem függetlenül ebben a »rendszer«-ben gondolkodik Kisfaludy Károly is.” *IMRE* 1996, 90.

²⁶³ SZALAI 1981, 183–184. (Az idézet kiemelése, továbbá az illető bekezdés minden további kiemelése is tőlem.)

²⁶⁴ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1820, I., 25–26. Vö. Igaz Sámuel *Hébe* című zsebkönyvének *Előfizetési Jelenítésével*: „A’ ki a’ külföldi Literaturával ismeretes, tudja, melly nevezetes ága annak az Almanakok és Zsebkönyvek, ’s hogy ezek magoknál a’ Németeknél már 50 esztendő olta mind több-több fénynyel jelennek-meg. Ha tehát ebbéli elmaradásunkat közpanasszá nem tették volna is Ujság-levelink; érzéné minden, ki mind két Nemű *pal-lérozott ízlésű* Olvasóinknak kezekbe rendes Kalendáriominknál gyönyörködtetőbb ’s külsejére nézve is díszesebb könyveket kívánna.” *Magyar Kurir*, 29., 1821, 239.

²⁶⁵ KISFALUDY Károly, *Rezek’ Magyarázata*, *Aurora*, 1824, 5.

„szittyai szívét”, a csiszolatlanság, bárdolatlanság negatív vezérfogalmait aktivizálva.²⁶⁶ Egyik Gaal Györgyhez írott levelében nem csupán e nyelvezetet idézi meg újfent, de voltaképpen megfogalmazza annak esszenciáját is: „Oly ritkán lehet itt találni oly embert, ki magát a *fara-gatlan* magyarságból felküzdötte, s balsorsom ezek közé vetett. Gyakorta gondolok arra, mily csodás lehet költészettel foglalkozni felvilágosult, érzékeny emberek körében, képzett barátok társaságában, kik nem tisztelnek mindent fanatikusan, s nem vetnek el mindent vakon.”²⁶⁷ Nem véletlen, hogy Kisfaludy alakját mind saját korában, mind a szakmai utóéletben jellemzik e nyelvezet által: „Az Aurora szerkesztője, ha nem volt is ki fejezetten diplomatikus alkatú férfiú, nem nélkülözött bizonyos modorbeli csiszoltságot és nagyvonalúságot.”²⁶⁸ „Szeretetre-méltóság, az érintkezési formák terén kedvesség, könnyedség és kifinomultság jellemezte. Egyéniségében volt valami vonzerő, belső sugárzás, amellyel meg tudta nyerni az írókat[.]”²⁶⁹

Kisfaludy Károly alakjának megjelenítése ugyanakkor nem csupán ebben a civilizációs, kulturális, urbánus kontextusban, hanem a korabeli, szintén jellemző – s egyre jellemzőbb – zsenidiskurzusban is releváns: „[a] magas, göndör, vöröshajú fiatalember (akkor harmincötéves), kinek szürke szeméből vonzó derű sugárzott s kinek hadaró beszéde közben ötlet- és tréfarakéták pattogtak”²⁷⁰. Ám az a vonatkozás szintén rendre előkerül, miszerint *bohém* („*bohème*”) természetű ember egyszersmind, „könnyű vérű és szenvedélyes, ingatag és heves”, miként például Heinrich Gusztáv mondja róla.²⁷¹

A kultusz megképződése tulajdonképpen már Kisfaludy életében megindul. Gyulai rögzíti a történetet Kisfaludy és Virág Benedek egyik állítólagos találkozásáról, melynek végén, a távozó ifjút nézegetve az öreg mester így sóhajt fel: „Milyen szép magas ember ez a Kisfaludy, egész heros!”²⁷² Hívei azonban nem csak a *habitus corporis* attribúciója miatt nézik félistennek Kisfaludyt, Bajza és Toldy például számtalanszor nevezik „Károlyuknak”, a sokatmondó birtokos személyranggal köteleződve el mellette.²⁷³ Ereklék (például saját szantálfa tolltartóban őrzött kézfejcson) és dicsőítő jelzők övezik Kisfaludy örökségét, s persze a Kisfaludy Társaság intézményesült emlékezete, mindezek révén pedig még Vörösmarty temetése is kicsit róla szól.²⁷⁴ A források azonban „Károlyunkhoz” való alternatív hozzáállásokról is tanúskodnak, árnyalva a szép összképet.

Toldy intim kommunikációs szituációban már 1825-ben elmondja véleményét bizalmas barátjának, Bajzának Kisfaludyról, meglehetősen kimerítően: „[T]udod neki akarhatja mellett nincsen-meg azon energiája is, melly az akarat mellé szükséges. [...] Ő megbocsáthatatlanul vétkezik hazánk ellen, mert ha legjobb elméink nyugszanak, ideje hogy sajátágunknak

²⁶⁶ KKVM, 83. Ugyanitt így folytatja: „De bármily erős vala a vérengző csatában lelki tehetsége: mégis alatta marada; a szép és szelid érzések, melyek az életet kedveltetik[.]”

²⁶⁷ *Uo.*, 826.

²⁶⁸ FÁBRI, 1987, 440.

²⁶⁹ FENYŐ 1983, 147.

²⁷⁰ SZINNYEI 1925, 46.

²⁷¹ HEINRICH 1905, 5. Miként az *Aurora* finanszírozását, pénzügyi irányítását illetően láthattuk, ebben a *bohém* habitusban kétségkívül sok igazság van, az illető vonatkozást pedig Kisfaludy életrajzírói sem titkolják (rendre visszatérő elem például, hogy Kisfaludy állandó anyagi gondokkal küszködik, s a családi vagyonnal sem sáfárkodik jól, adósságot adósságra halmoz).

²⁷² GYULAI 1890, 89.

²⁷³ „Harminczhárom ballada a Kisfaludy-társaság jutalmára. Az én Károlyom él, hatásában kétszeresen.” *Toldy Ferencz hátrahagyott irataiból*, kiad. TOLDY István, BpSzele, 19. kötet, 1879/37–38. 115. [1839. jan. 21.]

²⁷⁴ „Temetése nov. 21-én ment véghez, Kisfaludy Károly halála napján és órájában, délután három órákor.” GYULAI 1890, 305.

önnönségünknek válét mondjunk. Én erre nézve olly igen haragszom rá, hogy még álnevesen igen érzékenyül meg fogom támadni. Egész nap ül és fest, tíz képhez egyszerre fog, egyet sem végez el tökéletesen. A hiba természetesen abban fekszik, hogy nem nyert solidus mívelődést [...]. Ő azért még sem olvas semmit sem: és mernék fogadni, hogy a mit ő olvas, egy esztendőben nem tesz 12 nyomtatott ívet. Hiszen az Aurórát sem olvassa-el egészen. Ez majd nem lehetetlen. [...] De felhagyok evvel, mert ez a dolog igen elkedvetlenít, s annyira elkedvetlenített már, hogy szeretetem iránta igen igen fogy. Nincs is most viseletében semmi a mi hozzá vonzana, az az átkozott örök festés minden barátjai iránt elhidegíti. Én csak ritkán járok hozzá.”²⁷⁵

Toldy ekkor láthatóan dühös Kisfaludyra, ám amit mond, nem pillanatnyi értékítélet lenyomata. Mindenesetre összes további dicsőítő nyilatkozatát árnyalja az, ami itt elhangzik. Hogy őszinteséget problematikus feltételezni az Aurora-kör felfelé irányuló diskurzusaiban, Bajza-levelek is igazolják.²⁷⁶ Waldapfel József a beszédrendeknek ezt a rejtett dimenzióját egészen kiterjeszti: „a fiatalok egymás közt még Kisfaludy műveletlenségét is suttogták”.²⁷⁷ A Toldy-féle emlékbeszéd Kisfaludyja és a levelek Kisfaludyja a nyitott ünnepi retorézisek és a zárt magándiskurálás eltérő világaiban tehát markánsan különválnak, de persze a szakmai utóélet nyertesei a publikumnak szánt verziók.

Szilágyi Márton elemzései meggyőzően mutatják be, hogy a Kisfaludy Társaság tudatosan radikalizálja a fikcionalizálás mértékét önképformáló történeteiben, a szöveges összetevőkön túl még a vizuális információhordozókra is nagy gondot fordítva. Ennek szellemében áll egy korabeli metszeten Kisfaludy halottas ágya mellett az új triász (Bajza József, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály) akképpen, ahogyan a valóságban soha nem állhatott,²⁷⁸ s ezáltal jelenülhet meg az 1828-as pesti Kazinczy-látogatás békés fejedelmi hatalomátruházásként Orlai Petrich Soma híressé vált festményén.²⁷⁹ A képen a Kazinczy és Kisfaludy között álló Toldy Ferenc az, aki nem minden áldó papi gesztus nélkül rámutat a kézfogásban összezáruló két kézre. A széphalmi mesterre mosolyog, de másik karjával (már) Kisfaludyba kapaszkodik. Az irodalomtörténet szerves folytonosságát sugalló, tehát irodalomtörténeti korszakinterpretációt felkínáló, egyben nemzedéki önértelmezést is hordozó, színpadias 1828-as pesti látogatás e nyelvi és képi tematikájából, jelentőségéből ugyanakkor gyakorlatilag semmi nincs meg a Kazinczy-naplók szövegüniverzumában.²⁸⁰

Toldy a külvilágnak alkotott „költői” önarckép megformálásának mestere, aki azonban nemcsak saját, illetve nemcsak Kazinczy karakterét építi fel az utókor számára igen tudatosan, hanem Kisfaludyét is.²⁸¹ Ezáltal áll elő egy sohasem volt „Aurora-vezér” egy sohasem volt „Aurora-törzskarral”. S ez nemcsak azért van így, mert Kisfaludy nem volt módszeres gondol-

²⁷⁵ BTL, 265–266. (1825. nov. 20.) Vö. *uo.*, 269. (Toldy, 1825. dec. 14.)

²⁷⁶ „Én Kisfaludynak írtam az Auróráról, mert kívánta. Hogy egészen őszintén nem írtam azt te, ki Kisfaludyt ismered, s tudod, hogy rosszalás könnyen elveszi kedvét, értheted vala, miért tettem.” *Uo.*, 386. (1827. márc. 9.)

²⁷⁷ WALDAPFEL 1935, 330.

²⁷⁸ SZILÁGYI 2015, 64.

²⁷⁹ SZILÁGYI 2010, 270–277. Vö. még: HÁSZ-FEHÉR 2000, 144. Mindennek egyik fontos szöveges másikja például a *Kisfaludy Károly élete* című munka. Vö. „[Kisfaludy Károly] alapítá-meg ’s hozá életbe, divatba azon iskolát, mellynek első szerzőjét Kazinczyban tiszteli a’ haza[.]” TOLDY 1832, 34.

²⁸⁰ Az önéletírások vonatkozó szöveghelyei: „[Február] 19. Szemerének születési napja, mint feleségemé. Bártfayné adá Szemerének a’ vacsorát. Itt látom először Kisfaludy Károlyt, itt először Bajzát. – Helmecki is ott. És Speck Lajos. [...] 20. Kisfaludy Károlyhoz, Gróf Dezsöffy Józsefhez, ki az Országos Kiküldöttség miatt itt múlat. Prokátoromhoz Zsiday Sándor Úrhoz.” KAZINCZY 2009, 330. Ennek hatásos (és kultikus) ellenpontja például Csahihen narratívája az illető pesti találkozásról. Vö. CSAHIHEN 1931–1933, 111.

²⁸¹ Ehhez az eddigieken túl vö. még: FRIED 2005, 9–20.

kodó, módszeres alkotó, módszeres szerkesztő és „módszeres” barát,²⁸² hanem mert jórészt mindebből adódóan nem maradtak fenn olyan általa írt releváns szövegek, amelyek Toldy írásaival (és képeivel) szemben kontrollforrással szolgálhatnának.²⁸³ Ráadásul Kisfaludy kiadott műveinek utóélete is ezt a bizonyos Toldy-hagyományt követi, illetve jórészt szóbeli vagy mára visszakövethetetlen írásos beszámolókra hivatkozik.²⁸⁴ Mindezzel persze nem azt kívánjuk sugallni, hogy Kisfaludy Károly ne lett volna kivételes tehetség, illetve irodalomtörténeti súlyú figura. Lényegében ő indította el, ő szerkesztette tíz évig az *Aurora. Hazai Almanach* költői zsebkönyvét – ez éppen elég teljesítmény a kivételességhez.

---

²⁸² Az eddigieken túl vö.: „Kisfaludy sarkalta barátait, hogy az Aurórába kisebb műveik legjavát adják. De midőn a szerkesztési idő közeledett, senki sem volt készen, maga a szerkesztő legkevésbé, ki örömebb festett, olvasott vagy nagyobb műveinek terveibe mélyedt, mintsem zsebkönyve számára kisebb műveket dolgozzék. Ekkor aztán összeszedte magát az egész kör s megírta a mi eddig csak eszmében élt lelkében vagy töredékben hevert íróasztalán.” GYULAI 1890, 120.

²⁸³ A jól megszokott kultikus regiszterbe bújtatott Csahihen-féle jellemzés egyszerre ad számot arról, milyen sajnálatos is az, hogy Kisfaludy oly keveset írt, s egyszerre alapul saját maga is szóbeli információkon: „Kisfaludy Károly sebesbeszédű ember volt, de kitűnően értett a tréfához s a humorhoz. Vitákban is megállta a helyét, győzelmesen »gondolatgazdag« volt mindig. [...] Az eszmecserélő zsongáson Kisfaludy Károly szavai uralkodtak; ő volt az indulatok megfékezője, a meggyőződések megteremtője s az irányok kijelölője is. Sajnos! gondolataiból csak töredékek, forgácsok maradtak fenn.” CSAHIHEN 1931–1933, 118–119.

²⁸⁴ Jól láthatjuk ezt például Bánóczi Kisfaludy-kiadásában, aki a Toldy-féle elrendezést veszi át. Mint állítja, a Kisfaludy Társaság megbízására még sok élő, kortárs szereplő személyes vagy írásbeli beszámolóját is alapul vette. Vö. BÁNÓCZI 1893, III–IV.

A jelen kiadásról

Az *Aurora. Hazai Almanach* költői zsebkönyv 1822 és 1837 között megjelenő 16 példányának szövegkritikailag átírt és gondozott kiadását tartja kezében az olvasó. Az illető szövegkorpusz elérhető bár digitalizált formában az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisában, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ repozitóriumában pedig szintén, jelentősége miatt mégis indokoltnak láttuk hagyományos nyomtatott, illetve ezzel párhuzamosan elektronikus formátumban egyszerre kiadni a teljes anyagot a kritikai forráskiadás (editio minor) elvei szerint. Jelenlegi kiadásunk a legátfogóbb elérhető aurorás szövegállomány, mivel az Arcanum példányai sem teljesek – az 1823-as kötetből hiányzik két oldal, az 1827. évből egy kottamelléklet, az 1836-os kötet éléről egy metszetportré –, illetve mivel munkánk az *Aurorához* szorosabban köthető más szövegekkel (kéziratokkal, a vonatkozó levelezésekkel, recenziókkal, hirdetésekkel) is számot vet, adatolja, interpretálja ezeket.

A FORRÁSPÉLDÁNYOK

Kiadásunk alapja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Repozitóriumában, azon belül is a digitalizált és digitálisan készült folyóiratok és periodikák gyűjteményében (REAL-J) található teljes (1822–1837) digitalizált *Aurora*-gyűjtemény archívuma (L. https://real-j.mtak.hu/view/journal/Aurora_-_Hazai_Almanach.html). Jelzete: 307.634.

Ezek a digitalizált példányok a jelen kiadással szinkronban megjelenő, az *Aurora. Hazai Almanach Elektronikus Kritikai Kiadás* címet viselő e-szövegkiadásunk internetes felületéről szintén elérhetőek, a *Digitalizált kötetek* menüpont alatt: https://deba.unideb.hu/deba/aurora_portal/index.php.

Az alapforrás mellett a következő, jellemzően hiányos sorozatokat használtuk kontrollforrásként:

- a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 2915 jelzetű példányai (elérhető kötetek: 1823, 1824, 1826, 1827, 1828, 1830, 1831, 1832, 1834, 1835, 1836, 1837);
- a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Intézeti Könyvtár K 137 jelzetű példányai (elérhető kötetek: 1823, 1824, 1825, 1830);
- a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának H 618 jelzetű példányai (elérhető kötetek: 1823, 1824, 1828, 1829, 1830, 1834, 1835, 1836, 1837);
- a Pécsi Tudományegyetem Történeti Gyűjtemények Osztálya – Klimó Könyvtár és Egyetemtörténeti Gyűjtemény A 12 49 jelzetű példányai (elérhető kötetek: 1824, 1825);
- a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtár XF 2210 jelzetű példányai (elérhető kötetek: 1822, 1823, 1825, 1829, 1834, 1835, 1836, 1837).

Ezekről a sorozatokról és példányokról összességében elmondható, hogy erősen hiányosak, és a kötetek sem mindig ép állapotúak, több nyomtatott oldal hiányzik olykor belőlük, a kottamellékletek pedig inkább elmaradtak, mintsem megőrződtek a kiadványok végéről az idők során. Jellemző módon több kötetből ki van vágva több-kevesebb metszet (főként a debreceni református nagykönyvtár állománya van megfosztva képanyagától), bár tudjuk, hogy eleve árultak úgy is *Aurora*-zsebkönyveket – olcsóbb változat olcsó papíron –, amelyek eleve nem

tartalmaztak képeket és kottamellékletet (ilyen 1830-as *Aurora*-példánya a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Intézeti Könyvtárának is van, és szintén ilyennek látszik a szegedi sorozat 1825-ös példánya). A megmaradt metszetek elhelyezkedése ugyanakkor nem mutat nagy variabilitást, közel ugyanott, nagyobb részben egészen ugyanott találhatóak, mint az alapforrás MTA KIK köteteiben. Ezek mintázata sorozatszinten megegyezik tehát, a következőképpen:

1.) A metszetek az egyes kötetek elején, szövegkommentárokkal kísérve helyezkednek el egymás mellett: 1822., 1823., 1824., 1828., 1832., 1835., 1836., 1837. évre szóló példányok.

2.) A metszetek az egyes kötetekben elszórva találhatóak, mindig egy adott művet kísérve: 1825., 1826., 1827., 1829., 1830., 1831., 1833., 1834. évre szóló példányok.

Nem egészen bizonyos, hogy az 1831-es *Aurora* kötetkezdő metszete valóban a *Bajnokdív* című, s annak nem az adott kötetben található azonos című szöveget kellene kísérenie, miként azt az 1831-es évre szóló kiadvány többi metszete is teszi. Azért hagytuk a kötet elején e képet, mert az egymástól független debreceni egyetemi és budapesti 1831-es példányban egyaránt ugyanott helyezkedik el. Érdekes jelenségként megemlítendő, hogy a szegedi sorozat 1834-es kötetében Wesselényi Miklós portrémetszete helyett egy külhoni témájú illusztráció van beillesztve – nem fűzve, de professzionális módon beragasztva –, melyet nem méretarányosan függelékyszerűen közlünk (ez bizonyosan nem *Aurora*-metszet tehát).

Az akadémiai alapforrás anyaga a szövegkiadói munkafolyamat során négy ponton volt módosítandó és kiegészítendő:

1.) Az 1827-es *Aurora* kottamelléklete hiányzik a budapesti alapforrásból; ezt a debreceni egyetemi könyvtári sorozat adott kötetéből pótoltuk.

2.) Az 1830-as *Aurora* budapesti példányában a *Judit* című metszet a kötetkezdő a *Zrínyi Ilona* című ellenében. A Debreceni Egyetem kötetében a *Zrínyi*-metszet áll az élen, a kiadvány első, róla szóló szövegét kísérve, míg a *Judit* című kép később következik, az azonos című szöveghez tapadva. Ebben az esetben ez utóbbi, autentikusabbnak és logikusabbnak látszó verzió kiadása mellett döntöttünk.

3.) A budapesti alapforrás az 1836-os Kölcsey-portrét nem tartalmazza (ez a metszet tudhatóan később készült el, mint ahogy megjelent maga az 1836-os *Aurora* – erről részletesebben a *Jegyzetek az egyes kötetekhez* című részben). Ezt szintén a debreceni egyetemi könyvtári sorozat adott példányából pótoltuk.

4.) Az 1823-as budapesti *Aurora*-ból hiányzik két lap, a 72. és a 73. Ennek tartalmát a megfelelő debreceni egyetemi könyvtári példányból pótoltuk.

Rögzítendő és fontos jellemző, hogy a megvizsgált sorozatok nyomtatott szöveganyaga lényegében megegyezik, két kivétellel:

1.) Az *Aurora* legnagyobb nyomdatechnikai hibájaként az 1823-as budapesti példányban a 71. oldalon *A' Lantos' szerelme* című vers kezdődik, de befejezetlen marad. A következő oldal 38. számozású *A' Szem' hatalma* és *Az Élet* című versekkel, majd a 75. oldal következik *Az Ideálok* című költeménnyel, utána már folytonosan és helyesen. A szegedi és debreceni példányokban a 71. és 72. oldalak helyesek, utána következik egy hibás számozású 37. oldal – ezen fejeződik be *A' Lantos' szerelme* –, majd szintén a 38. oldalon (74. helyett) *A' Szem' hatalma* és *Az Élet* című versek, utána pedig szabályosan folytatódik a 75. oldallal a lapszámozás, mint a budapesti változatban, amelyből hiányzik tehát a 72. és 73. oldal. A tartalomjegyzék mindenhol: *A' Lantos' szerelme* (71.); *A' Szem' hatalma* (74.); *Az Élet* (74.); *Az Ideálok* (75.). A bécsi Kaiserlich-Königliche Hofbibliothek 56.736-os jelzetű példányában, szintén a tartalomjegyzéktől eltérően, a szabályosan következő 37. oldalnál *A' Lantos' szerelme*

című költemény vége található (melynek a 73. oldalon kellene lennie), a kötet 74. oldalán pedig nem *A' Szem' hatalma* és *Az Élet* című költemények találhatóak, hanem az *Ah és Oh* című költemény Zordytól (ez Kisfaludy Károly álnéve), mely Kisfaludy 8. epigrammájaként megismétlődik a 344. oldalon is. A budapesti, debreceni és szegedi példányokban csak ez utóbbi helyen található meg az illető szöveg, azonosan, 8. epigrammaként, külön cím nélkül. (E jelenség hátteréhez nem találtunk bővebb magyarázatot, forrást.)

2.) Az 1835-ös *Aurora* a budapesti és a szegedi példányban az *Aczélmetszetek* című résszel kezdődik (5 metszet, kísérszövegekkel), majd a *Mennyi ház annyi szokás* című szöveggel folytatódik. A debreceni egyetemi könyvtári példányban azonban az 5 metszet szöveges rész nélkül következik egymás után, ezt követően pedig – a *Mennyi ház annyi szokás* című szöveg előtt – van egy közbeékeltek blokk ezzel a címmel: *Képtár Kisfaludy Károly' Trencsényi Csák Mátéjához*. Itt azok a kísérszövegek olvashatók képek nélkül, amelyek az 1837-es, utolsó megjelent *Aurora* budapesti, szegedi és debreceni változatának elején egyaránt a *Jelenések Kisfaludy Károly' Trencsényi Csák Mátéjából* cím alatt találhatóak, metszetek mellett. Csak míg az 1835-ös debreceni *Aurora*-ban ezen, a többiben tehát nem megjelenő Csák Máté-blokkhoz 5 darab szövegrészlet társul, az 1837-es változatokban csupán 3, de ezekben képekkel együtt tehát. Az 1835. évi debreceni egyetemi könyvtári kötet e furcsa, képek nélküli plusz Csák Máté-blokkja pedig nem egyedülálló, mert a szintén debreceni református nagykönyvtár éppenséggel két – pontosabban kétféle – 1835-ös *Aurora*-t őriz: az egyik pontosan olyan, mint a szegedi és budapesti, a másik pedig pontosan olyan, mint a debreceni egyetemi variáns. Ezt a kétféleséget pedig az 1835-ös tartalomjegyzékek is leképezik: az egyikben az áll, hogy *Aczélmetszetek' magyarázata*, a másikban viszont helyette ez: *Képtár Kisfaludy Károly' Trencsényi Csák Mátéjához* (a megelőző 5, mindenféle kommentár nélkül befűzött acélmetszetre pedig nem reflektál a tartalomjegyzék). Az 1835. évi *Aurora* e különleges duplumának magyarázatához nem állnak rendelkezésre megvilágító források, mindenesetre ezt a képek nélküli blokkot (melyet tehát a budapesti MTA KIK alapforrása nem tartalmaz) függetlenül közöljük.

A SZÖVEGKÖZLÉS ELVEI

Az *Aurora* mint éves nyomtatott folyóirat újraközlésekor a fakszimile vagy a reprint jellegű kiadás lehetősége fel sem merült, hiszen eleve igyekeztünk olyan egységes formátumot kialakítani, amely még őrzi az eredeti anyag jellegét, ugyanakkor jól igazítható a *Csokonai Források* sorozat arculatához a kritikai szövegkiadások irányelveinek jegyében. A címetek, alcímetek, szerzői aláírásokat egységesítettük, amelyek ha nem is kötetről kötetre, de többször változnak az eredeti nyomtatványokban az idők során. Nem jelöltük az eredeti oldal-számozást a szövegekben, a metszetek elhelyezkedését pedig csak olyan pontossággal reprezentáltuk, hogy a laptükör még jólformált maradjon (a képek nem méretazonosak). Ha az érdeklődő az autentikus tördelésre vagy a képek egészen pontos milyenségére, pozíciójára kíváncsi, úgy a digitalizált példányok letöltésére vagy még inkább eredeti könyvtári példányok kézbevitelére bátorítunk. A lírai szövegek nyomdai formáltságát, illetve a drámák tagoltságát ugyanakkor igyekeztünk a lehető leghívebben megőrizni.

Az *Aurora* kötetét a megjelenések sorrendjében közöljük, a tipográfiai formákat nem mindenben követve, de betűhív ígérennyel. Az eredeti szövegállapoton igyekeztünk a lehető legkevesebbet változtatni, mivel annak nyelvtörténeti, irodalomtörténeti relevanciája jelentős, dokumentumértékű. Sem a helyesírást, sem a kis- és nagybetűk használatának módját, sem az ékezetést, sem a központozást nem módosítottuk (utóbbit egyértelmű mondatvégi elmaradás-

nál pótoltuk). Az adatértékű nyelvhelyességi következtelenségeket – például az igekötők írásmódjának szabályozatlanságát vagy a kötetfolyam egészében ingadozó alakokat, például 'férhez/férjhez', 'béke/bék' – is módosítatlanul megőriztük. Az egyértelmű sajtóhibák, elütések korrigálásán túl csupán az idézetek jelölését egységesítettük, ezek következtelenségeit javítottuk is a számozott szövegkritikai-szerkesztői lábjegyzetekben. A szövegekben tipográfiai jelölt kiemelések eredeti módját megtartottuk, miként a saját, csillaggal jelölt korabeli lábjegyzeteket is a lehető legpontosabban igyekeztünk visszaadni. A forráskötetek egy részének tartalomjegyzékét (*Foglalatót*) listaszerű, általában 7-8 tételből álló hibajegyzék követi – vagy belenyomatva, vagy különnyomatként utólag behelyezett cédulán –, amelyet a kiadványban így nem őriztünk meg. Ugyanakkor ezek a korabeli saját hibajavítások szintén tünetértékűek, ezért csillagos szerzői lábjegyzetek formájában mutatjuk meg őket (javítva a főszövegben, mint az egyéb sajtóhibák sorszámozott szövegkritikai jegyzetelésének esetén is, a hibás alakot pedig a lapalji jegyzetszinten rögzítve). A forráskötetek végén található tartalomjegyzékekben feltüntettük az eredeti, illetve a jelen kiadás oldalszámait is (utóbbiakat szögletes zárójelben).

A JEGYZETKÖTET FELÉPÍTÉSE

1. *Számvetés az Aurora. Hazai Almanach örökségével:* A jegyzetkötetünk élén álló kísérőtanulmány az *Aurora* átfogó jelenségét igyekszik feldolgozni néhány releváns aspektusból. Lábjegyzet-apparátusa az *Aurora*-téma legfontosabb szakirodalmának összefoglalása is egyben, amellett hogy a tanulmány számos ponton eme szakirodalmi hagyomány újragondolását, meghaladását, egyfajta új alternatíva kialakítását is szeretné elérni. Célja nem végleges válaszok, értelmezések deklarálása, hanem a témába történő naprakész bevezetés, illetve a további kutatások ösztönzése. Mindebből adódóan nem kimerítő interpretációja tehát az *Aurora*-témának. Az illető költői zsebkönyv közköltészeti vonatkozásairól vagy éppen a lapjain körvonalazódó korabeli Schiller-kultuszról ugyanúgy lehetne beszélni, mint olyan szerkesztői fogásokról, hogy Bajza szereti az *Aurora*-ban az egyre népszerűbb Vörösmarty műveinek közelében jelentetni meg a sajátjait, vagy hogy az *Aurora*-kötetek szeretnek egy-egy patetikusabb, közösségi jellegű költeménnyel végződni. Ez a fajta teljességre törekvés azonban nyilvánvalóan lezárhatatlan, véget nem érő folyamat lehet csupán, reményeink szerint ráadásul – talán részben e kiadásnak köszönhetően – újból felélénkül majd a vonatkozó szakmai vizsgálódás, újabb távlatokat nyitva.

E tanulmány mélyebben érinti az úgynevezett *Aurora*-pör távlatát is. Ennek kapcsán fontos tisztázni, hogy Szemere Pál is szerkeszt 1834-ben és 1835-ben egy-egy *Aurorát* Bajza Józseffel lényegében egyidőben. Dolgozatunkban éppen amellett érvelünk, hogy ezen alternatív *Aurorák* létjogosultsága jóval kevésbé kérdéses, létük egyenértékűbb, mint ahogyan azt általában az eddigi szakirodalom kezelte. Részben e szakirodalmi nehézkedés miatt jelen kiadvány azonban nem tartalmazza Szemere Pál e két kötetét. A döntés fontosabb és jogosabb oka ugyanakkor az, hogy ez a két kötet eltér a Kisfaludy-féle almanachok hagyományaitól, más szerkesztői elveket és gyakorlatot követ, mint Kisfaludy Károly és Bajza József *Aurorái* (melyek ráadásul igen hasonlatosak egymáshoz, mivel Bajza hangsúlyos módon Kisfaludy örökébe kíván lépni, megelőzően pedig évekig egyre inkább együtt dolgoznak a lapszámok szerkesztésén). Ilyeténképpen a Szemere szerkesztette szövegkorpusz idegen test lenne a megjelöltetett – és ehhez képest jóval koherensebb – 1822 és 1837 közötti szöveganyagban, egyebek mellett más jegyzetelési protokollt igényelve. Mindezen okok miatt a Szemere-féle

két *Aurora* kritikai igényű textológiai feldolgozása a jövő feladata, melyet szándékunk szerint az elektronikus *Aurora*-kiadás e nyomtatott kiadással párhuzamosan elkészülő internetes felületén fogunk megvalósítani.

2. *Jegyzetek az egyes kötetekhez:* A jelen kiadásról szóló eligazító rész utáni fejezetben az *Aurora* 1820-tól 1837-ig tartó kiadástörténetének kronologikus feldolgozása követhető nyomon a források, esetünkben a korabeli periodikák, illetve a levelezések tükrében. Ez a rész tartalmazza az almanach fontosabb hirdetéseinek, recenzióinak adatait is. Az anyag nagysága miatt nem vállalhattuk fel az e forrásokban található egyes művekről szóló megjegyzések regisztrálását is, az egységesség, következetesség érdekében ezeket még a fontosabb művek (pl. *Cserhalom*) esetén sem szerepeltetjük; az ezek iránt érdeklődőket az általunk hivatkozott forrásanyaghoz utaljuk. Ahol itt-ott feltűnnek műcímek, ott nem önmaguk miatt, hanem a bővebb téma relevanciája miatt szerepelnek csupán. Az e dátumok által szerveződő, sajátosan fragmentált, ugyanakkor a vonatkozó források logikáját szemléletesen visszaadó narratíva rámutat a korabeli személyközi viszonyokra, az *Aurora* fogadtatására, piaci szerepére, terjesztésének mintázatára, láthatóságának, fontosságának távlataira s az egész *Aurora*-vállalkozást, *Aurora*-jelenséget érintő apróbb kortárs reflexiókra is. A metszetek megítélésének, beszerzésének vonatkozásait szintén ebben a részben villantjuk fel olyan mélységig, amelyet a rendelkezésünkre álló szövegarchívum megenged számunkra. A kötetvéyszámok alatti kurzív dátumpárok első adata mindig az adott kötet nyomdába kerülésére, a második évszám pedig a megjelenésére mutat.

3. *Jegyzetek az egyes művekhez:* Az *Aurora*-ban megjelenő művekhez nem adtunk meg értelmező szakirodalmat, még a *Hymnus* vagy a *Szózat* esetében sem; ez meghaladta volna a sajtó alá rendezés vállalt kereteit, ugyanakkor a forráskiadás hagyományos elvei sem köteleznek erre. A filológiai szinten legszükségesebb szakirodalmi adatokat tüntettük csak fel azokban az esetekben, ahol ez feltétlenül szükségesnek látszott, illetve az első blokkban a kritikai és a legfontosabb kritikai igényű szövegkiadások vonatkozó adatait adtuk meg (a feldolgozás határát abban állapítva meg, hogy az illető szövegkiadások rendelkeznek-e releváns sajtó alá rendezői jegyzetanyaggal). A második blokkban a fordítások forrásait azonosítottuk (nyilvánvalóan csak ha fordításról van szó; az *Aurora* publikációinak túlnyomó része eredeti mű). Bajza Józsefnek az 1823-as *Aurora*-ban is megjelenő *Esthajnal* című verse például egyértelmű Stolberg-parafraízis, az ilyen szintű konkordanciák feltüntetését azonban ekkora anyagnál felelősséggel nem vállalhattuk fel, ezért egységesen lemondunk jelzésükről, ezek felfejtését szintén a további kutatásokra bízva (illetve az olvasót a jóval alaposabb kritikai kiadásokhoz irányítva, amennyiben rendelkezésre állnak). A *Magyarázatok* blokkjában a lexikonszerű szómagyarázatok kötetvégi listájából nehezen vagy egyáltalán nem visszakereshető, konkrétabb és specifikusabb megvilágításra szoruló szavakat, kifejezéseket, idegen nyelvű szövegbetéteket tesszük érthetővé, az adott műben való előfordulásuk sorrendjében (olykor az egész műre vonatkozó magyarázatot is adunk, az első tételben). A *Nevek* blokkjában az adott műben szereplő valós személyek legfontosabb háttérinformációit adjuk meg, azonosítva egyben a bizonytalan névalakokat. A nevek felsorolása a műben történő előfordulásuk sorrendjét követi, de előfordulásonként csak egyszer. Ebben a blokkban az első tétel mindig az adott mű szerzőjének nevét egyértelműsíti (ha ez szükséges). A csupán vezetéknevvvel ellátott szerzői aláírások közül a közismert személyek vezetékneveit (Kölcsey, Kazinczy, Berzsenyi, Vörösmarty) nem egészítettük ki a teljes névformára. A szerzői álneveket, ahol csak lehetett, ugyanakkor igyekeztünk feloldani; az igazán kétséges azonosítást illetően mindig megadtuk a szakirodalmi forrást, ami alapján a valós személy kilétét feltételezzük. Azoknál a szövegdaraboknál (metszetek magyarázata, valamint a csillaggal jelölt korabeli,

az adott művet kísérő lábjegyzetek egy része), ahol nincs külön feltüntetve a forrásban név, vagy K. K. a szignó 1822 és 1831 között, ott Kisfaludy Károly a szövegíró. (Erre nézve az átfogó adatolás: Bánóczi József: *Kisfaludy Károly kommentárjai szerte az Auroróban = Kisfaludy Károly Minden Munkái*, VI., kiad. Bánóczi József, Franklin, Budapest, 1893, 459–465.) Az egyes műcímek után mindig megadtuk zárójelben a jelen kritikai kiadás első négy kötetének adott darabját, illetve azon belül az oldalszámot, hogy a művek visszakereshetők legyenek, illetve a használó tudja, hol jár. A dőlttel szedett műcímekhez nem járul jegyzet, de az előbbi okok miatt sorrendben feltüntettük azokat is. A név- és szómagyarázatok forrása jórészt a párhuzamos elektronikus kiadást kiszolgáló *Filológiai lexikon* (https://deba.unideb.hu/deba/filologiai_lexikon/). E blokkot az *Aurora* szerzőinek teljes listája zárja le (minimális bemutatással).

4. *A metszetek és kottamellékletek jegyzéke*: E listákban évfolyamonként azonosítjuk az egyes Aurora-metszetek rajzolóját vagy festőjét, aki a metszetmintát nyújtotta, illetve azonosítjuk a metszőművészt. A kották esetében azonosítjuk a zeneszerzőt és a megzenésített művet. Megadjuk ezen metszetek és kották feliratainak pontos olvasatait is. A blokkot mindkét esetben az azonosított személynevek listája zárja (az illetők minimális bemutatásával).

5. *Szómagyarázatok*: Alfabetikus lista, mely az *Aurora* publikációiból biztosan visszakereshető idegen nyelvű vagy régi, esetleg mára elavult (adott esetben a korban igen divatos, de mára kevésbé világos nyelvújítási) szavakat és kifejezéseket magyarázza. A mitológiai alakok, a korabeli épületek, fogadók, nyelvi rövidítések, mértékegységek is e listába kerültek. Mindezek az *Aurora* különféle szövegeiben többször is előfordulhatnak (pl. *Ámor, korány, sajka*), éppen ezért kerültek ebbe az összefoglaló lexikonba, nem pedig a helyhez kötött, vagyis az egyes művek bizonyos szavait, sorait, utalásait az ott éppen adott kontextussal együtt értelmező, egyedi jegyzetapparátusba. A magyarázatok forrása jórészt a párhuzamos elektronikus kiadást kiszolgáló *Filológiai lexikon* (https://deba.unideb.hu/deba/filologiai_lexikon/).

6. *Mutatók*: Az utolsó részt a különféle mutatók jelentik: az idézett vagy csak használt források és szakirodalmak listáját, a névmutatót, a művek szerzők szerinti mutatóját, valamint a betűrendes címmutatót találhatja itt az olvasó.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az *Aurora* szövegkiadási munkálatainak első szakasza 2014-től 2018-ig, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretei között zajlott, a forrásszövegek 16 kötetének teljes átírásával, illetve az elsőkörös szövegkritikai és magyarázó jegyzetelés elvégzésével. Ekkor készült a kísérőtanulmány nagyobb hányada is, több különálló publikáció formájában. 2021 decemberétől 2024 februárjáig pedig, a szövegkiadás második szakaszában, az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával folytak a munkálatok, a Mecenatúra 2021 pályázati program finanszírozásában. Ekkor történt meg az átírt szövegek transzmediálása elektronikus platformra, ekkor alakítottuk ki az elektronikus verzió portálrendszerét, ekkor történt meg az átírt szöveganyag pontosságának újraellenőrzése, a jegyzetanyag korrigálása és optimalizálása, vagyis a jelenlegi textológiai minőség létrehozása. Mindkét pályázat elengedhetetlenül szükséges volt ahhoz, hogy ez a nagy volumenű vállalkozás sikeres lehessen, amiért itt is köszönetet mondok.

Egy ekkora szövegkorpuszt egyetlen egyedül kiadni. Hasonlóan, mint az *Aurora* szerkesztése kétszáz éve, ez is csapatmunka eredménye, sőt ez még inkább és igazán. Köszönetet mondok elsősorban a *Csokonai Források* sorozatszerkesztőinek, Debreczeni Attilának és Fazakas Gergely Tamásnak, hogy mindkettejükre mindig számíthattam, ha elvi vagy akár

adminisztratív segítségre volt szükségem. Debreczeni Attila, egykori témavezetőm és mentorem e szövegkiadás hosszú éveit alatt mit sem változott: viszonyítási alap maradt szakmai és emberi szempontból is. Köszönetet mondok Gere Zsoltnak, Tóth Orsolyának és Oláh Róbertnek, hogy a szegedi, pécsi és a helyi, református nagykönyvtárbéli Aurora-sorozatok feltérképezésében segítségemre voltak. Bódi Katalinnak, Posta Annának és Tóth Juditnak az idegen nyelvű szövegrészletek értő tolmácsolásáért, valamint egyes művek pontos forrásának azonosításáért mondok köszönetet. Boldog-Bernád Istvánnak a vonatkozó és mindeddig még feldolgozatlan, általa fotózott kéziratos (OSZK) Aurora-számadások rendelkezésre bocsátásáért, Nyitrai Nórának az Aurora-portál létrehozásáért, Szolyka Hajnalkának a névmutató elkészítéséért, Kenyhercz Róbertnek pedig az igen gondos olvasószerkesztésért jár az őszinte köszönet.

Egyre személyesebb vizekre evezve megismétlem: ez a szövegkiadás egyedül tényleg nem valósulhatott volna meg. Mert nem csupán a tervezőszerkesztő, Lovas Anett Csilla nyújtott többet az elvárhatónál a szövegkiadás folyamatában, hanem itt és most a két legfontosabbként lektorom, Orbán László és az elektronikus változat vezető munkatársa, Tóth Barna is. Orbán László munkakörét jóval meghaladva vállalt részt a végső magyarító jegyzetapparátus kialakításában, különösen a névanyag gondozásában, Tóth Barna pedig fáradhatatlanul dolgozott az elektronikus verzió tökéletesítésén. Különösebben nem hívtam fel a figyelmüket erre, de a hosszú munkálatok nem egy pontján bajtársi kollégából bölcs tanítóimmá léptek elő. Nélkülük soha nem fejeztem volna be ilyen színvonalon ezt a projektumot; hálás vagyok nekik.

És végül a család. Nem mondtam eleget a feleségemnek és a gyerekeimnek, mennyire büszke vagyok rájuk, amiért olyan okosan és szépen tűrik a nem éppen mindig szokványos munkaidőt, az utóbbi két nyarat, két évet. Erus, Matyi, Palkó és Lizi: köszönöm. Szerencsés ember vagyok – én biztosan nem bírtam volna ki azt, amit Ti.

Jegyzetek az egyes kötetekhez

ELSŐ ÉV.

1822

1821. július – 1821. november 22.

1820. február 17.

Barátjának, a bécsi könyvtáros Gaal Györgynek azt írja Kisfaludy német nyelvű levelében, hogy egy bizonyos terven töri a fejét, s nemsokára tudatja, mi az (ez már az *Aurora* projektumára utal). (KKMM 6., 290; KKVM, 822)

1820. február 29.

Kisfaludy kifejti Gaalnak az ígért tervet: „A következő évre egy magyar almanachot tervezek kiadni. Számítok barátságára, hogy nekünk is felajánl valamit, s hírnevével, nemes részvételével, morális értékeivel munkánkat felemeli. Nem akarunk a költségeken spórolni, hogy azt küllemre is a német almanachokkal egyenrangúvá tegyük; a nádor őhercegségének kívánjuk ajánlani.” (saját fordítás) (KKMM 6., 296; KKVM, 825)

1820. október 15.

A debütáló szám tartalomjegyzékének jó része készen áll már, Kisfaludy ezt megosztja Gaal Györggyel levelében, s Kultsár István és a bécsi lapszerkesztő Görög Demeter révén már a császári engedélyeztetést, a cenzurális előkészítést intézi. (KKMM 6., 332–333)

1821. május 4.

A *Magyar Kurir* e napi, 35. számában megjelenik az első tudósítás a készülő almanachról.

1821. július 16.

Kisfaludy jelenti Gaalnak, hogy a császárné elfogadta a dedikációt, illetve engedélyezett az *Aurora* megjelenése, amelynek anyaga négy napon belül nyomtatás alá is kerül. (KKMM 6., 350)

1821. augusztus 20.

Kazinczy először nyilatkozik meg a fennmaradt források szerint az *Auroráról*; mint Döbrentei Gábornak írja: „Nyugtalanul várom Aurórárt.” (KazLev. XVII., 517)

1821. november 22.

Megjelenik az 1822-re szóló első *Aurora*. Kisfaludy így ír erről Gaal Györgynek: „Endlich ist mein Almanach, dem Himmel sei es getrommelt, erschienen!!!” (KKMM 6., 354) „Harsona szóljon az égben, végre megjelent az almanachom!!!” (KKVM, 832) Kisfaludy 50 velin papírra nyomtatott példányt küld előre Gaalnak, hogy kezdje el intézni ezek bekötését, amíg ő hamarosan szintén Bécsbe ér Pestről. A metszeteket csak ott kapja majd meg ő maga is.

1821. november 28.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 43. száma jelenti először a megjelenést: „Mint a' Felséges pártfogásnak örvendeztető bizonyosságát, és a hazafiui igyekezeteknek szerentsés előmenetelét, úgy mutatjuk be Édes Nemzetünknek a' mostanában AURORA név alatt megjelent Hazai Almanákot.” (337–339) A cikk tartalmát is ismertet.

1821. december 7.

A *Magyar Kurir* a 46. számában közli az *Aurora* megjelenését: „A' Fels. Császárné és Királyné Asszonyunknak Höfel által srafirozó mód szerint igen díszesen metszett és szerencsésen eltalált képe ékesíti a' Könyv' homlokát, 's minden Magyarnek szívét elragadó gyönyörűségre emeli, minthogy Nemzetünk' Anyja a' Hazafiúi szép igyekezeteknek, 's Nemzetünk eránt való kegyelmes hódolásának jeléül Fels. képével ezen díszes igyekezetnek fényt, 's az ajánlásnak elfogadásával azt a' magas oltalmat nyújtani méltóztatott, melly mind a' dolgozó Tudósokba életet, mind a' Nemzeti Olvasókba magok becsülésének érzését öntheti. Illy Fels. oltalom alatt lépvén a' napfényre ezen díszes Hazai könyvetske, teljes buzgósággal azon voltak a' munkában részt vevő Tudósok, hogy annak díszét mind külső fényességével, mind belső betségével neveljék. Ezt szerencsésen el is érték, azon Blaschke által rézre metszett képekkel, mellyek az Almanáknak elejét elfoglalván, az Olvasót szépségekkel teljesen meglepik, és a' Munkában következő előadásoknak olvasására a' figyelmetességet és vágyását felébresztik[.]”

Thaisz András a *Tudományos Gyűjtemény* 12. füzetének lapjain ismerteti az *Aurora* első kötetét: „Kegyes Királynénk a' szép Tudományok pártfogása által halhatatlan dicséretes emlékezetet szerzett magának; sőt nem tsak emlékezetet szerzett magának, hanem az egész Nemzet forró háladatosságára is érdemes, mellynek el hagyatott Cultúráját védelme alá vette, 's így a' Nemzet Nagyjainak ditső példát a' követésre mutatott. Meg is vagyunk győződve, hogy Hazánk Szépei, a' kiknek nagy részint ekkoráig is azt köszönhetjük, hogy Magyarok vagyunk, e' ditső példát követvén, vetekedni fognak a' Magyar Literatura előmozdításán. Ekkoráig is, ámbár illy kegyes pártfogással nem ditsekedhetett, ditséretesen haladott Hazánk Literatúrája; melly óriási lépéseket fog tehát tenni ezen Felséges Asszonyunk kedvezése alatt [...] az olvasás meg fogja győzni a közönséget, hogy nem napi érdekű, hanem hosszabb időre is értékes munkát adott ki Kisfaludy Károly.” (91–94)

1822. január 1.

A *Magyar Kurir* e napi Aurora-tudósítása így végződik: „Óhajtjuk igaz hazafisággal, hogy ezen jeles iparkodást és hasznos törekedést a' Nemzet érdemlett helybehagyással 's buzgó elősegítéssel koszorúzza-meg. Óhajtjuk' hogy a' Zsebkönyv [a majdani *Hébe*] és Auróra több-több kellemes fényt lövelljenek a' két testvér Hazára!!” (7)

1822. február 13.

Kazinczy gyönyörűséggel olvassa az 1822. évre szóló *Aurorát*, amiről lelkendezve ír Pápay Sámuelnek. (KazLev. XVIII., 56)

1822. március 13.

Szentgyörgyi Józsefnek írja Kazinczy, hogy Kisfaludy 40 példányt küldött Sátoraljaújhelyre, s talán mind elkelt. (KazLev. XVIII., 49)

MÁSODIK ÉV.

1823

1822. szeptember – 1822. október 19.

1822. szeptember 12.

Bajza József érdeklődik Toldy Ferencről Orosziból: „Szeretném és igen kérek, írd-meg nekem: az Aurora kijött már? mi lezzen az ára? Neked melly darabjaidat vevé-fel a Redactor? Már én ajánlottam volna a megvételre, de nem tudám, mikor jön ki. És ha itten valaki veszen fog e Kisfaludy küldeni?” (BTL, 41)

1822. szeptember 21.

Toldy azt írja Bajzának, hogy az *Aurora* szeptember végével jön ki a sajtó alól 10 rézmetszettel és kottamelléklettel, s 10 forint lesz az ára. (BTL, 46)

1822. szeptember 22.

Bajza újságolja Toldynak, hogy az *Aurora* végtelenül szépnek mondatik, de a megvételére még senki sem ajánlotta magát. (BTL, 47)

1822. október 19.

Döbrentei Kazinczynak újságolja, hogy az 1823-ra szóló *Aurorát* két nap óta Pesten már árulják, tehát megjelent; Budán nyomtatták, metszetei pedig Bécsben készültek. (KazLev. XVIII., 173)

Toldy Bajzát instruálja szintén e napra datált levelében, s lelkére köti, miképpen promotálja a kiadványt: „4 példány Aurorát küld Kisf[aludy]; idvezel, Ő nem akart megterhelni, de mi-nekutána megmondám volna, hogy neked ugy szíven fekszik az Au[rora] elterjedése, mint neki, engedett. A példány 10 frt. Csak kérek ne nyisd ki a példányokat, ne mocskoltassék be, mindig csak ugyanazt nézzék az érdeklődők. Mond meg mi olcsó, 10 kuprummal, s hogy kötése maga is valami 3 frtba jó, s hogy a legolcsóbb Almanach stb. Hogy ezerszer jobb a tavalinál; mulatságosabb, szebb versek vannak benne, hogy egészen fejér népnek való; hogy a legszebb magyar könyv[.]” (BTL, 51)

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* e napi 32. száma így fogalmaz: „Aki Nemzeti Nyelvünk virágzásának örül, kedvesen fogja venni azon jelentésünket, hogy Aurora nevű Nemzeti Almanach a' jövő 1823 dik esztendőre már megjelent, és pedig olly tsinosan, és díszesen, hogy akár melly külföldivel való öszve hasonlítás, bötsének tsorbúlása nélkül, kiállhatja. – A' papirosa finom Velin papiros; nyomtatása a' Magyar Universitásnak legszebb betűivel készült; tíz rézre metszett képei az első Bétsi Rézmetszők' művei.” (249–250) A cikk tartalmát is közöl.

1822. október 28.

Toldy keserűen írja Bajzának: „Örülök hogy az Aurorából ha bár addig csak egy példány is, megvétetett[.]” (BTL, 52)

1822. november.

Megjelenik Thaisz András recenziója az *Auroráról* a *Tudományos Gyűjtemény* 11. számában a 92–99. lapokon.

1822. december vége.

Kisfaludynak írja Kazinczy, hogy a Kisfaludy Sándorhoz tartozó metszetek szépsége minden reménységét meghaladják, de az első két metszet igen rossz. (KazLev. XVIII., 225)

1822. december 24.

A *Magyar Kurir* e napi, 51. számában hirdeti az *Aurora* megjelenését: „Auróra, Hazai Almanach 1823ra. Kiadó Kisfaludy Károly (2d. év). Tíz rézre metszett képpel, G. M. Petrich és Schärmer rajzolatjaik után, Blaschke, Axmann, Höfel és Loos által; muzsikai darabokkal. Párizsi forma kötésben, aranyos metszéssel, tokban, velin papirosra nyomtatva, találtatik Bécsben a' Hébe Kiadójánál (Adlergassa Nro 720). Az árra 10 f. V. Cz.” (404)

1823 január 10.

Megjelenik a *Magyar Kurir* 3. számában Kazinczy bírálata az 1823-as *Auroráról Recenzió az 1823. évi Auróra almanachról* címmel a *Literatura* rovatcím alatt K. F. betűjellel a 23–24. lapokon.

HARMADIK ÉV.

1824

1823. augusztus – 1823. október 29.

1823. augusztus 6.

Szemere Pál tudósítja Kölcsey Ferencet, hogy Kisfaludy *Aurorája* félig kész. (KFL 2., 91)

1823. szept. 23.

Bajza érdeklődik Toldynál, hogy az *Aurora* kijött e már? (BTL, 56)

1823. október 26.

Toldy válaszol Bajzának, hogy az *Aurora* e hónapban kijön, s mivel nem szerzője Toldy, így „szabadabb lélekkel” írhat róla majd recenziót. (BTL, 59)

1823. október 29.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* e napi, 35. számában tudósítás az *Aurora* megjelenéséről: „A' nemzeti Lélekek munkálkodása, és a' szebb ízlésnek terjedése, tetsző példában jelenti magát *Aurora* harmadik esztendőbeli megjelenésével.” (273)

1823. november 1.

Toldy úgy tudósítja Bajzát, hogy Kisfaludy arra jutott, már csak egy *Aurorát* fog kiadni. (BTL, 60)

1823. november 7.

A *Magyar Kurir* e napon jelentést közöl az *Auroráról* (304), a *Tudományos Gyűjtemény* 11. füzetében a 102–107. lapokon pedig Thaisz András bírálja az *Aurora* harmadik kötetét, a legjobbnak tartva most már a piacon.

1823. november 18.

Toldy írja Bajzának, hogy recenzeálta az *Aurorát* németül, s a bécsi „theátron újságba” küldte; ugyanebben a levelében tudatja, hogy Batsányi János egy Mohácsról szóló verset küldött az *Aurorának*, amely a következő számban le fog jönni (mindez valószínűleg a cenzúra miatt nem valósult meg, Batsányi nem szerzője az *Aurorának*). (BTL, 62–63) Toldy német cikke az *Allgemeine Theater-Zeitung der Stadt Wien* 1823. december 23-i számában jelent meg P. álnéven *Ungarische Almanach-Literatur* címmel a *Miszellaneum aus Pesth* gyűjtőcím alatti folyotatólagos közlemények első darabjaként. (Vö. BTL, 545)

1823. november 27.

Bajza úgy ítél Toldynak írott levelében, hogy a legfrissebb *Aurora* a három kijötték közül a céljának leginkább megfelelő, ez még népszerűbb lehet, mint az előzők. A metszeteknek „soka” viszont hibás, de még ezek is felülmúlják a régebbieket. (BTL, 64)

1823. december 15.

Bajza írja Toldynak, hogy Pozsonyban mozgó könyvkereskedőktől az első évi *Aurorát* 3 forintért vehette volna meg, de megelőzték. (BTL, 73) (Később, 1830 táján még Pesten is olcsóbban, akár 2 forint 24 pengőért is meg lehet majd venni az *Aurorát* a *Hazai és Külföldi Tudósítások* hirdetései alapján.)

1823. december 27.

Kisfaludy küldi Gaalnak az újonnan megjelenő, 1824-es *Aurorákat*. (KKMM 6., 385)

1824. február 4.

Juranics László Vörösmartyhoz írott levelében dicséri annak verseit az *Aurorában*, és általában az adott évre szóló kiadvány verseit is, de prózáit olvashatatlannak tartja. (VMÖM 17., 51)

NEGYEDIK ÉV.

1825

1824. november – 1824. december 14.

1824. február 11.

Bajza dühösen informálja Toldyt, hogy a szerkesztő Kisfaludy mellett tevékenykedő Helmechy Mihály szeret belenyúlni az *Aurora* szövegeibe. (BTL, 107)

1824. február 22.

Toldy újságolja Bajzának, hogy három idejű *Aurorát* is kap Pestről. Aki más könyvet is vesz, annak 6 forint, másoknak 7 forint az *Aurora* ára. (BTL, 113)

1824. április 2.

Bajza közli Toldyval, hogy 7 forintot soknak tartanak még az *Aurorára* is az emberek. (BTL, 121) Április 14-én Toldy válaszol Bajzának, hogy az *Aurorát* akkor 6 forintért adja, s ne kívánja, hogy egészen megfizessék mindjárt a vevők. (BTL, 124)

1824. április 29.

Toldy presszionálja Bajzát, hogy küldjön írást az *Aurora*ba, Kisfaludy mindig nagyon kéri. Tudatja, hogy sokszor nem ért egyet Kisfaludy válogatási elveivel, a *Hazámhoz a távolból* című saját darabját pedig a cenzor nem engedi kiadni. (BTL, 129) (Végül az 1826-os *Aurora*ban megjelenik az illető mű S* szignó alatt.)

1824. május 12.

Szemere újságolja Kölcseynek, hogy az a hír járja, Landerer Pesten az *Aurora* privilégiumát megvásárolta, s Pesten fogja folytatni, nem tudni kinek a redakciójával. (KFL 2., 112) (A pletyka nem bizonyult igaznak.)

1824. június 2.

Toldy tudatja, hogy Kisfaludy társulni akar Toldyval egy új drámai almanach kiadásában – 5 forint lenne az ára –, mert többé egyébként sem kívánja kiadni az *Aurorát*. (BTL, 143) (A terv nem valósul meg.)

1824. november 13.

Toldy írja, hogy az *Aurora* már egy hete készen van a nyomdában, de a képek még nem érkeztek meg. (BTL, 177)

1824. november 23.

Toldy tudatja, hogy az új *Aurora* már csak 6 forint lesz. (BTL, 179)

1824. november 30.

Szemere tudósítja Kölcseyt, hogy az *Aurora* késik, még nem jött ki a nyomdából. (KFL 2., 117)

1824. december 14.

Toldy értesíti Bajzát, hogy az *Aurora* megjelent a héten, küldi barátjának a kottákkal együtt. (BTL, 180)

1825. április 19.

Toldy tudatja, hogy Kisfaludy üdvözli Bajzát, s egy *Aurora*-példányt küldd neki, ami már „olvasva van”, mert Toldy maga használta, mivel a sajátját egy pesti lánykának ajándékozta. (BTL, 211) Egy bő hónappal később Bajza is azt írja, hogy a „harmadévi” és a legújabb *Aurora*ból is elajándékozott egy-egy be nem tervezett példányt „ifjú asszonykáknak”. (BTL, 221)

1825. május 9.

Vörösmarty írja Stettner Györgynek [Fenyéri Gyula], hogy egy ismeretlen szerző „terhes” recenziót írt az *Auroráról*, tele szerinte rossz értékítélettel. (VMÖM 17., 73) Az *Aurora* 1825-i kötetéről a *Felső Magyar Országai Minerva* 1825. évi 3. füzet (március) közöl ismertetést P. szignóval a 87–102. lapokon. (Július 26-i levelében Bajza is a *Minervában* megjelenő recenziót emlegeti rosszállóan Toldynak. BTL, 593)

ÖTÖDIK ÉV.

1826

1825. június – 1825. október 1.

1825. május 10.

Toldy tudósít, hogy Kisfaludy búsul, mivel nincs elég jó anyaga az *Aurorába*. (BTL, 215)

1825. június 25.

Toldy tudósít újra, hogy az *Aurora* július elejével sajtó alá jön Trattnernél, s az első része már készen is van. (BTL, 235)

1825. június 28.

Bajza megjegyzi Toldynak, hogy a tavalyi *Aurorák* még mindig nem keltek el. (BTL, 237)

1825. július 15.

Toldy jelenti, hogy 6 év már kész az *Aurorából*. A képek „véghetetlen” szépek lesznek benne, és a szöveges anyag is kiváló lesz. (BTL, 239)

1825. augusztus 2.

Vörösmarty Stettner Györgynek [Fenyéri Gyula] írja, hogy az új *Aurora* „már a sajtó alatt nyög”, egy hét múlva készen lesz, metszetei szépek. Említi Helmezyt is, aki az adott számban megjelenő *Cserhalom* szövegébe is bátran belenyúlt „fatalis” kezeivel. (VMÖM 17., 85, 86)

1825. augusztus 14.

Vörösmarty megintcsak Stettnernek írva tudatja, hogy az *Aurora* már ki van szedve, augusztus 20-ra elkészül. (VMÖM 17., 87)

1825. augusztus 19.

Toldy tudatja, hogy az *Aurorának* már az utolsó íve is kész. E héten várják a rézmetszetek nyomtatványait is, csak a kották nincsenek még kimetszve. Így ír: „Kisf[aludy] ezen Aurórát a legjobb évnek tartja. Ha legjobb Auróra é? nem tudom, de hogy a legjobb almanach, azt tudom.” (BTL, 247–248)

1825. augusztus 27.

Vörösmarty tudatja Stettnerrel, hogy az *Aurora* kötetését csak a negyedik rézmetszet akadályozza, melyet vissza kellett küldeni javításra. (VMÖM 17., 88)

1825. október 1.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* jelentése és tartalomismertetője jelenik meg e napon az 1826. évi *Auroráról* a 27. számban: „Nemzeti Literaturánknak ezen ékes virága most ötödször fejlett ki, és talán legszebb színekkel, és legkellemetesebb illatokkal.” (213)

1825. október 2.

Toldy megírja Bajzának az *Aurora* megjelenését. (BTL, 256) E hónapban megjelenik a *Felső Magyar Országai Minervában* egy recenzió az *Auroráról A' Zsebkönyvekről, nevezetesen Auroráról és Héberől* címmel a 10. füzetben a 419–421. lapokon, S. K. J. monogrammal.

1825. október 23.

Toldy tudatja Bajzával, hogy a pesti *Iris*be írt recenziót *Ungarische Almanachs-Literatur: Aurora 1826.* címmel (aláírás nélkül, október 15-i szám, 596). A *Tudományos Gyűjtemény*be is szándékozik recenziót írni róla. (BTL, 258–259) (Végül nem készíti el.)

1825. október 31.

Stettner György [Fenyéri Gyula] közli Vörösmartyval, hogy kedvesek számára barátja szövegei az új *Aurorában*, de a friss almanach metszetei igen rosszak. (VMÖM 17., 97)

1825. november 4.

A *Magyar Kurir* 37. száma a 296. oldalon közli, hogy az 1826-os *Aurora* megjelent.

1825. november 15.

Deák Ferenc érdeklődik Vörösmartytól többek között arról, „mi szép van” az *Aurorában*. (VMÖM 17., 105)

1825. november 18.

Stettner György [Fenyéri Gyula] ítélete a legfrissebb metszetekről, hogy Árpád, Erzsébet és Cserhalom „meglehetősek”, de Etelke arca, illetve Endre és Béla nem jók. Stettner az eddigi legjobb *Auroraként* értékeli ezt az 1826. évre szólót. (VMÖM 17., 107)

1825. november 20.

Toldy panaszkodik Bajzának, hogy Kisfaludy semmit nem olvas el rendesen, még az *Aurorát* sem olvassa át egészen, s ez „majd hihetetlen.” (BTL, 266)

1825. december 14.

Thaisz András ír a *Tudományos Gyűjtemény* 11. füzetébe az *Auroráról* a 102–110. lapok között.

1825. december 15.

Bajza háborog, mert változtatások estek többek között az ő szövegén is a megjelent *Aurorában*, tudta és beleegyezése nélkül. (BTL, 270)

1826. január 21.

Toldy levélbeli ítélete, hogy amit az *Aurora* „most egy évben ad, azt egyébként tíz év nem adá a magyar literatúrában [...] ezek valódi élményt nyújtó kincsek”, csak elég olvasójuk nincs – zárja Toldy a gondolatfutamot. (BTL, 276)

1826. február 14.

Zádor Györgynek [Stettner György/Fenyéri Gyula] írja Kazinczy, hogy a *Cserhalom* metszete szebb az *Aurorában*, mint az összes többi együtt. (KazLev. XIX., 531)

HATODIK ÉV.

1827

1826. szeptember – 1826. december 23.

1826. március 19.

A szerkesztő Kisfaludy írja Bajzának, hogy nem biztos, hogy ki tudja adni a következő évi *Aurorát* minőségi anyag híján, s biztatja barátját is, küldjön bele írásokat. (KKMM 6., 416)

1826. április 27.

Kisfaludy küldi az 1826-os *Aurorát* Bajzának Toldy által; korábban nem küldhette, mert a rézmetszetek nagyobb része mindeddig késett, Toldynak magának sincsen még belőlük. (BTL, 303)

1826. május 3.

Kisfaludy 40 *Aurorát* küld Bajzának postával eladásra. (BTL, 304)

1826. május

Megjelenik Kazinczy recenziója az 1826. évi *Auroráról* (és a *Hébe* zsebkönyvről): *Felső Magyar Országai Minerva*, 1826, 5. füzet, 696–704. *Könyv-becslés* rovatcím alatt.

1826. augusztus 10.

Toldy tudósítja Bajzát Kazinczy „gyalázatos” *Minervabéli* recenziójáról. (BTL, 337)

1826. szeptember 18.

Zádor György [Stettner György/Fenyéri Gyula] értesíti Kazinczyt, hogy az 1827-es *Aurora* napokon belül elkészül. (KazLev. XX., 115)

1826. október 5.

Az új *Aurora* ívei (22 ív, 336 lap) már Toldynál vannak, de még nem teljes egészében, s a rézmetszetek sem érkeztek még meg. (BTL, 341)

1826. október 6.

Kazinczy kéri Zádort, hogy küldjenek neki Pestről 10 példány *Aurorát* eladásra. (KazLev. XX., 125) Október 13-án Bajza kéri Toldyt ugyanerre, ő is éppen 10 példányt kér. (BTL, 343)

1826. október 20.

Toldy közli Bajzával, hogy az *Aurora* még mindig nincs készen, Kisfaludy festeget, és eszében sincs sürgetni a rézmetszetek megérkezését. Ugyanakkor biztosítja Bajzát, hogy a hónap végével küldik neki a kért példányokat. (BTL, 346)

1826. október 27.

Zádor tudósít Kazinczynak, hogy az *Aurora* már egy hónapja kijött a nyomdából, megjelenése csak a metszetek miatt késik. (KazLev. XX., 146)

1826. november 18.

Bajza Pozsonyból írja feddően Toldynak, hogy nem gondolta volna, hogy az országgyűlés az *Aurora* megjelenése előtt fel fog oszlani. „Micsoda a szörnyű dolog az, hogy az Auróra illy későn jő-ki az idén? a hogyan még egyszer sem jöve? Már régolta kérdezik és keresik minden felé s a könyv még sincs” – fogalmaz keserűen. (BTL, 353–354)

1826. december 7.

Bajza újra feszülten érdeklődik az *Aurora* megjelenése felől. Azt üzenik az „ismerői” Kisfaludynak általa, hogy siessen most már az *Aurorával*, különben német almanachokat fognak vásárolni. Meghagyja Toldynak, hogy ha az *Aurora* kész, legelőször neki küldjenek belőle vagy 16 példányt. (BTL, 361–362)

1826. december 11.

Toldy mentegetőzik Bajzának, hogy a rézmetszeteket napról napra várják Bécsből mindhiába, bár most kapták a hírt, hogy december 13-ig megkapja őket Kisfaludy. Csak 2 példány van bekötve, az egyik Stettnernél van recenzeálás alatt, a másiktól Tretter György ügyvéd fordít németre. (BTL, 363) Az illető bíráló Fenyéri Gyulától [Stettner György] az 1827-es *Auroráról* rövidesen el is készült és megjelent 1827 elején: *Tudományos Gyűjtemény 1827*, 1., 69–98.

1826. december 18.

Kisfaludy zaklatottan írja Bajzának: „Aurorám még 25-dikre készülhet el csak, a nyomtatás már 10 hete hogy készen fekszik. A rézmetszők megcsaltak és ily nagy kárt okoztak, mert nem is reményelem, hogy költséget bevehessem.” (KKMM 6., 418)

1826. december 21.

Kölcsey is érdeklődik Szemerénél az *Aurora* megjelenése felől, s ekként dicséri: „poétai világunk az Aurorában minden színeiben feltűnik”. (KFL 2., 168)

1826. december 23.

A *Hazai és Külföldi Tudosttások* e napon, az 51. számában hirdeti az új *Aurora* megjelenését: „A' Nemzeti Literatura mindenkor együtt jár a' Nemzet' ditsőségével, mert mindenkor tagadhatatlan bizonyosága a' Nemzet tsinosodásának. Illy örvendetes bizonyoságot teszen, és az irigységet is elnémíthatja »Aurora Hazai Almanach 1827.« mellynek akár külső tsínosságát, rézre metszett képeinek mesterséges szépségét, nyomtatásának tisztaságát, akár tartalmának különbbféle kellemetességeit nézzük, méltán az olvasásra ketsegtetheti a' Nemzetnek minden tagjait, és azon bízattással ébresztheti minden Íróinkat, hogy, ha tovább is kezdett buzgósággal futják a' pályát, a' tsínosabb külső Nemzeteknek nem sokára nyomába érhetünk, valamint ezen szép Almanákkal valóban el is értünk.” (409)

1826. december 25.

Toldy végre azt írhatja Bajzának, hogy az *Aurora* „kijött már”. (BTL, 370)

1827. január 20.

Küldi Kisfaludy Gaalnak és a császári könyvtárnak az 1827-es évre szóló *Aurorát*. (KKMM 6., 389)

1827. január/február

Kisfaludy testvéreinek, Jánosnak küld 40 példány *Aurorát*. (KKMM 6., 426)

1827. február 1.

Toldy kéri Bajzát, hogy mielőbb írja meg véleményét Kisfaludynak az új *Auroráról*, s ne mentegetőzzék azzal, hogy nincs ideje rá, hiszen az efféle almanachokat „két nap alatt el lehet olvasni”. (BTL, 377)

1827. március 15.

Toldy tudatja Bajzával, hogy Vörösmarty Mihálynak és Stettner Györgynek semmi befolyásuk nincs az *Aurora* szerkesztésére, még neki magának és Helmeccy Mihálynak van a legnagyobb. (BTL, 390)

1827. április 20.

Bajza közli, hogy még 5 eladatlan *Aurora* van nála, s a példányokért kapott pénzt személyesen viszi Kisfaludynak, mikor egy hónapon belül Pestre megy. (BTL, 405)

1827. június 3.

Kazinczynak meséli Bajza, hogy Nagy Pál a tavalyi *Aurorából* 70 példányt, az az éviből pedig közel 120 példányt adott el. (BJÖM 6., 362)

1827. június 13.

Toldy újságolja, hogy felkérték Kölcseyt, írjon egy értekezést az *Aurora* befolyásáról a hazai literatúrára. (BTL, 417) (A mű nem valósult meg).

HETEDIK ÉV.

1828

1827. szeptember – 1827. november

1827. július 22.

Toldy tudatja Bajzával, hogy Kisfaludy még hozzá sem kezdett az 1828-as *Aurora* összeállításához. (BTL, 420)

1827. augusztus 20.

Kisfaludy Kölcseytől követel verseket, mert mivel megígérte, hogy küld, a szerkesztő elutasított másokat, s most nincs anyaga az *Aurorába*. (KFL 2., 213) Ezt szeptember 2-ai levelében is megfogalmazza: „Kisfaludy az idén igen megszorult almanachjával.” (KFL 2., 216)

1827. augusztus 28.

Toldy panaszkodik, hogy a cenzor több beküldött szöveget is elutasít. (BTL, 425)

1827. szeptember 11.

Toldy újságolja, hogy az új *Aurorát* már szedik. (BTL, 428)

1827. szeptember 25.

Toldy írja Bajzának, hogy átmegy Kisfaludyhoz, s reméli, néhány ív *Aurorát* láthat majd nála. (BTL, 430)

1827. szeptember 28.

Stettner György [Fenyéri Gyula] jelenti Kazinczynak, hogy az *Aurora* 8 íve már kész, és a Zalán-tematikájú metszetei is. (KazLev. XX., 363)

1827. szeptember 29.

Toldy lelkendezik Bajzának, hogy az idei *Aurora*, mely szinte készen van, minden eddiginél jobb és szebb lesz, a legjobb kiadványok közé fog tartozni, 24 ívvel és 5 metszettel. „Az apróbb darabok soha olly jelesek nem voltak.” (BTL, 430)

1827. november 15.

Vörösmarty kér Stettnertől legalább 6 darab *Aurorát*. (VMÖM 17., 190)

1827. november 16.

Kisfaludy Toldy révén egy frissen megjelent 1828-as *Aurorával* kedveskedik Kazinczynak. (KazLev. XX., 385)

1827. november 24.

Stettner jelenti Kazinczynak (aki már tud róla), hogy az *Aurora* az elmúlt napokban megjelent. (KazLev. XX., 389)

1827. december 12.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* e napon, a 47. számában ekként hozza szóba az *Aurorát* a *Tudományos Gyűjtemény* dicsérete kapcsán: „Az *Aurora*. *Hazai Almanach* melly már hetedik esztendő óta megjelenvén, évenként nem tsak díszes rézre metszett képekkel, hanem fontos, és kellemetes munkákkal is olly gazdagon vol tmegrakva, hogy annak válogatott darabjai egykor a' Magyar Classica Literaturának kedves virágai lesznek.” (377) A *Tudományos Gyűjtemény* az 1827. évi 10. számában adja hírül a megjelenést a 127. lapon.

1827. december 21.

Kazinczy Toldyval közölt véleménye, hogy az új *Aurora* szebb, mint minden addigi. (KazLev. XX., 432)

NYOLCZADIK ÉV.

1829

1828. szeptember – 1828. november 28.

1828. április 12.

Kisfaludy írja Kölcseynek, hogy mivel nem bírja költséggel, az idén utoljára adja ki az *Aurorát*. Ezért is kéri melegen, hogy ebbe az utolsóba Kölcsey is küldjön szöveget. (KFL 2., 256)

1828. szeptember 20.

Toldy értesíti Bajzát, hogy az új *Aurora* „nyomtattatik”, most a 6. ív készül éppen. (BTL, 442)

1828. szeptember 29.

Toldy tudósít, hogy a Marczibányi-alapítvány többek között Kisfaludyt is 400 forint jutalomban részesíti az *Aurora* szerkesztéséért. (BTL, 446)

1828. október 25.

Toldy tudatja Kazinczyval, hogy az *Aurora* már a nyomdában van, 19 íve kész. (KazLev. XX., 541)

1828. november 8.

Toldy értesíti Kazinczyt, hogy *Sulpicia* című epigrammája elkészült, az *Aurora* már ki van nyomtatva. (KazLev. XX., 550) (Az illető szöveg az 1830-as *Aurora*-ban jelenik majd meg.)

1828. november 10.

Megjelenik Toldy recenziója az 1828-as *Auroráról*, amelyben annak irodalomtörténeti jelentőségét is taglalja: *Tudományos Gyűjtemény*, 1828, 1., 85–104. Az 1829-es *Auroráról* szóló recenziója: *Tudományos Gyűjtemény*, 1828, 11., 104–113. Toldy Bajzának írva sajnálja, hogy a tavalyi s az idejé *Aurorát* recenziálta, mert jó darabokról nehezebb emlékezetes kritikát írni, mint a rosszakról. Azon túl az „almanach-portéka”, még ha jó is, mégiscsak „almanach-portéka”, amelyre kérdéses komolyabb kritikai hangot „vesztegetni”. (BTL, 448)

1828. november 14.

Vörösmarty tudatja Teslér Lászlóval, hogy az *Aurora* kész, de késő metszetei miatt kötetlen még, ára 6 forint lesz. (VMÖM 17., 216)

1828. november 28.

A *Magyar Kurir* 44., e napi száma a 364. lapon hirdeti az *Aurora* megjelenését, az ára 6 forint.

1828. december

A *Felső Magyar Országai Minerva* 12. füzetében megjelenik az új *Aurora* hirdetése: „Kisfaludy Károly’ Aurórája 1829-re megjelent. Kevesebb maradandót nyújt, de több populáris dolgozásokat mint egyébkor. Az eddigleni kötetek nagyobb belső hasznot hajtottak a’ Literaturának, mint a’ mennyit fog ez, mert nagy mértékben öregbítették azon művek’ számát, mellyeket példányokként fog tisztelni mindenkor; ez a’ kötet nagyobb külsőhasznot nyújt, mert szaporítja az Olvasók’ számát popularitása által. De vajha mindenki úgy tudná a’ popularitást a’ nemes ízléssel párosítani, mint Kisfaludy Károly. (Recenzióját lásd a’ Tud. Gyűjt. XI. kötetében).” (1999)

1828. december 3.

Toldy tudatja, hogy az új *Aurora* példányai már le vannak nála téve Bajza részére. (BTL, 450)

1828. december 18.

Döme Károlynak küld Kisfaludy 15 darab *Aurorát*, melyeknek ára azévből 6 forint. (KKMM 6., 410)

KILENCZEDIK ÉV.

1830

1829. október – 1829. november 11.

1829. szeptember 6.

Most Bajza tudósít Pestről az elutazó Toldynak, hogy Kisfaludy kénytelen rossz darabokat is felvenni az *Aurorába*, mert nincs mása. (BTL, 472)

1829. október 8.

Bajza tudatja, hogy az *Aurora* jövő héten készen lesz, már csak arra várnak, hogy készen legyenek a metszetek. (BTL, 475)

1829. november 11.

Toldynak írja Kisfaludy, hogy nagy nehezen megjelent az *Aurora*, de külsőre (képanyagában) elmarad az előző évitől. (KKMM 6., 435)

1829. november 14.

Az *Aurora* 1830. évi megjelenését a *Hazai és Külföldi Tudósítások* e napon, a 40. számában hirdeti, és közli annak rövid tartalmát is. (A *Magyar Kurir* 42. száma 10 nappal később jelenti.) A *Tudományos Gyűjtemény* ezévi 11. számában Fenyéri Gyula [Stettner György] ismerteti. (98–99)

1829. november 15.

Bajza küldi Toldynak az új, megjelent *Aurorát*, s kéri, hogy recenzeálja azt. Bajza ítélete, hogy az új *Aurora* metszetei „czudarok”, de az egész *Aurora* is furcsán készült. Kisfaludy szinte kényszerítette, hogy fejezze be és jelentesse meg benne a *Hableány* című elbeszélését (adaptációját), s külön kérte, hogy saját név alatt tegye, mert az *Aurorában* így is sok az álnév. (BTL, 476–478) (Vörösmarty *Eger* című műve hasonló szerkesztői nyomásra készült el annak idején az *Aurorába*. Vö. VMÖM 5., 417)

1829. december 10.

Bajza reméli, hogy Toldy mielőbb megkapja most már Berlinben a neki küldött *Aurorát*, és lesz ideje recenzeálni. (BTL, 480)

TIZEDIK ÉV.

1831

1830. szeptember – 1830. november 25. és december 4. között

1830. március 16.

Kazinczy tudatja fiával, Kazinczy Emillel, hogy Kisfaludy az *Aurorát* csak augusztus körül tervezi nyomdába adni. (KazLev. XXI., 251)

1830. június 19.

Bajza közli Toldyval, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* júniusi kötetébe jön recenziója az *Auroráról*, ami nem tetszik Bajzának, mert többször dicsér, mint kellene. Kéri Kisfaludy által Toldyt, hogy írjon a következő *Aurorába* utazási töredékeket (Toldy ekkor külföldön jár). (BTL, 504)

1830 június.

Megjelenik Toldy recenziója az 1830-as *Auroráról* a *Tudományos Gyűjtemény* 6. füzetében, a 96–117. lapokon.

1830. július 15.

Bajza tudósít, hogy az *Aurora* rosszul áll, még senki nem írt bele semmit, pedig többen ígérték. (BTL, 506)

1830. szeptember 27.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* e napon, 27. számában hirdeti az új *Aurora* közeli megjelenését.

1830. november 6.

Bajza biztosítja Toldyt, hogy tudja, mennyi gondja lehet az *Aurorával* Kisfaludy nagy betegsége mellett, s bárcsak segíthetne neki közelebbről (Bajza ekkor Orosziban van). (BTL, 507) (Az 1831-es *Aurorát* már gyakorlatilag Toldy és Bajza szerkeszti a beteg Kisfaludy helyett.)

1830. november 19.

Az utolsó dokumentált Bajza–Toldy-levél 1839-ig, amikor már nincsen *Aurora*. Ebben Toldy a következőképp fogalmaz: „Károly halálon van.” (BTL, 507) (Kisfaludy Károly ezen a napon hal meg.)

1830. november 25.

Az 1831-es *Aurora* utolsó, *Az olvasóhoz* című szövegének datálása ez, tehát a megjelenés e dátumot követően történik.

1830. december

Toldy a *Tudományos Gyűjtemény* 12. számában ír az 1831-es *Auroráról* a 103–105. lapok között.

1830. december 4.

Az e napon megjelenő *Hazai és Külföldi Tudósítások* 45. számában így ad hírt újra az *Auroráról*, immár Kisfaludy halála után: „Tiszta örömmel vesszük, ’s velünk minden jó érzésű Magyar az elhunyt szép lelkű Kisfaludy remek munkájának ezen utolsó virágát. Tíz év’ lefolyta alatt szép fényt derítte Aurora Hazánk’ költői egére, ’s vigasztalódva értjük, hogy a’ boldogult’ barátjai elvégezték annak közös erővel leendő további folytatását. Nincs e’ levelekben helye az egyes darabok megbírálásának; annyit mondhatunk, hogy mind belső, mind külső betse a’ többi esztendőbelieket nem tsak utóléri, hanem meg is haladja[.]” (360) A *Gemeinnützige Blätter* december 9-i, 98. száma hasonló megfogalmazással tematizálja az új *Aurorát*: „[u]nd folgende Mitarbeiter haben sich genannt (nach der Ordnung ihrer Beiträge): Kovács, Paul. Kölcsey. Baron Wesselényi, Niklas. Czuczor. Vörösmarty.

Kazinczy. Horvát, Andreas. Fogarassy. Szenvey. Budai. Nöszéry. [?] Trattner Carl. (Fünf MitArbeiter sind unbenannt.)” (777–778) (Vö. KazLev. XXI., 711–712; KFL 2., 724) Toldy a *Minervában* a Kisfaludy halálának kapcsán írt életrajzot így fejezi be: „Barátjai az elhunytnak elhatározák egymás közt az Aurora’ folytatását, s a szerkeztetést Bajza’ kezeire bízták.” (*Felső Magyar Országai Minerva*, 1831. 1., 229. Vö. KFL 2., 762)

1830. december 15.

Kölcsey Bártfaynak írja, hogy bár tudtán kívül rakták nevét az *Aurora* Kisfaludy halála utáni folytatói közé, ő örömmel eleget tesz az *Aurora* fennmaradásának nemes ügyéért. (KFL 2., 312)

1830. december 30.

Kazinczynak panaszkodik Bajza, hogy szeptember óta idejének nagy részét az *Aurora* gondjai veszik el, s küldi egyben az 1831. évre szóló *Aurora* tiszteletpéldányát, a megboldogult Kisfaludy nevében is. (BJÖM 6., 378)

TIZEN EGYEDIK ÉV VAGY ÚJ FOLYAMAT’ I. ÉVE.

1832

1831. június – 1831. szeptember

1831. január 12.

Bajza tudatja Kölcseyvel, hogy az *Aurora* folytatását barátai biztatására ő vette át, bár Kisfaludyhoz képest méltatlannak érzi magát. (KFL 2., 322)

1831. április

Megjelenik a *Tudományos Gyűjteményben* Bajza nyilatkozata az *Aurora* folytatásáról *Jelentés az Auróra’ folytatásáról* címmel (3. füzet, 125–126). A folyóirat 10. számában rövid, név nélküli tartalomismertetés a 111–112. lapokon.

1831. május 20.

A *Magyar Kurir* 40. számában, a 318. lapon megjelenik Bajza előzővel megegyező szándéknyilatkozata a szerkesztés folytatásáról szintén *Jelentés az Auróra’ folytatásáról* címmel. Június 1-én A *Hazai és Külföldi Tudósítások* aznapi, 44. számában is megjelenik Bajza szándéknyilatkozata, ugyanígy.

1831. május 27.

Kazinczy büszkén írja Guzmics Izidornak, hogy az Akadémia tőle várja a legújabb, 1832-es *Aurora* recenzióját. (KazLev. XXI., 564) (Kazinczy ezt már nem írta meg, augusztus 23-án elhunyt.)

1831. június 1.

Bajza tudatja Szemere Miklósnak, hogy két hét múlva elkezd az *Aurora* nyomtatását, most minden idejét ennek szerkesztése veszi el. (BJÖM 6., 420)

1831. szeptember 5.

Fábián Gábor írja Vörösmartynak, hogy egyszerre értesült Kazinczy haláláról és az 1832. évre szóló *Aurora* megjelenéséről. Bajza révén vagy 40 példány *Aurorát* kér, amit bizonyosan el tudna adni. (VMÖM 18., 21)

1831. október 26.

Bajza küldi a legfrissebb *Aurora* példányát Kölcseynek, megköszöni a bele írt munkáit, s reményét fejezi ki, hogy Kölcsey továbbra is az *Aurora* szerzője marad. (KFL 2., 415)

TIZEN KETTŐDIK ÉV VAGY ÚJ FOLYAMAT' II. ÉVE.

1833

1832. augusztus – ?

1832. április 14.

Péczy József írja Kölcseynek, hogy az *Aurora* június elején megy nyomtatás alá. (KFL 3., 36)

1832. május 3.

Kölcsey tudatja Bártfay Lászlóval, hogy a legutóbbi *Aurorával* művészileg nincsen megelégedve. (KFL 3., 39) E véleményét e hónapban Bajzának is megírja, s bátorítja, hogy válogasson szigorúbban. (KFL 3., 40, 41)

1832. június 20.

Az immár szerkesztő Bajza felkéri Kölcseyt, hogy évenként recenzeálja a *Kritikai Lapokban* az *Aurorát*, mivel az ő ítélete igazságos és kemény, nem részrehajló, mint a Toldyé. (KFL 3., 58) Ugyanebben a levelében bizonygatja, hogy ő, ha kell, egy verset sem jelent a továbbiakban meg, ha azok nem elég jók, de a prózával más a helyzet, mert eleve igen kevés a jó prózaíró, történetíró, vigjátékíró – aki pedig almanachba is tudna írni, szinte egyáltalán nincsen. Ugyanakkor az *Aurora* középserűségében is a legjobb szerinte a piacon. Mint tudatja, az új *Aurora* nyomtatása már elkezdődött, bár még nincs lezárva, mert még vár bele darabokat. (KFL 3., 59–60) Az 1833-as *Aurorát* Kacskovics L. recenzeálja a *Tudományos Gyűjtemény* 9. számában, a 107–123. lapokon.

1832. augusztus 18.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* e napi 14. lapszámának egyik hirdetése, hogy az 1833. évre szóló *Aurora* („szerkezteti Bajza, négy képpel”) sajtó alatt van.

XIII. ÉV VAGY ÚJ FOLYAMAT' III. ÉVE.

1834

? – 1833. december 18.

1833. április 1.

Kölcsey az *Aurora*-pör kapcsán kifejti Szemerének, hogy neki nincs ellenére, hogy több *Aurora* is működjön, de ha az ügyből perpatvar támadna, azt igen fájlalna. (KFL 3., 220)

(Az Aurora-perrel kapcsolatos reflexiók a Kölcsey levelezésben ezekben az időkben megsza-
porodnak. [L. ehhez a KFL 4. kötetét is.] Részletes ismertetésüktől azonban eltekintünk,
mert ennek feldolgozása a Szemere-féle *Aurorák* forráskiadásának feladata inkább; a jelen-
séggel a kísérőtanulmányban [*Számvetés az Aurora. Hazai Almanach örökségével*] egyébiránt
bővebben foglalkoztunk.)

1833. december 18.

Hirdetés az új *Aurora* megjelenéséről a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 49. számában; az alma-
nach eszerint selyem borítékban, 6 darab, immár acélmetszettel 3 pengő forint.

XIV. ÉV VAGY ÚJ FOLYAMAT' IV. ÉVE.

1835

1834. október – ?

1834. október 16.

Stettner Györgynek [Fenyéri Gyula] írja Vörösmarty, hogy az *Aurora* kész, csak a metszetek
hiányoznak még. (VMÖM 18., 76)

1835. január 11.

Kölcsey megkapja az új *Aurorát* Bajzáéktól. (KFL 4., 217)

XV. ÉV, VAGY ÚJ FOLYAMAT' V. ÉVE.

1836

? – 1836. január 17.

1835. november 27.

Kölcsey írja Bártfaynak, hogy az *Aurorát* még hirdetve se látta, pedig már a novemberi vásár
is elmúlt. (KFL 4., 336)

1836. január 17.

Bajza tudatja Kölcseyvel, hogy az 1836-ra szóló *Aurora* megjelent angol acélmetszetekkel (3
forint az ára), de a Kölcseyt ábrázoló képet elvetette mert nem jól sikerült, s a rajzot Weimarba
küldte egy másik metszőhöz. A metszet így csak pár hónap múlva fog a publikum kezéhez
jutni. Bajza ennek kapcsán panaszkodik, hogy a képekkel mindig csaknem négyszer annyi
baja van, mint magukkal a szövegekkel. (KFL 4., 347) (A Kölcsey-metszet késésének okairól
a *Rajzolatok* című periodika külön is tudósít – *Rajzolatok*, 1835. dec. 19. 49. sz. 308. Szövege
közölve: KFL 4., 733–734 –, illetve a *Hazai és Külföldi Tudósítások* is.) Az 1836-os Kölcsey-
portrét Anton Einsle festette (Kölcsey közvetlenül ült modellt neki 1835-ben), a bécsi Ender
másolata is jó, de az acélmetsző tehát elrontja; Bajza Johann Nepomuk Ender másolatát
Weimarba küldi ezután Karl August Schwerdgeburthoz – aki Wesselényi arcképét is csinálta
az 1834-es *Aurorába* –, emezt nem jelenti meg. A kiadónál utólag átvehették a vásárlók a
hiányzó képet. Erről is tudósít a *Rajzolatok* hivatkozott száma. (Minderről: KFL 4., 733–734)

XVI. ÉV, VAGY ÚJ FOLYAMAT' VI. ÉVE.

1837

1836. január 3.

Barabás Miklóstól Bártfay megrendelte Vörösmarty arcképét olajban 40 forintért, melyet tusrajzban is le kellett másolnia az 1837-es *Aurora* számára, de a rajzról Josef Axmann igen gyarló metszeteket készített Barabás önéletrajza szerint. (Vö. KFL 4., 744; VMÖM 18., 329) Stettner Györgynek [Fenyéri Gyula] is elmondja Bajza, hogy Barabással festeti (ő, és nem Bártfay) olajban a már első modellálásra is minőségi Vörösmarty-portrét a nem olcsó 40 pengő forintért. Meg van tehát elégedve, eztán is Barabással szeretne dolgoztatni az *Aurora*-ba. (BJÖM 6., 392)

A *Felső Magyar Országi Minerva* 3. kötetének egyik cikkében – a 198. és 202. lapok között – a szerző N. Apáthi Kiss Sámuel *Szép művészeti szó, némi kifogás felett* címmel vitázik a *Honművész* 1836-os, 2. számának 13. lapon olvasható rövid *Aurora*-bírálatával.

1837. március 11, 15.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 21. és 22. száma hirdeti a 37-es *Aurorát*, öt eredeti acélmetszéssel, 3 forint 3 pengőért.

1837. július 15, 22.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 5. és 7. számában ez olvasható az *Aurora* egyik utolsó, tartalomismertetővel egybekötött hirdetéseként: „Reményli a' kiadó, hogy az *Aurora*, melly 16 év óta elakadhatlanul foly, ez évben is ki fogja elégeteni a' tisztelt olvasó közönség' várakozását, mert mind képeire mind tartalmára nézve felülhaladja, múlt évi folyamatait. Sem olly bő sem olly sokféle tárgyú még nem volt mint ez évben. Tökéletesbitésére semmi el nem mulasztatott. Képei mind jeles külföldi mesterektől metszvék 's a' kiadó azt hiszi, hogy költség' tekintetében maximumát próbálta annak, mit magyar könyvkiadásnál merhetni; minek némi igazolására elég legyen csak azon egyet említenie, hogy ez évi öt aczélmetszés 1300 pengő forintba került. Ez oka, hogy a' könyv eddigi ára 30 krajczárral fölebb emeltetett.”

Ehhez az utolsó aspektushoz pár adat még a korabeli forrásokból: Müller pesti könyvkereskedésében a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1827-es cikke szerint (október 20., 6. sz.) 2 forint 24 krajcárért lehet venni új *Aurorát*. 1832-es *Aurora* 4 rézre metszett képpel szintén 2 forint 24 krajcár, de olyan 1831-es hirdetés is akad, amely szerint az előző évi *Aurorát* (bár metszetek nélkül, de) mindössze 20 krajcárért árusították Pesten. A pesti Wigand Ottónál az 1830-as *Aurora* leszállított ára metszetekkel például 1 forint 20 krajcár, képek nélkül 40 krajcár a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, illetve a *Magyar Kurir* korabeli hirdetéseiben.

Lezárásul:

Az 1837-es *Aurora*-ban a *Román és nem-román* című elbeszélés így kezdődik Kovács Páltól: „Félek, hogy a' kezdet mindjárt ásitást idéz olvasóm' inkább mosolyogni szerető ajkaira, mert előre elijed, hogy az unalmas folytatás még tán a' jövő évi *Aurora*-ban következendik.” (IV. 502) Ez a szerkesztők által benne hagyott mondat utal egyedül arra, hogy tervben volt az *Aurora* folytatása, legalábbis nem volt tervben az effektív megszűnés. 1838-as *Aurora* ugyanakkor nem létezik. Az abbamaradás okairól közelebbi, konkrétabb forrásokat nem találtunk.

Jegyzetek az egyes művekhez

1822

CÍMLAP (I. 11)

Nevek

Trattner János Tamás: (1789–1824), pesti nyomdász.

AJÁNLÁS (I. 14)

Nevek

Karolina Augusta: Karolina Augusztá (Wittelsbach) (1792–1873), bajor hercegnő, 1816-tól osztrák császárné és magyar királyné, I. Ferenc császár és király negyedik felesége.

RÉZMETSZETEK' MAGYARÁZATJA (I. 17–22)

Magyarázatok

Tihoni Apátország: a Tihanyi Bencés Apátság.

Fejér Antal Urnak derék Versei által bíressé lett: Fejér Antal (?–1790 vagy 1791), költő ügyvéd; említett műve: *A Balaton-tihanyi echronak eleven zengése, melyet Fejér Antal a füredi savanyú víz forrásánál maga és másoknak mulatságára ezen most folyó 1779-ik eszt. Szent Jakab havában e következő versekben foglalt, Buda.*

Nevek

K. K.: Kisfaludy Károly.

Dobozy: Doboz Mihály (?–1526), a Mohács utáni törökellenes harcok legendás hőse (egykorú források alapján valószínű személy).

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Sz. Benedek: Benedek (480 k.–543 k.), a bencés rend alapítója.

Horváth Uraságnak: Horváth Zsigmond, szentgyörgyi (1735–1808), Békés vármegyei főispán, császár és királyi kamarás, udvari tanácsos; Balatonfüreden szállodát építtetett a 18. század végén (Horváth-ház).

Sz. Tichonról: Ticonius (?–400 előtt), Karthágo donatista püspöke.

I. András: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól.

Sz. Anián Püspök: Ányos (358–453), orléans-i püspök, a tihanyi apátság patrónusa.

Neste (Anasztasia) Királyné: Anasztázia (Rurik) (1028 k.–1074 után), magyar királyné, Bölcs Jaroszláv kijevi nagyfejedelem lánya, I. András magyar király felesége.

Jaroszlav Orosz Fejedeleme: I. Jaroszláv (Rurik) (983/987–1054), kijevi nagyfejedelem, Anasztázia magyar királyné apja.

Mélt. Petrich General Major: Petrich András (1765–1842), festőművész, rézmetsző, katonai mérnök, tábornok.

A' MAGYAR ASSZONY TÖRVÉNYES TEKÍNTETBEN (I. 23–27)

Magyarázatok

Pray tudós munkájában: Pray György (1723–1801) jezsuita történetíró, az egyetemi könyvtár őre, nagyváradi kanonok; feltehetőleg a *Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum* (Buda, 1805) című mű, Pray György posztumusz munkája, amely a magyar pecséttan egyik alpműve is.

Voltak a' Királynéknak különös Fő Tisztjeik is, úgymint Fő Cancelláriussa, Tárnokja, Pohárnokja, Lovásznokja: az Árpád-korban kialakult királynéi udvartartásban volt királynéi udvarispán, asztalnokmester, lovászmester, pohárnokmester, tárnokmester és királynéi kancellár is (utóbbi általában a veszprémi püspök). E tisztségek viselői az Árpád-korban báróknak, azaz országos méltóságoknak számítottak, utóbb kikerültek a mágnások soraiból, és e funkciók sokszor betöltetlenek maradtak.

Nevek

S.*: Stettner György (vö. KKMM 6., 472)

Maria Theresiának: Mária Terézia (Habsburg) (1717–1780), magyar és cseh királynő (1740-től), német–római császárné (1745-től).

Angliának az ő Ersébetjét: I. Erzsébet (Tudor) (1533–1603), angol királynő 1558-tól haláláig.

Russiának Katalinját: II. Katalin (Holstein–Gottorp–Romanov) (1729–1796), orosz cárnő 1762-től.

Maximiliánnak Királyi Hitvese Maria: I. Miksa (Habsburg) (1527–1576), I. Miksa néven cseh (1549) és magyar király (1563), II. Miksa néven német–római császár (1564); Mária (Habsburg) (1528–1603), osztrák főhercegnő, I. Miksa magyar király feleségeként magyar királyné és német–római császárné.

2-ik Andrásnak, Albertnek, és 2-dik Ulászlónak: II. András (Árpád-ház) (1177 k.–1235), magyar király 1205-től; I. Albert (Habsburg) (1397–1439), 1437-től I. Albert néven magyar, II. Albert néven német király; az első Habsburg magyar trónon; II. Ulászló (Jagelló) (1456–1516), cseh és magyar király.

Montesquieu: Montesquieu, Charles Louis de Secondat (1689–1755), francia filozófus, író, politikus.

Országunk' Czimere (I. 28)

DOBOZY MIHÁLY ÉS HITVESE (I. 29–37)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 257.

Nevek

Dobozy Mihály: Dobozi Mihály (?–1526) a Mohács utáni törökellenes harcok legendás hőse (egykorú források alapján valószínű személy).

Lajos Király: II. Lajos (Jagelló) (1506–1526), magyar és cseh király (1516–1526).

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Zápolyától: I. János (Szapolyai) (1487–1540), erdélyi vajda, 1526-tól magyar király.

Szolimán: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

ECHO (I. 37)

Nevek

Szemere: Szemere Pál.

A' TANÍTVÁNY (I. 38)

Kritikai kiadás

KFMK, 773.

Magyarázatok

gyenge leány: a Múzsza. (KFMK, 777)

elfedeze a' liget' Ifjú lombjai között: Horatius-utalás (Ódák, III. 4), itt Horatiusszal mint gyermekkel történik meg. (KFMK, 777)

mézzel tömte meg ajkamat: utalás Pindarosra, akinek a mítosz szerint álmában mézzel kenték meg a száját a méhek. (KFMK, 777)

A' Sorson nyerhető Diadalom (I. 38)

A' MEG-EMLÉKEZÉS' BOLDOGSÁGA (I. 39)

Nevek

Szathmáry: Szathmári Király József.

Nelzor és Amida (I. 39–45)

A' TAVASZBAN (I. 45–46)

Nevek

Vándorfy: Bártfay László.

A' Pillangóhoz (I. 46)

LEÁNY SZEMÉREM (I. 47)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 16, 64.

A' Havas Violája (I. 47–48)

AZ ÉLET' KORAI (I. 48–51)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 4., 411–412.

ORVOSOMHOZ (I. 51–52)

Nevek

Hufeland: Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836), német orvos.

Brownén túl: John Brown (1735–1788), skót orvos, a róla elnevezett módszer (brownianizmus) kidolgozója; terápiája az ingerek mérséklésére, illetve fokozására irányult, ezért például alkoholt és ópiumot is alkalmazott.

AZ IDEÁL (I. 52–54)

Kritikai kiadás

KFMM, 50, 527. (*Ideál* címmel, 1813)

Nevek

Plátói: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

Anakreon: Anakreón (i. e. 572–487), görög költő.

Egy magabitt Széphez (I. 54)

VÁGYAM (I. 54–55)

Kritikai kiadás

OROSZ 2001, 21, 182. (*Vágy* címmel)

Magyarázatok

pillangója velőmnek: csapongó gondolat.

kacsalódó képezet: vágyvezérelt, pontatlan, „kancsal” képzelet, képzelgés.

Nevek

Katona: Katona József.

VÍGASZTALÓM (I. 55)

Nevek

Képlaky Vilma: Szemere Krisztina.

A' KENYÉRMEZEI DIADAL (I. 55–73)

Magyarázatok

Gróf Mailáth János (1786–1855), német műveltségű író, konzervatív politikus német nyelvű eredetije nyomán készült. (BTL, 570)

Ereje érzésével tekint a' Király: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Kerecsényi, Kosztolányi, Csónakosi, Palóczy: közelebbről nem azonosítható régi magyar családnevek, itt fiktív alakok.

vállán párducz: párducbőr díszruházat (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).

Strigy: Sztrigy; a Maros egyik mellékfolyója.

István seregeire vezetett; 'S István, a' Vajda: III. István (Musat) (1433–1504), moldvai fejedelem.

Nevek

Kintzsi: Kinizsi Pál (?–1494), hadvezér.

Bátori: Báthory István, ecsedi (?–1493), hadvezér, erdélyi vajda.
Ali: Ali bég (1425–1507), török hadvezér, ruméliai beglerbég; a török sereg vezére a magyar győzelemmel záruló kenyérmezei csatában (1479).
Hunyadi: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.
Attila: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).
Tubutum: Töhötöm (9. sz.), Anonymus szerint a hét honfoglaló magyar vezér egyike.
Mezid bég: Mezid bég (?–1442), török hadvezér.
Kemény: Kemény Simon (?–1442), Hunyadi János katonája; a szebeni csatában Hunyadival páncélt cserélve halt hősi halált.
Islaim aga, Kucsuk aga, Mehemet Basa: török tisztek (15. sz.).
Muhamed: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.
Etele: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).
Imur: Imur (15. sz.), krími tatár–török katona (?).
Ország Mihály, a' Nádor: Ország Mihály, guti (?–1484), magyar főméltóság, hadvezér, nádor (1458–1484).
Csupor Miklós: Csupor Miklós, 1468–1472 között erdélyi vajda.
Pongrácz János: Pongrácz János (?–1476), I. Mátyás király unokatestvére, hadvezér, erdélyi vajda (1462 és 1476 között többször).
Bánffy Miklós: Bánffy Miklós (?–1501), királyi főpohárnok, Pozsony vármegye főispánja.
Drágffy: Drágffy Bertalan (1447–1501), magyar főméltóság, erdélyi vajda (1493–1498).

HÁROM SZÉP TEKÍNTET (I. 73–74)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 16, 64.

A' Képmutató (I. 74)

AJÁNDÉK (I. 74–75)

Nevek

Thaisz: Thaisz András.

Dalforrás (I. 75)

ANDALGÁSOK (I. 75–78)

Kritikai kiadás

KFMM, 30, 411. (1811)

Magyarázatok

Sülph: a levegő legfinomabb atomjaiból álló lény. (KFMM, 416)

Chitone: hold. (KFMM, 417)

Ót Roche' hársai közt susogva / Hevít Haller' szelleme: Roche, Genfi-tó melletti falu, amelyben Albrecht von Haller (1708–1777) svájci német költő, orvos és botanikus hat évig a sóbányák igazgatója volt. (KFMM, 418)

Clarens: svájci halászfalu, Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) *Új Heloise* című regényének egyik színhelye. (KFMM, 418)

Wolmar: Rousseau *Új Heloise* című regényében a főhős Júlia férje. (KFMM, 418)

Jura' bércezeit: a Jura hegység Svájcban, Francia- és Németországban.

Dôle: a Jura hegység egyik legmagasabb, svájci csúcsa (1678 méter).

Gotthard: 2600 méter magas meredek alpoki hegység.

kéklő Cenis: Mont Cenis, 2091 méter magas nyugat-alpoki hágó.

Vesztá' templomában: Tiburban fennmaradó kerek Vesta-templom, amely a korban utazók és látogatók révén híresült el. (KFMM, 420)

Somlónk: Veszprém vármegyei vár, emlékezetessé Kisfaludy Sándor *Somló* (1807) című történelmi regéje tette. (KFMM, 421)

Erosz' kedvese: Erosz görög szerelemisten kedvese Psyche (Pszükhé), a halandó királylány a görög mitológiában, aki előbb Erósz kedvese, majd mint istennő felesége; a szerelmes emberi lélek jelképe. (KFMM, 421)

Széphalom' virányi: Kazinczy Ferenc lakhelye, a neoklasszicista eszmények, a magaskulturalitás szimbóluma.

Nevek

Haller: Albrecht von Haller (1708–1777), svájci német költő, természettudós, a göttingeni egyetemen a botanika és az orvostudomány professzora.

Gessnerednek: Salomon Gessner (1730–1788), svájci német író és festő.

Horátnak: Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65–8), római költő.

Dayka: Dayka Gábor (1768–1796), költő.

AZ AGYONLÓTT FÜRJRE (I. 79)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

A' BOLDOG PÁR (I. 79)

Nevek

Szemere: Szemere Pál.

Élet és Halál (I. 80–82)

VERS ÉS CSÓK (I. 82–83)

Nevek

Gróf De'sewffy Jó'sef: Dessewffy József.

Homerosz: Homérosz (i. e. 8. sz.), görög költő.

Laurához (I. 83–84)

A' Nevetés (I. 84)

REMÉNY (I. 84)

Nevek

Böködy: Kisfaludy Károly.

VALÓ AZ ÁLOM (I. 85)

Nevek

Balla: Balla Károly.

A' Szép, és az Igaz (I. 85)

SZOFRÓNIA ÉS OLIND (I. 85–98)

Forrás

A *Gerusalemme liberata* (*A megszábadított Jeruzsálem*), Torquato Tasso (1544–1595) itáliai költő először 1581-ben megjelent eposzának egy részlete. A kommentárok a szerkesztő Kisfaludy Károlytól származnak. (KKMM 6., 461)

Magyarázatok

Kereszthadi rege: rege a keresztes hadjáratok korából.

Gerusalemme liberatajának: *A megszábadított Jeruzsálem.*

Hierosolymiász: Hierosolyma; Jeruzsálem (görög).

Nevek

Helmeczy: Helmeczy Mihály.

Tasso Torkvát: Torquato Tasso.

K. K.: Kisfaludy Károly.

T. T.: Torquato Tasso.

Mohameddel; Mabom: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Gofréd: Bouillon, Gottfried (1058 k.–1100), lotaringiai herceg, a keresztes hadak vezére; Tasso eposzának idealizált hőse.

VILLI TÁNCZ (I. 98–102)

Magyarázatok

Oroszlánkő: Várral védett falu Trencsén vármegyében (ma Szlovákia).

Templáriussá lettem: templomos lovaggá; a templomos lovagrend a 12. század közepén jelent meg Magyarországon, a lovagrendet 1312-ben oszlatták fel, magyarországi vagyonukon a király és a johannita lovagrend osztozott.

A' TAVASZHOZ (I. 102)

Nevek

Szemere: Szemere Pál.

Egy bizelkedőhez (I. 102)

A' SZITTYA ÜDÖBÜL (I. 103–104)

Magyarázatok

Pázmándi Horvát Endre *Árpád* (Pest, Beimel, 1831) című eposzának részlete (Első Könyv). *A szittyai üdöbül*: szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép, Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat. *Keve, Matrin, Detre, Béla*: a mondai-krónikás hagyomány hősi alakjai; jórészt Kézai krónikájára (*Gesta [Hunorum et] Hungarorum*, 1282 k.) visszavezethető névalakok.

Nevek

Etelének: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

A' SZÉP NEMNEK HATALMA (I. 105)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 19, 64.

MULT ÉS JELEN (I. 105)

Nevek

L. M.: azonosítatlan szerző.

A' HAZÁNAK VÉDLELKE (I. 106)

Nevek

Ü-né, szül. F. B. N. J.: Nagy Julianna, felsőbüki.

Élet és Phantasia (I. 106–109)

Csend és Zaj (I. 109–111)

Rendeltetésünk' elvételése (I. 111)

HANGOZAT (I. 111–112)

Balla: Balla Károly.

EGER-VÁRÁNAK OSTROMA (I. 112–119)

Magyarázatok

1552-ben: a közismert 1552-es egrai várostromról van szó. A nevek átfogóbb azonosításához l. CSIFFÁRY 2003, 239–362.

Nevek

Martinúzy György: Fráter György (1482 k.–1551), kincstartó, helytartó, váradi püspök, bíboros.

az ifjú János Zsigmondot: János Zsigmond (Szapolyai) (1540–1571), magyar király, erdélyi fejedelem; I. János király fia.

Izabella: Izabella (Jagelló) (1519–1559), magyar királyné, I. János király felesége, János Zsigmond erdélyi fejedelem anyja.

Zápolya: I. János (Szapolyai) (1487–1540), erdélyi vajda, 1526-tól magyar király.
Szulejman: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.
Castaldo: Giambattista Castaldo (1493 k.–1563), itáliai hadvezér, császári tábornok.
Ferdinand: I. Ferdinánd (Habsburg) (1503–1564), magyar és cseh király (1526-tól), német-római császár (1558-tól).
Báthory András: Báthory András, somlyói (1562/63?–1599), bíboros (1584), erdélyi fejedelem (1599).
V. Károly: V. Károly (Habsburg) (1500–1558), spanyol és német király (1516-tól, illetve 1519-től 1556-ig), német-római császár (1530–1556).
Illyés: II. Illés (1531–1562), moldvai fejedelem (1546–1551); 1551-ben iszlám hitre tért, és lemondott a trónról.
Szondy György: Szondi György (?–1552), Drégely várának kapitánya.
Teuffel Erazm: Teuffel, Erasmus von (?–1554), német báró, császári hadvezér, győri főkapitány, az 1552-es palásti csata főkapitányaként török fogságba esett, 1554-ben kivégezték.
Nyáry Ferentz: Nyáry Lőrinc (1517 k.–1563), a szolnoki vár kapitánya (1547–1552), főispán, koronaőr.
Perényi Péter: Perényi Péter (1502–1548), koronaőr, erdélyi vajda.
Ruszkai Dobó István: Dobó István (1502 k.–1572), nagybirtokos főnemes, Eger várkapitánya, erdélyi vajda.
Metskei István: Mecskei István (?–1553), Eger várának alkaptánya 1552-ben.
Oláh Miklós: Oláh Miklós (1493–1568), humanista főpap, történetíró; egri püspök (1548-tól), esztergomi érsek (1553-tól), királyi helytartó (1562-től).
Bornemissza Gergely: Bornemissza Gergely (1510 után–1555), királyi udvarnok, gyalogos hadnagy, egri várkapitány (1553-tól).
Nádasdy Tamás: Nádasdy Tamás (1498–1562), báró, államférfi, hadvezér, országbíró, főparancsnok, 1554-től nádor.
Balassa Menyhért: Balassa Menyhért (1511–1568), főispán, dunáninnyi főkapitány, Balassi Bálint nagybátyja.
Tinódi: Tinódi (Lantos) Sebestyén (1510 k.–1556), költő, zeneszerző, énekmondó.
Szász Mórítz: I. Móríc (Wettin-ház) (1521–1553), szász választófejedelem (1547-től).

AURÓRA' ÉNEKÉRE (I. 119)

Magyarázatok

Sphaera kar: égi zenekar.

Nevek

Helmeccy: Helmeccy Mihály.

A' NYUGTATÓ (I. 120–121)

Nevek

M. T.: Kisfaludy Károly.

SZÉP LENKA (I. 121–123)

Kritikai kiadás

KFMM, 84, 654. (1820)

Magyarázatok

Ballade: ballada; drámai és elbeszélő elemeket egyaránt tartalmazó népköltészeti eredetű műfaj.

A' Szív (I. 123)

A' SZABAD ERDÉLY (I. 123–124)

Kritikai kiadás

KFMK, 777.

Magyarázatok

a' Török' elűzése után: az 1479. október 13-án lezajlott kenyérmezei csatában a magyar seregek győzelmet arattak a törökök felett. (KFMK, 779)

Nevek

Hunyadink: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

A' HÍVATAL (I. 124–136)

Magyarázatok

commando-szava: parancsszava.

Ásáte et kapáte: Áss és kapálj! (latin alak).

Felengező, erős lélek...; Néz a' Magyar, – ki Balaton'...: részletek Kisfaludy Sándor *Csobánc* (1807) és *Somló* (1807) című művéből.

a' tótot komjává: komájává; a komaság nem rokoni szintű, de erős családi kapcsolat, például keresztszülőség.

Nem hasonlita e sorsa Baróti Szabónk' diófájához?: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita költő egyik legismertebb verse a féregrágtá, belülről elhaló fa mint nemzet allegóriájaként: *A ledölt diófához* (1790).

Híre, neve, kelete: becsé, dicsősége.

az ugynevezett petrarchismust varázslották-elő, melly a' maga Laurájit: Laura a humanista költő Francesco Petrarca (1304–1374) platói szerelme, múzsája.

Ott látta-meg legelőször...: részlet Kisfaludy Sándor *Tátika* (1807) című művéből.

Delphi lángot: lelkesültséget.

Nevek

Szemere: Szemere Pál.

Platon: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

Leo Császár: VI. Leó (866–912), bizánci császár, VII. Kónsztantinosz apja.

Prümi Apát Regino: Regino (9. sz. közepe–915), egyházi író, németországi (Prüm) apát.

Yorick: Yorick; híres, befolyásos udvari bolond a középkori angol királyi udvarban.

A' beteg Malvina (I. 136–137)

FÉRJVÁLASZTÁS (I. 137–138)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 18, 64.

Magyarázatok

A' fúrttagyú, lelkes Themisztokles vala: az i. e. 525 és 460 között élt athéni államférfiről, Themisztoklészről szóló történet forrása Plutarkhosz (kb. 45–120) *Párhuzamos életrajzok (Vitae parallalae)* című műve.

TÜREDELEM (I. 138)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

REMÉNY A' BÚBAN (I. 138)

Nevek

Töltényi: Töltényi Szaniszló.

Mesék (I. 139)

CZENCZIHEZ (I. 140)

Nevek

Balla: Balla Károly.

A' KÖLTŐ (I. 140–141)

Kritikai kiadás

KFMM, 37, 440. (1813)

Magyarázatok

Elöttem Róma, hét hegyén: az a hét domb, melyeken az ókori Róma kiépült, átvitt értelemben az ókori Róma. (KFMM, 444)

Tíbur'szent határa: város Róma közelében, ahol a római előkelőségek nyaralói, villái álltak, költők dicsérték békéjét és szépségét; Horatius kedvelt pihenőhelye. (KFMM, 445)

'S hol éneklője Cynthiának: a Künthosz hegyének északi oldalán szülte meg Létó Apollónt, a művészetek görög istenét, ezért Apollónt néha Cynthusnak is nevezik; ennek női párja a Cynthia, amely név Artemiszt illeti. (KFMM, 445)

Érzette szívem Páphiának: Páfosz, Aphrodité ciprusi városa, ennek közelében született meg, kiemelkedvén a tengerből.

A' Szenvedelemhez (I. 141)

A' SZÉPSÉG TUDOMÁNYA (I. 141–144)

Kritikai kiadás

SCHEDIUS 2005, 247.

Magyarázatok

Kis János Versei' I, 181. k.: Kis Jánosnak az *Aurorában* idézett verse háromkötetes verskiadásának (*Kis János' versei*, I–III., Kiadta: Kazinczy Ferencz, Trattner, Pest, 1815) első kötetében (*Ódák és dalok*) található, *A' Szépség* címmel.

Épen oda tzelez edes Költönk is, a' ki Schiller után úgy énekel: Friedrich Schiller (1759–1805), német esztéta, költő és drámaíró; Kis János *A' Szépség felszentelése* című költeményének 7. versszaka, háromkötetes verskiadásának (1815) első kötetéből; Schiller legnépszerűbb versgyűjteménye: *Anthologie auf das Jahr 1782*. (Vö. SCHEDIUS 2005, 251)

Nevek:

Schedius: Schedius Lajos János.

ÁRPÁD PANNONIA HEGYÉN (I. 145–151)

Magyarázatok

Pannonia hegye: Pannonhalma.

Kelemlő, vagyomokká: Kelenföld, vagyon.

Ete, Vajta, Usubu, Öse, Ákos: jórészt Anonymus krónikájára (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) visszavezethető névalakok.

Manó hitének: a párthus származású Mani (216–276) a manicheizmus szinkretista egyházalapítója, aki szintézist kívánt létrehozni a judaizmus, a kereszténység, az iráni vallási irányzatok, és a babiloni és indiai vallási elemek között.

Mánés Évangéliomát: Mani evangéliumát.

Zakla: Ármány (az ősi perzsa vallásban Ahriman) és Zakla az illető szövegben gonosz főalakok a jó istenségek ellenében.

Ormosd: Ahura Mazda az ősi perzsa vallásban; a 19. századi fiktív magyar ősvallás rendszerében a megtestesült jó alakja, a „Bölcsesség Ura”.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Attila: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Turkátz: Tarhos (10. sz.), Árpád vezér fia (VII. Kónsztantinosz szerint).

Előd: Előd (9. sz.), honfoglalás kori magyar vezér.

Simon Bolgár Fejedeleme: I. Simeon (864–927), a Bolgár Birodalom kánja, majd császára.

Leó Görög Tsászár: VI. Leó (866–912), bizánci császár, VII. Kónsztantinosz apja.

Arnulf Német Király: Arnulf (Karoling) (850 k.–899), keleti frank király.

Gyéza Vezér: Géza (940 k.–997), magyar nagyfejedelem (kb. 970-től haláláig), I. István apja.

Aurorához (I. 151–152)

MAGYAR NEMZETI ÉNEK (I. 152–153)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 14, 63.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

FELSÉGES CSÁSZÁRNÉHOZ (I. 154)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

1823

CÍMLAP (I. 165)

Magyarázatok

A címlap József nádort ábrázolja: Habsburg József Antal (1776–1847), főherceg, nádor, tábornagy.

AJÁNLÁS (I. 168)

Nevek

Mária Dorothea: Mária Dorottya (Württemberg) (1797–1855), hercegnő, József nádor harmadik felesége.

József: József nádor (Habsburg–Lotaringiai) (1776–1847), főherceg, nádor.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

REZEK' MAGYARÁZATJA (I. 170–179)

Magyarázatok

Kisfaludy Károlytól. (KKMM 6., 462)

Uralkodó Ház', és Hazánk' szeretett Nádorispanja': a Habsburg-dinasztiáról, illetve József nádorról és főhercegről (1776–1847) van szó.

Gyulafinak Dicsőséges Leánya: régi magyar nemesi, a 17. századtól grófi család; legjelentősebb birtokai a Dunántúlon voltak, Csobánc várával együtt; a mű Gyulaffy László nevű szereplőjét több helyen azonosítják a valóságosan élt Gyulaffy László (1520?–1579) várkapitánnyal, a család legnevesebb hősével, ám a rege a kenyérmezei csata idején, 1479-ben játszódik, az ekkor élt Gyulaffy László (1466 k.) alakjáról pedig nem ismert olyan információ, amely alapján megfeleltethető lenne a rege alakjával (a családnak Rózsa nevű tagja nem ismert).

Szánthó Gáspár, Rezi Bálint, Brúnó, Kéry Kálmán, Bakacs Elek, Pethő Menyhárt: régi magyar nevek, ugyanakkor kitalált alakok, legalábbis a rege korából nem adatolhatóak.

Husszitai dulongás: Luxemburgi Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király közös hadjárata a huszita mozgalom ellen 1424 és 1433 között.

Felséges Nádorunk Főhercegnéjével együtt szemlélte meg: József nádor (Habsburg–Lotaringiai) (1776–1847), főherceg, nádor; Mária Dorottya (Württemberg) (1797–1855), hercegnő, József nádor harmadik felesége.

Anno 1630. die 1-a Julii. Pax N. R. A. [nostra] Chris. [Christus] / Illus. [Illustris] Spect. [Spectatus] ac Magnif. [Magnificus] Dnus. [Dominus] Franciscus Révay / de Réva, supr. [supremus] ac perpetuus Comes Cottus. Thúr. [Thurocziensis] L. [Liber] B. [Baro] / Arcis Szklabina, Blatnicza, Lictava, ac Beczkó. / Franciscus Paulusque duo – – – – [pia lumina Réva] / Arcis in his muris ultima septa struunt. / Cessit opus dextre [helyesen: dextrorum], extincto lumine Pauli / Francisco Portae Gloria tota datur. / Psal. CXL. Lingua perfida in his nequit esse prospera terris. / Imprimis cadet in suos / quos parat cito casses / Nam Deus miseris teget / et juvabit egenos.: 1630. július 1. Krisztus a mi békénk. / A tekintetes és nagyságos Révay Ferenc Úr, / Turóc vármegye örökös főispánja, / Szklabina, Blatnicza, Lictava és Beczkó várának szabad bárója. / Ferenc és Pál, Réva két jámbor fényessége / ezen falak közt építik fel a vár utolsó övezeteit. / Pál halála után a jobb oldali munkálatok félbemaradnak, / a várudvarért kijáró dicsőség teljes mértékben Ferencet illeti. // 140. zsoltár. Az álnok nyelvű ember nem boldogulhat ezeken a vidékeken. / Elsőként fog beleesni a saját hálóiba, amelyeket kapkodva vet ki. / Ugyanis az Úr megvédi az elesetteket és gyámolítja a szűkölködőket. (A latin szöveget korrigálta, fordította: Posta Anna)

Anno Domini 1610. Spect. [Spectatus] ac Magnif. [Magnificus] Dnus. [Dominus] Petrus de Réva, Comes perpetuus Cottus Thurocziensis, Sacr. [Sacrae] Regiae Maj. [Majestatis] Mag. [Magister] Curiae et Consiliarius, nec non Conservator Sacr. [Sacrae] Coronae, et Maria Forgács de Ghémess curari [helyesen: curare] fecerunt [sic]: Az Úr 1610. évében. A tekintetes és nagyságos Révay Péter Úr, Turóc vármegye örökös főispánja, Ő szent királyi Felségének udvarmestere és tanácsosa, továbbá a Magyar Királyság szent koronájának őrzője és Ghémessi Forgách Mária gondoskodik [a felirat/tábla felállításáról]. (A latin szöveget korrigálta, fordította: Posta Anna)

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Salamon Király: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

Kálmán: Kálmán (Árpád-ház) (1074–1116), magyar király (1095–1116).

Robert Károlynak: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.

II. András: II. András (Árpád-ház) (1177 k.–1235), magyar király 1205-től.

Bocskay: Bocskai István (1557–1606), erdélyi, majd magyarországi fejedelem (1605–1606), az I. Rudolf ellen fölkelt rendek vezetője.

Bethlen: Bethlen Gábor (1580–1629), erdélyi fejedelem (1613–1629).

Rákóczy György: az évszámok szerint mindkét Rákóczi György fejedelemre utal: I. Rákóczi György (1593–1648) 1630-tól, II. Rákóczi György (1621–1660) pedig 1648-tól volt erdélyi fejedelem.

Tökölyi: Thököly Imre gróf, Felső-Magyarország (1682–1685) és Erdély (1690) fejedelme, Zrínyi Ilona második férje.

Rákóczy Ferencz: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője.

Sz. Ferencz: Ferenc, Assisi, Szent (1182/82–1226), a ferences rend alapítója.

Lippay György: Lippay György (1600–1666), veszprémi, majd egri püspök, esztergomi érsek (1642); főispán, kancellár; egyik előkészítője a Wesselényi-féle összeesküvésnek.

sz. Katalin: Alexandriai Szent Katalin (282–305).

sz. András: Szent András apostol (?–70).

Szelepcsényi György: Szelepcsényi György (1604 k.–1685), kalocsai érsek, majd esztergomi prímás.

Szécsényi György: Széchényi György (1605/1606–1695), kalocsai, majd esztergomi érsek.

István Király: I. István, Szent (Árpád-ház) (969/975–1038), magyar nagyfejedelem, az első magyar király (1001–1038).

1751ben Ferencz, 1764 s 1777ben József Császárok: I. Ferenc (Lotaringiai) (1708–1765) német-római császár és toszkán herceg, Mária Terézia magyar királynő férje; II. József (Habsburg-Lotaringiai) (1741–1790), német-római császár (1765–1790), magyar király (1780–1790).

Horányi: Horányi Elek (1736–1809), piarista tudós, irodalomtörténész, tanár, bibliográfus.

Bél: Bél Mátyás (1684–1749), evangélikus lelkész, történétíró, földrajztudós.

Vályi: Vályi K. András (1764–1801), író, tanár, tanfelügyelő, egyetemi tanár, geográfus.

Révay Nemzetség: Révay-család; régi magyar bárói és nemesi család.

Zsigmond Császár és Király: Zsigmond (Luxemburgi) (1368–1437), magyar király (1387-től), német-római császár (1433-tól).

Corvín Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Corvín János: Corvin János (1473–1504), herceg, I. Mátyás király és Edelpeck Borbála fia.

Pók Antal és Péter: Poky Antal (1468–1504 előtt), siklói várnagy, Poky Péter testvére; Poky Péter (?–1496), bajmóci várkapitány, Poky Antal testvére; II. Ulászló király árulásért kivégeztette.

Ulászló Király: II. Ulászló (Jagelló) (1456–1516), cseh és magyar király (1490–1516).

Ernesth Zsigmond: Ernuszt Zsigmond (1445 k.–1505), pécsi püspök, horvát bán, Ernuszt János (?–1476) fia.

Ernesth János: Ernuszt János (1465 k.–1519 k.), főlovászmester, horvát bán, Ernuszt János (?–1476) fia.

Mátyás Király: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Buday Ernesth: Ernuszt János (?–1476), ausztriai zsidó származású budai kereskedő, bányavállalkozó, kincstartó, főispán, Csáktornya és Szklabina várának birtokosa; Ernuszt János és Zsigmond apja.

Zápolya János: I. János (Szapolyai) (1487–1540), erdélyi vajda, 1526-tól magyar király.

1-ső Ferdinánd: I. Ferdinánd (Habsburg) (1503–1564), magyar és cseh király (1526-tól), német-római császár (1558-tól).

Révay Ferencz: Révay Ferenc (1489–1553), Turóc vármegyei főispán, királyi személynök, I. Ferdinánd király híve; Révay János és István testvére.

János és István Öcseinek: Révay János (?–1519 előtt), katona; Révay Ferenc és István testvére.

Werbőczy István: Werbőczy István (1460 előtt–1541), jogtudós, országbírói ítélmester, királyi személynök, nádor, kancellár; a *Tripartitum* szerzője.

Zob Mihály: Szoboy Mihály (?–1526 k.), Werbőczy István pártfogója.

Palócz Antal: Pálóczy Antal (?–1526), Zemplén vármegyei főispán, Mohácsnál esett el.

Révay Péter: Révay Péter (1568–1622), báró, Turóc vármegye főispánja (1598), koronaőr (1608–1622), történétíró; Révay Ferenc testvére, Forgách Mária férje.

Franciscus Révay: Révay Ferenc (?–1630 k.), királyi táblai ülnök (1588), Révay Péter testvére, Forgách Zsuzsanna férje.

Petrus de Réva: Révay Péter (1568–1622), báró, Turóc vármegye főispánja (1598), koronaőr (1608–1622), történétíró; Révay Ferenc testvére, Forgách Mária férje.

Maria Forgács: Forgách Mária (1577–?), Révay Péter koronaőr felesége.
Országunk' Nádora, JÓZSEF: Habsburg József (József nádor) (1776–1847), osztrák főherceg, magyar királyi herceg, császári-királyi tábornagy, 1796-tól haláláig Magyarország uralkodó utáni első embere.
Zápolya Nemzetség: Szapolyai-család; magyar főnemesi-királyi család.

SZENT MIHÁLY-HEGYI REMETE (I. 179–193)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 278.

Magyarázatok

A' Pethő ház' tagjai: a regében szereplő gersei Pethő-család egy dunántúlon birtokos történeti magyar nemesi család, ugyanakkor a regében említett tagjai és a regé további szereplői fiktívnek tekinthetők (a Dersffy-családra is ugyanez vonatkozik).

Ugy mond Lilla tökélettel: eltökélten.

ÖRÖM-ÉNEK (I. 194–197)

Magyarázatok

Szalának: Zala vármegyének.

A' minden ajkú Tichoni Szűz: utalás a tihanyi visszhangra.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Attilának: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Pannoni Januszunk: Janus Pannonius (1434–1472), humanista költő, pécsi püspök.

Gyöngyösi Múza: Gyöngyösi István (1629–1704), költő, műfordító, Wesselényi Ferenc nádor titkára.

JULIA (I. 197)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' JÖVENDŐ (I. 197–198)

Nevek

Szathmáry: Szathmári Király József.

HONVÁGY (I. 198–200)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 857. Toldy Ferenc szerint a vers átdolgozása egy Zrínyi-versezetű elégiának, melyet Kisfaludy még Olaszországban írt. (*Kisfaludy Károly' Minden Munkái*, Öszveszedte Toldy Ferencz, Első kötet, Budán, 1831, 232)

Magyarázatok

Fenérzi most: fennen érzi, fennköltén átérzi.

ELSŐ LAJOS NÁPOLYI HADVISELÉSEI (I. 200–209)

Magyarázatok

sz. Szék: Apostoli Szentszék; a római pápa legfőbb hivatala.

tőke és bárd: lefejezéshez használt fatönk bárdal.

Aversába családik: Aversa, I. Johanna nápolyi királynő Dél-Olasz székhelye.

Lákoni rövidséggel: lakonikus, vagyis szűkszavú, tömör rövidséggel.

Altamurai Palatin: palotagróf, palatinus (latin).

Bebék, a' Latzkovitsok, Konthok, Csuziak, Kanisaiak: régi magyar nemesi családok.

Aqvileai Patriarkha: az Aquileiai Patriarchátus a 14. században Észak-Itália egyik legnagyobb állama volt.

Nevek

Első Lajos: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

Anjou ház: Anjou-ház, európai uralkodói család.

Joanna: I. Johanna (Capeting–Anjou) (1326 k.–1382), nápolyi királynő; I. Róbert nápolyi király unokája, először András magyar herceg, majd I. (Capeting–Anjou) Lajos felesége.

Mária: Mária (Capeting–Anjou) (1329–1366), nápolyi hercegnő; I. Róbert nápolyi király lánya, Durazzói Károly felesége.

András: András (Anjou) (1327–1345), magyar herceg, I. Lajos király testvére, I. Johanna nápolyi hercegnő férje.

Katalin: II. Katalin (Valois–Courtenay) (1303–1346), címzetes konstantinápolyi latin császárnő.

Durazzo Ágnes: Durazzói Ágnes (Capeting–Anjou) (1345–1388), tarantói hercegnő, címzetes konstantinápolyi latin császárnő.

Károly: Durazzói Károly (Capeting–Anjou) (1323–1348), Durazzo hercege, Mária nápolyi hercegnő férje; András herceg megölése miatt I. Lajos magyar király kivégeztette.

VI. Kelemen Pápa: VI. Kelemen (1291–1352), a negyedik avignoni pápa.

Altamura Pipintól: Altamura Pipin (?–1357), itáliai nemes.

Ersébet Királyné: Erzsébet (Piast) (1305–1380), magyar királyné, I. Károly negyedik felesége, I. Lajos anyja.

I. Károly: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.

Durazzói Herczegasszony: Durazzói Ágnes (Capeting–Anjou) (1345–1388), tarantói hercegnő, címzetes konstantinápolyi latin császárnő.

Artus Bertalan: Artus Bertalan (1350 k.), itáliai nemes.

Tarenti Lajos: I. Lajos (Capeting–Anjou) (1320–1362), tarentói herceg, I. Johanna királynő második férjeként nápolyi uralkodó.

Petrarca: Francesco Petrarca (1304–1374), olasz költő.

Montescaglioso Gróf: III. Bertrand (Baux) (1295–1347), Montescaglioso grófja, nápolyi országbíró.

Gravina: Gravina, Domenico da (?–1350 után), olasz krónikaíró.

Cajetani Miklós: Cajetani Miklós (1324 előtt–1350), Fondi grófja.

Lalli: Lallo Campenesco (1347 k.), Aquilla kapitánya.

Cavalcante Jakab: Jacopo Cavalcanti (1347 k.), I. Johanna nápolyi királynő főlovászmestere

Konth: Kont Miklós (?–1367), főpohárnokmester (1345–1351), nádor (1356–1367).

Ovidius: Publius Ovidius Naso (i. e. 43–i. sz. 17), római költő.
Deux Bertalan: Déaulx, Bertrand de (1290 k.–1355), francia püspök, kardinális.
XXII. János: XXII. János (1245–1334), a második avignoni pápa.
Acciajoli Miklós: Niccolo Acciaiuoli (1310–1365), nápolyi hadvezér.
Gróf Fundi: Cajetani Miklós (1324 előtt–1350), Fondi grófja.
Tarenti Filep: II. Fülöp (Capeting–Anjou) (1329–1373), tarentói herceg, I. Lajos nápolyi király testvére.
Nethke Demeter: Futaki Demeter (1345–1372), nagyváradi püspök.
Kiseded Károlyt: Károly (Anjou) (1345–1348), András herceg és I. Johanna nápolyi királynő fia, I. Lajos magyar király unokaöccse.
Apor István: Laczkfi István (?–1353), hadvezér, erdélyi vajda (1344–1350), horvát bán (1351).
Wolfhart Ulrik: Wolfhardt Ulrik, német zsoldoskapitány, I. Lajos magyar király nápolyi helytartója (1348).
István Vajda: Laczkfi István (?–1353), hadvezér, erdélyi vajda (1344–1350), horvát bán (1351).
Csuzy János: Csúzy János (1348 k.), magyar főúr, I. Lajos magyar király hadvezére.
Wolf Konrád: Wolfhardt Konrád, német zsoldoskapitány, 1348-ban I. Lajos magyar királyt szolgálta.
Werner: Werner, német zsoldoskapitány, 1349-ben I. Lajos magyar király ellen harcolt.
Pipin János: Altamura Pipin (?–1357), itáliai nemes.
Gilet Miklós: Gilétfi Miklós (?–1356), nádor (1342–1356).
Széchy Miklós: Széchy Miklós (?–1387), horvát bán (1346–1349), nádor (1385–1387).
Apor András: Laczkfi András (?–1359), székely ispán (1345–1352), erdélyi vajda (1356–1359).
Annibaldi Kardinál: Annibale di Ceccano (1282 k.–1350), olasz bíboros, diplomata, 1326-tól 1328-ig Nápoly érseke volt.
Pignatelli Jakab: Jacopo Pignataro, Aversa parancsnoka (1350).
Hebinger: Hebinger, német zsoldos I. Lajos magyar király szolgálatában (?) (1350 k.).
Drugeth Miklós: Drugeth Miklós (?–1355), Ung vármegyei főispán (1344–1354), országbíró (1354-től); 1350-ben Salerno kapitánya.
Kazimír: III. Kázmér (Piast) (1310–1370), lengyel király 1333-tól.
Latzkovits András: Laczkfi András (?–1359), székely ispán (1345–1352), erdélyi vajda (1356–1359).
II. András: II. András (Árpád-ház) (1177 k.–1235), magyar király 1205-től.

A' LANTOS' SZERELME (I. 209–210)

Magyarázatok

Mirigy tűzzel: mérgező, emésztő tűzzel.

A' SZEM' HATALMA (I. 211)

Magyarázatok

Triolet: triolett; két rímre épülő lírai versforma, amelyben az első sor kétszer, a második sor pedig még egyszer, a vers végén ismétlődik meg.

Nevek

M. F.: Kisfaludy Károly.

AZ ÉLET (I. 211)

Magyarázatok

Toldy Ferenc 1831-es gyűjteményes Kisfaludy-kiadásában az epigrammák, gnómák között (VIII. rész), nyolcadik (8.) sorszámmal.

Nevek

Zordy: Kisfaludy Károly.

AZ IDEÁLOK (I. 211–213)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Die Ideale* (1796) című költeményének fordítása.

Magyarázatok

dőrálma: dőre (ostoba, bolond) álma.

Nevek

Helmecczy: Helmecczy Mihály.

CSATADAL (I. 214)

Forrás

La sentinelle nótájára: korábban több kiadást megért, gitarra és zongorára is alkalmazott francia románcos dalszláger a napóleoni háborúk idejéből, szövegírója Louis Brault (1782–1829), zenéjét Alexandre-Étienne Choron (1771–1834) szerezte.

Nevek

Hunyadi: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), gróf, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős, a költő Zrínyi Miklós dédapja.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

A' FÉLTÉKENY (I. 215–218)

Magyarázatok

Kinek egyszer balmelyében: bal mellében; szívében.

Nevek

F – Y.: azonosítatlan szerző.

PANASZ (I. 218)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' TYRÁNN POÉTA (I. 219–221)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 21, 64.

Szépembez (I. 221)

BARÁTOMNAK (I. 221–222)

Nevek

Vándorfy: Bártfay László.

Az idő eljár (I. 222)

Obajtásom (I. 223)

BARÁTSÁG ÉS SZERELEM (I. 223–234)

Magyarázatok

fatalis elementom: végzetes elem (latin).

ez az egy, melyet nem lehet elreplícázni: szavakba önteni.

GRITTI LAJOS (I. 234–240)

Magyarázatok

szomorú eseteknek léve piarcza: színtere.

zászlóját tűzte piarczra: csatatérre.

minket faggatni csigáid: kínzóeszközeid.

Meggyes alá vezeté: Aranyosmeggyes, Erdély 13. században épült fontos várkastélya.

Nevek

Gritti Lajos: Ludovico Gritti (1480–1534), velencei nagykereskedő, I. Szulejmán szultán tanácsadója, János király kincstárnoka, Magyarország kormányzója 1531-től.

Lajosunk: II. Lajos (Jagelló) (1506–1526), magyar és cseh király (1516–1526).

Zápolya; János: I. János (Szapolyai) (1487–1540), erdélyi vajda, 1526-tól magyar király.

Szolimán: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

Ártándi Balás: Ártándi Balázs (16. sz.), Szapolyai János pártján hadakozó magyar köznemes, Ártándi Pál (?–1530) testvére.

Nádasdi: Nádasdy Tamás (1498–1562), báró, államférfi, hadvezér, országbíró, főparancsnok, 1554-től nádor.

Czibák: Czibak Imre (?–1534), váradi püspök, Erdély helyettes vajdája.

Dóczy: Dóczy János (?–1534), Szapolyai János híve, kincstartó (1525), alkormányzó (1532–1534).

Battyányi: Batthyány Orbán (?–1547), versszerző főúr, Gritti kormányzó segítője, később Fráter György ellenlábasa.

Giczi: Giczi István, Batthyány Orbán hadnagya (1534 k.).

Kendi: Kendi Ferenc (?–1558), erdélyi vajda (1553–1556).

Majlát: Majláth István (1502–1550), erdélyi vajda (1534–1544).

Bernárdi: Bernárdi Tamás, magyar nemes, katona (1534 k.).

ZÖLD, VERES, ÉS FEJÉR (I. 240–241)

Nevek

Ü-né, szül. F. B. N. J.: Nagy Julianna, felsőbüki.

BARÁTNÉMNAK (I. 241)

Nevek

Vándorfy: Bártfay László.

A' szerelmes Pásztor (I. 242)

BAKONY (I. 243–245)

Nevek

Töltényi: Töltényi Szaniszló.

Csalatás (I. 245)

ÍRÓI TANÁCS (I. 245–246)

Nevek

Zordy: Kisfaludy Károly.

AZ EGÉSZSÉGHEZ (I. 246–247)

Nevek

Makáry: Makáry György.

IZÓRA (I. 247–248)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 4., 410.

Magyarázatok

Monolog a' Várnai Ütközet szomorú játékból: Kisfaludy Károly 1820 elején megkezdett, töredékben maradt drámája. Az 1444-es várnai csata során az I. Ulászló és Hunyadi János vezette keresztény szövetséges hadsereg vereséget szenvedett a II. Murád szultán által vezetett török seregtől. A csatában I. Ulászló magyar és lengyel király is elesett.

Hattyú-Ének (I. 248–249)

ÉLETÖRÖM (I. 249)

Nevek

Zordy: Kisfaludy Károly.

A' PATAKMELLETTI IFJU (I. 249–250)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Der Jüngling am Bache* (1803) című költeményének fordítása.

Nevek

Helmezczy: Helmezczy Mihály.

A' Szegény Útas (I. 250–251)

A' VÉRPOHÁR (I. 251–256)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 5., 397.

KKVM, 866.

Magyarázatok

A' Rozgonyi véres harc: a rozgonyi csata Károly Róbert (1288–1342, uralkodó 1301-től) országgyesítő háborújának legjelentősebb csatája volt, melynek során a király 1312. június 15-én a Kassához közeli Rozgony mellett legyőzte Aba Amadé nádor fiainak seregét, akik a királyi hatalmat veszélyeztették.

Ztropkou' várának: Sztropkó, felvidéki város (ma Szlovákia).

Hedvig, Ákos, Tholdy Botond, Olívia: fiktív alakok.

háború út ki Dalmátországban: Dalmáciában (a mai Horvátország déli régiójában).

Illyriai Helytartóvá neveze-ki: Illíria, a Balkán-félsziget északnyugati része (lényegében minden föld Itáliától keletre és Makedóniától nyugatra).

Nevek

B. K.: Kisfaludy Károly.

Robert Károly: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.

Peteunch: Petenye fia Péter (?–1318 v. 1321), zempléni tartományúr, többek között Purustyán várának ura.

Máté: Csák Máté (1260 k.–1321), nádor (1297), az ország északnyugati részének tartományura, birtokközpontja Trencsén volt.

Omodé: Aba Amadé (1240 k.–1311), magyar országbíró, nádor.

Mychk: Mikcs (?–1343), a királyné udvarbírója, tárnokmestere, majd szlavón bán (1325-től).

Drugeth Fülep: Drugeth Fülöp (?–1327), I. Károly magyar király bizalmas embere, hadvezér, 1323-tól nádor.

NANDOR-FEJÉRVÁR (I. 256–282)

Magyarázatok

Gyula, Ilka: fiktív alakok.

Szervia' magzatja: Szerbia.

elfut, hogy szugait bujja: zugait, rejtekhelyeit.

Nevek

Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

Opos: Bátor Opos (11. sz.), Salamon király vitéze.

Gejza Herczeg: I. Géza (Árpád-ház) (1040 k.–1077), magyar király (1074–1077).

Béla: I. Béla (Árpád-ház) (1015/20 k.–1063), magyar király (1060–1063).

Endre: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Nikétász: Nikétász, Belgrád görög parancsnoka (1070 k.).

GNOMÁK (I. 282–283)

Nevek

Zordy: Kisfaludy Károly.

HARCZSZÓZAT (I. 284)

Magyarázatok

1809: az 1809-es győri csata a napóleoni háborúk egyetlen, a magyar királyság területén lezajlott összecsapása, egyben az utolsó olyan ütközet, amelyben a magyar nemesi felkelés (inszurrekció) hadai vettek részt.

Párduczos Ősei: párdúcubőr díszruházatos (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).

Nevek

Helmecczy: Helmecczy Mihály.

SZERELMES KIVÁNÁS (I. 284)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály

HABOZÁS (I. 285)

Nevek

Kovácsóczy: Kovácsóczy Mihály.

ESTHAJNAL (I. 285–286)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 158, 338.

BJVM, 52, 488.

TOLLAGI JÓNÁS' VISZONTAGSÁGAI (I. 286–300)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 5., 397.

KKVM, 866.

Magyarázatok

4-ta hujus: e hónap 4-én.

háza' numerusát: házsámát.

poéta ex officio: hivatalból költő.

nádpáripán nem lehet Pindusra nyargalni: magasra.

kis deákság: latintudás.

Madám: nevelőnő.

circumdederunt me: latin temetési ének kezdősora: Dolores inferni circumdederunt me (körülvettek engem a halál fájdalmai / a pokol fájdalmai megkörnyeztek engem); a 17. zsolttár egy része, melyet a 94. zsolttárral felváltva szokás énekelni a katolikus temetési szertartásnál.

qua szerető 's nem qua instructor: szeretőként és nem oktatóként.

Orbis pictus: a híres pedagógus Johannes Amos Comenius (1592–1670) sokat használt, képes iskolai tankönyve.

az egyetem előtt: a nyilvánosság előtt.

ezer titulust szórva rám: ezernyi szitokkal illetve.

Nevek

Szalay Benjamín: Kisfaludy Károly.

Horác: Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65–8) római költő.

Veszteség (I. 300–301)

HALNI 'S ÉLNI A' HAZÁÉRT (I. 301–302)

Nevek

Cáto: Cato Uticensis (i. e. 95–46), római politikus, stoikus filozófus, író, szónok; Cato Censorius dédunokája.

REMÉNY ÉS JÖVENDŐ (I. 302)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' MAGÁNY (I. 302–303)

Nevek

H. K.: azonosítatlan szerző.

Laura (I. 303)

Ábrándozás (I. 304)

Mimibez (I. 304)

AMÁLIA (I. 305)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Amalia* (1775 után) című költeményének fordítása. Megjelent *A haramiák* (*Die Räuber*, 1781) című Schiller-dráma betéteként is, amely művet Toldy [Schedel] Ferenc lefordította: *A' Haramják, Dráma öt felvonásban. Írta Schiller Friderik, Magyarra átvivő Schedel Ferencz József*, Pest, Landerer, 1823, 113.

Nevek

Szentilonay: Toldy Ferenc.

Hortensia (I. 305)

BARÁTSÁG ÉS SZERELEM' IDEJE (I. 306)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 20, 64.

STUART MÁRIA (I. 306)

Nevek

Schedel: Toldy Ferenc

Stuart Mária: I. Mária (Stuart) (1542–1587), skót királynő (1542–1567).

Szemirám: Szemiramisz (i. e. 9. sz.), asszír királynő, függőkertje a világ hét csodájának egyike (Szemiramisz a történeti Shammuramat királynő legendássá vált alakja).

Rizzio: Rizzio, David (1533–1566), itáliai nemes, Stuart Mária titkára.

Dencsi' halálára (I. 307)

Pálma és Cziprusz (I. 307–309)

EGY ELUTAZOTT SZÉPHEZ (I. 309)

Nevek

Szathbmáry: Szathmári Király József.

DAL A' TÁVOLBÓL (I. 310)

Forrás

Matthisson után: Friedrich von Matthisson (1761–1831) német költő *Lied aus der Ferne* (1794) című költeményének fordítása.

Nevek

Helmecczy: Helmecczy Mihály.

Impromptu (I. 310–311)

A' REMÉNYTELEN (I. 311)

Nevek

Balla: Balla Károly.

PHANTASIA (I. 311–314)

Nevek

Döbrentei: Döbrentei Gábor.

Hannibál: Hannibal (i. e. 247 k.–183), karthágói hadvezér.

Szellőcse (I. 315)

Valláshoz (I. 315)

SZILÁGYI MIHÁLY' SZABADULÁSA (I. 315–321)

Magyarázatok

a' Tisza' partjainál mulat: tartózkodik (múlatja az időt)

Nevek

Szilágyi Mihály: Szilágyi Mihály (1400 k.–1461), hadvezér, kormányzó; Szilágyi Erzsébet testvére, I. Mátyás király nagybátyja.

Mátyás Király: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Bátori Margit: Báthory Margit, ecsedi (1420 k.–1498 után), Szilágyi Mihály kormányzó felesége.

Lábatlan Gergely: Lábatlan Gergely, világosvári várkapitány (1459 k.).

Hunyadi: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Gara: Garai László (?–1459), nádor (1447–1458).

Hunyadi László: Hunyadi László (1431–1457), horvát-dalmát bán, temesi főispán, Hunyadi János fia, I. Mátyás király testvére.

TISZTÚLÁS' INNEPE. AZ UNGNÁL (I. 322–323)

Kritikai kiadás

KFMK, 786.

Magyarázatok

Ungnál: Ung: folyó a mai Ukrajna és Szlovákia területén; Anonymus (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) említi az Ung folyó melletti nagy ünnepet. (KFMK, 789)

Etel: Etel; a Volga folyó (vö. Etelköz). (KFMK, 789)

Balambér, Csaraton, Ödön: a hunok első három fejedelme a krónikás hagyomány szerint (KFMK, 789)

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Etelnyék: Attila, a hunok fejedelme. (KFMK, 789)

EPIGRAMMÁK (I. 323–327)

Magyarázatok

Toldy Ferenc nem jegyzetelt Kisfaludy-szövegkiadásában külön blokkban, a nyolcadik könyvben szerepelnek *Épigrammák, gnómák* címmel, ugyanígy sorszámozva. (*Kisfaludy Károly' Minden Munkái*, Öszveszedte Toldy Ferencz, Első kötet, Budán, 1831)

AJÁNLÁS (I. 339)

Nevek

Ürményi József: Ürményi József (1741–1825), galíciai kormányzó, országbíró, főispán.

Komjáthy Anna: Komjáthy Anna (1751 k.–1830), Ürményi József országbíró felesége.

REZEK' MAGYARÁZATJA (I. 342–343)

Magyarázatok

Kisfaludy Károlytól. (KKMM 6., 463)

Augsburgi ütközet: a magyar kalandozások történetének egyik legjelentősebb ütközete 955-ben az Augsburg melletti Lech-mezőn a magyar és német seregek között, mely a magyarok vereségével végződött.

Türtül: a mondai-krónikás hagyományban ismeretlen, fiktív énekmondó.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem

Zalán: Anonymus *Saladusként* nevez meg egy honfoglalás előtti, a Duna-Tisza közén uralkodó idegen vezért krónikájában (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.).

Rozgonyi Caecilia: Szentgyörgyi Cecília (?–1436 és 1439 között), Rozgonyi István ispán felesége, a török elleni harcok hőse.

A' MEGBOSZÚLT HITSEGŐ (I. 351–376)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 2., 299.

Magyarázatok

Egykor is, hogy Pokynál volt: nem azonosítható személy; a családnak több élő tagja is ismert Mátyás idején.

Húsvét nyilván eljegyzőnk: Húsvét nyilvános eljegyzésünk.

Nevek

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Bús Lázár, Dancs Józsa, Janka, Anna, Miksa: a szövegbeli történelmi nemesi családoknak közelebről nem azonosítható, fiktív tagjai (a későbbi nevek is).

Szent Antal: Páduai Szent Antal (1190 vagy 1195–1231), egyháztanító.

FELSÉGES KIRÁLYUNKNAK KESZTHELYRE VÁRATÁSAKOR (I. 377)

Kritikai kiadás

BDÖM, 133, 795. (1817)

Nevek

Berzsenyi: Berzsenyi Dániel.

Caesarunk: Julius Caesar, Caius (i. e. 100–44), római államférfi, hadvezér, történetíró.

Festetics: Festetics György (1755–1819), gróf, mecénás, a keszthelyi Georgikon alapítója.

A' TEREMTÉS' KÉPE (I. 377–380)

Kritikai kiadás

VERSEGHY 2021, I., 493.

VERSEGHY 2021, II., 582.

Magyarázatok

erkemenn ülvén: erkélyemen.

növötények: növények.

relígyió nélkül: vallás (religio) nélkül.

vak vásszait: vásznait.

Nevek

Verseghy: Verseghy Ferenc.

Majzes: Mózes (i. e. 13. sz.), ószövetségi próféta.

Sághy Ferencz: Sághy Ferenc (1767–1839), színműfordító, az egyetemi nyomda gondnoka (1804–1838), Verseghy Ferenc barátja, Sághy Sándor apja.

Szellőhez (I. 380–381)

A' SÓBÁNYÁK (I. 381–387)

Magyarázatok

E feladott szókra: játékos feladvány – főként korabeli folyóiratokban – előre megadott szavak felhasználásával valamilyen szövegművet megalkotni.

Rónaszéki sóbányákat Mármarosban: a Máramarosi (ma romániai) régió legjelentősebb 18. századi sóbányája Rónaszék faluban volt.

Selmecz: jelentős bányaváros (ma Szlovákia).

Nevek

Második Ulászló Király: II. Ulászló (Jagelló) (1456–1516), cseh és magyar király (1490–1516).

AUGSBURGI ÜTKÖZET (I. 387–408)

Magyarázatok

Noricum: dunamelléki római tartomány.

Vinduszi nép: vendek, a németek minden területükön kívül és azon belül élő szláv népcsoportra használt elnevezése; elbai szlávok.

Frank: nyugati germán eredetű nép.

Svévusz: valószínűleg a svábok (Schwaben) rokonai vagy részei, a nyugati germán népek egy csoportja.

Lechnek hullámi sodorták: utalás a kalandozások korából Lech-mezei (augsburgi) csatára (955), amely a magyar seregek vereségével végződött a német seregek ellen.

Saxon: szász népcsoport.

Zoltán volt akkor: időtlen; gyermek Lajos, a' ki időtlen Lévéen: idő előtti, kiskorú.

Szittyá-kezekbe: szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép, Anonymus krónikája Szkítiából származtatja a magyarokat.

Vállokról tarkált parducz fityegett: párducbőr díszruházat (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).

Kiownál: Kijevnél.

Moesiabéli: a Római Birodalom egyik provinciája (mai Szerbia és Bulgária).

scytha-kardnak: szkíta.

Faviána: Bécs korábbi elnevezése.

Fridberg: bajor település (ma Németország).

tölgyfattyakat: fattyúág; mellékág, nem a rendes fejlődési úton tenyésző sarj.

Vertach: Wertach, bajor település (ma Németország).

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Lajos: IV. Lajos (Karoling) (893–911), keleti frank király 900-tól.

Zoltán, Lebel: Zolta és Lél a mondai-krónikás hagyomány alakjai Anonymus művéből (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.). E hagyomány szerint Zolta Árpád nagyfejedelem fia, Lél pedig Augsburgnál vereséget szenvedő magyar vezér.

Szigárd: Sieghard (10. sz.), IV. (Karoling) Lajos király rokona, a magyarok elleni csaták egyik parancsnoka.

Előd' fija Bors: Előd a hét honfoglaló vezér egyike Anonymus művében; Bors e hagyományban Böngér fia.

Attila: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Álmos: Álmos (?–894?), magyar nagyfejedelem, Árpád fejedelem apja.

A' Görögök' Császára, Leo, oda küldte Nikétászt: Nikétasz Szklérosz (9. sz.), a bizánci császár követe.

Ugund, Orgyas, Bunger, Bojta, Eden, Retel, Ét, Etu, Oluptulma, Uszubú, Tulma, Velek, Turzol, Dúzsza, Szalárd, Zoárd, Buga: a mondai-krónikás hagyomány szereplői, végeredményben fiktív alakok.

Botond: a kalandozások mondakörének egyik ismertebb hőse, aki buzogányával rést üt Konstantinápoly érckapuján; Kézai Simon és Anonymus is szerepelteti krónikájában.

Bulcs: Bulcsú, magyar vezér a kalandozások korában Lél és Botond mellett Anonymus művében.

Húba, Tubutum: Huba, Töhötöm; a hét honfoglaló vezér egyike Anonymus művében.

Tankmár, Szigfrid, Burghard, Rajner, Konrád, Heringer, Bóvo: a mondai-krónikás hagyomány szereplői, végeredményben fiktív alakok.

Leo: VI. Leó (866–912), bizánci császár, VII. Kónsztantinosz apja.

Nikétász: Nikétász, Belgrád görög parancsnoka (1070 k.).

Simon: I. Simeon (864–927), a Bolgár Birodalom kánja, majd császára.

Madarász-Henrik: I. Henrik (Liudolf-ház) (876–936), szász herceg 912-től, német király 919-től haláláig.

Arnulf: Arnulf herceg (890 k.–937), bajor herceg.

Theodmár: Theotmár (?–907), salzburgi érsek, a pozsonyi csatában esett el.

MIT CSINÁL A' GÓLYA (I. 408–411)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 868.

Magyarázatok

Tell Vilhelm' idejétől fogva egy lövés sem gerjeszte annyi figyelmet: Tell Vilmos az irodalmi-
mondai hagyomány 13-14. századi svájci szabadságharcosa, mesteri számszeríjász.

Nevek

Szalay Benjamin: Kisfaludy Károly.

A' magányos sír (I. 411–413)

A' Szem (I. 413)

Új szerelemcsillag (I. 413–414)

A' FÖLDI ÉJSZAKA (I. 414–415)

Nevek

Szathbmáry: Szathmári Király József.

TAVASZI DAL (I. 415–416)

Magyarázatok

Víg hümmekkel: himnuszokkal (dicsőítő, fohászokodó magasztos ének).

Nevek

Szentmiklóssy: Szentmiklóssy Alajos.

Bölcső és sír (I. 416–418)

HALOTTI MARS-DAL (I. 418–419)

Magyarázatok

mars-dal: induló (Marsch, németből).

VAK A' SZERELEM (I. 419)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

VÍG SZÍV (I. 420)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' SZÁNAKODÓHOZ (I. 420–421)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 201, 610. (1822)

IDYLL (I. 421)

Magyarázatok

pártafüzetben: pártakoszorúban; a leányok fejét a szüzesség jelképeként övező pánt, melyet a lakodalomig viseltek.

VISZONLÁTÁS (I. 421–427)

Magyarázatok

terepély hárs: terebélyes hársfa.

Frankok: nyugati germán eredetű nép, Európa egyik legjelentősebb kora középkori államalakulata, a Frank Birodalom létrehozója.

Nevek

Kálmán: Kálmán (Árpád-ház) (1074–1116), magyar király (1095–1116).

Boullion Gottfried: Bouillon, Gottfried (1058 k.–1100), lotaringiai herceg, a kereszties hadak vezére; Tasso eposzának idealizált hőse.

ENYINGI TÖRÖK BÁLINT FELESÉGÉNEK (I. 427–435)

Magyarázatok

A' Stambuli hét toronybul: Isztambul délnyugati szomszédságában, a Márvány-tenger partján fekvő héttornyú erőd, mely többek között börtönül szolgált.

Bassái: basái; török tartományi kormányzói.

Gaur: gyaur, hitetlen (török kifejezés).

gyámja fiának: utalás Fráter Györgyre – (1482 k.–1551) kincstartó, helytartó, váradi püspök, bíboros –, aki János Zsigmond – (Szapolyai) (1540–1571), magyar király, erdélyi fejedelem, I. János király fia – gyámja volt.

Nevek

Enyingi Török Bálint: Török Bálint, enyingi (1502/1503–1550), főnemes, hadvezér, János Zsigmond gyámja; felesége 1524-től Pemfflinger Katalin.

feleségének: Pemfflinger Katalin (?–1553), Mária királynő udvarhölgye, a főnemes hadvezér Török Bálint felesége 1524-től.

Szolimán: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

János kegyeit: I. János (Szapolyai) (1487–1540), erdélyi vajda, 1526-tól magyar király.

Petrovics: Petrovics Péter (1485 k.–1557), tiszántúli főnemes, temesi bán, János Zsigmond gyámja.

Izabella királyi fijának: Izabella (Jagelló) (1519–1559), magyar királyné, I. János király felesége, János Zsigmond erdélyi fejedelem anyja; János Zsigmond (Szapolyai) (1540–1571), magyar király, erdélyi fejedelem; I. János király fia.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Zsigmond: I. Zsigmond (Jagelló) (1467–1548), lengyel király és litván nagyfejedelem 1506-tól, Izabella magyar királynő apja.

Prényi: Perényi Péter (1502–1548), koronaőr, erdélyi vajda.

Mahomet: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Az én Epigrammjaim (I. 435)

ÍZA (I. 436–440)

Nevek

Kovácsóczy: Kovácsóczy Mihály.

VIGASZTALÓ DAL (I. 440–441)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 857.

Magyarázatok

Toldy szerint rögtönzés egy elvesztett fogadás következtében: *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 195.

Nevek

Szalay Benjamín: Kisfaludy Károly.

Végpart (I. 441–442)

Geniuszom' szavai (I. 442)

A' SZERENCSE (I. 443)

Nevek

Német: azonosítatlan szerző.

ÁSZPÁZIA (I. 443)

Magyarázatok

Kypris' gyönyörű Társnéja: Ciprus istenasszonya Aphrodité, az ő társalkodónője itt Aszpázia.
kebelem Elyzionra talál: Elíziumra; a boldogok túlvilági helye a görög mitológiában.

Az epedő (I. 444)

PHILADELPHIA (I. 444)

Nevek

Helmeccy: Helmeccy Mihály.

PARAMYTHEK (I. 444–445)

Magyarázatok

Paramytheke: paramythion; antik gyökerű oktatómese, eredetmese (görög).

POZSONY (I. 446–450)

Magyarázatok

Ósztriát: Ausztriát.

Körmöcz, Selmecz s Abrud': Körmöcbánya, Selmecbánya és Abrudbánya; híres bányavárosok.

Mint zörg Sziget': Máramarossziget (ma Románia).

Bánát' terményitől: Bánság, földrajzi és történelmi régió a Kárpát-medence délkeleti részén.

Tokaj', Ménes', Somló', Szerednye: híres borvidékek.

Rokon Husszíta: Luxemburgi Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király közös hadjárata a huszita mozgalom ellen 1424 és 1433 között.

Hol Bráma nagy tekék közt balzsamozza boltját: Brahma, teremtető isten a hindu vallásban.
oroz szövétneket: orvul odavetett fáklyát.

Ilion: Trója (utalás az ókori trójai háborúra).

Nevek

Töltényi: Töltényi Szaniszló.

Attila: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Előd, Zabolcs Hubával: a krónikás-mondai hagyomány szerint honfoglaló vezérek.

Abánk: Aba Sámuel (990 k.–1044), magyar király, 1041-ben lépett trónra; III. Henrik német király (1017–1056) 1042-ben elfoglalta Pozsony várát az ellene vívott harcban.

Gejzánk: Géza (940 k.–997), magyar nagyfejedelem (kb. 970-től haláláig), I. István apja.

Albert: I. Albert (Habsburg) (1255–1308), német király 1298-tól.

Ottokár: II. Ottokár (Přemysl) (1232–1278), cseh király 1253-tól.

szent István: I. István, Szent (Árpád-ház) (969/975–1038), magyar nagyfejedelem, az első magyar király (1001–1038).

KÜLÖNFÉLE (I. 450–454)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 6., 453.

Magyarázatok

mint hajdan Elíasz: Illés (i. e. 9. sz.), ószövetségi próféta.

talentumra emeli: tehetőség teszi.

Nevek

Szalay Benjamín: Kisfaludy Károly.

ANTIOCHUS (I. 454–462)

Kritikai igényű szövegkiadás

KSMM 3., 415, 472.

Nevek

Antiochus: I. Antiokhosz Szótér (i. e. 324 k.–261), a Szeleukida Birodalom második uralkodója.

Szeleukus: I. Szeleukosz Nikatör (i. e. 358 k.–281), Nagy Sándor halála után a Szeleukida Birodalom megalapítója.

Stratonice: Sztratonikhé (i. e. 320 k.–254), a Szeleukida Birodalom királynéja.
Erazisztra: Erazisztratosz (i. e. 304 k.–250 k.), görög orvos I. Szeleukosz Nikatör udvarában.

A' SZÉP ESZTER (I. 462–466)

Magyarázatok

vizsga szemeit: vizslató szemeit.

Nyomon: nyomban, azonnal.

A' VÖLGYI LAKOS (I. 466–467)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 171, 576. (1821)

BONCZ (I. 467)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

ÉJJEL (I. 468)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 157, 338.

Livia (I. 468–469)

MULANDÓSÁG (I. 469–470)

Nevek

T. Nagy. A.: azonosítatlan szerző.

A' FELEDÉKENYSÉGHEZ (I. 470)

Nevek

Szattbmáry: Szathmári Király József.

Fizsi halálára (I. 470)

DIES IRAE (I. 471–472)

Magyarázatok

dies irae: a harag napja; a magyar fordításban *Napja Isten haragjának* kezdetű egyházi ének a 13. századból, témája az utolsó ítélet.

Sybilla mondja: szibilla; jósnő (az antik hagyományban).

Nevek

Makáry: Makáry György.

Dávid: Dávid (i. e. 1040 k.–970), Izrael királya, költő.

TÜNŐ ÉLETKOROM (I. 472–473)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 857.

A' LEJT' BÁJA (I. 473–474)

Nevek

*Szentmiklós*y: Szentmiklóssy Alajos.

INDULAT' HATALMA (I. 474–478)

Magyarázatok

sirtulán: a síron túl.

Nevek

*Kovácsó*czy: Kovacsóczy Mihály.

LOLLIHOZ (I. 478)

Magyarázatok

ambrás édeni illat: az ámbra keleties, fűszeresen édeskés, rendkívül értékes illatalapanyag.

Nevek

*Szentmiklós*y: Szentmiklóssy Alajos.

A' VILÁG' KORAI (I. 479–481)

Kritikai kiadás

VERSEGHY 2021, I., 936.

VERSEGHY 2021, II., 567.

Forrás

Ovid után: fordítás Publius Ovidius Naso (i. e. 43–i. sz. 17) római költő *Átváltozások* (*Metamorphoses*) című művének első könyvéből.

Magyarázatok

az ugarlásnak frissítő hornyai: a pihentett, megműveletlen föld felszántásának nyomai.

Pelion' ormárúl Oszát messzére lelökte: Pelion és Oszta görög hegységek.

Nevek

Verseghy: Verseghy Ferenc.

Gnómák (I. 482)

CAECILIA (I. 483–491)

Magyarázatok

1428: ekkor történt Galambóc várának visszahódítása, amelyben a Zsigmond magyar király vezette magyar haderő ostrom alá vette az 1427-ben török kézre került erősséget; az ostromban Rozgonyi Istvánné (Szentgyörgyi Cecília) is részt vett.

Galambocz táplál: Galambóc vára (ma Szerbia).

Nevek

Makáry: Makáry György.

Rozgonyi Istvánné: Szentgyörgyi Cecília (?–1436 és 1439 között), Rozgonyi István ispán felesége, a török elleni harcok hőse.

Zsigmonddal: Luxemburgi Zsigmond (1368–1437), magyar (1387–1437), német és cseh király, német–római császár.

Rozgoni: Rozgonyi István (?–1439/40), ispán, várnagy; Szentgyörgyi Cecília férje.

Zavisz: Fekete Zavisz (1370 k.–1428), lengyel lovag, hadvezér.

Istenítés (I. 491)

AZ EST (I. 491)

Nevek

Szendey: Szenvey József.

BALATON-FÜRED (I. 492)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

HUNYADI LÁSZLÓ' PANASSZA (I. 493)

Nevek

Kacs kovics: Kacs kovics Károly.

Hunyadi László: (1431–1457) horvát–dalmát bán, temesi főispán, Hunyadi János fia, I. Mátyás király testvére; a királyi tanács fővesztésre ítéli felségárulásért, és 1457 tavaszán lefejezik.

SULYOSDI SIMON (I. 494–499)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 868.

Magyarázatok

ama faldöntő Jozuenél: Józsué prófétánál, aki által Jerikó falai leomlanak.

loggós kocsin: lógós kocsi, azaz hintó; olyan lovaskocsi, amelynek fülkéje szíjakon vagy rugókon lóg.

Hymeneuszt csinált: nászdalt (hümenaioszt).

reá maradt gyiklesőjével: vékony, rövid díszkardjával.

Pháraó' rejtelmes álmát: utalás a Bibliára, a hét kövér és hét sovány esztendőt megjósoló fáraói álmra Mózes első könyvéből.

hüvekét forgatta: hüvelykujjait.

ez az élő kappanytemető: kakasfaló (kappan, herélt kakas).

Nevek

Szalay Benjamín: Kisfaludy Károly.

Homerosz: Homérosz (i. e. 8. sz.), görög költő.

1825

AJÁNLÁS (I. 513)

Magyarázatok

nagy keresztes vitéz: Habsburg–Lotaringiai II. Ferenc osztrák császár 1808-ban alapította meg a Lipót-rendet, édesapja II. Lipót magyar király tiszteletére; a rend három osztálya: lovagkereszt (Ritterkreuz), középkereszt (Kommandeurkreuz) és nagykereszt (Großkreuz).

Mária Theresia ren. commendátora: a Katonai Mária Terézia-rend középkeresztjének birtokosa (a Habsburg Birodalom legmagasabb katonai érdemrendje ez, amelyet 1757-ben alapított Mária Terézia királynő).

cs. kir. bel. tit. tanácsos: császári királyi belső titkos tanácsos; a német államokban a titkos kabinetnek nevezett tanács tagjai, amely tanács közvetlenül a fejedelem elnöklete alatt a legfontosabb országos ügyekben határozott; később a legmagasabb közhivatalnokok kitüntetésként kapják, mellyel a kegyelmes úr, excellenciás úr cím jár.

fő hadi szer-mester: tábornagy (főparancsnoki rendfokozat).

Nevek

Gyulay Ignác: Gyulay Ignác (1763–1831), gróf, tábornok (1797), horvát-szlavón bán (1806), tábornagy (1813), az Udvari Haditanács elnöke (1830).

Leopold cs.: II. Lipót (Habsburg–Lotaringiai) (1747–1792), magyar király, német-római császár (1790-től).

Edelsheim Erzsébet: névtévesztés; helyesen: Edelsheim Júlia (1779–1830), bádeni születésű bárónő, gróf Gyulay Ignác tábornagy felesége.

BORBÉLY HELENA, A' MAGYAR AMAZON (I. 516–529)

Magyarázatok

bátorságos: biztonságos.

Elvesztette szegény Erdélyt a' czimbora: cinkos összeesküvés.

zavarodt esze tette harárcsá Szép országunkat: prédává, zsákmánnyá.

Aszszonya Spártának vétkes volt: érte kikeltek / A' Görögök még is, 's Trójából vissza vezették: utalás a trójai háború kirobbantó okára, szép Helénára.

Pünkösdi ünnepiben próbált és jó lovag: a pünkösdi ünnepkörhöz kapcsolódó vetélkedés; a pünkösdi királyt versenyzetekkel választották ki.

Nevek

Borbély Helena: Borbély György erdélyi hadvezér valójában ismeretlen nevű lánya; Békés István lugosi bán felesége.

Békési István: Békés István, lugosi bán, Facsád várura (1595 k.); felesége Borbély György erdélyi hadvezér ismeretlen nevű lánya.

Balási, Kendefi: történeti forrásokban szereplő családnevek, itt fiktív alakok.

Mahomet: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Székely Mojses: Székely Mózes (1553–1603), székely katona, csapattiszt, erdélyi fejedelem (1603); második felesége Kornis Anna.

Basta: Giorgio Basta (1550?–1607), albán származású német–római császári hadvezér, erdélyi kormányzó.

Borbély György: (1543?–1603), erdélyi hadvezér, Békés István lugosi bán apósa.

Zsigmond: Báthory Zsigmond, somlyói (1572–1613), erdélyi vajda, majd fejedelem.

Székelyné: Kornis Anna (?–1603), Kornis Farkas székely főkapitány lánya, Székely Mózes erdélyi fejedelem második felesége 1592-től.

A' HOLDHOZ (I. 529–530)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 160, 338.

SOK BAJ SEMMIÉRT (I. 530–538)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 1983, 869.

Magyarázatok

zajló piarczinál: nyilvános színtereinél.

Ha elméjét vizsgálom, Babylon' tornya jut eszembe: utalás a bábéli torony nyelvi zűrzavarosságára.

noli me tangere: Ne érints engem! (latin); a föltámadt Krisztus figyelmeztető szavai a lábát átkarolni akaró Mária Magdolnához (Jn 20,14–18).

De jól vigyázz, kiepigrammáznak: utalás a gúnyoló jellegű antik epigrammahagyományra.

bím nélkül megvallám: hízelkedés (hímezés), köntörfalazás nélkül.

te eleven currens: te élő hírharang.

Kölcsonözd Jakab' létráját: a bibliai Jákob létrája a mennyországig felér (1Móz 11,4; 28,10–12; 5Móz 1,28).

Szálnoki Major: majoros (gazda).

Nevek

Szalay Benjámín: Kisfaludy Károly.

SZILÁGYI (I. 539–540)

Kritikai kiadás

BDÖM, 140,826. (*Szilágyi 1458-ban* címmel, 1824 k.)

Magyarázatok

1458: Szilágyi Mihály hadvezér, kormányzó (Hunyadi Mátyás nagybátyja), illetve testvére, Szilágyi Erzsébet (Hunyadi János özvegye) 1458-ban Szegeden egyezséget köt Garai László nádorral Mátyás királlyá választásáról; Mátyás mellé nagybátyját, Szilágyit választják kormányzónak. A kritikai kiadás szerint az idegen zsarnokság elleni gyűlölet (I. Jagelló Ulászló Mátyást megelőző uralkodása) és a cselekvő hazafiság (Szilágyi) reformkori ideológiája áll Berzsenyi versének háttérében. (vö. BDÖM, 827)

Ledült Hunyaddal a' Haza' védfala: utalás Hunyadi Jánosra.

undok czimbora: cinkos összeesküvés, pártoskodás.

Hódolt a' gonoszok' csalfa siralminak, / Kik mind Hunyadnak, mind Hazánknak, / Békepóhárba halált adának: a gonoszok a Cilleiek és V. László egyéb párthívei, akiknek tanácsára a király lefejeztette Hunyadi Lászlót. (BDÖM, 828)

Molochnak: Móleknek; kánaáni istenség, az alvilág istene, akinek a hagyomány szerint gyermekeket áldoztak. (BDÖM, 828)

A' százféjü szörny új fejeket terem, / Posványával együtt vesztethi Herculesz: utalás a hős Héraklész (Hercules) küzdelmére a szörnyeteg hidrával, akinek ha levágta az egyik fejét, két újabb nőtt a helyébe.

Nevek

Szilágyi: Szilágyi Mihály (1400 k.–1461), hadvezér, kormányzó; Szilágyi Erzsébet testvére, I. Mátyás király nagybátyja.

Sylla: Sulla, Lucius Cornelius (i. e. 138–78), római hadvezér, politikus, diktátor.

A' JÖVEVÉNY (I. 540–541)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 859.

SEJTÉS (I. 541)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 271, 694. (1824)

ZEMPLÉNY' VITÉZEIRE (I. 541–542)

Magyarázatok

Zászlóján Jánusz' béke-ünnepe: a római kultúrában a kétarcú Janus istennek volt szentelve minden kapu és ajtó; a római Janus-templom kettős kapuját háború idejére mindig kinyitották, s csak béke idején zárták be.

A' MAGYAR GÉNIUSZHOZ (I. 542)

Nevek

Szerényi: Szentmiklóssy Alajos.

ÁMOR ÉS MÉH (I. 543)

Nevek

Debreczenyi: Debreczenyi Márton.

A' KEDVESHEZ (I. 543–544)

Nevek

Szentmiklós: Szentmiklóssy Alajos.

A' VENUSZOK (I. 544)

Magyarázatok

ég-sarki: északi-sarki.

HÁROM SZÉP ÉRZÉS (I. 545–546)

Magyarázatok

Ossziánként zengedez: Osszián kelta énekmondó vitéz királyfi, James Macpherson (1736–1796) skót költő költeményeinek fiktív szerzője; a 18. század második felében többnyire valóságos személynek vélték, az osszianizmus pedig igen divatos költői irányzat lett.

sphaerai: égi.

Nevek

Hunyady: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), gróf, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős, a költő Zrínyi Miklós dédapja.

FÜRED (I. 547–551)

Magyarázatok

Pygmalion' Galateájaként: a szobrász Pügmalion tökéletes szobra Galateia, aki Aphrodité szerelemistennő közbenjárására életre kel.

Des yeux a fleur de Visage: szemei az arc virágai (francia).

Epirusz: az Albán Királyság létrejötté (1272) előtt az illető térség neve Epiruszi Despotátus.

öszvekonczoltatott: lemészároltatott.

Tihanyi Apáturságtól: a Tihanyi Bencés Apátságtól.

romladik varának egyik boltjában: romos várának egyik termében.

ama híres Echóhoz értünk: a tihanyi visszhangról (echóról) van szó.

Nevek

Carlo Dolce: Carlo Dolce (1616–1686), olasz barokk Madonna- és portréfestő.

Maximilián Császár: I. Miksa (Habsburg) (1527–1576).

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Hunyadi János: (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Skanderbeg: Szkander bég (1405?–1468), albán fejedelem, hadvezér, a török elleni harcok hőse.

Sz. István: I. István, Szent (Árpád-ház) (969/975–1038), magyar nagyfejedelem, az első magyar király (1001–1038).

Kinizsi: Kinizsi Pál (?–1494), hadvezér.

Szent Benedek: Benedek (480 k.–543 k.), a bencés rend alapítója.

András Király: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól.

MOHÁCS (I. 551–553)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 857.

Magyarázatok

tüzménje: tüzes csődőre.

Nevek

Tomory: Tomori Pál (1475 k.–1526), kalocsai érsek, a mohácsi csatában a magyar sereg egyik fővezére.

Ott vergőde Lajos: II. Lajos (Jagelló) (1506–1526), magyar és cseh király (1516–1526); 1526. augusztus 29-én, a mohácsi csatavesztés napján menekülés közben a Csele-patakba fullad.

Soliman: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

A' VÍG CHLOE (I. 553–555)

Kritikai kiadás

BDÖM, 142, 830. (1825)

A' FELLEGEKHEZ (I. 555)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 233, 647. (1823)

ANDOR ÉS JUCZI (I. 555–557)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 869.

Magyarázatok

Hamis pátosz: *Epigramm* címen Kisfaludy Károly külön verse is.

sarju-párnán: szalmapárnán.

hamvas teremben: félhomályos.

legizmosabbnak lenni a' tájban: a környéken.

Nevek

Szalay Benjamin: Kisfaludy Károly.

EGY LEÁNYKA' ÉNEKE (I. 558)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' POETA (I. 558)

Kritikai kiadás

BDÖM, 138, 814. (1825)

Magyarázatok

Casztal: Kasztalia; forrás a görög Parnasszosz hegyén (a költői ihlet forrása).

POMPEJUS (I. 559)

Magyarázatok

Te láttad a' futót Pharsália: i. e. 48-ban Pharszalosznál Julius Caesar legyőzi Pompeius Magnust, s megszerzi az egyeduralmat a Római Köztársaság felett.

Te döfted áruló kézzel szívébe / Egyiptom ! a' balál' mord gyilkait: a pharszaloszi csata után Pompeius Egyiptomba menekül, ahol XIII. Ptolemaiosz egyiptomi fáraó meggyilkoltatja.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Pompejus: Pompeius, Gnaeus Magnus (i. e. 106–48), római hadvezér, államférfi, az első triumvirátus tagja.

Caesar: Julius Caesar, Caius (i. e. 100–44), római államférfi, hadvezér, történetíró.

A' csermely (I. 559–560)

Pénznek, és fősvénynek Ura ki? (I. 560)

A' TÜNÖDŐ (I. 560–561)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 254, 671. (1823)

A' CZÁFOLHATATLAN (I. 562–564)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

TIHAMÉR (I. 564–597)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 868.

Magyarázatok

gyászalkat emeltetett: gyászalkotmány; díszes alkalmi építmény, amelyre a koporsót teszik (castrum doloris).

párduczát 's ezüst hímzetű melyvasát: párdubőr díszruházatát (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával) és ezüst páncélját.

szittyá származásokat: szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép, Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat.

„Itt a' langyos ég' virányin...”: Kisfaludy Károly önálló verse is (*Olaszországban*).

míg néhány körmöczi nem erősíté tagjait: Körmöcbányán vert aranypéncz.

olajágból fűzött remeteség: remetelak.

Károly király: I. Anjou Károly (1288–1342), magyar király 1301-től.

„Hajnali kellemű fény...”: Kisfaludy Károly önálló verse is (*Róza dala*).

hamarjában össze hidrott mindent: összehordott.

felüdült Carlo: feleszmélt.

vizsga szeme: vizslató.
gátlának minden közösülést: kapcsolatfelvételt.
„A’ tavasz’ báj kellemében...”: Kisfaludy Károly önálló verse is (*A csapodár*).
Én malasztit érezem: kegyelmi ajándékait.
mond fontosan Róza: jelentőségteljesen.
féltés’ s boszútól égve: féltékenységtől.
imádd az idétlent: éretlent.
vérpályád: véres pályafutásod.
pulya községnek: alacsony tömegnek.
vajdai strázsát: a főrangúakra vigyázó őrt.
mond türetlen Tihamér: türelmetlenül.
sajnos emlékezet: szomorú (sajnálatos).
Szent Antal, segíts!: Páduai Szent Antal.
mirigy halál: pestis.
kénkö színü: sárga.
„Bár a’ sors tőled messze zára...”: Kisfaludy Károly önálló verse is (*Hűség*).
boldogult anyám’ bagyományja: hagyatéka, öröksége.
Rózánál mulatott: tartózkodott (múlatta az időt).
’s így az agyak lelket szül: agyag, anyag.
Bari földre: dél-itáliai város Nápolyhoz közel.
egy pázsinton megáll: legelőn.
aszsonyi partéka: portéka, áru.
elrivad az ércz: felharsannak a trombiták.
elaszalt vázzá törpéti: alacsonyítja.
hadd harapja csorbára agyarát: hadd törje le büszkeségét.
kiszétett lesbe: előkészített csapdába.
repkény mellett viruljon a’ myrtusz: a repkény az emlékezet virága (gyásznövény), míg a myrtusz a szerelem virága (például menyasszonyi koszorúban).
„Keblét szomorún bezárja...”: részlet Berzsenyi Dániel *Barátimhoz* című verséből.
szent Klára lastromában: a klarisszáknál; a Szent Klára Rend a ferences rend női ága.

Nevek

Alig mult két év Lajos’ koronáztatása után, midőn András: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király; András (Anjou) (1327–1345), magyar herceg, I. Lajos király testvére, I. Johanna nápolyi hercegnő férje.
Joanna: I. Johanna (Capeting–Anjou) (1326 k.–1382), nápolyi királynő; I. Róbert nápolyi király unokája, először András magyar herceg, majd I. (Capeting–Anjou) Lajos felesége.
Konth Miklós: Kont Miklós (?–1367), főpohárnokmester (1345–1351), nádor (1356–1367).
Apor István: Laczkfi István (?–1353), hadvezér, erdélyi vajda (1344–1350), horvát bán (1351).
Scipiók’ s Fábiuszok: híres ókori római családok.
Malatesta: Malatesta, Pandolfo (1325–1373), itáliai hadvezér, Rimini ura.
Verner: Werner, német zsoldoskapitány, 1349-ben I. Lajos magyar király ellen harcolt.
Petrarca: Francesco Petrarca (1304–1374), olasz költő.
Ossian: Ossian James Macpherson (1736–1796) skót költő költeményeinek fiktív szerzője; a 18. század második felében többnyire valóságos személynek vélték.
Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Zács Feliczián: Zách Felicián (?–1330), Csák Máté, majd I. Károly király híve; 1330-ban sikertelen merényletet követett el a király ellen.

Trencsényi Máté: Csák Máté (1260 k.–1321), nádor (1297), az ország északnyugati részének tartományura, birtokközpontja Trencsén volt.

Klára: Zách Klára (14. sz.), a hagyomány szerint Zách Felicián lánya.

Károly: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.

Erzsébet: Erzsébet (Piaszt) (1305–1380), magyar királyné, I. Károly negyedik felesége, I. Lajos anyja.

Kázmér: III. Kázmér (Piaszt) (1310–1370), lengyel király 1333-tól.

szent István: I. István, Szent (Árpád-ház) (969/975–1038), magyar nagyfejedelem, az első magyar király (1001–1038).

Tarenti Lajos: I. Lajos (Capeting–Anjou) (1320–1362), tarentói herceg, I. Johanna királynő második férjeként nápolyi uralkodó.

Acciajoli: Acciaiuoli, Niccolo (1310–1365), nápolyi hadvezér.

István vajda: Laczkfi István (?–1353), hadvezér, erdélyi vajda (1344–1350), horvát bán (1351).

Durazzo Károly: Durazzói Károly (Capeting–Anjou) (1323–1348), Durazzo hercege, Mária nápolyi hercegnő férje; András herceg megölése miatt I. Lajos magyar király kivégeztette.

Csúzi János: Csúzy János, magyar főúr, I. Lajos magyar király hadvezére (1348 k.).

gróf de Baux: III. Bertrand (Baux) (1295–1347), Montescaglioso grófja, nápolyi országbíró.

ÉNEK A HARANGRÓL (I. 598–608)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Lied von der Glocke* (1799) című művének fordítása.

Magyarázatok

Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango.: „az élőket hívogatom, a holtakat siratom, a vilálmokat megtöröm” (latin); egy középkori leoninus vers töredéke, Schiller *Lied von der Glocke* (1799) című művének jelmondata.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

AZ ISTENI VÉGZÉS (I. 608–612)

Magyarázatok

damaszk atzélját: damaszkuszi acélját (pengéjét).

Nevek

Meritzay: Meritzay Antal.

HUNYADY VITÉZEIHEZ (I. 612–613)

Magyarázatok

kifajúltt: elfajzott, elkorcsosult.

ellened Támadtt poroszlók: katonák, fegyveresek.

törzsöke' sarjait: nemzetségének utódait.

Nevek

Hunyady: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Attila: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

TISZTA SZEMÉREM (I. 613)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

ARTEMISIA AZ Ó VILÁGBOL (I. 613–615)

Magyarázatok

Caria: egyike Kis-Ázsia tizenkét tartományának.

Nevek

Artemisia: II. Artemiszia (?–i. e. 350), kis-ázsiai uralkodónő, Mauszólosz testvére és felesége, a halikarnasszoszi mauzóleum építtetője.

Mauszóleus: Mauszólosz (?–i. e. 353), kis-ázsiai uralkodó, II. Artemiszia testvére és férje.

Nevek

Szatthmáry: Szathmári Király József.

A' mái Artemisia (I. 615–616)

GÖRÖG-ORSZÁG' ISTENEI (I. 616–621)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Die Götter Griechenlands* (1788) című költeményének fordítása.

Magyarázatok

Amathuntnak Vénusza: Amathus ciprusi város, Vénusz istennő egyik kultuszhelye.

Oreászok, Driúászok, Nájászok: a hegyek, a fák és a vizek nimfái.

Azt a' babért Daphne lelkesíté vala: Daphné Péneiosz folyóisten lánya; Apollón beleszeretett, s mivel a nimfa nem akarta viszonzni az isten szerelmét, atyja babérfává változtatta.

Ezen köben itt Nióbe halgatott: Niobé thébai királyné tizennégy utódot szült, s Létó elé helyezte magát, mivel Létónak csak két gyermeke született. Létó ezt elpanaszolta sajátjainak, akik lenyilazták Niobé gyermekeit, mire ő fájdalomában kővé vált, de még utána is könnyezett.

Philoméla e' ligetben sorvadott: Philoméla egy erdómélyi rejtett istállóban esett sógora, Téreusz király vágyának áldozatául, s hogy ne tudja elmesélni a rajta esett erőszakot, Téreusz nemcsak bezárta, hanem a nyelvét is kivágta; az istenek kegyelméből változik ezután a néma Philoméla a legszebben éneklő fülemülévé.

E' patakban ejté könnyét Demeter – a' /Vesztett lányt nyomozván a' boldogtalan; /'S ott ama' dombtetőn kiáltá, Cythera / Szép barátját – hasztalan: Démétér lánya Perszefoné, akit

Hádész, az alvilág istene elrabolt, és feleségül vett, anyja pedig sírva kereste (Küthéra görög sziget, Aphrodité kultuszközpontja).

Kaména: a költészet múzsájának latin megfelelője (Camoena).

magát a' Menyörgöt: Zeusz egyik mellékneve.

Gániméd' képében virágzóbb színekkel / Rajzolás magad' Ifjúság' kelleme: Ganümedész a Trója nevét adó Trósz király gyermeke a görög mitológiában, aki szépséges ifjává serdült.

Medúza paizssal: az eredetileg gyönyörű lány, ám szörnyé váló Medusa arcára pillantva mindenki kővé változott; Perszeusz egy Pallas Athénéától kapott pajzs által tudta legyőzni a szörnyet.

koszorús innepin Iszthmusznak: az iszthmoszi játékokat az olümpiai játékok előtti és utáni évben tartották; a pánhellén játékok egyike.

Thráker' panasszán: thrákiai (görög).

Alcesztára hül Admetusz' karja itt: Admétosz görög király, aki beleszeret Alkésztisz királylányba, a lány apja azonban azt mondja Admétosznak, hogy csak akkor adja áldását frigyükre, ha a leánya kezét úgy jön megkérni a királyi udvarba, hogy szekerét oroslánok és vadkanok húzzák; Admétosz áldozatot mutatott be Apollónnak, aki segítségére sietett.

Oresztes barátját viszont meg pillantja: Oresztész legendás görög király, igaz barátja, akivel együtt indul útnak, Püladész.

Philoktetes nyilait: Philoktétész mesterien nyilazó királyfi a görög mitológiában.

Leipzig: Lipcse.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Pindár: Pindarosz (i. e. 522 v. 518–422 v. 438), görög lírikus, kardalköltő.

Árion: Arión (i. e. 7. sz.), görög költő; a hagyomány szerint delfinek mentették meg az életét.

Phidiász: Pheidiasz (i. e. 480 k.–430 k.), görög szobrász, festő, építész.

GŐZ-HAJÓHOZ (I. 622)

Nevek

Besze: Besse János.

CSŐVÁR (I. 623–635)

Magyarázatok

Csővár: 13. századi vár, a török által esik el.

lobbot vet: lánggra lobban.

Nevek

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Atilla: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Szent László 'S Lajos: I. László, Szent (Árpád-ház) (1040 k.–1095), magyar király 1077-től; I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

Bendegúz: Mundziuch (a Bendeguz névalak elírásán alapul) hun nagyfejedelem Attila apja a mondai-krónikás hagyomány szerint, melyet leginkább Kézai Simon gesztája (*Gesta [Hunnorum et] Hungarorum*, 1282 k.) közvetített tovább az utókor számára. (vö. KFMM, 724)

Tarczai Gyula, Raskai György, Rozgonyi: közelebbről nem adatolható nevek (Tarczay család, Raskay család, Rozgonyi család), itt fiktív hősök, mondai alakok.

A' BOLDOGSÁG' VÁGYA (I. 635–637)

Magyarázatok

Gordiusi bogot vág: az ókori frígiai város legendás királya, Gordiosz által azon a kocsin készített csomó, amelyen utaztában egy jóslat alapján királlyá tették; a monda szerint, aki a csomót megoldja, Ázsiának ura lesz; a csomót senki sem tudta kibogozni, végül Nagy Sándor úgy oldotta meg a kérdést, hogy kardjával kettévágta.

Füskúti Landerer Lajos' betűivel: Landerer Lajos (1800–1854), nyomdász, 1824-től a pesti Landerer-nyomda vezetője, 1840-től társa Heckenast Gusztáv; Landerer Mihály János fia.

1826

AJÁNLÁS (II. 14)

Nevek

Brunsvik József: Brunsvik József (1750–1827), gróf, főispán, országbíró.

Majthényi Anna Mária: (1764–1851) Brunsvik József országbíró felesége.

ÁRPÁD' EMELTETÉSE (II. 15)

Magyarázatok

Ung: folyó a mai Ukrajna és Szlovákia területén.

Párducza: párducbőr díszruházata (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).

DALIÁS JÁTÉKOK (II. 15–24)

Magyarázatok

Pázmándi Horvát Endre *Árpád* (Pest, Beimel, 1831) című eposzának részlete (Negyedik Könyv).

verőcze, kelevész, koracs, maroklár, kerecseny, kép, vért, apród, tömlő, konok: l. a saját szerzői szómagyarázatokat.

Párducz: párducbőr díszruházata (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).

hétrétü: hétsávós.

félsakra csetelvén: térdre esve.

szála habos: pengéje habfehér.

megvonta idegét: ijának húrját.

mellyvasban és képpel: páncéllal és kopjával.

tömlőkint: tömlőként.

alamában: álmában

sudarát: nyelét.

félsakra sudamlík: sebesen lehajol.

tábori készséggel: hadrakészen, teljes felszereléssel.

nyalka szügyes: vitéz paripa.

csődrök: csődörök.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Zombor, Balog, Bököny, Ompold, Beszter, Burcsa, Kusid: jórészt Anonymus (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) és Kézai Simon (*Gesta [Hunnorum et] Hungarorum*, 1282 k.) krónikáira visszavezethető névalakok (a szöveg további nevei is).

Tubutum: Töhötöm (9. sz.), Anonymus szerint a hét honfoglaló magyar vezér egyike.

TITOKTARTÁS (II. 24)

Nevek

Zordy: Kisfaludy Károly.

A' HÁZI-BARÁT (II. 24–30)

Magyarázatok

Franczföldön: Franciaországban.

egykor történt: egy alkalommal.

DAL (II. 30–31)

Magyarázatok

Toldy Ferenc 1831-es Kisfaludy-összkiadásában *Óhajlás* címmel jelent meg.

A' BÖLCS FEJEDELEM (II. 31–34)

Magyarázatok

Géniusz gyászpompával: síremlékek visszatérő motívuma; halált jelképező szárnyas férfialak, lefelé fordított fáklyával a kezében.

a' hadnak vérpiarczán: csataterén.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

KERTÉSZDAL (II. 35)

Nevek

Makáry: Makáry György.

PANNONIA PANASSZA (II. 35–39)

Magyarázatok

A' tatár-pusztítás idejéből: 1241–1242.

Hármas halom, dupla kereszt: a Pannonhalmi Bencés Főapátság helyezkedik el hármás dombvonulaton, tornyán ma is kettőskereszt van.

Nevek

Kuthen: Kötöny (?–1241), kun fejedelem; 1239-ben népével együtt Magyarországra menekült a tatárok elől.

LIGETEMHEZ (II. 40–42)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

AZ ELSZÁNT (II. 42)

Nevek

Makáry: Makáry György.

ANDRÁS ÉS BÉLA (II. 44)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 282, 716. (1825)

Magyarázatok

Várkony: Tiszavárkony.

Nevek

András és Béla: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól; I. Béla (Árpád-ház) (1015/20 k.–1063), magyar király (1060–1063).

Endre király: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól.

Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

A' FEJÉR KÖPENYEG (II. 45–52)

Magyarázatok

Így nyujtózott egykor: egy alkalommal.

nagy rovással kezében: fadarab, melyre az állatok számát faragják be rovátkák formájában.

vizsga szemmel: vizslató, fürkésző.

vasas-németek feküsznek: német katonák állomásoznak.

vőfény: vőfély; lakodalmak ceremóniamestere.

uriásan: úriasan.

elismért: összetévesztett.

bekesét: bekecs, rövid báránybőr kabát.

Nevek

Szalai Benjamín: Kisfaludy Károly.

Lepidusz: Lepidus, Marcus Aemilius (i. e. 89 k.–13) római politikus, katona, a második triumvirátus tagja, Julius Caesar híve; a történeti hagyományban gyenge jellemű, labilis figura.

jutott e már, vagy nem jut e még Cato' sorsára: utalás Cato Censorius (i. e. 234–149) római író, politikus, szónok egyszerű, puritán, földműves életmódjára.

BOR-ÉNEK (II. 52–54)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 201, 345. (*Borének* címmel)

Magyarázatok

kény: szerelmi kékj.

Hunyadnak Őszvedült kőbalmain: Vajdahunyd (Hunyadi János vára Erdélyben).

partvirányi: partvidéke.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Nagy Király alatt: I. (Nagy) Lajos (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

HAZÁMHOZ A' TÁVOLBÓL (II. 54–55)

Magyarázatok

Hunyadnak árnyai: Vajdahunyd (Hunyadi János vára Erdélyben).

Nevek

S*: Toldy Ferenc (BTL, 599)

Attilának: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Lászlónk: Hunyadi László (1431–1457), horvát-dalmát bán, temesi főispán, Hunyadi János fia, I. Mátyás király testvére.

A' KENYERES VITÉZ (II. 55–58)

Magyarázatok

kaur: gyaur; hitetlen (muzulmán kifejezés).

bím-erős: férfias.

bórszedő zsidó: állatbőrrel kereskedő zsidó ember.

Nevek

Tóth Mihály: Tóth Mihály (16. sz.), szegedi főbíró (1543 k.), hajdúkapitány; 1552-ben megrohmozta a törökök által megszállt Szegedet.

Kasztald: Castaldo, Giambattista (1493 k.–1563), itáliai hadvezér, császári tábornok.

VÁD ÉS TETT (II. 59)

Nevek

Zordy: Kisfaludy Károly.

Valódi barát (II. 59)

HUSZÁR-DAL (II. 59–61)

Magyarázatok

szittyai vér: szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép, Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat.

A' BÚVÁR (II. 61–65)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Der Taucher* (1798) című költeményének fordítása.

Magyarázatok

Ballade: ballada (francia); a népköltészetben és a szépirodalomban az epikának egy lírai jegyeket is mutató, tragikus színezetű költői műfaja.

elnyelt vizeket a' Karibdisz' gyomra: Kharübdisz; a görög mitológia egyik tengeri nimfája, aki napi háromszor beszívja, majd kizúdítja a vizet, ezzel halálos veszélybe sodorva a tengerészeket.

habtajt: tajték, felhabzó víz.

pöröly: pörölycápa.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Éjjeli-Álmadozásom (II. 67)

Nagyság (II. 67)

A' KÉT FÉRJ' HITVESE (II. 67–75)

Magyarázatok

Krivánnak üstöke: a Magas-Tátra egyik csúcsa (ma Szlovákia).

Rohoncz: Rohonc; határmenti mezőváros (ma Ausztria).

gyásznyoszolya: halottas ág.

Bagdád: Bagdad (ma Irak fővárosa).

egy nyugvón ült: heverőn.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

CSERHALOM (II. 77–93)

Kritikai kiadás

VMÖM 5., 5, 255. (1825)

Magyarázatok

Cserhalom: az 1068-as cserhalmi ütközetben az országba betörő besenyőkkel szemben Salamon király és László herceg aratott győzelmet.

két végcsúcsos földközi szalkó: talán a gibraltári szoros. (VMÖM 5., 271)

hármás' bérczek: címertani toposz a hármás halom; itt feltehetően a három legmagasabb hegyre történő utalás (Tátra, Mátra, Fáttra).

a' sok dárda bakonnyá: sűrű erdővé.

ki lobogtat kolcsagot: kócsagtollat.

rá vár a' gyenge királyi leánya: I. Béla a pomerániaiak ellen viselt háborúban a lengyel hadak élére állt, és fényes győzelmet aratott; jutalmul a lengyel fejedelem leányának, Richezának kezét nyerte el.

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

bölcs Gejza: I. Géza (Árpád-ház) (1040 k.–1077), magyar király (1074–1077).

Rettenetes László: I. László, Szent (Árpád-ház) (1040 k.–1095), magyar király 1077-től.

Béla: I. Béla (Árpád-ház) (1015/20 k.–1063), magyar király (1060–1063).

Ernyei: Ernyei (?–1074), a krónikás hagyomány szerint Salamon magyar király ispánja, a mogyoródi csatában esett el.

Ozúl: Osul; a mondai-krónikás hagyományban a betörő kunok (besenyők) vezére.

Bátor Opos: (11. sz.) Salamon király vitéze.

Kelendi: László fegyverhordozója. (VMÖM 5., 272)

Árbocz: Árbuz, IV. László király egyik gyilkosának neve, ebben az Árpád-házi Salamon király korabeli szövegben viszont kun névként csak felhasznált elem. (VMÖM 5., 272) A szöveg további vitéz- és leánynevei is fiktív karakterek.

MÁTYÁS DEÁK (II. 93–97)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 865.

Magyarázatok

Cisne latine puer?: Tudsz-e deákul, fiú? (hibás latinsággal).

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc, sciat alter: latin idézet Aulus Persius Flaccus (34–62) római költő és moralista első szatírájából: „a te tudásod mit sem ér, ha más nem tud róla”.

kevessé itt mulatni fog: itt fog tartózkodni (itt fogja mulatni az időt).

Kend most orrot kap: kap az orrára, kikap.

Nevek

Upor László: Upor László (15. sz.), máramarosi ispán (1457–1459).

Hunyady János: (1395–1400 között–1456) hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

László bátyját: Hunyadi László (1431–1457), horvát-dalmát bán, temesi főispán, Hunyadi János fia, I. Mátyás király testvére.

Egy vitézhez (II. 98)

FÁJDALMAK (II. 98–99)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 163, 339. (*Kesergés* címmel)

A' CSÜGGEDŐHEZ (II. 99–101)

Magyarázatok

pór' küszöbén: szegények hajlékában.

rénydís: kitüntető erény.

Nevek

Debreczeni Bárány Ágoston: Bárány Ágoston.

Kis gyermek' halálára (II. 101–102)

BAJJAL MENT, VIGAN JÖTT (II. 102–109)

Magyarázatok

Szűz: Szűz Mária.

bár nem sententiázott is annyit: okoskodott.

„Hosti manu nocere, non lingua licet!”: latin idézet Emanuele Tesauro (1592–1675) olasz írótól és szónoktól: „Amit a kéz bánt, a nyelvnek nem szabad!”

bálásra tért hozzá: éjszakai szállásra.

Difficile est tristi fingere mente jocum!: latin idézet Albius Tibullus (i. e. 54–19) római elégiaköltőtől: „Szomorú elmével nehéz viccelődni!”

egy kosár' terhén: kikoszarazás.

„tempora mutantur!”: az idők változnak! (latin)

kocsiját szánra gúzsoltatta: szánra alakította át.

„O tempora! o mores!”: latin idézet Marcus Tullius Cicerótól (i. e. 106–43): „Mely idők, mely erkölcsök!”

invalidus káplár: rokkant altiszt.

Non multum cures venturi tempora fati: idézet a népszerű középkori latintanításra használt szöveggyűjteményből (*Catonis Disticha* vagy *Dicta Catonis*): „ne aggódj sokat az eljövendő sors miatt” (helyesen: *Nec multum cures venturi tempora fati*) – *Dionisius Cato Erköltsi páros versei ugyan annyi számú 's mértékű magyar versekbe foglalva. A' tanuló magyar ifjuság' számára*, Pest, 1834, névtelen fordító).

bugyrok fejk alatt: batyuk.

Vincere quum possis, interdum cede sodali!: idézet a népszerű középkori latintanításra használt szöveggyűjteményből (*Catonis Disticha* vagy *Dicta Catonis*): „Engedj néha mikor tudnál is győzni” (helyesen: *Vincere cum possis, interdum cede sodali*) – *Dionisius Cato Erköltsi páros versei ugyan annyi számú 's mértékű magyar versekbe foglalva. A' tanuló magyar ifjuság' számára*, Pest, 1834, névtelen fordító).

oderunt hilarem tristes, tristemque jocosi!: latin idézet Quintus Horatius Flaccus 18. episztolájából: „Víg vagy? gyűlöl a bús. Bús vagy? gyűlölnek a vigak.” (Bede Anna fordítása).

deák sententia: latin bölcsesség.

„Heu, patior telis vulnera facta meis!”: latin idézet Publius Ovidius Naso (i. e. 43–i. sz. 17) római költő *Hősnők levelei (Heroides)* című művének 2. darabjából: „Haj, magam által ütött seb fájdalma gyötör!” (Muraközy Gyula fordítása).

„Flectitur iratus, voce rogante Deus”: latin idézet Ovidius *De Arte Amandi (A szerelem művészeté)* című művének 1. könyvéből: „Feldühödött istent megszelidít a fohász.” (Gáspár Endre fordítása).

quod non didici, sane nescire fateri: latin idézet Quintus Horatius Flaccus *Ars poetica* című művéből: „szégyellném ha kisülne: mitsem okultam” (Bede Anna fordítása).

tisztes Lengyel: lassú tempójú vonulós páros tánc, rendszerint ünnepélyek fáklós nyitótáncaként.

minden reverenciánál: hajbókolásnál.

sok szép szentenciákkal: szóvirágokkal.

„*Post nubila Phoebus!*”: „Borúra derű!” (latin mondás).

Nevek

Szalai Benjamín: Kisfaludy Károly.

A' SZÉPEKHEZ (II. 109–110)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 161, 339. (*Tünődés* címmel)

Magyarázatok

tünelmes: tünékeny.

semmi bót: heves érzelmet.

Búcsuzás a' hadiélettől (II. 111)

ERZSÉBET (II. 113–114)

Magyarázatok

Toldy kommentárja Erzsébetről: *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 195.

eldődei: elődei, ősei.

Párducos ifjak: párdúcibőr díszruházatos (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).

Míg Rozgony' mezején Károlynak fegyvere győzvéen: A rozgonyi csata I. (Anjou) Károly (1288–1342) országegyesítő háborújának legjelentősebb csatája volt, melynek során a király 1312. június 15-én a Kassához közeli Rozgony mellett legyőzte Aba Amadé (1240 k.–1311) magyar országbíró, nádor, kiskirály fiainak seregét.

Nevek

Erzsébet: Erzsébet (Árpád-ház) (1292–1338), magyar hercegnő, III. András király lánya.

Endre király: III. András (Árpád-ház) (1265?–1301), az utolsó Árpád-házi magyar király 1290-től haláláig.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Károly: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.

nagy Szerzőnk' hív unokája: II. András (Árpád-ház) (1177 k.–1235), magyar király 1205-től.

A' SZÉP LEÁNY (II. 114–115)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 280, 710. (1825)

KIRÁLYI FÉNY ÉS KEGYELMESSÉG (II. 116–135)

Magyarázatok

Morva Szilézia Luzácia: a Cseh Korona országai, Morvaország, Szilézia és Luzácia (Lausitz).

Mislje várához: Mislza (Dunántúl).

Gálszécbig: Gálszécs (ma Szlovákia).

Botkew mező: mező (dűlő) Sárospatak mellett a Megyer-hegy közelében.

Boldogasszony' fogantatása előtti hétben: Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának ünnepe, december 8.

szent István' temploma: Szent István Székesegyház (Székesfehérvár).

az Isten téged dicsérünk énekeltek: *Tē Deum* (Téged, Isten Dicsérünk); a legfőbb katolikus hálaadó himnusz.

Palotás-asszonyai: udvarhölgyei.

balkezében az ország-almája, jobbában királyi-pálcza: baljában országalma, jobbában jogar (mindkettő uralkodói hatalmi jelkép).

Agnus Dei: Isten báránya (a szentmise állandó, könyörgő része).

toborzán: tivornyázva, mulatozva.

Seneschali hivatal: udvarmesteri, udvarnagyi.

Izraél' fiai: zsidó vallásúak.

roh-fekete: feketés.

almás-fakón: alma nagyságú foltokkal tarkított sárgásbarna ló.

Hainburg: kisváros Alsó-Ausztriában.

Lincz: Linz; Felső-Ausztria tartományi székhelye.

Osztria: Ausztria.

érczerek: érclelőhelyek.

Nevek

Hunyady Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Hunyady János: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Kázmér: IV. Kázmér (Jagello) (1427–1492), lengyel király (1447–1492).

Lengyel-király: II. Ulászló (Jagello) (1352 k. vagy 1362 k.–1434), litván nagyfejedelem, lengyel király.

Ulászló: I. Ulászló (Jagello) (1424–1444), lengyel és magyar király (1440–1444).

Perén István: Perényi István (?–1483 k.), zempléni ispán, királyi asztalnokmester és tárnokmester (1472–1478).

Rozgon Rajnárd: Rozgonyi Rajnárd (?–1472), magyar főméltóság, ispán, tárnokmester.

Zápolya Imre: Szapolyai Imre (?–1487), gróf, főispán, horvát-szlavón bán, nádor; I. János magyar király nagybátyja.

Perén Nemzettség: Perényi család (főrangú magyar nemesi család).

István, fíjával Imrével: Perényi Imre (?–1519), főasztalnokmester, nádor (1504–1519); Perényi István fia, Péter apja.

Húszba bigyjünk: Husz János (1370 k.–1415), cseh pap, egyetemi tanár, vallásreformátor; tanaira épült a huszitizmus.

Rozgon Sebestyén: Rozgonyi Sebestyén (?–1463 után), erdélyi vajda, a Hunyadiak híve; Rozgonyi István vajda fia.

Akzomit: Aksamit, Peter (1400 k.–1458), cseh huszita vezér, Sárospatak mellett esett el.

Tbalafúz: Talafúz, Ján (?–1458), cseh huszita vezér.

Egri Püspök; Gábor: Rangoni Gábor (1420 k.–1486), veronai születésű egri püspök (1476-tól), bíboros (1477-től); 1479-ben visszatért Itáliába.

Nápolyi Beatrix: Beatrix (Aragóniai) (1457–1508), magyar királyné, I. Mátyás király felesége.

Nagyapád: Újlaki Miklós (?–1477), magyar főúr, macsói és szlavón bán, erdélyi vajda (1444–1465), Bosznia királya (1471–1477); Perényi István apósa.

Ferdinand Nápolyi Király: I. Ferdinánd (Aragóniai) (1423–1494), nápolyi király, I. Mátyás magyar király apósa.

a' Nápolyi Király' fja: IV. Frigyes (Aragóniai) (1452–1504), Nápoly királya 1496 és 1501 között; Beatrix magyar királyné testvére.

Ujlaky Miklós: Újlaki Miklós (?–1477), magyar főúr, macsói és szlavón bán, erdélyi vajda (1444–1465), Bosznia királya (1471–1477); Perényi István apósa.

Báthory István; Gereb Mátyás; Thuróczy György; Ország László; Palóczy Imre; Hederváry Miklós; Magyar Balázs; Túz; Frangepán; Pongrácz: Báthory István, ecsedi (?–1493), hadvezér, erdélyi vajda; Gereb Mátyás (?–1493), horvát, dalmát és szlavón bán (1482–1490), hadvezér; Thuróczy György (?–1492 után), királyi főpohárnokmester (1488–1492); Ország László (?–1493 után), királyi főlovászmester (1484–1493), Ország Mihály nádor fia; Palóczy Imre (?–1482 után), királyi főpohárnokmester; Hederváry Miklós (?–1492 vagy 1493), királyi tárnokmester; Magyar Balázs (1410 k.–1490 után), a Fekete Sereg hadvezére; Laki Túz Osvát (1437 k.–1499), zágrábi püspök (1465-től); Frangepán István (?–1481), horvát, dalmát és szlavón bán; Pongrácz János (?–1476), I. Mátyás király unokatestvére, hadvezér, erdélyi vajda (1462 és 1476 között többször).

Szilágyi Erzsébet: (?–1483 vagy 1484), Hunyadi János felesége, Hunyadi László és I. Mátyás király anyja.

Vetésy Olbert: Vetési Albert (1410 k.–1486), megyéspüspök, diplomata.

Nyirkálló Tamás: Nyirkállai Tamás (?–1484 után), I. Mátyás király kancelláriai jegyzője (1476-tól).

Vérrel: Vér András (?–1507 előtt), békési birtokos, Szilágyi Erzsébet udvarnok (1471 k.).

Hinko Herczeg: Hynek (Podjebrád) (1452–1492), cseh herceg, I. György cseh király fia, I. Mátyás magyar király sógora.

Podiebrád György: I. György (Podjebrád) (1420–1471), cseh király (1458–1471).

Fridrik Császár: III. Frigyes (Habsburg).

László: Hunyadi László (1431–1457), horvát-dalmát bán, temesi főispán, Hunyadi János fia, I. Mátyás király testvére.

Galeoti: Marzio, Galeotto (1427–1497 k.), latin nyelven alkotó olasz humanista író.

Zsigmond: Zsigmond (Luxemburgi) (1368–1437), magyar király (1387-től), német–római császár (1433-tól).

Kinizsy Pál: Kinizsi Pál (?–1494), hadvezér.

Fridrik Császár: II. Frigyes (Hohenzollern) (1712–1786), porosz király (1740–1786).

ÉNEK A' MAGYAROKHOZ (II. 135–136)

Magyarázatok

Szajnat Temzét: Szajna, Temze (Párizs és London folyói).

Zríny' és Hunyad' nyomán: a Zrínyiek és Hunyadiak nyomán.

Ádrián 's Boszporokon: az Adriai-tenger és a Boszporusz (Európát Ázsiától elválasztó tengerszoros a Márvány- és a Fekete-tenger között).
hármás bércz 's kettős kereszt: a magyar címer fő szimbólumai.

Nevek

***: Helmeccy Mihály (BTL, 593)
Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Petrózai Trattner Mátyás' betűivel: Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász.

1827

AJÁNLÁS (II. 148)

Nevek

Cziráky Antal: Cziráky Antal Mózes (1772–1852), gróf, országbíró, jogtörténész, akadémikus.
Battyányi Mária: Batthyány Mária (1783–1840), grófnő, Cziráky Antal Mózes országbíró második felesége.

A' SZISZEKI GYŐZŐDELEM (II. 149–167)

Magyarázatok

1593: 1593. június 13-án kezdte ostromolni Telli Hasszán boszniai pasa a Zágráb vármegyei Sziszek várát, de június 22-én súlyos vereséget szenvedett a felmentő seregektől; ez a tizenötéves háború kezdete.

Bosznyábul: Boszniából.

római fokhely: emporium, vagyis kereskedelmi, illetve forgalmi központ.

Molnár Dict.: Szenci Molnár Albert *Dictionarium Latino-ungaricum* című latin–magyar szótára (Nürnberg, 1604).

Handelsstadt: kereskedőváros.

lábto: létra (a 'Leiter' ugyanez németül).

Károl-Vár: Károlyváros (ma Horvátország).

csőves sereg: tüzéség.

Bányalukába: Banja Luka (ma Bosznia-Hercegovina).

csöppüs elegy nép: csepűs, tarka, alja népesség.

a' zászlókat Sophiának ajándokul: elkobzott hadi lobogókat hadizsákmányul (a Hagia Szophia a szöveg korában a legfőbb isztambuli mecset).

a' nagy hét tornyu piarczra: a Héttoronyba; Isztambul délnyugati szomszédságában, a Márvány-tenger partján fekvő héttornyú erőd, mely többek között börtönként szolgált.

másfél száz Karniol őrzött: Karniola tartományának lakosai (ma Szlovénia).

részutra hasított: kettéhasította.

a' falnak felszeri csucscsán: tetején.

görbevas: görbe pengéjű török kard.

lélekvesztő zsinag: selyemzsinór; a szultáni halálbüntetés (megfojtatás) eszköze.

Vukovin, Petrínia, Szelin: észak-horvát központok.

Turopol: Turopolje; község Horvátországban.

Monoszló: község Veszprém megyében.

hejazó: fennhéjázó.

Emberem a' Frankság: a frankok a szövetségeseink.

Zágrábot elejtnem ináru! térdre kényszerítenem.

Pozsgábul: Pozsega megyéből (ma Horvátország).

aszszu haraszt: száraz avar.

Nevek

tündöklő Lajos és Mátyás: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király; I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Színán: Sinan (1520 k.–1596), albán születésű török nagyvezér.

Haszán: Telli Hasszán (1530 k.–1593), boszniai török pasa.

Murát: III. Murád (1546–1595), oszmán szultán 1574-től.

Kálmán: Kálmán (Árpád-ház) (1074–1116), magyar király (1095–1116).

Juracs: Jurák Balázs (16. sz.), 1593-ban Sziszek várának védője, (zágrábi kanonok?).

Fintics: Fintics Mátyás (?–1593), zágrábi kanonok, 1593-ban Sziszek várának védőjeként az ostromban halt meg.

Nádasdi: Nádasdy Ferenc (1555–1604), báró, hadvezér, főlovászmester; Báthory Erzsébet férje.

Enyingi: Török István, enyingi (1564–1618), királyi tanácsos, hadvezér, pápai várkapitány; Török Bálint unokája, az enyingi Török-család vele halt ki.

Erdődi Tamás: Erdődy Tamás (1558–1624), gróf (1607-től), hadvezér, horvát bán, étekgógómester, tárnokmester, Varasd vármegye főispánja.

Tabi: Tahy István (?–1601), hadvezér, Belső-Szolnok vármegye főispánja (1601).

Dersfi: Dersffy Ferenc (?–1609?), hadvezér, főpohárnok (1608-tól), Sáros vármegyei főispán (1596–1609).

Turóczy: Thuróczy Benedek (?–1616), katona, horvát-szlavón bán (1615–1616).

Draskovics: Draskovics János (1550–1613), báró, hadvezér, horvát bán (1596–1606), tárnokmester (1610–1613).

Forgács: Forgách Zsigmond (1565–1621), nógrádi főispán (1592–1621), főpohárnok, tárnokmester, országbíró, nádor (1618–1621); gróf Forgách Ádám (1601–1681) apja.

Szeghegyi; Kerekes; Paradízi; Ligeti; Juranics László; Jussuf Aga; Siklósi: katonák, valószínűleg fiktív karakterek.

Memi Bég: Memi bég (?–1593), szadzszákbég; a nevéhez kötődik a pécsi Memi pasa dzsámija.

Kurt Bég: Kurd bég (16. sz.), török katona, Ferhád pasa fia, vulcitrini bég (1593 k.).

Német Császár: II. Rudolf (Habsburg) (1552–1612), német–római császár (1576–1612), I. Rudolf néven magyar király is (1576–1608).

Mahomet: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Szolimán: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

Mehemet: Mehemed bég (16. sz.), hercegovinai török bég 1593 k.

A' BOLDOG FÉRJ (II. 167)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' VÍGJÁTÉK (II. 167–179)

Magyarázatok

minden jónak kútfeje: forrása.

oszloprul álmodoz: halhatatlanságról (emlékoszlopról).

fontosan: fontoskodva.

sphaerák'fia: egek fia.

A' CSÁKÁNYI VÉRMENYEKZŐ (II. 179–184)

Kritikai kiadás

KFMM, 105, 766. (1823)

Magyarázatok

Csákány: mezőváros Vas megyében, közel a Rábához (ma Nagycsákány). (KFMM, 772)

olajbég: alajbég; a török lovasság (szpáhik) helyettes parancsnoka.

fennakadva dobbantában: megdöbbenésében.

bús harczában: bósz, haragos. (KFMM, 773)

lest hány: csapdát állít. (KFMM, 773)

Nevek

Hasszán: Hasszán (pasa) (16. sz.), szigetvári pasa (1538 k.).

ÉLÉS A' JELENVALÓVAL (II. 185–186)

Magyarázatok

részcsülj Cythére' Istenítő kedvében: Küthéra annak a szigetnek a neve Ciprus mellett, ahol a szerelem istennője, Aphrodité először a szárazföldre lépett.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

NEFELEJCS (II. 186)

Nevek

Mike: azonosítatlan szerző.

HAZÁMHOZ A' TÁVOLBÓL (II. 187)

Magyarázatok

Tessedik Ferenc ebben az időben gróf Apponyi Antal nagykövet magántitkáráként Párizsban tartózkodott. (BTL, 626)

A' BARÁTSÁG EREJE (II. 187–188)

Magyarázatok

eggy az éggel: egyedül az éggel.

Sem Theszeusz az ór ebbel: Thészeusz elkíserte Peirithooszt Épeiroszba a molosszosok királyának leányáért. A király úgy határozott, hogy leánya minden kérőjének meg kell küzdenie a kutyájával, Kerberossal, és az nyeri el a leány kezét, aki a kutyát legyőzi, de amikor megtudta, hogy Peirithoosz és társa nem kérték a lányt, hanem elrabolni, elfogatta őket. Peirithooszt széttépte a kutyával, Thészeuszt pedig fogolyként őriztette házában.

Oreszt és Pyladesz: Oresztész és Püladész görög mitológiai hősök, legendás barátok.

A' FELLEGEKHEZ (II. 188–189)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 166, 340.

JÓ BARÁT' INTÉSE BARÁTJÁHOZ (II. 189–191)

Magyarázatok

A' gyarlóságnak – Asszony a' neve: idézet William Shakespeare *Hamlet, dán királyfi* (1601) című drámájából.

Egész Magad' ne áldozd Cypriának: Aphroditének.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' KEGYESHEZ (II. 191)

Nevek

Sédel: Toldy Ferenc.

TOKAJ (II. 192)

Magyarázatok

Tessedik Ferenc ebben az időben gróf Apponyi Antal nagykövet magántitkáráként Párizsban tartózkodott. (BTL, 626)

SÓLYMOS DEZSŐ (II. 192–197)

Magyarázatok

közönség: közösség (a község lakosai).

Bécsnek vívásánál: Bécs ostromakor (1485).

Mosony: Moson; község a nyugati határszélen.

Megbékült végre a' két rész: Pozsonyi béke (1491).

mécs-ágashoz támaszkodva: gyertyatartó oszlophoz.

az első látás csalóka: csalóka.

Kuruczok: a történetíró Bél Mátyás (1684–1749) szerint Dózsa lázadó parasztjainak 'crux' ('kereszt', 'keresztes') elnevezéséből származik a kuruc szó.

Nevek

Hunyady Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Hunyady: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

IIik Ulászló: II. Ulászló (Jagelló) (1456–1516), cseh és magyar király (1490–1516).
Ausztriai Maximilián: I. Miksa (Habsburg) (1459–1519) német–római császár, német király, Ausztria főhercege.
Dózsa György: (1470 k.–1514) az 1514-es parasztháború vezére.

KÉRELEM (II. 198–199)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 304, 745. (1826)

EGY VÁR-OMLADÉKRA (II. 199)

Magyarázatok

Tessedik Ferenc ebben az időben gróf Apponyi Antal nagykövet magántitkáráként Párizsban tartózkodott. (BTL, 626)

ELTE (II. 199–206)

Magyarázatok

romános: regényes.

Moravnak szóke árja: Nagy-Morava; szerbiai folyó.

Nissza: Niš (Nissza); Szerbia egyik legnagyobb települése.

Büszkén fénylik már a félhold: az Oszmán Birodalom jelképe (a török félhold).

ércz-sorát: fegyvereseinek hadát.

Haemosz: Haemus (Hémosz); a Balkán-hegység latin neve.

közepén a bús piarcznak: csatátérnek.

Nevek

Hunyad: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Murat: II. Murád (1404–1451), oszmán szultán 1421-től.

Ízsa-bég: Iszhák bég (15. sz.), oszmán katona és kormányzó, 1414 és 1439 között Bosznia első muzulmán kormányzója.

A' SZERELEMHEZ (II. 207–209)

Magyarázatok

Ikarus' szárnyán repül: Ikarosz Daidalosz fia a görög mitológiában, aki repülni szeretett volna, de apja intése ellenére túl közel szállt a Naphoz, viaszból összerakott szárnyai így megolvadtak, ő pedig a tengerbe zuhant.

Fukor lelkü: fukar.

'S elnyered a peralmát: utalás Erisznek, a viszály istennőjének aranyalmájára, melyet Párizs királyfi Héra, Pallasz Athéné és Aphrodité közül az utóbbinak ítélte oda, mert Aphrodité a legszebb földi nő, Helené szerelmét ígérte neki cserébe; a döntésből hatalmas ellenségeskedés támadt.

Thézésusnak mentsége lesz Minotáurus' kertjébe: Thézeusz Athén hősi királya a görög mitológiában, a félig ember, félig bika formájú vad Minótauros legyőzője, akit az emberek elől egy labirintusba rejtettek.

HAZÁMHOZ (II. 209–212)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

FÖLDI MENNY (II. 212)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 290, 727. (1825)

A' BETEGEK (II. 213–223)

Magyarázatok

piócázstatja magát: orvosi piócákkal kúraltatja magát.

én vagyok az ülő, mellyen edzik fegyveröket: ülő; nagyobb vastuskó, melyen a kovácsműhelyben a kovácsolandó vasdarabot megmunkálják.

Tek. úr!: tekintetes (nagy tekintélyű, tisztelendő) úr; személyek és testületek címzetes megszólítása.

házi-barátnak: szeretőnek.

Aesculáp: Aszklepiosz; a gyógyítás istene a görög-római mitológiában.

Nevek

Brown: John Brown (1735–1788), skót orvos, a róla elnevezett módszer (brownianizmus) kidolgozója; terápiája az ingerek mérséklésére, illetve fokozására irányult, ezért pl. alkoholt és ópiumot is alkalmazott.

Mesmer: Franz Anton Mesmer (1734–1815), német orvos, csillagász, pszichiáter, pszichológus.

Hahnemann: Christian Friedrich Samuel Hahnemann (1755–1843), német orvos, a homeopátia rendszerének kidolgozója.

Hufeland: Christoph Wilhelm Hufeland (1762–1836), német orvos.

PHANTÁSIA (II. 224)

Kritikai kiadás

KFMM, 141, 890. (*Derú* címmel, 1825)

Magyarázatok

heszperi csillagként: eszhajnalcsillagként (Heszperosz).

TÜNDÉRVÖLGY (II. 224–246)

Kritikai kiadás

VMÖM 5., 27, 313. (1825)

Magyarázatok

rege: mesés, mitikus történet.

Bendegúz: Mundziuch (a Bendeguz névalak elírásán alapul) hun nagyfejedelem Attila apja a mondai-krónikás hagyomány szerint, melyet leginkább Kézai Simon gesztája (*Gesta [Hunnorum et] Hungarorum*, 1282 k.) közvetített tovább az utókor számára. (vö. KFMM, 724)

Csaba: a krónikás-mondai hagyomány szerint Csaba királyfi Attila hun uralkodó legkisebb fia.

Döngöre: Vörösmarty saját névalkotása. (VMÖM 5., 324)

Karadó: Kharaton a krónikás-mondai hagyományban a hunok első királya. (VMÖM 5., 324)
ádázban: dühödtségében.
kiterjed a' földön: kiterül.
letépi párduczát: párducbőr díszruháját (vö. a párducos Árpád korabeli toposzával).
temérdek testével: súlyos.
ravatalt tevének halmára: fából épített síremléket.
aggott: meggyötört.
'S magát búcsút vévén Ragadóra veti: Csaba eposzi hátaslova Ragadó. (VMÖM 5., 324)
körmölni ment Csabát: szétkarmolni, széttépni.
Czedrus: cédrusfa (az örök élet szimbolikus növénye).
a' körbe robbana: a küzdőtérré.
fenébben: még vadabbul.
apolgatván viszi: óvva, vigyázva (ápolgatván).

TOLLAGI JÓNÁS MINT HÁZAS (II. 248–259)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 5., 397.

Magyarázatok

a' helység' oszlopival: oszlopos tagjaival, előljáróival.
szerelmes manipulatioért: manipulációért, mesterkedésért.
salvét adtak: köszöntöttek.
a' mozsarakat is elperzselték: elsütögették a mozsárgyúkat.
Az ember kiül a' polczra: a nyilvánosság elé áll.
Én házi jusomra provocálván positurába tettem magamat: én a házigazda jogaira hivatkozva fenyegetően léptem fel.
hadi stratagemáját: haditervét.
pictus masculus: merő gyávaság, ügyetlenség (báb, játékba).
practicus: rutinos.
qua férj: mint férj.
habeálgatni akar: befolyásolni.
quietáltatom: lenyugtázom.
sententiát mondani: bölcsességet.
ki dióra, ki márijást, ki vojítát, ki filkót, ki oplitánt 's ezt megunván, ki durnit, ki kopkát, ki putát, ki harminczegyvet, ki czapárit: különböző kártyajátékok felsorolása.
mint hajdan a' histriók: színjatszók.
lábán pillangós czipe: szalagos cipő.
képemre egy éktelen orrú lárvét kötöttek: maszkot.
dajna: tenyeres-talpas dáma.
ha nyilván nem teszi: nyilvánosan.
midőn ruhám rókát kapott: megpörkölődött.
Pál' fordulása napján: január 25, a keresztényeket üldöző Saul megtérése Pál apostollá. (ApCsel 9,1–30)

Nevek

Szalai Benjamin: Kisfaludy Károly.

EPEDÉS (II. 259–260)

Kritikai kiadás

KFMM, 88, 672. (*Bú kél velem...* címmel, 1821)

VILÁGI DOLGOK' FORGANDÓSÁGA (II. 260–264)

Magyarázatok

Libyssza: Libüssza (ma Gebze), kikötőváros Törökországban a Márvány-tenger partján.

Boeótiában: Boiótia; Görögország egyik fontos közigazgatási egysége.

'S Ardenna egy varázs Tibúrrá változik: az Ardennek erdős régió főként a mai Belgium és Luxemburg területén; Tibur (ma Tivoli, Olaszország) ókori római város, kedvelt pihenőhely.

Bosphorusz: Boszporusz; Európát Ázsiától elválasztó tengerszoros, amely a Fekete-tengert a Márvány-tengerrel köti össze.

Nájaszit: najádjait; a najádok a források, a kutak, a folyó- és állóvizek nimfái.

Bauciszok'tanyáin: Philémon és Baucisz idős házaspár, akik megvendégelték az álruhás isteneket, azok pedig cserébe szerény kunyhójukat templommá változtatták.

Árkádi szép magány: Árkádia a görög-latin költészetben az idilli boldogság, a gondtalan pásztorélet országa; eredetileg pásztor nép által lakott vidék Görögországban.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Krezus: Kroiszosz (i. e. 6. sz.), legendásan gazdag lüdiai király.

Hannibal: (i. e. 247 k.–183) karthágói hadvezér.

Scipiók: Scipio-család; ókori római család, a Cornelius-nemzetség tagja.

A' tisztes arczu Kátók: Cato Censorius (i. e. 234–149), római író, politikus, szónok, censor; Cato Uticensis dédapja; Cato Uticensis (i. e. 95–46), római politikus, sztoikus filozófus, író, szónok; Cato Censorius dédunokája.

Nagy lelkü Kódruszok: Kodrusz (i. e. 11. sz.), mitikus athéni király, az önfeláldozó hazaszeretet jelképe.

Tűzvérü Kokleszek: Horatius Cocles, Publius Cocles (i. e. 6. sz.), római hős, valószínűleg mitológiai alak.

Plátók: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

Homeruszok: Homérosz (i. e. 8. sz.), görög költő.

Márók: Publius Vergilius Maro (i. e. 7–19), római költő.

Sophokleszek: Szophoklész (i. e. 496 k.–406 k.), görög drámaíró.

Tituszok: Titus, Flavius Vespasianus (39–81), római császár 79-től.

Nerók: Nero (37–68), római császár (54–68).

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

KATONA-DAL (II. 264–265)

Nevek

Sédel: Toldy Ferenc.

BÁCSKAI NÉPDAL (II. 265–266)

Kritikai igényű szövegkiadás

VMM, 42. (*Bácskai regedal. Szerb eredetije 1705-ből* címmel)

VMVM, 519.

Magyarázatok

Therese Albertine Louise von Jakob (1797–1870), a Talvj művésznévű német íróő *Volkslieder der Serben* című gyűjteményét (I–II., Halle, 1825–1826) ismerte Vitkovics, ő adta kölcsön Toldy Ferencnek, s ennek révén ismerhette meg Bajza is. (BTL, 599) Bővebben: VESZELINOVICH 1944.

bácsi szekereseik: bácskai; Bácska a Duna–Tisza közének déli részén terül el, a mai Magyarország és Szerbia területén.

Jankovácz: Jankovac (szerb); magyarul Jánoshalma, város a Bácskai-löszhát és a Kiskunság találkozásánál.

kerék-táncz: körtánc.

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

SCHILLER AZ Ő BARÁTIHOZ (II. 266–267)

Forrás

Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *An die Freunde (A barátokhoz)*, 1803) című versének fordítása.

Magyarázatok

világ' piarczán: színpadán.

Themze' partjain: Temze; London folyója.

szent Péter' csuda temploma: a római (vatikáni) Szent Péter-bazilika, a római katolikus egyház legfontosabb temploma.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

EMLÉKÜL (II. 267)

Nevek

B.: azonosítatlan szerző.

HOLLÓKŐ (II. 268–273)

Magyarázatok

a' Mohácsi gyásznap után: a mohácsi csatavesztés napja, 1529. augusztus 29.

több századok előtt a' rettenetes tatárjárásban: 1241–1242.

aggbóhónak: vén bolondnak.

Ipoly: folyó Szlovákiában és Magyarországon, a Duna egyetlen bal oldali mellékfolyója Magyarországon.

ott bátorságban van: biztonságban.

lélek-vásáron: emberpiacon.

Nevek

Szolimán: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

Ferdinand király: I. Ferdinánd (Habsburg) (1503–1564), magyar és cseh király (1526-tól), német-római császár (1558-tól).

Csáky Imre: Csák Imre (16. sz.), Hollókő várának kapitánya, 1552-ben ellenállás nélkül adta át a várat a töröknek.

Eunoch Basa: Ali pasa (?–1557), török hadvezér, budai, majd boszniai pasa.

Saaghy Andor: a fiktív karakter mintája Sággy András, Hollókő várának védője (1552 k.).

Zápolya: I. János (Szapolyai) (1487–1540), erdélyi vajda, 1526-tól magyar király.

A' VILÁG' PANASZA (II. 274)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

HOMONNA VÖLGYE (II. 274–299)

Kritikai kiadás

VMÖM 7., 272, 532. (*Hábador* címmel, 1826)

Magyarázatok

Horva: egyedi névalkotás a valószínűleg Anonymus krónikájában (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) talált horka méltóságnévből. (VMÖM 7., 560)

fenyérék' balmain: fenyőerdőktől borított magaslatokon. (VMÖM 7., 560)

Kendi: egyedi névalkotás a valószínűleg Anonymus krónikájában talált kende méltóságnévből. (VMÖM 7., 561)

láttam vitorlás műszerét: alkotmányát, szerkezetét.

Meótis: Azovi-tenger (Meotisz); Kézai Simon krónikájában (*Gesta [Hunorum et] Hungarorum*, 1282 k.) Hunor és Magor a meotiszi ingoványban barangolva házasodtak meg mindkettlen, s váltak a magyarok és hunok (mondabéli) ősapjaivá.

tornyozott sziklák: vártornyos sziklák (VMÖM 7., 561).

Tarczal: Anonymus krónikájából vett névalak. (VMÖM 7., 561)

bármí részeget: baromi, állati részeget. (VMÖM 7., 561)

szüből kedvelek: szüből.

kitartja Hábadort: táplálja. (VMÖM 7., 562)

enyhelyet: sírhelyet. (VMÖM 7., 562)

A' PÉNZ (II. 299–300)

Magyarázatok

teményét: javait (terményét).

gyászmartján: partján (szélén).

Orkusz' Undok szörnye: Hádész, az alvilág istene.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

HORTENZIA' BÚCSÚDALA (II. 301)

Magyarázatok

vous me quittez pour aller a la gloire: Sophie Rostopchine (1799–1874) orosz származású francia íróő *Des Graces. Les adieux (Gráciák búcsúzása)* című sanzonjának első sora, a szöveg ennek fordítása; helyesen: „Vous me quittez pour aller a' la gloire”.

fen tisztkörödben: magas, fenséges rangodban.

Nevek

S. Tézsi: azonosítatlan szerző.

A' TEMETŐBEN ANDALGÓ (II. 301–302)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' BOLDOG PILLANAT (II. 302)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 161, 339. (*A lányka pillantata* címmel)

AZ ÉLET' VEZÉREI (II. 302)

Forrás

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Die Führer des Lebens* (az első címváltozat 1795-ben: *Schön und Erhaben*) című költeményének fordítása.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' versenygő szív és ész (II. 303–304)

A' NAPHOZ (II. 305–306)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' MOHÁCSI NAP' HARMADIK SZÁZADÁN (II. 307–308)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 207, 346. (*Andalgás* címmel, 1826)

Magyarázatok

gyászlep: gyászlepel.

Petrózzai Trattner Mátyásnál: Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász.

AJÁNLÁS (II. 318)

Magyarázatok

arany sarkantyús vitéz: aransarkantyús vitéz; formális lovagrend, melynek tagjait a magyar király a koronázáskor avatta fel egy díszkarddal (feltehetően I. Károly uralkodásától); a felavatottak jogosultak voltak arany(ozott) sarkantyút hordani.

aranykulcsos: kamarás; eredetileg az uralkodó személyes szolgálatára rendelt köznemes, 1526-tól formális udvari méltóság, a király által adományozott tisztség, amelynek díszjelvénye egy aranyrojtón függő aranykulcs.

Nevek

Végh István: (1763–1834), a Helytartótanács tanácsosa (1787-től), Baranya vármegye főispáni helytartója (1805-től), majd főispánja (1807-től), második koronaőr (1825–1834), a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja (1830); Végh Péter koronaügyész fia, gróf Almásy Amália férje.

Almásy Amália: Almásy Amália Terézia (1772 k.–1827), grófnő, Végh István országbíró felesége.

REZEK' MAGYARÁZATJA (II. 319–323)

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Zalán: Anonymus *Saladusként* nevez meg egy honfoglalás előtti, a Duna-Tisza közén uralkodó idegen vezért krónikájában (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.).

Etele: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Huba: Huba (9. sz.), Anonymus szerint a hét honfoglaló magyar vezér egyike.

MESSZE KERESETT ÉS KÖZEL TALÁLT (II. 324–346)

Magyarázatok

mox datura progeniem vitiosiore: idézet Quintus Horatius Flaccus *Ad Populum Romanum* (*A rómaiakhoz*) című költeményéből, Lator László fordításában: „s mi náluk is silányabb / atyjai még gonoszabb fiaknak”. (HORATIUS 1961, *Carminum liber tertius: Az énekek harmadik könyve*, 6, 204–205)

bürok-poharat: méregpoharat.

magok az Istennék czívódtak a' szépség' hiu dijáért: Erisznek, a viszály istennőjének aranyalmáját Párisz királyfi Héra, Pallasz Athéné és Aphrodité közül az utóbbinak ítélte oda, mert Aphrodité a legszebb földi nő, Helené szerelmét ígerte neki cserébe; a döntésből hatalmas ellenségeskedés támadt.

A' Mennydörgető elnémula hitvese' nyelvfergetegétől: a mennydörgető Zeusz hitvese Héra a görög mitológiában.

Herkules rokkát pergetve Omphale' lábainál fetrengett: Omphael Lüdia királynője, ő veszi meg Héraelészt (Herkuleszt) rabszolgaként Hermésztől a görög mitológiai hagyomány szerint; megalazza, női ruhában járhatja, és rokkázásra kényszeríti.

experto crede Ruperto: „a tapasztalt Rupertusnak higgy” (latin), azaz: hidd el annak, aki már tapasztalta; szállóige Publius Vergilius Maro *Aeneis* című műve nyomán, 11. ének, 283. sor.

recognoscitronia kell előbb: meg kell vizsgálnia előbb.

kérdezett kandian: kíváncsiskodva.

mint egy színváltozottra felfel tekintettem: utalás a tanítványok áhítatára Jézus Krisztus színváltozásakor (Mt 17,1–9).

Senki se tudja, hogy én váltogatva a' maga közelléte' mennyországában, 's távolléte' poklában, egyszerre Kasztor és Pollux vagyok: Castor és Pollux Léda spártai királynő ikrei, a példás testvéri szeretet megtestesítői a görög mitológiában; egyikük halandó, másikuk isteni, ezért váltották egymást az alvilágban.

függőket: fülbevalókat.

czímrollját: címszerepét.

szabadbilét: szabadjegy.

toborzan: katonásan, lelkesülten.

csomó: csomag, holmi.

Anti christus: Antikrisztus.

regharmattal: reggeli harmattal.

savior-vivre-je: jó modora (francia).

fürdésidő: a gyógyfürdőzés ideje.

Adóniszi alak: szépséges, csodálatos.

Samskrittet: óindiai nyelvet (szanszkritt).

latán: latin.

Borghesei bajnok': Borghese-vívó, Borghese-gladiátor; ókori görög, életnagyságú epheszoszi márványszobor (i. e. 100 k.).

galvánoztatásával: galvánoz; elektromosságot vezet bele (kísérletezési forma).

megfogat nélkül való szavak: megfoghatatlan (meghatározhatatlan).

gépelyművek: gépi szerkezetek, masinák.

Illi robur et aes triplex / Circa pectus erat, qui fragilem truci / Commisit pelago ratem: idézet Quintus Horatius Flaccus *Navem prosequitur, qua Vergilius Athenas vehebatur* (*A Vergiliust Athénba vívő hajóhoz*) című költeményéből, Weöres Sándor fordításában: „Tölgy s háromszoros érc borult / annak szíve köré, aki a kis hajót / vad tengerre vetette ki [elsőként]” (HORATIUS 1961, *Carminum liber primus: Az énekek első könyve*, 3, 62–63)

Votivá paries indicat humida / Suspendisse potenti / Vestimenta maris deo: idézet Quintus Horatius Flaccus *Ad Pyrrham* (*Pyrrhához*) című költeményéből, Orbán Endre fordításában: „Temp-lomi fal, kegyes / táblám hirdeti, hogy víztatott ruhám / függ már, mit felajánltam / néked, erős tenger ura.” (HORATIUS 1961, *Carminum liber primus: Az énekek első könyve*, 5, 68–69)

Nevek

P. M.: Paziazi Mihály.

Sokrates: Szókratész (i. e. 469–399), görög filozófus.

Homernél: Homérosz (i. e. 8. sz.), görög költő.

Rossini: Gioachino Antonio Rossini (1792–1868), olasz zeneszerző.

Mozart: Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), osztrák zeneszerző.

Beethoven: Ludwig van Beethoven (1770–1827), német zeneszerző.

Weber: Carl Maria Friedrich Ernst von Weber (1786–1826), német zeneszerző.

Shakspeare: William Shakespeare (1564–1616), angol drámaíró, költő.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805), német esztéta, költő és drámaíró.

Cató: Cato Censorius (i. e. 234–149), római író, politikus, szónok, censor; Cato Uticensis dédapja.

Salamon: Salamon (i. e. 990 k.–931 k.), Izrael harmadik királya, uralkodott kb. i. e. 970–931 között.

Helvetius: Claude-Adrien Helvétius (1715–1771), francia materialista filozófus.

Lavater: Johann Kaspar Lavater (1741–1801), svájci német író, lelkész, a fiziognómia elméletének kidolgozója.

Mithridates: VI. Mithridatész (i. e. 135 k.–63), az ókori anatóliai Pontosz királya.

VITÉZ TÚRI GYÖRGY' ÉNEKE (II. 347)

Magyarázatok

1648: Thury György 1519 és 1571 között élő végvári vitéz, Várpalota, majd Kanizsa kapitánya, Bars vármegye főispánja. E történeti személy azonban legfeljebb mintája lehet egy 1648-ban „éneklő” katonának, aki bár szintén végvári vitéz, de száz év választja el a másiktól. A dátumozás (1648 az 1548 ellenében) ugyanakkor nem elírás az *Aurorában*; erről a problémakörről külön tanulmány értekezik (Horváth János: *Thury György éneke*, Irodalomtörténet, 1914/6–7., 393–401). Ezek alapján a szöveg minden szereplőjét fiktív, a legendák hagyományából vett alakként kezeltük.

A szöveg háttéréhez, forrásához l. Csörsz 2019, 70.

A' MAGYAR KÖLTŐ (II. 347–348)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 7, 281. (1827)

A' ZÁPOR (II. 348–349)

Kritikai kiadás

KFMM, 111, 779. (*Zápor* címmel, 1823)

Magyarázatok

Románcz: a balladával rokon, elégikus hangvétellű, nem tragikus végű epikolírai alkotás.

AZ IGAZ MAGYAR LEÁNY (II. 349–350)

Magyarázatok

törzsöknek: nemzetségfának.

derek: deres reggelek.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' VÁNDOR IDEGEN (II. 350–351)

Nevek

Helmeczy: Helmeczy Mihály.

PIPADAL (II. 351–352)

Kritikai igényű szövegkiadás
KKVM, 858.

Magyarázatok

nem méz: nem mézes-mázos.

Domingóból: Szent Domingó szigetéről (ma: Dominikai Köztársaság).

Bátoriak alatt: a Báthory-család erdélyi fejedelemségének idején, a 16. században.

Nevek

Szalai Benjamin: Kisfaludy Károly.

Pane Roman: Pané, Ramon (15. sz.), spanyol szerzetes, az első Amerikában írt úti beszámoló szerzője.

Nicot János: Jean Nicot (1530–1604), francia tudós, Franciaország portugáliai nagykövete tette népszerűvé a szivarozást Franciaországban (róla nevezték el a dohánytermékekben található 'nikotin' vegyületet is).

IZÉHEZ (II. 353)

Kritikai kiadás
KFMK, 553.

Magyarázatok

Izéhez: valószínűleg Szirmay Antal (1747–1812) zempléni történetíró, levéltáros és udvari tanácsoshoz. (Bővebben: KFMK, 556)

Beszékédi: a Kárpátok egyik hegyvonulata, itt melléknévi szerepben. (KFMK, 556)

A' HAZÁHOZ (II. 353–354)

Kritikai kiadás
KFMM, 140, 881. (*A' szabadsághoz* címmel, 1825)

ÖRÖMANYAI KIVÁNAT (II. 354)

Nevek

Sz. GrófM. M.: azonosítatlan szerző (gyaníthatóan gróf székhelyi Mailáth Mária).

ALKONYI DAL (II. 354–355)

Kritikai igényű szövegkiadás
KKVM, 858. (Toldy Ferenc 1831-es Kisfaludy-összkiadásában *Alkonyatkor* címmel.)

EPEDÉS (II. 355–356)

Kritikai igényű szövegkiadás
BJÖM 1., 170, 342.

HAJKÚN' FÉRJHEZ-MENETELE (II. 356–359)

Kritikai igényű szövegkiadás

VMVM, 519, 520. Therese Albertine Louise von Jakob (1797–1870), a Talvj művészneveű német íróő *Volkslieder der Serben* című gyűjteményét (I–II., Halle, 1825–1826) ismerte Vitkovics, ő adta kölcsön Toldy Ferencnek, s ennek révén ismerhette meg Bajza is. (BTL, 599) Bővebben: VESZELINOVICH 1944.

Magyarázatok

Krajna: szlovéniai terület, jórészt a Kelet-Alpok.

Udbin: Udbina; helység Hercegovina és Dalmácia között.

hajdu: szerbhorvátul hajduk, ami itt betyárt, török elleni felkelőt jelent.

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

CHLOÉRA (II. 359)

Kritikai kiadás

KFMM, 44, 470. (*Átok* címmel, 1813)

Magyarázatok

Chloé: pásztorkorlányka; a pásztorköltészet egyik kedvelt névalakja.

MESEFEJTÉS (II. 359–360)

Magyarázatok

Bálaám' lovának: a bibliai történetben a mezopotámiai jós nem veszi észre az útját álló angyalt, de számára megtorpan előtte, s az ütlegetés ellenére sem moccan. (4Móz, 22,23–35) Vö. a szólással: „Áll, mint Bálám számára.”

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

KÉNYTELEN JÓSZIVŰSÉG (II. 360–374)

Magyarázatok

itt kell mulatnod: itt kell maradnod (múlatni az időt).

midőn Venuszt lesi: Vénusz egyszerre utal a bolygóra és a római szerelemistennőre.

olvasóra útasítanak: imádkozásra (szentolvasó, rózsafüzér).

ezért adóztok: ezért még megfizettek.

legalább tekintetemet kíméli: tekintélyemet, személyemet.

A' KÉK PARTOK (II. 375–377)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 252, 355.

Magyarázatok

románcz: a balladával rokon, elégikus hangvételű, nem tragikus végű epikolírai alkotás.
egy fokon: szirtfokon, kőszirten.

AZ ELHAGYOTT (II. 377)

Nevek

Sédel: Toldy Ferenc.

ÉLET (II. 378)

Kritikai kiadás

KFMM, 56, 551. (*Élet [II.]* címmel, 1814)

Magyarázatok

Történet vagy Sors: véletlen vagy rendelt sors.

EGY GYERMEK' SÍRJÁNÁL (II. 379)

Kritikai kiadás

KFMK, 305.

Nevek

Pbigie: Kazinczy Iphigenie (1805–1806), Kazinczy Ferenc és Török Sophie első gyermeke.

SZEMERE (II. 379–382)

Magyarázatok

Pázmándi Horvát Endre *Árpád* (Pest, Beimel, 1831) című eposzának részlete (Ötödik Könyv).
Szemere a' Derencsi ütközet után: a honfoglalás korában játszódó kitalált történetben Szemere hadvezér, a derencsi sík pedig az egyik bolgárok elleni ütközet helyszíne.
mint türközik ellene: nekigyürkőzik az ellene való harcnak.

Nevek

Huba: Huba (9. sz.), Anonymus szerint a hét honfoglaló magyar vezér egyike.

TANÁCS (II. 382)

Kritikai kiadás

KFMM, 126, 836. (1824)

DIES IRAE (II. 383–384)

Magyarázatok

Az alcímhez tartozó kommentár Kisfaludy Károlytól. (KKMM 6., 465)

Dies Irae: a harag napja; a magyar fordításban *Napja Isten haragjának* kezdetű egyházi ének a 13. századból, témája az utolsó ítélet.

Eredeti hosszabb, hanem az egyházi rövidítés minden tekintetben hathatós: téves információ; a mű eredetileg 17 versszakos volt, a 18. és 19. versszakot más ritmusa miatt egyes szakirodalmak későbbinek tartják.

Magdolnát, ki kegybe vetted: Mária Magdolna az evangéliumi hagyományban Jézus Krisztus kegyeltje, akivel elsőként beszélt feltámadása után, s akiből előzetesen hét ördögöt űz ki. (Mk 16,9, illetve Lk 8,2)

'S latrot mennyben részeltetted: utalás a bűnbánó jobb latorra a Jézus Krisztus melletti keresztfán. (Lk 23, 43)

Nevek

Helmeccy: Helmeccy Mihály.

K. K.: Kisfaludy Károly.

Szibilla: a római hagyomány szerint a jósnők neve általában.

Dávid: Dávid (i. e. 1040 k.–970), Izrael királya, költő.

Celano Tamás: Celanói Tamás (1190–1260), olasz ferences szerzetes, hagiográfus, költő; a *Dies irae* feltételezett szerzője.

Ersch-Gruber szerént: Johann Samuel Ersch (1766–1828), német lexikográfus, egyetemi tanár, könyvtáros; Johann Gottfried Gruber (1774–1851), német lexikográfus, író.

Herder: Johann Gottfried Herder (1744–1803), német író, költő, esztéta, filozófus.

Fichte: Johann Gottlieb Fichte (1762–1814), német filozófus.

Schlegel A. Vilmost: August Wilhelm Schlegel (1767–1845), német kritikus, esztéta, műfordító; Friedrich Schlegel testvére.

Virágot: Virág Benedek (1754–1830), pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.

Makáryt: Makáry György (1799–1857), író, egri ügyvéd és líceumi tanár, Heves vármegye táblabírája.

Astorga: Emanuele Astorga (1680–1757), itáliai zeneszerző.

Bühler: Franz Bühler (1760–1823), német zeneszerző.

Cherubini: Luigi Cherubini (1760–1842), itáliai zeneszerző.

Durante: Francesco Durante (1684–1755), itáliai zeneszerző.

Hayden: Joseph Haydn (1732–1809), osztrák zeneszerző.

Jomelli: Niccolò Jommelli (1714–1774), itáliai zeneszerző.

Mozart: Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), osztrák zeneszerző.

Neukomm: Sigismund von Neukomm (1778–1858), osztrák zeneszerző, zongoraművész.

Palestrina: Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525 k.–1594), itáliai zeneszerző.

Pergolesi: Giovanni Battista Pergolesi (1710–1736), itáliai zeneszerző.

Vogler: Georg Joseph Vogler (1749–1814), német zeneszerző.

Weber: Carl Maria Friedrich Ernst von Weber (1786–1826), német zeneszerző.

Winter: Peter Winter (1754–1825), német zeneszerző.

A' FORRÁS (II. 385)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

REMÉNY ÉS EMLÉKEZET (II. 385–386)

Kritikai kiadás

KFMM, 129, 844. (*Remény, emlékezet* címmel, 1824)

A' SZÉP JUHÁSZNÉ (II. 386–390)

Magyarázatok

Kovácsi: Nagykovácsi (Pest vármegye).

Rákosmezei sík: Rákosmező; a mai Angyalföld és Kőbánya közötti síkon, a középkori Pest városfalától a Rákos-patakig húzódott; számos történelmi jelentőségű esemény helyszíne, felvonulási terület.

nyomon eltökélette: nyomban.

szólt egykor: szólt egyszer csak.

vizsga udvari nép: vizslató, kíváncsiskodó.

Nevek

Hunyady Mátyásunk: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Beatrix: Beatrix (Aragóniai) (1457–1508), magyar királyné, I. Mátyás király felesége.

A' MÚZÁHOZ (II. 390–391)

Kritikai kiadás

KFMK, 721.

Magyarázatok

Parturiunt, 's lesz ridiculusch musch: játék Quintus Horatius Flaccus *Ars poetica* című művének idézetével: „Parturient montes, nascetur ridiculus mus” („Hegy vajudott, s született egy mókás szürke egérke” – Bede Anna fordítása).

Tekintetes Tudós Kisasszony: „Azok a' Pestiek azokat az Írókat is így titulázzák, a' kik nem ex officio Tudósok, mint a' nem-Pap Professorok. Ezt a' nevetségességet perszifírozza [gúnyolja] az utolsó sor.” – Kazinczy jegyzete. (KFMK, 723)

Nevek

Rádayt: Ráday Gedeon (1713–1792) báró, gróf, költő, irodalomszervező, mecénás, országgyűlési követ.

FANNI UTÁN (II. 391–392)

Kritikai kiadás

KFMM, 41, 453. (*Minden órámm... [II.]* címmel, 1813)

A' TÁNTORÍTHATATLAN HAZAFI (II. 392–393)

Magyarázatok

Kolossza Rhódnak a' tenger felett: a rodoszi kolosszus; Héliosz görög napisten hatalmas, Rodosz városának kikötőjében álló szobra, a világ hét csodáinak egyike.

A' BUSONGÓ (II. 393–396)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

NEHÉZ ÉS KÖNNYŰ (II. 396)

Kritikai kiadás

KFMK, 832.

DAL A' VIDÉKHEZ (II. 396–397)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 164, 340.

EPIGRAMMÁK (II. 397–401)

EPIGRAMMÁK – A' KÖLTŐK (II. 398)

Magyarázatok

arany, bár körmöczi: Körmöcbánya híres aranylelőhely a korban.

pinduszi borvíz: Pindarosz szerint a bort kétharmad rész vízzel kell keverni.

Együgyű Koridon: névjáték; a görög eredetű férfinév jelentése pacsirta.

petyegő Chloé: pásztorköltészet egyik kedvelt névalakja.

EPIGRAMMÁK – CICERO (II. 399)

Nevek

Cicero: Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106–43), római szónok, író, politikus.

EPIGRAMMÁK – NEWTON (II. 400)

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

Newton: Isaac Newton (1643–1727), angol fizikus, matematikus, csillagász.

LENKÁHOZ (II. 401)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' VÁNDOR (II. 401–402)

Kritikai kiadás

KFMM, 146, 904. (*Vándor* címmel, 1826)

ZEPHYRHEZ (II. 402–403)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' BOLDOG FÉRFI (II. 403–404)

Kritikai igényű szövegkiadás

VMM, 167. (Eredetileg *Pomázi dal* címmel)

VMVM, 517.

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

A' VIOLA (II. 404)

Kritikai kiadás

KFMM, 150, 918. (*Hév naptol...* címmel, 1826)

AZ INN' HÁTÁN (II. 405)

Kritikai kiadás

KFMK, 295.

Magyarázatok

Inn: a Duna egyik jobb oldali mellékfolyója, amelyen Kazinczyt fogsága idején utaztatták.

szelek' atyja: Aiolosz, a szelek királya.

's a' szép nő' bátyjai: valószínűsíthetően Kasztór és Polüdeukész (Castor és Pollux), Tündareusz spártai király és felesége, Léda ikerfiai. (KFMK, 296)

ALADÁR (II. 405–411)

Magyarázatok

nyomos története: emlékezetes, fontos.

A'világ magasan lobogott fel: a tűz fénye.

hasonlatossá tevő egy színváltozottbox: utalás Jézus Krisztus színeváltozására a Tábor-hegyen. (Mk 9,2–7; Mt 17,1–9; Lk 9,28–36)

szóla fojlottan: visszafojtottan.

hírt választá: hírnevet, dicsőséget.

Nevek

P. M.: Paziazi Mihály

OHAJTÁS (II. 412)

Kritikai kiadás

KFMM, 143, 899. (*Vágy* címmel, 1826)

ARADI GYŰLÉS (II. 413–419)

Magyarázatok

aradi gyűlés: az aradi országgyűlésen Ilona királyné, II. Vak Béla feleségének sugalmazására hatvannyolc Borisz-párti főurat mérsároltak le 1131-ben vagy 1132-ben; a trónkövetelő Borisz Könyves Kálmán magyar király fia.

párducos Árpád: korabeli toposzként utalás Árpád (?–907) magyar nagyfejedelem (elképzelte) párducbőr díszruházatára, az erő és dicsőség jelvényeként.

pártos czimbora: alattomos összeesküvés.

És innét Szernek nevezé a' puszta vidéket: Ópusztaszer.

pártot: pártoskodást, széthúzást.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Béla: II. Béla (Árpád-ház) (1108/10 k.–1141), magyar király (1131–1140).

Predzlava-szülte Borics: Borisz (Árpád-ház) (1114 k.–?), Kálmán király és felesége, Eufemia Vlagyimirovna hercegnő (1095–1116) fia; sikertelenül próbálta megszerezni a magyar trónt.

Bolisló: III. Boleszláv (Piaszt) (1086–1138), lengyel fejedelem 1102-től.

Otmár, Buda: fiktív karakterek.

Attila: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

István: I. István, Szent (Árpád-ház) (969/975–1038), magyar nagyfejedelem, az első magyar király (1001–1038).

Kupa: Koppány (?–997), magyar nemzetségfő.

László: I. László, Szent (Árpád-ház) (1040 k.–1095), magyar király 1077-től.

Kálmán: I. (Könyves) Kálmán (Árpád-ház) (1074–1116), magyar király (1095–1116).

Álmos: Álmos (Árpád-ház) (1070 k.–1129), magyar herceg, Kálmán király öccse, II. (Vak) Béla király apja.

törlött homloku Sámson: Sámson Borics-párti lázadó, durva főúr. (VMÖM 5., 634)

NELLIHEZ (II. 419–420)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 169, 342.

NAGY ÉS KIS LÉT (II. 420)

Nevek

Mericzay: Meritzay Antal.

KEDVES TÁJAMHOZ (II. 420–421)

Magyarázatok

Hívem' rejtő szép vidék: hűséges páromat, hú kedvesemet.

AZ ÁBRÁNDOZÓ (II. 421–422)

Kritikai kiadás

KFMM, 48, 508. (1813)

Magyarázatok

cypruszok' alján: a sírdombon. (KFMM, 511)

VIGASZTALÁS (II. 422–423)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

DAL (II. 423)

Kritikai kiadás

KFMM, 132, 855. (*Esti dal* címmel, 1824)

Népdal (II. 424)

A' lebegő ideál (II. 424)

HŰSÉG' PRÓBÁJA (II. 425–438)

Magyarázatok

Minap a' kertben jártam: Kisfaludy Károly összes költeményének második könyvében önálló költeményként is. Vö. *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 195.

fekete sereg: Mátyás király zsoldosserege.

néhány körmöczit: körmöcbányai aranypénzt.

polczra nem ültetnek: díszemelvényre.

koczog: kopogtat.

Ej te bodza-törzsök: gyenge jellem.

pünkösdi király: rövid ideig uralkodó király (a faluközösség első legényének pünkösdi királysága egy évre szól).

Nevek

Mátyás király: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Upor László: (15. sz.) máramarosi ispán (1457–1459).

Hunyady János: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

AZ EGÉR; A' PILLANGÓ 'S CSEREBOGÁR (II. 438–439)

Nevek

Szent-Miklössy: Szentmiklóssy Alajos.

EGER (II. 439–492)

Kritikai kiadás

VMÖM 5., 97, 414. (1827)

Magyarázatok

1552: a közismert 1552-es egri várostromról van szó. A nevek átfogóbb azonosításához l. CSIFFÁRY 2003, 239–362.

döngetni tekéssel: ágyúgolyókkal.

ütött kasként: megbolygatott méhkaptárként.

Ozmani rabláncz: oszmáni (török).

apáknak idétte: az apák idején.

ölyütoll: ölyv tolla.

rátartólag: rátartian, elbizakodottan.

álfeje: álnok, áruló feje.

lustosan: izzadtan, csatakosan.

pályázva mezőben: versenyt futva a csatamezőn. (VMÖM 5., 434)

patyolatján: hófehér turbánján.

Elmene vérszomjas törével alaptalan után: alap nélküli útján, levegőben repülve. (VMÖM 5., 434)

ádázban: véres, ádáz csatában.

rézüngőt: réz inget, páncélinget.

öröklő: örökkön élő.

szakállast: szakállas ágyút.

nyomos éjben: nehéz, súlyos.

Némberiekkal: asszonyokkal.

sudaras, mozsár: hosszú csövű ágyú, illetve mozsárágyú.

Állva vala szép egyház: templom.

Restelem a' bútort: terhet. (VMÖM 5., 435)

félégi mosolygás: fél égnyi, mennyei.

diadalmi dagalyát: keveltségét, gőgjét (dagály).

Közbhelyen: köztéren, a vár főterén.

átalagok: boroshordók. (VMÖM 5., 436)

kordúlta hajó: viharvert, megviselt.

szög ménnek: barna csődörnek.

Nevek

Dobó: Dobó István (1502 k.–1572), nagybirtokos főnemes, Eger várkapitánya, erdélyi vajda.

Ali: Ali pasa (?–1557), török hadvezér, budai, majd boszniai pasa.

Ambát: Kara Ahmed (?–1555), albán származású ottomán pasa, hadvezér.

Handsa: fiktív karakter; e török név Vörösmarty *A hűség diadalma* című művében is megtalálható. (VMÖM 5., 432)

Vas: Vas Miklós (16. sz.), lovas tiszt; Dobó István futára Eger 1552-es ostromakor.

Mecskei: Mecsek István (?–1553), Eger várának alkapitánya 1552-ben.

Losonczy: Losonci István (?–1552), Temesvár kapitánya.

Szondi: Szondi György (?–1552), Drégely várának kapitánya.

Omár: fiktív karakter; e török név Vörösmarty *A hűség diadalma* című művében is megtalálható. (VMÖM 5., 432)

Dalár, Ida: fiktív karakter; nyelvújítási név a 'dal' szóból. Az Ida gyakori név Vörösmarty-nál, l. például az *Idához* című költeményét. (VMÖM 5., 432)

Pető: Pethő Gáspár (?–1561 után), lovas tiszt, birtokos nemes; a királyi sereg főhadnagyként 40 lovassal vett részt Eger védelmében 1552-ben.

Zoltai: Zolthay István (1520 k.–1573), huszártiszt, birtokos nemes; Eger várának 1552-es ostromakor főhadnagy, később Szendrő főkapitánya.

Gergely: Bornemissza Gergely (1510 után–1555), királyi udvarnok, gyalogos hadnagy, egri várkapitány (1553-tól).

Mahomed: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Hegedűs: Hegedűs István (?–1552), gyalogos hadnagy, Eger ostromakor árulásért kivégezték.

Nyári: Nyáry Lőrinc (1517 k.–1563), a szolnoki vár kapitánya (1547–1552), főispán, koronaőr.

Ulemán: Ulama bég (16. sz.), boszniai bég (1541–1547), Pozsega szandzsákbégje (1547–1552).

Musztafa: (16. sz.), szegedi basa. (VMÖM 5., 433)

Mehethám: (16. sz.), szendrői basa. (VMÖM 5., 433)

Hanivár: (16. sz.), belgrádi basa. (VMÖM 5., 433)

Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

Hunyad' össze: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Figedi: Figedy János (?–1566), lovas tisz, birtokos nemes, az egri vár védője 1552-ben, később egri várnagy.

Leila: Vörösmarty által Lord Byrontól átvett női névalak. (VMÖM 5., 433)

Gyulai, Pozsgai, Pribék: Gyulai György, Pozsgai János, illetve Pribék Imre.

A' rohanó Tubutum, a' mint kergette Gelónak Népeit: Anonymus krónikájában (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) a honfoglaló hét vezér egyike; Töhötöm elfoglalja Erdélyt, megfutamítva az oláh fejedelem, Gelo népet.

Ormándi: Ormándy János (16. sz.), lovas tisz, az egri vár védője 1552-ben, zalai birtokos nemes.

Bay: Bay Ferenc (?–1598 után), lovas tisz, Eger várának védője 1552-ben, később Erdőd, Krasznahorka, majd 1570-től Munkács várkapitánya és Bereg vármegye főispánja.

Bolyky: Bolyky Tamás (?–1552), gyalogos hadnagy, borsodi birtokos nemes; Eger védelmében 50 puskás parancsnokaként esett el.

Szász: I. Móric (Wettin-ház) (1521–1553), szász választófejedelem (1547-től).

Maksa: I. Miksa (Habsburg) (1527–1576), I. Miksa néven cseh (1549) és magyar király (1563), II. Miksa néven német–római császár (1564).

Márius: Marius, Caius (i. e. 157 k.–86), római hadvezér, politikus.

Pozsgai: Pozsgai János (?–1552), hadnagy, Eger 1552-es ostromában ágyúgolyótól halt meg.

Zádornik: Zádornik Ambrus (16. sz.), kassai gyalogos hadnagy, Eger várának védője 1552-ben.

Szkender, Regyef, Kamber, Mehmet, Rusztán, Jakul, Jurics, Durak, Bichir: Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* (1651) című művéből átvett török névalakok. (VMÖM 5., 435–438)

Petrózzai Trattner M. betűjével: Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász.

1829

AJÁNLÁS (II. 502)

Magyarázatok

tárnok: tárnokmester; magyar főméltóság, országnagy; eredetileg a királyi kincstár vezetője, a Habsburgok idején a szabad királyi városok legfőbb bírása, a helytartótanács és a szeptemvirátus tagja.

aranykulcsos: kamarás; eredetileg az uralkodó személyes szolgálatára rendelt köznemes, 1526-tól formális udvari méltóság, a király által adományozott tisztség, amelynek díszjelvénye egy aranyrojton függő aranykulcs.

Nevek

Pálffy Fidél: (1788–1864) gróf, konzervatív politikus, Árva vármegye főispánja, a helytartótanács kamarása, szeptemvir, tárnokmester (1828–1836), Pozsony vármegye főispáni helytartója (1828–1832), kancellár (1836–1838).

Dóri Ernestina: Dóry Ernesztina (1791–1861), grófnő, gróf Dóry Gábor és báró Eötvös Katalin lánya, gróf Pálffy Fidél felesége (1816-tól).

ZRÍNYI (II. 503–504)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 22, 302. (1828)

Magyarázatok

Szigetnél: Szigetvárnál.

Karabúl: Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* (1651) című művében a „szerecsen” Amirassen parancsnok szintén fekete lova.

Szűtelenül: hitehagyottan, lélektelenül.

Nevek

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), gróf, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős, a költő Zrínyi Miklós dédapja.

Vid, Demírhám, Kumilla: Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* (1651) című művéből átvett név-
alakok.

Szolimán: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

MAGYAR SZÁZAD (II. 504)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

ÁLTUDÓSOK (II. 505–521)

Magyarázatok

sphaerák énekelnek: szférák zenéje; az égitestek mozgásából származó szép összhangzat el-
képzelése.

Este-tikkal, vagy botányikával: a 'tik' jelentése tyúk, az 'ángyika' pedig az apa testvérenek
feleségét jelenti (itt szójátékok: esztétika, botanika).

aesthetika és botanika: széptan és növénytan.

bím nélkül kimondom: hímezés, köntörfalazás nélkül, egyenesen.

kasztali forrásból: a görög Parnasszosz hegyén fakad a költői ihlet forrásaként emlegetett
Kasztalia-forrás.

decalamásnak: deklamálásnak, szavalásnak (szójáték).

Az én babám durczás leány...: Kisfaludy Károly külön „népdalaként” is megjelent ez a szö-
vegbetét.

sajnosan érdeklé: szomorúan érinti.

Nevek

Heraklit és Demokrit: Héراكleitosz (i. e. 550 k.–475), görög filozófus, kozmogónus; tanítá-
sai homályos nyelvű töredékekben maradtak fenn; Démokritosz (i. e. 470 és 460 között–370
k.), görög filozófus.

Cato: Cato Censorius (i. e. 234–149), római író, politikus, szónok, censor; Cato Uticensis
dédapja.

A' TUDOMÁNY (II. 521)

Magyarázatok

aluvó Vesztát: a családi tűzhely római istennőjének, Vesztának a papnője.

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

FORRÁSNÁL (II. 521–522)

Kritikai kiadás

KFMM, 150, 916. (*Ültem én* címmel, 1826)

ASSZONYOK' ÉRDEME (II. 522–523)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Würde der Frauen* (1796) című költeményének fordítása.

Magyarázatok

Nő miként a' hydra fő: a Hüdra olyan görög mitológiai szörny kilenc fejjel, aki minden levágott feje helyén két újat növeszt; Héraklész végzett vele.

cserágát: a csertölgy a méltóság, dicsőség szimbóluma.

Aeoli lant: szélhárfa (görög).

Chariták: a szelíd báj és kellem görög istennőinek, a Kháriszoknak követői, hívei.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

LILIHEZ (II. 524–528)

Kritikai igényű szövegkiadás

VMM, 171.

VMVM, 528.

Magyarázatok

ingerb: ingerlőbb.

szugba: zugba.

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

EPRÉSZ-LEÁNY (II. 529–533)

Magyarázatok

illati lebbel: illatos szellővel.

kies árnyaidon: kellemes, árnyas helyeiden.

RÓZIKA (II. 533–538)

Magyarázatok

Közönséges riadás: általános riadalom.

egy mesterséges üveg mulatóhoz érték: egy művészi igényességgel elkészített üveg mulatóhelyhez.

Nevek

Képlaki Vilma: Szemere Krisztina.

SZAJKÓSÁG (II. 539)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

MAGYAR PARTHENON (II. 539–544)

Magyarázatok

1828: utalás a Magyar Tudós Társaság (a későbbi Magyar Tudományos Akadémia) megalapítására.

Sándorvára: Alexandria, Egyiptom egyik legfontosabb, Nagy Sándor által alapított kikötővárosa.

Omár: a török.

Athéne: Pallasz Athéné

hydra fajok: szörnyszülöttek.

Czélták: kelták.

Teuto tárcsás Lovagoknak: a Teuton (vagy Német) Lovagrend egy német egyházi-katonai lovagrend, amelyet Palesztinában alapítottak betegápolás céljából (tárcsás: pajzsos).

Etelvárt: Budán.

Nagy vala Vespasián békesség temploma: a polgárháború befejezését Vespasianus (9–79) római császár nagy jótéteményének tartották, tiszteletére megépítették a Templum Pacist (Békesség temploma).

Antiochus Vendége miért lón Hannibal, és mért Veszté agg korban remek éltét méregitallal: Hannibal karthágói politikus és hadvezér a rómaiakkal megkötött béke után visszatért Karthágóba, de politikai ellenlábasai ellehetetlenítették; ettől kezdve több ízben menekülnie kellett, s mikor a rómaiak egyszer a kiadatását követelték, megmérgezte magát.

Osztria: Ausztria.

Parthénont tudományoknak 's a' nyelvnek emeltet: a Parthenon Pallasz Athéné athéni temploma az Akropoliszon, de itt a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia) megalapításáról van szó.

Nevek

Árpádnak: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Pázmány: Pázmány Péter (1570–1637), esztergomi érsek, író.

Lajos: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

Zsigmond: János Zsigmond (Szapolyai) (1540–1571), magyar király, erdélyi fejedelem; I. János király fia.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Plátó: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.
Kodrus: Kodrusz (i. e. 11. sz.), mitikus athéni király, az önfeláldozó hazaszeretet jelképe.
Aristoteles: Arisztotelész (i. e. 384–322), görög filozófus.
Petrarcha: Francesco Petrarca (1304–1374), olasz költő.
Hunyadink: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).
Vitéznek: Vitéz János (1400 k.–1472), író, politikus, mecénás, esztergomi érsek, Janus Pannonius nagybátyja.
Két János: Vitéz János (1400 k.–1472), író, politikus, mecénás, esztergomi érsek, Janus Pannonius nagybátyja; Janus Pannonius (1434–1472), humanista költő, pécsi püspök.
Horác: Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65–8), római költő.
Porsenna: Porsenna (i. e. 6. sz.), etruszk király.
Scaevola: Scaevola, Caius Mucius (i. e. 6. sz.), római hős, valószínűleg mitikus alak, aki tűzbe tette a kezét hazájáért.
Antiochus: III. Antiokhosz Megasz (i. e. 241 k.–187), a Szeleukida Birodalom hatodik uralkodója.
Hannibal: (i. e. 247 k.–183) karthágói hadvezér.
Zrínyi: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), gróf, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős, a költő Zrínyi Miklós dédapja.
Theréza: Mária Terézia (Habsburg) (1717–1780), magyar és cseh királynő (1740-től), német–római császárné (1745-től).
Ferenczet: I. Ferenc (Habsburg–Lotaringiai) (1768–1835), 1792-től magyar király és II. Ferenc néven német–római, majd osztrák császár.
József: József nádor (Habsburg–Lotaringiai) (1776–1847), főherceg, nádor.
Széchenyiek, Vay, Károlyi, és Andrási az elsők: főrangú családok, a magyar kultúra patrónusai, a Magyar Tudós Társaság (a későbbi Magyar Tudományos Akadémia) alapítói. Széchenyi Ferenc (1754–1820), gróf, Somogy vármegyei főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító; Széchenyi István (1791–1860), gróf, miniszter, író; Vay Ábrahám (1789–1855), gróf, főispán; Károlyi György (1802–1877), gróf, katonatiszt; Andrási György (1797–1872), gróf, főispán, országgyűlési követ.
Két Teleky: Teleki József (1790–1855), gróf, nyelvész, történész, az Akadémia első elnöke; Teleki Ferenc (1785–1831), gróf, költő, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja.
Gyula: Gyula vezér (9. sz.), Kézai Simon krónikája szerint a honfoglaló törzsfők egyike.
Tubutum: Töhötöm (9. sz.), Anonymus szerint a hét honfoglaló magyar vezér egyike.

BUDAI HARCZJÁTÉK (II. 545–547)

Magyarázatok

Valós történeti alappal, hangsúlyozza Toldy: *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 196.

Kinízsai, a' nagy lejtő: utalás Kinízsai Pál (?–1494) hadvezér híres mutatóváltására, amikor egy-egy törökkel a két hóna alatt, illetve egyet a fogaival tartva lejtett táncot egy győztes csata után (1479).

Vállán parducz: párduchbőr díszruházat (vö. a 'párducos Árpád' korabeli toposzával).

Nevek

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Holubár: Holubár (16. sz.), német lovag, akit I. Mátyás király párviadalban legyőzött (Galotto Marzio szerint).

Gúthi Nádor; Ország: Ország Mihály, guti (?–1484), magyar főméltóság, hadvezér, nádor (1458–1484).

Hunyad vére: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

VIGASZTALÁS (II. 548)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

ELVÁLÁS (II. 548–549)

Kritikai kiadás

KFMM, 142, 894. (*Hervadsz* címmel, 1825)

AZ ORVOSOK (II. 549)

Nevek

Vitkovits: Vitkovits Mihály.

A' HALDOKLÓ LEÁNY (II. 549–550)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 30, 311, 328. (1828)

ELTÖKÉLLET (II. 550)

Nevek

Jakab: azonosítatlan szerző.

NEM MEHET KI A' SZOBÁBÓL (II. 551–565)

Magyarázatok

Az 1831-es Toldy-féle tízkötetes összkiadás ötödik kötetében *A' Fösvény, vagy nem mehet ki a' szobából* címmel (111–162).

Zrínyi' köntösét: dolmány, amely Zrínyi Miklós szigetvári hős nevét őrzi.

szányra való kép: szájalmas képű.

Diogenes pompa: rongyos (Diogenész rongyokban járó görög filozófus).

ó testamentomban: ószövetségi időkben.

esztendeje élek ugy nála mint a' Toldi' lova: vö. a régi magyar szólással: Élődik mint Toldi Miklós lova a szemeten.

alig tudok másra reflectálni: figyelni, koncentrálni.

hallám hogy existál: hallom, hogy elvan valahogy.

amicáznak: barátoknak.

elkoptatja borítékát: kárpitját.

milly okokra provokál: milyen okokra hivatkozva bujtogat engem.

foltos kirieben: megszaggatott hatást keltő, igénytelen ruha (a 'Kyrie eleison!' – 'Uram, irgalmazz!' tépelődő, bűnbánó imájára történő rájátszással).

én is positurába teszem magamat: nem tágítok, ragaszkodom az álláspontomhoz.

hora sexta: hat órákor (latin).

phantasta rubában: fantasztikus, különleges.

kinek élete homályos sententia: homályos bizonyosság; játék a 'sententia' jogi kontextusával: ítélet, végbizonyosság (perben).

Cicero pro domo sua: Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) római szónok, író, politikus házáért (saját érdekében) tartott beszéde.

ispita: kórház (ispotály).

Pereas: vesszen; helyesen: pereat (latin).

expungált processus: eltörölt ítélet.

Nevek

Mátyás király: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

SZILÁGYI ÉS HAJMÁSI (II. 566–569)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 25, 311. (1828)

Magyarázatok

Szilágyi és Hajmási: Szilágyi Mihály (1400 k.–1461), hadvezér, kormányzó, Szilágyi Erzsébet testvére, I. Mátyás király nagybátyja, illetve Hajmási László temesi főispán; szomszédos földbirtokosok, mindketten ültek török fogságban a mondai színezetű hagyomány szerint (a bővebb háttérért l. VMÖM 2., 312–316)

Sztambul: Isztambul, a Török Birodalom központja.

Szigetben: Szigetváron.

Leány-bú (II. 571–572)

LEPÉK (II. 572)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

BÁJVIOLA (II. 572)

Nevek

Szemere: Szemere Pál.

A' BÁJVIOLÁHOZ (II. 573)

Nevek

Képlaki Vilma: Szemere Krisztina.

EPEDÉS (II. 573–574)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' BORKIRÁLY (II. 575)

Kritikai kiadás

KFMM, 69, 604. (1814)

Nemzetem (II. 575–577)

A' VÉRTESI VADÁSZ IFJAK (II. 577–581)

Magyarázatok

Idyll: idill; valamilyen eszményt, eszményi szituációt ábrázoló kisműfaj (görög).

az ernyős / Cser' töviben: az árnyas csertölgy alatt.

testem' sérve: sérülése.

továbbad: a továbbiakban.

téjarcza: tejfehér arca.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

A' FÜRDŐ LEÁNYKA (II. 581)

Nevek

Szentmiklóssy: Szentmiklóssy Alajos.

SZIRMAY ILONA (II. 581–591)

Magyarázatok

Karloviczi béke: a karlovici (karlócai) békét még 1699-ben írták alá az osztrákok és szövetségeseik, illetve a törökök; a béke 1716-ban tört meg, ekkor a Savoyai Jenő vezette császári sereg Péterváradnál legyőzte a törököket, és visszafoglalta a Bánságot ellenőrző Temesvár várát.

karpát: Kárpátok.

Fertős Almás: Fertősalmás (Ugocsa vármegye).

bátorságban: biztonságban.

Krimtatárság: Krím-félsziget.

Szerailja: szeráj, szultáni palota.

gazdag kótyag ezüstben foglalt forgóját: kócsagtollas díszforgó kalapra.

Nevek

Szirmay Ilona: Szirmay Ilona (18. sz.), Szirmay György (1692 k.) és Mikolai Judit lánya, Szirmay István (1723 k.) testvére; 1717-ben tatár (török) fogságba került, ahonnan 1724-ben váltották ki.

Szirmay István: Szirmay István (1723 k.), Szirmay György (1692 k.) fia, Szirmay Ilona féltestvére, Szirmay Klára apja.

Szodoray Boldizsár: ősi nemesi családnév; e név s a szöveg többi, külön nem kommentált neve is fiktív szereplőt jelent.

Klára: Szirmay Klára (18. sz.), Szirmay István (1723 k.) lánya.

György: Szirmay György (1692 k.), Bay Mária, majd Mikolai Judit férje, Szirmay István (1723 k.) és Ilona apja.

Mikolai Judit; Mikolay Judith; Szirmay Györgyné: Mikolai Judit, Szirmay György (1692 k.) második felesége, Szirmay Ilona anyja.

Ilonka: Szirmay Ilona (18. sz.), Szirmay György (1692 k.) és Mikolai Judit lánya, Szirmay István (1723 k.) testvére; 1717-ben tatár (török) fogságba került, ahonnan 1724-ben váltották ki.

Eugen: Savoyai Jenő (1663–1736), francia származású tábornagy, császári főparancsnok.

Ali: Ali nagyvezér (?–1716), török hadvezér, a péterváradai csatában esett el.

Bagosy: Bagossy László (?–1738 után), a Szatmár vármegyei hajdúk parancsnoka, alispán (1724–1727, 1734–1738); 1717-ben az ő vezetésével győzték le a krími tatárokat; Bagossy Zsuzsanna apja.

Rakovicza Mihály: III. Mihály (Racovița) (1660 k.–1744), moldvai fejedelem (1703–1705, 1707–1709, 1716–1726).

NÉPDALOK 1–26. (II. 591–604)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 858. Toldy Ferenc nem jegyzetelt Kisfaludy-szövegkiadásában külön blokkban szerepelnek *Dalok. Második könyv* címmel, ugyanígy, sorszámozva. (*Kisfaludy Károly Minden Munkái*, Őszveszedte Toldy Ferencz, Első kötet, Budán, 1831)

VMM, 8, 9. (A *Népies dalok* blokkjában.)

Magyarázatok

Rákosi szántó: Rákosmező; a mai Angyalföld és Kőbánya közötti síkon, a középkori Pest városfalától a Rákos-patakig húzódott; számos történelmi jelentőségű esemény helyszíne, felvonulási terület.

a' Török alatt: a referencia csak cenzori félrevezetés, „útilevél” Toldy szerint, Kisfaludynak „saját kora forgott elméjében”. Vö. *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 195.

visszadanlok: visszadanolok, visszaéneklek.

Nevek

Szalay Benjamin: Kisfaludy Károly.

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

RÉGI SZOKÁS MEGMARAD (II. 604–613)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKMM 6., 458.

Magyarázatok

Gaál György (1783–1855), író, mesekutató, bécsi könyvtáros német nyelvű elbeszélését Kisfaludy Károly fordítja le magyarra.

világ' legszebb szerálya: uralkodói palotája.

Georgiából: Grúziából.

Taurisz: perzsa város.

kórán: Korán (a muzulmán vallásúak szent könyve).

selyem nyakzsínórhoz: selyemzsínó; az uralkodói halálbüntetés (megfojtatás) eszköze több keleti kultúrában.

Nevek

Mahomed: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Szent György: György, Sárkányölő, Szent (?–300k), katona, keresztény vértanú.

JÖVENDŐLÉS (II. 613–614)

Kritikai kiadás

KFMK, 723.

Magyarázatok

Honny soit qui mal y pense: 'Szégyen arra, aki a rosszra gondol.'; az angol Térdszalagrend jelmondata (francia).

Hős Mihálynak: utalás a költő Csokonai Vitéz Mihályra (1773–1805).

karvas: rossz hegedű. (KFMK, 725)

Sustorogó Ódájára: utalás Csokonai *Dr. Földi sírhalma felett* című versére. (KFMK, 725)

Békegeres Epósára: utalás Csokonai *Békaegérharc* című eposzparódiájára.

Tisztes Crimen Raptusára: utalás Csokonai *A tolvaj isten, vagy az a crimen raptus* című költeményére. (KFMK, 725)

Roszórájú Gerzsonára: utalás Csokonai *Gerson du Malheureux, vagyis az ördögi mesterségekben találtatott ifjú* című színjátékára.

Tempefői bajnokjára: utalás Csokonai *A méla Tempefői* című színművére.

Amazon szűz lányzójára: utalás Csokonai *Dorottya, vagyis a dámák diadalma a fűrsángon* című vígeposzára.

Mátrónásúlt Dórisára: utalás Csokonai *Az elmatrónásodott Dóris* című költeményére.

Kérdéseknek kérdására: utalás a Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia halálára írott *Halotti versek* című Csokonai-vers első sorára. (KFMK, 726)

Csombók Jankó, Csombók Sára: a rossz ízlésű embertípus szimbolikus nevei. (KFMK, 726)

HYMNUS (II. 614–615)

Kritikai kiadás

KFMM, 103, 711. (*Hymnus, a' Magyar nép' zivataros századaiból* címmel, 1823)

Magyarázatok

Bendeguznak vére: Mundziuch (a Bendeguz névalak elíráson alapul) hun nagyfejedelem Attila apja a mondai-krónikás hagyomány szerint, melyet leginkább Kézai Simon gesztája (*Gesta [Hunnorum et] Hungarorum*, 1282 k.) közvetített tovább az utókor számára. (vö. KFMM, 724)

tenn fiad: saját, tulajdon gyermeked. (KFMM, 731)

barlangjában: rejtkehelyén, búvóhelyén. (KFMM, 733)

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

A' LÚD, TYÚK, 'S A' RÉCZE (II. 616)

Magyarázatok

Megtartatott csudaképen A' Capitólium: amikor a gallok feldúlták Rómát, egyik éjszaka a végső mentsvár, a Capitolium (Jupiter temploma) ellen indítottak támadást, ám a felriadt ludak gágogása figyelmeztette a védőket a közelgő veszedelemre; ettől kezdve a rómaiak szent ludakat tartottak Jupiter templomában.

Nevek

Szentmiklóssy: Szentmiklóssy Alajos.

A' REMÉNYHEZ (II. 616–617)

Kritikai kiadás

KFMM, 75, 619. (1816)

Csalódás (II. 617–618)

A' GAZDAG HÁZASULANDÓ (II. 618–632)

Magyarázatok

nyelvhibába incurráltak: nyelvhibába estek.

alázatosan meginstálta: megkérte.

illy phrasiskhoz nem sokat értett: szócsépléshez.

Villi hugában: tündéri hugában (beszélő név).

mint módiarticulus tetszetős vagy: mint divatos jelenség.

lebékolva: lebilincselve.

Monsieur! [...] je suis ravie d'avoir l'honneur; vous venez de Paris, vous avez vu la capitale du monde, vous avez vu les Parisiennes?: Uram! [...] örülök a megtiszteltetésnek; ön Párizsból jön, ön látta a világ fővárosát, látta a párizsi nőket? (Bódi Katalin fordítása)

Vous avez trop de bonté [helyesen: bonté], vous êtes trop galant, Monsieur! vous me confondez: Önben túl sok a jóság, ön túl gáláns (lovagias), uram! (ön) zavarba hoz engem. (Bódi Katalin fordítása)

Monsieur! le teint de Parisiennes se conserve même à la campagne!: Uram! A párizsi nők arc-színe még vidéken is megmarad! (Bódi Katalin fordítása)

Quant [à] et moi [...] à cause de l'été je suis nore comme un cziganois [helyesen: tzigane]: Ami engem illet [...] a nyár miatt fekete vagyok, mint egy cigány. (Bódi Katalin fordítása)

Conversationsi-lexicon: német társalgási és általános nagylexikon; *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexicon)*, I–X kötet, Leipzig, Brockhaus, 1819–1826.

Don Juan: Wolfgang Amadeus Mozart *Don Giovanni* (1787) című kétfelvonásos operájának főhőse (a spanyol Juan név olasz megfelelője a Giovanni).

egy szív ég érted, mint Persepolis: játékos utalás Nagy Sándor ókori uralkodóra, aki meghódította a perzsa főváros Perszepoliszt, amely ekkor tűzvész áldozata lett.

de gustibus –: de gustibus non est disputandum; az ízlésről nem lehet vitatkozni, ízlések és pofonok különbözőek (latin).

mondá, a' nevendék Themispap – maga nem lát, nem hall: Themis az igazság bekötött szemmel és mérleggel ábrázolt istennője (a rómaiaknál Justicia).

Je suis egy hív!: Én hűséges vagyok! (francia)

áldoznom kell e' gonosz geniusnak: belső sugallónak.

pulyaság és prosa: kicsinyesség és prózaiság (egyszerűség).

Nevek

P. M.: Paziazi Mihály.

Szent Caecilia: Szent Cecília (3. sz.), római vértanú, a szent zene védőszentje.

Mad. Stael: Madame de Staël (1766–1817), francia író.

Árnyékhöz (II. 633)

PONTYI SZERELME (II. 633–634)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 858–859.

Magyarázatok

Parodia Lantos' szerelmére: A' lantos' szerelme Kisfaludy Károly költeménye (az 1823-as *Aurora*-ban jelent meg), a jelen – ezt parodizáló – szöveg pedig Szalay Benjamin álnéven szintén Kisfaludy Károlyé.

Pontyi: Toldy Ferenc szerint Kisfaludy és Virág Benedek 'Pontyi' alatt rossz versszerzőt ért. (vö. *Kisfaludy Károly' Minden Munkái*, Öszveszedte Toldy Ferencz, Első kötet, Budán, 1831, 232), az 1859-es Kisfaludy-kiadásában ugyanakkor már konkretizál, kommentárja szerint egyes Kovacsóczy Mihály „irodalmi nyeglért” festi a szerző Pontyi alakjában. (*Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 195) Mindezen túl utalás is lehet Bessenyei György *A filozófus* (1777) című vígjátékának egyik főszereplőjére is.

Nevek

Szalay Benjamin: Kisfaludy Károly.

A' PARTRA SZÁLLT (II. 635)

Nevek

Nőzséry: Fábrián Gábor.

DOHÁNYOS' SIRKÖVE; A' JÓTÉVŐ (II. 636)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

GRÓF B... NÉHOZ (II. 636)

Nevek

P. M.: Paziazi Mihály.

Magyarázatok

Pesti lineán keresztül: útvonalon.

Magyar Király czímű fogadóba: a Vendéglő a Magyar Királyhoz (Hotel zum König von Ungarn) Pest legfontosabb és legrégebbi közútján, a mai Váci utcán állt (Leopold Gasse).

Bar sur Aube, Mintbeillard: települések Észak-Franciaországban.

mint Pliniusból tudjuk: Caius Plinius Secundus Maior (23/24–79) római polihisztor szövegei jórészt elvesztek; ránk maradt azonban *Naturalis Historia* (*Természetrész*) című nagyszabású műve 77-ből.

Parisi medicae facultas: párizsi orvosi kar.

ez az én elementumom: lételemem.

satyrája: szatírája, gunyoros élcelődése.

à la Giraffkesztyűje: zsiráfmintás kesztyűje.

Rebecca, midőn, fiának kezét kecskebőrrel vonta be, hogy Esau' örökjét elnyerhesse: Rebeka és Ézsau vonatkozó bibliai története: 1Móz 27,1–45.

Váro: Varro, Marcus Terentius (i. e. 116–27), római író, költő, polihisztor.

Már Homérnál Laertes kesztyűben dolgozik: Laertész Odüsszeusz apja Homérosz *Odüsszeiájában*.

Xenophon a' Persa pahaságot a' kesztyű viselés által akarja megmutatni: utalás Xenophón (i. e. 430/427 k.–355/354 k.) görög prózaíró, hadvezér, politikus *Kyros nevelkedése* (*Kyroupaideia*) című munkájára.

Congrev-rakéta: brit katonai fegyver a 19. század elejéről.

paternoster: utalás a *Miatyánk* kezdetű katolikus imádságra.

mint örül a' gráciának: kecsnek, kellemnek, vonzó szépségnek.

Sere, Media' és Persiából: Szíriából, Médiából és Perziából.

Justinian császár alatt, ki 529 fogva 563ig uralkodott: I. Jusztinianosz uralkodásának ideje nem pontos, miként a császárné neve sem stimmel.

Miletusban Joniában: a görögországi Milétosz városában.

Taut: Thot.

constitutióval: lelki alkattal, természettel.

casinóban: a Széchenyi István által 1827-ben alapított pesti Nemzeti Casinóban.

Trimalcione: Petronius Arbiter (?–66) római író *Satyricon* című művének egyik híres szereplője, a dőzsölő kereskedő (l. a *Trimalchio lakomája* című fejezetet).

phrigiai foglyot 's a' galliai burost: kis testű madárfajok.

Toskániai, Champagniai: Toszkána (Észak-Olaszország), Champagne (Északkelet-Franciaország).

a' történet hallgat iránta: a történetírás.

elisees mezőn: mezőség a mai párizsi sugárút, a Champs-Élysées területén.

Montagnes francaises, vagy Promenades aëriennes: hullámvasút (az első modern hullámvasút 1817-ben nyitott meg Párizsban).

Nevek

Walter Scottnál: Scott, Walter (1771–1832), skót költő, író.

11-dik Lajos: XI. Lajos (Valois) (1423–1483), francia király (1461–1483).

12-dik Lajos: XII. Lajos (Valois) (1462–1515), francia király (1498–1515).

Irwing: Irving, Washington (1783–1859), amerikai író; 1815-től Európában tartózkodott.
Váró: Varro, Marcus Terentius (i. e. 116–27), római író, költő, polihisztor.
Musonius: Musonius, Rufus Caius (1. sz.), római sztoikus filozófus.
Laudonb: Gideon Ernst Laudon (1717–1790), gróf, osztrák tábornok, hadvezér, 1789 augusztusától a törökök ellen harcoló Habsburg-sereg főparancsnoka.
Aurelián Császár: Aurelianus, Lucius Domitius (214–275), római császár 270-től.
Justinian császár: I. Jusztinianosz (482–565), bizánci császár (527-től haláláig).
Simonides: Szimónidész (i. e. 557–468), görög költő.
Isaias: Izajás (i. e. 740 k.), ószövetségi próféta.
Szent Pál: (10 k.–64 és 68 között) héber apostol-író, egyházszervező.
Apuléjus: Apuleius (125 k.–170 k.), római író.
nagy Károly császár: I. Károly (Karoling-ház) (747 k.–814), frank király 768-tól, császár 800-tól.
Nicomedes: I. Nikomédész (?–i. e. 255), bithüniai (ma Törökország része) király.
Plutarch: Plutarkhosz (45 után–120 után), görög író.
Fabius Maximus Allobrogius: Fabius Maximus (Allobrogicus), Quintus (i. e. 120 k.), római hadvezér, konzul.
Artois Gróf: X. Károly (Bourbon) (1757–1836), Artois grófja, francia király (1824–1830 között).

Petrózai Trattner J. M . és Károlyi István Könyvnyomtató-Intézetében: Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász; Károlyi István (1794–1863), pesti ügyvéd, táblabíró, 1827-től a Trattner-nyomda vezetője, 1837–1841 között a Tudományos Gyűjtemény utolsó szerkesztője.

1830

CÍMLAP (III. 11)

Nevek

Lichtl Károly: (19. század első fele) soproni származású pesti szépirodalmi és zenei kiadványkereskedő, üzlete a Váci utcában volt.

AJÁNLÁS (III. 14)

Nevek

Széchenyi Pál: (1789–1871) gróf, császári és királyi alezredes; Széchenyi István bátyja; második felesége gróf Zichy-Ferraris Emilia; az Akadémia alapítására 10 ezer forintot adományozott.

Zichy-Ferraris Emilia: (1803–1866), grófnő, gróf Széchenyi Pál (1789–1871) második felesége.

ZRÍNYI ILONA (III. 15–22)

Magyarázatok

1643–1763: hibás születési és halálozási évszámok, bár az utóbbi egyértelmű sajtóhiba, tartalmazza is a kiadvány saját hibalistáját; Zrínyi Ilona fejedelemasszony, Zrínyi Péter és

Frangepán Anna Katalin lánya, I. Rákóczi Ferenc, majd Thököly Imre felesége, II. Rákóczi Ferenc anyja 1649-ben született, és 1703-ban halt meg. (vö. Végh Ferenc: „*Domina Helena Zriniana [...] mortem eluctata [...] anno Salutis MDCCIII. aetatis LX. die XVII. Februarii*”. *Mikor és hol született Zrínyi Ilona? = Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*, szerk. Bagi Dániel, Barabás Gábor, Fedeles Tamás, Kiss Gergely, Kronosz Kiadó, Pécs, 2022, 641–652)

Auróra Veronika kisdéd korában elhalt: Auróra Veronika nem halt meg gyerekkorában, és volt még egy leánytestvér, Zrínyi Judit Petronella.

hibetőleg Kis Péter volt: helyesen Kiss Imre (1631–1705), jezsuita szerzetes, II. Rákóczi Ferenc nevelője, Báthory Zsófia végrendeletének végrehajtója.

Teleki' leányával: Teleki Mihály, leánya pedig Teleki Anna.

környületi: körülményei, lehetőségei.

a' portánál: a török szultán udvarában.

Patak: Sárospatak.

mentegette ezen viseletet: viselkedést.

Orsolya' apáczájiboz: a Merici Szent Angéla által a 16. században alapított Szent Orsolyarend, más néven orsolyiták (tanító rend).

Asprémont nemzetség: Aspremont-család; birodalmi grófi család, amelynek egyik ága magyar honosságot nyert; a magyar ág utolsó fiú utódja, Aspremont János Gobert 1819-ben halt meg.

Hic requiescit ab heroicis laboribus [...] anno sal. [salvatoris] M.D.CC.III. aet. [aetate] LX. die XVIII. febr. [februaris]: Itt nyugszik a hősi fáradalmaktól férfiúi lelkületű asszony, nemének és korának dicsősége, a legfenségesebb úrnő, Zrínyi Ilona, a Zrínyi- és Frangepán-nemzetség utolsó díszje, Thököly fejedelemnek, hajdan Rákóczinak felesége, mindkét férjéhez méltó, a horvátoknál, erdélyieknél, magyaroknál és székelyeknél nagy címeinél fogva tekintélyes, hatalmas tettei révén az egész földön férjénél is híresebb, a sors fordulatait nyugodt lélekkel viselte, a szerencsében szerény, a fölhullámzó viszontagságokkal szemben diadalmas volt, keresztény jámborsággal tetézett, hadi dicsőségektől vitéz lelkét visszaadta az Úrnak, legyőzve a halált saját virágos mezején, Bithyniának nikomédeiai öblénél, a Megváltó 1703. esztendejében, február 18. napján, 60 éves korában. (A latin szöveget és Wick Béla magyar fordítását korrigálta: Posta Anna. Vö. Wick Béla: *Kassa régi stremlekei XIV–XVIII. század*, Kassa, Szent Erzsébet-nyomda, 1933, 120)

Nevek

Zrínyi Péter: Zrínyi Péter (1621–1671), gróf, költő, hadvezér, horvát-szlavón bán (1665–1671); Zrínyi Miklós (1620–1664) testvére, Frangepán Anna Katalin férje (1641-től), Zrínyi Ilona apja.

Frangepán Katalin: Frangepán Anna Katalin (1625?–1673), grófnő, író, mecénás, gróf Zrínyi Péter felesége, Zrínyi Ilona anyja.

Boldizsár: Zrínyi János Antal Boldizsár (1651?–1703), Zrínyi Péter és Frangepán Anna Katalin fia; I. Lipót neveltette, 1684-ben a császár hűtlenség vádjával elfogatta, és élete végéig börtönbe záratta; a család utolsó sarja volt.

Auróra Veronika: Zrínyi Auróra Veronika (1658?–1735), apáca; Zrínyi Péter és Frangepán Anna Katalin lánya.

Vesselényi: Wesselényi Ferenc (1605–1667), gróf, főkapitány, nádor; szervezője a Habsburgok elleni, 1666. évi főúri szövetségnek.

Rákóczi: I. Rákóczi Ferenc (1645–1676), választott erdélyi fejedelem (1652).

Nádasdi: Nádasdy Ferenc (1623–1671), gróf, nagybirtokos, országbíró (1655–1670), nádor (1667–1670); a Wesselényi-féle összeesküvés egyik vezetőjeként Bécsben lefejezték, javait elkobozták.

Frangepán: Frangepán Ferenc Kristóf (1643–1671), gróf, Frangepán Anna Katalin öccse, Zrínyi Péter sógora; felségsértés vádjával halálra ítélték, és lefejezték.

Leopold: I. Lipót (Habsburg) (1640–1705), német-római császár (1658–1705) és magyar király (1657–1705).

Cornelius: Cornelius Nepos (i. e. 100 k.–25 k.), római történetíró, életrajzíró.

Tattenbach: Hans Erasmus Tattenbach (1631–1671), bajor gróf, stájerországi helytartótanácsos; felségsértés vádjával halálra ítélték, és lefejezték.

Stahrenberg: Heinrich Ernst Rüdiger Starhemberg (1638–1701), osztrák gróf, császári tábornok, 1670-ben a tokaji vár kapitánya.

Sophia: Báthory Zsófia, somlyói (1629–1680), II. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége.

Kis Péter: Kiss Imre (1631–1705), jezsuita szerzetes, II. Rákóczi Ferenc nevelője, Báthory Zsófia végrendeletének végrehajtója.

Apafi: I. Apafi Mihály (1632–1690), erdélyi fejedelem 1661-től haláláig, II. Apafi Mihály apja.

Teleki: Teleki Mihály (1634–1690), gróf (1685-től), erdélyi kancellár, I. Apafi Mihály fejedelem híve, hadvezér; a Thököly Imre ellen vívott zernyesti csatában esett el.

Forgách Miklós: Forgách Miklós (1672 k.), köznemes, a kuruc sereg egyik vezetője 1672-ben.

Wesselényi Pál: Wesselényi Pál (1654–1694), báró, erdélyi nagybirtokos, Wesselényi Ferenc nádor unokaöccse.

Ispán Ferencz: Ispán Ferenc (1672 k.), köznemes, a kuruc sereg egyik vezetője 1672-ben.

Tököli; Imre: Thököly Imre gróf, Felső-Magyarország (1682–1685) és Erdély (1690) fejedelme, Zrínyi Ilona második férje.

Tököli István: Thököly István (1623–1670), gróf, Árva vármegye főispánja, Árva, Likava és Késmárk várának ura; Thököly Imre apja.

Sebestyén András: (?–1683) szkardonai, majd erdélyi választott püspök (1678, 1679); 1682-től Thököly Imre híve.

Rédei Ferenc: Rhédey Ferenc (?–1684), erdélyi főnemes, fejedelmi tanácsos, Kolozs vármegye főispánja, Kolozsvár kapitánya.

Báró Saponara: Saponara, Philipp Sanseverino (17. sz.), császári alezredes, a Scherffenberg-ezred és a sárospataki vár parancsnoka (1683-ig).

Gróf Glavics: Glavics Miklós (17. sz.), 1694-ben Thököly Imre szolgálatában lévő dalmát nemes.

Reverend apát: Révérend, Dominique (1648–1734), francia abbé, diplomata.

Rákóczi hercegné: Báthory Zsófia, somlyói (1629–1680), II. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége.

Cserei Mihály: (1667/1668–1756) erdélyi történetíró, krónikáját császárpárti időszakában írta.

Caramusztafa: Kara Musztafa (1634 vagy 1635–1683), oszmán-török nagyvezír.

Caprara: Aeneas Sylvius Caprara (1631–1701), olasz gróf, császári tábornok, az Udvari Haditanács alelnöke.

Caraffa: Antonio Caraffa (1642–1693), gróf, olasz származású császári tábornok, az Udvari Haditanács tagja.

Nádasdi grófné: Thököly Mária (1656–1695 után), grófnő, Thököly Imre testvére; második férje, gróf Nádasdy István 1686-ban halt meg.

Absalon: Absolon Dániel, Lilienberg (1640-es évek–1701 k.), diplomata, 1682-től Thököly Imre, 1688-tól a császár szolgálatában állt.

Radics: Radics András (1640 k.–1710), Thököly Imre szolgálatában Munkács várkapitánya 1685–1688 között, 1704-től II. Rákóczi Ferenc híve, kassai parancsnok, brigadéros.

Klobusiczki Ferencz: Klobusiczky Ferenc (?–1717), báró (1695-től), 1682-től zempléni alispán, Thököly Imre híve, majd a császár pártjára állt, és az elkobzott Rákóczi-birtokok igazgatója lett, 1704-ben ismét csatlakozott a kurucokhoz.

Kolonich: Kollonich Lipót Károly (1631–1707), esztergomi érsek, bíboros, az Udvari Haditanács tagja, a Magyar Kamara elnöke.

Az ifjú Rákóczi: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője.

Julianna: Rákóczi Julianna Borbála (1672–1717), I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona lánya, II. Rákóczi Ferenc testvére; férje a magyar nemességet nyert Ferdinand Gobert Aspremont gróf.

Aspremont-Reckheimboz: Aspremont-Reckheim, Ferdinand-Gobert (1643–1708), reckheimi gróf, császári altábornagy, Rákóczi Julianna férje 1691-től.

Heister generális: Sigbert Heister (1646–1718), osztrák gróf, császári tábornagy.

Az álmatlan király (III. 22–24)

A' FELLELT IDEÁLHOZ (III. 24–26)

Magyarázatok

negédes Szép kebel: csábító, elbűvölő.

Nevek

Náray: Náray Antal.

TOLDI (III. 26–30)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 49, 350. (1829)

Magyarázatok

rémi szömöt: rémisztő szemet.

porok' éjjele: hamvak, tetemek.

csataj: lárma, csatazaj.

Nevek

Toldi: Toldi Miklós (1320 k.–1390), vitéz, zsoldos alvezér, ispán.

Rózsa és a' leány (III. 30)

NEM AZ VOLT KIT GONDOLTAM (III. 30–41)

Magyarázatok

temérdek Corpus Jurisom: vaskos.

Allgemeinét: a legvalószínűbben: *Allgemeine Zeitung* (német politikai-kulturális napilap 1798-tól).

Karcsi: legvalószínűbben Karolina.

tökéletesen vonalmait: körvonalait.

Csokonay békájaként: utalás Csokonai Vitéz Mihály *Békaegérharc* (1791) című komikus eposzára.

grüsse dich Gott Nikedl: Légy üdvözölve, Nikedl (német).

csík a' varsában: csapdába esett hal.

Platz! Platz!: Helyet! (német).

Nevek

Zöld Marczi: Zöld Márton (1791 k.–1816), nemes származású személy, 6 évet ült a nagyváradi börtönben, majd katonának adták; megszökött, és betyárnak állt; felakasztották.

Csokonay: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805), költő.

BYRON (III. 41)

Nevek

Byron: George Gordon Noel Byron (1788–1824), angol költő.

A' BOLDOG ÖREG (III. 42–44)

Magyarázatok

Sína, Mogol: Kína, Mongólia.

mézettakaró döngészt: döngicsélt, méhet.

nevedéki szívét: növekedő, kibontakozó.

Víz és tűz (III. 44)

MEGELÉGEDÉS (III. 45)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 175, 342.

Nevek

B – za: Bajza József.

SULPICIA CERINTHUSHOZ (III. 45)

Kritikai kiadás

KFMK, 865.

Magyarázatok

Sulpicia Cerinthusoz: Albius Tibullus (i. e. 55 k.–19) római költő IV. könyvéből vett részlet, a Sulpicia-versek egyik ciklusából; e verseket magának Sulpiciának, az egyetlen római női költőnek tulajdonítják az 1. századból, akinek szövegei maradtak fenn. (KFMK, 867)

Cerinthus: minden bizonnyal inkább fiktív, mintsem valós történelmi személy.

Népregék (III. 46–52)

Kétség (III. 52)

A' BAL ESET, JÓL ESETT (III. 52–55)

Magyarázatok

magas regiomban: helyzetemben.

Nevek

T. F.: Tessedik Ferenc.

Rousseau: Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), francia filozófus, író.

Warens: Françoise-Louise de Warens (1699–1762), francia-svájci bárónő, Jean-Jacques Rousseau szerelme és támogatója.

NÉPDALOK 1–5. (III. 55–58)

Magyarázatok

Toldy Ferenc nem jegyzetelt Kisfaludy-szövegkiadásában külön blokkban szerepelnek *Dalok. Második könyv* címmel, ugyanígy, sorszámozva. (*Kisfaludy Károly' Minden Munkái, Öszveszedte Toldy Ferencz, Első kötet, Budán, 1831.*)

Csele patak! iszapodban / Királyi nagy temető van: 1526. augusztus 29-én, a mohácsi csatavesztés napján ebbe a patakba fullad bele a menekülő II. Lajos magyar király.

Nevek

S. B.: Kisfaludy Károly.

Népdalok 6. (III. 58–59)

NÉPDALOK 7–8. (III. 59–60.)

Kritikai kiadás

7.: VMÖM 2., 62, 370. (*A' bús legény* címmel, 1829)

8.: VMÖM 2., 63, 370. (*Puszta csárda* címmel, 1829)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

NÉPDALOK 9. (III. 60–61)

Nevek

Cz.: Czuczor Gergely.

A' LEPE (III. 61)

Kritikai kiadás

KFMK, 805.

Nevek

Plátó: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

HEDVIG (III. 61–66)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 53, 357. (1829)

Magyarázatok

Szóla isten Gábor angyalához: Gábrriel főangyalhoz.

Lengyel ország' hős királya férjem: II. Ulászló, lengyel társuralkodó feleségével 1386-tól.

Nevek

Hedvig: Szent Hedvig (Anjou) (1372?–1399), lengyel királyné, I. (Nagy) Lajos király lánya, II. Ulászló (1362 k.–1434) lengyel király felesége.

nagy Lajos: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

A' KEZDŐ SZERELEM (III. 66–67)

Nevek

Cz.: Czuczor Gergely.

A' BABONA (III. 67–69)

Nevek

L.-né: azonosítatlan szerző.

A' VIHAR (III. 69–70)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 210, 346.

Magyarázatok

Szüvembe' bék: szívemben béke.

A' KÖLTŐ (III. 70–71)

Nevek

Sz. T.: azonosítatlan szerző.

JUDIT (III. 71–80)

Magyarázatok

Juditot képezé: bibliai ószövetségi történet Judit könyvéből; Judit, a szép zsidó özvegy törbe csalja és lefejezi Holofernészt, az Izrael elleni hadjárat hadvezérét.

„Talán fürödni fog a' kedves? Meglesse e?": bibliai ószövetségi történet Dániel könyvéből; Zsuzsannát fürdőzés közben meglesi két vén bíra, akik külön-külön megpróbálják elcsábítani, de Zsuzsanna ellenáll, ám ők hamisan házasságtöréssel vádolják meg. Az igazságot az ifjú Dániel bizonyítja be, így a bírakat ítélik halálra.

Nevek

R.: azonosítatlan szerző.

AZ ELTÜNT IFJUSÁG (III. 81–82)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 167, 342. (*Az eltűnt ifjukur* címmel)

Nevek

B–A.: Bajza József.

Egy szó (III. 82–83)

ASTÜANAX (III. 83)

Kritikai kiadás

KFMK, 691.

Magyarázatok

Astüanax: a trójai hős, Hektor fia, akit a Tróját bevevő görögök megöltek. (KFMK, 693)

A' CSERMELYHEZ (III. 83–84)

Kritikai kiadás

VMÖM 58, 361. (1829)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

KARÁD ÉS ZEMÍR (III. 84–88)

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

MI FÁJ? (III. 88)

Kritikai kiadás

KFMK, 745.

HÁROM EGYSZERRE (III. 88–103)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 865.

Magyarázatok

Báró de Manx: Gottfried August Bürger (1747–1794) német író, a korban népszerű *Münchhausen báró kalandjai* című regény szerzője. Magyarul: *Báró de Mánx' lengyel orsz. confed. generálisnak a' tengeren, és szárazon tett Utazásai és tsudálkozásra méltó Történetei*. Öszveszedettek, és magyar nyelven kiadattak hiv unokája által, Pozsonyban és Pesten: Fűskuti Landerer Mihálynál, 1805.

A' Szerelem' Gyermek: August Friedrich Germanus Kotzebue (1761–1819) német drámaíró, költő drámája; *A' szerelem' gyermeke. Egy Nézőjáték öt Felvonásban*. Kotzebue Augustus

Úr, Az Ebstlandiai Tartományban lévő Gubernialis Magistratusnak Praesidense utánn az originális Kiadás szerint, Buda, Landerer Katalin, 1792. Fordította Verseghy Ferenc.
affectióba vett: felizgatott, indulatba hozott.

Nevek

Zsigmond király: Zsigmond (Luxemburgi) (1368–1437), magyar király (1387-től), német-római császár (1433-tól).

Salamon király: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

A' BUVÁR KUND (III. 103–105)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 43, 339. (1829)

Magyarázatok

Buvár Kund: a *Képes krónikában* (Kálti Márk, 1360 k.) jelenik meg a Buvár Kund néven ismert Zotmund lovag, I. András (1015–1060) király egyik katonája, aki 1052-ben elsülylyesztí a támadó III. Henrik (1017–1056) német-római császár hajóit Pozsonynál.

Nevek

Endre: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól.

Béla: I. Béla (Árpád-ház) (1015/20 k.–1063), magyar király (1060–1063).

Henrik: III. Henrik (Száli-ház) (1017–1056), német király (1039-től haláláig), német-római császár (1046-tól haláláig).

A' LENGESÉGHEZ (III. 106–107)

Kritikai kiadás

KFMK, 876.

Magyarázatok

Phócionok: Phokion (i. e. 402–318) athéni államférfi, az utalás így Athénra vonatkozik. (KFMK, 877)

Scipiók: híres római család, mely sok politikust, államférfit adott Rómának. (KFMK, 877)

A' LOVAG (III. 107)

Kritikai kiadás

KFMK, 755.

Nevek

K. F.: Kazinczy Ferenc.

K. M.-HOZ (III. 108)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 24, 309. (*K. Matild' dala* címmel, 1828)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

AZ ALVÓ SZÉP (III. 108–109)

Nevek

Cz.: Czuczor Gergely.

REGE A' HABLEÁNYRÓL (III. 109–113)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 2., 5, 469.

BJVM, 113, 491.

Magyarázatok

Bajza első novellája – részint átdolgozás, részint fordítás –, amelyet a szerkesztő Kisfaludy Károly sürgetésére egy régi francia anekdota német feldolgozása nyomán írt. (BJVM, 491) A forrás Georg Wilhelm von Lüdemann (1796–1863) német író *Züge durch die Hochgebirge und Thäler der Pyrenäen* című utleíró kötetéből való (Wien, 1826. 2 kötet, 1. II. 30–35) Vö. Szücsi 1914, 215–216. A mű miatt Bajza kisebb plágiumperbe is keveredik. Vö. BTL, 663, 664.

megrendültek tetemei: megremegett a teste.

Mélyen érdekelve: elgondolkodva.

Nevek

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Róbert Károly: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.

Kázmér: III. Kázmér (Piašt) (1310–1370), lengyel király 1333-tól.

Lajos: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

A' BOLDOGITÓ PILLANTAT (III. 114)

Nevek

Otrágyi: azonosítatlan szerző.

A' SZÁMÜZÖTT (III. 115–117)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 204, 346.

Magyarázatok

édbe: édességbe.

KÖLTŐ (III. 118)

Kritikai kiadás

KFMK, 804.

Az alkony (III. 118–120)

Kritikai kiadás

KFMK, 691.

Magyarázatok

Bardacsi: kitalált név. (KFMK, 693)

A' KIBUJDOSOTT MAGYAR LENGYELORSZÁGBAN (III. 120–129)

Magyarázatok

Laszkit: a Laszki-család a 15–16. században virágzó egyik legelőkelőbb főúri család Lengyelországban; Łasko nevezetű, Lengyelország észak-nyugati részén található falusi birtokról kapták nemzetségnevüket.

szent Bazil' szerzetesei: bazilita szerzetes, bizánci rítusú katolikus szerzetes; Nagy Szent Bazil (329–379) az egyházatyák egyik legjelentősebb képviselője, a keleti típusú szerzetesség egyik kialakítója.

Egyedül marada a' törzsök: az öreg (a pusztai fatörzs).

Anna' templomát: Szent Anna, Szűz Mária édesanyja (különleges tisztelete jellemző a lengyel kultúrában).

nyugodt viseletét: viselkedését.

Nevek

Tarló János: Tarló János (15–16. sz.), lengyel gróf (1515 k.).

I. Maximilián Császár: I. Miksa (Habsburg) (1459–1519), német–római császár, német király, Ausztria főhercege.

II. Lajos: II. Lajos (Jagelló) (1506–1526), magyar és cseh király (1516–1526).

Battyány Ferencz: Batthyány Ferenc (1497–1566), főlovászmester, Vas vármegye főispánja, horvát bán; Batthyány Boldizsár fia.

Battyány Boldizsár: Batthyány Boldizsár (1452 k.–1519), alországbíró; Batthyány Ferenc (1497–1566) apja.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál: Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász; Károlyi István (1794–1863) pesti ügyvéd, táblabíró, 1827-től a Trattner-nyomda vezetője, 1837–1841 között a Tudományos Gyűjtemény utolsó szerkesztője.

1831

AJÁNLÁS (III. 136)

Magyarázatok

val. bel. titk. tanácsos: valóságos belső titkos tanácsos; azon tanács tagja, mely közvetlenül az uralkodó elnöklete alatt a legfontosabb országos ügyekben határozott.

Nevek

Majláth György: Mailáth György (1786–1861), gróf, főispán, a királyi tábla elnöke, ország-bíró.

Uzovics Karolína: Uzovics Karolina Lucia Franciska (1793–1856), Mailáth György (1786–1861) országbíró felesége.

VIZKERESZT (III. 137–150)

Magyarázatok

aprószentekre mustármagozni: népszokás; az aprószentek napi vesszőzés (december 28.) során a szomszédba mustármagért átküldött gyermekeket, lányokat, legényeket vesszőzik meg a háziak – sokszor mondóka kíséretében –, levén róluk a rontást.

Bükködre: a szöveg települései Baranya vármegyében találhatóak.

Rákóczy' nótáját: a „Jaj, régi szép magyar nép! / Az ellenség téged mikép / Szaggat és tép!” kezdetű, a Rákóczi-szabadságharc bukását sirató panaszos népének.

lator egy szer ám: szerzet, személy.

Te tanult fi vagy: ifjú, ifiúr.

Tusst rá!: üdvözlésképpen játszott gyors akkordisméltéses, rövid zene (tremoló, Tusch).

puhlíja ekkora már delicate nyalta lábamat: uszkárja ingyenc módjára nyalta lábamat.

convincáltam: meggyőztem.

determinálni fogom a' lakodalom' napját: meg fogom határozni, tudatni fogom.

vataráztam újjaimmal: keresgéltem.

Nevek

Rákóczy: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője.

Cicero: Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106–43), római szónok, író, politikus.

Bajnokdűj (III. 150–152)

SZELLEMHANG (III. 152)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 211, 347.

Nevek

B**: Bajza József.

ZRÍNYI' ÉNEKE (III. 152–153)

Kritikai kiadás

KFMM, 157, 939. (1830)

Nevek

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1620–1664), gróf, költő, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős Zrínyi Miklós dédunokája, Zrínyi Péter testvére.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Szondi: Szondi György (?–1552), Drégely várának kapitánya.

A' BARÁTSÁGRÓL (III. 153–157)

Forrás

Segur után: Louis Philippe Ségur (1753–1830) francia diplomata és historikus *De L'Amitie* című, több ízben, például 1827-ben gyűjteményes szerzői kötetben kiadott írásáról van szó (*Oeuvres complètes de m. le comte de Ségur*, Tome X., Paris, Alexis Eymery, 1827, 38–49) Wesselényi szorosán fordítja a szöveget. L. még: DÁVID 2013.

Magyarázatok

Cato azt állította: a francia eredeti alapján is eldönthetetlen, hogy Cato Censoriusra vagy Cato Uticensisre hivatkozik a szöveg.

Scipio azt hitte: hogy maga Timon, az embergyűlölő: hivatkozás William Shakespeare *Athéni Timon* című drámájának mizantróppá váló címszereplőjére; a Scipio ugyanakkor inkább fiktív név, mivel a híres ókori Scipio-nemzetség egyik tagja sem ismerhette ezt a jóval később született színdarabot.

Nevek

Aristoteles: Arisztotelész (i. e. 384–322), görög filozófus.

Cyrus: Kürosz i. e. 6. sz.), perzsa király.

Biasz: Biasz (i. e. 6. sz.), a hét ókori görög bölcs egyike.

Socrates: Szókratész (i. e. 469–399), görög filozófus.

Montaigne: Montaigne, Michel de (1533–1592), francia író, gondolkodó.

Boëtieről: Boétie, Étienne de La (1530–1563), francia író, politikus, filozófus.

Ennius: Ennius, Quintus (i. e. 239–169), római költő.

Timon: Timon (i. e. 5. sz.), embergyűlölőteről híres gazdag athéni férfi.

Architas: Arkhütász (i. e. 428–347), görög matematikus, filozófus, politikus.

Diderot: Diderot, Denis (1713–1784), francia filozófus, író.

Scipiokra: Scipio-család; ókori római család, a Cornelius-nemzetség tagja.

Laeliusokra: Laelius, Gaius (i. e. 235 k.–160 k.), római hadvezér, politikus, Scipio Africanus barátja.

Sullyre: Sully (1559–1641), francia államférfi, IV. Henrik francia király barátja és tanácsadója.

IV. Henrikre: IV. Henrik (Bourbon) (1553–1610), francia király 1589-től; második felesége Medici Mária volt.

Lucilius: Lucilius Iunior (1. század), költő, Nero uralkodása idején Szicília helytartója, Seneca barátja és levelezőpartnere.

Seneca: Seneca, Lucius Annaeus (i. e. 4–i. sz. 65), római államférfi, filozófus, költő, drámaszerző.

ILKA GYULÁNAK; GYULA ILKÁNAK (III. 157–163)

Magyarázatok

Heróid: heroida; versben írt fiktív levél, amely egy mitológiai, mondai vagy történeti személy hangján szól a távollévő kedveshez.

bárombérczek' urához: a magyar királyhoz (a hármass halom – Tátra, Mátra, Fáttra – a magyar címer része).

büvelyezni tanultam: megfejteni.

feletlen számmal: kevesen.

Szávatorokba: a Száva torkolatához.

fejedelmi Zalán: Anonymus *Saladusként* nevez meg egy honfoglalás előtti, a Duna-Tisza közén uralkodó idegen vezért krónikájában (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.).

Alpári mezőkről: Árpád Alpár mezejéről egy nyaláb füvet küldött ajándékba Zalánnak a krónikás-mondai hagyomány szerint.

kéjbölgyeit; a' bájkellemes Ínót / 'S szőke Melittáját: fiktív nevek; Ínó királylány, Melitta nimfa a görög mitológiában.

dücsingertől: dicsőségvágtyól, becsvágytól.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Nikétász: Nikétász, Belgrád görög parancsnoka (1070 k.).

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

Géza: I. Géza (Árpád-ház) (1040 k.–1077), magyar király (1074–1077).

László: I. László, Szent (Árpád-ház) (1040 k.–1095), magyar király 1077-től.

Opos: Bátor Opos (11. sz.), Salamon király vitéze.

A' HŰ SZERETŐ (III. 163)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 82, 388. (1830)

KÜLÖNSÉG (III. 164)

Kritikai kiadás

KFMK, 833.

Nevek

Correggio: Antonio da Correggio (1489–1534), itáliai festő.

A' szeretők' sírja (III. 164–166)

Semmi (III. 166)

CSESZNEKVÁR (III. 167–184)

Magyarázatok

Persarum vigui rege beatior. Éltém, mint valamelly Persa királyfiu. Horat.: szabad idézet Quintus Horatius Flaccus római költő IX. ódájából (*Lydiához*).

hora semper praeterita deterior subit. Napról napra gonosz óra köszönt reám. Sen. Hipp.: szabad idézet Lucius Annaeus Seneca római sztoikus filozófus és drámaíró *Phaedra* (i. sz. 54 előtt) című drámájából; Hippolitosz a mű egyik főszereplője.

Beszprémbe: Veszprémbe.

Sz. Márton ludjához: Tours-i Szent Márton emléknapján (november 11.) a római hagyomány továbbéléseként lúdból készült étel kerül az asztalra.

az az én aggságom: aggodásom, gondom.

Beszprém kulcsos várát: fallal bekerített, erődítménnyel körülvett vár, város.

Az apám Velenczébül származott: Velencei Köztársaság.
szerencsétlenségemnek alapgerendgye: alapja, táptalaja.
Raguzai Szerecsenynek: a Raguzai Köztársaság egykori állam a mai Horvátország déli részén; a szerecten kezdetben arab származású, később inkább sötét bőrű embert jelent.
maga képében: képviseletében.
várbul földalatti bolt: alagút.
tedd le agságodat: ne aggodalmaskodj.
Sámson erőt kívánt: Sámson rendkívüli erejű bibliai hős. (Bír 13–16)

Nevek

Kun László: IV. László (Árpád-ház) (1262–1290), magyar király 1272-től.
Sz. László Király: I. László, Szent (Árpád-ház) (1040 k.–1095), magyar király 1077-től.
Egyedtül: Egyed (13. sz.), Pozsony vármegyei (fő)ispán, tárnokmester (1270–1272).
Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.
Geiza: I. Géza (Árpád-ház) (1040 k.–1077), magyar király (1074–1077).
Oldamúrt: Oldamur (13. sz.), magyarországi lázadó kun vezér, akit IV. László 1282-ben (vagy 1280-ban) győzött le.
Ágnesnek: Ágnes (Habsburg) (1281–1364), magyar királyné, Habsburg Albert lánya, III. András király második felesége (1296-tól).
III. Andrást: III. András (Árpád-ház) (1265?–1301), az utolsó Árpád-házi magyar király 1290-től haláláig.
I. Károly: I. Károly (Anjou) (1288–1342), magyar király 1301-től.
Bazarád: I. Basarab (1280 előtt–1352), havasalföldi vajda.

VIGASZTALÁS (III. 184)

Kritikai kiadás

KFMK, 864.

A' ROM (III. 184–193)

Kritikai kiadás

VMÖM 5., 191, 602. (1830)

Magyarázatok

Siva: a név Vörösmarty alkotása, bizonyára elvonas a sivatag szóból. Esetleg a Chiva nevezetű, az Aral-tó közelében levő város franciás olvasata is szerepet játszhatott a név keletkezésében. (VMÖM 5., 612)

lakormon: lakhely hegycsúcson.

Rom: nem a 'ruina' jelentésű szóból, hanem inkább elvonas a rombol, romlik szavakból, kb. a „dúlás komor istene” jelentésben. (VMÖM 5., 612)

országok' háza; nemes Országok: a nagybetűs írást Vörösmartynál semmi sem indokolná, ha a köznyelvi szóra gondolna, valószínű azonban, hogy Vörösmarty itt Horvát Istvánnak azon megállapítását fogadja el, hogy a Pártus a Nagy Arszág fejedelméről királyait állandóan Arszág vagy Ország (Arsac) néven hívta, azaz az Ország egyenlő a pártus királlyal. (VMÖM 5., 612–613)

hajlak: hajlék.

ihait: juhait.

ivolái: ibolyái.

al bolt: pince.

szarvas ünnő és sok bogu híme: fiatal szarvastehén és agancsos fia.

kőszáli szökő: zerge. (VMÖM 5., 613)

Dús arany aknáját: gazdag aranybányáját.

elméle: tervezget, elmélkedik.

A' SZKADÁRI LYÁNYKA (III. 193–196)

Magyarázatok

A délszláv irodalom magyar recepciójáról: VESZELINOVICH 1944.

szkadári: szkodrai; Szkodra város és vallási székhely a mai Albánia területén.

Bojánnak: Bojana; jelentős folyó Szkodra területén.

Szkodravár: Szkodra város és vallási székhely a mai Albánia területén.

Nevek

Sz. J.: Székács József.

A' SASTOLL (III. 197)

Magyarázatok

vas tekéket: vasgolyókat.

Nevek

Toldi: Toldi Miklós (1320 k.–1390), vitéz, zsoldos alvezér, ispán.

TITOK (III. 198)

Nevek

Fogarasy: Fogarasi János.

SPISSICS (III. 198)

Kritikai kiadás

KFMK 744.

Magyarázatok

Mínoszhoz: Zeus és Európé fia, Kréta királya, halála után az alvilági lelkek egyik bírója, az epigrammában Spissich e minőségében járul elébe. (KFMK, 745)

Szalád: Zala vármegyéd.

Nevek

Spissics: Spissich János (1745–1804), Zala vármegyei alispán, országgyűlési követ.

A' TYRANN (III. 199)

Kritikai kiadás

KFMM, 118, 811. (*Zsarnok* címmel, 1823)

PHANTÁSIA (III. 199–200)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

SZEGÜR' ÁLMA (III. 201–206)

Forrás

Louis Philippe Ségur (1753–1830) francia diplomata és historikus *De L'Âme et de la Conscience (A lélekről és a lelkiismeretről)* című, több ízben, például 1827-ben gyűjteményes szerzői kötetben kiadott írásáról van szó (*Oeuvres complètes de m. le comte de Ségur*, Tome X., Paris, Alexis Eymery, 1827, 126–145). A szöveget Wesselényi lerövidíti (az elejét elhagyja), de szorosán fordítja. Az illető forrásmű többek között a pesti Hartleben Konrád Adolfnál (1778–1863) is megjelenik 1816-ban egy vegyes francia antológiában, szerzői név nélkül. L. még: DÁVID 2013.

Magyarázatok

nevét görögül a' Bölcsesség szeretetének mondta: filozófiának.

Horatiusnak azon két versét, mellyet durva fenyítő ütései közt mondott: a francia eredeti idézi a hivatkozott két Horatius-verssört is, ez a lezárása az írásnak: „Tout sot devient méchant, tous les méchan[t]s sont fous; / Et ceux-ci, mes amis, sont les pires de tous.” („Minden bolond gonosz lesz, minden gonosz megbolondul; / És ezek, barátaim, a legrosszabbak mind közül.” Bódi Katalin fordítása) Ezek a sorok a korabeli francia Horatius-kiadásokban a *Szatirák* második könyvének harmadik darabjában találhatóak, ám egyértelműen pontatlan a megfelelés a francia és a latin nyelvű szövegek között (vö. a latin változattal: „ergo ubi prava / stultitia, hic summa est insania; qui sceleratus, / et furiosus erit” – „Ha galád is a téboly, akkor a legdühösebb. Aki vétkes, az esztelen is lesz.” Kárpáthy Csilla műfordítása).

Nevek

Confucius: Konfuciusz (i. e. 551–479), kínai filozófus.

Horatiusnak: Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65–8) római költő.

AZ ÉJFÉLI HÁZ (III. 206–210)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 77, 387. (1830)

A' BOLDOGÍTOTT (III. 210)

Kritikai kiadás

KFMK, 643.

Magyarázatok

Paphia: Aphrodité görög szerelemistennő egyik mellékneve Pafosz ciprusi városáról, ahol kutluszhelye volt.

SZERBUS NÉPDALOK (III. 211–214)

Magyarázatok

Szerb népdalfordítások. A délszláv irodalom magyar recepciójáról: VESZELINOVICH 1944.

Nevek

Sz. J.: Székács József.

FÉRFI ÉS GYERMEK (III. 214)

Nevek

Sz. Á.: azonosítatlan szerző.

MDCCXXIII. (III. 214–215)

Magyarázatok

MDCCXXIII: 1723; Toldy Ferenc eredetileg *MDCCCXXIII esztendőben* címmel írta meg, s az 1822/1823-as vármegyei ellenállásra utalt. (Vö. DÁVIDHÁZI 2004, 157)

Nevek

Budai: Toldy Ferenc.

HÁLA-DAL (III. 215)

Kritikai kiadás

KFMM, 46, 489. (*Miről fog a' lant...* [*Egykor homályos...*] címmel, 1813)

Magyarázatok

Hesperikert: a Heszperidák kertje a költészetben a földi mértéket meghaladó szépségű virágzó kert vagy gyümölcsös, az istenek kertje, hova halandó be nem juthatott. (KFMM, 491)

Sülphida: a levegő legfinomabb atomjaiból álló lény (KFMM, 491)

Tündérbáj: mulandó, tünékeny báj, valószínűleg Kölcsey leleménye. (KFMM, 492)

MOHÁCS (III. 216)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 85, 395. (1830)

Magyarázatok

Cselét: 1526. augusztus 29-én, a mohácsi csatavesztés napján a Csele patakba fullad bele a menekülő II. Lajos magyar király.

A' BÁNKODÓ FÉRJ (III. 216–218)

Kritikai igényű szövegkiadás

KKVM, 860.

Magyarázatok

Művészi vetélkedés eredményeként Vörösmarty Mihállyal. Vö. *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., szerkeszté Toldy Ferencz, Heckenast, Pest, 1859, 196.

OKOS JANCSI 'S BOLOND KATA (III. 218–221)

Magyarázatok

kénfa csapot: fenyőtobozt (németből).

Nevek

N.: azonosítatlan szerző.

VITKOVICS' MARADVÁNYAI KÖZÜL (III. 221–225)

Kritikai igényű szövegkiadás

VMM, 166–168.

Nevek

Vitkovics: Vitkovics Mihály.

VESZTESÉG (III. 225–226)

Nevek

Nózséry: Fábrián Gábor.

DAL A' SZELLŐHEZ (III. 226)

Nevek

Fogarasy: Fogarasi János.

TÜNÖDÉS (III. 227–228)

Nevek

Sz. Á.: azonosítatlan szerző.

SZIGET (III. 228)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 88, 400. (1830)

Magyarázatok

Sziget: Szigetvár.

sajnos eleste: sajnálatos, tragikus.

Nevek

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) gróf, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős, a költő Zrínyi Miklós dédapja.

Dal (III. 229)

A' KÖLTŐ (III. 229–230)

Kritikai kiadás

KFMM, 37, 440. (1813)

ZRÍNYI, A' KÖLTŐ (III. 230)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 87, 399. (1830)

A' DÉLSZIGET (III. 230–251)

Kritikai kiadás

VMÖM 5., 55, 367. (1826)

Magyarázatok

kegyeletből: szivárvány. (VMÖM 5., 374)

szórok szemetekbe csoportot: rögöt, göröngyöt. (VMÖM 5., 374)

lejtőzve kerengett: táncolva (a lejtő egy régi magyar tánc). VMÖM 5., 374)

pisla világ: pislákoló világosság.

juhszalag, ibszalag: futónövények.

Hadadúr és Szűdeli: Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1852) erdélyi író és unitárius püspök 1822-ben írt és a következő évben a bécsi *Hébe* almanachban publikált kis eposza *A szé-kelyek Erdélyben*; ebben jelenik meg először a fiktív, mondai és mitológiai elemekből kreált ősmagyar isten, Hadúr, Árpád honfoglaló népének főistene. E motívum Vörösmarty Mihályra vagy Czuczor Gergelyre is nagy hatást gyakorolt. Hadadur olyanféle képzés Hadurból, mint Hábador Háborból; a Szűdeli név összetételen alapszik, szű-szív deli-szép, tehát 'szép szív'; költői név. (VMÖM 5., 375)

keletzsaki: keleti.

lakozott ifjú: jóllakott.

kerecsenfi: fiatal kerecsensólyom.

sivány porban: futóhomokban. (VMÖM 5., 376)

csorva homokra: futóhomokra. (VMÖM 5., 376)

dárda körösből: kőrifából.

Nevek

Etele: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

Bendegucz: Mundziuch (a Bendeguz névalak elíráson alapul) hun nagyfejedelem Attila apja a mondai-krónikás hagyomány szerint, melyet leginkább Kézai Simon gesztája (*Gesta [Hunnorum et] Hungarorum*, 1282 k.) közvetített tovább az utókor számára. (vö. KFMM, 724)

Bál: a krónikás-mondai hagyományban Bál vagy Nimród Hunor és Magor apja, a magyarok ősapja.

NINCS MÁR A' MI VOLT (III. 251–252)

Nevek

J.: azonosítatlan szerző.

AZ ÚJÍTÁS' ELLENSÉGEIHEZ (III. 253)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 88, 400. (1830)

Nevek

P.: Vörösmarty Mihály.

NÉPDALOK 1-2. (III. 253–254)

Kritikai kiadás

1.: VMÖM 2., 76, 387. (*Kék szem* címmel, 1830)

2.: VMÖM 2., 76, 386. (*Fekete szem* címmel, 1830)

A' LANTOS (III. 254–255)

Magyarázatok

csillag dereng felé: világít.

ÓDA (III. 255–256)

Kritikai kiadás

KFMM, 86, 665. (*Rákos* címmel, 1821)

Magyarázatok

Rákos!: Rákosmező; a mai Angyalföld és Kőbánya közötti síkon, a középkori Pest városfalától a Rákos-patakig húzódott; számos történelmi jelentőségű esemény helyszíne, hadi felvonulási terület.

A' HÁZASSÁG ÉGBEN KÖTTETIK (III. 256–270)

Magyarázatok

falusi lakja' szálájába lépven: szobájába.

egyike volt a' legritkább emberi originaloknak: egyedeknek, példányoknak.

felmenne a' hágcson: lépcsőn.

thékát vitt: dobozt.

Bathyányi' magyarországi utazásaikat hurczolta: az említett mű: *Reisen durch einen Theil Ungarns. Siebenbürgens, der Moldau und Bukovina im Jahre 1805*, Pesth, 1811. Magyar fordítása: *Batthyány Vince Gróf utazása Magyarországnak, Erdélynek, Moldáviának és Bukovinának egy részén által 1805. eszt.* Magyarra fordítva egy hazafi által. Pesten, 1818.

római másszákról: kohókról (massa).

Pompeji-béli falképek: Pompeji ókori római város a Vezúv lábánál, mely a vulkán kitörésének áldozata lett; 1748-tól indul meg feltárása, mely a korszak egyik legnagyobb régészeti, kultúrtörténeti szenzációja volt.

Bel-Lancaster' rendszere: Andrew Bell és Joseph Lancaster egymástól függetlenül kidolgozott módszere: a tanító az idősebb tehetséges tanulók közül segédtanítókat választ ki, akik a tőle kapott rendszeres utasítások alapján végzik a kisebb gyerekekből álló csoportok oktatását, nagyobb közösségek egyidejű oktatását téve lehetségessé.

Mac-Adams' útépitése: az úgynevezett 'makadámút' John Loudon McAdam skót mérnök fejlesztése, ami tömörített kőzúzalék-borítással rendelkező egyfajta műutat jelent.

idyllioni: idilli.

Gessner' idylljeit: Salomon Gessner sikeres és nagy hatású *Idyllen* című 1756-os művét Kazinczy Ferenc is lefordította, 1788-ban és 1815-ben is kiadta.

Nevek

Beudant: François Sulpice Beudant (1787–1850), francia mineralógus, geológus, egy magyarországi útirajz írója.

Bathyányi: Batthyány Vince (1772–1827), gróf, az udvari kancellária tanácsosa; Hont, majd Esztergom vármegye főispánja, illetve főispáni helytartója; német nyelvű útleírások szerzője; Batthyány József György fia.

Lancaster: Joseph Lancaster (1778–1838), angol kvéker reformpedagógus, ingyenes népiskolák alapítója.

Pythagoras: Püthagorász (i. e. 570 k.–496), görög filozófus, matematikus.

Bel: Bell, Andrew (1753–1832), skót anglikán pap, pedagógus, iskolaalapító.

Mac-Adams: John Loudon McAdam (1756–1836), skót mérnök, a makadámút feltalálója.

Clapperton: Hugh Clapperton (1788–1827), skót tengerésztiszt, felfedező, útirajzíró.

Aldini: Giovanni Aldini (1762–1834), olasz fizikus.

Herznek: Henri Herz (1803–1888), osztrák zeneszerző és zongorista.

Gessner: Salomon Gessner (1730–1788), svájci-német író és festő.

Az olvasóhoz (III. 270)

KIADTA TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI ISTVÁN: Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász; Károlyi István (1794–1863) pesti ügyvéd, táblabíró, 1827-től a Trattner-nyomda vezetője, 1837–1841 között a Tudományos Gyűjtemény utolsó szerkesztője.

1832

CÍMLAP (III. 277)

Nevek

Trattner és Károlyi: Károlyi István (1794–1863), pesti ügyvéd és táblabíró 1824-ben feleségül vette Trattner Mátyás (1745–1828) nyomdász lányát, ezzel a Trattner-nyomda egyik tulajdonosa lett, 1827-től haláláig pedig Trattner-Károlyi néven vezette a nyomdát.

AJÁNLÁS (III. 280)

Magyarázatok

tanácsos: valóságos belső titkos tanácsos; azon tanács tagja, mely közvetlenül az uralkodó elnöklete alatt a legfontosabb országos ügyekben határozott.

Nevek

Keglevich Gábor: (1784–1854) gróf, Nógrád vármegyei főispán (1827–1848), koronaőr (1831–1842), a Magyar Királyi Kamara alelnöke, majd elnöke (1832/1836–1842), főtárnokmester (1842–1848); a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja (1830).

Sándor Matild: (1798–1843) grófnő, Sándor Móric testvére, gróf Keglevich Gábor felesége.

Magyarázatok

Pfeffel' régi képének hív másolata: az eredeti kép 1720 körül készülhetett, a felirat szerint Carolus Wilhelmus Brand Nagyszombatban készült festménye nyomán metszette Bécsben Johann Andreas Pfeffel.

Kisfaludy Károly' feltételes emléke: 1830-ban elhunyt Kisfaludy Károly, és szinte azonnal gyűjtést rendeztek emlékszobrának felállítására; megalakult a *Kisfaludy Károly emlékére és munkái kiadására ügyelő társaság*, amely Ferenczy István szobrászművészt kérte fel a mű elkészítésére, aki 1831-ben be is mutatta a szobor tervét; az 1832. évre szóló *Aurorá*ban jelent meg tehát a metszet erről a szoborterről, melyen a műalkotás a Városligeti-tó egyik szigetén áll; a szobor végül csak 1844-ben készült el, s csak 1875-ben állították fel – az eredeti impozánsabb koncepció jelentékeny átalakításával – a Nemzeti Múzeum kertjében. Az emlékműállítás kezdetéhez l. KFL 2., 762.

Aradi gyűlés: az aradi országgyűlésen Ilona királyné, II. Vak Béla feleségének sugalmazására hatvannyolc Borisz-párti főurat mérsároltak le 1131-ben vagy 1132-ben (tehát az *Aurorá*ban szereplő dátum téves); a trónkövetelő Borisz Könyves Kálmán magyar király fia.

A' két szomszédvár: a metszet leírása: VMÖM 5., 638.

Nevek

Kohári István: (1649–1731) báró, 1685-től gróf, költő, Hont vármegyei főispán, füleki kapitány, császári altábornagy, országbíró (1714-től haláláig).

Pfeffel: Pfeffel, Johann Andreas (1674–1748), német rézmetsző művész.

Ferenczy István: (1792–1856) klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja.

Czuczor: Czuczor Gergely (1800–1866), bencés szerzetes, költő, nyelvész, szótáríró, akadémikus.

Ilona királyné: Ilona (Vukanović-ház) (1109 után–1146 után), magyar királyné, II. (Vak) Béla felesége (1831-től).

II. Béla: (Árpád-ház) (1108/10 k.–1141), magyar király (1131–1140).

Borics: Borisz (Árpád-ház) (1114 k.–?), Kálmán király és felesége, Eufemia Vlagyimirovna hercegnő (1095–1116) fia; sikertelenül próbálta megszerezni a magyar trónt.

Pered: (1132 k.) II. Béla király oldalán részt vett az 1132-es Sajó menti csatában.

GRÓF KOHÁRI ISTVÁN (III. 286–294)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 3., 159, 395.

Magyarázatok

Nec adversis frangi, nec prosperis elevari: „Se a kedvező körülmények ne tegyenek elbizakodottá, se a sorscsapások ne törjenek meg!” (latin aforizma).

bútoraikat: felszerelésüket.

Selmeicz: Selmechánya.

Garan: Garam folyó.

a' magyar költés' kézi könyvében Toldy által: Toldy Ferenc: *Handbuch der ungrischen Poesie* (2 kötet), Pest–Bécs, G. Kilian – K. Gerold, 1828.

Nevek

Kobári István: Koháry István (1649–1731), báró, 1685-től gróf, költő, Hont vármegyei főispán, füleki kapitány, császári altábornagy, országbíró (1714-től haláláig).

Leopold: I. Lipót (Habsburg) (1640–1705), német-római császár (1658–1705) és magyar király (1657–1705).

Tököli Imre: Thököly Imre gróf, Felső-Magyarország (1682–1685) és Erdély (1690) fejedelme, Zrínyi Ilona második férje.

Zrínyi Ilona: (1649–1703) fejedelemasszony; Zrínyi Péter és Frangepán Anna Katalin lánya, I. Rákóczi Ferenc, majd Thököly Imre felesége, II. Rákóczi Ferenc anyja.

harmadik Incze, akkori pápa: III. Ince pápa 1160 és 1216 között élt; valójában ezekben az években XI. (Boldog) Ince (1611–1689, pápa 1676-tól) állt az egyház élén.

Auria János: (1686 k.) császári hadvezér.

Rákóczi Ferencz: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője.

Bercsényi: Bercsényi Miklós (1665–1725), gróf, kuruc főgenerális.

első József: I. József (Habsburg) (1678–1711), magyar király (megkoronázva 1687-ben, uralkodik 1705-től) és német-római császár (1705-től).

III-dik Károly: VI. Károly (Habsburg) (1685–1740), német-római császár (1711–1740), spanyol király (1706–1714) és III. Károly néven magyar király (1711-től); Mária Terézia apja.

Pálffy Miklós: Pálffy Miklós (1657–1732), gróf, nádor (1714–1732), császári tábornagy.

Toldy: Toldy Ferenc (1805–1875), irodalomtörténész, kritikus, orvos.

AZ IGAZSÁGHOZ (III. 294–295)

Kritikai kiadás

KFMM, 127, 838. (*Igazság* címmel, 1824)

SZONDI (III. 296–299)

Magyarázatok

drégeli: drégelyi (a helyszín Drégely vára, amit 1552-ben a török foglalt el).

tekékkal: ágyúgolyókkal.

Keljen velem önmaga bajra: párbajra, párviadalra.

Oroszfalu: szomszédos település.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Szondi: Szondi György (?–1552), Drégely várának kapitánya.

Ali: Ali pasa (?–1557), török hadvezér, budai, majd boszniai pasa.

IZMÉN' SÍRJÁRA (III. 299)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 102, 425. (1831)

AZ ÁLKIRÁLY (III. 300–315)

Magyarázatok

míg azt az ölfát hátára nem rakom: rá nem csapok a hátára.
csikóbőrben vagynak öltözve: utalás a csikóbőrös kulacsra.

Nevek

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Upor László: (15. sz.) máramarosi ispán (1457–1459).

Hunyadink: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

LEMONDÁS (III. 316)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 179, 343.

A' NÁNDORI TORONYÓR (III. 316)

Magyarázatok

A' nándori toronyór: köztudomásúlag Dugovics Titusznak hívják az 1456-os nándorfehérvári diadal leghíresebb önfeláldozó hősét, ám valószínűsíthetően nem ő volt; Dugovics Imre kreálta családjának ezt a hős őst, majd Döbrentei Gábor (1785–1851) terjesztette el a történetet 1824-ben a *Tudományos Gyűjteményben*; az önfeláldozó hős addig névtelen toposzként élt, Kisfaludy Sándor és Vörösmarty is névtelenként írt róla. (Vö. Szócs 2012, 13–20)
megölelte merőn: merészen, bátran.

FULLAJTÁROS VERS (III. 317)

Kritikai kiadás

KFMK, 794.

Magyarázatok

fullajtáros hintón: olyan hatosfogatú kocsi, amelyiken az első nyerges lovon egy előlovas (fullajtár) ül.

Nevek

Pócs: Poóts András (1740–1747 között–1812), költő, református lelkész Csenkeszfán.

Pythagorás: Püthagorász (i. e. 570 k.–496), görög filozófus, matematikus.

HAJÓSDAL (III. 317)

Kritikai kiadás

KFMM, 139, 878. (*Rév előtt* címmel, 1825)

VESELÉNYI FERENCZ SZÉCSI MÁRIÁNAK; SZÉCSI MÁRIA VESELÉNYI FERENCZNEK (III. 318–323)

Magyarázatok

Murány hős asszonya: az ősi nemesi családból származó Széchy Mária (a „Murányi Vénusz”) lánytestvéreivel együtt Murány várát örökölte meg.

Tábori színből: katonai táborhelyéről.

Bojtani: fölbújtani, hergelni.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Veselényi Ferencz: Wesselényi Ferenc (1605–1667), gróf, főkapitány, nádor; szervezője a Habsburgok elleni 1666. évi főúri szövetségnek.

Szécsi Mária: Széchy Anna Mária (1610 k.–1679), Murány várának úrnője, mecénás; Széchy György és Homonnai Drugeth Mária lánya; ifj. Bethlen István, majd Kun István, majd gróf Wesselényi Ferenc (1605–1667) felesége.

Bethlen: Bethlen István (1606–1632), gróf, nagyváradi főkapitány, bihari főispán, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem unokaöccse, Széchy Anna Mária férje 1627-től.

Rákóczi: I. Rákóczi György (1593–1648), erdélyi fejedelem 1630-tól.

A' PUSZTA SÍR (III. 323)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 104, 427. (1831)

Nevek

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

ECHÓHOZ (III. 323)

Kritikai kiadás

KFMM, 134, 863. (*Echo* címmel, 1825)

PRIVILEGIÁLT TESTAMENTOM MINDEN LEÁNYAIM' SZÁMÁRA (III. 323–326)

Forrás

Jean Paul után: Jean Paul Richter (1763–1825) német író *Privilegiertes Testament für meine sämtlichen Töchter* (1799) című művének szoros fordítása. (*Jean Paul's sämtliche Werke*, XXXV., Berlin bei Reimer, 1827, 4–10)

Magyarázatok

privilegiált testamentom: a törvény által engedélyezett egyedi, az általános előírásoktól eltérő végrendelet (latin).

izletének: ízlésének.

orbis pictus: galéria (festett világ).

inspectora es Maireje: felügyelője, vezetője.

in clinico, relatorio, repetitorio, stilistico: a gyakorlatokon, a megbeszéléseken, az előadásokon, az írásgyakorlatokon (latin).

Actum ut supra: kelt mint fent (latin).

Nevek

homéri: Homérosz (i. e. 8. sz.), görög költő.

Claude-Lorrainokat: Claude Lorrain (1600–1686) francia tájképfestő.

ALKONYI DAL (III. 326–327)

Kritikai kiadás

KFMM, 138, 874. (1825)

CSÁK, SZOMORÚJÁTÉK KISFALUDY KÁROLYTÓL (III. 327)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 91, 412. (1830)

Magyarázatok

Kisfaludy Károlytól: a nemrégiben elhunyt Aurora-szerkesztő Kisfaludy Károly *Csák Máté* című befejezetlen drámájáról van szó (1830).

Nevek

Csák: Csák Máté (1260 k.–1321), nádor (1297), az ország északnyugati részének tartományura, birtokközpontja Trencsén volt.

A' CSALATKOZOTT (III. 327–328)

Nevek

Makáry: Makáry György.

HOZZÁ (III. 328)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 177, 343.

JAJ, BE BOLDOG VAGYOK ÉN! (III. 328–336)

Magyarázatok

Hasznos Mulatságokban: a *Hasznos Mulatságok* Kultsár István (1760–1828) *Hazai és Külföldi Tudósítások* című politikai, ismeretterjesztő hírlapjának történelmi, nyelvészeti, földrajzi, néprajzi tárgyú cikkeket és költeményeket megjelentető melléklapja 1817-től 1842-ig.

fodorító' lakát: lakkot.

experimentalis physicát: kísérleti fizikát.

coeur, carreau, pique, trefle: kőr, káró, pikk, treff (a franciakártya játéklapjai).

Pestet fogyasztó cholera: utalás az 1831-es kolerajárványra.

mert én és Othello – csak színben különbözünk: utalás a féltékeny színes bőrű Othello alakjára William Shakespeare *Othello, a velencei mór* című drámájából (1603 k.).

„a' Szép Literatúrai Ajándékban” is megjelent: 1821 és 1827 között a *Tudományos Gyűjtemény* című folyóirat szépirodalmi melléklapja.

Rousseau' St. Preuxjét is magok után hagyják: utalás Jean-Jacques Rousseau *Júlia vagy Új Héloïse* (1760) című regényének egyik túlsordulóan érzékeny főhősére.

mint Maxhoz Samiel: A bűvös vadász (1821) című opera szereplői. *A bűvös vadász* a korban igen népszerű és nagy hatású német opera, melyet Kolozsváron, Budán is előadnak; írta Johann Friedrich Kind (1768–1843), zenéjét szerezte Carl Maria von Weber (1786–1826).

remegve mint Macbeth, az ajtót lesém: utalás Shakespeare azonos című drámájának (1605 k.) egyik jelenetére.

mint Hugó Müllnernél suttogám magamnak: Hugo Amandus Gottfried Adolf Müllner (1774–1829) német drámaíró és kritikus *A vétek súlya* (1813) című szomorújátékának főszereplője.
non-interventio' principiumát: a semlegesség, pártatlanság alapelvét.
don Basilio: Gioachino Antonio Rossini (1792–1868) olasz zeneszerző *A sevillai borbély* (1816) című operájának egyik szereplője, a karakán zenetanár, énekmester.

Nevek

P. M.: Paziazi Mihály.

Kisfaludy: Kisfaludy Károly (1788–1830), író, költő, drámaíró.

Rousseau: Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), francia filozófus, író.

Lessing: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781), német író, esztéta.

Jeanne d'Arc: Jeanne d'Arc; Szent Johanna (1412 k.–1431), katolikus szent, francia nemzeti hős; a százéves háború idején vezette a francia nép felszabadító harcát az angolok ellen.

ÉDES KÍN (III. 336–337)

Kritikai kiadás

KFMK, 889.

BÁNFY, KEDVESÉHEZ (III. 337–338)

Gaal: Gaál József.

TŰZ ÉS VÍZ (III. 338)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 102, 425. (1831)

NÉPDAL (III. 338)

Nevek

Cz.: Czuczor Gergely.

Panasz (III. 339)

EMLÉKÜL (III. 339)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 169, 342.

Nevek

Széplaki: Bajza József.

VITÉZ' BUCSÚDALA (III. 340)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 177, 343.

DRÉGEL (III. 340)

Kritikai kiadás

KFMM, 137, 869. (1825)

Magyarázatok

Drégel: Drégely vára, 1552-ben a török foglalta el.

Nevek

Szondi: Szondi György (?–1552), Drégely várának kapitánya.

SIMPLONI ÚT (III. 341–350)

Magyarázatok

Simploni út: Simplon-hágó (Svájc), az Alpok része.

Wallis: dél-svájci kanton (közigazgatási egység, szövetségi állam).

martinachi vendégháznál: Martinach svájci város Wallis kantonban.

Sabaudia: közép-itáliai város.

Szent-Bernátról: Szent Bernát-hágó; az Itáliát Svájjal összekötő hegyrendszer része.

haagi kereskedő, rotterdami professor 's gröningsi doctor: holland helységnevek (Haag, Rotterdam, Groningen).

Montblanc: francia hegység, Európa legmagasabb hegye.

St. Mauricen keresztül: Saint-Maurice; délnyugat-svájci város.

Martigny: dél-svájci város.

Pissevache iszonyu fennségről ontja vizeit: délnyugat-svájci vízesés.

napnyugat' Caesara: császára.

Sz. Gotthárd: Szent Gotthárd-hágó, fontos közlekedési, kereskedelmi útvonal az Északi- és Déli-Alpok között.

hét hegy' imperatorai: Róma királyai; a hagyomány szerint Róma hét dombra épült.

viscayai asszony: Viscaya spanyol régió.

conusképen felemelkedő: kúpként.

angoulémi herczegné: Angouleme; nyugat-francia város.

wallisi conseil d'état: államtanács.

a' jegesek' (glacier): gleccserek.

néhány sousval Adieut mondván: apróval (borravalóval) búcsút mondván.

canálison túl: La Manche csatorna; Nagy-Britanniát ez választja el Franciaország északi partjaitól.

sz. bernáti Augustinusok: Ágoston-rendi szerzetesek (talán a svájci Szent Bernát kolostor).

Frissinone' gyönyörű omlása: svájci vízesés.

Duomo d'Ossolában: Domodossola; észak-olasz város.

grájusi havasok: Gráji-Alpok.

Sono i nostri preti: Ők a mi papjaink (olasz).

nyájás Palanza: észak-olasz városka.

Si Signor, e l'ottavo miracolo del mondo!: „Igen, Uram, ez a világ nyolcadik csodája!” (olasz) *improvisatori folyammal*: heves improvizációval, rögtönzéssel.

egy Armida' lakhelyeivé: Armida, a szépséges varázslónő Torquato Tasso (1544–1595) olasz költő fő művének, *A megszábadított Jeruzsálem* (1575) című eposznak az egyik szereplője.

egy második rhodusi csudát, 's a' félelmes elem' közepén az Isola bella' új Babylonát vontak ki a semmiségből: a rodoszi kolosszus és Szemiramisz babiloni függőkertje az ókori világ hét csodája között van.

tarka csoportot: látványt (csoportozatot).

Corpo di dio: Isten csapása (olasz).

strada del Sempione: sempionei út.

kútfeje azon állványos lázaknak: forrása azoknak a makacs lázaknak (lázás betegségeknek).

arco del Sempione: sempionei diadalív (Arco della Pace, magyarul Béke-kapu); Napóleon győzelmeinek emlékére kezdik el építeni, 1815 után pedig a bécsi békeszerződés emlékének szentelve fejezik be.

az utókor a' pacificator' szobrát csudálandja felette: a békéltető szobrát (a diadalív négy sarkán álló lovas istennőszobrok a békét jelképezik).

Nevek

Napoleont: Bonaparte Napóleon (1769–1821), francia hadvezér, államférfi, I. Napóleon néven francia császár (1804–1815).

scribei: Eugène Scribe (1791–1861), francia színműíró.

Octavianus Augustusról: Augustus (i. e. 63–i. sz. 14), római császár, Vergilius pártfogója.

X. Károly: X. Károly (Bourbon) (1757–1836), Artois grófja, francia király (1824–1830 között).

Borromeo Renát: Renato Borromeo (17. sz.?), az itáliai nemes Borromeo-család tagja, birtokközpontja a Maggiore-tó környékén volt.

Vitalián: Vitaliano Borromeo (17. sz.?), az itáliai nemes Borromeo-család tagja, birtokközpontja a Maggiore-tó környékén volt.

Tasso: Torquato Tasso (1544–1595), olasz költő.

Semiramis: Szemiramisz (i. e. 9. sz.), asszír királynő, függőkertje a világ hét csodájának egyike (Szemiramisz a történeti Shammuramat királynő legendássá vált alakja).

Tizian: Tiziano Vecellio (1488 k.–1576), olasz festő.

Caracci: a Carracci-család itáliai festőcsalád a 16–17. században.

van-Dyck: Antoon van Dyck (1599–1641), flamand festő, Rubens tanítványa, angol udvari festő.

Giordano: Luca Giordano (1634–1705), olasz festő és rézmetsző.

Procaccini: Giulio Cesare Procaccini (1574–1625), olasz festő.

Paolo: Paolo Veronese (1528–1588), olasz festő.

Canova: Antonio Canova (1757–1822), olasz klasszicista szobrász.

borromeo szent Károly: Borromei Szent Károly (1538–1584), milánói érsek, bíboros.

paviai Zanella: Siro Zanella (17. sz.), olasz szobrász.

luganoi Falconi: Bernardo Falconi (1620 k.–1696), olasz szobrász.

A' KOSZORÚ (III. 351)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 103, 425. (*Bús emlék* címmel, 1831)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

LÚNA ÉS ENDYMION (III. 351–353)

Kritikai kiadás

KFMM, 123, 826. (*Endymion* címmel, 1824)

Magyarázatok

porlakom: földi porhüvelyem. (KFMM, 830)

a pásztor árjong: áradozik, lelkesedik. (KFMM, 830)

kénnyel küzdenek: kéjjel, gyönyörrel. (KFMM, 830)

pályád' lombja: koszorú. (KFMM, 831)

A' VIOLÁHOZ (III. 353–354)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 178, 343.

AZ ELZÁRKOZOTT (III. 354)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 97, 417. (1831)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

SZIGETVÁR (III. 354–355)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 192, 601. (1822)

Nevek

P.: Vörösmarty Mihály.

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) gróf, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős, a költő Zrínyi Miklós dédapja.

EGY LEÁNYKÁHOZ (III. 356)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 96, 416. (*A' boldog* címmel, 1831)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

A' tünődő (III. 356)

A' KÉT SZOMSZÉDVÁR (III. 357–387)

Kritikai kiadás

VMÖM 5., 203, 618. (1831)

Magyarázatok

Sár' róna vidékén: a Fehér megyei Sárréten; a Sár(víz) a Duna jobb oldali mellékfolyója. (VMÖM 5., 633)

Sámson' fia: Sámson a király ellen lázadó, durva főúr. (VMÖM 5., 634)

Mit használ neked a' diadal dühös Ottokar ellen: Vörösmarty itt feltehetően a történetíró Fessler Ignác (1756–1839) nyomán alkot. (Vö. VMÖM 5., 633)

És e' párt csak csillapodott békében: pártoskodás, viszály.

zajkor: háborús korszak. (VMÖM 5., 634)

serleg pillog: csillog, ragyog. (VMÖM 5., 635)

szelíden apolta: csókolta. (VMÖM 5., 635)

sági fenyéren: ritka fűvel benőtt terület. (VMÖM 5., 636)

alajtá: vélte, sejtette. (VMÖM 5., 636)

serevény erdő: növekedő, sarjadó fiatal erdő. (VMÖM 5., 636)

elemészt hamarabb a' déli mirígynél: döghalál, pestis (déli, mert főleg a melegebb, déli tájakon öltött nagy méreteket). (VMÖM 5., 636)

vész ülte kedének: kedélyének, hangulatának.

sisakát jegyzette magastoll: díszítette, ékesítette. (VMÖM 5., 636)

elevenéggel lakodalmas: elevenéggel fogja lakni. (VMÖM 5., 636)

Nevek

Ottokar: II. Ottokár (Přemysl) (1232–1278), cseh király 1253-tól.

bécsi Rudolféért: I. Rudolf (Habsburg) (1218–1291), német–római császár (1273–1291), a Habsburg–dinasztia hatalmának megalapítója.

László: IV. László (Árpád-ház) (1262–1290), magyar király 1272-től.

SERBUS DALOK 1. (III. 388)

Magyarázatok

Szerb népdalfordítás. Bővebben: VESZELINOVICH 1944.

Fruskának szállott balmain le: Fruska Gora; a Tarcál-hegység, ahol elterül a Szerémi borvidék (ma Szerbia, illetve kisebb része: Fruška Gora, Horvátország).

Nevek

Sz. J.: Székács József.

Serbus dalok 2. (III. 388)

SERBUS DALOK 3–5. (III. 389–390)

Kritikai igényű szövegkiadás

3.: BJÖM 1., 290, 357. (*Alkuvás* címmel)

4.: BJÖM 1., 291, 357. (*Ohajtás* címmel)

5.: BJÖM 1., 293, 357. (*Egyesület* címmel)

Magyarázatok

Szerb népdalfordítások Talvj és Gerhard szerint. (BJÖM 1., 357, illetve BJVM, 490.)
A Talvj művésznév; Therese Albertine Louise von Jakob (1797–1870) német íróő *Volkslieder der Serben* című gyűjteményéről van szó (I–II., Halle, 1825–1826.). Toldy Vitkovics Mihálytól kapta kölcsön, az ő révén ismerhette meg Bajza. (BTL, 599.) Bővebben: VESZELINOVICH 1944.

Nevek

Széplaki: Bajza József.

A' BEREKHEZ (III. 390)

Kritikai kiadás

KFMM, 131, 851. (*Berkemhez* címmel, 1824)

A' ZARÁNDOK (III. 390–391)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 254, 356.

Nevek

Széplaki: Bajza József.

KESERGÉS (III. 392)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 96, 416. (*A' hitvtelenre* címmel, 1831)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

A' GYÁSZ-KISÉRET (III. 392)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 91, 411. (*A' gyász-kiséret* címmel, 1830)

Magyarázatok

Aurora: a hajnal istennője a római mitológiában, itt egyszersmind utalás az almanachra, melyet Kisfaludy Károly (1788–1830) szerkeszt haláláig.

Nevek

Kisfaludy: Kisfaludy Károly (1788–1830), író, költő, drámaíró, szerkesztő.

ÉDESSÉGEK (III. 392–393)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 179, 343.

Nevek

Széplaki: Bajza József.

A' KESERGŐ (III. 393)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 103, 426. (*Szív* címmel, 1831)

A' KÖLTŐ (III. 393–394)

Kritikai kiadás

KFMM, 53, 542. (*Genius száll...* címmel, 1813)

Magyarázatok

Genius: a géniusz az antik hagyomány szerint személyes védőszellem, Kölcseynél ezen túl alkotó, teremtő személyes szellemet is jelent. (KFMM, 436–437)

A' VÁNDOR (III. 394–404)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 2., 162, 471.

Forrás

Forrása Christoph Ernst von Houwald (1778–1845) német író *Die Heimkehr* [*A hazatérő*] (1824) című egyfelvonásos drámája. (L. Szücsi 1918, 51–53)

Magyarázatok

Trencsén: felvidéki város, Trencsén vármegye székhelye, ma Szlovákia.

Poroszkirály's Terézia/Viseltek háborút...: a betétköltemény külön is megjelent balladaként *Ilonka* címmel Bajzától.

Hadik' ezredét: gróf Hadik András (1710–1790) tábornagy huszárezrede 1753-tól (a Hadik-huszárezred Mária Terézia egyik lovasezrede).

Nevek

Rákóczi: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), erdélyi fejedelem (1704–1711), a Rákóczi-szabadságharc vezetője.

Poroszkirály: II. Frigyes (Hohenzollern) (1712–1786), porosz király (1740–1786).

Terézia: Mária Terézia (Habsburg) (1717–1780), magyar és cseh királynő (1740-től), német-római császárné (1745-től).

REMÉNY, SZERELEM, HŰSÉG (III. 405)

Kritikai kiadás

KFMM, 149, 915. (*Vándor remény...* címmel, 1826)

A' KEDVESHEZ (III. 405–406)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 95, 414. (*Vágy* címmel, 1830/31)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

JELENKORI SZERELEM (III. 406)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 97, 417. (1831)

A' BUJDOSÓ (III. 406–407)

Nevek

Gaal: Gaál József.

HŰSÉG (III. 407)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 89, 401. (1830)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

Öröm és fájdalom (III. 408)

TÜNŐDÉS (III. 408–409)

Kritikai kiadás

KFMM, 147, 909. (*Honvágy és szerelem* címmel, 1826)

1833

CÍMLAP (III. 413)

Nevek

Trattner és Károlyi: Károlyi István (1794–1863) pesti ügyvéd és táblabíró 1824-ben feleségül vette Trattner Mátyás (1745–1828) nyomdász lányát, ezzel a Trattner-nyomda egyik tulajdonosa lett, 1827-től haláláig pedig Trattner-Károlyi néven vezette a nyomdát.

AJÁNLÁS (III. 416)

Magyarázatok

valós. belső titk. tanácsos: valóságos belső titkos tanácsos; azon tanács tagja, mely közvetlenül az uralkodó elnöklete alatt a legfontosabb országos ügyekben határozott.

Nevek

Elcz Imre: Eltz Imre (1771–1844), gróf, császári-királyi kamarás, tanácsos, spanyol követ, Szerém vármegye főispánja; második felesége gróf Somogyi Mária (1821-től).

Somogyi Mária: (1795–1864) grófnő, Somogyi János alkancellár lánya, gróf Eltz Imre második felesége 1821-től.

JAJ BE JÓ FI VAGYOK ÉN! (III. 417–427)

Magyarázatok

ha lehet múltjék-el tőlem e' pohár: utalás Jézus halála előtti könyörgő szavaira. (Mt 26,39)

jósoljon izraeli hangon: prófétáljon, jövendöljön.

Pesti Társalkodó: az 1832-től 1848-ig Pesten megjelenő *Jelenkor* című politikai lap művészeti melléklapja a *Társalkodó*.

mint egy második Pölöskei Notarius: az író gróf Gvadányi József (1725–1801) 1790-es művének (*Egy falusi nótáriusnak budai útazása, melyet önnön maga abban esett viszszzontagságaival egygyütt az el aludt véreü magyar szívek' fel serkentésére, és mulatságára e' versekbe foglaltt*, név nélkül, Pozsony és Komárom, Wéber Simon Péter, 1790) főhőse a peleskei jegyző, a túlságosan is konzervatív, maradi, de egészséges és romlatlan magyar falusi típusának szimbolikus alakja.

BOTOND (III. 427–446)

Magyarázatok

bérczes Rhodopétól éji keletre: Rodope; hegység Bulgária és Görögország között (ettől északkeletre).

Thracia: Trákia; történeti régió a Balkán-félszigeten.

Hágcsókat, kosokat: kötélletrákat, faltörő kosokat.

tábori gépelyeket: ostromgépeket.

Constantin' fényes kupu nagy palotája: VII. (Bíborbanszületett) Kónsztantinosz (Konstantin) (905–959), a Bizánci Birodalom császára.

Thermopilék' s Marathon' emlékei: utalás a perzsák elleni vesztes Thermopüli (i. e. 480), illetve győztes Marathóni (i. e. 490) görög csatákra.

A' körülállókát hontól felmulja: a körülötte állók a hónaljáig érnek.

bízva Hadurban: Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1852) erdélyi magyar író és unitárius püspök 1822-ben írt és a következő évben a bécsi *Hébe* almanachban publikált kis eposza *A székelyek Erdélyben*; ebben jelenik meg először a fiktív, mondai és mitológiai elemekből kreált ősmagyar isten, Hadúr, Árpád honfoglaló népének főistene. E motívum Vörösmarty Mihályra vagy Czuczor Gergelyre is nagy hatást gyakorolt.

havazó recze fátyol alatt: csipkefátyol.

hadibútraikat felszedve: hadfelszereléseiket.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Botond: a kalandozások mondakörének egyik ismertebb hőse, aki buzogányával rést üt Konstantinápoly érckapuján; Kézai Simon (*Gesta [Hunnorum et] Hungarorum*, 1282 k.) és Anonymus is szerepelteti krónikájában (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.).

Lakapén: I. Rómanosz Lepakénosz (871–948), a Bizánci Birodalom császára 920-tól 944-ig.

Opor: Bátor Opos (11. sz.), Salamon király vitéze; Bátor Opos vitéz a 11. század legnépszerűbb magyar mondai hőseinek egyike, akiről egész mondakör keletkezett, ám itt egy száz évvel korábbi fikcióról van szó, tehát legfeljebb áthallásról, egyfajta vándormotívumról lehet szó.

A' KÖNY (III. 447)

Kritikai kiadás

KFMM, 159, 956. (*Könyvsepp* címmel, 1831)

A' HALDOKLÓ (III. 447)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 102, 424. (1831)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

A' FOGOLY HERCZEG (III. 448–452)

Magyarázatok

utraquisticus vallású: utraquisták; a huszita vallási reformmozgalom mérsékeltbb ága, más néven kelyhesek, ugyanis két szín alatt, kenyérrrel és borral vették az úrvacsorát, de a katolikus egyháztól nem akartak teljesen elszakadni.

Silesiát: Szilézia; történelmi régió a mai Németország, Csehország, de leginkább Lengyelország területén.

Morvát: Morvaország; történelmi régió a mai Csehország keleti részén.

Nevek

Podiebrad György: I. György (Podjebrád) (1420–1471), cseh király (1458–1471).

második Pál: II. Pál (1418–1471), pápa 1464-től.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Henrik: Hynek (Podjebrád) (1452–1492), cseh herceg, I. György cseh király fia, I. Mátyás magyar király sógora.

Madács László: Madách László (?–1521 előtt), nógrádi birtokos nemes, I. Mátyás király vitéze (1470 k.).

Ország Mihály: Ország Mihály, guti (?–1484), magyar főméltóság, hadvezér, nádor (1458–1484).

Szénás Lászlóhoz: Szénás László (15. sz.), csejtei várnagy (1465 k.).

György: I. György (Podjebrád) (1420–1471), cseh király.

SALAMON (III. 453–454)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 109, 427. (1832)

Nevek

Salamon: Salamon (Árpád-ház) (1053–1087), magyar király 1063–1074 között.

A' PÉNTEK (III. 454–471)

Magyarázatok

nolle velle: ha tetszik, ha nem (latin).

újjai – mint mondják – akartalan is scandalásra állnak: skandalásra, ritmusverésre.

módiszlávjának: a divat rabszolgájának (a módi szklávjának).
notandum ha szép: kiváltképp (latin).
bártfai fürdőket: híres felvidéki gyógyhatású fürdőhely.
sem mire sem determinálhatom magam: sem mire sem határozhatom magam.
kisikamlom, mint a' csik: kisméretű halfajta.
e' véletlen tett által megzavarodott: váratlan.
gavalléros barkómat: divatos oldalszakállamat.
lengyel-pártütés: lengyel felkelés; az ún. novemberi felkelés (1830–1831) fegyveres lázadás volt a felosztott Lengyelországban az Orosz Birodalom ellen.
a' kerti gyönyörűségről kezdék disserálni: értekezni (disszertálni).
pár ékes constructioval a' vendégekre köszöntem: közhelyes szóvirággal.
a' római coenától, sok fő megnehezült: római vacsora (az ókori Rómában a vacsora volt a főétkezés).

Nevek

Kant: Immanuel Kant (1724–1804), német filozófus.

EGY LYÁNYKA' SÍRJÁN (III. 472)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 211, 347.

MARKO KIRÁLYFI' HALÁLA (III. 473–477)

Magyarázatok

Marko királyfi' halála: a délszláv kultúrának Marko királyfi az egyik legfontosabb legendás, fiktív alakja. (Bővebben: N. LÁSZLÓ 1997, 23–26) A délszláv irodalom magyar recepciójáról: VESZELINOVICH 1944.

A' szent hegynék tisztés Hegumanját: hegumen; kisebb kolostor főnökének titulusa a keleti ortodox egyházban.

A' Vilindár szent egyháznak: a szent Vilindár (Hilandar) templomnak, kolostornak (Athos hegyén).

Athos' szent hegyére: görögországi hegy, ortodox kolostorokkal.

benyúl a' nagy tenger' szívébe: Égei-tenger.

Nevek

Sz. J.: Székács József.

AZ ÁTOK (III. 478)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 112, 433. (1832)

ÁBRÁNDOZÁS (III. 478)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' KINCSKERESŐK (III. 479–523)

Kritikai kiadás

VMÖM 9., 193, 903. (1832)

Magyarázatok

értéktelennek: szegénynek (aki nem bír értékes javakkal). (VMÖM 9., 931)

Még egy nap 's Béla' kincse fenn vagon: IV. Béla (1206–1270) magyar királyról van szó, akit a muhi csata után a tatárok üldöztek. (VMÖM 9., 931–932)

javos könyv: varázserejű, gyógyító erejű, kuruzsló. (VMÖM 9., 932)

Mint a' repülő ónban, melly talál: puszkagolyóban.

Mint a' csigának drága gyöngyétől: mint a gyöngykagylónak gyöngyétől. (VMÖM 9., 932)

fazokat: fazekat, fazékot.

Beteg sem volt, még is megholt...: a korabeli ponyvairodalomból származó anyag, egy ismeretebb betyárballada módosított részlete.

Ábrahám' fíját: zsidót.

Vári észrevétlenül port vet a' tűzbe: lóport. (VMÖM 9., 933)

tetőtől talpig a' milly nagy tetem vagy: milyen nagydarab, testes vagy.

Még egyszer vállaimra agg szerek: öreg szerszámaim.

Megakar szólamlani mint Bálám' szamara: Haris csak nehezen, nógatásra mondja el amit látott, mint a Bibliában Bálám próféta szamara csak gazdája ütlegetése után szólal meg. Bálám próféta szamara azért szólal meg, mert látta az útját álló angyalt, aki figyelmezteti ezáltal Bálámot, hogy hajtsa végre az Úr parancsát; Bálám ugyanis a feladat elől épp szamara hátán akart elmenekülni. (4Móz 22,21–35) (VMÖM 9., 935)

Éljen és uralkodjék, mint a' sári tők a' gypűn: mint sártök az árokparton.

lábai az ég felé álljanak mint a' szegény ember' lócse: szegény ember botja (puszta hímtagja).

Ezért csillagot rúgsz Haris: az alvó lábujjai közé papírt dugni és meggyújtani (kollégiumi és kaszárnyai „tréfa”). (VMÖM 9., 935)

vagy nem jött nyilásra?: nem jött arra, ahol várták. (VMÖM 9., 935)

tűrtelenül: türelmetlenül. (VMÖM 9., 936)

Nem ment az út: nem szabad az út, nem mentes a zavaró körülményektől. (VMÖM 9., 936)

Megállj, fiú, egy nyommá se tovább: egy lépést se tovább. (VMÖM 9., 936)

Nevek

Arany Laczi: híres dunántúli betyár, Sobri Jóska egyik társa. (VMÖM 9., 932)

nagy Sándor: Nagy Sándor (i. e. 356–323), makedón király (i. e. 336–323), hadvezér.

SÍRTULI SZÓZAT (III. 524)

Kritikai kiadás

KFMM, 126, 834. (*Lotti* címmel, 1824)

A' TÁVOZÓHOZ (III. 524)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 180, 343.

SERBUS DALOK 1–3. (III. 524–526)

Magyarázatok

Szerb népdalfordítások. Bővebben: VESZELINOVICH 1944.

Nevek

Karloviczi Sz. J.: karlócai Székács József.

BARÁTSÁG 'S SZERELEM (III. 526)

Kritikai kiadás

KFMM, 58, 561. (*Vilma emlékkönyvébe* címmel, 1814)

Magyarázatok

'*S túl földi kényen*: kéjen, gyönyörön. (KFMM, 562)

GRÓF SZ. I-HOZ (III. 527–529)

Kritikai kiadás

KFMK, 873.

Magyarázatok

Canningek' bús honában: utalás Angliára (a Canning-család, esetleg a kortárs politikus, az 1827-ben elhunyt George Canning alapján). (KFMK, 875)

Pyreneék: Pireneusok; magashegység a francia-spanyol határon.

a' nagy úr' Hét tornyú városában: Konstantinápolyban. (KFMK, 875)

A' Neptún' magzatjainak farkokat Elcsapkodtatván: a tengerek legfőbb istene, aki magát tartotta a ló megteremtőjének, az utalás így a lovakra vonatkozik; a lófarok levágásának példája, egyáltalán a ló mint példa aktualitását az adja, hogy 1828-ban jelent meg Széchenyi István *A Lovakrul* című munkája. (KFMK, 875)

ültetnének téged is számárra: Kazinczyt a *Mondolat* metszete számárháton ábrázolta. (KFMK, 875)

Nevek

Gróf Sz. I-hoz: Széchenyi István (1791–1860), gróf, miniszter, író.

Caning: Canning, George (1770–1827), angol politikus, miniszterelnök; küzdött a Szent Szövetség ellen és a dél-amerikai spanyol gyarmatok függetlenségéért, emlékére a franciák emlékpénzt adtak ki 1828-ban.

Manó Pál: lóversenyző, 1828-ban ő nyerte meg a pesti lóversenyt.

A' LÚDCZOMB (III. 529–536)

Magyarázatok

épen a' „Bübájos vadász” adaték: *A bűvös vadász* (1821) korában igen népszerű és nagy hatású német opera, melyet Kolozsváron, Budán is előadnak; írta Johann Friedrich Kind (1768–1843), zenéjét szerezte Carl Maria von Weber (1786–1826).

A' SÍR (III. 536–537)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' PATAKHOZ (III. 537)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 111, 432. (1832)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

EPIGRAMMÁK. A' GÖRÖG ANTHOLOGIÁBÓL SZABADON (III. 537–538)

Magyarázatok

A' Görög Anthológiából szabadon: az e néven ismeretes szövegkorpusz nagyságrendileg 5000 epigrammát és különféle alkalmi költeményeket tartalmaz, több mint 300 szerzőtől, a 4. századig. A Pallas Nagy Lexikona szerint kettő ilyen ismeretesebb a 19. században: Maximus Planudes konstantinápolyi szerzetesé a 14. századból, illetve Konstantinos Kefalas 10. században élő udvari esperesé, akinek gyűjteményét Claude de Saumaise (1588–1653) francia klasszika-filológus fedezte föl a pfalzi választófejedelem könyvtárában, Heidelbergben. Ez utóbbi, *Anthologia Palatina* nevezetű gyűjtemény átültetésével mintegy 40 magyar író foglalkozott; a legtöbbet Székács József fordította belőle. Leghíresebb korabeli kiadása Friedrich Jacobs (1764–1847) német műfordító, filológus 12 kötetes sorozata: *Anthologia graeca sive poetarum graecorum lusus ex recensione Brunckii*, Leipzig, 1794–1814.

Aeas/Ajax: Aiasz; a trójai háború híres harcosa a görög mitológiában, „Nagy” Aiaszként is emlegetik, szülei Telamón szalamiszi király és Periboia.

Nevek

Sz. J.: Székács József.

Plato: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

AZ ÁLMOK (III. 539)

Nevek

Makáry: Makáry György.

A' SZERELEMHEZ (III. 539–540)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 112, 433. (1832)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 2., 182, 471.

Magyarázatok

szent Rákos' síkja: Rákosmező; a mai Angyalföld és Kőbánya közötti síkon, a középkori Pest városfalától a Rákos-patakig húzódott; számos történelmi jelentőségű esemény helyszíne, hadi felvonulási terület.

Dii tibi divitias dederunt artemque fruendi: idézet Quintus Horatius Flaccus negyedik episztolájából, Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában: „az isten szép alakot s jó módot adott s élvezni-tudást is”. (HORATIUS 1961, *Epistularum liber primus: Az episztolák első könyve*, IV, 498–499)

Zalán' futását négyszer olvasá: Vörösmarty Mihály *Zalán futása* (1825) című nagy hatású „hőskölteményéről” (műeposzáról) van szó.

ajánlottam neki Cserbalmot: Vörösmarty Mihálynak az 1826-os *Aurorában* megjelenő *Cserbalom* című elbeszélő költeményéről van szó.

Himfyt is olvasta: a Himfy névalak Kisfaludy Sándor (1772–1844) dunántúli földbirtokos, költő írói álneve; 1801-ben, majd 1807-ben megjelenő, rendkívül népszerű verses műve a *Himfy' szerelmei*.

az én emberem minden magyar írók közt Szalay Benjámín: Kisfaludy Károly egyik írói álneve.

Kisfaludy' bús regéit: itt Kisfaludy Sándorról (1772–1844) van szó.

Tollagi, Sulyosdi, Pöröndi: Kisfaludy Károly hősei, megjelennek az *Aurorában* is. Tollagi Jónás: *Tollagi Jónás' viszontagságai* (1823), *Tollagi Jónás mint házas* (1827); *Sulyosdy Simon* (1824); Pöröndy Tamás: *Bajjal ment, vigan jött* (1826).

„Bú két velem, bú jár velem!” mellyet a' jövő évi Aurorában fogsz láthatni: az illető szöveg, amelyből idézet is olvasható pár sorral lejjebb („Szűn a' zápor, szivárvány ég...”), az 1827-es *Aurorában* már megjelent *Epedés* címmel Kölcsey Ferentől.

„Homályos bánat dülja lelkemet.”: Dayka Gábor (1768–1796) *A titkos bú* (1791) című költeménye, mely szerepel Kazinczy Ferenc *Bácsmegyeinek gyötreim* (1814) című művében is (a pár sorral lentebb idézet is ebből a versből származik: „O végezés! örömkönyüt nem várok...”).

Minna eléneklette guitarre mellett az úr' énekét a' Reményhez: nem Csokonai a szöveg szereplője, a dal címe mégis főhajtó utalásnak látszik Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) *A Reményhez* című költeményét illetően. (Kölcsey Ferenc és Bajza József is megjelentetett egy-egy *A' reményhez* című verset az 1829-es, illetve az 1837-es *Aurorában*.)

Nevek

Shakspearnek: William Shakespeare (1564–1616), angol drámaíró, költő.

Tieck: Ludwig Tieck (1773–1853), német költő, író, műfordító.

Montesquieuk: Charles Louis de Secondat Montesquieu (1689–1755), francia filozófus, író, politikus.

Franklinok: Benjamin Franklin (1706–1790), amerikai fizikus, feltaláló, politikus.

Leibnitzok: Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), német filozófus.

Kantok: Immanuel Kant (1724–1804), német filozófus.

Galenus: Galénosz (129–216 k.), görög származású római orvos, filozófus, az ókori gyógyászati ismeretek összefoglalója.

Dugonicsok: Dugonics András (1740–1818), író, költő, matematikus, egyetemi tanár, piarista szerzetes.

Gvadányiak: Gvadányi József (1725–1801), gróf, író, generális.

Kazinczy: Kazinczy Ferenc (1759–1831), költő, író, szerkesztő.

Prayi: Pray György (1723–1801), jezsuita történetíró, az egyetemi könyvtár őre, nagyváradi kanonok.

Katonáiból: Katona István (1732–1811), jezsuita történetíró, apátkanonok; 1769-től 1784-ig egyetemi professzor (Nagyszombat, Buda, Pest), 1790-től a kalocsai könyvtár vezetője.

Dayka: Dayka Gábor (1768–1796), költő.

Kölcsey: Kölcsey Ferenc (1790–1838), költő.

Szalay Benjámín: Kisfaludy Károly (1788–1830), író, költő, drámaíró.

A' LÁTOGATÓK (III. 561)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 111, 432. (1832)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

NÉPDALOK 1-5. (III. 561–564)

Magyarázatok

ráma-szálkákba: a fa ablakkeretbe.

Nevek

Cz.: Czuczor Gergely.

1834

CÍMLAP (IV. 13)

Nevek

Kilián György: (1805–1877) pesti nyomdász, könyvkereskedő és -kiadó, 1832-től indította meg vállalkozásait; idősebb Kilián György nyomdász fia.

AJÁNLÁS (IV. 16)

Magyarázatok

valós. belső titk. tanácsos: valóságos belső titkos tanácsos; azon tanács tagja, mely közvetlenül az uralkodó elnöklete alatt a legfontosabb országos ügyekben határozott.

Nevek

Apponyi Antal: (1782–1852) gróf, politikus, 1825-től haláláig párizsi követ.

Nogarolla Teréz: Nogarola Teréz (1790–1874), itáliai származású grófnő, gróf Apponyi Antal felesége 1808-tól.

AZ ŐSZ BAJNOK (IV. 17–22)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 124, 445. (1833)

Magyarázatok

fővenyen: párbajmezőn.

Izzadoz koha: kohója, olvasztókemencéje.

Nevek

Lajos: I. Lajos (Anjou) (1326–1382), magyar (1342–1382) és lengyel (1370–1382) király.

Toldi: Toldi Miklós (1320 k.–1390), vitéz, zsoldos alvezér, ispán.

A' TÉTÉNYI ÉJSZAKA (IV. 22–31)

Magyarázatok

Tétény: Nagytétény vagy Budatétény (ma mindkettő Budapest városrésze).

tetemes szőr-botosok: hatalmas bocskorok (a 'botos' szőrből, gyapjából szőtt vagy posztóból varrt hosszú szárú, bőrtalpú meleg lábbeli, bocskor).

labodázó pipíst: lassan lépegető búbospacsirtát.

ötléses ló: pörsönéses, valamilyen bőrbetegséggel küszködő ló.

bátorsági biztos: közbátorsági (közbiztonsági) felelős, hivatalos személy.

súlyosabban sanyarák vala az országot: sanyargatják.

Nabugodonozor' három zsidai: a Biblia ószövetségi története szerint II. Nabukodonozor (i. e. 605–562), az Újbabiloni Birodalom második, legismertebb királya tüzes kemencébe vetetett három zsidó férfit, akik nem voltak hajlandóak imádni az ő aranyból készült állóképét, ám a férfiaknak a tüzes kemencében nem esett bántódásuk, énekelve, táncolva dicsőítették az Urat. (Dán 3)

concedo domine spectabilis: engedtessek meg, Tekintetes Uram! (latin)

borsó közé állították volna váznak: karónak.

múlt éji bakod: baklövésed, hibád.

A' VÖLGYHÖZ (IV. 32–33)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 182, 343.

ÓMÁR ÉS ÍDA (IV. 33–37)

Magyarázatok

Eger hőskölteményből: az 1828-as *Aurorában* jelent meg az *Eger* című műeposz Vörösmarty Mihálytól, a szöveg ebből egy részlet.

Nevek

Omár; Ída: fiktív szereplők (l. az *Eger* című Vörösmarty-mű jegyzeteinél, 1828).

Arszlán: Arszlán bég (?–1566), budai szandzsákbég (1552 k.), majd 1565-től budai pasa.

OTHMAN' ÜNNEPE ESKIUDARBAN (IV. 38–46)

Magyarázatok

Eskiudarban: Esküdar, török város.

Stambul, Kabiró: Isztambul (törökországi központi város), Kairó (egyiptomi központi város).

Aja Sophia mecset: Hagia Szophia (Isteni Bölcsesség); bizánci ortodox bazilika, később muzulmán templom (mecset) Isztambulban.

Armenia' havas bérczei: Örményország (a mű cselekményének idején fontos birodalom).

a' propheta' hitének fölvétele miatt: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

Anadoli: Anatólia; kis-ázsiai félsziget, a török birodalom része.

Skutari: ma Isztambul egyik kikötői része.

Bythiniát el-foglalót: Bithünia, ókori terület a mai Törökország területén.

Van' kékellő partja: Van-tó; Törökország keleti részén.

kínos várnai győzedelmet: magyar vereség a török hadak ellen Várnánál 1444-ben (ma Bulgária területén).

látám a' megholt magyarlengyel király' gyászsirját: I. (Jagelló) Ulászló (1424–1444) lengyel és magyar királyról van szó.

nehéz diadalu Rigómezején: magyar vereség a török hadak ellen Rigómezőnél 1448-ban (ma Koszovó területén).

győzők jutánk Belgrád' falai alá: a törökök 1521-ben foglalják el Belgrádot (Nándorfehérvárt).

Kandiát elfoglaltuk: a kandiai háború (1644–1669) Kréta szigetén zajlott az Oszmán Birodalom és a Velencei Köztársaság, illetve a Máltai lovagrend között, s török győzelemmel ért véget.

Confuccio' híveire: Konfuciusz híveire (a kínaiakra).

Morea' és Thessalia' erdeiben: görög régiók.

nemmoslemineket: a nem muszlimokat (nem muzulmán hitűeket).

A' Valida mecset: damaszkuszi mecset.

damaski vas: damaszkuszi acél (fegyver).

marmora-partok: Marmara Denizi; a Márvány-tenger török neve.

te készítél illatos sarjuból jó ágyat: friss szénából.

elértém miért akar távozni: megértettem.

Nevek

Vajda: Vajda Péter.

Othman: Othmán (573 k.–656), kalifa, Mohamed próféta veje.

Osman: I. Oszmán (1259–1326), az Oszmán Birodalom alapítója és első uralkodója 1299-től.

Sulejman; Soliman: I. Szulejmán (1494–1566), oszmán szultán 1520-tól.

a' propheta: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

a' megholt magyarlengyel király: I. Ulászló (Jagelló) (1424–1444), lengyel és magyar király.

Selim: I. Szelim (1470–1520), oszmán szultán 1512-től, I. Szulejmán apja, elfoglalta Szíriát és Egyiptomot is.

Cofuccio: Konfuciusz (i. e. 551–479), kínai filozófus.

Dsingischánnak: Dzsingisz kán (1162–1227), az első mongol nagykán.

Timurnak: Timur Lenk (1336–1405), mongol-török fejedelem.

EPIGRAMMÁK A' GÖRÖG ANTHOLOGIÁBÓL (IV. 46–48)

Magyarázatok

A' Görög Anthológiából: az e néven ismeretes szövegkorpusz nagyságrendileg 5000 epigrammát és különféle alkalmi költeményeket tartalmaz, több mint 300 szerzőtől, a 4. századig. A Pallas Nagy Lexikona szerint kettő ilyen ismeretesebb a 19. században: Maximos Planudes konstantinápolyi szerzetese a 14. századból, illetve Konstantinos Kefalas 10. században élő udvari esperese, akinek gyűjteményét Claude de Saumaise (1588–1653) francia klasszika-filológus fedezte föl a pfalzi választófejedelem könyvtárában, Heidelbergben. Ez utóbbi, *Anthologia Palatina* nevezetű gyűjtemény átültetésével mintegy 40 magyar író foglalkozott; a legtöbbet Székács József fordította belőle. Leghíresebb korabeli kiadása Friedrich Jacobs (1764–1847) német műfordító, filológus 12 kötetes sorozata: *Anthologia graeca sive poetarum graecorum lusus ex recensione Brunckii*, Leipzig, 1794–1814.

Te pedig, égrázó, újlag hattyu leendsz: az 'égrázó' Zeusz egyik mellékneve (viharisten is); Zeusz a spártai királynét, Lédát hattyú képében csábította el.

Trójai láng 's fegyver közül hős vállára emelte / Aeneas a' tisztos terbet az édes atyját: Aeneas, a trójai túlélők vezére Trója elfoglalásakor atyját a vállára véve menti ki egy égő házból a római mitológia szerint.

'S skütha-ivektől bár messze löveld nyilaid: szkíta íjaktól; a szkíta ókori lovas nomád nép, Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat.

Melite: nimfa a görög mitológiában, ókori költeményekben a női kedves egyik tipikus neve.

A' thermopilaei hősek: a thermopülai csatában (i. e. 480) a görögök hőiesen küzdöttek halálukig a túlerőben lévő perzsák ellen.

Mellyet erős karjok halva is őrizte: vért: pajzs; a hagyomány szerint azzal a mondattal búcsúztatták a spártai harcosokat pajzsukra mutatva, hogy „Ezzel vagy ezen.”

Nevek

Székács: Székács József.

Sándor: Nagy Sándor (i. e. 356–323), makedón király (i. e. 336–323), hadvezér.

Lysippos: Lüszipposz (i. e. 390 k.–300 k.), görög szobrász, Nagy Sándor udvari művésze.

Plato: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

Aristonnak: Ariston (i. e. 5. sz.), athéni arisztokrata, Platón apja.

Leonidas: I. Leónidasz (?–i. e. 480), spártai király.

BÚSONGÁS (IV. 49)

Nevek

Gaal: Gaál József.

HUNYADI JÁNOS HŐSKÖLTEMÉNYBŐL TÖREDÉKEK (IV. 50–61)

Magyarázatok

Nándor' vára: Nándorfehérvár.

A' fűn bolt istent: a keresztfán függő Jézus Krisztust.

csigaszél: forgószél, örvényt kavarázó szél.

a' hős' aszu 's csontos alakja: sovány.

a' sztambuli várkapun által: a nándorfehérvári vár egyik kapuját Sztambul kapunak hívják ma is.

Nyolczadfű ménen: nyolc tavaszt látott lovon.

Serde nevendéket: ifjú, szeleburdi növendéket.
góth boltok alatt: gót boltívek alatt.
zární siet bugjába legott: rögtön siet tokjába zární.
parrag verebek: parlagi.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.
Hunyadi János; Hunyad: Hunyadi János (1395–1400 között–1456) hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.
Korog bán: fiktív alak, legközelebbi mintája a történeti Kórógyi János (?–1456?), több várme-gye főispánja, macsói bán 1448 és 1456 között.
Halil bég: fiktív alak, mintája talán a történeti Halil bég (16. sz.), budai defterdár (pénzügyi vezető).
mekkai szent propheta: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.
Jiszkrára: Giskra János (?–1468 után), cseh-morva zsoldosvezér.
Szilágyi: Szilágyi Mihály (1400 k.–1461), hadvezér, kormányzó; Szilágyi Erzsébet testvére, I. Mátyás király nagybátyja.
Mahomét: II. Mehmed (1432–1481), török szultán 1451-től; 1453-ban elfoglalta Konstanti-nápolyt, 1456-ban sikertelenül ostromolta Nándorfehérvárt.
Ifju Hunyad; László: Hunyadi László (1431–1457), horvát-dalmát bán, temesi főispán, Hu-nyadi János fia, I. Mátyás király testvére.

BUCSÚZÁS A' SZERELEMTŐL (IV. 62)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 123, 444. (*Az elhaló szerelem* címmel, 1833)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

AZ ÉJI DAL (IV. 62–63)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 285, 356.

Forrás

Uhland után: Johann Ludwig Uhland (1787–1862) német költő, politikus *Das Ständchen* (1815) című költeményének fordítása. (Vö. BJVM, 490)

NYÁR ÉS TÉL (IV. 63–64)

Nevek

Gaal: Gaál József.

A' HIVATLAN DALOSOK (IV. 64–65)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 121, 442. (1833)

Nevek

Anakreon: Anakreón (i. e. 572–487), görög költő.

KI HITTE VOLNA? (IV. 65–80)

Magyarázatok

az ablak-kárpitot meglopva, kitekinthete: a függöny mögül lopva kikukucskál.

Whist-partiet: kártyapartit (angol kártyajáték a franciakártya lapjaival).

súlyos vas lapoczkával: vaslapáttal.

fölkialta Jeruzsálem' vesztét sirató hangon: utalás a bibliai Jeremiás próféta Jeruzsálem pusztulását vizionáló ószövetségi siráimaira.

a' vendégek pedig ráestek: nekiestek.

Nevek

Hahnemannak: Christian Friedrich Samuel Hahnemann (1755–1843), német orvos, a homeopátia rendszerének kidolgozója.

Hippokrates: Hippokratész (i. e. 460 k.–370 k.), görög orvos.

AZ EMLÉNYHEZ (IV. 81)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 183, 343.

SZÉP ILONKA (IV. 81–84)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 131, 446. (1833)

Nevek

Peterdi: a nemesi Peterdy-család hagyománya volt, hogy Peterdy Ilonka Mátyás király iránt érzett reménytelen szerelmébe halt bele; Vörösmarty az egyik leszármazottól, Peterdy Józseftől hallotta a történetet. (VMÖM 2., 450)

Hunyadiért: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Peterdi

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Újlaki: Újlaki Miklós (?–1477), magyar főúr, macsói és szlavón bán, erdélyi vajda (1444–1465), Bosznia királya (1471–1477); Perényi István apósa.

Garák: Garai László (?–1459), nádor (1447–1458).

AZ ELHAGYOTT (IV. 84–85)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 181, 343.

EGY NAP SZLIÁCSON (IV. 85–95)

Magyarázatok

Szliács: Szliács (Zólyom vármegye), ma Sliac (Szlovákia).

a' porban bakázott: bukfencezett, gurult.

Földynk' munkáján a' halak' leiratában: Földi János (1755–1801) író, nyelvész, orvos, természettudós vonatkozó műve: *Természeti história a Linné systémája szerént. 1. csomó. Az állatok országa*; Pozsony, 1801.

Hetedfelet ütött: fél hét volt.

alig telt bele harmad hét: 2-3 nap (egy hét harmada).

kerültem-meg a' hegy-üstöt: a hegycsúcsot (a hegy üstökét).

egy rándulót tehetünk holnap: kirándulást.

Nevek

Mozart: Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), osztrák zeneszerző, 1781-től Bécsben dolgozott; szabaddkőműves.

Schubert: Franz Schubert (1797–1828), osztrák zeneszerző.

Földynk: Földi János (1755–1801), író, költő, nyelvész, a hajdúkerület főorvosa, természettudós.

NÉPDALOK I–VIII. (IV. 95–100)

Nevek

Cz.: Czuczor Gergely.

NÉPDALOK IX. (IV. 100)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 120, 442. (*Tükör* címmel, 1833)

A' BÚ' KÉJE (IV. 101)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

BUDA ÉS PEST. 1800. 1833. 1850. (IV. 101–114)

Magyarázatok

Az újépület is közeledik már a' városhoz: Újépület; Budapest, V. kerület, Október 6. utca (itt végezték ki 1849. október 6-án Batthyány Lajost).

a' hecczháznak semmi nyoma többé: Hetztheater; állatviadatok tartására emelt épület Pesten a mai Deák téren (1787–1796).

Lechnerkert: az egykori pesti polgármesterre utal a név; a Király utca a Városerdő (Városliget) felé vezet, amelynek mocsaras részeit Lechner Tóbiás pesti polgármestersége idején csapolták le és ültették be akácfákkal. Később Boráros János polgármester fejlesztési tervei számára 1794-ben megnyerte Batthyány József hercegprímást, aki 24 évre bérbe vette a területet, és Witsch Rudolf mérnököt bízta meg a munkák irányításával, aki a mocsaras helyen tavat alkotott, s benne két szigetet létesített.

vinne-ki a' vizafogásra: a Vizafogó városrésze Pestnek.

igazi lybiai homokpusztán nyomultunk: utalás arra, hogy futóhomokos volt a környék.

A' régi monostor' romjai: a Nyulak-szigeti (ma Margit-szigeti) domonkos apácaolostor.

egykor Béla' leánya sanyargott: IV. Béla (1206–1270) magyar király lánya, Árpád-házi Szent Margit.

várfokot, melyet a' pesti nép theatrumnak nevez; **Haza menvén a' szárazmalomból:** a pesti Rondella színház épülete; Pest régi városfalából fennmaradt bástyatorony, amelyben színház működött 1774–1815 között, kezdetben német színészekkel, de 1790-től már voltak magyar nyelvű előadások is.

Rosamunde: Carl Theodor Körner (1791–1813) német író 1812-es drámája.

Ki ne ismerné Etelkáját és Gyapjas vitézeit: utalás Dugonics András (1740–1818) író, költő, matematikus, egyetemi tanár, piarista szerzetes *Etelka* (1788) című népszerű és nagy hatású regényére (*Etelka, egy igen ritka magyar kis-asszony Világos váratt, Árpád és Zoltán Fejedelmink ideikben*), illetve *A' gyapjas vitézek* (Pozsony, Pest, Landerer Mihály, 1794) című regényére.

Haza menvén a' szárazmalomból: Rondella; Pest régi városfalából fennmaradt bástyatorony, amelyben színház működött 1774–1815 között, kezdetben német színészekkel, de 1790-től már voltak magyar nyelvű előadások is.

Gróf Beleznay' kertébe menvén ebédelni: Beleznay-kert; mulatóhely Pesten (ma: Rákóczi út 7–9.), a gróf Beleznayak palotáját övező kert; az ingatlant 1787-ben vette meg Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária; később fogadóként, 1828-tól színházként is működött.

Sauwinkel: Zugliget.

Promontór: Budafok eredeti neve (a latin promunturium szó hegyfokot jelent).

viziváros: Víziváros; budapesti városrész a budai Várhegy lábánál.

irgalmas barátok: Betegápoló Irgalmasrend.

József császár' roppant épülete: Invalidus-ház; rokkant katonák ellátására épült háromszintes épület Pesten (1716); 1783-tól laktanyának használták (Károly-kaszárnya), ma a Főpolgármesteri Hivatal található benne (ma: Városház utca).

sz. János' kápolnáját: az 1710-es pestisjárvány alkalmával emelt kápolna, közvetlenül a kórház mellett.

Zsigmond király' tornya' romjait: a Budavári Palota Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) király korában is folyamatosan épült, az egyik általa építetett, de befejezetlen toronyban őrizték a császári és hatalmi jelvényeket.

a' játékszinpiacz felé fordultam: Színház-tér.

A' magyar királynál szálltam: a Magyar Királyhoz egy pesti vendéglő volt a Váci utcán.

rakpiacz: Kirakodó tér, a mai pesti Széchenyi István tér.

olly meglepők annak lebegő hágsói: lépcsőfeljárói.

grouppokat: csoportosulásokat.

I. Ferencz gözhajó, melly Győr felé menendő: a kb. 48 méter hosszú gözhajót 1830. július 23-án tették vízre, Bécs és Budapest között közlekedett rendszeresen.

a' régi krajczáros theatrum' helyén: Kreutzertheater; Eugen Busch deszkaszínháza Pesten, ahol szórakoztató zenés darabokat, táncjátékokat adtak elő német nyelven 1794 és 1804 között.

szép portáljával kevélykedik: portál, portálé; építészetileg külön kiképzett bejárat.

a' dunazaj' elköltöztekor: a dunai jeges ár levonulásakor.

a' szekérut lüttichi módra van kövezve: a liège-i belga kockakő (az úgynevezett lütticher Pflaster) darabonként domborított, négyszögletűre formázott macskakő.

A' Museum ideában felette jeles intézet: Széchenyi-könyvtár, Nemzeti Múzeum; gróf Széchenyi Ferenc (1754–1820) 1802-ben felajánlotta könyvtárát egy országos könyvtár alapítására; a könyvtár 1808-tól a Nemzeti Múzeum keretében működött.

Ferenczy' pásztorlányára, carrarai márványból: utalás Ferenczy István (1792–1856) klasszicista szobrásznak, a Magyar Tudós Társaság levelező tagjának első nem portrészterű márványmunkájára (*A szép mesterségek kezdetel/A pásztorleányka*, 1820–1822, mai lelőhelye: Magyar Nemzeti Galéria); Carrara olasz város Toszkána tartományban, mely világhírű fehér és kékesszürke márványáról.

csillagásztorony: a Gellért-hegyi csillagda 1815-ben készült el.

a' Temze' és Szajna' partjain: Londonban és Párizsban.

ebédre a' casinói vendéglőbe vitt: a pesti Nemzeti Kaszinó, amelyet Széchenyi István 1827-ben alapított a közművelődés és a társasélet fellendítésére; eleinte a Mária Dorothea utcai Vogel-ház első emeletén (ma Dorottya u. 5. sz.), majd a Börse épületében (ma az Atrium Hyatt szálloda áll a helyén) működött.

ő a' Muzáriónnál egyebet nem ismer: a Szemere Pál és Kölcsey Ferenc szerkesztésében megjelenő *Élet és irodalom* című irodalmi-esztétikai folyóiratnak 1827 után *Muzáriónn* a címe.

Délután Rumbach' vasfürdejét látogattam-meg: Vasfürdő; az első fővárosi tisztasági fürdő, amelyet Rumbach Sebestyén (1764–1844) pesti tisztifőorvos alapított (a magas vastartalmú Rumbach-fürdő közkedvelt pesti gyógyfürdő is volt).

a' londoni Athenaeuméra emlékeztete: londoni luxusszálló.

Budapesti mindennapos: elképzelt fővárosi közlöny.

a' régi harminczad helyén: Harmincad utca (Pest, Lipótváros); 1817–1850 között itt állt a harmincad vámhivatal épülete (helyén ma a Gerbeaud-ház áll).

Kisfaludy' szigetéhez: Kisfaludy Károly tervezett emlékműve a Városligeti-tó egyik szigetén (nem valósult meg).

Marczibányi' jutalmi osztattak-ki: Marczibányi István (1752–1810) mecénás, műgyűjtő, Csanád vármegye alispánja, udvari tanácsos 50.000 forint támogatással 1815-ben létrehozott egy, a magyar tudományos és szépirodalmi művek jutalmazására (Marczibányi-díj) hivatott alapítványt (Marczibányi-intézet), aminek kezelését 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia vette át.

Nevek

Ürményi: Ürményi József (1741–1825), galíciai kormányzó, országbíró, főispán.

Orczy József: (1746–1804) báró, költő, politikus, főispán, az Orczy-kert létrehozója.

Batthyány cardinál: Batthyány József (1727–1799), gróf, esztergomi érsek, bíboros, hercegprímás, egyházszerző, könyvgyűjtő.

Béla leánya: Szent Margit (Árpád-ház) (1242–1270), IV. Béla király lánya.

Frasel úr: az 1801/1802-es színházi évadban Frasel Vilmos játszott Sopronban; egy Frasel nevű komikus színész Pesten is játszott 1797-ben.

Schillerné: Frasel Vilmos soproni társulatából egy bizonyos Scholznéról van adatunk csupán.

Dugonics: Dugonics András (1740–1818), író, költő, matematikus, egyetemi tanár, piarista szerzetes.

prof. Virág: Virág Benedek (1754–1830), pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.

Schönwiesner apát: Schönwiesner István (1738–1818), jezsuita történész, régész, egyetemi tanár, rektor, nagyváradi kanonok (1802).

Schwartnerhez: Schwartner Márton (1759–1823), hazai statisztika megalapozója, pesti egyetemi tanár.

Katanchichtól: Katanchich Mátyás Péter (1750–1825), horvát költő, ferences szerzetes, régész, pesti egyetemi tanár, az egyetemi könyvtár őre (1796–1809).

Mitterparchert: Mitterpacher Lajos (1734–1814), katolikus pap, egyetemi tanár, agrártudós.

József császár: II. József (Habsburg–Lotaringiai) (1741–1790), német–római császár (1765–1790), magyar király (1780–1790).

Hild: Hild József (1789–1867) építész.

Pollak: Pollack Mihály (1773–1855), építész.

Sansovínók: Jacopo Sansovino (1486–1570), olasz szobrász és építész.

Palládiók: Andrea Palladio (1508–1580), észak-itáliai építész.

Ferenczy István: (1792–1856) klasszicista szobrász, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja.

Marczibányi Márton: (1785–1834), Szerém vármegye országgyűlési követe, nagybirtokos, pesti polgár.

Kupeczki: Johann Kupetzky (1667–1740), cseh festő, dolgozott II. Rákóczi Ferenc és VI. Károly császár udvarában, továbbá Rómában, Bécsben és Nürnbergben is.

Mányoki: Mányoki Ádám (1673–1757), barokk festő, II. Rákóczi Ferenc udvari arcképfestője.

a' nádor: József nádor (Habsburg–Lotaringiai) (1776–1847), főherceg, nádor.

A' VISSZATÉRT (IV. 115)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 265, 356.

A' HŐS' SÍRJA (IV. 116–117)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 135, 459. (1833)

Magyarázatok

Felhangzik az ős laki bolt: sírbolt, kriptá.

A' KEDVES' DALA (IV. 117)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

A' KECSKEBŐR (IV. 118–127)

Kritikai kiadás

VMÖM 13., 33, 274.

Magyarázatok

gordontól 's labodától borzasan: igénytelen növényfajták.

öblös kobak kínálkozik: lopótök.

kazalok a' szűrűn: szűrűn; elsimított terület, ahová a learatott gabonát gyűjtik, csépelik, és ahol később a szalmakazlak állnak.

Lőcsláb Jakab: beszélő név; a lőcs görbe fa, a kerék felfogatásának egyik alkatrésze a szekéren.

surjány gyerkőcze: nyurga fiúcska.

savókék szemei: világoskék.

tevejárás: faluzó vándorcirkuszosok. (VMÖM 13., 278)

az olasz tápláló művésztársait: ironikus kifejezés; a vándorcirkusz olasz tulajdonosának állatai. (VMÖM 13., 278)

Noé hollójáé, mely a' bárkán kívül a' sivatag világban maga kalandozott: játékos utalás Noé és az özönvíz bibliai történetére. A Noé bárkájából kibocsátott holló azzal a rossz hírral tért vissza, hogy a vízözön még nem múlt el. (1Móz 6–9) (VMÖM 13., 278)

pedestris Musa: gyalogjáró Múzsza, a satíra Múzsája; átvitt értelemben alacsony, alrendű költészet (VMÖM 13., 278)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

EPIGRAMMÁK – SZENT LÁSZLÓ (IV. 127)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 120, 441. (1833)

Nevek

Szent László: I. László, Szent (Árpád-ház) (1040 k.–1095), magyar király 1077-től.

Béla: I. Béla (Árpád-ház) (1015/20 k.–1063), magyar király (1060–1063).

EPIGRAMMÁK – A' RÓZSA (IV. 127)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 118, 439. (1833)

EPIGRAMMÁK – A' LÁNYKA APOLLO' SZOBRA ELŐTT (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 119, 439. (*A' lányka szobor előtt* címmel, 1833)

EPIGRAMMÁK – HUNYADY' HALÁLA (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 120, 441. (1833)

Magyarázatok

'S megvitt Nándor alatt: a' nagy Mahomet futa sebben: a Nándorfehérvári diadalról van szó, amely jelentős keresztény győzelem volt a török hadak felett 1456-ban.

Hunyadi: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

EPIGRAMMÁK – INTÉS (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 119, 439. (*Virág és szerelem* címmel, 1833)

EPIGRAMMÁK – A' CSALFA LÁNY (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 119, 440. (1833)

EPIGRAMMÁK – A' NAGY EMBER (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 118, 438. (*Napoleon* címmel, 1833)

EPIGRAMMÁK – AZ ELVÁLÓK (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 119, 440. (1833)

EPIGRAMMÁK – A' SZÉP SZEMEK (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 119, 441. (1833)

EPIGRAMMÁK – A' SZERETŐ' OHAJTÁSA (IV. 128)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 120, 441. (1833)

EPIGRAMMÁK – EGY KIBUJDOSOTTNAK VÉGOHAJTÁSA (IV. 129)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 118, 437. (*Egy kibujdosott' vég ohajtása* címmel, 1833)

EPIGRAMMÁK – KLÁRA VISEGRÁDON (IV. 129)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 118, 438. (1833)

Aggódás (IV. 129–130)

UTÓHANG CSERHALOMHOZ (IV. 130)

Kritikai kiadás

VMÖM 1., 282, 713. (1825)

CORIOLAN (IV. 132)

Magyarázatok

Volsok: Coriolanus a volskokkal (Rómától délre eső umbriai törzs neve) szövetségbe fordult Róma ellen.

Nevek

Coriolan: Coriolanus, Caius Martius (i. e. 5. sz.), római hadvezér.

Veturia: (i. e. 5. sz.) a római Coriolanus anyja.

Volumnia: (i. e. 5. sz.) a római Coriolanus felesége.

A' csalogányhoz (IV. 133)

KISFALUDY KÁROL' EMLÉKEZETE (IV. 134)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 122, 443. (1833)

1835

CÍMLAP (IV. 137)

Nevek

Kilián György: (1805–1877) pesti nyomdász, könyvkereskedő és -kiadó, 1832-től indította meg vállalkozásait; idősebb Kilián György nyomdász fia.

AJÁNLÁS (IV. 140)

Nevek

Gróf Teleki László: Teleki László (1764–1821), gróf, író, költő, nyelvész, főispán, császári és királyi kamarás, országgügyi követ.

Mészáros Johanna: Mészáros Jeanette (1784–1844), bárónő, gróf Teleki László (1764–1821) második felesége, Teleki Józsefnek (1790–1855), az Akadémia elnökének mostohaanyja.

nádorné: Mária Dorottya (Württemberg) (1797–1855), hercegnő, József nádor harmadik felesége.

ACZÉLMETSZETEK – A' SZERELEM BOKRÉTÁJA (IV. 143)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 184, 343. (*A bokréta* címmel)

ACZÉLMETSZETEK – A' KÉT POLITIKUS (IV. 145)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 168, 568. (1834)

Magyarázatok

'S daczára Pedro 's Miguel' hadának/'S daczára minden Jackson 's Ibrahimnak: Gyulai Pál e szöveghez fűzött jegyzete Toldy nyomán tud arról, hogy Vörösmarty nem tekintette önálló versnek ezt a szövegét, alkalmilag az adott metszethez írta; a legfrissebb újsághírek nyomán léptet fel e költeményében szatirikus alakokat. A portugál polgárháború Pedro volt portugál császár és testvére, Miguel között 1834-ben fejeződött be; Jackson az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke; Ibrahim pedig egyiptomi hadvezér volt, Szíria zsarnok kormányzója, korábban a görög szabadságharc ellen segítette a törököket. (VMÖM 2., 568)

ACZÉLMETSZETEK – A' KESERGŐ LEÁNY (IV. 147)

Magyarázatok

Részlet a költő Dayka Gábor (1768–1796) *Kesergés* című költeményéből.

Magyarázatok

czigány-dade: vén cigány.

a' győri pedig igaz idő-prófeta, e' mellett a' régi lőcsei formára van: a lőcsei kalendárium a 17. század sokáig nevezetes és példaadó könyvkiadványa (a kalendárium rendszerint időjárás-előrejelzést is tartalmazott).

juris caesarum per inelytum regnum hungariae fori utriusque advocatus: mindkét bíróságbeli ügyek (egyházi, polgári) hiteles ügyvédje szerte a híres Magyar Királyságban (latin). (Posta Anna fordítása)

quod erat demonstrandum: ezt kellett bizonyítani (latin).

phlegmaticum temperamentum: közönyös, egykedvű, flegma természet (latin).

malum ómen: rossz előjel (latin).

Hasznos Mulatságokban: a *Hasznos Mulatságok* Kultsár István (1760–1828) *Hazai és Külföldi Tudósítások* című politikai, ismeretterjesztő hírlapjának történelmi, nyelvészeti, földrajzi, néprajzi tárgyú cikkeket és költeményeket megjelentető melléklapja 1817-től 1842-ig.

tertium non datur: harmadik lehetőség nincs (latin).

megkerülé még egyszer a' kocsit, hogy keréktörés ne örvendeztessen-meg valamelly faluban bodnárt: itt szekérgyártó mester.

Duna-rében: révben, kikötőben.

szinte azt kérdé a' mit tegnap: ugyanazt (szintén azt).

némi világot is kívánt gerjeszteni: világosságot.

„Igen!” monda egytagúlag Andor: egyszóval.

az elementum elmaradásáért engedelmet reménylek: az 'elementum' a ma használatos 'elem' szó latin alakja, nyelvújítási fejlemény.

Ezután jó Auróra kisasszony. Ebhez ne is szóljon az úr, felette büszke, ha csak térden nem imádják, meg sem hallgatja a' szót: játékos önreflexió, lévén a szöveg megjelenési helye az Aurora almanach.

az ótestamentomi özvegy' olajos korsója volt, hogy ki ne fogyjon: az illető ószövetségi történetben az istenfélő asszony olaja nem fogyott ki korsójából. (2Kir 4, 1–7)

lelkes: nemeslelkű, okos, tehetséges (régies).

megrivallott hangszerek: felzendülő.

ha krónikánk színen adatnék-elő: színpadon.

„Mit búsul pajtás uram, tán a' pünkösdi királyságot siratja?": a pünkösdi király a népszokás szerint a falu első legényévé válik, de csupán egy évre.

a' csillogó táncz-terem Gratiáit 's Adonisait: csábos hölgyeit és szép férfait.

csupa történet: merő véletlen.

menyasszonyi ajándékban kapott ó castrumot: a cséza, azaz a rugós, fedetlen kis hintó tréfás elnevezése a castrum doloris (gyászszemlény) kifejezésből.

báztűz nézni: háztűznézés; régi szokás, a leány és hozzátartozóinak látogatása a vőlegény családjánál.

EMLÉKEZÉS (IV. 170)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 183, 338.

A' KÉT HOLLÓ (IV. 170–171)

Nevek

Garay: Garay János.

SAJKADAL (IV. 171–172)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 188, 344.

A' TÁVOZÓ (IV. 172–174)

Nevek

Büstavi: Kunoss Endre.

SZÉP, SZEBB, LEGSZEBB (IV. 174)

Nevek

Garay: Garay János.

ÉJFÉLKOR (IV. 174–175)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 189, 344.

CORIOLÁN 'S A' HÁBORGÓ RÓMA (IV. 175–199)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 3., 5, 390.

Forrás

Nem eredeti szöveg. A forrása jórészt Plutarkhosz (45 k.–120 k.) *Párhuzamos életrajzok – Coriolanus [Vitae parallalae – Coriolanus]*, illetve Titus Livius (i. e. 59–i. sz. 17) *Róma története a Város alapításától [Ab Urbe Condita]* és Dionüsziosz Halikarnasszeusz (i. e. 1. sz.–i. e. 8 k.) *Római régiségek [Rhōmaikē archaiologia]* című műve. Bajza bár időnként hivatkozik ezekre a forrásokra, valójában teljes bekezdéseket vesz át belőlük szó szerint (jelöletlenül), illetőleg kompilálja ezeket.

Magyarázatok

Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuaeque reipublicae quod imitere capias: inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vitas: „Leginkább ez az, ami üdvös és gyümölcsöző a történelem megismerésében: az ember mintha valamely messze látszó emlékművön szemlélhetné minden példa tanulságait; ki-ki innen válassza ki magának és hazájának, mit kövesse, és mi az, amit kerüljön, mert kezdete is, vége is gyalázatos.” (Titus Livius: *Róma története a Város alapításától. Előszó*, 10. rész, ford. Kis Ferencné, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018, 20)
caesari mindent legázló hatalom: zsarnokoskodó; utalás Caius Iulius Caesar (i. e. 100–44) egyeduralkodói rendszerére.

De provocatione ad populum: a népgyűléshez való odafordulás joga a főtisztviselő (magistratus) döntésével szemben a római jogban (latin).

Ezen aedilisek szinte a' porseregből választottak: szintén.

Dionys.; Tit. Livii; Liv.; Plut.: Dionüsziosz Halikarnasszeusz, Titus Livius, Plutarkhosz (fentebb már regisztrált műveikkel).

Dionysii Halicarnassensis opera. Lib. VI.: hivatkozás Dionüsziosz Halikarnasszeusz (i. e. 1. sz.–i. e. 8 k.) görög szónok, történetíró *Római régiségek* című, húsz könyvből álló művére.

Tit. Livii Historiarum Lib. II. – Biographien des Plutarchs von Kaltwasser. Coriolan. – Dionys. L. VI.: Titus Livius: *Róma története a Város alapításától*, második könyv; J. F. S. Kaltwasser: *Biographien von Plutarchs mit Anmerkungen*, Wien und Prag, Haas, 1805–1812. **tartalék nélkül kimondák:** tartózkodás, fenntartás nélkül.

Vulcan' temploma mellett: a Vulcanusnak szentelt templom mellett (Vulcanus a tűz és vulkánok istene, az istenek és hősök fegyverzetének kovácsa a római mitológiában).

Corioli mellett: Corioli városa a volszok egyik központja Rómától délre.

antiumiak: Antium; ókori itáliai város, ma Anzio.

a' régi Latium: Közép-Itália ősi nyugati tartománya.

nyilván kimondák: nyilvánosan, hivatalosan.

az ítéletet, mely Coriolánt száműzte, kegyetlennek mondá és elrontani javalá: érvényteleníteni.

közönséges hazánk' ügyében: mindannyiunk hazájának ügyében.

Cicero Brutus' 10. fejezetében Coriolánt a' jeles szónokok közé számítja, és Themistoklessel teszi hasonlatba: Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) római politikus, író, szónok *Brutus* című párbeszédese műve római retorikatörténeti munka; Themisztoklész (i. e. 525?–460?) híres athéni államférfi.

Valerius Maxim. L. I. cap. 8.: Valerius Maximus (1. sz.) római történetíró, fő műve az *Emlékezetekre méltó tettek és mondások kilenc könyve* (*Factorum et dictorum memorabilium libri IX*).

Nevek

Coriolán: Coriolanus, Caius Martius (i. e. 5. sz.), római hadvezér.

Livius: (i. e. 59–i. sz. 17) római történetíró.

Polybius: Polübiosz (i. e. 200 k.–120 k.), görög történetíró.

Sullák: Sulla, Lucius Cornelius (i. e. 138–i. e. 78), római hadvezér, politikus, diktátor.

Mariusok: Marius, Caius (i. e. 157 k.–86), római hadvezér, politikus.

Tiberiusok: Tiberius Caesar Augustus (i. e. 42–i. sz. 37), római császár, Augustus fogadott fia.

Nérók: Nero (37–68), római császár (54–68).

Domitiánok: Domitianus, Titus Flavius (51–96), római császár.

Caracallák: Caracalla (188–217), római császár.

Valerius Publicola: Publicola, Publius Valerius (i. e. ?–i. e. 503), római konzul.

Brutusnak: Brutus, Lucius Junius (i. e. 6. sz.), a Római Köztársaság alapítója és egyik első consulja a történeti hagyomány szerint.

Tarquín: Tarquinius Superbus, Lucius (?–i. e. 495 k.), az ókori Római Királyság utolsó uralkodója (i. e. 535–509) a történeti hagyomány szerint.

Dionysii Halicarnassensis: Dionüsziosz Halikarnasszeusz (i. e. 1. sz.–i. e. 8 k.), görög szónok, történetíró.

T. Geganius: Geganius Macerinus, Titus (i. e. 5. sz.), római consul i. e. 492-ben.

P. Minucius: Minucius Augurinus, Publius (i. e. 5. sz.), római consul i. e. 492-ben.

Sicinius Bellutus: Sicinius Bellutus, Lucius (i. e. 5. sz.), Róma egyik első tribunusa (i. e. 493).
 Icilius: Spurius Icilius (i. e. 5. sz.), római tribunus (i. e. 493, 481, 470), plebejus aedilis (i. e. 494).
 Gelon: Gelon (?-i. e. 478), Szicília zsarnok vezetője (törannosza).
 Tullus Hostilius: Tullus Hostilius (?-i. e. 640 k.), az ókori Róma harmadik királya (i. e. 672-640) a történeti hagyomány szerint.
 Veturia: Veturia (i. e. 5. sz.), a római Coriolanus anyja.
 Volumnia: Volumnia (i. e. 5. sz.), a római Coriolanus felesége.
 Tarquin: Tarquinius Superbus, Lucius (?-i. e. 495 k.), az ókori Római Királyság utolsó uralkodója (i. e. 535-509) a történeti hagyomány szerint.
 Cominius: Cominius Auruncus, Postumus (i. e. 5-6. sz.), római consul.
 Larcus: Larcus, Spurius (i. e. 5. sz.), római consul (i. e. 501, 498).
 Decius: Decius, Marcus (i. e. 5. sz.), római tribunus (i. e. 491).
 Valerius Publicola: Publicola, Publius Valerius (i. e. ?-i. e. 503), római konzul.
 Appius Claudius: Appius Claudius Crassus (i. e. 5. sz.), római szenátor, consul (i. e. 451).
 Publicola: Publicola, Publius Valerius (i. e. ?-i. e. 503), római konzul.
 Decius: Decius, Marcus (i. e. 5. sz.), római tribunus (i. e. 491).
 Servius Tullius: Servius Tullius (i. e. 6. sz.), az ókori Római Királyság hatodik uralkodója (i. e. 578-535) a történeti hagyomány szerint.
 T. Sulpitius: Sulpicius, Quintus Camerinus Cornutus (i. e. 5. sz.), római consul (i. e. 490).
 Sept. Largius: Larcus, Spurius (i. e. 5. sz.), római consul (i. e. 501, 498).
 Cajus Julius Iulus: Julius, Gaius Iulus (i. e. 5. sz.), római consul (i. e. 489).
 Pub. Pinarius Rufus: Pinarius, Publius Mamercinus Rufus (i. e. 5. sz.), római consul (i. e. 489), szenátor.
 Tullus Attius: Attius Tullius (i. e. 5. sz.), volszk vezető és hadvezér.
 Valeria: Valeria (i. e. 5. sz.), Publius Valerius Publicola római konzul testvére vagy lánya.

NÉPDALOK I-V. (IV. 199-203)

Magyarázatok

rosz kehéből gyógyítsa-ki: kehességéből, köhögő betegségéből.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

SZÉCHENYI (IV. 203)

Nevek

Székács: Székács József.

Széchenyi: Széchenyi István (1791-1860), gróf, miniszter, író.

Hunyad: Hunyadi János (1395-1400 között-1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Mahmud: II. Mehmed (1432-1481), török szultán 1451-től; 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, 1456-ban sikertelenül ostromolta Nándorfehérvárt.

A' BAJNOK' NŐJE (IV. 203-204)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 266, 356.

SZINVÁLASZTÁS (IV. 204–206)

Nevek

Garay: Garay János.

A' LEÁNYKA, KEDVESÉHEZ (IV. 206)

Forrás

Cím nélküli görög epigrammafordítás az *Anthologia Palatinából*, ez a Gadarában (ma Jordánia) született Meleagros (i. e. 1. sz.) epigrammaköltő és -gyűjtő 65. epigrammája. Az *Anthologia Palatináról* bővebben → *Epigrammák. A' Görög Anthológiából szabadon* című magyarázatnál (III. 537–538).

Magyarázatok

Ha Zevs még ugyan az, ki a' szép Ganymédet elorzá: a Trója nevét adó Trósz király fia Ganümedész, aki az Ida hegyén legeltette nyáját; amikor Zeusz beleszeretett, sas képében felvitte magával az Olümposzra, s az istenek pohárnokává tette a királyfit.

Nevek

Székács: Székács József.

HÓDOLÁS (IV. 206)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 185, 343.

A' JÓ SZÍV IS BAJJAL JÁR (IV. 207–214)

Magyarázatok

podrecsáni pipát: Podrecsány; felvidéki község.

florenczi: firenzei (Florence).

ösi szent hagyomány benne: hagyaték, örökség.

A' papi stola 's cseléd-ajándékozások voltak egyedüles költségei: stóladíj; az egyházi szertartás költsége.

Tömött bankó-tokkal: pénztárcával.

à l'incognito: álcázva, titokban, inkognitóban.

a' Medicik' városából szent Gellértünk' tájáig: Firenzéből Budáig.

aprilt járat azzal: áprilisi tréfát űz, a bolondját járattja.

csillogó hízott tátosokra: tálto paripákra.

szép fejcskéje' egykori díszének: majdani díszének.

sovány Bucephalom: Bucephalosz Nagy Sándor Makedón király harci lova.

becsületére és reputatiójára utasítgatva: hírnevére, tekintélyére hivatkozva.

káromon okván: okulván (tanulva).

hanyakodék: perlekedik (hányakodik).

Nevek

Medicik: Medici-család; itáliai bankár-, fejedelmi és hercegi család (13–18. század).

szent Gellértünk: Szent Gellért (977 után–1046), velencei bencés szerzetes, magyar püspök.

Martin: William Charles Linnaeus Martin (1798–1864), angol természettudós, William Martin (1767–1810) természettudós és paleontológus fia.

Franklint: Benjamin Franklin (1706–1790), amerikai fizikus, feltaláló, politikus.

FOHÁSZ (IV. 215)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

AZ ÚTAS SZERETŐ (IV. 215–216)

Nevek

Zöldy: azonosítatlan szerző.

ABLAKOK KÖZTI HÍD (IV. 216)

Nevek

Garay: Garay János.

IRMA GYULÁHOZ (IV. 216–217)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 186, 343.

TILTOTT SZERELEM (IV. 217)

Nevek

Garay: Garay János.

TENGERI RABLÓK' ÉNEKE (IV. 218)

Forrás

Lord Byron után: George Gordon Noel Byron (1788–1824) angol költő *The Corsair* (1814) című költeményéből. A szöveg e vers első részének fordítása.

Magyarázatok

Míg lelke azt köhönként hagyja-el: apránként (köhögésenként).

VAJKOONTALA (IV. 219–227)

Magyarázatok

Vajkoontala: az éden leánya (vö. SZINNYEI 1922, 78)

idült gyermek: öreg gyermek.

mogolok: mongolok.

Nevek

Vajda: Vajda Péter.

ISTEN HOZZÁD! (IV. 227–228)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 218, 350. (*Isten hozzád* címmel)

ÚRI IGAZSÁG (IV. 228)

Nevek

Székács: Székács József.

MELANCHOLIA (IV. 228–229)

Nevek

Garay: Garay János.

MENIPPE (IV. 229)

Forrás

Cím nélküli görög epigrammafordítás az *Anthologia Palatiná*ból, a szerző Eutolmius Epigrammaticus (4. vagy 5. sz.). Az *Anthologia Palatiná*ról bővebben → *Epigrammák. A' Görög Anthológiából szabadon* című magyarázatnál (III. 537–538).

Magyarázatok

Menippe: az antik mitológia bizonyos történetváltozatai Orpheus vagy Phrastor tirrén király anyjaként ismerik Menippét, az a motívum azonban ezekben (is) hiányzik, hogy a fiú korán hunyt volna el, anyja pedig bánatában utánahalt.

Nevek

Székács: Székács József.

LOTTIHOZ (IV. 229)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 185, 343.

VÁMHIDON (IV. 230)

Nevek

Garay: Garay János.

SZENTILONA' SZIGETÉN (IV. 230–231)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 282, 356.

Forrás

Immermann után: Karl Leberecht Immermann (1796–1840) német író *Das Grab auf Sanct Helena* (1828) című ciklusának VI. darabja. A szöveg ennek fordítása.

Magyarázatok

Szent Ilona' szigete: utalás Bonaparte Napoleonra (1769–1821); a sziget száműzetésének és halálának színhelye.

Nevek

Széplaki Erneszt: Bajza József.

EGY ANYA' KESERVE (IV. 232)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 219, 350.

A' FÁTYOL' TITKAI (IV. 233–307)

Kritikai kiadás

VMÖM 10., 5, 458. (1834)

Magyarázatok

„*Ki látta, hogy pók ön halóival...*”: fiktív idézet. (VMÖM 10., 488)

szent házasság' sajtójában: szorításában (sajtólójában).

állatmutatás: a mezőgazdasági kiállítások öse. (VMÖM 10., 488)

Macbeth' boszorkánya: Macbeth (1005–1057) Skócia királya, akiről William Shakespeare azonos című drámája (1605 k.) szól; a három boszorkány motívuma Shakespeare szüleménye.

állj fel erre a' törzsökre: fatönkre.

a' Jelenkor szereti mondani: 1832 és 1848 között Pesten megjelenő politikai lap Helmeucz Mihály (1788–1852) szerkesztésében.

Fel veled a' polczra: emelvényre, piederstálra.

Én a' lánczhídhöz állok: nem a Széchenyi-lánchídról van szó; ekkor nincs még Pestnek és Budának állandó hídja, csak hajóhíd áll a két part között. (VMÖM 10., 490)

Add ide Himfy' szerelmeit: a Himfy névalak Kisfaludy Sándor (1772–1844) dunántúli föld-birtokos, költő írói álneve; 1801-ben, majd 1807-ben megjelenő, rendkívül népszerű verses műve a *Himfy' szerelmei*. (vö. VMÖM 10., 491)

Téged látlak az egeknek...: részlet Kisfaludy Sándor *Himfyjének Kesergő szerelem* című részéből.

Himfy' lelkes írójának: Kisfaludy Sándor (1772–1844), költő, író.

Himfy' bús dalaival: a *Himfy' szerelmei* első része a *Kesergő szerelem* (1801).

Ez is meg van löve: ez is szerelmes lett (Ámor nyíla eltalálta). (VMÖM 10., 491)

T. Ns. Nemz. és Vit. Ligeti Sándor Úr több T. N. Várm. előkelő (...) táblabírája: Tekintetes Nemes Nemzetes és Vitézljő Ligeti Sándor Úr több Tekintetes Nemes Vármegye előkelő (...) táblabírája.

tetszik neked ez a' tajték?: tajtékpipa.

cito, citius, citissime!: a hamar, gyorsan névszó alap-, közép- és felsőfoka; a leveleken a „sürgős” jelzés volt. (VMÖM 10., 494)

féktelen, hídatlan Dunánk: szabályozatlan.

Ligeti: a reformer Széchenyi István fiktív alteregója, alakjának felidézője. (VMÖM 10., 494–497)

baka... (meglátván Kaczort 's Rigót, meghökkenve) laurusa: baccalaureus; alsó szintű egyetemi fokozat (babérkoszorús); itt szójáték: baka (közlegény) – laurus (babérlevél).

Parizpápai könyv nélkül tudja: Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) tanár, filozófus és orvos latin–magyar és magyar–latin szótára, amely először 1708-ban jelenik meg Lőcsén, majd pedig több újabb kiadásban is (1762, 1767, 1782, 1801).

Rejtett-szavakat küldöz a' Hasznos Mulatságokba: a *Hasznos Mulatságok* Kultsár István (1760–1828) *Hazai és Külföldi Tudósítások* című politikai, ismeretterjesztő hírlapjának történelmi, nyelvészeti, földrajzi, néprajzi tárgyú cikkeket és költeményeket megjelentető

melléklapja 1817-től 1842-ig. A lap többek között a kor rejtvényfejtő szenvedélyét is szolgálta, divatosak voltak benne a szórejtvények; Vörösmarty maga is készített ilyeneket. (VMÖM 10., 502)

de hogy nyilván megbántani merjenek, nem hiszem: nyilvánosan.

jól bebonyolva: bebugyolálva, felismerhetetlenné téve.

a' barátok' piacznán léssz: a ferencesek terén (ma Ferenciek tere, Pest, Belváros).

Neveltek is, két híres bécsiné: Bécsből származó nevelőnő. (VMÖM 10., 502)

róka gazdának is éretlen volt a' szőlő: utalás Aiszóposz (i. e. 6. sz. eleje–6. sz. közepe) görög író *A róka és a szőlő* című tanmeséjére.

az aranyborjú' istensége: a bibliai történet az Izráel által a pusztai vándorlások idején készített bálványra utal. (2Móz 32) (VMÖM 10., 504)

Oh Ábrahám! hisz ez a 'te Sárád: az ószövetségi Sára Ábrahám felesége. (1Móz 12–23)

oh én képtelen vakandok: vakond (vak állat).

Nevek

Ignác úr: Nagy Ignác (1810–1854), német, majd magyar nyelvű író, szerkesztő; 1829-ben pesti egyetemi hallgató, 1831-től állami tisztviselő.

Pontius: Pontius Pilatus, Quintus (1. sz.), 26–36 között római császári helytartó Júdea provinciában; ő ítélte halálra Jézus Krisztust.

Hunyad'nak: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

KÖNNYEK (IV. 308)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

EGY LEÁNYKÁNAK (IV. 308)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 216, 350.

A' TOLVAJOK (IV. 309)

Magyarázatok

A' harmadik szemén / Emlényke lángola: a harmadik kék szemű.

A' zenge kis kobozt: zengő.

Nevek

Garay: Garay János.

EGY HAZÁÉRT! (IV. 310)

Magyarázatok

Chronika: történelem.

Nevek

Székács: Székács József.

LENKE' DALA (IV. 310)

Kritikai igényű szövegkiadás
BJÖM 1., 187, 344.

SÍRVERS (IV. 311)

Nevek
Garay: Garay János.

A' VEZÉR' BUCSÚJA (IV. 311–312)

Kritikai igényű szövegkiadás
BJÖM 1., 216, 350.
BJVM, 72, 489.

1836

CÍMLAP (IV. 315)

Nevek
Kilián György: (1805–1877) pesti nyomdász, könyvkereskedő és -kiadó, 1832-től indította meg vállalkozásait; idősebb Kilián György nyomdász fia.

ACZÉLMETSZETEK – A' BÜVÉSZ (IV. 319)

Magyarázatok
ioniai egyszerű, de lelkes ifjoncz: Iónia ókori régió Kis-Ázsia középső partszakaszán (ma Törökország).

ACZÉLMETSZETEK – CROMWELL ÉS LEÁNYA (IV. 322)

Magyarázatok
Károly király' „Eikon Basilik” című könyve felett: Eikon Basilike: The Pourtraiture of His Sacred Majestie in His Solitudes and Sufferings; I. Károly (1600–1649) angol királynak tulajdonított önéletrajz vagy életrajz (London, 1649).

Nevek
Cromwell: Oliver Cromwell (1599–1658), angol államférfi, hadvezér.
Claypole: Elizabeth Claypole (1629–1658), Oliver Cromwell lánya, John Claypole felesége.
Károly király: I. Károly (Stuart) (1600–1649), Anglia, Skócia és Írország királya 1625-től kivégzéséig.

ACZÉLMETSZETEK – A' HALDOKLÓ NŐTESTVÉR (IV. 323–324)

Magyarázatok
Egy tömérdek gazdagságú nabob: nábob; dúsgazdag indiai helytartó, gyarmati főtisztviselő.

A' RABLÓ (IV. 325–331)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 185, 579. (1835)

Magyarázatok

'*S édes piros bolyót*: bogyót.

Kérjétek őt anyúl: anyátokúl (anyátoknak).

HÚSHAGYÓ KEDD (IV. 331–346)

Magyarázatok

Folytatása a' Vízkereszt című elbeszélésnek: 1. az 1831-es *Aurorában*.

Zsomba: Zomba (község Tolna vármegyében).

Tormádon: Tormás (község Baranya vármegyében).

f. évi szent György-napra: az idei április 24-re.

A' jó reménység' fokánál – felelék – hova magnesem vezérle: utalás a Jóreménység fokára (sziklás földnyelv Dél-Afrikában az Atlanti-óceán partján).

farkasom ez uttal rókát kapott: megpörkölődött.

szemlátomást elsápult: elsápadt.

Húshagyót megülni: a nagyböjt kezdetét megelőző utolsó napot ünnepelni.

nyelvben és öltözetben egész Babel volt: tarkabarka, változatos; utalás az ószövetségi bábéli toronyra, amelynek építése közben az addig egy nyelvet beszélő emberiség nyelve összeavarodott. (1Móz 11,1–9)

Én a' Kistűkörből sehogy sem emlékeztem: Losonczy István (1709–1780) református teológus, pedagógus mintegy 70 kiadást megért *Hármas kis tükör* című tankönyvéről van szó (*Hármas kis tükör, mely I. A' szent históriát, II. Magyar országot, III. Erdély országot, annak földével, polgári-állapotjával, és históriájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a' nemes tanulóknak, summásan, de világosan elő-adja és ki-mutatja*, Pozsony, Landerer Mihály, 1773).

csak így per te 's tu beszél velem: tegeződve.

lelárvásva magát: levéve a maskarát (jelmezt, álarcot).

Nevek

Angyal Bandinak: Ónody András; Angyal Bandi (1760?–1806), felvidéki nemes, az első közismert magyar betyár.

Selem Pista: Selyem Pista/Ferkó (19. sz.), somogyi betyár (a keresztneve bizonytalan).

NÉPDALOK I-VI. (IV. 346–350)

Magyarázatok

Piroslott a' hajnal' perémzete: pereme, a hajnali látóhatár.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

MEMNON' SZOBRA (IV. 350–363)

Magyarázatok

Memnon' szobra: a szöveg ihletői a Memnón-kolosszusok, III. Amenhotep fáraó (i. e. 1398 k.–1353) két hatalmas Nílus parti ülőszobra a thébai nekropoliszban, szemben a mai Luxor városával.

nap' költekor édes hangát ballat: a hagyomány szerint a fáraó két őt ábrázoló ülőszobor melletti templomát egy földrengés elpusztította, ám a szobrok közül az egyik épen maradt. Ezt követően minden hajnalban énekelt a szobor, siratva a templomot. A görögök újabb legendát építettek a kolosszus köré, innen kapta a nevét is. Memnon a trójai háború egyik hőse, Éosz, a hajnal istennőjének fia, ezért úgy gondolták, az énekszerű hang a hadvezér és király Memnón dala, ahogy köszönti a hajnalt, vagyis édesanyját (más változatban az édesanya sírása hallatszik fia elvesztése miatt, hiszen Akhilleusz végzett vele a trójai háborúban).

Orion' fénykörében: csillagkép az északi égbolton.

megjára Nubiát, ösmeretes volt Abyssinia' havasai között: Núbia történelmi terület Észak-Afrika keleti részén, Egyiptom közelében; Abesszínia az északkelet-afrikai Etiópia történelmi neve.

Sesostris: Hérodotosz szerint az ókori Egyiptom egyik legendás királya, aki katonai expedíciót vezetett Európa egyes részeire.

egy galamb vállára röpi, orrában rózsabimbót és gyűrűt tartó: csőrében.

nem szabad benőszni a' miénkbe: benősznie, beházasodnia.

a' történetek' kedvező fordulása nélkül: a fejlemények kedvező alakulása nélkül.

homlokán nagy föltételeket láttatva: elhatározásokat.

Új idomot nyert a' viadal: új formát.

minden törésnek görögök vannak birtokában: minden ütközetet a görögök nyertek.

Spartának gyermekei: Spárta; katonai szigoráról híres görög állam.

megborostyánoszs: megkoszorúzol.

kezében bokorvirággal: virágcsokorral.

Nevek

Vajda: Vajda Péter.

Heraclius császár: Hérakleiosz (574 k.–641), bizánci császár.

Amru: Amr ibn al-Ász (592–682), mohamedán arab hadvezér, Egyiptom meghódítója és első helytartója.

Ptolemaeusok: Ptolemaida-dinasztia hellenisztikus eredetű egyiptomi uralkodói család (i. e. 305–30-ig).

ESDEKLÉS (IV. 364)

Nevek

Garay: Garay János.

CSAPODÁRSÁG (IV. 364)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

A' KÖLTŐ ÉJSZAKÁI (IV. 365–367)

Magyarázatok

Torzad főm' baja: hajam szála az égnek áll.

POSTA SÍP (IV. 367)

Nevek

Garay: Garay János.

A' KIS LEÁNY' BAJA (IV. 368)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 201, 600. (1835)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

EMLÉKJELEK (IV. 368)

Nevek

Garay: Garay János.

HALÁSZLEGÉNY' DALA (IV. 369)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 190, 344.

PUSZTAI KALAND (IV. 370–375)

Nevek

Gaal: Gaál József.

Zöld Marczi: Zöld Márton (1791 k.–1816), nemes származású személy, 6 évet ült a nagyváradi börtönben, majd katonának adták, megszökött, és betyárnak állt; felakasztották.

A' TÚLVILÁGI KÉP (IV. 375–380)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 192, 588. (1835)

Magyarázatok

Kéz háborgatta bolt: sírbolt, kriptá.

CSÁK (IV. 380–381)

Magyarázatok

Csák' puszta romjain: a Csák-nemzetség csákvári vára a Vértes-hegységben.

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

Csák: Csák-család; magyar nemesi, főnemesi család.

SZLÁV NÉPDAL (IV. 381–382)

Magyarázatok

A délszláv irodalom magyar recepciójáról: VESZELINOVICH 1944.

Nevek

Székács: Székács József.

SZERELEM (IV. 382)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

LÁNYKÁM' SZEME (IV. 382–383)

Nevek

Garay: Garay János.

SIÓ (IV. 383–392)

Magyarázatok

Alabást tagjain: fehér testén (alabástrom).

első egész nyírém: (kecske)nyírásom.

hangya-zombék: hangyafészek.

a' viskó' ágasán: tetőgerendáján.

Nevek

András királyunk: I. András (Árpád-ház) (1015–1060), magyar király 1046-tól.

HARCZBAN HALDOKLÓ MAGYAR (IV. 392–393)

Nevek

Garay: Garay János.

BUZIÁSHOZ (IV. 393)

Magyarázatok

Buziásboz: Buziásfürdő; erdélyi fürdőváros.

A' vándor (IV. 393–395)

KISÉRTET (IV. 396)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

A' SÍR (IV. 396)

Nevek

Garay: Garay János.

EMMA (IV. 397)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 193, 344.

A' POLGÁRLEÁNY (IV. 397–420)

Magyarázatok

Halmos: felvidéki község Pozsony közelében (ma Szlovákia).

szív-román: regényes szerelmi történet.

Ezen nyiltság olly együgyű pongyolán üle itt: egyszerű természetességgel.

melly egy hason-szenvi gyógyszerárnak elég volna: homeopátiás gyógyszerárnak.

Joannes Baptista Librarius, alias Könyvessy, cum duplici s et y, aa. ll. ac philosophiae doctor, gymnasii hujatis director, rhetorices et poeseos professor publicus ordinarius: Fiktív idézet latinul: „Könyvtáros Joannes Baptista [a név játékosan Keresztelő Szent Jánosra is utalhat], más néven Könyvessy, a szabad művészetek és a filozófia doktora, gimnáziumi igazgató, a retorika és poézis rendes nyilvános professzora.”

á la Strausz keringőkként: bécsi keringő; Johann Strauss (1804–1849) osztrák zeneszerző, költő.
az illető levél német kifejezései zárójeles magyar megfelelőikkel, sorban: Sprichwort (közmondás), interessant (érdekes), Ausländer (külföldi), Raststund (szünet), auffallend (feltűnő), Gánzedli (libuska), einfältig (együgyű), unbegreiflich (megfoghatatlan), ziemlich (meglehetősen), Kopfputtzal (fejdísszel), eitel (hiú), einfach (egyszerű), Courmacher (udvarló), Verlegenheit (zavarodottság), Überraschung (meglepetés).

Az embernek tonust is kell tekinteni: tónus; stílus, ízlés, modor.

csapja neki a' court: udvarol neki (csapja neki a szelet).

Excessit, evasit, erupit!: Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) római politikus és szónok *Catilina ellen II.* című beszédéből származó latin idézet: „Eltávozott, kiszabadult, kirohant!”

Vénus-csillagként ragyog: esthajnalcsillagként.

kinjain ülje negéde' vad diadalát: öntelt, finomkodó fölénye.

Siberiába kárhóztatva: messzi földre (Szibériába).

Schmuckot vegyek: ékszer.

Ibimus, vere ibimus, domine magnifice!: Menj, menj nagyságos uram! (latin)

puta, vagy makaó: kártyajátékok.

Herz-dáma: a piros szív királynő a francia kártyában.

vidorabb kört óhajt: vidámabb társaságot.

süker patiensem: sikeres betegem.

KÖLTŐ' SZERELME (IV. 420)

Nevek

Garay: Garay János.

Emlékkönyvbe (IV. 421)

A' BOJTÁR (IV. 421–422)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 193, 344.

SZERELMI LEVÉL (IV. 423)

Nevek

Garay: Garay János.

A' SZÉP HAJADON (IV. 423–424)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 200, 599. (1835)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

A' KEDVESHEZ (IV. 424)

Nevek

Garay: Garay János.

KOSCIUSKO' HALMA KRAKKÓBAN (IV. 424)

Magyarázatok

két éjszaknak hőst: Tadeusz Kościuszko (1746–1817) nemcsak a lengyelek oroszok elleni szabadságharcának katonai vezetője, hanem az amerikai hadsereg dandártábornokaként a függetlenségi háborúk hőse is volt.

Nevek

Székács: Székács József.

A' PORTUGALI GRÓF (IV. 424–446)

Magyarázatok

mór lovagok: l. a szöveg végi Jegyzéseket.

gascognei tengeröböl: Gascogne; francia régió a spanyol határ mellett.

nyúgoti Pirének: Pireneusok; magashegység a francia-spanyol határon.

a' fényes Alkazar: l. a szöveg végi Jegyzéseket.

felsőleges Albambra: l. a szöveg végi Jegyzéseket.

Külseje navarrai vaszkot mutat: l. a szöveg végi Jegyzéseket.

a' Moravedik' hatalmát: az Almorávidák egy berber eredetű, középkori muszlim uralkodó-dinasztia.

a' moriszkok ellen: moriszkók; az Ibériai-félsziget keresztény visszahódítása után a muzulmán hitet látszólag elhagyó mór újkeresztények.

megbénult Babiéka, és eltompult Colada: l. a szöveg végi Jegyzéseket.

sietett Burgos felé: észak-spanyolországi tartomány.

minekelötte Mancha' térségeire lejöne: La Mancha; fennsík Spanyolország belsejében.

folytatá útát Sierra Morena felé: hegylány Dél-Spanyolországban, Andalúzia és Kasztília között.

Szent Diego/San Jago de Compostella: Idősebb Szent Jakab (1. sz.) apostol és vértanú a hagyomány szerint Hispániában térített; sírját a 9. század óta Santiago de Compostelában tisztelik, s Santiago Matamorosnak (Mórölő Szent Jakab) is nevezik, Spanyolország fő védőszentjeként.

toledoí sieranoszok: l. a szöveg végi Jegyzéseket.

a' régi Lusitaniának egy tartománya volt: Luzitánia; Portugália latin eredetű elnevezése.

a' Duerro felé fordult: Duero; Spanyolország és Portugália egyik legnagyobb folyója.

a' több megrontott boszú-tervek még inkább neveltek: növeltek.

Már fia, Alonzo Henriquez, királya lett Portugálnak, 's így jutottak Árpád' maradéki ezen szép ország' királyi székére: a Dijonban születő Burgundi, avagy I. Alapító Henriknek és fiának, I. Alfonznak igazolhatóan nincsen köze Árpád magyar nagyfejedelem leszármazottaihoz, illetve az Árpád-házhoz; az elképzelés mégis sokáig divatos volt. Erről bővebben: LADÁNYI-TURÓCZY 2005, 207–220.

Nevek

Gaal: Gaál József.

Cid: Vivar, Rodrigo Díaz de (1048 k.–1099), spanyol hadvezér, a mórok elleni felszabadító háború hőse.

Almanzor: (938 k.–1002) muszlim arab andalúziai hadvezér és államférfi.

Sancho: II. Sancho (Navarrai-ház) (1036–1072), kasztíliai király 1065-től.

Alonzo: VI. Alfonz (Navarrai-ház) (1047–1109), leóni, majd kasztíliai király (1065-től és 1072-től).

Alonzó Don Rodrigo Diaz de Vivart, a' hasonlíthatatlan Cid el Campeador: Vivar, Rodrigo Díaz de (1048 k.–1099), spanyol hadvezér, a mórok elleni felszabadító háború hőse.

Don Pelayo: Pelayo (Kantábriai-ház) (685–737), Asztúria első uralkodója.

Don Henriquez: Burgundi Henrik; I. Alapító Henrik (1069–1112) az első gróf Portugália történetében, illetve a Burgundiai-ház, vagyis az első portugál királyi ház ősatyja.

Blois Vilmos: Vilmos, Blois grófja (772 k.–834), Blois francia grófság uralkodója.

Juszuf szultán: Juszuf ibn Tásufín (1061–1106), marokkói uralkodó.

Zaidét: Zaida, Sevillai (1070 k.–1093/1107?), muszlim hercegnő, aki VI. Alfonz kasztíliai király szeretője, majd talán felesége lett.

Árpád: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Alonzo Henriquez: I. Alfonz (1109–1185), Portugália grófja, 1139-től Portugália első királya.

AZ ELJEGYZETT (IV. 446)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 192, 344.

SZORGALMAS IRÓ (IV. 446–447)

Nevek

Garay: Garay János.

A' bujdosó (IV. 447–448)

HŰSÉG (IV. 448–449)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 198, 597. (1835)

Nevek

Holló: Vörösmarty Mihály.

A' HONTALAN (IV. 450–451)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 173, 569. (1835)

BIZTATÁS (IV. 451)

Nevek

Büstavi: Kunoss Endre.

TÉL ÉS TAVASZ (IV. 452)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 196, 344.

Honvágy (IV. 452–453)

SZENT HELY (IV. 453)

Nevek

Garay: Garay János.

KEMÉNY SIMON (IV. 453–462)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 174, 576. (1835)

Magyarázatok

Szent-Imre' lejtős oldalán: Marosszentimre (község Gyulafehérvár mellett, ma Románia).

Mormolva köszönti a' bérczi síó: hegyi patak.

Ompolynak árijai: Ompoly; a Marosba torkolló erdélyi folyó.

hollós pajzsu hős: a holló a Hunyadiak címerállata.

székelfiak: székely vitézek.

Előszaguld heven: sebesen (hevesen).

Nevek

Kemény Simon: (?–1442) Hunyadi János katonája, a szebeni csatában Hunyadival páncélt cserélve halt hősi halált.

Hunyad: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

A' püspök: Lépes György (1375 k.–1442), erdélyi katolikus püspök; a törökök elleni harcban esett el.

Mezet bég: Mezd bég (?–1442), török hadvezér.

Háfiz: fiktív alak (nem a perzsa költőről van szó).

A' BUSONGÓHOZ (IV. 462–463)

Nevek

Bústavi: Kunoss Endre.

AZ ÚTAS (IV. 463)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 223, 350.

AZ IDEÁL (IV. 463–464)

Nevek

Gaal: Gaál József.

KIS LEÁNY' DALA (IV. 465)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 195, 344.

CSESZNEKVÁR (IV. 465–466)

Magyarázatok

Csesznekvár: középkori vár a Bakonyban.

Nevek

Székács: Székács József.

Vád (IV. 466)

Könyörgés (IV. 466–468)

TÖREDÉK GONDOLATOK (IV. 468)

Magyarázatok

A' magyar igazi rejtvény a' történet' könyvében: a történelem könyvében.

1837

ACZÉLMETSZETEK – A' RABLÓ (IV. 476)

Magyarázatok

Ballada Vörösmartytól az 1836. Aurorában: az előző évi *Aurorában* megjelent azonos című Vörösmarty-költemény utolsó részének újraközlése a metszethez.

ACZÉLMETSZETEK – JELENÉSEK KISFALUDY KÁROLY'

TRENCSÉNI CSÁK MÁTÉJÁBÓL (IV. 478–480)

Magyarázatok

Kisfaludy Károly *Csák Máté* című befejezetlen drámájáról van szó (1830).

Nevek

Csák: Csák Máté (1260 k.–1321), nádor (1297), az ország északnyugati részének tartományura, birtokközpontja Trencsén volt.

Tamás: Tamás (?–1321) esztergomi érsek (1305–tól).

Domos: Aba Domokos (?–1312 után), Aba Amádé fia.

Omode: Aba Amádé (1240 k.–1311), magyar országbíró, nádor.

A' LEGSZEBB ÉNEK (IV. 481–482)

Magyarázatok

Királyok' tüköre: példaképe; utalás a királytükör antik hagyományokra visszavezethető, középkorban divatos irodalmi műfajára, amely – mintegy tükröt tartva – a jó uralkodó mintáját adja, annak képét mutatja be.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Hunyad' királyfia: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Hunyad: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Szécsi: Széchy Dénes (1410 k.–1465), bíboros, esztergomi érsek, I. Mátyás megkoronázója; Széchy Miklós nádor fia.

...néhez (IV. 482–483)

PÁLYAKÉP (IV. 483–495)

Magyarázatok

Fichte [...] „Tudománytan” a: Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) német filozófus 1794-ben jelentette meg először *A teljes tudománytan alapja (Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre)* című alapvető filozófiai főművét.

a' Bosporon áthajtom: Boszporusz; Európát Ázsiától elválasztó tengerszoros, amely a Fekete-tengert a Márvány-tengerrel köti össze.

Napoleon épen ekkor Moszkva alatt elveszté hadseregét: utalás Napoleon 1812-es, kudarcos végződő oroszországi hadjáratára.

csatapiacra: csataterre (háborúra).

ha örre vezeté csapatját: őrzésre.

A' huszonötökkel soha sem fukarkodott: huszonöt botütéssel (büntetési forma).

ősi szittya pusztáinkra: szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép, Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat.

mulatozott, jó csetneki mellett: felvidéki (csetneki) bor.

Tamási hitetlen képpel ballgatám: utalás a bibliai Tamás apostol hitetlenségére a feltámadt Jézus megjelenését illetően. (Jn 20,19–29)

Diogen' hordójába kellene vonulnunk: Diogenész (?-i. e. 323) cinikus görög filozófus a hagyomány szerint egy hordóban lakott.

Nagy Sándor [...] Ammon fiává istenült: Ámon egyiptomi főisten; egyik jóshelyén Nagy Sándort (i. e. 356–323) fiának ismerték el.

tehetségünk, ereink: erőink.

az útját álló kígyókat Herkulesként összezúzni: Héraklész (Herkules) Zeusz fia; a nagyerejű hérosz még csecsemőkorában megfojtotta az elpusztítására küldött két kígyót.

a' literatura' respublicájában mindenki egyenlő születésű: az írástudók köztársaságában.

senioratusunk' könyvtára: vezetőségünk, elnökségünk könyvtára.

eljárám a' nemzetit: feltehetően a csárdást.

Nevek

Fichte: Johann Gottlieb Fichte (1762–1814), német filozófus.

Schelling: Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775–1854), német filozófus.

Hegel: Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), német filozófus.

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1620–1664) gróf, költő, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős Zrínyi Miklós dédunokája, Zrínyi Péter testvére.

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Napoleon: Bonaparte Napóleon (1769–1821), francia hadvezér, államférfi, I. Napóleon néven francia császár (1804–1815).

II. Fridrik: II. Frigyes (Hohenzollern) (1712–1786), porosz király (1740–1786).

Sokratesként: Szókratész (i. e. 469–399), görög filozófus.

Árpádunk: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Varro: Varro, Marcus Terentius (i. e. 116–27), római író, költő, polihisztor.

Diogen: Diogenész (?-i. e. 323), görög filozófus.

nagy Sándor: Nagy Sándor (i. e. 356–323), makedón király (i. e. 336–323), hadvezér.

Timur: Timur Lenk (1336–1405), mongol-török fejedelem.

Dsingischkan: Dzsingisz kán (1162–1227), az első mongol nagykán.

Cincinnatus: Cincinnatus, Lucius Quinctius (i. e. 519–430), római államférfi, aki lemondott consuli tisztségéről, visszavonult birtokára, de az eke szarva mellől visszahívták Rómába dictatornak.

Curius: Dentatus, Manius Curius (?-i. e. 270), római hadvezér, háromszoros konzul, az egyszerűség, önzetlenség mintaképe, aki birtokát saját kezével művelte meg.

Epaminondas: Epameinondasz (i. e. 418–362), thébai hadvezér és államférfi.

Cromweleket: Oliver Cromwell (1599–1658), angol államférfi, hadvezér.

Plato: Platón (i. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus.

Aristotelessel: Arisztotelész (i. e. 384–322), görög filozófus.

Hippokrates: Hippokratész (i. e. 460 k.–370 k.), görög orvos.

Hahnemann: Christian Friedrich Samuel Hahnemann (1755–1843), német orvos, a homeopátia rendszerének kidolgozója.

A' FALUSI KIS LEÁNY PESTEN (IV. 496–497)

Nevek

Cz...: Czuczor Gergely.

TYNNICHOS (IV. 497)

Magyarázatok

Görögül: Decimus Magnus Ausonius (310–392) ókeresztény latin költő XLIII., *De Thrasybulo Lacedaemonio qui fortissime dimicans occubuit* (Lacedaemoni Thrasybulusról, akit a legvitézesebb harcban öltek meg) című epigrammájának szabad fordítása.

Pitana: az ókori Spárta északi területe.

argosi kar: Argosz; Spártával ellenséges görög város.

Nevek

Székács: Székács József.

Ída' sírján (IV. 497–498)

HAJDAN ÉS MOST (IV. 498)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

NYILATKOZÁS (IV. 499–500)

Nevek

Cz...: Czuczor Gergely.

A' SZERELEM' DALNOKAIHOZ (IV. 500–501)

Magyarázatok

Vita nec est nisi nostra in ora!: Nincs élet, csak a mi vidékünkön! (latin)

Nevek

Székács: Székács József.

Vitéz Mihálnak: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805), költő.

HUNYADI JÁNOS (IV. 501)

Magyarázatok

rémülve futott Mahomet Nándornak alóla: 1456-ban, a nándorfehérvári diadalban Hunyadi János győzedelmeskedett II. Mehmed török szultán seregei felett.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Hunyadi János: (1395–1400 között–1456) hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Mahomet: II. Mehmed (1432–1481), török szultán 1451-től; 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, 1456-ban sikertelenül ostromolta Nándorfehérvárt.

A' völgyi ház (IV. 501–502)

ROMÁN ÉS NEM-ROMÁN (IV. 502–516)

Magyarázatok

Füredre: Balatonfüred.

Csongor és Tünde: Vörösmarty Mihály drámai költeménye (1831).

Barátság és szerelem: Kisfaludy Károlynak az 1823-as *Aurorában* megjelenő elbeszélése.

Könyvet és rámát kapván: hímzőkeretet.

Fátyol' titkai: Vörösmarty Mihálynak az 1835-ös *Aurorában* megjelenő vígjátéka.

Ma jó darab adatik színészeinktől – a' Csalódások: a *Csalódások* Kisfaludy Károly utolsó befejezett, többfelvonásos vígjátéka (1828).

Eltűnt szép álmom, éj borúlt szívemre! Kovacsóczy: Kovacsóczy Mihály (1801–1846) író, műfordító *Habozás* című költeményének utolsó sora az 1823-as *Aurorából*.

Bujdosók: A' bujdosók; Vörösmarty Mihály 1830-ban megjelenő drámája.

kísértet nélkül nincs erény: kísértés.

Vérnász: Vörösmarty Mihály 1834-ben megjelenő szomorújátéka.

sz. Orsolya-szűzekről: Szent Orsolya-rend (oktató női szerzetesrend).

Ludas Matyi: *Lúdas Matyi*; Fazekas Mihály (1766–1828) főhadnagy, költő 1804-ben írt elbeszélő költeménye.

epidemic grassál: járványszerűen terjed.

camphor és moschus, és valeriana, és arnica: kámfor, pézsmá, macskagyökér, árnika (gyógy-növények).

Ha Gábor angyal volnék: Gabriel főangyal (arkangyal).

a' pulsus egyre febricitál: lázasan ver.

megporozva hosszú recipéjét: a megírt receptre port szór, hogy a tinta megszáradjon.

Viszonlátás: Kisfaludy Károlynak az 1824-es *Aurorában* megjelenő elbeszélése.

Oh égető kín [...] Bajza: Bajza József *Lyánka gyötrelme* című költeményének keretező versszaka.

Kincskeresők: Vörösmarty Mihálynak az 1833-as *Aurorában* megjelenő szomorújátéka.

Leányok vegyetek példát!: Mérey Sándor (1779–1848) királyi ügyésznek, a Pest vármegyei magyar színész társaságra felügyelő bizottság tagjának kéziratban maradt, de többször – először 1795-ben – előadott ötfelvonásos vígjáték-feldolgozásának címe hasonló: *Juliska vagy leányok vegyetek példát*.

Csald, a' ki csálni akart! Kazinczy: idézet Kazinczy Ferenc (1759–1831) *Történet. Egy kis kör' kívánságára* című költeményéből.

Nevek

Kotzebue: August Friedrich Germanus Kotzebue (1761–1819), német drámaíró, költő.

Lafontain: August Heinrich Julius Lafontaine (1758–1831), német regényíró.

Hippokrates: Hippokratész (i. e. 460 k.–370 k.), görög orvos.

NÉPDALOK I-VIII. (IV. 516–522)

Magyarázatok

Ó az almát törbe rakta: csapdába.

kösd–meg szépen bokorra: masnira.

Nevek

Cz...: Czuczor Gergely.

AZ UTOLSÓ OREBITA (IV. 522–531)

Magyarázatok

orebita: Němi csekély bussita párt: huszitizmus; a reformáció fontos előzményének tekinthető cseh vallási reformmozgalom.

A' rigómezei csata elveszett: a rigómezei csata 1448. októberében a II. Murád szultán vezette oszmán és a Hunyadi János magyar kormányzó által vezérelt keresztény hadak között zajlott, és súlyos magyar vereséggel zárult.

Lassan emelkedék-föl a' kelyhes: kelyhesek; a husziták mérsékelt irányzatának követői.

az örök Sionban ünneplik a' viszonzlás' napját: ünneplik a feltámadást.

kocsi-erősség: szekérvár.

Hosanna' énekléssel: dicsőítő énekléssel (hosszannázással).

Amalekiták: amálekíták; arab törzs, a zsidók ősellenségei.

Nevek

Hunyadi János: (1395–1400 között–1456) hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Amurát: II. Murád (1404–1451), oszmán szultán 1421-től.

KONT (IV. 531–534)

Magyarázatok

Ha én honomban csebkegyért: a cseh uralkodó – Luxemburgi Zsigmond (1368–1437), magyar király (1387-től), német–római császár (1433-tól) – kegyeiért.

Nevek

Kont: Kont István (?–1393), magyar főúr; a Luxemburgi Zsigmond király elleni fölkelés egyik vezetője, a hagyomány szerint kivégezték.

EMBER 'S EMBEREK (IV. 534)

Nevek

Székács: Székács József.

A' HOLDHOZ (IV. 534–535)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 207, 605. (1836)

Magyarázatok

Még szent Mihál visz el lován: Szent Mihály lova; hordozható ravatal a koporsó szállítására.

Nevek

Holló: Vörösmarty Mihály.

ZAGYVA (IV. 535)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' SZEGÉNY ANYA (IV. 535)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 209, 610. (1836)

Nemzeti erő (IV. 536)

VERHOVINA (IV. 536–545)

Magyarázatok

Verhovina: ruszin kifejezés, amely magyarul „hegyvidéket” jelent.

Csaba és Aladár, Etele'fiai: a krónikás és mondai hagyományok szerint Attila (410 k.–453) hun uralkodónak két fia volt; Csaba királyfi az egyik, a székelyek vezére, Aladár a másik, aki egy német fejedelemasszonytól, Krimhildától származott.

bakui sívatagokra: Baku ma Azerbajdzsán fővárosa.

roppant városok arany kupjaikkal: hatalmas városok arany kupoláikkal.

Marmaros: Máramaros; kárpátaljai-erdélyi tájegység.

Nevek

Gaal: Gaál József.

Etele: Attila (410 k.–453), hun uralkodó (433–453).

REMETE PÉTER (IV. 546–549)

Magyarázatok

pogány bor, Ruszt' szűrötte: Rust; Sopron vármegyei város (ma Ausztria).

Nevek

Cz...: Czuczor Gergely.

Remete Péter: (1050 k.–1115 vagy 1131) francia pap, a progromokkal és fosztogatásokkal kísért 1096–1099-es első keresztes hadjárat egyik kulcsfigurája.

Kálmán: Kálmán (Árpád-ház) (1074–1116), magyar király (1095–1116).

ESDEKLÉS (IV. 549)

Forrás

Görögből: Az *Anthologia Palatina* című gyűjteményből. Erről bővebben → *Epigrammák. A' Görög Anthologiából szabadon* című magyarázatnál (III. 537–538).

Nevek

Székács: Székács József.

AZ URACS (IV. 550)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Viszonzlátás (IV. 550–551)

HAJNAL ÉS ÉJ (IV. 551)

Nevek

Székács: Székács József.

EGY EB' SÍRJÁRA (IV. 551–552)

Forrás

Angolból, Byron után: George Gordon Noel Byron (1788–1824) angol költő *Inscription On The Monument Of A Newfoundland Dog* (1808) című költeményének fordítása.

BUDAPESTI HÍD (IV. 552)

Magyarázatok

1836-ban fogadta el az országgyűlés a Lánchíd megépítéséről szóló törvényt (1836. évi XXVI. törvénycikk egy állandó hidnak Buda és Pest közötti építéséről).

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' FÖSVÉNY (IV. 552)

Forrás

Görögül: cím nélküli görög epigrammafordítás az *Anthologia Palatinából*, a szerző Lucillius, aki Nero császár uralkodása alatt élt (54–68). Az *Anthologia Palatináról* bővebben → *Epigrammák. A' Görög Anthologiából szabadon* című magyarázatnál (III. 537–538).

Nevek

Székács: Székács József.

A' KÜLFÖLDIEK (IV. 552–567)

Magyarázatok

a' váczi néma intézetben: Váczi Királyi Magyar Siketnéma-Intézet, Vácon, 1802-től.

háztűzet látni: háztűznézés; régi szokás, a leány és hozzátartozóinak látogatása a vőlegény családjánál.

Ki hinne illy forgottságot magyar szobalyányban!: világlátottságot, széleslátókörűséget.

Venez belle bergère / Ma ehère Janneton; / Flon, flon, la rira dondaine, / Flon, flon, la rira don don. / Ah chère Mamsell bon jour: Gyere szép pásztorlány / Kedves Janneton; / Flon, flon, la rira dondaine, / Flon, flon, la rira don don. / Ah kedves Mamsell [gazdasszony] jó napot! (francia)

Én valet de chambre: komornyik, inas (francia).

tőle tanulám-el a' lokaji bon tont: lakáji finom modort.

szó-pitlének nevezett: pletykafészeknek.

kedves csízikém: madárkám.

Komáromig, hol bámulással szemlélttem azon szűzet, mely a' férjfiaknak figét mutat: koszorút tartó, a néphit szerint fűgét mutató nőalak (kőszobor) Komárom váránál.

Páris alatt a' veres tenger foly 's benne mamelukok az első színjatszók: a Vörös-tenger nem folyik, és messze van Párizstól (Afrika és az Arab-félsziget között), ugyanakkor határos Egyiptommal, ahol a mamelukok a vezető réteget adják.

boviális: játékos betűtévesztés a joviális (nyájas, jó modorú) helyett: kb. ökörködő.

szép stigliczem: madárkám.

strasburgi születés: Strasbourg; kelet-franciaországi város.

napszámos lehetett a' Babylon tornya' építésénél; mert zavart nyelvét házamnál senki sem érti: utalás az ószövetségi bábeli toronyra, amelynek építése közben az addig egy nyelvet beszélő emberiség nyelve összezavarodott. (1Móz 11,1–9)

ő keme: őkegyelme.

hunnyászan: meghunyaszkodva.

A' HELÓT (IV. 567)

Nevek

Székács: Székács József.

HUNYADI' HALÁLA (IV. 568–571)

Magyarázatok

Zimony' terére: város Szerbiában, Belgrádnál; a nándorfehérvári táborban szerzett pestisben szenvedő Hunyadi János kormányzó 1456. augusztus 11-ei halálának helyszíne.

Moravt, Nisszát, nézzd Vaskaput Szebennel: Morvaországot, Nist (szerbiai város), a nagy-szebeni Vaskapu-szorost (ma Románia).

Nándor: Nándorfehérvár.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Hunyadi: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Kapisztrán: Kapisztrán Szent János (1386–1456), itáliai ferences szerzetes, vándorprédikátor, a nándorfehérvári keresztetek vezére.

APÁINK (IV. 571)

Magyarázatok

Pálma nem adta elő: utalás Palma Károly Ferenc (1735–1787) történétíró, jezsuita szerzetes és püspök *Notitia rerum Hungaricarum I–III. (A magyar történelem ismertetése I–III.)* című művére (Nagyszombat, 1775).

Nevek

Székács: Székács József.

A' KULCS (IV. 572)

Magyarázatok

Más az arany kulcs; ez többnyire zárni szokott: valószínűleg utalás a kamarási jelvényre; a 'kamarás' a király által adományozott, a 19. századra formálissá vált udvari méltóság, díszjelvénye egy aranyrojton függő aranykulcs (a kincstár őrzőjeként).

PÁLYAKÉP (IV. 572)

Nevek

Makáry: Makáry György.

RÉVAI (IV. 573)

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Révai: Révai Miklós (1750–1807), költő, nyelvész, irodalomszervező, egyetemi tanár; elsőként írt magyarul időmértékes verseket antik formákra.

A' BARLANGBAN (IV. 573)

Nevek

Székács: Székács József.

TUDÁS (IV. 573–574)

Forrás

Angolból Bulwer után: Edward Bulwer-Lytton (1803–1873) angol író, politikus egyik azonosítatlan művéről, műrészletéről van szó; a *The Complete Works of Edward Bulwer Lytton* 11 kötetes lipcsei kiadása (F. Fleischernél, 1834–1836) népszerű volt nálunk is, Kölcseynek például megvolt mindegyik kötet a sorozatból. Vö. KFL 4., 742.

A' HŰ LEÁNY (IV. 574–575)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 205, 604. (*A' jegyes' sírja* címmel, 1836)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

ORLAY (IV. 575–595)

Kritikai kiadás

VMÖM 13., 53, 283.

Magyarázatok

czinkosúl akarál elejteni: alattomban, rabló módjára.

a hold' vitéze: haramia, aki az éjszaka leple alatt űzi mesterségét. (VMÖM 13., 288)

törzsök-székre: lefűrészelt fatörzsre.

legvontabb figyelemmé: legfeszültebb. (VMÖM 13., 288)

rokon keblű bolt: sírbolt, kripta.

dolmány, feszes testszín nadrág, mind kettő gazdagon kihányva: díszítve.

Jár orzott kincs után: lopott kincs után.

Azt min bátorságunk miatt is megteszszük: biztonságunk miatt.

Nevek

Mátyás: I. Mátyás (Hunyadi) (1443–1490), magyar király (1458–1490).

Hunyady: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

Az álom (IV. 595)

SZŰZ MARGIT' ÁLMA (IV. 595–598)**Magyarázatok**

A' szigeten ottan szent magányban: a Nyulak-szigetén (ma Margit-sziget), a domonkos apácakolostorban.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Szűz Margit: Szent Margit (Árpád-ház) (1242–1270), IV. Béla király lánya.

Béla: IV. Béla (Árpád-ház) (1206–1270), magyar király (1235–1270).

JELEN ÉS MULT (IV. 598–599)**Kritikai igényű szövegkiadás**

BJÖM 1., 224, 350.

GYÁSZ ÉS REMÉNY (IV. 599)**Kritikai kiadás**

VMÖM 2., 206, 604. (1836)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

A' csónakos (IV. 599–600)

A' KORSZELLEME (IV. 600)**Nevek**

Szenvey: Szenvey József.

EGY KÉPSZOBORRA (IV. 600)**Kritikai kiadás**

VMÖM 2., 209, 607. (1836)

AZ IDEÁLOK (IV. 601–603)**Forrás**

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Die Ideale* (1796) című költeményének fordítása.

Magyarázatok

fővényszemeket: homokszemcséket.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

A' csalóka távol (IV. 603)

ŐSZI DAL (IV. 604)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 225, 350.

YORIDALA (IV. 604–625)

Magyarázatok

thea-termő Sina: Kína.

délihb égál: égálj, égöv.

csöndes tenger: Csendes-óceán.

confuciusi szellemiebb hitnek: a konfucianizmus Kína legfőbb vallási irányzata.

a' hesperidák' szép ege alatt: este.

meákói öböl: Miyako; kikötőváros Japán keleti részén.

Lisbonának lányát: Lisszabon (Portugália).

Tajo' partjait elhagyák: Tajo folyó; Spanyolország északi részén ered, és Portugáliában, Lisszabonnál ömlik az Atlanti-óceánba.

a' legnagyobb föltétellel: elhatározással.

az új bit, melly Németországot rongálá: a protestantizmus.

Pyreanaeeken: Pireneusok; magashegység a francia-spanyol határon.

Nangasakiban köthettek ki: Nagaszaki; kikötőváros Japán déli részén.

isztamboli serail: isztambuli szeráj (török szultáni palota).

nemférfiúknak: kasztráltaknak.

Nankin mellett: nyugat-kínai város.

Cintra hegység: Sintra hegység, Lisszabon mellett (Portugália).

Nevek

Vajda: Vajda Péter.

Dsingiskhan: Dzsingisz kán (1162–1227), az első mongol nagykán.

Tamerlan: Timur Lenk (1336–1405), mongol-török fejedelem.

Zoroaster: Zarathustra (i. e. 10. sz. vagy 7–6. sz.), iráni próféta, a zoroasztrizmus vallásának létrehozója.

confuciusi: Konfuciusz (i. e. 551–479), kínai filozófus.

Mahomet: Mohamed (570–632), az iszlám vallás alapítója, legfőbb prófétája.

SZÓZAT (IV. 625–627)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 210, 614. (1836)

Magyarázatok

szózat: korabeli jelentéséhez: „Több szóból álló mondat, vagy beszéd, melynek célja különös figyelmet gerjeszteni, vagy benyomást tenni. Végszózat, bucsuszózat, intő, biztató szózat. Vörösmarty ily értelemben czimezte szózatnak azon jeles költeményét[.]” (CZUCZOR-FOGARASI 1870, 1437)

nagyszerű halál: nagyszabású, dicsőséges, fenséges („nagy-szerű”).

Nevek

Árpádnak: Árpád (?–907), magyar nagyfejedelem.

Hunyadnak: Hunyadi János (1395–1400 között–1456), hadvezér, Magyarország kormányzója, I. Mátyás király apja.

A' REMÉNYHEZ (IV. 627)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 224, 350.

HATTYÚDAL (IV. 628)

Nevek

Gaal: Gaál József.

HONI BŐSÉG (IV. 628)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

HUNYADI LÁSZLÓ (IV. 629)

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Egy alvó kisdéd fölött (IV. 629)

EMLÉKKÖNYVBE (IV. 630)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 209, 608. (*B-né' emlékkönyvébe* címmel, 1836)

A' MAGYAR (IV. 630)

Magyarázatok

Hadúr: Aranyosrákosi Székely Sándor (1797–1852) erdélyi magyar író és unitárius püspök 1822-ben írt és a következő évben a bécsi *Hébe* almanachban publikált kis eposza *A székelyek Erdélyben*; ebben jelenik meg először a fiktív, mondai és mitológiai elemekből kreált ősmagyar isten, Hadúr, Árpád honfoglaló népének főistene. E motívum Vörösmarty Mihályra vagy Czuczor Gergelyre is nagy hatást gyakorolt.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

EGY KOPONYÁBÓL KÉSZÜLT BILLIKOMRA (IV. 630–631)

Forrás

Angolból, lord Byron után: George Gordon Noel Byron (1788–1824) angol költő *Lines Inscribed Upon A Cup Formed From A Skull* (1808) című költeményének fordítása.

JÓ ÉJSZAKÁT (IV. 631)

Kritikai igényű szövegkiadás

BJÖM 1., 228, 351. (*Jó éjszakát* címmel)

IDŐSZAKOK ÉS KOSZORÚK (IV. 632–635)

Magyarázatok

Ádria tengernek főnforgó habjai / Vajjon olly nagyok-e mint szemem' árjai?: gróf Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, horvát bán *Arianna sirása* című költeményének kezdete. *Széphalom:* Kazinczy Ferenc (1759–1831) otthona.

Murány' ura és urnéja örök nyugalomra hajlottak: gróf Wesselényi Ferenc (1605–1667) nádor, illetve Széchy Mária (1610 k.–1679), Murány várának úrnője.

utánok Murány' éneklője is: Gyöngyösi István (1629–1704) költő, műfordító, alispán, Wesselényi Ferenc nádor titkára; 1664-es elbeszélő költeménye Széchy Máriával a középpontban: *A Mársal Társolkodó Muranyi Venus*.

Múlik az éj, virrad. Bessenyei: Bessenyei György (1747–1811), író, költő, drámaíró, királyi testőr, református ügyvivő.

Örömnök könyei folyják el szememet. Barcsai: Barcsay Ábrahám (1742–1806) testőrtiszt, költő *A fordítóhoz. Báróczy Sándor Marmontel-fordítása elé* (1775) című költeményéből vett idézet.

Memnon'szobrában a' kelő nap' sugárai, zengének vissza kebleikben: a Memnón-kolosszusok III. Amenhotep fáraó (i. e. 1398 k.–1353) két hatalmas Nílus parti ülőszobra a thébai nekropoliszban; a hagyomány szerint a fáraó két őt ábrázoló ülőszobor melletti templomát egy földrengés elpusztította, ám a szobrok közül az egyik épen maradt. Ezt követően minden hajnalban énekelt a szobor, siratva a templomot. A görögök újabb legendát építettek a kolosszus köré, innen kapta a nevét is. Memnon a trójai háború egyik hőse, Éész, a hajnal istennőjének fia, ezért úgy gondolták, az énekszerű hang a hadvezér és király Memnón dala, ahogy köszönti a hajnalt, vagyis édesanyját (más változatban az édesanya sírása hallatszik fia elvesztése miatt, hiszen Akhilleusz végzett vele a trójai háborúban).

Krivántól az Ádriáig: a Magas-Tátrától az Adriai-tengerig.

'Hamvamat a' maradék áldani fogja, tudom.' Kazinczy: Kazinczy Ferenc *Szokott és szokatlan* című epigrammájának utolsó sora a *Tövisek és virágok* című kötetből (1811).

'S ha kik szavamra buzdulatba kelnek, / Jutalma nyílik e' szorult kebelnek.' Kisfaludy Károly: Kisfaludy Károly *Irene* (1820) című ötfelvonásos szomorújátékának *Ajánlásából* vett idézet.

Miklának dalosa: utalás a niklai költő Berzsenyi Dánielre (1776–1836).

poorhad: jobbagysereg (pórhad).

Nevek

Pázmán: Pázmány Péter (1570–1637), esztergomi érsek, író.

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1620–1664), gróf, költő, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős Zrínyi Miklós dédunokája, Zrínyi Péter testvére.

Dal (IV. 636)

A' holt mátká (IV. 636)

A' VÁNDOR (IV. 637–638)

Forrás

Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német esztéta, költő és drámaíró *Der Pilgrim (A zarándok)* című költeménye 1803-ból.

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

Nemzeti kincs (IV. 638)

MELLYIK JOBB? (IV. 638)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 208, 606. (1836)

Nevek

Holló: Vörösmarty Mihály.

CSALÓDÁS (IV. 639)

Magyarázatok

zugó szárnyú aeol-Hárfája: szélhárfája.

IDÁHOZ (IV. 639)

Kritikai kiadás

VMÖM 2., 206, 605. (1836)

Nevek

Csaba: Vörösmarty Mihály.

NYÚGOTI NAPPÉNY (IV. 640)

Nevek

Szenvey: Szenvey József.

KI AZ? (IV. 640–641)

Magyarázatok

ősi szittyabont: szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép; Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat.

Nevek

Czuczor: Czuczor Gergely.

Az *Aurora* szerzői

B.: azonosítatlan szerző.

Bajza József: (1804–1858), író, költő, kritikus, publicista, szerkesztő, akadémikus.

Balla Károly: (1792–1873), költő, pesti jegyző, megyei kapitány, az akadémia levelező tagja.

Bárány Ágoston: (1798–1849), ügyvéd, levéltáros, akadémikus, költő, író.

Bártfay László: (1797–1858), író, naplóiíró, irodalomszervező, akadémikus, Károlyi György főispán titkára és központi ügyésze.

Berzsenyi Dániel: (1776–1836), költő, gazdálkodó, akadémikus.

Besse János: (1765–1841 k.), utazó, földrajzi író.

Czuczor Gergely: (1800–1866), bencés szerzetes, költő, nyelvész, szótáríró, akadémikus.

Csató Pál: (1804–1841), író, színműíró, újságíró.

Debreczeni Márton: (1802–1851), költő, bányaugyi igazgató.

Dessewffy József: (1771–1843), gróf, költő, író, országgyűlési követ, az akadémia tiszteletbeli tagja.

Döbrentei Gábor: (1785–1851), író, műfordító, irodalomszervező.

Dukai Takács Judit: (1795–1836), költő.

Edvi Illyés Pál: (1793–1871), evangélikus lelkész, író, akadémikus.

Erdélyi János: (1814–1868), író, költő, kritikus, népdalgyűjtő, akadémikus.

F – Y.: azonosítatlan szerző.

Fabián Gábor: (1795–1877), író, fordító, ügyvéd, országgyűlési képviselő, akadémikus.

Fáy András: (1786–1864), író, a Kisfaludy Társaság első elnöke, akadémikus, 1835-ben Pest vármegye reformpárti országgyűlési követe.

Fenyéri Gyula [Stettner György/Zádor György]: (1799–1866), író, jogtudós, szerkesztő, akadémikus, az *Aurora*-kör tagja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója.

Fogarasi János: (1801–1878), költő, szótáríró, jogász, bíró, akadémikus.

Gaal György: (1783–1855), író, mesekutató, könyvtáros.

Gaál József: (1811–1866), költő, akadémikus, a Kisfaludy Társaság tagja, szatmári főjegyző, gazdatiszt.

Garay János: (1812–1853), író.

Guzmics Izidor: (1786–1839), író, költő, bencés szerzetes.

Gvadányi József: (1725–1801), gróf, író, generális.

H. K.: azonosítatlan szerző.

Helmeczy Mihály: (1788–1852), író, műfordító és szerkesztő.

Horkovits József: (?–1840 után), ügyvéd, költő, nógrádi birtokos.

Horvát István: (1784–1846), történetíró, nyelvész, egyetemi tanár. Vitkovics Mihállyal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja.

Horváth Endre: Pázmándi; (1778–1839), költő, katolikus pap.

Hrabovszky Dávid: (1804–1868), költő, útirajzíró, tanár.

J.: azonosítatlan szerző.

Jakab: azonosítatlan szerző.

Kacs Kovics Károly: (1799–1880), Nógrád vármegyei jogász, főügyész, író.

Kapuy Károly: (1829 k.), költő, színműíró.

Katona József: (1791–1830), drámaíró, költő.

Kazinczy Ferenc: (1759–1831), költő, író, szerkesztő.

Kis János: (1770–1846), evangélikus püspök, író, költő, műfordító, akadémikus.

Kis Lajos: (1797–1869), költő, bécsi hivatalnok, miniszteri tanácsos; Kis János evangélikus püspök és író fia.

Kisfaludy Károly: (1788–1830), író, költő, drámaíró, szerkesztő.

Kisfaludy Sándor: (1772–1844), költő, író, katonatiszt.

Kiss Károly: (1793–1866), kapitány, hadtörténész, költő, a Kisfaludy Társaság és a Magyar Tudós Társaság tagja.

Kovács Pál: (1808–1886), író, orvos, az akadémia levelező tagja, a Kisfaludy Társaság rendes tagja.

Kovács Tamás: (1799–1831), költő, hírlapíró, szerkesztő, ügyvéd, bölcsész- és jogi doktor.

Kovacsóczy Mihály: (1801–1846), író, fordító, az *Aspasia* évkönyv szerkesztője (1824-től).

Kölcsey Ferenc: (1790–1838), költő, író, esztéta, politikus, akadémikus.

Kultsár István: író, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című folyóirat szerkesztője.

Kunoss Endre: (1811–1844), költő, ügyvéd.

L. M.: azonosítatlan szerző.

L.-né: azonosítatlan szerző.

Lukács Lajos: (1814 k.–1840), költő, író; pesti joghallgató, majd a királyi tábla jegyzője, a Jelenkor segédszerkesztője (1838).

Lukács Móricz: (1812–1881), publicista, műfordító, politikus, akadémikus.

M. M.: azonosítatlan szerző.

Mailáth János: (1786–1855), gróf, német műveltségű író, konzervatív politikus.

Makáry György: (1799–1857), író, egri ügyvéd és líceumi tanár, Heves vármegye táblabírája.

Mednyánszky Alajos: (1784–1844), báró, német nyelvű magyar író, akadémikus.

Meritzay Antal: (1788–1854), költő, pesti főesperes, a váci egyházmegye kormányzója 1849–1851 között.

Mike: azonosítatlan szerző.

N.: azonosítatlan szerző.

Nagy Ignác: (1810–1854), német, majd magyar nyelvű író, szerkesztő; 1829-ben pesti egyetemi hallgató, 1831-től állami tisztviselő.

Nagy Julianna: felsőbüki; (1788–1826), író, férje Ürményi Miksa, Ürményi József országbíró fia.

Náray Antal: (1795–1870), költő, író, 1826-tól ügyvéd.

Német: azonosítatlan szerző.

Otrágyi: azonosítatlan szerző.

Palocsay Tivadar: (1809–1835), báró, költő; Palocsay Ferdinánd fia.

Paziázi Mihály: (1802–?), rumén származású, német anyanyelvű pesti ügyvéd, költő, fordító.

Pintér Endre: (1796–1877), író, népdalgyűjtő, premontrei kanonok, gimnáziumi igazgató.

Ponori Thewrewk József: (1793–1870), régiséggyűjtő, író, konzervatív publicista.

R.: azonosítatlan szerző.

Ráday Gedeon: Ráday III. Gedeon (1772?–?), bányatanácsos, Ráday II. Gedeon és Fáy Zsuzsanna fia, 1793–1797 között a dunántúli, 1797-től a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka.

S. Tézi: azonosítatlan szerző.

Schedius Lajos János: (1768–1847), pesti egyetemi tanár, író, szerkesztő, akadémikus.

Stettner György [Fenyéri Gyula/Zádor György]: (1799–1866), író, jogtudós, szerkesztő, akadémikus, az Aurora-kör tagja, a Kisfaludy Társaság egyik alapítója.

Sz. Á.: azonosítatlan szerző.

Sz. T.: azonosítatlan szerző.
Szabó József: azonosítatlan szerző.
Szathmári Király József: (1792–1833), író, jogi doktor, a tiszántúli kerületi tábla ülnöke.
Szedes FABIÁN: (1784–1859), bencés rendi áldozópap és tanár, író, költő, néprajzkutató.
Szemere Krisztina: (1792–1828), Szemere László lánya, Szemere Pál első felesége (1814-től).
Szemere Pál: (1785–1861), péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő.
Szentmiklóssy Alajos: (1793–1849), költő, fordító, ügyvéd.
Szenvey József: (1800–1857): költő, műfordító.
Székács József: (1809–1876), műfordító, költő.
Szontagh Gusztáv: (1793–1858), író, kritikus, akadémikus.
T. Nagy A.: azonosítatlan szerző.
Tarnai György: azonosítatlan szerző.
Teleki Ferenc: (1785–1831), gróf, költő, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja.
Teleki József: (1790–1855), gróf, nyelvész, történész, az akadémia első elnöke.
Tessedik Ferenc: (1800–1844), útirajzíró, ügyvéd.
Tibaisz András: (1789–1840), a *Tudományos Gyűjtemény* (1817–1827) és a *Sas* (1831–1833) szerkesztője, ügyvéd, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1831).
Toldy Ferenc: (1805–1875), irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár, akadémikus.
Tóth Lőrinc: (1814–1903), író, költő, jogi doktor, akadémikus.
Töltényi Szaniszló: (1795–1852), orvos, sebész, író.
Trattner Károly: (1789 előtt–1859 után), író, hadmérnök, 1832-ben százados, 1859-ben altábornagy és a krakkói vár parancsnoka; 1840/41-ben Kis-Ázsiában tett nagyobb utazást; Trattner Mátyás fia.
Vajda Péter: (1808–1846), költő, író, publicista; jobbágycsaládból származott, Vajda János költő rokona.
Vásárhelyi János: (1800–1843), költő, Csanád vármegyei alispán, országgyűlési követ.
Vay Ábrahám: (1789–1855), gróf, az akadémia egyik alapítója, főispán.
Verseghy Ferenc: (1757–1822), pálos szerzetes, pap, nyelvész, költő, író, műfordító, zeneszerző.
Virág Benedek: (1754–1830), pálos szerzetes, pap, költő, történetíró, tanár.
Vitkovics Mihály: (1778–1829), szerb származású pesti ügyvéd, költő, író, műfordító.
Vörösmarty Mihály: (1800–1855) költő, író, ügyvéd, akadémikus.
Wesselényi Miklós: (1796–1850), báró, író, zsidói birtokos, színműfordító, a reformkor meghatározó politikusa.
Zöldy: azonosítatlan szerző.

A metszetek jegyzéke

1822

Címlap (I. 11)

metszetminta: Josef Axmann/Axmann József „Axmann rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke J. metsz.”

Karolina Augusta (I. 12)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. rajz.”

metsző: Blasius Höfel „Höfel Bl. metsz.”

Dobozy (I. 17)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

technikai közreműködő: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József bészivatta”

Villi Táncz (I. 18)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

technikai közreműködő: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József bészivatta”

Árpád (I. 19)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

technikai közreműködő: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József bészivatta”

Füred (I. 20)

metszetminta: Petrich András „G. M. Petrich rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

technikai közreműködő: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József bészivatta”

Tihany (I. 22)

metszetminta: Petrich András „G. M. Petrich rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

technikai közreműködő: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József bészivatta”

1823

Címlap (I. 165)

metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot Sán. rajz.”

metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke J. metsz.”

Aurora (I. 166)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. raj.”
metsző: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József metsz.”

Csobáncz (I. 170)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Tátika (I. 171)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Somló [1.] (I. 172)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Somló [2.] (I. 173)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Sz=Mihály-hegyi Remete. (I. 174)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „Schärmer Már. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Nandor-Fejérvár (I. 175)

metszetminta: Johann Martin Schärmer „J. Schärmer pinx.”
metsző: Blasius Höfel „Bl. Höfel sc.”

Körmöcz (I. 176)

metszetminta: Petrich András „G. M. Petrich raj.”
metsző: Friedrich Loos „F. Loos metsz.”

Szklabina (I. 177)

metszetminta: Petrich András „G. M. Petrich rajz.”
metsző: Friedrich Loos „F. Loos metsz.”

1824

Címlap (I. 337)

metszetminta és metsző: Josef Axmann/Axmann József „Axmann József raj. és mettsz.”

Cím nélkül (I. 338)

metszetminta: Peter Fendi „Fendi P. raj.”
metsző: Josef Axmann/Axmann József „Axmann J. mettsz.”

A Megboszult Hitszegő (I. 344)
metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot S. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

A' Sóbányák (I. 345)
metszetminta: Franz Kramer „Kramer raj.”
metsző: Anton Tepllar „Tepllar A. metsz.”

Augsburgi Ütközet (I. 346)
metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot Sándor raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Viszonzlátás (I. 347)
metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot S. raj.”
metsző: Sebastian Langer „S. Langer sc. Vien.”

A' szép Eszter (I. 348)
metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot S. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Indulat' hatalma (I. 349)
metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot S. raj.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

Rozgonyi Czeczilia (I. 350)
metszetminta: Schöffl József Károly „Schöeft rajzo.”
metsző: Blaschke János/Johann Blaschke „Blaschke Ján. metsz.”

1825

Címlap (I. 511)
metszetminta: jelöletlen.
metsző: Lehnhardt Sámuel „Lehnhardt Sam. mettsz. Pesten”

Róza (I. 512)
metszetminta: Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld „L. Schnorr del.”
metsző: Sebastian Langer „S. Langer sc.”

A' Magyar Amazon (I. 520)
metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; l. VAYERNE ZIBOLEN, 1967, 175)
metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc. Viennae”

Tihamér (I. 567)
metszetminta: Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld „L. Schnorr del.”
metsző: Sebastian Langer „S. Langer sc.”

1826

Címlap (II. 11)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

Árpád (II. 12)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; I. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

András és Béla (II. 43)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; I. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

László Cserhalmon (II. 76)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; I. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

Erzsébet (II. 112)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; I. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Joseph Kovatsch „J. Kovatsch sc.”

1827

Címlap (II. 145)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

A' Hazai Szeretet (II. 146)

metszetminta: Moritz Ludwig von Schwind „v. Schwind del.”

metsző: Leopold Poratzky „L. Poratzky sc.”

A' Csákányi Vérményekző (II. 184)

metszetminta: Moritz Ludwig von Schwind „v. Schwind del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

Tündérvölgy (II. 247)

metszetminta: Moritz Ludwig von Schwind „v. Schwind del.”

metsző: Adolph Dworzak „Dworzack sc.”

Hollókő (II. 270)

metszetminta: Moritz Ludwig von Schwind „v. Schwind del.”

metsző: Leopold Poratzky „L. Poratzky sc.”

1828

Címlap (II. 315)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Höschl József „Kőre metszette Höschl Pesten N° 24. Leopold város”

Zalán' futása. I Ének [1.] (II. 316)

metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot del.”

metsző: Adolph Dworzák „Dworzack sc.”

Zalán' futása. I Ének [2.] (II. 320)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; I. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Karl Heinrich Rahl „Rahl sc.”

Zalán' futása. III Ének (II. 321)

metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

Zalán' futása. V Ének (II. 322)

metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot del.”

metsző: Joseph Kovatsch „J. Kovatsch sc.”

Zalán' futása. VI Ének (II. 323)

metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Clarot del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

1829

Címlap (II. 499)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Höschl József „Kőre metszette Höschl Pesten N° 24. Leopold város”

Zrínyi a' Költő (II. 500)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „J. Ender del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

Eprész leány (II. 530)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „J. Ender del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc. Viennae”

Szilágyi és Hajmáty (II. 570)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „J. Ender del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

Szirmay Ilona (II. 589)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „J. Ender del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

1830

Címlap (III. 11)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Lehnhardt Sámuel „Lehnhardt sc.”

Zrínyi Ilona (III. 12)

metszetminta: Melegh Gábor „G. Melegh pinx.”

metsző: Adolph Dworzák „Adolph Dworzack sculp. 1829.”

Toldi (III. 27)

metszetminta: Melegh Gábor „Melegh pinx.”

metsző: Joseph Steinmüller „Steinmüller sculps.”

Hedvig (III. 64)

metszetminta: Melegh Gábor „Melegh pinxit”

metsző: Joseph Steinmüller „Steinmüller sculp.”

Judit (III. 76)

metszetminta: Bonifazius Heinrich Thugut „Th. Heinrich inv”

metsző: Karl Heinrich Rahl „C. Rahl sc.”

1831

Címlap (III. 133)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

Bajnokdíj (III. 134)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „J. Ender del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

A' szeretők' sírja (III. 165)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „J. Ender del.”

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

A' rom (III. 186)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; l. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Michael Hofmann „M. Hofmann sc.”

Szegény Tatár! (III. 217)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; l. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Joseph Stöber „Jos. Stöber sc.”

1832

Címlap (III. 277)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Lehnhardt Sámuel „Lehnhardt sc.”

Gróf Kohári István (III. 278)

metszetminta: Johann Andreas Pfeffel után Johann Tobias Kärbling „Pfeffel után rajz. Kaergling.”

metsző: Michael Hofmann „Metsz. Hofmann”

Kisfaludy Károly' emléke (III. 281)

metszetminta: Perlaska Domokos „Rajz. Perlaszka Dom.”

metsző: Michael Hofmann „Metsz. Hofmann.”

Aradi gyűlés (III. 283)

metszetminta: Kisfaludy Károly (jelöletlen; I. VAYERNÉ ZIBOLEN, 1967, 175)

metsző: Franz Xaver Stöber „Metsz. Stoeber”

A' két szomszédvár (III. 285)

metszetminta: Alexander Clarot/Clarot Sándor „Rajz. Clarot.”

metsző: Michael Hofmann „Metsz. Hofmann.”

1833

Címlap (III. 413)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Karacs Ferenc „Karacs metsz.”

Fáy András (III. 414)

metszetminta: azonosítatlan „Rajz. Jakabfalvy”

metsző: Michael Hofmann „Hofmann Metsz.”

Botond, Czuczortól (III. 428)

metszetminta: Johann Jacob Mezler „Rajz. Mezler.”

metsző: Michael Hofmann „Metsz. Hofmann.”

A' kincskeresők. Vörösmartytól (III. 480)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. Ender.”

metsző: Michael Hofmann „Metsz. Hofmann.”

Ottília (III. 542)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. Ender.”

metsző: Michael Hofmann „Metsz. Hofmann.”

1834

Báró Wesselényi Miklós (IV. 14)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. Ender.”

metsző: Karl August Schwerdgeburth „Metsz. Schwerdgeburth.”

Omár és Ída (IV. 34)

metszetminta: Guistav Nehrlich „Rajz. Nehrlich”

metsző: Johann Georg Serz „Aczélba metszé Serz.”

Emma (IV. 70)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. J. Ender.”

metsző: Karl August Schwerdgeburth „Metsz. C. A. Schwerdgeburth.”

Rakpiacz (IV. 103)

metszetminta: Schwindt Károly „Rajz. Schwindt.”

metsző: Karl Ludwig Frommel „Frommel direx”

Hídfő' tére (IV. 105)

metszetminta: Schwindt Károly „Rajz. Schwindt.”

metsző: Karl Ludwig Frommel „Frommel direx”

Coriolan (IV. 131)

metszetminta: Nicolas Poussin 1652-es festménye után ismeretlen „Festé Poussin.”

metsző: Eduard Schuler „Aczélba metszé Schuler”

1835

Kedveskedésül (IV. 138)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Eduard Schuler „E Schuler”

Gróf Széchenyi István (IV. 139)

metszetminta: Friedrich von Amerling után Andreas Staub „Amerling után rajz. Staub.”

metsző: Eduard Schuler „Metsz Schuler.”

középső felirat: „Creuzbauer művészi intézetéből Carlsruheban.” [Wilhelm Creuzbauer]

Az özvegy (IV. 142)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

A' szerelem bokrétája (IV. 143)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

A' regélő nagyanya (IV. 144)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

A' két politikus (IV. 146)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: jelöletlen.

A' kesergő leány (IV. 147)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: feltehetően Friedrich Weber „F. Weber sc.”

1836

Kölcsey Ferencz (IV. 316)

metszetminta: Anton Einsle után Johann Nepomuk Ender „Festé Einsle. Rajz. Ender.”

metsző: Karl August Schwerdgeburth „Metsz. Schwerdgeburth”

Cím nélkül (IV. 318)

metszetminta: jelöletlen.

metsző: Edmund Thomas Parris „E. T. Parris”

A' bűvész (IV. 320)

metszetminta: John Wood „J. Wood pinx.”

metsző: Charles Rolls „C. Rolls sculp.”

középső felirat: „Pub^d by Ackermann & C°. London.” [Rudolph Ackermann]

Emília (IV. 321)

metszetminta: Louisa Sharpe „Miss Louisa Sharpe del.”

metsző: Joseph Goodyear „J. Goodyear sculp.”

középső felirat: „Pub^d by Ackermann & C°. London.” [Rudolph Ackermann]

A' pásztorleány (IV. 322)

metszetminta: Charles Hancock „C. Hancock pinx.”

metsző: Joseph Goodyear „J. Goodyear sculp.”

középső felirat: „Pub^d by Ackermann & C°. 96 Strand.” [Londonban Rudolph Ackermannál]

Cromwell és leánya (IV. 323)

metszetminta: William Fisk „W. Fisk pinx.”

metsző: Lumb Stocks „L. Stocks sculp.”

középső felirat: „Pub^d by Ackermann & C°. London.” [Rudolph Ackermann]

A' haldokló nőtestvér (IV. 324)

metszetminta: Eliza Sharpe „Miss Eliza Sharpe del.”

metsző: John Henry Robinson „H. Robinson sculp.”

középső felirat: „Pub^d by Ackermann & C°. London.” [Rudolph Ackermann]

Vörösmarty (IV. 474)

metszetminta: Barabás Miklós „Festé és rajz. Barabás”

metsző: Karl August Schwerdgeburth „Aczélb. metsz. Schwerdgeburth”

A' rabló (IV. 477)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. Ender”

metsző: Josef Axmann „Aczélb. metsz. Axmann.”

Csák és Baráti (IV. 478)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. Ender”

metsző: Franz Xaver Eissner „Aczélb. metsz. Eissner F. Bécsb.”

Országgyűlés (IV. 479)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajz. Ender”

metsző: Carl Mahlknecht „Aczélb. metsz. Mahlknecht K. Bécsb.”

Omode és Hedvig (IV. 480)

metszetminta: Johann Nepomuk Ender „Rajzolt. Ender”

metsző: Carl Mayer „Aczélba metsz. Mayer Károly.”

A SZEMÉLYNEVEK AZONOSÍTÁSA

Adolph Dworžak: (19. sz. első fele), cseh származású, 1802–1833 között Bécsben dolgozó rézmetsző.

Alexander Clarot: (1796–1842), osztrák festő, egy ideig Pesten dolgozott.

Andreas Staub: (1806–1839), osztrák akvarellfestő és litográfus.

Anton Einsle: (1801–1871), osztrák festő, József nádor udvari festője Pesten.

Anton Tepplar: (1804–1839), lengyel származású rézmetsző, Blasius Höfel tanítványa.

Barabás Miklós: (1810–1898), festő, grafikus, fényképész, akadémikus.

Blaschke János/Johann Blaschke: (1770–1833), pozsonyi származású Bécsben működő rézmetsző, miniatűr-festő, neves almanach-illusztrátor.

Blasius Höfel: (1792–1863), osztrák rézmetsző.

Bonifazius Heinrich Thugut: (1800k.–1859), bécsi származású festő, 1828-tól évekig Budán dolgozott.

Carl Mahlknecht: (1810–1893), bécsi réz- és acélmetsző, fotográfus.

Carl Mayer: (1798–1868), német réz- és acélmetsző, grafikus és kiadó.

Charles Hancock: (1800–1877), angol festő (elsősorban állatfestő).

Charles Rolls: (1799–1885), angol réz- és acélmetsző.

Edmund Thomas Parris: (1793–1873), angol festő és könyvillusztrátor.

Eduard Schuler: (1806–1882), elzászi metsző és illusztrátor.

Eliza Sharpe: (1796–1874), angol miniatűr-festő, Louisa Sharpe testvére.

Franz Kramer: (1797–1834), osztrák miniatűr-festő, litográfus.

Franz Xaver Eissner: (1800–1869), bécsi réz- és acélmetsző.

Franz Xaver Stöber: (1795–1858), bécsi rézmetsző művész.

Friedrich Loos: (1797–1890), osztrák festő, rézmetsző, litográfus.

Friedrich von Amerling: (1803–1887), bécsi portréfestő.

Friedrich Weber: (1813–1882), svájci réz- és acélmetsző; 1835 táján végzett a müncheni akadémián, illetve Karlsruhe-ban Karl Ludwig Frommel tanítványaként.

Gustav Nehrlich: (1807–1840), német festő.

Höschl József: (19. sz. első fele), pesti könyomdász.

Johann Andreas Pfeffel: (1674–1748), német rézmetsző művész; Bécsben, majd Augsburgban dolgozott.

Johann Georg Serz./John Serz: (1808–1881), német születésű, később Amerikában élő acélmetsző művész.

Johann Jacob Mezler: (1804–1839), német festő, Bécsben is működött.

Johann Martin Schärmer: (1785–1868), osztrák festő.

Johann Nepomuk Ender: (1793–1854), bécsi tájkép- és portréfestő, rézmetsző.

Johann Tobias Kärbling: (1780–1845), német származású festő, 1809-től telepedett le Pesten.

John Henry Robinson: (1796–1871), angol réz- és acélmetsző.

John Wood: (1801–1870), angol festő.

Josef Axmann: (1793–1873), osztrák rézmetsző, Blaschke tanítványa, 1820 és 1825 között Pesten tevékenykedett.

Joseph Goodyear: (1799–1839), angol réz- és acélmetsző.

Joseph Kovatsch: (1799–1839), bécsi rézmetsző.

Joseph Steinmüller: (1795–1841), bécsi rézmetsző.

Joseph Stöber: (1768–1852), osztrák rézmetsző, Johann Nepomuk Ender apósa.

Karacs Ferenc: (1770–1838), a debreceni kollégium diákja 1787-től, majd Pesten működő grafikus, rézmetsző, térképész.

Karl August Schwerdgeburth: (1785–1878), német rézmetsző és festő, weimari udvari festő.

Karl Heinrich Rabl: (1779–1843), osztrák festő és rézmetsző.

Karl Ludwig Frommel: (1789–1863), német tájképfestő és metsző.

Lenhardt Sámuel; Lehnhardt: (1790–1840 után), réz- és acélmetsző, grafikus; 1817-től Pesten dolgozott, Blasius Höfel tanítványa.

Leopold Poratzky: (19. sz. első fele), bécsi rézmetsző.

Louisa Sharpe: (1798–1843), angol miniatúrfestő, Eliza Sharpe testvére.

Ludwig Ferdinand Schnorr von Carolsfeld: (1788–1853) német származású bécsi festő, metsző és litográfus.

Lumb Stocks: (1812–1892), angol réz- és acélmetsző.

Melegh Gábor: (1801–1835), vajdasági származású, elsősorban Bécsben működő festő és litográfus.

Michael Hofmann: (1797–1867), bécsi rézmetsző.

Moritz Ludwig von Schwind: (1804–1871), osztrák festő, Schnorr von Carolsfeld tanítványa.

Nicolas Poussin: (1594–1665), francia festő.

Perlaska Domokos: (1801–1846), bécsi születésű grafikus, rézmetsző, gordonkaművész; 1815-től Pesten élt.

Peter Fendi: (1796–1842), osztrák festő, litográfus.

Petrich András: (1765–1842), festőművész, rézmetsző, katonai mérnök, tábornok [G. M.: general major].

Rudolph Ackermann: (1764–1834), német születésű angol könyvkereskedő, feltaláló, litográfus, kiadó és üzletember.

Schöffl József Károly: (1776–1851), pesti festőművész, oltárképfestő.

Schwindt Károly: (1797–1867), festő, grafikus, 1830-tól Pesten működött, főként város- és tájképeket alkotott.

Sebastian Langer: (1772–1841), cseh születésű osztrák rajzoló és rézmetsző.

Wilhelm Creuzbauer: (1803–1883), jelentős litográfus, művészeti könyvkiadó és könyvkereskedő Karlsruhében.

William Fisk: (1796–1872), angol festő.

A kottamellékletek jegyzéke

1822

Az első kotta előtt nyitólap: „*Kinizsi Nótája*, szerzette Fái Fáy László, Nyomtatta Strausz Antal” [Anton Strauss].

cím: *Kinizsi nótája* (I. 158–160)
zeneszerző: Fái Fay László.

cím: *Magyar. Ongarese* (I. 161–162)
zeneszerző: Kisfaludy Sándor.

cím: *Magyar Nemzeti Ének* (I. 163–164)
Kisfaludy Sándor azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Schreiber Károly.

1823

cím: *Magyar. Ongarese* (I. 331–332)
„Nyomtatta Strausz Antal” [Anton Strauss, Bécs]
zeneszerző: Kisfaludy Sándor.

cím: *Honvágy* (I. 333–335)
„Nyomtatta Strausz Antal” [Anton Strauss, Bécs]
Kisfaludy Károly azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Spech János.

1824

cím: *A' Szellőhöz* (I. 503–505)
Kisfaludy Károly *Szellőhez* című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Bernáthfalvi Földváry Miklós.

cím: *cím nélkül* (I. 506–509)
Szalay Benjámín [Kisfaludy Károly] *Vigasztaló dal* című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Bernáthfalvi Földváry Miklós.

1825

cím: *cím nélkül* (I. 640–643)
Kisfaludy Károly *Tibamér* című elbeszélésének betétdala ugyanebben az *Aurorában*; külön verseként *Hűség* címmel jelent meg.
zeneszerző: Tsukly Mihály.

1826

cím: *Ének a Magyarokhoz* (II. 139–140)

*** jelölet alatt ugyanebben az *Aurorában* költeményként; Bartalus István 1869-ben Mailáth János grófnak (I. *Magyar Orpheus, Vegyes Tartalmú Zenegyűjtemény XVIII–XIX. század*, kiad. BARTALUS István, Kisfaludy Társaság, Pest, 1869, 151), Oltványi Ambrus 1969-ben Helmeczy Mihálynak (I. BTL, 593) tulajdonítja.
zeneszerző: Franz Beutler „Beutler F.”

cím: *Dal* (II. 141–143)

Kisfaludy Károly azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Tsukly Mihály.

1827

cím: *A' Fellegekhez* (II. 311–314)

Bajza József azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Karl Angelus von Winkhler „Winkhler Anl.”

1828

cím: *Epedés. Bajzától* (II. 495–498)

„Schmied nyomttata Pesten.” [Johann Schmied]

Bajza József azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Karl Angelus von Winkhler „Winkhler Angyal.”

1829

cím: *Csalódás* (II. 648–651)

Kisfaludy Károly azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Karl Angelus von Winkhler „Winkhler Angyal.”

1831

cím: *Dal. Kisfaludy Károlytól* (III. 273–276)

Kisfaludy Károly azonos című költeményeként ugyanebben az *Aurorában*.
zeneszerző: Bräuer Ferenc „A Muzsikát szerzette Bräuer Ferencz”.

Bajza szerkesztésétől kezdve (1832) nem kísérik kottamelléletek az *Aurorákat*.

A SZEMÉLYNEVEK AZONOSÍTÁSA

Anton Strauss: (1775–1827), bécsi nyomdász.

Bräuer Ferenc: (1799–1871) zeneszerző, zenetanár, egyházkarnagy Pesten, a Nemzeti Zenede igazgatója 1845-től.

Fáy László: (1791–1840), zeneszerző, muzsikus, Fáy András öccse.

Földvály Miklós: (1801–1837) Bernáthfalvi; zeneszerző, Pest vármegyei hivatalnok, végül főszolgabíró; felesége Kubínyi Amália.

Franz Beutler: (1787–1852), német zeneszerző, karmester, énekemester, zenész.

Karl Schreiber: (19. század első fele), zeneszerző.

Karl Angelus von Winkler: (1786–1845) Winkler Angelo, Winkler Angyal, Winkler Károly; magyarországi német zeneszerző, József nádor udvari zongoraművésze.

Schmid János/Johann Schmied: (1790–1835), svájci származású rézmetsző, litográfus; kb. 1808-tól Budán dolgozott rézmetszőként, 1820-tól Budán, 1828-tól Pesten volt könyomdája.

Spech János/Johann Baptist Spech: (1767–1836), pozsonyi német zeneszerző, karmester.

Tsukly Mihály: (1800k.–1866), Pesten és Bécsben is működő zeneszerző.

Eltérő tartalmak a forráspéldányokban

1. Az 1835. évi *Aurora* alternatív kötetkezdő blokkja az egyes művek előtt (forrás: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 2915 jelzetű példánya).

Képtár Kisfaludy Károly' Trencsényi Csák Mátéjához

I. CSÁK és BARÁTI.

CSÁK.

Zoránd!
Tűzd e' fehér zászlót a' hegy fölé,
Had lássa messziről minden magyar
Szeplőtelen szabadságunk' jelét,
'S ha lelke ép, alája tér.

II. ORSZÁGGYÜLÉS.

TAMÁS.
Dicső egek, mit nem mer a' balul
Vezérlett ifjuság!

DOMOS.
Ha napjaim'
Számát csekélyled, kardomat vetem
Hozzá, így majd elégled, úgy hiszem.

TÖBBEN.
Pártütő!
Halált a' sértőnek!

MARGIT.
Megálljatok! – Csak keblemen keresztül
Juthattok életéhez!

III.
HEDVIG AZ ERKÉLYEN.

(Éj.)

HEDVIG.

Hallám szavát; oh mért nem volt maga?
Megmondtam volna mennyit szenvedek!
De rettegén az idegen tanúktól,
Kilépni nem merék, 's ő – távozott!
Óh mért olly rejtező a' szerelem,
Midőn könyét titkolni nem lehet!
Mi szépen álmodám, míg hű szerelmünk,
Mint rózsa még saját kelyhébe zárva,
Ki nem sohajtozék világ' terére!
Most tőle tilt atyám' kemény parancsa,
'S bút lel szemem, bár merre fordulok. –

IV.
TÉR, BUDÁN.

(Éj.)

HEDVIG.

Kegyelmet, Nádor, kegyelmet!

OMODE.

Nem, egy világ' kérése sem engesztel-meg.

V.
ERZSÉBET ÉS ÍDA.

ERZSÉBET.

'S itt állok most mint eltévedt hajós,
Ki honja' partján még honát siratja.

ÍDA.

A' felleg oszlik, látköröd derül.

2. A Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának XF 2210 jelzetű, 1834. évi *Aurorájában* található beragasztott, idegen metszet a kötetnyitó Wesselényi-portré helyén.

Szómagyarázatok

à l'ordinaire (fr.) rendszeren, a szokásos módon.

à revoir (fr.) Visszontlátásra!

a' propos (fr.) erről jut eszembe, apropó.

abalienál (lat.) elidegenít.

Ábrahám ősatya a judaizmus, a kereszténység és az iszlám vallás szerint.

ábrány (nyelvtúj.) ábránd.

absolute (lat.) teljesen, tökéletesen.

absolutista abszolutista, az egyeduralmi jellegű állam hívei.

accidentia (lat.) mellékes jövedelem, jutalék.

accord akkord, hangzat: három vagy több eltérő magasságú zenei hang egyidejű hangzása.

accurate (lat.) gondosan, pontosan, akkurátusan.

Achilles, Akhilles, Akilles, Achilles Akhilleusz, Homérosz *Iliász*ának főhőse; szép, bátor, erős, ám hirtelen haragú hérosz a görög mitológiában.

acquisitor (lat.) tulajdont szerző.

actio (lat.) törvényes kereset, vádemelés, vádirat.

ad rem (lat.) térjünk a tárgyra.

ad vocem (lat.) apropó, jut eszembe.

adagio (lat.) lassú ütemű.

Adieu! (fr.) Isten veled!

Admetusz Admétosz, görög mitológiai király.

admirális, admiral tengernagy.

Adónis, Adonis Adonisz, csodálatos szépségű ifjú a görög mitológiában.

Aeas, Ajax Aiasz, híres harcos a görög mitológiában. „Nagy” Aiaszként emlegetik. Szülei Telamón szalamiszi király és Periboia.

aedilis (lat.) alacsonyabb rangú római hivatalnokok főként a közrendészeti és a kereskedelmi ügyekben.

aédón (gör.) csalogány.

Aëdon Aédón, tévedésből saját gyermekét megölő anya a görög mitológiában, akit az istenek csalogánnyá változtattak.

Aegisz Aigisz, Zeusz pajzsa a görög mitológiában.

Aegyptusz, Egyptus Egyiptom.

Aeneas mitológiai alak, a római nép ősatya.

Aeolus Aiolosz, a négy égtáj szeleinek istene a görög-római mitológiában.

aequinoctium (lat.) napéjegyenlőség.

Aeskuláp, Eskuláp Aszklepiosz, a gyógyítás istene a görög-római mitológiában.

aesthetica, aesthetika, aesth., aesth. (gör.-lat.) esztétika, széptan.

aether (lat.) éter, levegő; légies, tündéri.

affectatio (lat.) felindultság, kényeskedés, mesterkélttség.

affectio (lat.) elváltozás.

aga 'úr'; török katonai lovasezredek vezetője; egy török közigazgatási egység vagy hűbértok ura.

Aganippé Pegaszosznak, a múzsák szárnyas lovának patkója nyomán fakadt két forrás egyike a Helikon hegyének oldalán a görög mitológiában; ezekben fürdenek a múzsák, belőlük merítenek ihletet és lelkesedést.

agens, ágens udvari vagy országos kormányzéknel tevékenykedő ügyvivő, ügyintéző.

aggság gond.

agyarog (táj.) acsarog, vicsorít.

ágyúgöb, álggyúgöb ágyúgolyó.

agyváz agyrém.

Aineiasz mitológiai alak, a római nép ősatyja.

Aión, Áon az idő(tartam) istene a görög mitológiában.

akademia Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje.

ákász akác.

akce, asper, aszper (oszm.) török ezüspéNZ; a hódoltság idején a legkisebb értékű pénznem.

akó űrmérték; 1807-től: 54,3 liter (64 icce, 128 meszely); a pesti és pozsonyi akó 60 magyar icce.

akol karám, istálló.

akós akós hordó (az akó korabeli űrmérték, kb. 50 liter).

alajbég, olajbég a török lovasság (szpáhik) helyettes parancsnoka.

alajos mutatványos.

algebra matematikai műveletek általános tudománya, amely betűkkel dolgozik.

alispán, al-ispán, vice-ispán, vice ispán, vice ispány, viceispán az ispán, illetve a főispán helyettese, a vármegyékbe összpontosuló közigazgatás tényleges vezetője; 1723-tól a főispán jelölésére a vármegye választotta meg a két alispánját.

alkalmatosság alkalom.

Alkésztisz Admétosz felesége a görög mitológiában; férjéért feláldozta a saját életét, de Héraklész visszahozta az alvilágból.

Alkorán Korán, a muzulmánok szent könyve.

Alla Allahu Akbar, oszmán csatakiáltás, jelentése: Allah a leghatalmasabb.

Allah az isten muzulmán neve.

allé (fr.) fasor, sétány.

allegória a metafora kiterjesztése, szókép, melynek segítségével az ábrázolt események, személyek vagy elvont fogalmak kapnak egy második, rejtett jelentést, értelmezést.

allemannok germán törzsek törzsszövetsége az ókorban, később a németek egyik nagy etnikai csoportja.

allopátia, alopathia, allopathia (gör.) 19. századi gyógyászati rendszer, amely az ellenkezőt ellenkezővel kívánta gyógyítani (szemben a homeopátiával).

almanach költői zsebkönyv, gyűjteményes évkönyv.

almarium, almarjom, almariom fiókos szekrény.

almozik tanyázik.

aloé illatos keleti fafajta.

alszél, alszél déli szél.

amarant amaranthus, amaránt, a halhatatlanság szimbolikus dísznövénye.

ambrosia ambrózia, az istenek halhatatlanságot és örök ifjúságot biztosító eledele a görög mitológiában.

amen (lat.) egyházi formula: Úgy legyen!

amice (lat.) barátom.

Amon, Ammon régi egyiptomi főisten, a görögöknél és rómaiaknál Zeus, illetve Jupiter.

Amor, Ámór Ámor, a szerelem istene a római mitológiában.

Amphión, Amphion híres lantos a görög mitológiában, aki dalával építette fel Théba városát.

amrafa közel-keleti díófa.

Anadyomené Anadüomené, a tenger vizéből kiemelkedett Aphrodité egyik mellékneve (a görög szó jelentése: felemelkedő).

Anasus Enns, a Duna felső-ausztriai mellékfolyója.

anceps (lat.) kettős, ingadozó.

andalgó (nyelvúj.) álmodozó, merengő, gyönyörködő, magáról elfeledkező.

anemone (lat.) szellőrózsa.

anglus, ang., angl., ángl. angol, anglia(i).

Ángoly-ország Anglia.

ágy sógorasszony, a fiútestvér felesége.

Anjou-ház a Franciaország északnyugati részén elterülő Anjou tartományt birtokló család elnevezése, királyi családtagokkal; a magyar Anjou-ház (1301–1399) a harmadik Anjou-házból származott.

antalaq, átalag boroshordó.

antipathia ellenszenv.

antiquárius (lat.): antikvárius.

apage, appage (gör.) Távozz!

apátság, apáturság katolikus férfi szerzetesrend kolostora, melynek élén főpapi rangú vezető áll.

apátur, apát a szerzetesrend kolostorának vezetője.

Aphrodité, Paphia, Küpris, Kútherea, Cythere a szerelem és a szépség istennője a görög mitológiában.

apolgat (táj.) csókolgat.

Apollo a Nap, a művészetek és tudományok istene a római mitológiában.

Apollón, Apollo, Apolló a művészetek és tudományok istene a görög mitológiában.

appendix (lat.): függelék, toldalék, pótlás (könyvhöz).

appetitus (lat.) étvágy.

applical (lat.) alkalmaz, illeszt.

apprehendál (lat.) neheztel, megharagszik.

apr., ápr., april., apríl április.

apród fegyverhordozó inas.

Aquincum római település és katonai tábor a mai Budapest (Óbuda) területén.

arabs ló, arabs mén az Arab-félszigetről származó kiváló hátasló.

arabs, arabsz arab.

Arakhné, Arachna Kolophón hercegnője, ügyes kezű szövőnő a görög mitológiában, aki Athénét hívta ki versengésre, végül az istennő pókká változtatta.

arany, aranypénz, aranyforint, körmöci, ft., a firenzei aranyforint 1252-től volt forgalomban, súlya kb. 3,5 gramm volt, az ezzel azonos súlyú magyar aranypénzt I. Károly idején kezdték verni (körmöci arany); a 16. századtól a forint elnevezést már ezüstpénzre is használták; 1792–1835 között 1 arany dukát/forint = kb. 4 ezüst forint és 10–40 krajcár.

aranykulcsos udvari kamarás; eredetileg az uralkodóhoz kötődő személyi szolgálatokat végző személy, később formális udvari méltóság, díszjelvénye egy arany rojton függő aranykulcs.

aranyarsarkantyús vitéz formális lovagrend, melynek tagjait a magyar király a koronázáskor avatta fel egy díszkarddal (feltehetően I. Károly uralkodásától); a felavatottak jogosultak voltak arany(ozott) sarkantyút hordani.

Arany Sas pesti fogadó a mai belvárosi Kossuth Lajos és Semmelweis utcák sarkán, feltehetően 1780-tól 1893-ig állt az épület.

arasz korabeli hossz mérték (kb. 22 cm).

Arcadia Árkádia, az idillikus költészetben a boldogság, a gondtalan pásztorok országa; eredetileg pásztorok által lakott vidék Görögországban.

architectura (gör.-lat.) építészet.

areiospagos (gör.) tanács az ókori Athénban.

árenda haszonbér.

árendás (lat.) haszonbérlet.

Arész, Ares Árész, hadisten a görög mitológiában.

Arethusa Arethusza, Néereusz tengeristen leánya, nimfa a görög mitológiában.

argumentum (lat.) bizonyság, érv; ok.

Argus Argosz, százszemű óriás pásztor a görög mitológiában.

Ariadna, Ariadne Ariadné, Minósz krétai király és Pasziphaé leánya a görög mitológiában, segítette Thészeusznak legyőzni a Minótauroszt, s utána kijutnia a labirintusból.

aristokrata (gör.) főúri, előkelő.

aristokratizmus arisztokratizmus, előkelőségek.

arkangyal főangyal.

árkus, arkus (lat.) ív, egy ívnyi papír.

ármális, armális nemesi oklevél.

ásbest nem éghető, saválló anyag.

asinus in folio (lat.) szerencsétlen, nyomorult.

assemblée (fr.) esti vendégség.

assignatio (lat.) kiutalás, kötelezvény.

Astraea Asztraeia; az ártatlanság és tisztaság szűz istennője a görög mitológiában.

astronomia (gör.) csillagászat.

asylum, azilum oltalmat jelentő védett hely.

aszab, asszap könnyűfegyverzetű gyalogos a török hadseregben.

aszandó aszalódó, fonnyadó.

asztag kékbe kötött gabona.

átal, ától szégyenkezik, vonakodik, tartózkodik vmitől.

átalkodva szégyenkezve.

athname (perzsa) szerződés, hitlevél, amelyben a szultán külföldi hatalmakkal szerződést kötött, illetve számukra valamire engedélyt adott.

atlasz, atlacz (arab) fényes selyemszövet.

Atlasz a görög mitológiában a titánok leszármazottja, az óriás, aki a vállán tartja az égboltot.

atomus (lat.) atom, kicsiny rész.

atqui (lat.) minthogy, mivel.

attila 19. sz-i magyaros díszdolmány.

attribútum (lat.) vminek elválaszthatatlan jellemzője, tulajdonsága.

aubade (fr.) hajnali szerenád.

audaces fortuna juvat (lat.) Bátraké a szerencse!

auditor (lat.) hadbíró.

auditorium (lat.) előadóterem.
auferat se (lat.) Távozz!
aug., august. augusztus.
Aurora borealis (lat.) sarki fény.
Aurora a hajnal istennője a római mitológiában, az éjszakát legyőző fény allegorikus alakja.
Ausländer (ném.) idegen, külföldi.
Ausonia az ókori Itália.
authoritás (lat.) tekintély.
Aversa I. Johanna nápolyi királynő Dél-Olasz székhelye.
avitum (lat.) ősi, az ősiség hatálya alá eső birtok.
babócs bögöly, légy.
bacsó (táj.) juhászgazda.
bagázsia, bagazsia (fr.) poggyász.
bagó süveg hálósapka.
bairaktár, bayraktar (tör.) zászlós.
bajadér táncosnő.
bajazzó pojáca; bohócfigura az itáliai népbohózatokban.
bajbíra párbajbírók.
bajhely, bajtér a lovagi torna, párbaj színtere.
bajnagy párbajvezető.
bak hintó eleje, melyen a kocsis ül, továbbá a hátulja, melyre a holmit rakni lehet.
bakó hóhér.
bakter éjjeliőr.
ballada, ballade (fr.) a népköltészetben és a szépirodalomban az epikának egy lírai jegyeket is mutató, tragikus színezetű költői műfaja.
ballustrad, balusztrád mellvéd, korlát.
balog félszeg, ügyetlen.
bán különleges, sokszor a királyt helyettesítő széles jogkörrel rendelkező, területi hatalommal felruházott tisztségviselő; a szörényi, a macsói és a horvát-szlavón bán az ország zászlósurai közé tartozott; Mohács után csak a Horvát-szlavón Bánság maradt fenn.
bangó (táj.) ostoba, bamba.
bankó, banknót bankjegy, papírpénz.
barbarus barbár, civilizálatlan, műveletlen.
bárd, bárdus énekes, énekmondó, költő.
baroness, baronesse (fr.) grófnő.
basa török tartománykormányzó.
basrelief, bas-relief (fr.) féldombormű.
baszileusz, basileüs a bizánci uralkodó.
basszus zenei alsó szólam.
bátorságos biztonságos.
bátorságul a biztonság kedvéért.
bátortalan nem biztonságos.
Bauczisz Bauczisz, hitvese Philémón; az idős házaspár megvendégelte az isteneket, akik ezért szerény kunyhójukat templommá változtatták a görög mitológiai történet szerint.
beefsteake (ang.) marhasült.

bég, bej (tör.), úr; az oszmán-török birodalom egy közigazgatási körzetének (szandzsák) élén álló katonai és/vagy polgári vezető.

beglerbég (tör.), az oszmán-török birodalom legnagyobb közigazgatási egységének (vilájet) élén álló tartományi kormányzó, a bégek ura.

begyes felfuvalkodott, gőgös.

bekecs, bekes rövid báránybőr kabát.

béklyó, békó bilincs, lánc, kötelék.

beléndek mérgező gyomnövény.

Beleznay-kert mulatóhely Pesten (ma: Rákóczi út 7–9.), a gróf Beleznayak palotáját övező kert; az ingatlant 1787-ben vette meg Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária, aki szalont tartott fent, később fogadóként, 1828-tól színházként is működött.

Bellona, Bellóna a hadak, a harc istennője a római mitológiában.

bene (lat.) jól, helyesen; úgy van.

berek vízparti bozotos, fás terület.

Beszprém Veszprém.

bial bivaly.

bibe, bibi érzékeny pont; probléma, bökkenő.

biberkél (táj.) babrál.

bibliotheca, biblioth., Btheca, B.Theca (gör.) könyvtár.

bilét belépőjegy.

billard biliárd.

billikom nagy ivóserleg.

biographia, biograph (gör.) életrajz.

birbitel, birbitél imát mormol.

blasphemia (gör.-lat.) blaszfémia, istenkáromlás.

bódorog (táj.) kóborol, kószál, kóvályog.

bogács bogács, kórószerű szúrós növény.

bogár szem fekete szem.

boglár fémveretes, ékköves, gyöngyös, zománcos, gomb alakú ruhaékszer.

bognár szekér- és kerékgyártó mester.

bojtár az állatok őrzéséért felelős segéd.

bojtorján bogács (gyomnövény).

bombarda mozsárágyú.

bon ton (fr.) illem, jólneveltség.

bordó a duda hosszú sípja, amely mormogó hangot ad.

Boreász a szelek királya a görög mitológiában.

borostyán babér, a dicsőség jelképe.

botánica (lat.) növénytan, botanika.

boulevard (fr.) körút, sétaút.

Börze 1826–1830 között épült a Duna-parton Hild József tervei alapján a Pesti Kereskedelmi Csarnok (Lloyd-palota, Kereskedők Háza); az épület földszintjén kávéház volt, az első emeletén a gróf Széchenyi István alapította Casino, a másodikon a kereskedők kaszinója, a börze (ma az Atrium Hyatt szálloda áll a helyén).

Bráma Brahma, a hindu vallásban az isteni hármasság egyik alakja, teremtő isten.

bramin, bramín az indiai kasztrendszer legfelső kasztjának tagja, hindu pap.

bravissimo (ol.) nagyszerű.

brúgó nagybögő.
bugyor batyu, szövetbe burkolt csomag.
Burger (ném.) polgár.
burgundi burgundiai (francia).
burján sűrűn benőtt gyomos, gazos terület, parlag.
burnót dohány.
búsfűz szomorúfűz.
bútor poggyász.
bürök mérgező gyomnövény.
cadentia, kadenczia (lat.) rím.
caffeteria kávéház.
cafrang, czafrang lecsüngő dísz.
cafrangos, czafrangos rojtos, sallangos.
calculál (lat.) számít vagy számít vmire.
camerarius, kamarás eredetileg az uralkodó személyes szolgálatára rendelt köznemes, 1526-tól formális udvari méltóság, a király által adományozott tisztség, amelynek díszjelvénye egy aranyrojtos függő aranykulcs.
campeador (sp.) kiváló hős.
cancellista (lat.) írnok.
candidatus (lat.) jelölt (tagságra, tisztségre stb.).
capacitál (lat.) meggyőz.
capitális (lat.) tőke (pénz).
captivál, kaptivál (lat.) lekötelez, megnyer.
carabinieri reali (ol.) királyi csendőrség.
cardinalis praerogativa (lat.) sarkalatos kiváltság, azaz nemesi szabadságjog.
Carnuntum Pannonia római tartomány fővárosa.
casino (ol.) kaszinó; zártkörű társaság és annak gyülekezési helye.
Casino Nemzeti Kaszinó, a pesti Nemzeti Kaszinó, amelyet Széchenyi István 1827-ben alapított a közművelődés és a társasélet fellendítésére; eleinte a Mária Dorothea utcai Vogelház első emeletén (ma Dorottya u. 5. sz.), majd a Börse épületében (ma az Atrium Hyatt szálloda áll a helyén) működött.
castrum (lat.) erődítmény.
Casztal, Kasztal a Parnasszosz hegyén eredő forrás a görög mitológiában, az ihletforrás egyik allegóriája.
causa (lat.) ok; (jogi) ügy.
cautela (lat.) óvadék, biztosíték.
cautio (lat.) katonatiszti kaució, óvadék; a 19. században a katonatiszt csak kaució letétele után házasodhatott, az összeg az esetleges özvegyi ellátást biztosította.
cavallier lovag; gavallér.
céh, czéh, tzéh egy-egy iparág kézműveseinek érdekvédelmi szervezete.
Cekrops, Kekropsz Attika első királya, félig kígyótestű alak a görög mitológiában.
cenk, czenk talpnyaló.
 censura (lat.) a nyomtatásra szánt művek felülvizsgálata.
 censura (lat.) kollégiumi féléves vizsga (január végén, illetve június végén vagy július elején volt); ügyvédi záróvizsga.

centuria (lat.) század; az ókori Rómában a csoportokba sorolt polgárok egy közös szavazatot adhattak le az egyik fajta népgyűlésen, a comitia centuriatán.

Cerberus Kerberosz, a görög mitológiában az Alvilág bejáratát őrző, háromfejű kutya.

Ceresz Ceres, a földművelés, a termékenység istennője a római mitológiában.

chaldeusok az újbabiloni birodalom alapítói, vezető réteg.

champagni (fr.) pezsgő.

Champs Elisées (fr.) az egyik legnagyobb párizsi sugárút.

Chaosz a tétovázó űr, a rendezetlenség megtestesítője a görög mitológiában.

chapeau (fr.) kalap.

character (gör.) karakter, jellem, jellemvonás.

Charibdisz a görög mitológia egyik tengeri nimfája, aki napi háromszor beszívja, majd kizúdírtja a vizet, ezzel halálos veszélybe sodorva a tengerészeket.

Cháriszok Kháriszok, a báj, a kellem, a jószág, a harmónia, a termékenység, a teremtő ihlet istennői a görög mitológiában.

charmant (fr.) kedves.

Cháron Kháron, az alvilág révésze a görög mitológiában.

chasseur (fr.) könnyűlovas katona.

chevalier (fr.) lovag.

Chimaera Khimaira, elöl oroszlán-, középen kecske-, hátul kígyófejű mitológiai nőstény szörny.

chiméra agyrém, rémlátomás (a mitológiai Khimaira szörny nevéből).

chirurgus seborvos, felcser.

chitone (gör.) hold.

chronicus krónikus, hosszan elhúzódó.

chronique scandaleuse (lat.) botránykrónika.

Chrónos Kronosz, Zeusz apja a görög mitológiában.

cicada (lat.) tücsök, kis rovar, kis állatka.

ciceróne, csicseróne (ol.) idegenvezető, kísérő, vezető.

cimbora, czimbora szövetség, összeesküvés.

cincárok, czinczárok dél-balkáni románok, makedorománok; Magyarországra a 18. században menekültek a törökök elől, és a hazai szerb és görög kolóniákhoz csatlakoztak.

cinkefogó tőkfej (vö. tőkcsapda madaraknak).

Cipria, Cypria Küpria, Aphroditének – Venusnak – a szülőhelyéről kapott neve.

citál (lat.) hívat, beidéz.

clavier, clavir zongora.

cliens (lat.) ügyfél.

Clio Klió, a történetírás múzsája a görög mitológiában.

Clothé, Klóthó, a három mitológiai sorsistennő, párka egyike.

Cochinchina Vietnám történeti neve.

codicillus (lat.) végrendelkezési toldalék.

Collegium, pázmáni Collegium Pázmány Péter esztergomi érsek által 1619-ben Bécsben alapított, jezsuiták által vezetett papnevelő intézet.

colossalis óriási.

combinatio (lat.) összefüggés.

commandeur (fr.) parancsnok.

commando (lat.) parancs.

commissarius (lat.) megbízott, felügyelő.
compareál (lat.) megjelenik.
compescál (lat.) megzaboláz.
competál (lat.) kijár, illet.
competens (lat.) kompetens, illetékes, hozzáértő.
compilator, kompilátor más művekből összeszedett, összeollózott adatokból irodalmi vagy tudományos művet készítő szerző.
complexio (lat.) testalkat.
compliment (fr-ném.) bók, üdvözlés, tisztelgés.
complot (fr.) összeesküvés.
compossessor (lat.) közbirtokos, birtokostárs.
concipista (lat.) fogalmazó, irodai tiszt.
concordia (lat.) egyetértés, egység.
conditio (lat.) feltétel, körülmény.
conductor (lat.) kalauz.
conferál (lat.) tanácskozik; közöl; összehasonlít.
confirmál (lat.) megerősít.
confundál (lat.) összekever, összezavar.
confusio (lat.) zavarodottság, rendetlenség, zűrzavar.
confusus (lat.) zavarodott, rendezetlen; megszegyenült.
congressus (lat.) tanácskozás.
consequenter következőképpen, vagyis.
consignatio (lat.) jegyzék.
consiliarius, consil. (lat.) tanácsos (udvari, belső, titkos stb.; rang).
consilium (lat.) tanácskozás.
consonans (lat.) mássalhangzó.
Constantini Sz. György-rend 16. századi alapítású itáliai rend, melyet a hagyomány I. (Nagy) Konstantin (272–337) római császártól eredeztet, ezért a legrégebb vallási jellegű rendek között tartják számon.
constitutio (lat.) alkotmány.
consul az ókori köztársasági Rómában a legfőbb tisztségviselő.
consultatio (lat.) tanácskozás, tanácsadás.
conto (lat.) kontó, számla, hitel.
contractus (lat.) szerződés.
conversál társalog.
cordicitus (lat.) szívből.
corpus delicti (lat.) bűnjel, bűntárgy.
corpus juris (lat.) törvénytár.
cosmopolitismus (gör., lat.) világpolgárság.
cotillon, cotilyón (fr.) francianégyes füzértánc.
cousin (fr.) unokatestvér vagy fiatalabb férfi rokon.
crisis krízis, válságos fordulópont.
cudar, czudar gyalázatos, becstelen.
Cupido Cupidó, más néven Ámor, a szerelem istene a római mitológiában.
curator (lat.) egy egyházi közösség világi tisztségviselője, gondnoka.
curator (lat.) gondnok.

curia (lat.) az ókori Rómában patríciusok egy-egy csoportja, később a szenátorok és lovagok tanácsa, illetve az a tér vagy épület, ahol a gyűlésük volt.

curia, kir. curia bírósági szervezet; 1723-tól két, viszonylag állandóan üléselő felsőbb szintű bíróság, a királyi ítélőtábla és a hétszemélyes tábla (szeptemvirátus) közös elnevezése.

curialis ház hely, kuriális telek nemesi, azaz állami adótól mentes telek, amelyet nemes vagy jobbágyság is használhatott vagy birtokolhatott.

curiositas (lat.) érdekesség, különlegesség, kuriózum.

cyprus (gör.) ciprusfa, a gyász egyik szimbóluma.

Cythère Küthéra, annak az öbölnek a neve, ahol a szerelem istennője, Aphrodité először a szárazföldre lépett; Aphrodité egyik mellékneve.

czangár, cangár cingár, szikár, sovány.

Czélták kelták, ókori indoeurópai népcsoport Nyugat-Európában.

czirkálgat kerülgat.

czobor vastag rúd.

czukmis nyalánkság.

Cs., Ts., Csász. császár, császári.

csába csábító, csalfa.

csáklya, csákla szigony alakú hosszú kézfegyver.

csalit (nép.) cserjés, bokros terület.

csalma török fejkendő, turbán.

csapház kocsmá.

csapodár csalfa, hűtlen.

csausz, csauz török futár, testőr.

csebkő hamis drágakő.

csélcsap (nép.) álnok, kétszínű, csalfa.

cseléd család, gyermek.

csepürágó, csepüevő vásári komédiás, mutatványos, színész.

cser-ág cserkoszorú, katonai elismerés életmentésért.

csergeteg patak.

csermely (nyelvúj.) kis patak.

cséza négykerekű könnyű lovaskocsi.

csicsóka burgonyaszerű gumós növény.

csiga (irod.) ivókehely.

csiklandás kíváncsiság.

Csillagkeresztés Dámák Rendje a Habsburg-család legelőkelőbb női rendjele, amelyet ősi nemesi családból származó római katolikus nők számára 1668-ban alapítottak.

Csisio, csízió csízió, a naptárak ismeretterjesztő része, népszerű tudományos leírás.

csolnok, csolnak csónak.

csopron csoportosan.

csótár díszes lószerszám, nyeregtakaró.

csősz mezőőr, gyümölcsösök őrzője.

csupor kisebb cserépedény, bögre.

csurapé szűrfajta (kabátszerű felsőruha, bunda).

csutora kulacs.

csúz reumatikus, nyilálló fájdalom.

csüllő sirályféle madár.

csűr, csür takarmány és háziállatok melléképülete, pajta.
d. szám előtt: die (lat. 'nap'), szám után: -dik.
Dácia római provincia a mai Erdély nyugati és déli részén.
daimón, daemon (gör.) démon, belső hang, sugalló, lelkiismeret.
dairi japán vallási vezető.
dájcs német (deutsch).
daliás vitézi, lovagi, hősi.
daliásjáték lovagi torna.
Dalmátország, Dalmatia Dalmácia (a mai Horvátország déli fele).
dandár ezredekől és zászlóaljából álló magasabb katonai egység.
Daphné nimfa, Péneiosz folyóisten lánya a görög mitológiában; Apollón szerelmével üldözte, atyja babérfává változtatta.
de liquido debito (lat.) folyó adósságról.
de usuraria pravitate (lat.) törvénytelen uszoraról.
deák, diák tanuló, elsősorban latint tanuló iskolás.
deák, diák, latán latin (nyelv).
debella nagy testű, kövér (nő).
Dec., Decemb.; Decembr. december.
declamálás (lat.) színpadi előadásstílus, versmértéket kihangsúlyozó szavalás.
declamatio (lat.) előadás, szavalás.
deklarál (lat.) kihirdet, vmilyennek nyilvánít, kijelent.
definiál (lat.) meghatároz.
dejsz, dejszen de hiszen.
del. (lat.) delineavit; rajzolta.
délest, dellest késő délután.
deli délceg, daliás, szép.
deliberál tanakodik.
Demeter Démétér; a földművelés és a termékenység istennője a görög mitológiában.
demokratia népuralom, demokrácia.
demonstrál (lat.) bizonyít, szemléltet, bemutat.
denique (lat.) végül, utóvégre.
departement (ang.) terület, feladat.
depositum (lat.) letét.
deprecál bocsánatot kér.
deputál (lat.) küld (valakit egy választmány vagy bizottság tagjaként).
deputatio (lat.) követség, küldöttség, választmány.
deputatus (lat.) küldött, (országgyűlési) követ.
dereng (nyelvúj.) hajnalodik, világosodik (átvitt értelemben is).
dervis muzulmán kolduló szerzetes.
descriptio (lat.) leírás.
desperatio (lat.) kétségbeesés, elkeseredés.
despotia zsarnokság, diktatúra.
destruál (lat.) szétzúz.
Deukálión Deukalion, Prométheusz fia, a hellének ősatyja a görög mitológiában.
dévaj pajkos, pajzán.
Dhavalagiri a legmagasabb hegyek egyike Nepálban.

Diana, Diánna Diána; a vadászat istennője a római mitológiában.

diaphragma (lat.) rekeszizom.

dictator (lat.) az ókori Római Köztársaság teljhatalmú vezetője, aki rendkívüli helyzetben korlátozott időre kapott hatalmat.

dictum factum (lat.) Írd és mondd!

didacticus (lat.) tanító jellegű.

Dido, Dídó Karthágó királynője a római mitológiában, beleszeret az udvarába vetődő Aeneasba, de az nem marad vele, így öngyilkos lesz.

dignitás (lat.) méltóság, tisztség.

diligenc, delizsánc (fr.) postakocsi.

Dióné, Dióne az eső és források istennője a görög mitológiában.

director (lat.) igazgató.

direx. (lat.) direxit; irányította, felügyelte a munkálatokat.

discant zenei felső szólam.

displencia (lat.) nem tetszés, helytelenítés.

disputál (lat.) vitázik; vizsgázik a doktori cím elnyeréséért.

disputatio (lat.) (tudományos) vita, hitvita, vizsga.

distractio (lat.) szórakozás.

díván államtanács a régi Törökországban.

divortialis per (lat.) válóper.

dolmány testhez simuló zsinóros magyar kabát.

domine confrater (lat.) kolléga úr (eredetileg: szerzetes uram).

dominus spectabilis (lat.) tekintetes úr.

donna (sp.) úrasszony.

dödölle krumpliból és lisztből készült étel.

dőre ostoba, bolond.

drusza azonos keresztnévű.

Drüász fában lakozó nimfák a görög mitológiában.

duellum párbaj, küzdelem.

duenna nevelőnő.

Dunafürdő a Diana fürdő néven is ismert fürdő- és lakóépület 1823-ban épült Hild József tervei alapján; első emeletén fogadó volt (ma a Belügyminisztérium épülete).

dúzs dús, dúskáló, tehetős.

düledék, dőledék maradvány, rom.

dzsida, dsida hosszú, lándzsaszerű lovassági szúrófegyver.

dzsidás, dsidás lovaskatona.

ecce (lat.) íme.

ecetágy amelyre ráöntik pl. a bort, hogy ecetté váljon.

echo (lat.) visszhang.

édeleg, édelg érzelmekbe merül.

édlevél szerelmeslevél.

effective (ang.) valójában, ténylegesen.

egres köszméte, pöszméte, büszke.

Egyptus, Aegyptusz Egyiptom.

együgyű, eggyügyű egyszerű.

Ekho, Echo, Echó Ekhó, a visszhang nimfája a görög mitológiában.

ekloga (lat.) pásztorköltemény.
éldelet gyönyör, élvezet.
elégia, elegia bús hangvételű lírai műfaj.
élemedett öregedő, meglett korú.
elementum (lat.) alkotórész, elem, közeg.
élemény élmény.
elérteni megérteni.
élet búza.
életesház, életkamra éléskamra.
elf tündér.
előülő, elöülő elnök.
elszilajlott eldurvult, elvadult.
elvonczolt eltorzult, meggyötört.
Elyzéum, Elyzium, Elysium, Elyzion, Elüsion Elízium, túlvilági hely a görög mitológiában, a boldogok mezeje; átvitt értelemben üdvösség, enyh.
eminens kiváló tanuló.
emír muzulmán uralkodó.
emlény (nyelvúj.) nefelejcs virág.
empórium (lat.) piac, vásártér.
Enczelád, Enczeladus Enkeladosz, egy a gigászok, az Uranosz vércseppjeitől megtermékenyült Gaia földistennő fiai közül. Jupiter legyőzte őt, s rágördítette az Etnát, így a vulkán működésekor ő leheli ki a lángot.
Endymion Endümión, Szeléné holdistennő örökös álomba merült ifjú kedvese a görög mitológiában.
enthusiasmus (gör.) elragadtatás, lelkesültség.
enthusiasta (gör.) lelkesült, rajongó.
entre nous (fr.) köztünk szólva.
enyeleg kedveskedve szórakoztat, udvarolva tréfálgozik, játékosan évődik, szeretkezik.
éolhárfa görög szélhárfa.
Éosz a hajnal istennője a görög mitológiában.
epigramma (gör., lat.) rövid, csattanóra épülő antik versforma.
epilogus (lat.) befejezés, utószó.
Epirusz a régi Görögország legszélső, északnyugati vidékét foglalta magában, Thesszália, Makedónia, Illíria és a Ión-tenger között.
episztola költői levél.
epitheton (lat.) jelző.
epocha (gör.) korszak, időszak.
érdekel érint.
érdempénz érdemérem, kitüntetés.
erdőkerülő erdőőr.
ergo (lat.) tehát.
Érisz, Éris a viszály istennője a görög mitológiában.
ernyő árnyas hely (árnyék).
Erosz Erósz, a szerelem és a szexuális vágy istene a görög mitológiában.
erősség erődítmény.

érsék (gör.) több püspökséget is magában foglaló egyháztartomány élén álló saját egyházmegyével is rendelkező püspök a római katolikus egyházban.

erual (lat.) kibont.

Erynniszek Erünniszek, az átok és a bosszúállás három istennője a görög mitológiában.

Eskuláp, Aeskuláp Aszklépiosz, a gyógyítás istene a görög-római mitológiában.

eszt., esztdő esztendő, esztendőben, esztendősen, esztendejében.

eszterhaj, eszterja (táj.) eresz, ereszalj; szalmából, nádból készült háztető.

esztrág, eszterág (táj.) gólya.

Etelvár Buda.

etéziák nagy melegben lengedező szellők.

Evang. evangélikus.

evesül rothad.

Évoé ujjongó kiáltás a Dionüszosz-ünnepeken.

examen (lat) vizsga; a sárospataki kollégiumban július közepén, Debrecenben márciusban tartották az ünnepélyes (nagy) vizsgát, amely egyúttal évről és társadalmi esemény is volt.

excellenciás, excellencia, excellentia, őexcellenciája, exc., ex. (lat.) főméltóságok címe, megszólítása (nagy méltóságú, kegyelmes).

excellens (lat.) kiváló.

excentricitás hóbort.

executio, exec., egzekúció (lat.) végrehajtás.

exequál behajt.

exordium (lat.) kezdet, bevezetés.

exotericus (lat.) közérthető.

expediál (lat.) küld; kidob, kidobat.

explical (lat.) magyaráz.

explosio (lat.) robbanás.

expressus (lat.) futár, küldött.

extenzió, extensió (lat.) kiterjedés.

extraneus (lat.) idegen, vidéki; a helyi birtokosoktól megkülönböztetett olyan egyén, aki másutt lakik, mint ahol birtoka van.

factio (lat.) (ellen)érdekcsoport.

fakó sárgás szőrű, fekete sörényű ló.

Fama, Fáma a hír istennője a római mitológiában.

fántomfánt, fántonfánt bosszúállás.

farniente (ol.) semmittevés (far niente).

fashionable (ang.) elegáns.

fassio (lat.) írott nyilatkozat.

fatalis, fatális (lat.) végzetes.

fatalizmus beletörődő hit a végzetben, a sorsszerűségben.

fatum (lat.) végzet.

Fátum a végzet, a megmásíthatatlan sors az antik mitológiában.

Faun, Faunus szarvval és patával ábrázolt erdei félisten a római mitológiában, a bujaság jelképe.

februarius (lat.) február.

fegyverderék páncél, mellvas.

fegyvernek fegyverhordozó.

Fejér Hajó pesti fogadó a mai Piarista és Galamb utca sarkán, barokk épülete 1755-től áll.

féles, fölös fölös számú, sok.

félhaj, félfedelű egyik oldalán nyitott épület, kocsiszín.

fellengve (nyelvúj.) elragadtatva.

fellengző magasztos, elragadtatott, szárnyaló.

feltétel, föltétel célkitűzés.

fenyér (irod.) kopár, bokros, de inkább gyér füves sík terület.

fénygöz (nyelvúj.) fényűzés.

Ferdinánd-rend alapította IV. Ferdinánd (1751–1825) nápolyi király 1800-ban (öt fokozatú).

fertály (ném.) negyed (mér föld, óra, év stb.).

fétis bálvány, imádott tárgy.

feudum (lat.) örökölhető hűbértok.

fiaker, fiakker (fr.) kétlovas bérkocsi.

fidibusz pipa vagy szivar meggyújtására használt összecsavart papírszelet vagy faforgács.

findzsa, finzsa bögre, csésze.

fiscalis, fisc. (alkalmazott) ügyvéd.

fiscus (lat.) királyi kincstár, a királyt illető javak és jövedelmek összessége, illetve az ezt kezelő intézményrendszer.

fisztula sipoly, sebészeti betegség.

fitog fitogtat, mutogat.

flastrom sebtapasz.

Flóra a virágok és a tavasz istennője a római mitológiában.

flosculusch (lat.) szóvirág (virágocská).

flóta fuvola.

Fohi kínai hős, akit a műveltség, a vallás és az állam alapítójának tartanak; róla nevezték el a fohi vallást, amelyből a 6. században az a Tao-hit fejlődött, amelyből a konfucionizmus is kialakult.

folio (lat.) ívrét alakú (a legnagyobb méretű) lap, illetve könyv.

folyvást folyékonyan, folyamatosan.

fondor (nyelvúj.) fondorlatos, ravaszkodó, cselszövő.

font 0,56 kg (1807-től egységes mértékegység).

font mérleg.

forint, f., ft., frt., for. a 16. század előtt arany, majd ezüst alapú pénzegység, 1750-től a Habsburg Birodalom elsődleges fizetőeszköze; 1 rénes vagy rajnai forint = 60 krajcár, 1 magyar forint = 45 krajcár, 1 kurta forint = 50 krajcár, 1 vonás forint = 51 krajcár.

formaliter (lat.) formailag; szabályosan, teljesen.

forrancz indulatoskodó.

forspont előfogat; a jobbágy köteles volt katonai vagy hatósági személyek részére lovait és szekerét átengedni fuvardíj ellenében; városi és falusi közfuvarozás.

forte hangosan, erősen.

Fortuna a sors és a szerencse istennője a római mitológiában.

foszlány, foszlánk ujjatlan köntös.

Fourir-Schütz (ném.) tisztiszolga.

főispán a vármegye élére az uralkodó által kinevezett, ellenőrzési jogot gyakorló tisztségviselő.

főispáni helytartó az örökös főispánok vármegyéiben a főispáni hatáskört ténylegesen betöltő tisztségviselő.

fölöstököm (ném.) reggeli.
főnotárius főjegyző; választott tisztségviselő a vármegyében, az alispán és az aljegyző közötti, vezető tisztség.
főszolgabíró a vármegye egyik vezető tisztségviselője, bíró, a járás vezető hatósági embere.
főtárnok az udvari kincstár főtisztje.
főveny álló- vagy folyóvíz fenekén vagy partján található laza, homokos, üledékes talaj.
frakk, frak eredetileg a lovas katonaság színes kelméből készült kabátja, csak a 18. sz. második felében vált polgári viseletté.
frankózsza (fr.) bérmentesítve, a postai küldeményért már a feladáskor fizetve. 1751–1789 között a levéldíjat megosztva kellett fizetnie a feladónak és a címzettnek, ezután a fizető személye választható volt.
frantz, franc francia.
fráter (lat.) testvér, barátom.
fregatt, fregát vitorlás hadihajó.
frigy, frígy szövetség vagy házasság.
fringia finom acélból készült kard.
fullajtár kocsikísérő, előlovas, a fogat nyerges lován ülő lovasz.
fundál (lat.) alapít.
fúriák a bosszúállás istennői a római mitológiában.
függő fülbevaló.
gabancs gebe, sovány ló.
gádor tornác, előtér.
galand szalag.
galant gáláns, finom, udvarias, előzékeny.
galanteria az udvari kultúra fő jellemzője, a könnyed, udvarias, finomkodó, felszínes bókók és formalitások rendszere.
Galícia történelmi régió, területe ma részben Lengyelországhoz, részben Ukrajnához tartozik.
Ganiméd, Gániméd Ganümedész, Trósz király fia, Zeusz kedvese, az istenek pohárnoka a görög mitológiában.
garabonczás ördöngös (diákféle).
garád fal, kerítés
garas, gr., gar. fém váltópénz; 1 rénes forint = 20 garas = 60 krajcár.
gastronomia gasztronómia, szakácsművészet.
gaur, kaur hitetlen (muzulmán kifejezés).
gavallérparola úri becsületszó.
gencián encián vagy tárnics; évelő színes virág, a legismertebb alpesi gyógynövény.
genealogia (lat.) családtörténet, leszármazástan.
generál major altábornagy.
generális, gener. (lat.) tábornok.
genie, génie (fr.) zseni, géniusz.
genius (lat.) lángész, tehetség, korszellem; az ókori római vallásban személyes védőszellem; alkotó, teremtő szellem.
génusz síremlékek toposza: a halált jelképező szárnyas férfialak, amely lefordított fáklyát tart kezében.
gépely gép, ostromgép.

gerely hajító- és szúrófegyver.
gerezd darab, szelet.
gerlitzce, gerlicze, gilitze, gili gerlice, galamb.
gigászi óriási, hatalmas.
gioculator vásári mulattató.
glóbis golyó, ágyúgolyó.
glória, gloria dicsfény.
gnóm manó.
gócz (táj.) tűzhely.
Gomorra Szodoma és Gomora bibliai bűnös városok, melyek tüzes eső által pusztultak el. (1Móz 19, 1–29.)
gordon nagybögő.
gót, gótus nagy jelentőségű germán népcsoport.
goth, got gótikus; ódon.
göboly, göboly hízott vagy hizlalásra fogott marha.
gödölye kecskegida.
gözü egérszerű mezei rágcsáló.
Gr., G. gróf.
grádics lépcső, lépcsőfok.
grammatica, gramm. (gör.) nyelvtan.
gran, grän (ném.) súlymérték, 1 gran = 1,003 gramm.
grand patience (fr.) nagy türelem, béketűrés.
grand tour (angol) nagy (kör)utazás; a fiatal arisztokraták egyszeri európai körutazása.
grátzia (lat.) kegy, jóindulat.
Grátziák, Grátiák Gráciák, a báj, a kellem, a jóság, a harmónia, a teremtő ihlet istennői a római mitológiában.
gravitás (lat.) komolyság, méltóság.
griff mitológiai állat, amelyet oroszlán testtel, sas szárnyal és fejfel képzeltek el.
guba szőrből kötött vagy szőtt subaszerű öltözk.
gubernátor, gubernant (lat.) kormányzó.
gucsma kucsma, vastag téli fejfedő, szőrmesapka.
gulyás marhapásztor.
gúnya ruha.
gunyhó (táj.) kunyhó, kalyiba.
guta, gutautés agyvérzés, szélütés.
guzsaly (táj.) fonóeszköz (talpon álló vékony rúd).
gymnozofiszta gümnoszofista, a görögök között általános megjelölés az indiai brahman szektára, a szekta aszketikus életmódja a hellenizmus korában morális példának számított.
gyalom nagyméretű kerítőháló halászathoz.
gyámítvány (nyelvúj.) gyámgyerek.
gyászalkotvány, gyászalkat gyászalkotmány, díszes alkalmi építmény, amelyre a koporsót teszik.
gyeppamlag földből rakott, pázsitszeletekkel bevont ülőhely, gyepszék.
gyilok tör.
gyolcs fehér vászon (kötszer).
habpipa tajtékpipa.

Hacker 1777 körül épült szórakozóhely, bálterem, vendéglő és kert Pesten az egykori Országúton (ma Károly körút, Belváros); 1809–1812-ben Vida László színtársulatának adott otthont.

hadarász (táj.) hadonász.

Hádész az alvilág istene a görög mitológiában.

hadláb hadoszlop.

Haemus a Balkán-hegység latin neve.

hagymáz lázas önkívület.

hagyomány örökség, hagyaték.

hajdú gyalogos, majd lovas katona a török háborúk idején (15. századtól).

hajdú poroszló, törvénytiszt, hatósági altiszt.

hajdú uradalmi rendfenntartó alkalmazott, 'botos legény'.

hajdú hajcsár.

hajdúkáposzta szalonnával, kolbásszal, füstölt disznóhússal készített kevés levű káposztás étel.

hajma (táj.) hagyma.

hajóhíd Pestet és Budát 1767-től kötötte össze állandó hajóhíd (ezelőtt repülőhíd, azaz kötött pályán működő komp üzemelt), II. József idején a hajóhidat a régi (idővel elbontott) városfalon kívülre helyezték át.

hámor fémfeldolgozó üzem, kovácsműhely.

hamvveder (halotti) urna.

handzsár rövid, széles, görbe pengéjű tőr.

Hannswurst a középkori német népi színjátás legnépszerűbb hőse, durva, komikus figura, alakja a 18–19. század színpadán paraszt- és szolgaszerepben élt tovább.

harács erőszakkal behajtott hadiadó.

harambasa rablóvezér.

hárem a többnejűséget megengedő (főleg muzulmán) országokban egy férfi feleségeinek és ágyasainak elkülönített lakosztálya.

harmincad, harmincadvám a magyar királyi regálék/vámok egyike, az Árpád-korban belső vásárvám volt, majd kb. 1400-tól 3,33%-os, Mária Terézia idején max. 5%-os külkereskedelmi értékvám.

Harpyia hárpia, félig nő, félig madár alakú, büzt árasztó szörny a görög-római mitológiában.

haut-relief (fr.) magas dombormű, amelyben az alpból szoborszerűen emelkedik ki a kompozíció.

Hébe az ifjúság istennője a görög mitológiában.

hebraeus héber.

Heccház állatviadalk tartására emelt épület Pesten a mai Deák téren (1787–1796).

Hektor Trója legvitézesebb hőse és vezére, Apolló kegyeltje a görög mitológiában.

Heléna, Helena, Helené Menelaosz spártai király felesége, Zeusz és Léda leánya a görög mitológiában, miatta tört ki a trójai háború.

Helikon, Hélicon görögországi hegység, a múzsák szent lakhelye.

Héliosz napisten a görög mitológiában.

Hellász az ókori Görögország.

hellén, hellen görög.

Hellespontus Hellészpontosz, vagyis a Dardanellák tengerszoros a mai Törökország területén, Európa és Ázsia között.

helóták az ókori Spárta egyik társadalmi rétege, földművelők voltak, helyzetük az örökösen röghöz kötött magyar jobbágyéra hasonlít.

helvét református.

Helvétzia, Helvécia ma Svájc nyugati részének ókori római elnevezése.

helytartótanács a Magyar Királyi Helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum) 1723–1867 között (kisebb megszakításokkal) az ország legfőbb kormányszerve, amelyen keresztül a király a végrehajtó hatalmát közigazgatási ügyekben gyakorolta, élén a nádor állt. Legfőbb feladata a királyi rendeletek végrehajtása és közvetítése a vármegyékhez és a szabad királyi városokhoz. Székhelye Pozsonyban, majd 1786-tól Budán a volt jezsuita kollégium épületében (az Úri és az Országház utca közti épülettömb) volt. II. József ideiglenesen egyesítette a Magyar Kamarával.

henker (ném.) hóhér.

herbathé gyógytea.

Herkules, Herkulesz, Hercules hérosz, Zeusz kedvelt fia a görög mitológiában.

Hermaion, Hermáon szerencse, Hermész ajándéka.

Hermes Hermész Triszmegisztosz, Háromszor nagy Hermész a görög Hermész és az egyiptomi Thot alakjának hellenisztikus kombinációja; az ókori hagyomány szerint számos hermetikus és alkimista szöveg szerzője.

Hermes Hermész Zeusz fia, az istenek hírnöke a görög mitológiában.

heroida, heroíd versben írt fiktív levél, amely egy mitológiai, mondai vagy történeti személy hangján szól a távollévő kedveshez.

herold udvari szertartásmester.

hérosz, herós, heró félisten a görög mitológiában; hős.

Hesperidák nimfák, az esthajnalcsillag (Heszperosz) leányai.

Hesperus, Heszper Heszperosz, esthajnalcsillag, a Vénusz bolygó.

Hét Választó Hét Választófejedelem, pesti vendégfogadó, amely a mai Váci és Aranykéz utca sarkán állt; az épület 1772-ben már megvolt, 1849-ben Hentzi tábornok ágyúzásakor pusztult el.

hetevény hét csillagból álló csillagkép (fiastyúk).

hevenyében gyorsan, azon nyomban, sietősen, kapkodva.

hévér emelő; lopótök (üvegből).

hévség, héség hőség.

hiacint jácint.

hibázik hiányzik.

Himéra ókori görög város Észak-Szicíliában.

hímes díszes, szép, tiszta.

Himfy Kisfaludy Sándor (1772–1844) dunántúli földbirtokos, költő; 1801-ben, majd 1807-ben megjelenő, rendkívül népszerű verses műve a *Himfy szerelmei*.

hímnusz valamely istenséghez szóló ódai költemény.

hímvarrás hímezés, cifraság, ékesség.

Hindostán, Hindusztán a hinduk országa (India).

hipochondria (gör.) búskomorság, depresszió.

Hippocrene Hippokréne, költői ihletet adó forrás a görög mitológiában; vize a Helikon oldalán, Pégaszosz patanyomából fakad.

hirész hírnök, futár.

historia, hisztoria (lat.) elbeszélés, történet.

historia, hisztoria (lat.) eset, kellemetlen történes.

historia, hisztoria, hist., histor., historica (lat.) történelem.

historicus, historiographus (lat.) történetíró, történész.

hites felesküdt, hivatalos.

hív hűség(es).

hóka homlokán fehér foltot viselő ló.

holnap hónap.

homoeopathia (gör.) homeopátia, hasonszenvi gyógymód.

hópénz járandóság.

hoporcsos (táj.) púpos, dudoros.

Horák órák; az emberek és istenek közti harmónia, az évszakok és az ezek váltakozásából eredő természeti rend, illetve az idő istennői a görög mitológiában.

horhos vízmosás.

horrende (ném.) borzasztóan, szörnyen.

hospitium (lat.) a szerzetes kolostorok egyik épülete, mely a középkorban vendégfogadók hiányában az átutazó idegenek elszállásolására szolgált; vendégfogadó, menedékhely.

hoszpodár (orosz) fejedelem.

Hubert-rend Szent Hubertus-rend, Bajorország legelső érdemrendje 1444-es alapítással.

humilimus servus (lat.) legalázatosabb szolgálója.

hun Belső-Ázsia sztyeppéiről származó, valószínűleg ótörök nyelvű nomád nép.

Hunnia a krónikás hagyományra hivatkozó hun-magyar leszármazás elképzelése szerint Hunnia a honfoglalás előtti magyar és a hun szállásterületek közös neve, illetve lényegében Magyarország jelölője.

burik gyönyörű, örökké fiatal nők a muzulmán paradicsomban.

buros léprigó.

búshagyó kedd a farsangi időszak vége, hamvazószerda (február körüli mozgó ünnep) előtti nap.

buszár könnyűlovas katona; a 19. sz. elején a cs. kir. hadsereg mind a 12 huszárezredét Magyarország adta.

buszitizmus a reformáció fontos előzményének tekinthető vallási reformmozgalom.

Hüpnus Hüpnosz, az alvás megszemélyesítője a görög mitológiában, az éj istennőjének egyik fia.

hüttözik hűsöl.

hüvelyez megfejt.

Hyde Park az egyik legnagyobb londoni park.

Hydra Hüdra, görög mitológiai szörny, kilenc feje volt, és minden levágott feje helyett két újat növesztett, Héraklész végzett vele.

Hygέα Hügieia, az egészség, a tisztaság istennője a görög mitológiában.

hymen házasság.

Hymen Hümenaiosz, a házasság istene vagy istenasszonya a görög mitológiában.

Hyperión Hüperiön, titán a görög mitológiában.

hypochondria (gör.) búskomorság, depresszió.

hypothésis, hipothésis (gör.) hipotézis, feltevés, tétel.

I. Ferenc gőzhajó a kb. 48 méter hosszú hajót 1830. július 23-án tették vízre, Bécs és Budapest között közlekedett rendszeresen.

icce, itcze, ittze űrmérték; a magyar icce = kb. 0,85 liter, a bécsi icce = 0,7 liter; 1 icce = 2 meszely (1 akó = 64 icce = 128 meszely = 54,3 liter).

Icelosz, Ikelosz az alvás, az álom istene a görög-római mitológiában.

idétlen, időtlen (nép.) koraszülött vagy korai, idő előtti, kiskorú.

idill, idyll (gör.) valamilyen eszményt, eszményi szituációt ábrázoló kisműfaj.

idült, idült idősödő, korosodó.

ignorál (lat.) figyelmen kívül hagy, semmibe vesz.

Ikárus Ikarosz Daidalosz fia a görög mitológiában, aki apjával repülni szeretett volna, de annak intése ellenére túl közel ment a Naphoz, szárnyai megolvadtak s a tengerbe zuhant.

illetlen, illetetlen érintetlen.

illustris (lat.) előkelő, kiváló.

imám imavezető, hittudós az iszlám vallásban.

imperátor (lat.) hadvezér.

imperial (ang.) poggyásztartós kocsitető.

impressio (lat.) benyomás, indíttatás.

impromptu (fr.) rögtönzött vers, rögtönzés.

in absentia (lat.) távollétében.

in facie loci (lat.) a helyszínen, ott helyben.

in persona (lat.) személyesen.

in praesentia (lat.) jelenlétében.

incattus (lat.) alperes.

incognito (lat.) álca.

indigena (lat.) honosított személy, honosítás.

individualitas (lat.) egyéniség, egyediség.

infánsnő, infánsné királyi hercegnő.

influxus (lat.) befolyás.

injuria (lat.) jogtalanság.

inkvizíció, inquisitio (lat.) egyházi ítélőszék, főként az eretnekségek büntetésére.

inquirál (lat.) firtat.

inscribál (lat.) részesevést jegyez be, nevére irat.

inspectio (lat.) felügyelet.

inspector (lat.) felügyelő, ellenőr.

instál, instal (lat.) könyörög, (esedezve) kér.

installatio (lat.) beiktatás (hivatalba).

instancia, instantia, instántzia (lat.) kérvény, könyörgő kérés.

instáns (lat.) kérelmező.

instrukció, instructio (lat.) utasítás, útmutatás.

instruktor, instructor (lat.) tanító.

intabulatio (lat.) adósság bejegyezése (ingatlanra vonatkozó követelés).

interesszánt, interessánt (ném.) érdekes, fontos.

intermediator (lat.) közvetítő.

inv. (lat.) invenit; kigondolta.

invalidálás (lat.) érvénytelenítés.

invalidus (lat.) (hadi)rokkant.

inverno (ol.) tél.

invitál (lat.) meghív.

ipa após.
ipar szorgalom.
Irisz a szívárvány istennője a görög mitológiában.
írosvaj frissen köpült, főzetlen, szózatlan vaj.
iskátula láda, doboz, skatulya.
iskolamester kollégiumot végzett elemi iskolai tanító, rector.
ispán, főispán a királyi hatalom képviselője a királyi várbirtok, majd a vármegye vezetőjeként I. István korától (a 15. századtól: főispán).
ispány, ispán gazdatiszt, gazdasági munkákat irányító alsóbb rendű uradalmi tiszt.
ispotály, ispita kórház.
Ister, Iszter (lat.) Duna.
istráng kötél, láncc.
Isztria az Adria-tenger egyik nagy félszigete (ma Szlovénia és Horvátország).
ív íj.
ízetlen ízléstelen, hitvány, durva.
Ízis Ízisz, az ókori Egyiptom istensége, a varázslás, a termékenység, a víz és szél istennője, a nőiesség és a hűség szimbóluma.
izromba nyomban, rögtön.
Jam videbimus „Majd meglátjuk.” (lat.)
jan., januar. januarius (lat.), január.
janicsár, jancsár, jantsár az oszmán-török haderő zsoldos gyalogos katonája.
januarius (lat.) január.
Janus, Jánusz a kapuk istene, kétarcú római isten, egyik arca a múltba, a másik a jövőbe néz, a be- és kijárás, a kezdet és vég védőszelleme.
járom iga, hódoltság.
játékszín színház.
jegymarha hozomány.
jegyváltó eljegyzés, kézfogó.
jesuíta Jézus Társasága szerzetesrendi (szerzetes stb.); a rendet 1534-ben alapította a spanyol Ignacio de Loyola, a pápa 1773-ban feloszlatta, majd 1814-ben visszaállította a pápa.
jószág földbirtok vagy más vagyron.
journalé, journál (fr.) újság.
jun., jún., júni. június.
Juno, Junó a szülés és a házasság istennője, Jupiter főisten felesége a római mitológiában.
Jupiter főisten a római mitológiában.
juratus, jur. (lat.) joggyakornok, ügyvédbojtár.
jus, ius; juss (lat.) jog.
juss, jus örökség.
juste milieu (fr.) helyes közép.
K., Kir. király, királyi.
kabak, kobak tök, lopótök, dinnye.
kacagány vállon átvetve viselt farkas-, párdúc- esetleg tigrisbőr, illetve ennek kikészített formája, a 16–18. századi férfi díszöltözet része Magyarországon.
kacs meggömbülő hajtás, kampó.
kacsot vet, lábkanccs gáncsolás.
kadenczia, cadentia (lat.) rím.

kadét tisztjelölt.
kádi, kadia (tör.) a török villájet vezető tisztviselője és bírāja.
Kadmusz Kadmosz, Théba mitikus királya.
kaftán török hosszú férfikabát.
Kain Káin, az első ember, Ádám fia, aki megölte testvérét, Ábelt.
kajánság irigység, gonoszság.
kaláka közös munka.
kalán kanál.
kaliba kunyhó.
kalifa muzulmán vallási és világi vezető.
kallótlan gyenge minőségű posztó.
kalmár kereskedő.
kaloda középkori büntetőeszköz, amelynek nyílásaiba az elítélt fejét, vagy kezét és lábát bezárták.
kalpag kalap.
Kalüpszó, Kalypsó Kalüpszó, tengeri nimfa a görög mitológiában.
kamarás eredetileg az uralkodó személyes szolgálatára rendelt köznemes, 1526-tól formális udvari méltóság, a király által adományozott tisztség, amelynek díszjelvénye egy arany rojton függő aranykulcs.
Kaména Camoena, a költészet múzsája a római mitológiában.
kámzsa csuklya, kapucni.
Kánaán Kánaán, az ígéret földje, Palesztina ókori neve az izraelita honfoglalást megelőző időben.
kancellár az uralkodó mellett működő főtisztviselő.
kandi kíváncsi.
kankó rövid szűr, zeke (rövid ujjas kabát).
kanóc, kanócz, kanót gyújtózsínór.
kanonok (gör.) katolikus papi méltóság, a káptalan tagja.
kanton kínai tartományi székhely.
kántor liturgikus ének vezetője, a templomban foglalkozásszerűen éneklő személy, orgonista.
kantus, kántus kórus.
kápa a nyereg feje, a nyereg elől és hátul felálló csúcsos része.
kápa csuklya.
kapacs több ágú kapa.
káplán, káplány eredetileg a kápolnában istentiszteletet végző római katolikus pap, a 19. századtól a plébánosok mellé kirendelt segédlelkész.
káplár tizedes (katona).
kappan kasztrált, herélt (kakas).
káptalan (lat.) a katolikus püspökök mellett működő tanácsadó testület, tagjai a kanonokok; ennek működési helye.
kaput (ném.) hosszú felsőkabát.
karbonári bő köpönyeg.
kardinalis pápaválasztói joggal rendelkező főpap, bíboros.
karima félkör.
Karlovicz Karlóca (Szerém vm.), város a mai Észak-Szerbia területén.
karmazsin (ol.) kékespiros.

kárpit függöny.

kaszárnya laktanya, katonaszállás.

Kasztal, Casztal Kasztál, a Parnasszosz hegyén eredő forrás a görög mitológiában, az ihletforrás egyik allegóriája.

Kasztor Léda spártai királynő ikrei Castor és Pollux, a példás testvéri szeretet megtestesítői a görög mitológiában; egyikük halandó, másikuk isteni, ezért váltották egymást az alvilágban.

katlan főzőüst.

kaur, gaur hitetlen (muzulmán kifejezés).

kecely, keczely (táj.) kötény.

kelete minősége, értéke, megbecsültsége, keresettsége.

kelevéz, kelevész dárda, szál- és hajítófegyver.

Kelták, Czélták ókori indoeurópai népcsoport Nyugat-Európában.

Kemnitzerház pesti kávéház a Duna-parton a 18. század végétől, 1839-től Angol Királynő Szállója.

kend, ked, ket, keed megszólítás, az alacsony társadalmi rangúak titulusa.

kepe gabonakéve.

képművész festőművész.

kerevet heverőszerű ülőbútor.

kerubok Isten közvetlen környezetét alkotó lények, az angyali karok legfelsőbb képviselői.

kese sárgásfehér, vagy fehér foltos (ló).

készántag, készantag direkt, készakarva.

keszkenő (nép.) kézben hordott, díszesebb kendőcske.

Két Pisztoly pesti fogadó, vendéglő és kávéház a mai Kálvin téren, a 17. századtól az 1870-es évekig működött.

kéve learatott gabonából kötött kb. 5–15 kg-os nyaláb; az ezekből rakott halom a kereszt.

kevénykedik dicsekszik, büszkélkedik.

kies kellemes, üde.

kietlen kellemetlen, terméketlen, sivár.

Kióv Kijev városa.

királyutca pesti utca (Terézváros), amelyen keresztül a Városerdőt (Városigetet) meg lehet közelíteni.

kisafás a négyes fogat első két lova.

kisbíró a falusi bíró helyettese, másodbíró; a 19. században többnyire altisztii jellegű szolgálatot végzett.

kisded gyermek.

kisded kis, kicsi (termetre vagy jelentőségre).

kiszti, kíssze (táj.) készítesse.

kisztó késztető.

kitsinded (táj.) kicsi.

kláris (lat.) gyöngy, gyöngyszem; korall.

klastrom kolostor.

Klotbo a három mitológiai sorsistennő, párka egyike.

Klütemnestra Klütaimnésztra, Agamemnón felesége a görög mitológiában. Férje feláldozta leányukat a trójai háború sikere érdekében, Klütaimnésztra bosszúból meggyilkolta hazatérő férjét. Fia, Oresztész ölte meg, édesapját megbosszulván.

koboz középkori pengetős hangszer.
kokettek kacérkodók.
kólíka (gör.) bélgörcs, hascsikarás.
koma, komja nem rokoni szintű, de erős családi kapcsolat, például keresztszülőség.
kométa üstökös.
komorna szobalány.
konc zsákmány, érdemtelen haszon.
konc csontos húsdarab.
kondás disznópásztor
kontrás másodhegedűs.
kopja döfőlándzsa.
koracsának (táj.) fiatal korának.
korány (nyelvúj.) hajnal, pirkadat.
kordovány cserzett kecske- vagy juhbőr.
Korinthusz, Korinthus Korinthosz, görög kikötőváros, a Peloponnészosz félszigetet a kontinentális Görögországgal összekötő földhídon (Iszthmosz) fekszik.
koronaőr latinul coronae custos; a korona őrzésére az országgyűlés két (a 19. században egy katolikus és egy protestáns) világi rendű őrt választott, akik rangban a zászlósurak után következtek, feladatuk a koronaország vezetése volt.
korzár kalóz.
kostök dohánytartó erszény.
kotonoz kotorász, rakosgat.
kova, kovakő tűzkő, tűzgyújtó eszköz tartozéka, tűzfegyverek elsütő szerkezetében is használták.
kökényszem kék színű (más értelmezésben nagy, kerek) szem.
könyű könny, könnycsepp.
könyv könny.
körmöci, ft., arany, aranyforint a firenzei aranyforint 1252-től volt forgalomban, súlya kb. 3,5 gramm volt, az ezzel azonos súlyú magyar aranypénzt I. Károly idején kezdték verni (körmöci arany); a 16. századtól a forint elnevezést már ezüstpénzre is használták; 1792–1835 között 1 arany dukát/forint = kb. 4 ezüst forint és 10–40 krajcár.
környülállás, környület körülmény.
körösleg körös körül.
körtvély (táj.) körte.
kösöntyű, kössöntyü díszes női ékszer.
közönséges nyilvános, általános, elterjedt, ismert.
közönségesen rendszerint.
krajcár, kr., x., xr. fém váltópénz, nevét a rajta lévő keresztről kapta; 1 rénes forint = 60 krajcár.
krajczáros theatrum Kreutzertheater, Eugen Busch deszkaszínháza Pesten, ahol szórakoztató zenés darabokat, táncjátékokat adtak elő német nyelven (1794–1804).
kredenc helyiség, ahová vendéglátás alkalmával az ételt, italt odakészítették.
Krisztus-rend eredetileg a Templomos Rend egyik ága, majd a XIV. században kialakul egy portugál, illetve egy pápai ága; a rendet 1789-ben katonai és polgári érdemrenddé alakították (szekularizálták), három osztállyal, köztük az egyik a nagykeresztes.
ksatriják, ksetriák az indiai kasztrendszerben a harcos nemesek kasztja.
kubo japán császár.

kucsma, gucsma vastag téli fejfedő, szőrmesapka.
kulcsár a cselédségre felügyelő alkalmazott, aki a ház és a gazdasági épületek kulcsait is őrizte.
kun, kún a Magyarországon kunok néven ismert nép egy török nyelvű népekből (kipcsakok, sárga ujugurok, ázsiai kunok) álló törzsszövetség volt.
kupressus, kupressz cupressus, ciprusfa.
kurhéja héja, kánya; ragadozómadár.
kútfő forrás.
különös különálló.
Küprisz, Cypris a szerelem görög istennőjének, Aphroditének a másik neve (a ciprusi).
kürtöly, kürtő kémény.
Kütheria Aphrodité szerelemistennő, miután anyja megszülte, még egy ideig a tengerben időzött, kagylóhéjban hajózott Küthéra szigetére (ezért egyik mellékeve Küthereia), majd Küprosz szigetére érkezett.
kvádok kisebb germán törzs.
kvártélycsináló, kovártély-csináló katonai vagy polgári személy, aki szállást rendel az érkező katonaság számára.
láb hossz mérték; kb. 30 cm, a hüvelyk (zoll) tízszerese.
lábkanca, kacsot vet gáncsolás.
lábog úszik, úszkál (könnybe lábadt szem).
lábító létra.
laconice (lat.) tömören.
lago (ol.) tó.
lajstrom lista.
lajtorja létra.
lamentál (lat.) siránkozik, sopánkodik.
lantorna kifeszített marhahártya üveg helyett.
larva, lárva álarc.
latán, deák, diák latin (nyelv).
laurus (lat.) babér.
lazzaron, lazzaroni csavargó, ingyenélő.
lebdel (nyelvúj.) lebeg.
lebel (nyelvúj.) szellő.
ledér erkölcstelen, kicsapongó.
legitimál (lat.) igazol.
legott, legitt tüstént, rögtön.
legua régi spanyol hossz mérték (kb. 6 km).
lelkes nemes lelkű; okos, tehetséges.
lengenyé gyöngyvirág.
lengeteg (nyelvúj.) szellő.
lengeteg hajlítható, befolyásolható, gerinctelen.
Leopold jeles rendje Lipót-rend, II. Ferenc osztrák császár 1808-ban alapította meg a II. Lipót-nevét viselő rendet polgári és katonai érdemek elismerésére; a rend három osztálya: lovagkereszt (Ritterkreuz), középkereszt (Kommandeurkreuz) és nagykereszt (Großkreuz).
lép madarászok ragados, enyvszerű anyaga csapdakészítéshez.
lepe (nyelvúj.) lepke, pillangó.

lepkény (nyelvúj.) illanó, elröppenő.
Létbe, Letbe a felejtés alvilági folyója a görög mitológiában.
Létó Zeusz kedvese, Artemisz és Apollón anyja a görög mitológiában.
leveg lebeg.
levente, leventa vitéz.
Liber, Bachus, Bakkhosz, a bor és mámor istene a római mitológiában.
liberalis szabadelvű.
libéria (fr–ném.) díszes inasruha.
lidérc többnyire tűzalakban megjelenő ártó szellem, a magyar mitológia démona.
Linusz Apolló fia, híres lantos a görög mitológiában.
literatúra (lat.) irodalom.
lob láng, gyulladás.
lócsiszár lókereskedő.
lordmajor (ang.) polgármester.
lőzsi, loge (fr.) páholy (színházban).
Luczifer, Lucziper Lucifer, fényhozó; a görög és római mitológiában a Vénusz bolygó neve, a judeo-keresztény kultúrkörben a gonosz megtestesítője.
Luczína Lucina, Juno és Diana istennők mellékneve, akik a szülés istennői is voltak, megvédeni hivatottak a vajúdó nők életét.
ludaskása lúdaprólékkal főzött, jól megszírozott rizs- vagy köleskása.
ludimur (lat.) játszunk.
Ludovica Ludovika, tisztképző főiskola, nevét Mária Ludovika királynéről kapta; az Orczy-kertben álló épületét 1829-ben tervezte Pollack Mihály, 1836-ban készült el.
Lúna, Luna a hold istenasszonya a római mitológiában.
M, Mr., magy. magyar.
m. k., mk., mgk. maga kezével, azaz saját kezével.
mágnás nagybirtokos főnemes (báró, gróf, herceg) és/vagy a legfőbb országos és egyházi méltóságok egyike.
magnificus (lat.) nagyságos.
magyar akadémia Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia jogelődje.
magyar király Magyar Királyhoz, pesti vendéglő a Váci utcán.
mai., maji., may, máj. május.
maitre (fr.) mester.
major települések határában elhelyezkedő gazdasági épületegyüttes, általános értelemben: nagyobb gazdaság.
majoros intéző, a gazdaság vezetője.
mákony ópium.
malaszt jóindulat, kegyelem.
malasztos mennyei, égi.
malompereszlen malomkerék.
mamelukok vezető katonai vagy hivatalnoki réteg a középkori Egyiptomban, állami feladatok ellátására.
Mammon az anyagi javak, a pénz megszemélyesítése.
Mánes evangéliuma a párthus származású Mani (216–276) a manicheizmus egyházalapítója, aki szintézist kívánt létrehozni a zsidó, a keresztény, s az iráni vallási irányzatok, valamint a babiloni és indiai vallási elemek között.

mángorló kézi hajtású állványszerű gép a mosott ruhák kisimítására.
marcomann ókori nyugati germán törzs.
marcona harcias, kíméletlen.
Marczibányi Jutalomintézet Marczibányi István (1752–1810) ötvenezer forint támogatással 1815-ben létrehozott egy, a magyar tudományos és szépirodalmi művek jutalmazására (Marczibányi-díj) hivatott alapítványt (Marczibányi-intézet), aminek kezelését 1847-ben a Magyar Tudományos Akadémia vette át.
Marczibányi Márton palotája Marczibányi Márton Hild József által 1830-ban tervezett pesti kétemeletes palotája a mai Október 6., Zrínyi és Sas utcákra nyíló telken áll.
marja lónál és szarvasmarhánál a két első lapocka közti rész.
maroklár (táj.) markolat.
marquis márkai, őgróf.
Márs. Mársz, Mávors Mars, hadisten a római mitológiában.
marsch, mars (ném.) induló.
mart vízpart.
martius, mart., martz., marcz. (lat.), március.
martalék zsákmány, áldozat.
martyr, mártír (gör.) vértanú.
máslás a tokaji szamorodni vagy aszú seprőjére felöntött mustból vagy borból erjedő borkülönlegesség.
masoreták maszoréták; a héber Biblia értelmezői az ókor végén, középkor elején.
massa, mássza kohó.
maszlag ópiummal elegyített, mámort, dühöt okozó ital; méreg.
materia (lat.) alapanyag, tárgy vminek.
mathesis matematika.
mátka jegyes.
mátkaság jegyesség.
matrimonialis (lat.) házasságra vonatkozó.
matróna (lat.) köztisztelőben álló korosabb asszony, családanya.
maxima (lat.) alapelv, jelszó.
mazur szegény, hitvány; szennyes; csavargó.
mázsa, mása 100 font, kb. 56 kg.
mea culpa (lat.) én vétkem; katolikus bűnbánó ima a szentmise állandó részében.
Medúza görög mitológiai szörny, a gorgók egyike, Pégaszosz anyja. Perszeusz ölte meg.
megcítál (lat.) beidéz, bekéret.
megcsal becsap, félrevezet.
meghitt bizalmas.
meghitt megbízott.
megszöppen (táj.) megszeppen, megijed.
melancholia (gör.) búskomorság, levertség.
Melpomené a drámaírás műzsája a görög mitológiában.
mélt., meltsgs., mgs., mlgos., mtgos., méltós. méltóságos (megszólítás, titulus).
Memnon az aithiopszok királya a görög mitológiában, Éosz istennő és Thitónosz trójai király gyermeke.
memoár, memoir (fr.) emlékirat.
mén hím ló, csődör.

menádok Dionüszosz női követői a görög mitológiában.

mente magyaros, zsinóros rövid felsőkabát.

mentekötő lánc vagy zsinór, mely a mentét vállon vagy nyakban összetartja.

mentor (gör.) idősebb pártfogó, nevelő (az Odüsszeia egyik szereplőjének nevéből).

Mennydörgő, Zeus, Zevs, Zeüsz az istenek és a mindenség királya a görög mitológiában.

Mercurius Merkur, a kereskedelem és a haszon istene, az istenek követe a római mitológiában.

merevenség hidegvér.

mérő-font mérleg.

mértföld hossz mérték; a magyar mérföld 8354 méter (általában 7407 méter).

mesterség művészet.

meszely, messzely űrmérték; 1 meszely = 1/2 icce; 1 magyar meszely = kb. 0,42 liter.

métely, métel járvány, nyavalya.

metempsychosis (gör.) metempsichózis, lélekvándorlás.

Methusalem 969 évig élő bibliai ősatya (1Móz 5, 25–27.).

metrum (lat.) versemérték.

Midás Midász, király a görög mitológiában, aki népét Macedóniából Phrugiába vezette, minden arannyá változott, amihez hozzáért.

mindenba mindig, mindenkor

mindenszentek, mindszentnap katolikus ünnep november 1-én, a megdicsőült egyház és az üdvözült lelkek emléknapja.

Minerva a tudományok és a művészetek istennője a római mitológiában.

ministráns, ministráló (lat.) egyházi szertartást végző pap mellett segédkező egyházi vagy világi személy.

Minósz Zeusz és Európé fia, Kréta királya a görög mitológiában, bölcsessége és igazságossága miatt halála után az alvilág három bírójának egyike lett.

Minotaurus Minotaurusz, embertestű, bikafejű szörny a görög mitológiában.

minutum secundum (lat.) másodperc.

minutum min. (lat.) perc.

mirigy, mirígy méreg, járvány, betegség.

mirtusz, myrtus örökzöld mediterrán cserje vagy fa; a közel-keleti népek kultikus ünnepeinek virága, az isteni bőkezűség szimbóluma, a görög-római mitológiában a halhatatlanság és az örök szerelem szimbóluma, Aphrodité szent növénye.

miseria (lat.) kellemetlenség, fennakadás (mizéria).

mistress, mistriss (ang.) úrnő, hölgy.

Mnemósyne Mnemoszüné, az emlékezés istennője, a múzsák anyja a görög mitológiában.

moderatus (lat.) megfontolt, higgadt.

modestia (lat.) szerénység.

módi (fr.-ném.) divat, divatos.

mogyoró pelly mogyoróbarna színű, többnyire fekete sörényű és farkú ló.

mollah, mollá, mullah muzulmán pap, főbíró.

monarchia (gör.) egyeduralom (királyság, cárság, császárság).

mondola (táj.) mandula.

monocerosz (gör.) egyszarvú, ló alakú mesés állat, latinul unikornis.

monostor (gör.) kolostor, rendház, a szerzetesek lakóhelye, rendszerint templom is tartozik hozzá.

monsieur, muszje (fr.) úr, uram (megszólításként).

mordály lőfegyver.
morkoláb kincskereső lidérc, démon.
mórok észak-afrikai muzulmán népcsoport, akik a 8. századtól a 15. század végéig megszállás alatt tartották az Ibériai-félsziget nagy részét.
Morpheus, Morpheusz az álmok istene a görög-római mitológiában.
morva szláv népcsoport.
Morva történelmi régió a mai Csehország keleti részén.
mosé mecset, muzulmán templom.
moslim, moslemín muzulmán.
motolla fonóeszköz.
mozsár rövid csövű ágyú.
mufti török főpap
múlat, mulat időt tölt valamivel, tartózkodik valahol.
Museum Széchényi-könyvtár, gróf Széchényi Ferenc 1802-ben felajánlotta könyvtárát egy országos könyvtár alapítására, a könyvtár 1808-tól a Nemzeti Múzeum keretében működött.
mustra minta, példa.
muszka, moszka orosz.
müiskos az olajfa örökzöld ága a görög lírában.
myrtus, mirtusz örökzöld mediterrán cserje vagy fa; a közel-keleti népek kultikus ünnepeinek virága, az isteni bőkezűség szimbóluma, a görög-római mitológiában a halhatatlanság és az örök szerelem szimbóluma, Aphrodité szent növénye.
mysteriosus rejtelmes, rejtélyes.
mythósz (gör.) mítosz, hitrege.
mytilus (lat.) kagyló.
N. M., N. Mélt. Nagy Méltóságú.
n., ns. nemes.
nadály pióca, a régi orvoslásban általánosan használt vérszívó.
nadír talppont.
Nádor Nándorfehérvár.
nádor, palatinus, nádorispán, nándor királyt követő legmagasabb országos méltóság, a király közigazgatási, hadi, igazságügyi helyettese, távollétében helytartója, a nemesi felkelés vezetője.
nagybét a nagybőjt utolsó hete virágvasárnaptól nagyszombatig.
nagyhidutcza Nagy Híd utca (ma Deák Ferenc utca).
nagys., nsgd, nsgod nagyságos, nagyságod (megszólítás, titulus).
najádok, Nájász a források, kutak, a folyó- és állóvizek nimfái a görög mitológiában.
Nákopalota pesti palota a Széchényi István téren, amelyet Deron Antal nagykereskedő építtetett 1828/29-ben Hild József tervei alapján, 1833-ban Nákó János kereskedő tulajdonába került.
napa anyós.
napkönyv napló.
naponnan naponta.
násznagy esküvői tanú.
Natoliai Basa anatóliai oszmán kormányzó főméltóság.
nebulo (lat.) diák.

negéd gőg, fondorlat.
negédes kacér, kényeskedő, finomkodó.
nektár, nectar az istenek itala, felséges ital.
némber nő.
Nemesis a megtorlás istennője a görög mitológiában.
nempe (lat.) tudniillik.
nemtő őrszellem, védangyal.
Neptún a vizek és tengerek istene a római mitológiában.
Nervosa (lat.) idegbántalom.
Nestor görög mitológiai alak, Pülosz királya, átvitt értelemben idős, bölcs tanító.
nimbusz (lat.) dicsfény, tekintély, közmegebecsülés.
nimfa, nymphá, nymph a szépség, a termékenység, a természet alkotó és tápláló erőinek női megtestesítői a görög mitológiában, alacsonyabb rangú istenségek.
Nimród bibliai király Mezopotámiában, az erő szimbóluma, Babel tornya építője.
Nióbe Niobé, thébai királyné a görög mitológiában.
Nippon Japán.
nojszen (táj.) No hiszen!
non nego (lat.) Nem tagadom.
non plus ultra (lat.) felülmúlhatatlan, valaminek a netovábbja.
normanok skandináv eredetű északi nép.
noszol noszogat, buzdít.
nota bene, notabene, nb., n. b. (lat.) jól jegyezd meg!
notarius, notar. jegyző; az al- és főjegyző a vármegye választott tisztségviselője volt.
nov., novb., novbr., novem., novemb., novembr., novembris november.
nős nős ember, férfiszemély.
nősző kb. udvarló, csábító.
ns. nemes.
numero, Nro., no. (lat.) szám, sorszám.
numismatica numizmatika, éremtan.
Nuncius (lat.) pápai nagykövet.
nyájás kedveskedő, hízelgő.
nyavalya betegség, nyomorúság.
nyomon, nyomton nyomban, rögtön.
nyoszolya ágy, fekhely.
nyoszolyó leány a menyasszonyt oltárhoz kísérő leánybarátok.
obeliszk, obelisk emlékoszlop.
oberster, óbest (ném.) ezredes.
obligatio (lat.) kötelezvény, adóslévél.
obscuránt (lat.) homályos, zavaros.
obscurus (lat.) gyanús, kétes.
observatio (lat.) észrevétel; megfigyelés.
obsitos (ném.) leszerelt közkatona.
oct., octe., octob., octobr. október.
odeon tánc- és koncertterem.
officiosus (lat.) hivatalos.
oláh román (ember).

oláhország Havasalföld (ma Dél-Románia).

olcsárol, oltsárol (táj.) ócsárol, szidalmaz.

oligarchia (gör.) hatalmaskodó főnemes, kiskirály.

Olümp, Olymp, Olympus, Olympusz Olümposz, Görögország legmagasabb hegye, az istenek lakhelye.

omboly hínárféle vízinövény.

omnem casum (lat.) mindenesetre.

omnibus lóvasút.

opál drágakő, egyik fő magyarországi lelőhelye a Kassa és Eperjes közötti hegység volt.

optime (lat.) Kiváló!

oratio (lat.) szónoklat, beszéd, halott búcsúztató beszéd.

orátor (lat.) az egyik felsőbb gimnáziumi osztály diákja, megfelel a rétorinak, azaz a retorika osztály diákjának.

orátor (lat.) szónok.

Orbis pictus Johannes Amos Comenius (1592–1670) sokat használt, képes tankönyve, de jelent általában képes iskolai tankönyvet is.

orchestrum zenekar.

ordinál (lat.) elrendel.

Oreászok a hegyek, magaslatok nimfái a görög mitológiában.

Oreszt, Oresztes, Orestes Oresztész, Mükéné, Argosz és Spárta királya, Agamemnón fia a görög mitológiában, apja meggyilkolását megbosszulva megölte anyját, Klütaimnéstrát.

originalis (lat.) eredeti (példány, személyiség), hiteles.

orkus (lat.) alvilág.

Orkusz az alvilág istene a római mitológiában.

Ormosd az ősi perzsa vallásban Ahura Mazda, a 19. századi fiktív magyar ősvallás rendszerében a megtestesült jó alakja, a „Bölcsesség Ura”.

Oroszlán Két Oroszlán, pesti kocsmá, majd fogadó és kávéház a mai Kálvin tér és Ráday utca sarkán, a 18. századtól 1881-ig működött, de az épület ma is áll.

orozva alattomban.

Orpheus, Orpheusz Orfeusz, legendás dalnok a görög mitológiában, a líra feltalálója.

orthologia (gör.–lat.) nyelvi konzervativizmus.

ostábla társas táblajáték.

ostoradó rendkívüli háborús adó.

otkolón (fr.) Eau de Cologne; parfüm.

Ozirisz Ozirisz, a túlvilág istene az egyiptomi vallásban, a három főisten egyike Ízisz és Hórusz mellett.

ozmán, osman, osmán oszmán, török.

öl hossz mérték; 6 láb, kb. 1,9 méter.

öregbíró főbíró, a falu választott vezetője, a kisebb helyi ügyek bírja.

örv indok, ürügy.

ösztóke vasalt végű bot az eke kormánydeszkájára tapadt föld letisztítására.

ösztővér sovány, vékony.

övedző öv.

p. o., péld.ok. példának okáért.

padisah (perzsa), a perzsa és török uralkodók titulusa.

pagony fiatal, ritkás erdő, liget.

pábo raktár.

pajkosság illetlenség.

palaestra (lat.) az ókori tornacsarnok küzdőtere.

Palais Royal (fr.) az egykori Királyi Palota Párizsban.

Palamedes Palamedész, a betűírás felfedezője a görög mitológiában.

palatinus, nádor, nádorispán, nádor királyt követő legmagasabb országos méltóság, a király közigazgatási, hadi, igazságügyi helyettese, távollétében helytartója, a nemesi felkelés vezetője.

palládium (lat.) menedék, oltalom.

Pallas, Pallás, Athéne Pallasz Athéné, a bölcsesség, az igazságos háború, a jog, az igazságosság, a művészetek, a kézművesség és a képzés istennője a görög mitológiában.

pallos kétkezes, széles pengéjű, egyenes kard; kivégző eszköz.

pandal vájat, üreg.

Panegyricus dicsőítő költemény, magasztalás, beszéd.

Pannonia a Római Birodalom provinciája volt, a mai Dunántúlt, Észak-Horvátországot, Észak-Szerbiát s Bosznia-Hercegovina északi sávját foglalta magában.

pántlika kalapdísz

pántolódni (táj.) kötekedni.

pányva kötél, szűkebb értelemben az a sodrott kötél, amellyel a lovat kikötik.

Paphia, Aphrodité a szerelem és a szépség istennője a görög mitológiában.

Páphus, Páphosz Páfosz, Aphrodité városa, ennek közelében született meg, kiemelkedvén a tengerből.

papramorgó pálinka.

papzsák telhetetlen, kapzsi.

paradicsomalma száras bogyógyümölcs.

paramyth (gör.) antik gyökerű oktatómese, eredetmese.

pariák az indiai kasztrendszerben a megbélyegzett bűnözők utódainak kasztja, a legalsó kaszt.

Paris Párizs, szépséges trójai királyfi, Trója vesztének okozója.

Párkák a sors három istennője a római mitológiában.

párnaszék fotelszerű karosszék.

Parnassz, Parnasszus a múzsák szent hegye a görög mitológiában.

paroxismus roham.

párta a lányok fejét a szüzesség jelképeként övező pánt, melyet a lakodalomig hordtak, régi magyar viselet.

partér, parterr (fr.) földszinti nézőtér (színházban).

Parthenon Pallasz Athéné temploma az athéni Akropoliszon.

pártusok ókori iráni néptörzs.

pártútó békétlenkedő, lázadó.

passus (lat.) útlevel.

paszita (táj.) örömvendégség a gyermekágyas háznál.

paszománt, paszomány ruházatot díszítő zsinór.

pátens (lat.) törvényrendelet.

pater (lat.) római katolikus pap, vagy szerzetes pap.

pathosz, pátosz, páthosz (gör.) szónoki emelkedettség, ünnepélyesség.

patientia (lat.) kitartás, türelem.

patriarcha (gör.) (ős)atya.

patriarcha (gör.) pátriarka, az egyházmegyei székvárosban székelő püspök.
patricius (lat.) nemes.
patriotismus (gör.) hazaszeretet.
pattantyú ágyú.
pattantyús tüzér.
patvária, patvaria (lat.) joggyakorlat; a tanulmányok után, az ügyvédi vizsga előtt egy bíróságnál vagy igazgatási szervnél végzett gyakorlat.
patvarista (lat.) joggyakornok.
pausa (lat.) szünet.
pazérol (táj.) pazarol.
pázsit, pázsint, pázsintka vágott, sűrű fűtakaró, gondozott gyeplő.
pecér, pöczér vadászkutyákat (vagy más állatot, pl. lovat) gondozó/idomító személy.
pedánt, pedant pedáns, akadémikus, tudálékos.
Pegazus, Pegaz a múzsák szárnyas lova a görög mitológiában, lába nyomán fakadnak az ihlet forrásai (Aganippé, Hippokhréné), ezekben fürdenek a Múzsák.
pej vörösesbarna szőrű, sötétbarna vagy fekete farkú és sörényű ló.
pelasgok Görögország lakosai a hellének előtt.
pelengér szégyenfa, szégyenoszlop.
peneg pendül, megpendít.
pengő, pengő forint, p. ezüstforint.
penna íróeszköz (madártoll).
pensionalé bentlakásos iskola.
penzió nyugdíj.
Per amorem Dei! (lat.) Az Isten szerelmére!
per deos immortales (lat.) „A halhatatlan istenekre!”
per extensum (lat.) bővebben, teljes terjedelemben.
per longum et latum (lat.) szélében hosszában, töviről hegyire.
per se, perse (lat.) persze, természetesen.
pereat (lat.) vesszen.
pergamen juh- vagy borjúbőr, amelyet mézben áztatva tettek alkalmassá írásra, a kódexek kizárólagos anyaga a 13. század végéig.
perorál (lat.) szónokol, búcsúbeszédet tart.
perpetuum mobile (lat.) örökmozgó.
persivítás (lat.) kitartás.
perspectivum (lat.) távcső.
persvasio, persvasió (lat.) meggyőzés, elképzelés.
pertzentés, percentés, perczenet rövidke idő, perc, pillanat.
peszér hadiszolga, teherhordó.
pézsmá állati eredetű illatszer.
Phaëton Phaethón, Hélios napisten fia a görög mitológiában, megpróbálta vezetni apja napfogatóját, de belehalt.
Phárusz, fárosz világítótorony.
philadelphia (gr.) filadelfia, testvéri szeretet.
philanthropismus (gör.) emberbarátság, 19. századi pedagógiai reformirányzat.
Philémón hitvese Baucisz, az idős házaspár megvendégelte az isteneket, akik ezért szerény kunyhójukat templommá változtatták a görög mitológiai történet szerint.

Philoktétész mesterien nyilazó királyfi a görög mitológiában.

philoméla (lat.) fülemüle.

Philoméla athéni királylány a görög mitológiában, az istenek fülemülévé változtatták.

philosophia, phil., philos. (gör.) filozófia, bölcsélet, világnézet.

phlegma (lat.) közöny, egykedvűség.

phlegma, flegma (gör-lat.) nyugodt vérmeleglet.

Phoebusz, Phöbusz ragyogó, fénylő, Apollónnak mint a görög mitológiai napistennek a másik neve.

Phoenicia Fönícia, ókori civilizáció Kánaán északi részén.

Phoenix, phönix, Foenix a Főnix az egyiptomi mitológia madara, élete végén elégeti magát majd újra életre kel; az újjáéledés szimbóluma.

Phöbus, Phoebusz ragyogó, fénylő; Apollónnak mint a görög mitológiai napistennek a másik neve.

phrasisz (gör.-lat.) frázis, kifejezés, szóvirág.

physiognomika, fiziognómia (gör.) arcvonástan, arcelemzés.

pianissimo (zene) nagyon halkan.

piarcz (táj.) piac.

pille kisebb lepke.

Pimpla a múzsák hegye a görög mitológiában.

pinzetok rekeszekre osztott faláda borosüvegek tárolására, vagy a borospince falába vágott rekesz, polc.

Pindusz hegység Görögországban, a múzsák lakóhelye, a költészet jelképe.

pint régi magyar, angolszász eredetű űrmérték (1 pint kb. 1,5 liter).

pinx. (lat.) pinxit; festette.

pipere dísz, ékesség

pipérés csinos, aprólékos

pípesen, pípesen kevélyen, hetykén.

pipiske (táj.) búbospacsirta.

pirholagos pirosló.

pitvar előszoba, előtér, tornác, konyha.

pixis szelence, doboz.

plajbasz (ném.) ceruza.

plane különösképpen, kifejezetten.

planéta bolygó.

plánta (lat.) növény.

planum, plánium terv, tervezet.

plafond plafon.

plebánus, plébános, pleb. (lat.) plébánia (egyházköztség) élén álló katolikus pap.

plum-pudding (ang.) szilvapuding.

Pluto, Plútó az alvilág istene a római mitológiában.

podagra köszvény, ízületi betegség.

pohárszék edénytartó szekrény.

pohók nagyhasú, pohos.

póka (táj.) pulyka.

polcz talapzat, emelvény, piederstál.

Pollux Léda spártai királynő ikrei Castor és Pollux, a példás testvéri szeretet megtestesítői a görög mitológiában; egyikük halandó, másikuk isteni, ezért váltották egymást az alvilágban.

Polyhimnia a kardal, a vallási, himnikus és elégiaköltészet műzsája a görög mitológiában.

Pomeránia történelmi régió, Lengyelország és Németország északi területeinek nagy részét foglalja el.

ponyokául venni, ponyókán bordani, panyókán vetve vállra vetve viselni.

pór, poor paraszt, nem nemes származású telekkel rendelkező földműves.

porfir vörös vulkáni kőzet.

porkoláb börtönőr.

porond vízből kiemelkedő homok- vagy kavicssziget, zátony.

poroszló hajdú, törvényszolga, hatósági altiszt.

portéka, partéka áru.

porticus (lat.) oszlopcsarnok.

portio (lat.) rész, birtokrész.

potpurri, potpourri (fr.) több szerzeményből összeállított zenemű.

pozdorja len, kender fás hulladéka, forgács, törmelék.

pozslár, pózslár kard.

pöröly, pöröly kovácskalapács.

prächtig (ném.) pompásan.

practice (lat.) a gyakorlatban.

practicus (lat.) gyakorlati, mindennapi.

practizál (lat.) gyakorol.

praeceptor, praec. (lat.) tanító, segédtanító, lehet privatus (magán) és publicus (köz), ez utóbbi a poétai osztályt tanította.

praeclarum (lat.) kitűnő.

praeses (lat.) előjáró, igazgató, elnök.

praetendal (lat.) jogot tart.

praetensio, praetensio (lat.) igény, igénylés, követelés.

praeveniál (lat.) megelőz.

pragmatica sanctio (lat.) a Habsburg-ház trónutódlását biztosító uralkodói rendeletek, elsősorban a nőági trónöröklést biztosító 1713-as házitörvény megnevezése (Magyarországon: 1723: 1–3. tc.).

pragmatikai (lat.) gyakorlatias, célratoró.

praxis (lat.) gyakorlat.

préda zsákmány.

prédál rabol, fosztogat.

predikátor, pred., praedicator (lat.) református lelkész; egyházi szónok.

prelegál (lat.) előadást tart.

prépost (lat.) a káptalan vezetője, a megyéspüspök közvetlen alárendeltje.

preskribál (lat.) felír, előír.

prezentál (lat.) bemutat.

Priam Priamosz, a trójai háború idején Trója királya a görög mitológiában.

prímás (lat.) hercegprímás, a legmagasabb rangú katolikus püspök, Magyarországon az esztergomi érsek.

primo (lat.) első, először.

princípális (lat.) a joggyakornok főnöke, hivatali előjáró.

principium (lat.) alapelv, vezérelv.
prior szerzetesi előljáró, az apát helyettese.
privatum (lat.) magán úton, titokban.
privilegiált testamentom (lat.) a törvény által engedélyezett egyedi, az általános előírásoktól eltérő végrendelet.
privilegium, privilézs (lat.) kiváltság.
pro forma (lat.) látszatra.
proconsul (lat.) az ókori Róma magasrangú tisztviselője; a consul helyettese, vagy meghosszabított hivatali idejű consul.
prodroma tünet, a kezdődő betegség jele.
professor, Pr., Prof. (lat.) kollégiumi (főiskolai) vagy egyetemi tanár.
prókátor ügyvéd.
Prometheus, Prométh Prométeusz, görög mitológiai titán, aki ellopta a tüzet az istenektől az emberek számára.
propensio hajlam, készség.
proponál (lat.) indítványoz, ajánl, javasol.
prósza kukorica-, vagy köleslepeny.
protectio (lat.) támogatás.
protestál (lat.) tiltakozik, ellenkezik.
protocollum (lat.) jegyzőkönyv.
provincia (lat.) tartomány.
provinciális elmaradott, vidéki.
prozelita, proselita (gör.) újonnan áttért hívó.
pruszli, puruszli (táj.) női mellény.
pseudo (lat.) látszólagos, ál.
Psyche a görög mitológiában előbb halandó királylány, aki Erész kedvese lesz, majd mint istennő a feleségévé válik; a szerelmes emberi lélek jelképe.
psychologus (gör–lat.) pszichológus.
publicum (lat.) közösség, nyilvánosság.
publikál, publicál (lat.) közléstesz, nyilvánosságra hoz, kihirdet (ítéletet, rendeletet).
publikánus Rómában az adók és illetékek bérlői.
pudli (ném.) uszkár.
pugilláris író tábla.
pulya gyermek; puhány, gyáva.
puncto (lat.) pontban.
punctum (lat.) pont, vége.
Punctum, satis (lat.) Legyen elég!
puncs meleg alkoholos ital
pure pute (lat.) csupáncsak.
puszpány, puszpáng rozmaring.
puzdra tegez, nyíltartó tok.
Pygmalion Pügmalion, beleszeret saját szobrába, az istenek pedig imáját meghallgatva életre keltik azt. Ovidius, *Átváltozások*, X. könyv.
Pyladesz Püladész, Oresztész barátja a görög mitológiában.
Pyrrha Pürrha, férjével, Deukalióonnal a görög mitológia özönvíz-történetének főszereplői, akik újra benépesítik a földet.

qua (lat.) mint.
quaestor (lat.) az ókori Róma közpénzekre felügyelő hivatalnok, illetve ügyésze, köztisztviselője.
quarto (lat.) negyedik, negyedszer.
quasi (lat.) kvázi, szinte.
que diable (fr.) Mi az ördög!
Quid agitur? (lat.) „Mi folyik itt?”
quietált (lat.) nyugalmazott.
quietantia (lat.) nyugta.
quinto (lat.) ötödik, ötödször.
quodlibet zenei egyveleg.
rabiatus indulatos.
rabulista szőrszálhasogató, ügyeskedő.
rác, rác szerb.
ragadmány zsákmány.
ragya a növény levelének betegsége.
Rákos a mai Angyalföld és Kőbánya közötti síkon, a középkori Pest városfalától a Rákospatakig húzódott; számos történelmi jelentőségű esemény helyszíne, felvonulási terület.
ráma keret.
reassumál újra megvizsgál.
rebellál fellázad.
recensens (lat.) kritikus, bíráló.
recensió (lat.) bírálat, kritika.
recidívás (lat.) visszatérő (betegség, tünet).
recipé orvosság, recept.
recitál (lat.) szaval.
recognoscal, recognoscíroz (lat.) megvizsgál; újra felismer.
recommendál (lat.) beajánl, ajánl.
recruta, rekruta, régruta újonc katona.
recze, rece hálószerű szövet vagy fonat díszes ruhaszegély gyanánt.
redout (fr.) álarcos bál.
redoute-terem táncterem.
reflexio (lat.) megjegyzés, észrevétel.
réfuge (fr.) menedék.
rege mesészerű elemekkel a mondánál erősebben átszőtt verses vagy prózai elbeszélés.
regisseur (ném.) rendező.
regula (lat.) szabály.
regulament (lat.) szabályzat.
reguláris szabályos, rendezett.
Religio fundusa (lat.) vallásalap; a római katolikus egyház egyes kiadásait fedező pénzalap 1780-tól.
religió, religio, relligió (lat.) vallás, hit.
rémedez (táj.) rémüldöz.
reminiscentia (lat.) visszaemlékezés.
réndezvous (fr.) randevú, találka.
rény (nyelvúj.) erény, virtus.
repes repked.

repetál (lat.) ismétél.
repkény kúszónövény, az örökzöld növényekhez (pl. borostyánhoz) hasonlóan a halhatatlanság, a baráti kötelék, a szerelmi összetartozás szimbóluma.
repraesentál (lat.) képvisel.
republicanus (lat.) köztársaságpárti.
repülőhíd, repülő híd kötött pályán működő komp.
requiem, rekviem (lat.) halotti mise.
requisitum (lat.) felszerelés, kellék.
resignatio (lat.) rezignáció, belenyugvás, reménytelenség.
respective (lat.) illetve, illetőleg, helyesebben.
respectus (lat.) tisztelet, tekintély.
republicai (lat.) köztársasági, választáson alapuló.
republika (lat.) köztársaság.
restauratio (lat.) tisztújítás.
resultatum (lat.) megoldás, eredmény.
rév kikötő.
revera (lat.) Valóban!
reverentia (lat.) tisztelet, hódolat.
reves megrongálódott, előregedett
réz rézkarc, rézmetszet.
rheumatismus, rheuma (gör.–lat.) reuma, mozgásszervi betegség.
rigmus (lat.) betanult és felmondott szöveg.
rimány siralom, panasz.
rivad, rívad riad, izgatottá válik, erős hangon szól.
rivancs viharos jégeső.
rogo (lat.) kérem!
rókát kap megpörkölődik.
rokolya szoknya.
roll, Rolle (ném.) szerep.
román regény vagy regényes történet.
románc a balladával rokon, elégikus hangvételű, nem tragikus végű epikolirai alkotás.
Romulusz Róma mitológiai alapítója.
rovás rovópálca, feljegyzésre szolgáló eszköz.
rőf, réf hosszmérték, kb. 78 centiméter.
rőt vörösesbarna, sötétvörös.
rúpia délkelet-ázsiai pénznem.
rusznyák ukrán.
ruta mediterrán jellegű gyógy- és fűszernövény, kerti ruta.
's a' t. 's a' többi.
sáfár gazdatiszt, vagyonkezelő.
sáfrány fűszernövény, szövetek sárgára színezésére is használták.
sah, shach perzsa uralkodó.
sajka a ladiknál, csónaknál nagyobb könnyű hajó.
sallangos vékony, keskeny szíjjakkal cifrán díszített (lószerszám).
salto mortale (lat.) halálugrás.
salva-venia, salva venia (lat.) engedelemmel legyen mondva, bocsánat a szóért.

salve (lat.) üdvözlég.

Sámson rendkívüli erejű bibliai személy (Bír. 13–16.).

Sándorvára Alexandria, Egyiptom egyik legfontosabb, Nagy Sándor által alapított kikötővárosa.

Sapienti sat! (lat.) A bölcsnek ennyi is elég.

sarc erőszakkal behajtott pénz, váltságdíj.

Sárfő Pozsonysárfő, Pozsony vármegye.

saroglya, sarogla a szekér rácsszerű alkatrésze, amely a rakterület lezárására, esetenként megnövelésére szolgál.

satisfactio (lat.) meglegegedés, elégtétel.

satól, satol sajtól, présel.

Saturnus a földművelés istene a római mitológiában, Jupiter apja.

sauce (lat.) szósz.

savó az aludttej leve.

scéna, scén (lat.) jelenet, esemény.

scepticus (lat.) kételkedő.

schach sakk.

Schweitzer (ném.) svájci.

scrupulus, skrupulus (lat.) aggály, kétely.

sc.; *sculp.* (lat.) sculpsit; metszette, faragta.

Scylla Szkülla, tengeri szörny a görög mitológiában.

Scythia Szkítia; a magyar őshaza korabeli megnevezése Anonymus nyomán, a Fekete-tengertől északra elterülő sztyeppés vidék.

Sebestyén piac a korabeli pesti Sebestyén téren leginkább a könyvkereskedők és a könyvkötők árusítottak.

sebbedt sebesült.

secretarius (lat.) titkár.

secundáns segéd, párbajsegéd.

secundo (lat.) második, másodszor.

sekrestyés templomszolga, papi öltöztető.

señor, señor (sp.) úr.

señora, senora (sp.) úrnő.

sententia (lat.) jeles mondás, vélemény.

sentiment des convenances (fr.) kellő tapintat.

sept., *septb.*, *septbr.*, *septemb.*, *szept.* szeptember.

septemvir, septemviralista (lat.) hétszemélynök, a Hétszemélyes Tábla bírása.

serail, szerail szeráj; szultáni palota.

seriositas (lat.) komolyság.

serteáros sertéskereskedő.

sérv sérülés, seb.

serviens szolgáló.

servilis (lat.) alázatos, szolgálkú.

servus (lat.) üdvözlét; a latin 'Servus humilimus!' (Alázatos szolgálja!) köszöntés rövidített, élőnyelvi alakváltozata.

sessio (lat.) telek.

sexto (lat.) hatodik, hatodszor.

sibilla szibülla, jósnő.
Sídon, Szidón gazdag föníciai kereskedőváros.
sifti mézeskalács.
signorina (ol.) kisasszony.
silentium (lat.) Csönd!
simplex (lat.) egyszerű.
Sina (gör.) Kína.
sine cura, sinecur (lat.) gondtalanság.
sinlés sínylődés, sorvadás, szenvedés.
sínli, sénli sín yli, szenved i.
sinór, sinórmérték, zsinórmérték iránymutatás, kánon.
Sion, Szión Jeruzsálem legmagasabb dombja, szent hely a zsidó-keresztény vallásban.
siralombház a kivégzésre váró halálraítéltek fogvatartási helyisége.
sitár, sítettár hajtó.
situs (lat.) helyzet.
Síva, Sivén a hindu vallásban az isteni hármasság egyik alakja, pusztító, üdvözítő isten.
skarlát, skárlát élénkvrös.
skláv, szkláv rabszolga.
sódar, sódor sonka, füstölt hús.
Sodoma Szodoma és Gomora bibliai bűnös városok, melyek tüzes eső által pusztultak el; Szodoma lakói közül csak Lót és két leánya érdemesült megmenekülésre. (1Móz 19, 1–29.)
sohol (táj.) sehol.
soiré estély.
solemniter, solemniter (lat.) ünnepélyesen.
solozsma napi imádság, dicsőítő ének.
somlai somlói bor.
sonet, sonett, szonet középkori itáliai eredetű, igen kötött versszerkezet, rendszerint szerelmi tárgykörben.
sorompó, sarampó a párbajozókat elválasztó kerítés, felemelhető korlát, kapu.
sorsos sorstárs.
soubrett, szubrett (fr.) énekes színésznő.
sörény serény, szorgos.
spabilár aga oszmán katonai lovasegységek vezetői.
specificatim (lat.) részletezve.
spectabilis (lat.) tekintetes (megszólítás, titulus).
speculál tervez, számol.
speculans nyerészkedő, ügyeskedő.
spion (ol.) besúgó, kém.
sróf csavar.
stadium (gör.) ókori hossz mérték (kb. 190 m); futópálya.
stanza itáliai eredetű strófaforma, nyolc, egyenként 11 szótagos hangsúlyos jambikus sorból áll.
statio lovaskocsi-állomás.
Status állam.
statutio (lat.) katonaállítás (statutio militum).
's t. e'f. 's több efféle.
stóla-díj az egyházi szertartás költsége.

strázsa (fegyveres) őr, őrség.
strázsamester őrmester, az altiszti rendfokozatok között a legfelső.
student (ném.) tanuló.
Styx Sztüx, alvilági folyó, amelyen Kharón, az alvilág révésze ladikkal szállítja át a holtak lelkeit.
sub rosa (lat.) bizalmasan.
sublót, sublát fiókos szekrény.
subsummál rossz néven vesz, neheztel.
successió, successio (lat.) örökség.
sudamó suhanó.
sudamos sudár, magas.
sugár magas, kecses, sudár.
sujtás a díszegyenruha zsinórja.
súlyegyen egyensúly.
sulyom vízinövény
summa, somma (lat.) (vég)összeg, érték.
superbe (fr.) csodás.
superintendens, super., superint. (lat.) protestáns püspök, az egyházkerület vezetője, egyházi főfelügyelő.
superlativus (lat.) felsőfok.
supra aliquid (lat.) mindenekfelett.
sut a kemence és a fal közötti zug, kuckó.
sülphida, sylphid szülfek/szilfek, tündérek, légius nőnemű szellemlények.
svadron, svadrony (ném.) lovasszázad.
syllabizál (lat.) nehezen, betűzve olvas.
syllogismus (lat.) szillogizmus, összetett következtetés.
symbolum (gör.) jelige, jelmondat, jelkép.
sympáthia (lat.) együttérzés; rokonszenv.
symptoma (lat.) kórtünet.
syrinx pánsíp.
sz., szt. szent.
szablya hajlított pengéjű lovassági kard.
szakasztó, szakajtó nagyobb kosár.
szakkermentez, szakramentumoz káromkodik, szentséggel.
Szala Zala vármegye.
szála, sála terem.
szalup, szalüp pongyola.
szamum számum, sivatagi meleg szél, homokvihar.
szanszkritt, samskritt óindiai nyelv.
szapul szennyest tisztít.
szaracén arab, muzulmán.
szarkautcza Szarka utca: ma Zrínyi utca (Pest, Lipótváros).
zatelles csatlós.
zatócs vegyeskereskedő.

szaturnália, szaturnia Szaturnusz isten, Zeusz apjának, Kronosznak a római megfelelője; a szaturnália ünnepeket az ókori Róma lakói december 17-én, a téli napforduló idején, az őszi vetés befejezésekor az ő tiszteletére ülték meg.

Szaturnus a földművelés istene a római mitológiában, Jupiter apja.

Szatyur, Satür szatírok, Dionüszosz isten kíséretéhez tartozó ló vagy kecskefarkú, disznófülű, a nimfákat bujaságukkal zaklató könnyelmű, vidám erdei félistenségek.

szchéma (gör.) séma, előírt forma, versforma.

szekernye csizma.

szekíroz, sekíroz gyötör.

szelence kisebb fedeles tárolóedény.

Szeléne a hold istennője a görög mitológiában.

szélhűdés, szélbűdés agyvérzés.

szelindek bulldog.

szellet szellem.

széliítés agyvérzés.

szemarányt szemközt.

szemfedél, szemfödél halotti lepel.

Szent István-rend a Habsburg Birodalom legmagasabb polgári éremrendje, amelyet 1764-ben alapított Mária Terézia; három osztálya volt: nagykereszt, középkereszt, kiskereszt vagy lovagkereszt.

szent iván bogár szentjánosbogár.

szenvedelem szenvedély, vonzódás.

szépitő bizottság az 1808-ban Pest építészeti megújítására, városrendezési munkákra létrehozott bizottság, amelynek egyik megalapítója József nádor volt; a bizottságnak nagy érdeme volt az 1838-i árvíz utáni újjáépítésben is (1857-ig működött).

szépműváros műtárgykereskedő.

szer sor.

szeráf (héb.) az angyalok kilenc karának első rendje, Isten trónja körül állnak zengedezve.

szerbus, serbus szerb.

szerecsen arab származású és muzulmán vallású, színes bőrű ember (egyre inkább az utóbbi vonatkozása vált erőteljesebbé, sokszor kizárólagossá).

szérű, szűrű elsimított terület, ahová a learatott gabonát gyűjtik, csépelik.

Szervia Szerbia.

szikomor, szykomor füge(fa).

szilaj vad, erőteljes.

szín árnyékot adó épület, lugas.

színre látszólag.

szinte szintén.

szípoly (költ.) iszákos ember.

szirének csodás hangú, de gyilkos természetű tengeri nimfák

szittyá szkíta; a magyarok és a hunok közös őseinek tartott lovas nomád nép, Anonymus krónikája (*Gesta Hungarorum*, 1200 k.) Szkítiából származtatja a magyarokat.

szófa, sofa kárpitozott dívány, párnázott heverő.

szolgabíró, szbíró vármegyei választott tisztviselő, aki törvényszéki (bírói) és közigazgatási feladatokat látott el.

szózat szó, beszéd, illetve zenei vagy emberi hang.

szög sötétebb barna (hajú).
szövétnék fáklya, gyertya.
szpábi török lovaskatona.
szphaera, sphaera (lat.) szféra, égbolt.
Sztrigy erdélyi folyó.
szuglya, szug zug, sarok.
szű, szüv szív.
szűcs bőrök kikészítésével foglalkozó iparos.
szügy mellkas, mell; lónak vagy más állatnak a két első lába közötti erős, izmos része.
szűr szűrposztóból készített vízhatlan kabátszerű felsőruha.
t. i., ti. tudniillik.
T. N., TN. tekintetes nemes (megszólítás).
T., Tek., Ttes, Tekint., Teins, tens tekintetes (megszólítás, titulus).
táblabíró a 18. századtól a Hétszemélyes Tábla, a Királyi Tábla, a Kerületi Tábla és a Vármegyei Törvényszék bírójának a megnevezése (a 19. századra a címzetes táblabíró funkció nélküli üres címmé vált).
tactus (lat.) ütem.
tajték hab; habfehér.
tajték tajtékpipa.
talentom, talentum (gör.) tehetség.
tallér nagyobb értékű ezüstpénz; a konvenciók tallért (Konventionstaler) Mária Terézia vezette be, és 1753–1858 között volt hatályos; 1 konvenciók tallér = 2 konvenciók forint.
táltos a magyar népi hitvilág természetfeletti erejű személye, a magyar ősvallás papja.
Tanais a Don folyó görög neve.
Tantalus Tantalosz, Zeusz fia, király a görög mitológiában, Zeusz örök éhezésre és szomjúságra büntette.
tar kopasz, török (borotvált koponyájú).
tarack az ágyúhoz hasonló, de annál rövidebb csövű löveg.
tarbó felforralt tejből készült nyári hűsítő eledel.
tárnokmester magyar főméltóság, országnagy; eredetileg a királyi kincstár vezetője, a Habsburgok idején a szabad királyi városok legfőbb bírója, a helytartótanács és a septemvirátus tagja.
tárogató síp fafűvós hangszer, csatákban harci jelzések adására használták.
tartalék tartózkodás, fenntartás, félelem, megfontolás.
Tartar Tartarosz, a görög mitológiában a kárhozat helye, az istenek börtöne.
tatár mongol nyelvű törzs, egy időben Magyarországot is hódoltatják.
Taut Thot, a tudományok és az írás istene az ókori Egyiptomban.
tege (táj.) tegnap.
tegez íj és nyíltartó tok.
tekintet tekintély, tisztelet.
Telamon Szalamisz sziget királya, részt vett az argonautáknak az aranygyapjú megszerzésére indított kolchiszi expedíciójában és Héraklész barátjaként a trójai háborúban is.
Tellusz a görög Gaia megfelelője a római mitológiában, a földanya, a női princípium, a születés és a termékenység megtestestítője.
Tempe a múzsák kedvelt völgye Észak-Görögországban.

templomvitézek, templáriusok a templomos lovagrend a 12. század közepén jelent meg Magyarországon, a lovagrendet 1312-ben oszlatták fel, magyarországi vagyonukon a király és a johannita lovagrend osztozott.

tenor (zene) a legmagasabb fekvésű férfihang.

terasse terasz.

tereb, terb (táj.) teher.

terepély terebélyes, széles lombkoronájú.

terminus (lat.) határidő, időtartam.

terminus (lat.) ülésszak (országgyűlésé, megyegyűlésé vagy törvényszéké).

tertio (lat.) harmadik, harmadszor.

testamentom (lat.) végrendelet.

tetem test, testrész.

tetem holttest vagy csont.

tetembolt kripta, sírbolt.

tetemes nagy, hatalmas.

teuton korai germán törzs.

textus (lat.) szöveg.

téz tegezve szólít.

Thalia a vígjátékírás műzsája.

theatrom színház.

Théba Nó városának, Felső-Egyiptom fővárosának hellénizált neve.

thee, thé (ang.) tea.

Themisz, Themis a törvényes világrend istennője a görög mitológiában.

theolog, theol. (gör., lat.) teológus, hittudós.

theoretice (gör., lat.) elméletileg, elméletben.

theoria (gör., lat.) elmélet.

Theresianum 1749-ben Mária Terézia által alapított jezsuita vezetés alatt működő bécsi elit nevelőintézet, amelyben a nemesifjak közép-, majd felsőfokú oktatásban részesültek. A Theresianumban évente tíz magyar növendék kapott ösztöndíjat.

Theseus, Theseusz, Théseus Tézeusz, hérosz a görög mitológiában, Athén királya, a Minótauroszt legyőzője.

Thetis Thétisz, tengeri istennő, Akhilleusz anyja.

thyrzus páltzák Dionüszosz egyik attribútuma, borostyánnal és szalagokkal ékesített, tobozban végződő pálca.

Tiberis Róma folyója.

tinó bikaborjú.

tintamű íróeszköz (készlet).

tirannus (gör.) zsarnok.

tit., t. titkos.

titkos tanácsos a Habsburgok egykor központi kormány szervének, de a 18. századra már formálissá váló Titkos Tanácsnak a tagja.

titoknok titkár.

titulál, tituláz címez, szólít.

titulus, titulatura (lat.) megszólítás, rang.

Tivoli Tibur, város Róma közelében, kedvelt pihenőhely volt.

tobák, tubák tubák, orrba szippantott dohánypor.

tómány nagyértékű iráni aranypénz.
tónus (gör.-lat.) modor.
tónus, tón (gör.-lat.) hangszín, hanghordozás.
topolya nyárfa.
Toscanai Sz. József-rend I. Ferdinánd (1769–1824) toszkán nagyherceg által 1807-ben alapított érdemrend, kezdetben polgári és katonai kategóriával (három fokozatú).
tót szlovák.
tömjén, tömjény egyházi szertartásokon használt füstölős illatanyag.
tömkeleg útvesztő, labirintus.
történet véletlen.
törvénybíró másodbíró, a helyi, falusi bíraskodásban a főbíró (öregbíró) segítőtársa, helyettese.
törvényfa akasztófa.
törzsökös tősgyökeres, ősi.
tractatus (lat.) egyezség, szerződés.
traditio (lat.) hagyomány, szokás, tradíció.
tribunus (lat.) előljáró, a választott néptribunus az egyik legfőbb hatalom birtokosa az ókori köztársasági Rómában.
tricot (fr.) kötött áru, szövet; kötött alsó nadrág vagy ing, trikó.
triolett két rímre épülő lírai versforma, amelyben az első sor kétszer, a második sor pedig még egyszer, a vers végén ismétlődik meg.
tripudiatio (lat.) víg tánc.
triumphál (lat.) győzedelmeskedik.
triumphus (lat.) diadal(menet), siker.
truncus (lat.) fajankó.
tubica, tubicza (nép.) galambocska.
turölyű ölyv.
turul mitologikus sólyomforma madár; Kézai Simon krónikája (1285 k.) szerint a magyarság hadi jelvénye Géza fejedelem koráig a turul volt; Anonymus eredetmondájában (13. sz. eleje) szintén szerepel egy ilyesféle madár.
tútorság gyámság, felügyelet
tüledre félre (magyaráz).
türetlen türelmetlen(ül).
tűsző erszény.
tyrann, tyrannus (gör.) türannosz, zsarnok.
Tyrannismus (gör., lat.) zsarnokság.
udvarbíró egy királyi vagy földesúri váruradalom gazdasági és közigazgatási vezetője, esetenként az úriszéken is bíraskodhatott.
ugar ideiglenesen nem művelt, pihentetett földterület.
ugarlás a műveletlen ugarföldben való első szántás.
Újépület Budapest, V. ker., Október 6. utca, itt végezték ki 1849. október 6-án Batthyány Lajost.
ultimátum (lat.) utolsó figyelmeztetés, végső követelés.
ultra modum (lat.) mértéken felül.
uncia súlymérték, kb. 47 gramm (a font 1/12-ed része).
universitas, univers. (lat.) egyetem.

Uránia a tudomány, főleg a csillagászat múzsája.

Uri utsza a budapesti Várnegyed egyik előkelő utcája.

usúrpal, usurpal (lat.) szokásba vesz, alkalmaz; bitorol.

usus (lat.) szokás, gyakorlat, használat.

üllő nagyobb vastuskó, melyen a kovácsműhelyben a kovácsolandó vasdarabot megmunkálják.

ümeg (táj.) ing.

ürmös fűszerezett bor.

üröm keserű fűszer- és gyógynövény; keserűség.

üsző tehén, amely még nem hozott utódot.

üszök parázs; láng, tűz.

v. von (ném.), nemesi nevek része (-ból, -ből, -ről, -ről, -i).

vacantia üresedés.

Váci utsza Pest legfontosabb és legrégebbi közútja a 17. század végétől I. Lipót király nevét viselte, az út északi részét a 18. század végétől hívták Váci utcának.

Vadászkürt pesti vendégfogadó és kávéház a mai belvárosi Türr István utca 5. szám alatt; 1815-ben eleve vendégfogadónak épült, 1945-ben semmisült meg.

vágószék vágóhíd, mészárszék.

vaisják, vaisiák az indiai kasztrendszerben a földművesek, kézművesek, kereskedők kasztja.

vajda országnagy; országos méltóság a középkori Magyarországon (erdélyi vajda).

vajha bárcsak.

vajki felettébb.

Vale (lat.) Isten veled!

vandal, vandál keleti germán népcsoport.

vánkos párna.

vánkosbélj ágyhuzat.

várnagy a vár parancsnoka (a 16. sz.-tól várnagy).

Vasfürdeje az első fővárosi tisztasági fürdő, amelyet Rumbach Sebestyén pesti tisztifőorvos alapított; a magas vastartalmú Rumbach-fürdő közkedvelt pesti gyógyfürdő is volt (a mai Podmaniczky és Munkácsy Mihály utcák sarkán állt).

Vaskapu Vaskapu-szoros, a Duna folyami szurdokvölgye, ez a Kárpát-medence legnagyobb részének egyetlen hajózható völgyeszorosa a tenger irányába.

vásott csintalan, pajkos.

vaszk vaszkok, a francia-spanyol határon élő népcsoport.

vaudeville (fr.) könnyed műdal, nóta.

vazallus, vasallus alattvaló, hűbéres, csatlós.

vecsernye esti katolikus templomi ájtatosság.

véknya, vékonya dereka.

Venus, Vénus Vénusz, a szerelem istennője a római mitológiában.

verbung népzenei gyökerű 19. századi toborzó dal.

verhenyeg, verhenyeges (táj.) vöröses.

verőcze (táj.) kiskapu, határ, korlát, kerítés.

Versailles 1789-ig a francia királyok lakhelye, ma Párizs egyik gazdag elővárosa.

Vesta, Veszta a családi tűzhely, az otthon és a család istennője a római mitológiában

vexál (lat.) bosszant.

vezér-ürü a birkanyáját vezető kolompos kos.

vice-ispán, vice ispán, vice ispány, vicispán, alispán, al-ispán az ispán, illetve a főispán helyettese, a vármegyékbe összpontosuló közigazgatás tényleges vezetője; 1723-tól a főispán jelölésére a vármegye választotta meg a két alispánját.

Vide infra! (lat.) Lásd alább!

vigályos (táj.) ritkás, gyéres.

villi (irod.) tündér, kísértet, lidérc.

violentia (lat.) erőszak(osság).

violoncelló cselló, gordonka.

virány (nyelvúj.) virágos mező.

virtus, virtusz (lat.) erény, hősiesség.

vis-á-vis (fr.) átellenben, szemben.

viselet viselkedés.

Visnu a hindu vallásban az isteni hármasság egyik alakja, fenntartó isten.

viszontag viszont.

viszontagol viszonz; válaszol.

visszavonás viszálykodás, pártoskodás.

vitzkándozó, viczkándozó fickándozó.

vivat (lat.) Éljen!

vízi kórság, vízkórság több különböző, a test feldagadásával járó gyulladós betegség megnevezése, az oka általában vérkeringési elégtelenség, májbetegség vagy más belgyógyászati betegség.

vízkereszt a farsangi időszak kezdete, január 6.

vizsga, visga vizslató, kíváncsian leső.

volsc umbriai néptörzs, Rómától délre eső területtel.

vőfély, vőfény, vőfél a vőlegény nevében a menyasszonyt kikérő, az esküvői oltárhoz vezető, majd a lakodalmat irányító férfi.

Wurmudvar Wurm János vaskereskedő eredetileg kétemeletes háza 1822-ben készült el (Pest, Dorottya utca 6. sz.).

x., xr., krajcár, kr. fém váltópénz, nevét a rajta lévő keresztől kapta; 1 rénes forint = 60 krajcár.

xeresi (fr.) sherry, likőrbor.

zabla lókantár szájvasa, fegyvelmező, irányító eszköz.

zalámbol (táj.) ólálkodik.

zanót sárga virágú cserjés, bozót.

zártszék drágább páholyszerű ülőhely színházban, hangversenyteremben, amely olykor kulccsal volt lezárható.

zefír, zephir, Zephyr Zephürosz, a nyugati szél istene a görög mitológiában, a szelek közül a legenyhébb, csapadékot hozó.

zegernye, zegernyezápor havas zápor.

zenit tetőpont.

Zeus, Zevs, Zeüsz, Mennydörgő Zeusz, az istenek és a mindenség királya a görög mitológiában.

zrínyi dolmány, amely Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) szigetvári hős nevét őrzi.

Zrínyi pesti fogadó és kávéház, egykori épülete a mai Astoria Szálló helyén állt.

zszámoly lábtartó kisszék.

zsarátnok parázs.

zsindely fa tetőfedő anyag.

Zsorskert az egykori Ispotály utcában (később Korona utca, ma a Régi posta utca része) volt.

zsöllye, zsellye párnázott karosszék.

zsup, zsúp szalma.

zsupasztag szalmakéve.

Bibliográfia

FORRÁSOK

BDÖM = *Berzsenyi Dániel Összes Művei, I., Költői művei*, kiad. MERÉNYI Oszkár, Akadémiai, Budapest, 1979.

BJÖM 1. = *Bajza József Összegyűjtött Munkái, I.*, kiad. BADICS Ferenc, Franklin, Budapest, 1901.

BJÖM 2. = *Bajza József Összegyűjtött Munkái, II.*, kiad. BADICS Ferenc, Franklin, Budapest, 1899.

BJÖM 3. = *Bajza József Összegyűjtött Munkái, III.*, kiad. BADICS Ferenc, Franklin, Budapest, 1899.

BJÖM 6. = *Bajza József Összegyűjtött Munkái, VI.*, kiad. BADICS Ferenc, Franklin, Budapest, 1900.

BJVM = *Bajza József Válogatott Művei*, kiad. KORDÉ Imre, TÓTH Dezső, Szépirodalmi, Budapest, 1959.

BTL = *Bajza József és Toldy Ferenc Levelezése*, kiad. OLTVÁNYI Ambrus, Akadémiai, Budapest, 1969.

HORATIUS 1961 = *Horatius Összes Versei. Opera Omnia Horati*, szerk. BORZSÁK István, Devecseri Gábor, Budapest, 1961.

KazLev. XVII. = *Kazinczy Ferenc Levelezése, XVII.*, kiad. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1907.

KazLev. XVIII. = *Kazinczy Ferenc Levelezése, XVIII.*, kiad. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1908.

KazLev. XIX. = *Kazinczy Ferenc Levelezése, XIX.*, kiad. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1909.

KazLev. XX. = *Kazinczy Ferenc Levelezése, XX.*, kiad. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1910.

KazLev. XXI. = *Kazinczy Ferenc Levelezése, XXI.*, kiad. VÁCZY János, MTA, Budapest, 1911.

KFL 2. = *Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Levelezés (1820–1831), II.*, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2007.

KFL 3. = *Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Levelezés (1832–1833)*, III., kiad. SZABÓ G. Zoltán, Balassi, Budapest, 2011.

KFL 4. = *Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Levelezés (1834–1836)*, IV., kiad. SZABÓ G. Zoltán, Balassi, Budapest, 2015.

KFMK = *Kazinczy Ferenc Művei: Költemények*, II., *Jegyzetek*, kiad. DEBRECZENI Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2018.

KFMM = *Kölcsey Ferenc Minden Munkái. Versek és versfordítások*, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2001.

KKMM 4. = *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, IV., kiad. BÁNÓCZI József, Franklin, Budapest, 1893.

KKMM 5. = *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, V., kiad. BÁNÓCZI József, Franklin, Budapest, 1893.

KKMM 6. = *Kisfaludy Károly Minden Munkái*, VI., kiad. BÁNÓCZI József, Franklin, Budapest, 1893.

KKVM = *Kisfaludy Károly Válogatott Művei*, kiad. KERÉNYI Ferenc, Szépirodalmi, Budapest, 1983. (Magyar Remekírók)

KSMM 2. = *Kisfaludy Sándor Minden Munkái*, II., kiad. ANGYAL Dávid, Franklin, Budapest, 1892.

KSMM 3. = *Kisfaludy Sándor Minden Munkái*, III., kiad. ANGYAL Dávid, Franklin, Budapest, 1892.

OROSZ 2001 = *Katona József: Versek, tanulmányok, egyéb írások*, kiad. OROSZ László, Balassi, Budapest, 2001.

SCHEDIUS 2005 = *Doctrina pulcri. Schedius Lajos János széptani írásai*, kiad. BALOGH Piroska, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005.

SZALAI 1981 = *Tollharcok. Irodalmi és színházi viták 1830–1847*, kiad. SZALAI Anna, Szépirodalmi, Budapest, 1981.

VERSEGHY 2021, I. = *Verseghy Ferenc Összes Költeményei*, I., *Szövegek*, kiad. HOVÁNSZKI Mária, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2021.

VERSEGHY 2021, II. = *Verseghy Ferenc Összes Költeményei*, II., *Jegyzetek*, kiad. HOVÁNSZKI Mária, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2021.

VMM = *Vitkovics Mihály Művei*, I., kiad. SZVORÉNYI József, Aigner, Budapest, 1879.

VMVM = *Vitkovics Mihály Válogatott Művei*, kiad. Lőkös István, Szépirodalmi, Budapest, 1980.

VMÖM 1. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei 1., Kisebb költemények (1826-ig)*, kiad. HORVÁTH Károly, Akadémiai, Budapest, 1960.

VMÖM 2. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei 2., Kisebb költemények (1827-1839)*, kiad. HORVÁTH Károly, Akadémiai, Budapest, 1960.

VMÖM 5. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 5., Nagyobb epikai művek, II.*, kiad. HORVÁTH Károly, MARTINKÓ András, Akadémiai, Budapest, 1967.

VMÖM 7. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 7., Drámák, II.*, kiad. BRISITS Frigyes, Akadémiai, Budapest, 1971.

VMÖM 9. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 9., Drámák, IV.*, kiad. FEHÉR Géza, STAUD Géza, TAXNER-TÓTH Ernő, Akadémiai, Budapest, 1989.

VMÖM 10. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 10., Drámák, V.*, kiad. FEHÉR Géza, Akadémiai, Budapest, 1971.

VMÖM 13. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 13., Beszélyek és regék*, kiad. SOLT Andor, Akadémiai, Budapest, 1974.

VMÖM 17. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 17., Levelezés I.*, kiad. BRISITS Frigyes, Akadémiai, Budapest, 1965.

VMÖM 18. = *Vörösmarty Mihály Összes Művei, 18., Levelezés II.*, kiad. BRISITS Frigyes, Akadémiai, Budapest, 1965.

SZAKIRODALOM

BÁNÓCZI 1882 = BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly és munkái*, I., Franklin, Budapest, 1882.

BÁNÓCZI 1883 = BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly és munkái*, II., Franklin, Budapest, 1882.

BÁNÓCZI 1893 = BÁNÓCZI József, *Kisfaludy Károly élete = Kisfaludy Károly Minden Munkái*, I., kiad. BÁNÓCZI József, Franklin Társulat, Budapest, 1893.

BICSKEI 2010 = BICSKEI Éva, *Ámor és Hymen: a fiatal Székely Bertalan szerelmi történetei*, Akadémiai, Budapest, 2010.

BOLDOG-BERNÁD 2016a = BOLDOG-BERNÁD István, *Levelek tükrében: Kisfaludy Károly és Szemere Pál kapcsolata = A két Kisfaludy: Tanulmányok*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Tempevölgy Könyvek, Balatonfüred, 2016.

BOLDOG-BERNÁD 2016b = BOLDOG-BERNÁD István, *Egy vita árnyékában: Kisfaludy Sándor megjelenése Kisfaludy Károly és Kazinczy Ferenc leveleiben*, PannonTükör, 2016/4.

BOLDOG-BERNÁD 2020 = BOLDOG-BERNÁD István, *A 19. század elejének írói kapcsolatrendszere Magyarországon: Kisfaludy Károly levelezése*, PhD Disszertáció, Budapest, 2020.

BORBÉLY 2006 = BORBÉLY Szilárd, *Árkádiában. Történetek az irodalom történetéből*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006.

CAVALLO-CHARTIER 2000 = *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, szerk. Guglielmo CAVALLO, Roger CHARTIER, ford. SAJÓ Tamás, Balassi, Budapest, 2000.

CSAHIHEN 1931–1933 = CSAHIHEN Károly, *Pest-Buda irodalmi élete 1780–1830*, I–II., Stephaneum, Budapest, 1931–1933.

CSIFFÁRY 2003 = CSIFFÁRY Gergely, *Az 1552-es egri várvédő hősök névsora, sorsuk és az „egri név”*, *Agria* 39. (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve – *Annales Musei Agriensis*), szerk. Petercsák Tivadar, Veres Gábor, Eger, A Dobó István Vármúzeum kiadása, 2003.

CSONKI 2015 = CSONKI Árpád, *Mitológiai gondolkodásmód a magyar nyelvű verses epikában Pázmándi Horvát Endréig*, ItK, 2015/2.

CSÖRSZ 2017 = CSÖRSZ Rumen István, *A mesterkedő mester. Korai olvasmányok nyomai az Arany-életműben*, Irodalomtörténet, 2017/4.

CSÖRSZ 2019 = CSÖRSZ Rumen István, *Jankovich Miklós és a Nemzeti Dalok Gyűjteménye*, Irodalomismeret, 2019/4.

CZUCZOR-FOGARASI 1870 = CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, V. kötet, MTA, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, 1870.

DÁVID 2013 = DÁVID Gábor Csaba: „Célunk tökéletesedésünk”. *A nemzetnevelő Wesselényi Miklós*, Argumentum, Budapest, 2013.

DÁVIDHÁZI 2004 = DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Akadémiai – Universitas, Budapest, 2004.

DEBRECZENI 2009 = DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Universitas, Budapest, 2009.

FÁBRI 1987 = FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete: irodalmi szalonok és társaskörök Pesten, 1779–1848*, Magvető, Budapest, 1987.

FEKETE 2018 = FEKETE Norbert, „...a névtelenség kárhóztatik főképp...”: *A szerzői névhasználat és a magyar kritika intézményesülése a klasszikus századfordulón*, PhD Disszertáció, Miskolc, 2018.

FENYŐ 1955 = FENYŐ István, *Az Aurora. Egy irodalmi zsebkönyv életrajza*, Akadémiai, Budapest, 1955.

FENYŐ 1976 = FENYŐ István, *Az irodalom respublikájáért. Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1817–1830*, Budapest, Akadémiai, 1976.

FENYŐ 1979 = FENYŐ István, *Pör Horvát Istvánnal = A magyar sajtó története*, I., főszerk. SZABOLCSI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1979.

FENYŐ 1981 = FENYŐ István, *Irodalomtörténetírásunk kezdetei. Toldy Ferenc műfaji alapvetése = A magyar kritika évszázadai*, II, szerk. SÓTÉR István, Szépirodalmi, Budapest, 1981.

FENYŐ 1983 = FENYŐ István, *Haza s emberiség. A magyar irodalom 1815–1830*, Gondolat, Budapest, 1983.

Filológiai lexikon, szerk. DEBRECZENI Attila, vezető mts. ORBÁN László, TÓTH Barna, informatikai fejlesztés NYITRAI Nóra, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020. DOI: 10.5484/filologiai_lexikon (https://deba.unideb.hu/deba/filologiai_lexikon/)

FRIED 2005 = FRIED István, *Kisfaludy Károly „irodalompolitikája”*, Arrabona, 2005/2.

GARAY 1843 = GARAY János, *Magyar írók s irodalom Pesten ötven éve előtt és most*, Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1843/2.

GERE 2013 = GERE Zsolt, *Szebb idők: Vörösmarty epikus korszakának rétegei*, Argumentum, Budapest, 2013.

GYULAI 1865 = GYULAI Pál, *Pest irodalmi körei 1800–1823*, Koszorú, 3(1865).

GYULAI 1890 = GYULAI Pál, *Vörösmarty életrajza*, Franklin, Budapest. 1890.

HÁSZ-FEHÉR 2000 = HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében*, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 2000.

HÁSZ-FEHÉR 2004 = HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A „nemzeti szentimentalizmus” programjának egyik forrása: az osszianizmus = Serta Pacífica. Tanulmányok Fried István 70. születésnapjára*, szerk. Ármeán Otília, KÜRTÖSI Katalin, ODORICS Ferenc, SZÖRÉNYI László, Pompeji Kiadó, Szeged, 2004.

HEINRICH 1905 = *Kisfaludy Sándor Munkái*, I., kiad. HEINRICH Gusztáv, Franklin, Budapest, 1905. (Magyar Remekírók)

HORVÁTH 1955 = HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly és íróbarátai*, Művelt Nép, Budapest, 1955.

- HORVÁTH 1968 = HORVÁTH Károly, *A klasszikából a romantikába. A két irodalmi irányzat Vörösmarty első költői korszakának tükrében*, Akadémiai, Budapest, 1968.
- HORVÁTH 2007 = HORVÁTH János, *Kisfaludy Károly* = HORVÁTH János *összes irodalomtörténeti munkái*, kiad. KOROMPAY H. János, KOROMPAY Klára, III, Budapest, Osiris, 2007.
- IMRE 1996 = IMRE László, *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996.
- IMRE 2014 = IMRE László, *Műfaj és rendszer Toldy Ferencnél* = I. L., *Az irodalomtudomány távolatai*, Nap Kiadó, Budapest, 2014.
- IMRE 2015 = IMRE László, *A romantikus irodalomalapítás ambivalenciái. Kisfaludy Károly = Irodalomalapítás és műfajfejlődés a 18–19. századi magyar irodalomban*, Nap Kiadó, Budapest, 2015.
- KALLA 2010 = KALLA Zsuzsa, „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam”: *A naplók és Bártfay = Bártfay László Naplói*, kiad. K. Zs., Ráció, Budapest, 2010.
- KÁLLAY 1927a = KÁLLAY Miklós, *Irodalmi szalonok a magyar ébredés korában: Vitkovits Mihály és társai Kazinczy-köre*, Literatura, szerk. SUPKA Géza, 1927a.
- KÁLLAY 1927b = KÁLLAY Miklós, *Bártfay Lászlóné irodalmi szalonja*, Literatura, szerk. SUPKA Géza, 1927b.
- KAZINCZY 2009 = KAZINCZY Ferenc, *Napló. 182–1831. Pesti Útam. 1828. = Pályám emlékezete*, kiad. ORBÁN László, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2009.
- KAZINCZY 2012 = *Kazinczy Ferenc Művei. Szép Literatura*, kiad. BODROGI Ferenc Máté, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012.
- KOVÁCS I. 1989 = KOVÁCS I. Gábor, *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig: a magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*, Akadémiai, Budapest, 1989.
- KROMPECHER 1931 = KROMPECHER Bertalan, *Jankovich Miklós irodalmi törekvései*, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1931.
- LADÁNYI-TURÓCZY 2005 = LADÁNYI-TURÓCZY Csilla, *Kitalált magyarok portugál krónikásai*, Történelmi Szemle, 2005/3–4.
- N. LÁSZLÓ 1997 = N. LÁSZLÓ Endre, *Markó királyfi alakja a délszláv népköltészetben*, Honismeret, 1997/5.
- LÜSEBRINK 2013 = *Französische Almanachkultur im deutschen Sprachraum (1700–1815). Gattungsstrukturen, komparatistische Aspekte, Diskursformen*, szerk. Hans-Jürgen LÜSEBRINK, York-Gothart Mix, Bonn University Press bei V&R unipress, Bonn, 2013.

MARGÓCSY 2007 = MARGÓCSY István, *Kép és vers: A romantikus irodalom megjelenése a kora-reformkori versillusztrációkon* = „Nem súlyed az emberiség!": *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. JANKOVICS József, szerk. CSÖRSZ Rumen István, SZABÓ G. Zoltán, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2007.

MARGÓCSY 2010 = MARGÓCSY István, *Kazinczy Ossian-fordítása, posztmodern szemmel* = *Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. Gönczy Monika, DEBRECZENI Attila, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010.

PÁNDI 1965 = *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*, szerk. PÁNDI Pál, Akadémiai, Budapest, 1965. (A Magyar Irodalom Története, 3)

PAPP 1987 = PAPP Júlia, *Egy 18. század végi illusztrált zsebalmanach*, Magyar Könyvszemle, 103(1987).

PAPP 2012 = PAPP Júlia, *Könyv és kép a 19. század elején: Blaschke János (1770–1833) illusztrációinak katalógusa*, Argumentum, Budapest, 2012.

SONKOLY 1970 = SONKOLY István, *Kisfaludy Sándor és Károly megzenésített versei*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém, 1970/9.

STEINHOFER 1915 = STEINHOFER Károly, *A könyv története: A magyar könyvnyomtatás és könyvkereskedeleme rövid története a legrégebb időktől napjainkig*, I., Lampel, Budapest, 1915.

STURCZ 2023 = STURCZ Noémi, *Czuczor Gergely népies költészete és folklorizálódott versei = Doromb. Közköltészeti tanulmányok*, 11., szerk. CSÖRSZ Rumen István, reciti, Budapest, 2023.

T. SZABÓ 2011 = T. SZABÓ Levente, *A modern magyar szerzőség feltalálása és ideológiai: a szerzői jog első magyar törvényéről*, Helikon, 2011/4.

SZAJBÉLY 2005 = SZAJBÉLY Mihály, *A rege és rokonműfajai a 19. század elejének magyar irodalmában* = Sz. M., *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Universitas, Budapest, 2005.

SZAJBÉLY 2007 = SZAJBÉLY Mihály, *Könyv- és lapkiadás a felvilágosodás idején és a reformkorban. 1821: Megjelenik Kisfaludy Károly Aurora című évkönyvének első kötete = A magyar irodalom története*, II., főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Gondolat, Budapest, 2007.

SZILÁGYI 2010 = SZILÁGYI Márton, *Toldy mint középpont (Orlai Petrich Soma Kazinczy és Kisfaludy találkozását bemutató festményéről) = Építész a kőfejtőben: Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára*, szerk. HITES Sándor, TÖRÖK Zsuzsa, reciti, Budapest, 2010.

SZILÁGYI 2015 = SZILÁGYI Márton, *A „nemzeti költő” szereplehetőségei és válságai (Vörösmarty társadalmi státuszáról)*, 2015/1.

SZILÁGYI–VADERNA 2010 = SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, *Klasszikus magyar irodalom = Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010.

SZINNYEI 1922 = SZINNYEI Ferenc, *Vajda Péter novellái*, Irodalomtörténet, 1922. 11. évf.

SZINNYEI 1925 = SZINNYEI Ferenc, *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*, I, MTA, Budapest, 1925.

SZINNYEI 1926 = SZINNYEI Ferenc, *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*, II, MTA, Budapest, 1926.

SZÖCS 2012 = SZÖCS Tibor, *Nándorfehérvár hőse: Dugovics Titusz*, Korunk, 2012/3.

SZÜCSI 1914 = SZÜCSI József, *Bajza József*, MTA, Budapest, 1914.

SZÜCSI 1918 = SZÜCSI József, *Bajza Vándor-ának forrása*, Irodalomtörténet, 1918/1–2.

TOLDY 1832 = TOLDY Ferenc, *Kisfaludy Károly' élete*, Buda, A' Magyar Királyi Egyetem Be-tűivel, 1832.

TOLDY 1873 = TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalomtörténet tankönyve IV., A magyar nemzeti irodalom története a legrégebbi időktől a jelenkorig rövid előadásban II.*, Athenaeum, Pest, 1873.

TOLDY 1875 = TOLDY Ferenc, *Irodalmi társas köreink emlékezete Bessenyeitől Kisfaludy Károly köréig*, A Kisfaludy Társaság Évlapjai, 10(1875).

TÓTH 1959 = TÓTH Dezső, *Bevezetés = BAJZA József válogatott művei*, kiad. KORDÉ Imre, TÓTH Dezső, Szépirodalmi, Budapest, 1959. (Magyar Klasszikusok)

VÁCZY 2011 = VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, I–II., s. a. r. KOVÁTS Dániel, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2011.

VADERNA 2017 = VADERNA Gábor, *A költészet születése. A magyarországi költészet társadalom-története a 19. század első évtizedeiben*, Universitas, Budapest, 2017.

S. VARGA 2005 = S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Balassi, Budapest, 2005.

S. VARGA 2016 = S. VARGA Pál, *Attitűd és értésmód: egy irodalmi korszakváltás alapfogalmi. Borbély Szilárd irodalomtörténeti koncepciójáról*, Studia Litteraria, 2016/1–2.

VAYERNE ZIBOLEN 1967 = VAYERNE ZIBOLEN Ágnes, *Kisfaludy Károly az Aurora képszerkesztője és illusztrátora*, Művészettörténeti Értesítő, 1967/3.

VAYERNÉ ZIBOLEN 1973 = VAYERNÉ ZIBOLEN Ágnes, *Kisfaludy Károly: a művészeti romantika kezdetei Magyarországon*, Akadémiai, Budapest, 1973. (Művészettörténeti Füzetek, 5)

VESZELINOVICH 1944 = VESZELINOVICH Magdolna, *A délszláv népköltészet felfedezése a német és magyar irodalomban*, Danubia, Budapest, 1944 (Minerva-Könyvtár, 157)

WALDAPFEL 1935 = WALDAPFEL József, *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935.

Szerzők szerinti műcímmutató

B.

Emlékül	II. 267	V. 139
<i>Bajza József</i>		
A' bajnok' nője	IV. 203	V. 226
A' bojtár	IV. 421	V. 238
A' boldog pillanat	II. 302	V. 141
A' Fellegekhez	II. 188	V. 134
A' Holdhoz	I. 529	V. 112
A' kék partok	II. 375	V. 146
A' Mohácsi nap' harmadik századán	II. 307	V. 141
A' reményhez	IV. 627	V. 253
A' számüzött	III. 115	V. 177
A' Szépekhez	II. 109	V. 128
A' távozóhoz	III. 524	V. 206
A' vándor	III. 394	V. 201
A' vezér' bucsúja	IV. 311	V. 232
A' vihar	III. 69	V. 174
A' violához	III. 353	V. 198
A' visszatért	IV. 115	V. 219
A' völgyhöz	IV. 32	V. 211
A' zarándok	III. 390	V. 200
Az éji dal	IV. 62	V. 214
Az elhagyott	IV. 84	V. 215
Az eljegyzett	IV. 446	V. 239
Az eltűnt ifjúság	III. 81	V. 175
Az emlényhez	IV. 81	V. 215
Az útas	IV. 463	V. 241
Bor-ének	II. 52	V. 123
Coriolán 's a' háborgó Róma	IV. 175	V. 224
Dal a' vidékhez	II. 396	V. 150
Édességek	III. 392	V. 200
Egy anya' keserve	IV. 232	V. 230
Egy leánykának	IV. 308	V. 231
Egy lyányka' sírján	III. 472	V. 205
Éjfélkor	IV. 174	V. 224

Éjjel	I. 468	V. 108
Emlékezés	IV. 170	V. 223
Emlékül	III. 339	V. 195
Emma	IV. 397	V. 237
Epedés	II. 355	V. 145
Esthajnal	I. 285	V. 97
Fájdalmak	II. 98	V. 126
Gróf Kohári István	III. 286	V. 190
Halászlegény' dala	IV. 369	V. 235
Hódolás	IV. 206	V. 227
Hozzá	III. 328	V. 194
Irma Gyulához	IV. 216	V. 228
Isten hozzád!	IV. 227	V. 228
Jelen és múlt	IV. 598	V. 251
Jó éjszakát	IV. 631	V. 254
Kis leány' dala	IV. 465	V. 241
Lemondás	III. 316	V. 192
Lenke' dala	IV. 310	V. 232
Lottihoz	IV. 229	V. 229
Megelégedés	III. 45	V. 172
Nellihez	II. 419	V. 152
Ottília	III. 540	V. 209
Őszi dal	IV. 604	V. 252
Rege a' Hableányról	III. 109	V. 177
Sajkadal	IV. 171	V. 224
Serbus dalok 3–5.	III. 389	V. 199
Szellemhang	III. 152	V. 179
Szentilona' szigetén	IV. 230	V. 229
Tél és tavasz	IV. 452	V. 240
Vitéz' bucsúdala	III. 340	V. 195
 <i>Balla Károly</i>		
A' Reménytelen	I. 311	V. 99
Czenczihez	I. 140	V. 85
Csővár	I. 623	V. 120
Hangozat	I. 111	V. 82
Való az Álom	I. 85	V. 81

Bárány Ágoston

A' csermely	I. 559	V. 116
A' Csüggedőhez	II. 99	V. 127
Bölcső és sír	I. 416	V. 104

Bártfay László

A' Tavaszban	I. 45	V. 77
Barátnémnak	I. 241	V. 95
Barátomnak	I. 221	V. 94
Királyi fény és kegyelmesség	II. 116	V. 129

Berzsenyi Dániel

A' Poeta	I. 558	V. 115
A' víg Chloe	I. 553	V. 115
Felséges Királyunknak Keszthelyre várátásakor	I. 377	V. 101
Szilágyi	I. 539	V. 112

Besse János

Gőz-hajóhoz	I. 622	V. 120
-------------	--------	--------

Csató Pál

Buziáshoz	IV. 393	V. 236
Egy nap Szliácson	IV. 85	V. 215
Emlékkönyvbe	IV. 421	V. 237

Czuczor Gergely

A' falusi kis leány Pesten	IV. 496	V. 243
A' kezdő szerelem	III. 66	V. 174
A' legszebb ének	IV. 481	V. 242
A' Vértesi vadász ifjak	II. 577	V. 162
Aradi gyűlés	II. 413	V. 151
Augsburgi ütközet	I. 387	V. 102
Az alvó szép	III. 108	V. 177
Botond	III. 427	V. 203
Gyula Ilkának	III. 161	V. 180
Hunyadi János hőskölteményből töredékek	IV. 50	V. 213
Hunyadi János	IV. 501	V. 244
Hunyadi László	IV. 629	V. 253
Hunyadi' Halála	IV. 568	V. 249

Ilka Gyulának	III. 157	V. 180
Karád és Zemír	III. 84	V. 175
Ki az?	IV. 640	V. 255
Kont	IV. 531	V. 246
Népdal	III. 338	V. 195
Népdalok 1–5.	III. 561	V. 210
Népdalok 9.	III. 60	V. 173
Népdalok I–VIII.	IV. 95	V. 216
Népdalok I–V.	IV. 199	V. 226
Népdalok I–VI.	IV. 346	V. 233
Népdalok I. Csendes malom	IV. 516	V. 245
Népdalok II. Kis és nagy kor	IV. 517	V. 245
Népdalok III. Inkább leány, mint madarka	IV. 518	V. 245
Népdalok IV. Árva leány	IV. 519	V. 245
Népdalok V. Szerelem betege	IV. 520	V. 245
Népdalok VI. Aranyhalász	IV. 520	V. 245
Népdalok VII. Leánynak ne higy	IV. 521	V. 245
Népdalok VIII. Legénynek ne higy	IV. 521	V. 245
Nyilatkozás	IV. 499	V. 244
Remete Péter	IV. 546	V. 247
Révai	IV. 573	V. 250
Szécsi Mária Veselényi Ferencznek	III. 321	V. 192
Szondi	III. 296	V. 191
Szűz Margit' álma	IV. 595	V. 251
Veselényi Ferencz Szécsi Máriának	III. 318	V. 192

Debreczeni Márton

Ámor és Méh	I. 543	V. 113
-------------	--------	--------

Dessewffy József

A' Venuszok	I. 544	V. 114
Vers és Csók	I. 82	V. 80

Döbrentei Gábor

A' Havas Violája	I. 47	V. 77
A' Kenyérmezei Diadal	I. 55	V. 78
A' lebegő ideál	II. 424	V. 153
A' Gyula-Fejérvári Este	I. 70	V. 78
Huszár-dal	II. 59	V. 124

Laurához	I. 83	V. 80
Nandor-Fejérvár	I. 256	V. 96
Phantasia	I. 311	V. 99
Veszteség	I. 300	V. 98
 <i>Edvi Illyés Pál</i>		
Halotti Mars-dal	I. 418	V. 104
 <i>Erdélyi János</i>		
A' bujdosó	IV. 447	V. 239
A' csónakos	IV. 599	V. 251
Az álom	IV. 595	V. 251
Csalódás	IV. 639	V. 255
Dal	IV. 636	V. 254
Honvágy	IV. 452	V. 240
Könyörgés	IV. 466	V. 241
 <i>F-Y.</i>		
A' Féltékeny	I. 215	V. 93
 <i>Fábián Gábor</i>		
A' partra szállt	II. 635	V. 166
Veszteség	III. 225	V. 186
 <i>Fáy András</i>		
A' jó szív is bajjal jár	IV. 207	V. 227
A' külföldiek	IV. 552	V. 248
A' tántoríthatatlan Hazafi	II. 392	V. 149
A' tétényi éjszaka	IV. 22	V. 211
Mesék. A' Galamb-nő és barátnéja	I. 139	V. 85
Mesék. A' Házi-Úr és Kályhája	I. 139	V. 85
Mesék. A' Nyírfa és Gazdája	I. 139	V. 85
Mesék. A' Rosta	I. 139	V. 85
Sió	IV. 383	V. 236
 <i>Fenyéri Gyula</i>		
Hunyady vitézeihez	I. 612	V. 118

Fogarasi János

Dal a' szellőhöz	III. 226	V. 186
Titok	III. 198	V. 183

Gaál György

Búsongás	IV. 49	V. 213
Régi szokás megmarad	II. 604	V. 163

Gaál József

A' bujdosó	III. 406	V. 202
A' portugali gróf	IV. 424	V. 238
Az ideál	IV. 463	V. 241
Bánfy, kedveséhez	III. 337	V. 195
Hattyúdal	IV. 628	V. 253
Nyár és tél	IV. 63	V. 214
Pusztai kaland	IV. 370	V. 235
Verhovina	IV. 536	V. 247

Garay János

A' kedveshez	IV. 424	V. 238
A' két holló	IV. 170	V. 224
A' sír	IV. 396	V. 237
A' tolvajok	IV. 309	V. 231
Ablakok közti híd	IV. 216	V. 228
Emlékjelek	IV. 368	V. 235
Esdeklés	IV. 364	V. 234
Harczban haldokló magyar	IV. 392	V. 236
Költő' szerelme	IV. 420	V. 237
Lánykám' szeme	IV. 382	V. 236
Melancholia	IV. 228	V. 229
Posta súp	IV. 367	V. 235
Sírvers	IV. 311	V. 232
Szent hely	IV. 453	V. 240
Szép, szebb, legszebb	IV. 174	V. 224
Szerelmi levél	IV. 423	V. 238
Szinválasztás	IV. 204	V. 227
Szorgalmas író	IV. 446	V. 239
Tiltott szerelem	IV. 217	V. 228
Vámhidon	IV. 230	V. 229

Guzmics Izidor

A' Barátság ereje	II. 187	V. 133
Öröm-ének	I. 194	V. 90
Pannonia panassza	II. 35	V. 122
Valódi barát	II. 59	V. 124

Gvadányi József

Búcsuzás a' hadiélettől	II. 111	V. 128
-------------------------	---------	--------

H. K.

A' Magány	I. 302	V. 98
-----------	--------	-------

Helmecczy Mihály

A' Patakmelletti Ifju	I. 249	V. 96
A' vándor idegen	II. 350	V. 144
Auróra' Énekére	I. 119	V. 83
Az Ideálok	I. 211	V. 93
Dal a' Távolból	I. 310	V. 99
Dies irae	II. 383	V. 147
Ének a' Magyarokhoz	II. 135	V. 130
Harczszózat	I. 284	V. 97
Philadelphia	I. 444	V. 106
Szofrónia és Olind	I. 85	V. 81

Horkovits József

A' Szem	I. 413	V. 104
---------	--------	--------

Horvát Endre

A' boldog öreg	III. 42	V. 172
A' Szigetvári győzelem	II. 149	V. 131
A' Szittya üdöbül	I. 103	V. 82
Borbély Helena, a' magyar amazon	I. 516	V. 111
Csesznekvár	III. 167	V. 181
Daliás játékok	II. 15	V. 121
Enyingi Török Bálint	I. 427	V. 105
Gritti Lajos	I. 234	V. 94
Magyar Parthenon	II. 539	V. 158
Szemere	II. 379	V. 147

Horvát István

Árpád Pannonia Hegyén I. 145 V. 86

Hrabovszky Dávid

Egy vitézhez II. 98 V. 126

Nagyság II. 67 V. 125

J.

Nincs már a' mi volt III. 251 V. 187

Jakab

Eltökélllet II. 550 V. 160

Kacs Kovics Károly

Hunyadi László' panassza I. 493 V. 110

Kapuy Károly

Árnyékomhoz II. 633 V. 166

Az alkony III. 118 V. 177

Nemzetem II. 575 V. 162

Katona József

Vágyam I. 54 V. 78

Kazinczy Ferenc

A' boldogított III. 210 V. 184

A' Lengességhez III. 106 V. 176

A' Lepe III. 61 V. 173

A' lovag III. 107 V. 176

A' Múzához II. 390 V. 149

A' szabad Erdély I. 123 V. 84

A' Tanítvány I. 38 V. 77

Astüanax III. 83 V. 175

Az Inn' hátán II. 405 V. 151

Édes kín III. 336 V. 195

Egy gyermek' sírjánál II. 379 V. 147

Fullajtáros vers III. 317 V. 192

Gróf Sz. I-hoz III. 527 V. 207

Izéhez II. 353 V. 145

Jövendölés	II. 613	V. 164
Költő	III. 118	V. 177
Különség	III. 164	V. 181
Mi fáj?	III. 88	V. 175
Nehéz és könnyű	II. 396	V. 150
Neo- és orthologia	III. 120	V. 178
Spissics	III. 198	V. 183
Sulpicia Cerinthushoz	III. 45	V. 172
Tisztulás' Innepe. Az Ungnál	I. 322	V. 100
Vigasztalás	III. 184	V. 182
 <i>Kis János</i>		
Aurorához	I. 151	V. 86
Az idő eljár	I. 222	V. 94
Mimihez	I. 304	V. 98
 <i>Kis Lajos</i>		
A' Nevetés	I. 84	V. 80
Halni 's élni a' Hazáért	I. 301	V. 98
 <i>Kisfaludy Károly</i>		
A' bánkodó férj	III. 216	V. 185
A' Betegek	II. 213	V. 136
A' fejér köpenyeg	II. 45	V. 123
A' jövény	I. 540	V. 113
A' lantos	III. 254	V. 188
A' Lantos' Szerelme	I. 209	V. 92
A' magányos sír	I. 411	V. 104
A' Nyugtató	I. 120	V. 83
A' sastoll	III. 197	V. 183
A' Szem' hatalma	I. 211	V. 92
A' szeretők' sírja	III. 164	V. 181
Népregék 2. A' Választás	III. 48	V. 172
A' Vérpohár	I. 251	V. 96
A' vígjáték	II. 167	V. 133
Alkonyi dal	II. 354	V. 145
Áltudósok	II. 505	V. 156
Andor és Juczi	I. 555	V. 115
Az álmatlan király	III. 22	V. 171

Az Élet	I. 211	V. 93
Az élet' Korai	I. 48	V. 77
Bajjal ment, vigan jött	II. 102	V. 127
Bajnokdíj	III. 150	V. 179
Barátság és Szerelem	I. 223	V. 94
Budai harczzjáték	II. 545	V. 159
Csalódás	II. 617	V. 165
Dal [Rejtsd előlem kéjre lobbant...]	III. 229	V. 186
Dal [Volna szárnyam! elröpülnék...]	II. 30	V. 122
Dalforrás	I. 75	V. 79
Egy szó	III. 82	V. 175
Élet és Halál	I. 80	V. 80
Élet És Phantasia	I. 106	V. 82
Életöröm	I. 249	V. 95
Elte	II. 199	V. 135
Epigrammák 1–28.	I. 323	V. 100
Eprész-leány	II. 529	V. 157
Erzsébet	II. 113	V. 128
Gnomák	I. 282	V. 97
Három egyszerre	III. 88	V. 175
Honvágy	I. 198	V. 90
Hűség' próbája	II. 425	V. 153
Írói Tanács	I. 245	V. 95
Izóra	I. 247	V. 95
Kedves tájamhoz	II. 420	V. 152
Kénytelen jószivűség	II. 360	V. 146
Különféle	I. 450	V. 107
Leány-bú	II. 571	V. 161
Mátyás Deák	II. 93	V. 126
Mit csinál a' gólya	I. 408	V. 104
Mohács	I. 551	V. 115
Nelzor és Amída	I. 39	V. 77
Nem mehet ki a' szobából	II. 551	V. 160
Népdalok 1–24.	II. 591	V. 163
Népdalok 1. Mohácsi dal	III. 55	V. 173
Népdalok 2–5.	III. 56	V. 173
Népregék 1. Bandi	III. 46	V. 172
Népregék 2. A' választás	III. 48	V. 172
Népregék 3. Karácson-éj	III. 49	V. 172

Pálma és Cziprusz	I. 307	V. 99
Pipadal	II. 351	V. 145
Pontyi' szerelme	II. 633	V. 166
Remény	I. 84	V. 81
Rezek' magyarázatja	I. 342	V. 101
Rézmetszetek' magyarázatja I–III.	I. 17	V. 75
Sok baj semmiért	I. 530	V. 112
Sulyosdy Simon	I. 494	V. 110
Szellőhez	I. 380	V. 102
Szilágyi Mihály' szabadulása	I. 315	V. 100
Tihamér	I. 564	V. 116
Titoktartás	II. 24	V. 122
Tollagi Jónás mint házas	II. 248	V. 137
Tollagi Jónás' viszontagságai	I. 286	V. 97
Tűnő életkorom	I. 472	V. 109
Vád és tett	II. 59	V. 124
Végpart	I. 441	V. 106
Vigasztaló dal	I. 440	V. 106
Visztlátás	I. 421	V. 105

Kisfaludy Sándor

A' megboszáultt Hitszegő	I. 351	V. 101
A' szép Nemnek hatalma	I. 105	V. 82
A' Tyránn Poéta	I. 219	V. 94
Antiochus	I. 454	V. 107
Barátság' és Szerelem' ideje	I. 306	V. 99
Dobozy Mihály és Hitvese	I. 29	V. 76
Férjválasztás	I. 137	V. 85
Három szép Tekintet	I. 73	V. 79
Leány Szemérem	I. 47	V. 77
Magyar Nemzeti Ének	I. 152	V. 87
Szent Mihály-hegyi Remete	I. 179	V. 90

Kiss Károly

A' házi-barát	II. 24	V. 122
A' kenyeres vitéz	II. 55	V. 124
A' kibujdosott magyar Lengyelországban	III. 120	V. 178
A' szép Juhászné	II. 386	V. 149
Hollókő	II. 268	V. 139

Sólymos Dezső	II. 192	V. 134
Szirmay Ilona	II. 581	V. 162

Kovács Pál

A' lúdczomb	III. 529	V. 207
A' polgárleány	IV. 397	V. 237
Aggódás	IV. 129	V. 221
Az álkirály	III. 300	V. 192
Húshagyó kedd	IV. 331	V. 233
Jaj be jó fi vagyok én!	III. 417	V. 203
Kétség	III. 52	V. 173
Ki hitte volna?	IV. 65	V. 215
Mennyi ház annyi szokás	IV. 148	V. 223
Nem az volt kit gondoltam	III. 30	V. 171
Román és nem-román	IV. 502	V. 245
Semmi	III. 166	V. 181
Vád	IV. 466	V. 241
Vizkereszt	III. 137	V. 179

Kovács Tamás

A' versenygő sziv és ész	II. 303	V. 141
--------------------------	---------	--------

Kovacsóczy Mihály

Habozás	I. 285	V. 97
Indulat' hatalma	I. 474	V. 109
Íza	I. 436	V. 106

Kölcsey Ferenc

A' berekhez	III. 390	V. 200
A' Borkirály	II. 575	V. 162
A' Csákányi vérmenyekző	II. 179	V. 133
A' Hazához	II. 353	V. 145
A' Költő [Tiszták, miként Arethusának...]	I. 140	V. 85
A' Költő	III. 229	V. 186
A' Költő [Genius száll az énekes' melyébe]	III. 393	V. 201
A' köny	III. 447	V. 204
A' reményhez	II. 616	V. 165
A' tyrann	III. 199	V. 183
A' Vándor	II. 401	V. 150

A' viola	II. 404	V. 151
A' zápor	II. 348	V. 144
Alkonyi dal	III. 326	V. 194
Andalgások	I. 75	V. 79
Az ábrándo­zó	II. 421	V. 152
Az Ideál	I. 52	V. 78
Az Igazság­hoz	III. 294	V. 191
Barátság 's szerelem	III. 526	V. 207
Chloéra	II. 359	V. 146
Dal	II. 423	V. 152
Dré­gel	III. 340	V. 196
Echó­hoz	III. 323	V. 193
Élet	II. 378	V. 147
Elválás	II. 548	V. 160
Epedés	II. 259	V. 138
Fanni után	II. 391	V. 149
Forrás­nál	II. 521	V. 157
Hajósdal	III. 317	V. 192
Hála-dal	III. 215	V. 185
Hymnus	II. 614	V. 164
Lúna és Endymion	III. 351	V. 198
Óda	III. 255	V. 188
Ohajtás	II. 412	V. 151
Phantásia	II. 224	V. 136
Remény és Emlé­kezet	II. 385	V. 148
Remény, szerelem, hűség	III. 405	V. 201
Sírtuli szózat	III. 524	V. 206
Szép Lenka	I. 121	V. 84
Tanács	II. 382	V. 147
Tünődés	III. 408	V. 202
Zrínyi' éneke	III. 152	V. 179

Kultsár István

Ajánlás	I. 14	V. 75
IV. Füred	I. 20	V. 75
V. Tihon	I. 21	V. 75

Kunoss Endre

A' bú' kéje	IV. 101	V. 216
A' busongóhoz	IV. 462	V. 241
A' kedves' dala	IV. 117	V. 219
A' távozó	IV. 172	V. 224
Biztatás	IV. 451	V. 240
Csák	IV. 380	V. 235
Csapodárság	IV. 364	V. 234
Fohász	IV. 215	V. 228
Kisértet	IV. 396	V. 236
Könnyek	IV. 308	V. 231
Szerelem	IV. 382	V. 236

L. M.

Mult és Jelen	I. 105	V. 82
---------------	--------	-------

L.-Né

A' Babona	III. 67	V. 174
-----------	---------	--------

Lukács Lajos

A' péntek	III. 454	V. 204
-----------	----------	--------

Lukács Móric

....néhez	IV. 482	V. 242
Egy eb' sírjára	IV. 551	V. 248
Egy koponyából készült billikomra	IV. 630	V. 254
Tengeri rablók' éneke	IV. 218	V. 228
Tudás	IV. 573	V. 250

M. M.

Örömanyai kivárat	II. 354	V. 145
-------------------	---------	--------

Mailáth János

A' Sóbányák	I. 381	V. 102
A' Szegény Útas	I. 250	V. 96
Füred	I. 547	V. 114
Országunk' Czimere	I. 28	V. 76
Villi Táncz	I. 98	V. 81
Zrínyi Ilona	III. 15	V. 168

Makáry György

A' csalatkozott	III. 327	V. 194
Az álmok	III. 539	V. 208
Az Egészséghez	I. 246	V. 95
Az Elszánt	II. 42	V. 123
Caecilia	I. 483	V. 110
Dies Irae	I. 471	V. 108
Egy leányka' éneke	I. 558	V. 115
Julia	I. 197	V. 90
Kertészdal	II. 35	V. 122
Pályakép	IV. 572	V. 250
Panasz	I. 218	V. 93
Remény és Jövendő	I. 302	V. 98
Víg szív	I. 420	V. 104
Zephyrhez	II. 402	V. 150

Mednyánszky Alajos

A' fogoly herczeg	III. 448	V. 204
-------------------	----------	--------

Meritzay Antal

Az Isteni végzés	I. 608	V. 118
Nagy és kis lét	II. 420	V. 152
Pénznek, és fösvénynek Ura ki?	I. 560	V. 116

Mike

Nefelejcs	II. 186	V. 133
-----------	---------	--------

N.

Okos Jancsi 's Bolond Kata	III. 218	V. 186
----------------------------	----------	--------

Nagy Ignác

A' kulcs	IV. 572	V. 249
Nemzeti erő	IV. 536	V. 247
Nemzeti kincs	IV. 638	V. 255

Nagy Julianna

A' Hazának Védlelke	I. 106	V. 82
Zöld, Veres és Fejér	I. 240	V. 95

<i>Nagy. A.</i>		
Mulandóság	I. 469	V. 108
<i>Náray Antal</i>		
A' fellelt ideálhoz	III. 24	V. 171
Az epedő	I. 444	V. 106
<i>Német</i>		
A' szerencse	I. 443	V. 106
<i>Népdalok</i>		
Népdalok 6. (közli: Pintér András)	III. 58	V. 173
Népdal (közli: Virág Benedek)	II. 424	V. 153
<i>Otrágyi</i>		
A' boldogító pillantat	III. 114	V. 177
<i>Palocsay Tivadar</i>		
A' tünődő	III. 356	V. 198
Öröm és fájdalom	III. 408	V. 202
Panasz	III. 339	V. 195
<i>Paziazi Mihály</i>		
A' gazdag házasulandó	II. 618	V. 165
Aladár	II. 405	V. 151
Gróf B. ...néhoz	II. 636	V. 166
Jaj, be boldog vagyok én!	III. 328	V. 194
Messze keresett és közel talált	II. 324	V. 142
<i>Pintér Endre</i>		
Az utolsó orebita	IV. 522	V. 246
<i>R.</i>		
Judit	III. 71	V. 174
<i>Rádai Gedeon</i>		
Valláshoz	I. 315	V. 100

Stettner György		
A' Magyar Asszony törvényes tekintetben	I. 23	V. 76
S. Téli		
Hortenzia' búcsúdala	II. 301	V. 141
Schedius Lajos János		
A' Szépség' Tudománya	I. 141	V. 86
Szerző nélkül		
Töredék gondolatok	IV. 468	V. 241
Sz. Á.		
Férfi és gyermek	III. 214	V. 185
Tünődés	III. 227	V. 186
Sz. T.		
A' költő	III. 70	V. 174
Szabó József		
A' csalóányhoz	IV. 133	V. 222
Szathmári Király József		
A' Feledékenységhez	I. 470	V. 108
A' földi éjszaka	I. 414	V. 104
A' Jövendő	I. 197	V. 90
A' mái Artemisia	I. 615	V. 119
A' meg- emlékezés' boldogsága	I. 39	V. 77
Artemisia az ó világból	I. 613	V. 119
Egy elutazott Széphez	I. 309	V. 99
Szedes Fábrián János		
Hortenzia	I. 305	V. 99
Impromptu	I. 310	V. 99
Székács József		
A' barlangban	IV. 573	V. 250
A' fősvény	IV. 552	V. 248
A' helót	IV. 567	V. 249

A' leányka, kedveséhez	IV. 206	V. 227
A' szerelem' dalnokaihoz	IV. 500	V. 244
A' Szkadári lyányka	III. 193	V. 183
Ámor ellen	IV. 625	V. 252
Apáink	IV. 571	V. 249
Csesznekvár	IV. 465	V. 241
Egy hazáért!	IV. 310	V. 231
Ember 's emberek	IV. 534	V. 246
Epigrammák. A' Görög Anthológiából szabadon	III. 537	V. 208
Epigrammák a' Görög Anthológiából	IV. 46	V. 213
Esdeklés	IV. 549	V. 247
Hajnal és éj	IV. 551	V. 248
Kosciusko' halma Krakkóban	IV. 424	V. 238
Marko királyfi' halála	III. 473	V. 205
Menippe	IV. 229	V. 229
Serbus dalok 1.	III. 388	V. 199
Serbus dalok 1–3.	III. 524	V. 207
Széchenyi	IV. 203	V. 226
Szerbus népdalok 1–5.	III. 211	V. 185
Szláv népdal	IV. 381	V. 236
Tynnichos	IV. 497	V. 244
Úri igazság	IV. 228	V. 229
 <i>Szemere Krisztina</i>		
A' Bájviolához	II. 573	V. 161
Rózika	II. 533	V. 158
Vigasztalom	I. 55	V. 78
 <i>Szemere Pál</i>		
A' boldog pár	I. 79	V. 80
A' Hívatal	I. 124	V. 84
A' Tavaszhoz	I. 102	V. 81
Bájviola	II. 572	V. 161
Echo	I. 37	V. 77
 <i>Szentmiklóssy Alajos</i>		
A' fürdő leányka	II. 581	V. 162
A' Kedveshez	I. 543	V. 114
A' Képmutató	I. 74	V. 79

A' lejt' bája	I. 473	V. 109
A' lúd, tyúk, 's a' récze	II. 616	V. 165
A' Magyar Géniuszhöz	I. 542	V. 113
A' pillangó 's cserebogár	II. 439	V. 153
A' Pillangóhoz	I. 46	V. 77
A' Sorson nyerhető Diadalom	I. 38	V. 77
A' Szenvedelemhez	I. 141	V. 85
A' szép Eszter	I. 462	V. 108
A' Szép, és az Igaz	I. 85	V. 81
A' szerelmes Pásztor	I. 242	V. 95
A' Sziv	I. 123	V. 84
Ábrándozás	I. 304	V. 98
Az egér	II. 438	V. 153
Csalatás	I. 245	V. 95
Egy hizelkedőhez	I. 102	V. 81
Egy magahitt Széphez	I. 54	V. 78
Lollihoz	I. 478	V. 109
Ohajtásom	I. 223	V. 94
Rendeltetésünk' elvétése	I. 111	V. 82
Rózsa és a' leány	III. 30	V. 171
Szépemhez	I. 221	V. 94
Tavaszi dal	I. 415	V. 104
Víz és tűz	III. 44	V. 172
 <i>Szenvey József</i>		
A' boldog Férj	II. 167	V. 132
A' bölcs Fejedelem	II. 31	V. 122
A' busongó	II. 393	V. 149
A' Búvár	II. 61	V. 125
A' czáfolhatatlan	I. 562	V. 116
A' Forrás	II. 385	V. 148
A' jótévő	II. 636	V. 166
A' két férj' hitvese	II. 67	V. 125
A' korszellem	IV. 600	V. 251
A' magyar	IV. 630	V. 253
A' Naphoz	II. 305	V. 141
A' Pénz	II. 299	V. 140
A' sír	III. 536	V. 208
A' temetőben andalgó	II. 301	V. 141

A' vándor	IV. 637	V. 255
A' világ panasza	II. 274	V. 140
Ábrándozás	III. 478	V. 205
Asszonyok' érdeme	II. 522	V. 157
Az élet' vezérei	II. 302	V. 141
Az Est	I. 491	V. 110
Az ideálok	IV. 601	V. 251
Az igaz magyar leány	II. 349	V. 144
Az uracs	IV. 550	V. 247
Budapesti híd	IV. 552	V. 248
Dohányos' sirköve	II. 636	V. 166
Élés a' jelenvalóval	II. 185	V. 133
Ének a' harangról	I. 598	V. 118
Epedés	II. 573	V. 161
Görög-ország' Istenei	I. 616	V. 119
Hajdan és most	IV. 498	V. 244
Hazámhoz	II. 209	V. 136
Honi bőség	IV. 628	V. 253
Jó barát' intése barátjához	II. 189	V. 134
Lenkához	II. 401	V. 150
Lepék	II. 572	V. 161
Ligetemhez	II. 40	V. 123
Magyar század	II. 504	V. 156
Mesefejtés	II. 359	V. 146
Nyúgoti napfény	IV. 640	V. 255
Phantásia	III. 199	V. 184
Pompejus	I. 559	V. 116
Schiller az ő Barátihoz	II. 266	V. 139
Szajkóság	II. 539	V. 158
Tiszta szemérem	I. 613	V. 119
Vigasztalás [Ha tőlem elszakadt minden barátom...]	II. 422	V. 152
Vigasztalás [Gyászosan húzódnak az őszi felhők...]	II. 548	V. 160
Világi dolgok' forgandósága	II. 260	V. 138
Zagyva	IV. 535	V. 246
 <i>Szontagh Gusztáv</i>		
Pályakép	IV. 483	V. 242

Takács Judit

A' beteg Malvina	I. 136	V. 85
Három szép érzés	I. 545	V. 114

Tarnai György

Privilegiált testamentom	III. 323	V. 193
--------------------------	----------	--------

Teleki Ferenc

A' boldogság' vágya	I. 635	V. 121
A' szerelemhez	II. 207	V. 135
Csatadal	I. 214	V. 93
Éjjeli-Álmadozásom	II. 66	V. 125
Geniuszom' szavai	I. 442	V. 106
Hattyú-Ének	I. 248	V. 95
Orvosomhoz	I. 51	V. 77

Teleki József

Eger-Várának ostroma	I. 112	V. 82
Első Lajos Nápolyi hadviselése	I. 200	V. 91

Tessedik Ferenc

A' bal eset, jól esett	III. 52	V. 173
Byron	III. 41	V. 172
Egy vár-omladékra	II. 199	V. 135
Hazámhoz a' Távolból	II. 187	V. 133
Tokaj	II. 192	V. 134

Thaisz András

Ajándék	I. 74	V. 79
---------	-------	-------

Thewrewk József

Ászpázia	I. 443	V. 106
Az én Epigrammjaim	I. 435	V. 106
Dencsi' halálára	I. 307	V. 99
Fizsi' Halálára	I. 470	V. 108
Gnómák	I. 482	V. 109
Idyll	I. 421	V. 105
Istenítés	I. 491	V. 110
Laura	I. 303	V. 98

Livia	I. 468	V. 108
Paramytek	I. 444	V. 106
Szellőcse	I. 315	V. 100
Új szerelemcsillag	I. 413	V. 104

Toldy Ferenc

A' Kegyeshez	II. 191	V. 134
Amália	I. 305	V. 98
Az elhagyott	II. 377	V. 147
Az olvasóhoz	III. 270	V. 189
Buda és Pest. 1800. 1833. 1850	IV. 101	V. 216
Hazámhoz a' távolból	II. 54	V. 124
Időszakok és koszorúk	IV. 632	V. 254
Katona-dal	II. 264	V. 138
MDCCCXXIII.	III. 214	V. 185
Simploni út	III. 341	V. 196
Stuart Mária	I. 306	V. 99

Tóth Lőrinc

A' csalóka távol	IV. 603	V. 252
A' holt mátká	IV. 636	V. 255
A' költő' éjszakái	IV. 365	V. 235
A' vándor	IV. 393	V. 236
A' völgyi ház	IV. 501	V. 244
Egy alvó kiseded fölött	IV. 629	V. 253
Ída' sírján	IV. 497	V. 244
Viszonzlátás	IV. 550	V. 247

Töltényi Szaniszló

Bakony	I. 243	V. 95
Pozsony	I. 446	V. 107
Remény a' Búban	I. 138	V. 85

Trattner Károly

A' házasság égben köttetik	III. 256	V. 188
Egy nap Pesten	II. 636	V. 167

Vajda Péter

Memnon' szobra	IV. 350	V. 234
Othman' ünnepe Eskiudarban	IV. 38	V. 212
Vajkoontala	IV. 219	V. 228
Yoridala	IV. 604	V. 252

Vásárhelyi János

Zemplény' vitézeire	I. 541	V. 113
---------------------	--------	--------

Vay Ábrahám

Csend és Zaj	I. 109	V. 82
--------------	--------	-------

Verseghy Ferenc

A' Teremtés' képe	I. 377	V. 102
A' Világ' korai	I. 479	V. 109

Vitkovics Mihály

A' boldog férfi	II. 403	V. 150
A' tudomány	II. 521	V. 157
Az agyonlőtt Fürjre	I. 79	V. 80
Az orvosok	II. 549	V. 160
Bácskai népdal	II. 265	V. 139
Balaton-Füred	I. 492	V. 110
Boncz	I. 467	V. 108
Epigrammák	II. 397	V. 150
Felséges Császárnéhoz	I. 154	V. 87
Hajkún' férjhez-menetele	II. 356	V. 146
Lilihez	II. 524	V. 157
Népdalok 25–26.	II. 603	V. 163
Serbus dalok 2.	III. 388	V. 199
Szerelmes kívánás	I. 284	V. 97
Türedelem	I. 138	V. 85
Vak a' szerelem	I. 419	V. 104
Vitkovics' maradványai közül I. Dalok	III. 221	V. 186
Vitkovics' maradványai közül II. Epigrammák	III. 224	V. 186

Vörösmarty Mihály

A' buvár Kund	III. 103	V. 176
A' csermelyhez	III. 83	V. 175

A' Délsziget	III. 230	V. 187
A' fátyol' titkai	IV. 233	V. 230
A' Fellegekhez	I. 555	V. 115
A' gyász-kiséret	III. 392	V. 200
A' haldokló	III. 447	V. 204
A' haldokló leány	II. 549	V. 160
A' hivatlan dalosok	IV. 64	V. 214
A' Holdhoz	IV. 534	V. 246
A' hontalan	IV. 450	V. 240
A' hős' sírja	IV. 116	V. 219
A' hű leány	IV. 574	V. 250
A' hű szerető	III. 163	V. 181
A' kecskebőr	IV. 118	V. 219
A' kedveshez	III. 405	V. 201
A' kesergő	III. 393	V. 201
A' két szomszédvár	III. 357	V. 198
A' kincskeresők	III. 479	V. 206
A' kis leány' baja	IV. 368	V. 235
A' koszorú	III. 351	V. 197
A' látogatók	III. 561	V. 210
A' magyar költő	II. 347	V. 144
A' nándori toronyőr	III. 316	V. 192
A' patakhoz	III. 537	V. 208
A' puszta sír	III. 323	V. 193
A' rabló	IV. 325	V. 233
A' Rom	III. 184	V. 182
A' szánakodóhoz	I. 420	V. 105
A' szegény anya	IV. 535	V. 247
A' szép hajadon	IV. 423	V. 238
A' szép leány	II. 114	V. 128
A' szerelemhez	III. 539	V. 208
A' túlvilági kép	IV. 375	V. 235
A' tűnődő	I. 560	V. 116
A' völgyi lakos	I. 466	V. 108
András és Béla	II. 44	V. 123
Árpád' emeltetése	II. 15	V. 121
Az átok	III. 478	V. 205
Az éjféli ház	III. 206	V. 184
Az elzárkozott	III. 354	V. 198

Az ősz bajnok	IV. 17	V. 211
Az újítás ellenségeihez	III. 253	V. 187
Bucszúzás a' szerelemtől	IV. 62	V. 214
Csák, szomorújáték Kisfaludy Károlytól	III. 327	V. 194
Cserhalom	II. 77	V. 125
Eger	II. 439	V. 153
Egy képszoborra	IV. 600	V. 251
Egy leánykához	III. 356	V. 198
Emlékkönyvbe	IV. 630	V. 253
Epigrammák	IV. 127	V. 220
Földi menny	II. 212	V. 136
Gyász és remény	IV. 599	V. 251
Hedvig	III. 61	V. 174
Homonna' völgye	II. 274	V. 140
Hűség [Lányka, miért ez elázott arcz, e' harmatozó szem?]	III. 407	V. 202
Hűség [A' leányka, mint madár...]	IV. 448	V. 240
Idához	IV. 639	V. 255
Izmén' sírjára	III. 299	V. 191
Jelenkori szerelem	III. 406	V. 202
K. M. – hoz	III. 108	V. 176
Kemény Simon	IV. 453	V. 240
Kérelem	II. 198	V. 135
Kesergés	III. 392	V. 200
Kis gyermek' halálára	II. 101	V. 127
Kisfaludy Károl' emlékezete	IV. 134	V. 222
Melyik jobb?	IV. 638	V. 255
Mohács	III. 216	V. 185
Népdalok 7–8.	III. 59	V. 173
Népdalok 1–2.	III. 253	V. 188
Népdalok IX.	IV. 100	V. 216
Ómár és Ída	IV. 33	V. 211
Orlay	IV. 575	V. 250
Salamon	III. 453	V. 204
Sejtés	I. 541	V. 113
Szép Ilonka	IV. 81	V. 215
Sziget	III. 228	V. 186
Szigetvár	III. 354	V. 198
Szilágyi és Hajmási	II. 566	V. 161
Szózat	IV. 625	V. 252

Toldi	III. 26	V. 171
Tündérvölgy	II. 224	V. 136
Tűz és víz	III. 338	V. 195
Utóhang Cserhalomhoz	IV. 130	V. 221
Vitéz Túri György' éneke	II. 347	V. 144
Zrínyi	II. 503	V. 156
Zrínyi, a' Költő	III. 230	V. 187
 <i>Wesselényi Miklós</i>		
A' barátságáról	III. 153	V. 180
Szegür' álma	III. 201	V. 184
 <i>Zöldy</i>		
Az útas szerető	IV. 215	V. 228
 <i>Aczélmetszetek (kísérőszövegek)</i>		
A' bűvész	IV. 319	V. 232
A' haldokló nőtestvér	IV. 323	V. 232
A' kesergő leány	IV. 147	V. 222
A' két politikus	IV. 145	V. 222
Az özvegy	IV. 142	V. 222
A' pásztorleány	IV. 322	V. 232
A' rabló	IV. 476	V. 241
A' regélő nagyanya	IV. 144	V. 222
A' szerelem' bokkrétája	IV. 143	V. 222
Cromwell és leánya	IV. 322	V. 232
Emília	IV. 321	V. 232
Jelenések Kisfaludy Károly' Trencsényi Csák Mátéjából	IV. 478	V. 242
 <i>A' kiadó</i>		
Coriolan	IV. 132	V. 221

Betűrendes műcímmutató

....néhez (Lukács Móric)	IV. 482	V. 242
A' Jövendő (Szathmári Király József)	I. 197	V. 90
A' Vérpohár (Kisfaludy Károly)	I. 251	V. 96
A' Babona (L.-Né)	III. 67	V. 174
A' bajnok' nője (Bajza József)	IV. 203	V. 226
A' Bájviolához (Szemere Krisztina)	II. 573	V. 161
A' bal eset, jól esett (Tessedik Ferenc)	III. 52	V. 173
A' bánkodó férj (Kisfaludy Károly)	III. 216	V. 185
A' Barátság ereje (Guzmics Izidor)	II. 187	V. 133
A' barátságról (Wesselényi Miklós)	III. 153	V. 180
A' barlangban (Székács József)	IV. 573	V. 250
A' berekhez (Kölcsey Ferenc)	III. 390	V. 200
A' beteg Malvina (Takács Judit)	I. 136	V. 85
A' Betegek (Kisfaludy Károly)	II. 213	V. 136
A' bojtár (Bajza József)	IV. 421	V. 238
A' boldog férfi (Vitkovics Mihály)	II. 403	V. 150
A' boldog Férj (Szenvey József)	II. 167	V. 132
A' boldog öreg (Horvát Endre)	III. 42	V. 172
A' boldog pár (Szemere Pál)	I. 79	V. 80
A' boldog pillanat (Bajza József)	II. 302	V. 141
A' boldogító pillantat (Otrágyi)	III. 114	V. 177
A' boldogított (Kazinczy Ferenc)	III. 210	V. 184
A' boldogság' vágya (Teleki Ferenc)	I. 635	V. 121
A' Borkirály (Kölcsey Ferenc)	II. 575	V. 162
A' bölcs Fejedelem (Szenvey József)	II. 31	V. 122
A' bú' kéje (Kunoss Endre)	IV. 101	V. 216
A' bujdosó (Erdélyi János)	IV. 447	V. 239
A' bujdosó (Gaál József)	III. 406	V. 202
A' busongó (Szenvey József)	II. 393	V. 149
A' busongóhoz (Kunoss Endre)	IV. 462	V. 241
A' Búvár (Szenvey József)	II. 61	V. 125
A' buvár Kund (Vörösmarty Mihály)	III. 103	V. 176
A' bűvész (Aczélmetsetek; kísérszövegek)	IV. 319	V. 232
A' czáfolhatatlan (Szenvey József)	I. 562	V. 116

A' Csákányi vérmenyekző (Kölcsey Ferenc)	II. 179	V. 133
A' csalatkozott (Makáry György)	III. 327	V. 194
A' csalogányhoz (Szabó József)	IV. 133	V. 222
A' csalóka távol (Tóth Lőrinc)	IV. 603	V. 252
A' csermely (Bárány Ágoston)	I. 559	V. 116
A' csermelyhez (Vörösmarty Mihály)	III. 83	V. 175
A' csónakos (Erdélyi János)	IV. 599	V. 251
A' Csüggedőhez (Bárány Ágoston)	II. 99	V. 127
A' Délsziget (Vörösmarty Mihály)	III. 230	V. 187
A' falusi kis leány Pesten (Czuczor Gergely)	IV. 496	V. 243
A' fátyol' titkai (Vörösmarty Mihály)	IV. 233	V. 230
A' fejér köpenyeg (Kisfaludy Károly)	II. 45	V. 123
A' Feledékenységhez (Szathmári Király József)	I. 470	V. 108
A' Fellegekhez (Bajza József)	II. 188	V. 134
A' Fellegekhez (Vörösmarty Mihály)	I. 555	V. 115
A' fellelt ideálhoz (Náray Antal)	III. 24	V. 171
A' Féltekeny (F-Y.)	I. 215	V. 93
A' fogoly herczeg (Mednyánszky Alajos)	III. 448	V. 204
A' Forrás (Szenvey József)	II. 385	V. 148
A' földi éjszaka (Szathmári Király József)	I. 414	V. 104
A' fősvény (Szekács József)	IV. 552	V. 248
A' fürdő leányka (Szentmiklóssy Alajos)	II. 581	V. 162
A' gazdag házasulandó (Paziazi Mihály)	II. 618	V. 165
A' gyász-kiséret (Vörösmarty Mihály)	III. 392	V. 200
A' Gyula-Fejérvári Este (Döbrentei Gábor)	I. 70	V. 78
A' haldokló (Vörösmarty Mihály)	III. 447	V. 204
A' haldokló leány (Vörösmarty Mihály)	II. 549	V. 160
A' haldokló nőtestvér (Aczélmetszetek; kíséreszövegek)	IV. 323	V. 232
A' Havas Violája (Döbrentei Gábor)	I. 47	V. 77
A' Hazához (Kölcsey Ferenc)	II. 353	V. 145
A' Hazának Védlelke (Nagy Julianna)	I. 106	V. 82
A' házasság égben köttetik (Trattner Károly)	III. 256	V. 188
A' házi-barát (Kiss Károly)	II. 24	V. 122
A' helót (Szekács József)	IV. 567	V. 249
A' Hivatal (Szemere Pál)	I. 124	V. 84
A' hivatlan dalosok (Vörösmarty Mihály)	IV. 64	V. 214
A' Holdhoz (Bajza József)	I. 529	V. 112
A' Holdhoz (Vörösmarty Mihály)	IV. 534	V. 246

A' holt mátká (Tóth Lőrinc)	IV. 636	V. 255
A' hontalan (Vörösmarty Mihály)	IV. 450	V. 240
A' hős' sírja (Vörösmarty Mihály)	IV. 116	V. 219
A' hű leány (Vörösmarty Mihály)	IV. 574	V. 250
A' hű szerető (Vörösmarty Mihály)	III. 163	V. 181
A' jó szív is bajjal jár (Fáy András)	IV. 207	V. 227
A' jótévő (Szenvey József)	II. 636	V. 166
A' jövevény (Kisfaludy Károly)	I. 540	V. 113
A' kecskebőr (Vörösmarty Mihály)	IV. 118	V. 219
A' kedves' dala (Kunoss Endre)	IV. 117	V. 219
A' kedveshez (Garay János)	IV. 424	V. 238
A' Kedveshez (Szentmiklóssy Alajos)	I. 543	V. 114
A' kedveshez (Vörösmarty Mihály)	III. 405	V. 201
A' Kegyeshez (Toldy Ferenc)	II. 191	V. 134
A' kék partok (Bajza József)	II. 375	V. 146
A' kenyeres vitéz (Kiss Károly)	II. 55	V. 124
A' Kenyérmezei Diadal (Döbrentei Gábor)	I. 55	V. 78
A' Képmutató (Szentmiklóssy Alajos)	I. 74	V. 79
A' kesergő (Vörösmarty Mihály)	III. 393	V. 201
A' kesergő leány (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 147	V. 222
A' két férj' hitvese (Szenvey József)	II. 67	V. 125
A' két holló (Garay János)	IV. 170	V. 224
A' két politikus (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 145	V. 222
A' két szomszédvár (Vörösmarty Mihály)	III. 357	V. 198
A' kezdő szerelem (Czuczor Gergely)	III. 66	V. 174
A' kibujdosott magyar Lengyelországban (Kiss Károly)	III. 120	V. 178
A' kincskeresők (Vörösmarty Mihály)	III. 479	V. 206
A' kis leány' baja (Vörösmarty Mihály)	IV. 368	V. 235
A' korszellem (Szenvey József)	IV. 600	V. 251
A' koszorú (Vörösmarty Mihály)	III. 351	V. 197
A' Költő (Kölcsey Ferenc)	III. 229	V. 186
A' költő (Sz. T.)	III. 70	V. 174
A' Költő [Genius száll az énekes' melyébe] (Kölcsey Ferenc)	III. 393	V. 201
A' Költő [Tiszták, miként Arethusának...] (Kölcsey Ferenc)	I. 140	V. 85
A' költő' éjszakái (Tóth Lőrinc)	IV. 365	V. 235
A' köny (Kölcsey Ferenc)	III. 447	V. 204
A' kulcs (Nagy Ignác)	IV. 572	V. 249
A' külföldiek (Fáy András)	IV. 552	V. 248

A' lantos (Kisfaludy Károly)	III. 254	V. 188
A' Lantos' Szerelme (Kisfaludy Károly)	I. 209	V. 92
A' látogatók (Vörösmarty Mihály)	III. 561	V. 210
A' leányka, kedveséhez (Székács József)	IV. 206	V. 227
A' lebegő ideál (Döbrentei Gábor)	II. 424	V. 153
A' legszebb ének (Czuczor Gergely)	IV. 481	V. 242
A' lejt' bája (Szentmiklóssy Alajos)	I. 473	V. 109
A' Lengességhez (Kazinczy Ferenc)	III. 106	V. 176
A' Lepe (Kazinczy Ferenc)	III. 61	V. 173
A' lovag (Kazinczy Ferenc)	III. 107	V. 176
A' lúd, tyúk, 's a' récze (Szentmiklóssy Alajos)	II. 616	V. 165
A' lúdczomb (Kovács Pál)	III. 529	V. 207
A' Magány (H. K.)	I. 302	V. 98
A' magányos sír (Kisfaludy Károly)	I. 411	V. 104
A' magyar (Szenvey József)	IV. 630	V. 253
A' Magyar Asszony törvényes tekintetben (Stettner György)	I. 23	V. 76
A' Magyar Génuszhoz (Szentmiklóssy Alajos)	I. 542	V. 113
A' magyar költő (Vörösmarty Mihály)	II. 347	V. 144
A' mái Artemisia (Szathmári Király József)	I. 615	V. 119
A' megboszúltt Hitszegő (Kisfaludy Sándor)	I. 351	V. 101
A' meg-émlékezés' boldogsága (Szathmári Király József)	I. 39	V. 77
A' Mohácsi nap' harmadik századán (Bajza József)	II. 307	V. 141
A' Múzához (Kazinczy Ferenc)	II. 390	V. 149
A' nándori toronyőr (Vörösmarty Mihály)	III. 316	V. 192
A' Naphoz (Szenvey József)	II. 305	V. 141
A' Nevetés (Kis Lajos)	I. 84	V. 80
A' Nyugtató (Kisfaludy Károly)	I. 120	V. 83
A' partra szállt (Fábián Gábor)	II. 635	V. 166
A' pásztorleány (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 322	V. 232
A' patakhoz (Vörösmarty Mihály)	III. 537	V. 208
A' Patakmelletti Ifju (Helmeccy Mihály)	I. 249	V. 96
A' péntek (Lukács Lajos)	III. 454	V. 204
A' Pénz (Szenvey József)	II. 299	V. 140
A' pillangó 's cserebogár (Szentmiklóssy Alajos)	II. 439	V. 153
A' Pillangóhoz (Szentmiklóssy Alajos)	I. 46	V. 77
A' Poeta (Berzsenyi Dániel)	I. 558	V. 115
A' polgárleány (Kovács Pál)	IV. 397	V. 237
A' portugali gróf (Gaál József)	IV. 424	V. 238

A' puszta sír (Vörösmarty Mihály)	III. 323	V. 193
A' rabló (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 476	V. 241
A' rabló (Vörösmarty Mihály)	IV. 325	V. 233
A' regélő nagyanya (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 144	V. 222
A' reményhez (Bajza József)	IV. 627	V. 253
A' reményhez (Kölcsey Ferenc)	II. 616	V. 165
A' Reménytelen (Balla Károly)	I. 311	V. 99
A' Rom (Vörösmarty Mihály)	III. 184	V. 182
A' sastoll (Kisfaludy Károly)	III. 197	V. 183
A' sír (Garay János)	IV. 396	V. 237
A' sír (Szenvey József)	III. 536	V. 208
A' Sóbányák (Mailáth János)	I. 381	V. 102
A' Sorson nyerhető Diadalom (Szentmiklóssy Alajos)	I. 38	V. 77
A' szabad Erdély (Kazinczy Ferenc)	I. 123	V. 84
A' számüzött (Bajza József)	III. 115	V. 177
A' szánakodóhoz (Vörösmarty Mihály)	I. 420	V. 105
A' szegény anya (Vörösmarty Mihály)	IV. 535	V. 247
A' Szegény Útas (Mailáth János)	I. 250	V. 96
A' Szem (Horkovits József)	I. 413	V. 104
A' Szem' hatalma (Kisfaludy Károly)	I. 211	V. 92
A' Szenvedelemhez (Szentmiklóssy Alajos)	I. 141	V. 85
A' szép Eszter (Szentmiklóssy Alajos)	I. 462	V. 108
A' szép hajadon (Vörösmarty Mihály)	IV. 423	V. 238
A' szép Juhászné (Kiss Károly)	II. 386	V. 149
A' szép leány (Vörösmarty Mihály)	II. 114	V. 128
A' szép Nemnek hatalma (Kisfaludy Sándor)	I. 105	V. 82
A' Szép, és az Igaz (Szentmiklóssy Alajos)	I. 85	V. 81
A' Szépekhez (Bajza József)	II. 109	V. 128
A' Szépség' Tudománya (Schedius Lajos János)	I. 141	V. 86
A' szerelem' bokrétája (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 143	V. 222
A' szerelem' dalnokaihoz (Székács József)	IV. 500	V. 244
A' szerelemhez (Teleki Ferenc)	II. 207	V. 135
A' szerelemhez (Vörösmarty Mihály)	III. 539	V. 208
A' szerelmes Pásztor (Szentmiklóssy Alajos)	I. 242	V. 95
A' szerencse (Német)	I. 443	V. 106
A' szeretők' sírja (Kisfaludy Károly)	III. 164	V. 181
A' Sziszeki győzödelem (Horvát Endre)	II. 149	V. 131
A' Szittyai üdöbül (Horvát Endre)	I. 103	V. 82

A' Sziv (Szentmiklóssy Alajos)	I. 123	V. 84
A' Szkadári lyányka (Székács József)	III. 193	V. 183
A' Tanítvány (Kazinczy Ferenc)	I. 38	V. 77
A' tántoríthatatlan Hazafi (Fáy András)	II. 392	V. 149
A' Tavaszban (Bártfay László)	I. 45	V. 77
A' Tavaszhoz (Szemere Pál)	I. 102	V. 81
A' távozó (Kunoss Endre)	IV. 172	V. 224
A' távozóhoz (Bajza József)	III. 524	V. 206
A' temetőben andalgó (Szenvey József)	II. 301	V. 141
A' Teremtés' képe (Verseghy Ferenc)	I. 377	V. 102
A' tétényi éjszaka (Fáy András)	IV. 22	V. 211
A' tolvajok (Garay János)	IV. 309	V. 231
A' tudomány (Vitkovics Mihály)	II. 521	V. 157
A' túlvilági kép (Vörösmarty Mihály)	IV. 375	V. 235
A' tünődő (Palocsay Tivadar)	III. 356	V. 198
A' tünődő (Vörösmarty Mihály)	I. 560	V. 116
A' tyrann (Kölcsey Ferenc)	III. 199	V. 183
A' Tyránn Poéta (Kisfaludy Sándor)	I. 219	V. 94
A' vándor (Bajza József)	III. 394	V. 201
A' Vándor (Kölcsey Ferenc)	II. 401	V. 150
A' vándor (Szenvey József)	IV. 637	V. 255
A' vándor (Tóth Lőrinc)	IV. 393	V. 236
A' vándor idegen (Helmecczy Mihály)	II. 350	V. 144
A' Venuszok (Dessewffy József)	I. 544	V. 114
A' versenygő sziv és ész (Kovács Tamás)	II. 303	V. 141
A' Vértesi vadász ifjak (Czuczor Gergely)	II. 577	V. 162
A' vezér' bucsúja (Bajza József)	IV. 311	V. 232
A' víg Chloe (Berzsenyi Dániel)	I. 553	V. 115
A' vígjáték (Kisfaludy Károly)	II. 167	V. 133
A' vihar (Bajza József)	III. 69	V. 174
A' világ panasza (Szenvey József)	II. 274	V. 140
A' Világ' korai (Verseghy Ferenc)	I. 479	V. 109
A' viola (Kölcsey Ferenc)	II. 404	V. 151
A' violához (Bajza József)	III. 353	V. 198
A' visszatért (Bajza József)	IV. 115	V. 219
A' völgyhöz (Bajza József)	IV. 32	V. 211
A' völgyi ház (Tóth Lőrinc)	IV. 501	V. 244
A' völgyi lakos (Vörösmarty Mihály)	I. 466	V. 108

A' zápor (Kölcsey Ferenc)	II. 348	V. 144
A' zarándok (Bajza József)	III. 390	V. 200
Ablakok közti híd (Garay János)	IV. 216	V. 228
Ábrándozás (Szentmiklóssy Alajos)	I. 304	V. 98
Ábrándozás (Szenvey József)	III. 478	V. 205
Aggódás (Kovács Pál)	IV. 129	V. 221
Ajándék (Thaisz András)	I. 74	V. 79
Ajánlás (Kultsár István)	I. 14	V. 75
Aladár (Paziazi Mihály)	II. 405	V. 151
Alkonyi dal (Kisfaludy Károly)	II. 354	V. 145
Alkonyi dal (Kölcsey Ferenc)	III. 326	V. 194
Áltudósok (Kisfaludy Károly)	II. 505	V. 156
Amália (Toldy Ferenc)	I. 305	V. 98
Ámor ellen (Székács József)	IV. 625	V. 252
Ámor és Méh (Debreczenyi Márton)	I. 543	V. 113
Andalgások (Kölcsey Ferenc)	I. 75	V. 79
Andor és Juczi (Kisfaludy Károly)	I. 555	V. 115
András és Béla (Vörösmarty Mihály)	II. 44	V. 123
Antiochus (Kisfaludy Sándor)	I. 454	V. 107
Apáink (Székács József)	IV. 571	V. 249
Aradi gyűlés (Czuczor Gergely)	II. 413	V. 151
Árnyékomhoz (Kapuy Károly)	II. 633	V. 166
Árpád Pannonia Hegyén (Horvát István)	I. 145	V. 86
Árpád' emeltetése (Vörösmarty Mihály)	II. 15	V. 121
Artemisia az ó világból (Szathmári Király József)	I. 613	V. 119
Astüanax (Kazinczy Ferenc)	III. 83	V. 175
Ászpázia (Thewrewk József)	I. 443	V. 106
Asszonyok' érdeme (Szenvey József)	II. 522	V. 157
Augsburgi ütközet (Czuczor Gergely)	I. 387	V. 102
Auróra' Énekére (Helmeczy Mihály)	I. 119	V. 83
Aurorához (Kis János)	I. 151	V. 86
Az ábrándozó (Kölcsey Ferenc)	II. 421	V. 152
Az agyonlőtt Fürjre (Vitkovics Mihály)	I. 79	V. 80
Az álkirály (Kovács Pál)	III. 300	V. 192
Az alkony (Kapuy Károly)	III. 118	V. 177
Az álmatlan király (Kisfaludy Károly)	III. 22	V. 171
Az álmok (Makáry György)	III. 539	V. 208
Az álom (Erdélyi János)	IV. 595	V. 251

Az alvó szép (Czuczor Gergely)	III. 108	V. 177
Az átok (Vörösmarty Mihály)	III. 478	V. 205
Az egér (Szentmiklóssy Alajos)	II. 438	V. 153
Az Egészséghez (Makáry György)	I. 246	V. 95
Az éjféli ház (Vörösmarty Mihály)	III. 206	V. 184
Az éji dal (Bajza József)	IV. 62	V. 214
Az Élet (Kisfaludy Károly)	I. 211	V. 93
Az élet' Korai (Kisfaludy Károly)	I. 48	V. 77
Az élet' vezérei (Szenvey József)	II. 302	V. 141
Az elhagyott (Bajza József)	IV. 84	V. 215
Az elhagyott (Toldy Ferenc)	II. 377	V. 147
Az eljegyzett (Bajza József)	IV. 446	V. 239
Az Elszánt (Makáry György)	II. 42	V. 123
Az eltűnt ifjuság (Bajza József)	III. 81	V. 175
Az elzárkózott (Vörösmarty Mihály)	III. 354	V. 198
Az emlényhez (Bajza József)	IV. 81	V. 215
Az én Epigrammjaim (Thewrewk József)	I. 435	V. 106
Az epedő (Náray Antal)	I. 444	V. 106
Az Est (Szenvey József)	I. 491	V. 110
Az ideál (Gaál József)	IV. 463	V. 241
Az Ideál (Kölcsey Ferenc)	I. 52	V. 78
Az Ideálok (Helmeccy Mihály)	I. 211	V. 93
Az ideálok (Szenvey József)	IV. 601	V. 251
Az idő eljár (Kis János)	I. 222	V. 94
Az igaz magyar leány (Szenvey József)	II. 349	V. 144
Az Igazsághoz (Kölcsey Ferenc)	III. 294	V. 191
Az Inn' hátán (Kazinczy Ferenc)	II. 405	V. 151
Az Isteni végzés (Meritzay Antal)	I. 608	V. 118
Az olvasóhoz (Toldy Ferenc)	III. 270	V. 189
Az orvosok (Vitkovics Mihály)	II. 549	V. 160
Az ősz bajnok (Vörösmarty Mihály)	IV. 17	V. 211
Az özvegy (Aczélmetszetek; kísérőszövegek)	IV. 142	V. 222
Az újítás ellenségeihez (Vörösmarty Mihály)	III. 253	V. 187
Az uracs (Szenvey József)	IV. 550	V. 247
Az útas (Bajza József)	IV. 463	V. 241
Az útas szerető (Zöldy)	IV. 215	V. 228
Az utolsó orebita (Pintér Endre)	IV. 522	V. 246

Bácskai népdal (Vitkovics Mihály)	II. 265	V. 139
Bajjal ment, vigan jött (Kisfaludy Károly)	II. 102	V. 127
Bajnokdíj (Kisfaludy Károly)	III. 150	V. 179
Bájviola (Szemere Pál)	II. 572	V. 161
Bakony (Töltényi Szaniszló)	I. 243	V. 95
Balaton-Füred (Vitkovics Mihály)	I. 492	V. 110
Bánfy, kedveséhez (Gaál József)	III. 337	V. 195
Barátnémnak (Bártfay László)	I. 241	V. 95
Barátomnak (Bártfay László)	I. 221	V. 94
Barátság 's szerelem (Kölcsey Ferenc)	III. 526	V. 207
Barátság és Szerelem (Kisfaludy Károly)	I. 223	V. 94
Barátság' és Szerelem' ideje (Kisfaludy Sándor)	I. 306	V. 99
Biztatás (Kunoss Endre)	IV. 451	V. 240
Boncz (Vitkovics Mihály)	I. 467	V. 108
Borbély Helena, a' magyar amazon (Horvát Endre)	I. 516	V. 111
Bor-ének (Bajza József)	II. 52	V. 123
Botond (Czuczor Gergely)	III. 427	V. 203
Bölcső és sír (Bárany Ágoston)	I. 416	V. 104
Búcsúzás a' hadiélettől (Gvadányi József)	II. 111	V. 128
Búcsúzás a' szerelemtől (Vörösmarty Mihály)	IV. 62	V. 214
Buda és Pest. 1800. 1833. 1850 (Toldy Ferenc)	IV. 101	V. 216
Budai harcjáték (Kisfaludy Károly)	II. 545	V. 159
Budapesti híd (Szenvey József)	IV. 552	V. 248
Búsongás (Gaál György)	IV. 49	V. 213
Buziáshoz (Csató Pál)	IV. 393	V. 236
Byron (Tessedik Ferenc)	III. 41	V. 172
Caecilia (Makáry György)	I. 483	V. 110
Chloéra (Kölcsey Ferenc)	II. 359	V. 146
Coriolan (A' kiadó)	IV. 132	V. 221
Coriolán 's a' háborgó Róma (Bajza József)	IV. 175	V. 224
Cromwell és leánya (Aczélmetszetek; kísérőszövegek)	IV. 322	V. 232
Czenczihez (Balla Károly)	I. 140	V. 85
Csák (Kunoss Endre)	IV. 380	V. 235
Csák, szomorújáték Kisfaludy Károlytól (Vörösmarty Mihály)	III. 327	V. 194
Csalatás (Szentmiklóssy Alajos)	I. 245	V. 95
Csalódás (Erdélyi János)	IV. 639	V. 255

Csalódás (Kisfaludy Károly)	II. 617	V. 165
Csapodárság (Kunoss Endre)	IV. 364	V. 234
Csatadal (Teleki Ferenc)	I. 214	V. 93
Csend és Zaj (Vay Ábrahám)	I. 109	V. 82
Cserhalom (Vörösmarty Mihály)	II. 77	V. 125
Csesznekvár (Horvát Endre)	III. 167	V. 181
Csesznekvár (Székács József)	IV. 465	V. 241
Csővár (Balla Károly)	I. 623	V. 120
Dal (Erdélyi János)	IV. 636	V. 254
Dal (Kölcsey Ferenc)	II. 423	V. 152
Dal [Rejtsd előlem kéjre lobbant...] (Kisfaludy Károly)	III. 229	V. 186
Dal [Volna szárnyam! elröpülnék...] (Kisfaludy Károly)	II. 30	V. 122
Dal a' szellőhez (Fogarasi János)	III. 226	V. 186
Dal a' Távolból (Helmeczy Mihály)	I. 310	V. 99
Dal a' vidékhez (Bajza József)	II. 396	V. 150
Dalforrás (Kisfaludy Károly)	I. 75	V. 79
Daliás játékok (Horvát Endre)	II. 15	V. 121
Dencsi' halálára (Thewrewk József)	I. 307	V. 99
Dies irae (Helmeczy Mihály)	II. 383	V. 147
Dies Irae (Makáry György)	I. 471	V. 108
Dobozy Mihály és Hitvese (Kisfaludy Sándor)	I. 29	V. 76
Dohányos' sirköve (Szenvey József)	II. 636	V. 166
Drégel (Kölcsey Ferenc)	III. 340	V. 196
Echo (Szemere Pál)	I. 37	V. 77
Echóhoz (Kölcsey Ferenc)	III. 323	V. 193
Édes kín (Kazinczy Ferenc)	III. 336	V. 195
Édességek (Bajza József)	III. 392	V. 200
Eger (Vörösmarty Mihály)	II. 439	V. 153
Eger-Várának ostroma (Teleki József)	I. 112	V. 82
Egy alvó kisdud fölött (Tóth Lőrinc)	IV. 629	V. 253
Egy anya' keserve (Bajza József)	IV. 232	V. 230
Egy eb' sírjára (Lukács Móric)	IV. 551	V. 248
Egy elutazott Széphez (Szathmári Király József)	I. 309	V. 99
Egy gyermek' sírjánál (Kazinczy Ferenc)	II. 379	V. 147
Egy hazáért! (Székács József)	IV. 310	V. 231
Egy hízkelkedőhez (Szentmiklóssy Alajos)	I. 102	V. 81

Egy képszoborra (Vörösmarty Mihály)	IV. 600	V. 251
Egy koponyából készült billikomra (Lukács Móric)	IV. 630	V. 254
Egy leányka' éneke (Makáry György)	I. 558	V. 115
Egy leánykához (Vörösmarty Mihály)	III. 356	V. 198
Egy leánykának (Bajza József)	IV. 308	V. 231
Egy lányka' sírján (Bajza József)	III. 472	V. 205
Egy magahitt Széphez (Szentmiklóssy Alajos)	I. 54	V. 78
Egy nap Pesten (Trattner Károly)	II. 636	V. 167
Egy nap Szliácson (Csató Pál)	IV. 85	V. 215
Egy szó (Kisfaludy Károly)	III. 82	V. 175
Egy vár-omladékra (Tessedik Ferenc)	II. 199	V. 135
Egy vitézhez (Hrabovszky Dávid)	II. 98	V. 126
Éjfélkor (Bajza József)	IV. 174	V. 224
Éjjel (Bajza József)	I. 468	V. 108
Éjjeli-Álmadozásom (Teleki Ferenc)	II. 66	V. 125
Élés a' jelenvalóval (Szenvey József)	II. 185	V. 133
Élet (Kölcsey Ferenc)	II. 378	V. 147
Élet és Halál (Kisfaludy Károly)	I. 80	V. 80
Élet És Phantasia (Kisfaludy Károly)	I. 106	V. 82
Életöröm (Kisfaludy Károly)	I. 249	V. 95
Első Lajos Nápolyi hadviselése (Teleki József)	I. 200	V. 91
Elte (Kisfaludy Károly)	II. 199	V. 135
Eltökélllet (Jakab)	II. 550	V. 160
Elválás (Kölcsey Ferenc)	II. 548	V. 160
Ember 's emberek (Székács József)	IV. 534	V. 246
Emília (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 321	V. 232
Emlékezés (Bajza József)	IV. 170	V. 223
Emlékjelek (Garay János)	IV. 368	V. 235
Emlékkönyvbe (Csató Pál)	IV. 421	V. 237
Emlékkönyvbe (Vörösmarty Mihály)	IV. 630	V. 253
Emlékül (B.)	II. 267	V. 139
Emlékül (Bajza József)	III. 339	V. 195
Emma (Bajza József)	IV. 397	V. 237
Ének a' harangról (Szenvey József)	I. 598	V. 118
Ének a' Magyarokhoz (Helmeczy Mihály)	II. 135	V. 130
Enyingi Török Bálint (Horvát Endre)	I. 427	V. 105
Epedés (Bajza József)	II. 355	V. 145
Epedés (Kölcsey Ferenc)	II. 259	V. 138

Epedés (Szenvey József)	II. 573	V. 161
Epigrammák (Vitkovics Mihály)	II. 397	V. 150
Epigrammák (Vörösmarty Mihály)	IV. 127	V. 220
Epigrammák 1–28. (Kisfaludy Károly)	I. 323	V. 100
Epigrammák a' Görög Anthologiából (Székács József)	IV. 46	V. 213
Epigrammák. A' Görög Anthologiából szabadon (Székács József)	III. 537	V. 208
Eprész-leány (Kisfaludy Károly)	II. 529	V. 157
Erzsébet (Kisfaludy Károly)	II. 113	V. 128
Esdeklés (Garay János)	IV. 364	V. 234
Esdeklés (Székács József)	IV. 549	V. 247
Esthajnal (Bajza József)	I. 285	V. 97
Fájdalmak (Bajza József)	II. 98	V. 126
Fanni után (Kölcsey Ferenc)	II. 391	V. 149
Felséges Császárnéhoz (Vitkovics Mihály)	I. 154	V. 87
Felséges Királyunknak Keszthelyre várátásakor (Berzsenyi Dániel)	I. 377	V. 101
Férfi és gyermek (Sz. Á.)	III. 214	V. 185
Férjválasztás (Kisfaludy Sándor)	I. 137	V. 85
Fizsi' Halálára (Thewrewk József)	I. 470	V. 108
Fohász (Kunoss Endre)	IV. 215	V. 228
Forrásnál (Kölcsey Ferenc)	II. 521	V. 157
Földi menny (Vörösmarty Mihály)	II. 212	V. 136
Fullajtáros vers (Kazinczy Ferenc)	III. 317	V. 192
Füred (Mailáth János)	I. 547	V. 114
Geniuszom' szavai (Teleki Ferenc)	I. 442	V. 106
Gnomák (Kisfaludy Károly)	I. 282	V. 97
Gnómák (Thewrewk József)	I. 482	V. 109
Görög-ország' Istenei (Szenvey József)	I. 616	V. 119
Gőz-hajóhoz (Besse János)	I. 622	V. 120
Gritti Lajos (Horvát Endre)	I. 234	V. 94
Gróf B. ...néhoz (Paziazi Mihály)	II. 636	V. 166
Gróf Kohári István (Bajza József)	III. 286	V. 190
Gróf Sz. I-hoz (Kazinczy Ferenc)	III. 527	V. 207
Gyász és remény (Vörösmarty Mihály)	IV. 599	V. 251
Gyula Ilkának (Czuczor Gergely)	III. 161	V. 180

Habozás (Kovacsóczy Mihály)	I. 285	V. 97
Hajdan és most (Szenvey József)	IV. 498	V. 244
Hajkún' férjhez-menetele (Vitkovics Mihály)	II. 356	V. 146
Hajnal és éj (Székács József)	IV. 551	V. 248
Hajósdal (Kölcsey Ferenc)	III. 317	V. 192
Hála-dal (Kölcsey Ferenc)	III. 215	V. 185
Halászegény' dala (Bajza József)	IV. 369	V. 235
Halni 's élni a' Hazáért (Kis Lajos)	I. 301	V. 98
Halotti Mars-dal (Edvi Illyés Pál)	I. 418	V. 104
Hangozat (Balla Károly)	I. 111	V. 82
Harcban haldokló magyar (Garay János)	IV. 392	V. 236
Harcoszózat (Helmeczy Mihály)	I. 284	V. 97
Három egyszerre (Kisfaludy Károly)	III. 88	V. 175
Három szép érzés (Takács Judit)	I. 545	V. 114
Három szép Tekintet (Kisfaludy Sándor)	I. 73	V. 79
Hattyúdal (Gaál József)	IV. 628	V. 253
Hattyú-Ének (Teleki Ferenc)	I. 248	V. 95
Hazámhoz (Szenvey József)	II. 209	V. 136
Hazámhoz a' Távolból (Tessedik Ferenc)	II. 187	V. 133
Hazámhoz a' távolból (Toldy Ferenc)	II. 54	V. 124
Hedvig (Vörösmarty Mihály)	III. 61	V. 174
Hódolás (Bajza József)	IV. 206	V. 227
Hollókő (Kiss Károly)	II. 268	V. 139
Homonna' völgye (Vörösmarty Mihály)	II. 274	V. 140
Honi bőség (Szenvey József)	IV. 628	V. 253
Honvág (Erdélyi János)	IV. 452	V. 240
Honvág (Kisfaludy Károly)	I. 198	V. 90
Hortensia (Szeder Fábrián János)	I. 305	V. 99
Hortenzia' búcsúdala (S. Tézi)	II. 301	V. 141
Hozzá (Bajza József)	III. 328	V. 194
Hunyadi János (Czuczor Gergely)	IV. 501	V. 244
Hunyadi János hősköteményből töredékek (Czuczor Gergely)	IV. 50	V. 213
Hunyadi László (Czuczor Gergely)	IV. 629	V. 253
Hunyadi László' panassza (Kacsovics Károly)	I. 493	V. 110
Hunyadi' Halála (Czuczor Gergely)	IV. 568	V. 249
Hunyady vitézeihez (Fenyéri Gyula)	I. 612	V. 118
Húshagyó kedd (Kovács Pál)	IV. 331	V. 233
Huszár-dal (Döbrentei Gábor)	II. 59	V. 124

Hűség [A' leányka, mint madár...] (Vörösmarty Mihály)	IV. 448	V. 240
Hűség [Lányka, miért ez elázott arcz....] (Vörösmarty Mihály)	III. 407	V. 202
Hűség' próbája (Kisfaludy Károly)	II. 425	V. 153
Hymnus (Kölcsey Ferenc)	II. 614	V. 164
Ída' sírján (Tóth Lőrinc)	IV. 497	V. 244
Idához (Vörösmarty Mihály)	IV. 639	V. 255
Időszakok és koszorúk (Toldy Ferenc)	IV. 632	V. 254
Idyll (Thewrewk József)	I. 421	V. 105
Ilka Gyulának (Czuczor Gergely)	III. 157	V. 180
Impromptu (Szeder Fábián János)	I. 310	V. 99
Indulat' hatalma (Kovacsóczy Mihály)	I. 474	V. 109
Irma Gyulához (Bajza József)	IV. 216	V. 228
Írói Tanács (Kisfaludy Károly)	I. 245	V. 95
Isten hozzád! (Bajza József)	IV. 227	V. 228
Istenítés (Thewrewk József)	I. 491	V. 110
IV. Füred (Kultsár István)	I. 20	V. 75
Íza (Kovacsóczy Mihály)	I. 436	V. 106
Izéhez (Kazinczy Ferenc)	II. 353	V. 145
Izmén' sírjára (Vörösmarty Mihály)	III. 299	V. 191
Izóra (Kisfaludy Károly)	I. 247	V. 95
Jaj be jó fi vagyok én! (Kovács Pál)	III. 417	V. 203
Jaj, be boldog vagyok én! (Paziazi Mihály)	III. 328	V. 194
Jelen és mult (Bajza József)	IV. 598	V. 251
Jelenések Kisfaludy Károly... (Aczélmetszetek; kísérszövegek)	IV. 478	V. 242
Jelenkori szerelem (Vörösmarty Mihály)	III. 406	V. 202
Jó barát' intése barátjához (Szenvey József)	II. 189	V. 134
Jó éjszakát (Bajza József)	IV. 631	V. 254
Jövendölés (Kazinczy Ferenc)	II. 613	V. 164
Judit (R.)	III. 71	V. 174
Julia (Makáry György)	I. 197	V. 90
K. M. – hoz (Vörösmarty Mihály)	III. 108	V. 176
Karád és Zemír (Czuczor Gergely)	III. 84	V. 175
Katona-dal (Toldy Ferenc)	II. 264	V. 138
Kedves tájamhoz (Kisfaludy Károly)	II. 420	V. 152
Kemény Simon (Vörösmarty Mihály)	IV. 453	V. 240

Kénytelen jószivűség (Kisfaludy Károly)	II. 360	V. 146
Kérelem (Vörösmarty Mihály)	II. 198	V. 135
Kertészdal (Makáry György)	II. 35	V. 122
Kesergés (Vörösmarty Mihály)	III. 392	V. 200
Kétség (Kovács Pál)	III. 52	V. 173
Ki az? (Czuczor Gergely)	IV. 640	V. 255
Ki hitte volna? (Kovács Pál)	IV. 65	V. 215
Királyi fény és kegyelmesség (Bártfay László)	II. 116	V. 129
Kis gyermek' halálára (Vörösmarty Mihály)	II. 101	V. 127
Kis leány' dala (Bajza József)	IV. 465	V. 241
Kisértet (Kunoss Endre)	IV. 396	V. 236
Kisfaludy Károl' emlékezete (Vörösmarty Mihály)	IV. 134	V. 222
Kont (Czuczor Gergely)	IV. 531	V. 246
Kosciusko' halma Krakkóban (Székács József)	IV. 424	V. 238
Költő (Kazinczy Ferenc)	III. 118	V. 177
Költő' szerelme (Garay János)	IV. 420	V. 237
Könnyek (Kunoss Endre)	IV. 308	V. 231
Könyörgés (Erdélyi János)	IV. 466	V. 241
Különféle (Kisfaludy Károly)	I. 450	V. 107
Különség (Kazinczy Ferenc)	III. 164	V. 181
Lánykám' szeme (Garay János)	IV. 382	V. 236
Laura (Thewrewk József)	I. 303	V. 98
Laurához (Döbrentei Gábor)	I. 83	V. 80
Leány Szemérem (Kisfaludy Sándor)	I. 47	V. 77
Leány-bú (Kisfaludy Károly)	II. 571	V. 161
Lemondás (Bajza József)	III. 316	V. 192
Lenkához (Szenvey József)	II. 401	V. 150
Lenke' dala (Bajza József)	IV. 310	V. 232
Lepék (Szenvey József)	II. 572	V. 161
Ligetemhez (Szenvey József)	II. 40	V. 123
Lilihez (Vitkovics Mihály)	II. 524	V. 157
Livia (Thewrewk József)	I. 468	V. 108
Lollihoz (Szentmiklóssy Alajos)	I. 478	V. 109
Lottihoz (Bajza József)	IV. 229	V. 229
Lúna és Endymion (Kölcsey Ferenc)	III. 351	V. 198

Magyar Nemzeti Ének (Kisfaludy Sándor)	I. 152	V. 87
Magyar Parthenon (Horvát Endre)	II. 539	V. 158
Magyar század (Szenvey József)	II. 504	V. 156
Marko királyfi' halála (Székács József)	III. 473	V. 205
Mátyás Deák (Kisfaludy Károly)	II. 93	V. 126
MDCCCXXIII. (Toldy Ferenc)	III. 214	V. 185
Megelégedés (Bajza József)	III. 45	V. 172
Melancholia (Garay János)	IV. 228	V. 229
Melyik jobb? (Vörösmarty Mihály)	IV. 638	V. 255
Memnon' szobra (Vajda Péter)	IV. 350	V. 234
Menippe (Székács József)	IV. 229	V. 229
Mennyi ház annyi szokás (Kovács Pál)	IV. 148	V. 223
Mesefejtés (Szenvey József)	II. 359	V. 146
Mesék. A' Galamb-nő és barátnéja (Fáy András)	I. 139	V. 85
Mesék. A' Házi-Úr és Kályhája (Fáy András)	I. 139	V. 85
Mesék. A' Nyírfá és Gazdája (Fáy András)	I. 139	V. 85
Mesék. A' Rosta (Fáy András)	I. 139	V. 85
Messze keresett és közel talált (Paziasi Mihály)	II. 324	V. 142
Mi fáj? (Kazinczy Ferenc)	III. 88	V. 175
Mimihez (Kis János)	I. 304	V. 98
Mit csinál a' gólya (Kisfaludy Károly)	I. 408	V. 104
Mohács (Kisfaludy Károly)	I. 551	V. 115
Mohács (Vörösmarty Mihály)	III. 216	V. 185
Mulandóság (Nagy. A.)	I. 469	V. 108
Mult és Jelen (L. M.)	I. 105	V. 82
Nagy és kis lét (Meritzay Antal)	II. 420	V. 152
Nagyság (Hrabovszky Dávid)	II. 67	V. 125
Nandor-Fejérvár (Döbrentei Gábor)	I. 256	V. 96
Nefelejcs (Mike)	II. 186	V. 133
Nehéz és könnyű (Kazinczy Ferenc)	II. 396	V. 150
Nellihez (Bajza József)	II. 419	V. 152
Nelzor és Amida (Kisfaludy Károly)	I. 39	V. 77
Nem az volt kit gondoltam (Kovács Pál)	III. 30	V. 171
Nem mehet ki a' szobából (Kisfaludy Károly)	II. 551	V. 160
Nemzetem (Kapuy Károly)	II. 575	V. 162
Nemzeti erő (Nagy Ignác)	IV. 536	V. 247
Nemzeti kincs (Nagy Ignác)	IV. 638	V. 255

Neo- és orthologia (Kazinczy Ferenc)	III. 120	V. 178
Népdal (Czuczor Gergely)	III. 338	V. 195
Népdal (közli: Virág Benedek)	II. 424	V. 153
Népdalok 1. Mohácsi dal (Kisfaludy Károly)	III. 55	V. 173
Népdalok 1–2. (Vörösmarty Mihály)	III. 253	V. 188
Népdalok 1–24. (Kisfaludy Károly)	II. 591	V. 163
Népdalok 1–5. (Czuczor Gergely)	III. 561	V. 210
Népdalok 2–5. (Kisfaludy Károly)	III. 56	V. 173
Népdalok 25–26. (Vitkovics Mihály)	II. 603	V. 163
Népdalok 6. (közli: Pintér András)	III. 58	V. 173
Népdalok 7–8. (Vörösmarty Mihály)	III. 59	V. 173
Népdalok 9. (Czuczor Gergely)	III. 60	V. 173
Népdalok I. Csendes malom (Czuczor Gergely)	IV. 516	V. 245
Népdalok II. Kis és nagy kor (Czuczor Gergely)	IV. 517	V. 245
Népdalok III. Inkább leány, mint madarka (Czuczor Gergely)	IV. 518	V. 245
Népdalok I–V. (Czuczor Gergely)	IV. 199	V. 226
Népdalok IV. Árva leány (Czuczor Gergely)	IV. 519	V. 245
Népdalok I–VI. (Czuczor Gergely)	IV. 346	V. 233
Népdalok I–VIII. (Czuczor Gergely)	IV. 95	V. 216
Népdalok IX. (Vörösmarty Mihály)	IV. 100	V. 216
Népdalok V. Szerelem betege (Czuczor Gergely)	IV. 520	V. 245
Népdalok VI. Aranyhalász (Czuczor Gergely)	IV. 520	V. 245
Népdalok VII. Leánynak ne higgy (Czuczor Gergely)	IV. 521	V. 245
Népdalok VIII. Legénynek ne higgy (Czuczor Gergely)	IV. 521	V. 245
Népregék 1. Bandi (Kisfaludy Károly)	III. 46	V. 172
Népregék 2. A' Választás (Kisfaludy Károly)	III. 48	V. 172
Népregék 2. A' választás (Kisfaludy Károly)	III. 48	V. 172
Népregék 3. Karácson-éj (Kisfaludy Károly)	III. 49	V. 172
Nincs már a' mi volt (J.)	III. 251	V. 187
Nyár és tél (Gaál József)	IV. 63	V. 214
Nyilatkozás (Czuczor Gergely)	IV. 499	V. 244
Nyúgoti napfény (Szenvey József)	IV. 640	V. 255
Óda (Kölcsey Ferenc)	III. 255	V. 188
Ohajtás (Kölcsey Ferenc)	II. 412	V. 151
Ohajtásom (Szentmiklóssy Alajos)	I. 223	V. 94
Okos Jancsi 's Bolond Kata (N.)	III. 218	V. 186

Ómár és Ída (Vörösmarty Mihály)	IV. 33	V. 211
Orlay (Vörösmarty Mihály)	IV. 575	V. 250
Országunk' Czimere (Mailáth János)	I. 28	V. 76
Orvosomhoz (Teleki Ferenc)	I. 51	V. 77
Othman' ünnepe Eskiudarban (Vajda Péter)	IV. 38	V. 212
Ottília (Bajza József)	III. 540	V. 209
Öröm és fájdalom (Palocsay Tivadar)	III. 408	V. 202
Örömanyai kívánat (M. M.)	II. 354	V. 145
Öröm-ének (Guzmics Izidor)	I. 194	V. 90
Őszi dal (Bajza József)	IV. 604	V. 252
Pálma és Cziprusz (Kisfaludy Károly)	I. 307	V. 99
Pályakép (Makáry György)	IV. 572	V. 250
Pályakép (Szontagh Gusztáv)	IV. 483	V. 242
Panasz (Makáry György)	I. 218	V. 93
Panasz (Palocsay Tivadar)	III. 339	V. 195
Pannonia panassza (Guzmics Izidor)	II. 35	V. 122
Paramytek (Thewrewk József)	I. 444	V. 106
Pénznek, és fösvénynek Ura ki? (Meritzay Antal)	I. 560	V. 116
Phantasia (Döbrentei Gábor)	I. 311	V. 99
Phantásia (Kölcsey Ferenc)	II. 224	V. 136
Phantásia (Szenvey József)	III. 199	V. 184
Philadelphia (Helmeczy Mihály)	I. 444	V. 106
Pipadal (Kisfaludy Károly)	II. 351	V. 145
Pompejus (Szenvey József)	I. 559	V. 116
Pontyi' szerelme (Kisfaludy Károly)	II. 633	V. 166
Posta síp (Garay János)	IV. 367	V. 235
Pozsony (Töltényi Szaniszló)	I. 446	V. 107
Privilegiált testamentom (Tarnai György)	III. 323	V. 193
Pusztai kaland (Gaál József)	IV. 370	V. 235
Rege a' Hableányról (Bajza József)	III. 109	V. 177
Régi szokás megmarad (Gaál György)	II. 604	V. 163
Remény (Kisfaludy Károly)	I. 84	V. 81
Remény a' Búban (Töltényi Szaniszló)	I. 138	V. 85
Remény és Emlékezet (Kölcsey Ferenc)	II. 385	V. 148
Remény és Jövendő (Makáry György)	I. 302	V. 98

Remény, szerelem, hűség (Kölcsey Ferenc)	III. 405	V. 201
Remete Péter (Czuczor Gergely)	IV. 546	V. 247
Rendeltesünk' elvételése (Szentmiklóssy Alajos)	I. 111	V. 82
Révai (Czuczor Gergely)	IV. 573	V. 250
Rezek' magyarázata (Kisfaludy Károly)	I. 342	V. 101
Rézmetszetek' magyarázata I–III. (Kisfaludy Károly)	I. 17	V. 75
Román és nem-román (Kovács Pál)	IV. 502	V. 245
Rózika (Szemere Krisztina)	II. 533	V. 158
Rózsa és a leány (Szentmiklóssy Alajos)	III. 30	V. 171
Sajkadal (Bajza József)	IV. 171	V. 224
Salamon (Vörösmarty Mihály)	III. 453	V. 204
Schiller az ő Barátihoz (Szenvey József)	II. 266	V. 139
Sejtés (Vörösmarty Mihály)	I. 541	V. 113
Semmi (Kovács Pál)	III. 166	V. 181
Serbus dalok 1. (Székács József)	III. 388	V. 199
Serbus dalok 1–3. (Székács József)	III. 524	V. 207
Serbus dalok 2. (Vitkovics Mihály)	III. 388	V. 199
Serbus dalok 3–5. (Bajza József)	III. 389	V. 199
Simploni út (Toldy Ferenc)	III. 341	V. 196
Sió (Fáy András)	IV. 383	V. 236
Sírtuli szózat (Kölcsey Ferenc)	III. 524	V. 206
Sírvers (Garay János)	IV. 311	V. 232
Sok baj semmiért (Kisfaludy Károly)	I. 530	V. 112
Sólymos Dezső (Kiss Károly)	II. 192	V. 134
Spissics (Kazinczy Ferenc)	III. 198	V. 183
Stuart Mária (Toldy Ferenc)	I. 306	V. 99
Sulpicia Cerinthushoz (Kazinczy Ferenc)	III. 45	V. 172
Sulyosdy Simon (Kisfaludy Károly)	I. 494	V. 110
Szajkóság (Szenvey József)	II. 539	V. 158
Széchenyi (Székács József)	IV. 203	V. 226
Szécsi Mária Veselényi Ferencnek (Czuczor Gergely)	III. 321	V. 192
Szegür' álma (Wesselényi Miklós)	III. 201	V. 184
Szellemhang (Bajza József)	III. 152	V. 179
Szellőcse (Thewrewk József)	I. 315	V. 100
Szellőhez (Kisfaludy Károly)	I. 380	V. 102
Szemere (Horvát Endre)	II. 379	V. 147

Szent hely (Garay János)	IV. 453	V. 240
Szent Mihály-hegyi Remete (Kisfaludy Sándor)	I. 179	V. 90
Szentilona' szigetén (Bajza József)	IV. 230	V. 229
Szép Ilonka (Vörösmarty Mihály)	IV. 81	V. 215
Szép Lenka (Kölcsey Ferenc)	I. 121	V. 84
Szép, szebb, legszebb (Garay János)	IV. 174	V. 224
Szépemhez (Szentmiklóssy Alajos)	I. 221	V. 94
Szerbus népdalok 1–5. (Székács József)	III. 211	V. 185
Szerelem (Kunoss Endre)	IV. 382	V. 236
Szerelmes kívánás (Vitkovics Mihály)	I. 284	V. 97
Szerelmi levél (Garay János)	IV. 423	V. 238
Sziget (Vörösmarty Mihály)	III. 228	V. 186
Szigetvár (Vörösmarty Mihály)	III. 354	V. 198
Szilágyi (Berzsenyi Dániel)	I. 539	V. 112
Szilágyi és Hajmási (Vörösmarty Mihály)	II. 566	V. 161
Szilágyi Mihály' szabadulása (Kisfaludy Károly)	I. 315	V. 100
Szinválasztás (Garay János)	IV. 204	V. 227
Szirmay Ilona (Kiss Károly)	II. 581	V. 162
Szláv népdal (Székács József)	IV. 381	V. 236
Szofrónia és Olind (Helmeeczy Mihály)	I. 85	V. 81
Szondi (Czuczor Gergely)	III. 296	V. 191
Szorgalmas író (Garay János)	IV. 446	V. 239
Szózat (Vörösmarty Mihály)	IV. 625	V. 252
Szűz Margit' álma (Czuczor Gergely)	IV. 595	V. 251
Tanács (Kölcsey Ferenc)	II. 382	V. 147
Tavaszi dal (Szentmiklóssy Alajos)	I. 415	V. 104
Tél és tavasz (Bajza József)	IV. 452	V. 240
Tengeri rablók' éneke (Lukács Móric)	IV. 218	V. 228
Tihamér (Kisfaludy Károly)	I. 564	V. 116
Tiltott szerelem (Garay János)	IV. 217	V. 228
Tiszta szemérem (Szenvey József)	I. 613	V. 119
Tisztulás' Innepe. Az Ungnál (Kazinczy Ferenc)	I. 322	V. 100
Titok (Fogarasi János)	III. 198	V. 183
Titoktartás (Kisfaludy Károly)	II. 24	V. 122
Tokaj (Tessedik Ferenc)	II. 192	V. 134
Toldi (Vörösmarty Mihály)	III. 26	V. 171
Tollagi Jónás mint házas (Kisfaludy Károly)	II. 248	V. 137

Tollagi Jónás' viszontagságai (Kisfaludy Károly)	I. 286	V. 97
Töredék gondolatok (Szerző nélkül)	IV. 468	V. 241
Tudás (Lukács Móric)	IV. 573	V. 250
Tündérvölgy (Vörösmarty Mihály)	II. 224	V. 136
Tűnő életkorom (Kisfaludy Károly)	I. 472	V. 109
Tünődés (Kölcsey Ferenc)	III. 408	V. 202
Tünődés (Sz. Á.)	III. 227	V. 186
Türedelem (Vitkovics Mihály)	I. 138	V. 85
Tűz és víz (Vörösmarty Mihály)	III. 338	V. 195
Tynnichos (Székács József)	IV. 497	V. 244
Új szerelemcsillag (Thewrewk József)	I. 413	V. 104
Úri igazság (Székács József)	IV. 228	V. 229
Utóhang Cserhalomhoz (Vörösmarty Mihály)	IV. 130	V. 221
V. Tihon (Kulcsár István)	I. 21	V. 75
Vád (Kovács Pál)	IV. 466	V. 241
Vád és tett (Kisfaludy Károly)	II. 59	V. 124
Vágyam (Katona József)	I. 54	V. 78
Vajkoontala (Vajda Péter)	IV. 219	V. 228
Vak a' szerelem (Vitkovics Mihály)	I. 419	V. 104
Valláshoz (Rádai Gedeon)	I. 315	V. 100
Való az Álom (Balla Károly)	I. 85	V. 81
Valódi barát (Guzmics Izidor)	II. 59	V. 124
Vámhidon (Garay János)	IV. 230	V. 229
Végpart (Kisfaludy Károly)	I. 441	V. 106
Verhovina (Gaál József)	IV. 536	V. 247
Vers és Csók (Dessewffy József)	I. 82	V. 80
Veselényi Ferencz Szécsi Máriának (Czuczor Gergely)	III. 318	V. 192
Veszteség (Döbrentei Gábor)	I. 300	V. 98
Veszteség (Fábián Gábor)	III. 225	V. 186
Víg szív (Makáry György)	I. 420	V. 104
Vigasztalás (Kazinczy Ferenc)	III. 184	V. 182
Vigasztalás [Gyászosan húzódnak az őszi felhők...] (Szenvey József)	II. 548	V. 160
Vigasztalás [Ha tőlem elszakadt minden barátom...] (Szenvey József)	II. 422	V. 152
Vigasztaló dal (Kisfaludy Károly)	I. 440	V. 106
Vigasztalóm (Szemere Krisztina)	I. 55	V. 78
Világi dolgok' forgandósága (Szenvey József)	II. 260	V. 138

Villi Táncz (Mailáth János)	I. 98	V. 81
Viszonzlátás (Kisfaludy Károly)	I. 421	V. 105
Viszonzlátás (Tóth Lőrinc)	IV. 550	V. 247
Vitéz Túri György' éneke (Vörösmarty Mihály)	II. 347	V. 144
Vitéz' bucsúdala (Bajza József)	III. 340	V. 195
Vitkovics' maradványai közül I. Dalok (Vitkovics Mihály)	III. 221	V. 186
Vitkovics' maradványai közül II. Epigrammák (Vitkovics Mihály)	III. 224	V. 186
Víz és tűz (Szentmiklóssy Alajos)	III. 44	V. 172
Vizkereszt (Kovács Pál)	III. 137	V. 179
Yoridala (Vajda Péter)	IV. 604	V. 252
Zagyva (Szenvey József)	IV. 535	V. 246
Zemplény' vitézeire (Vásárhelyi János)	I. 541	V. 113
Zephyrhez (Makáry György)	II. 402	V. 150
Zöld, Veres és Fejér (Nagy Julianna)	I. 240	V. 95
Zrínyi (Vörösmarty Mihály)	II. 503	V. 156
Zrínyi Ilona (Mailáth János)	III. 15	V. 168
Zrínyi, a' Költő (Vörösmarty Mihály)	III. 230	V. 187
Zrínyi' éneke (Kölcsey Ferenc)	III. 152	V. 179

Névmutató

- Aba Amadé I. 251, IV. 480, V. 96, 128, 242
Aba Dávid I. 251
Aba Domokos IV. 479, V. 242
Aba Miklós I. 251
Aba Sámuel I. 447, V. 107
Absolon Dániel, Lilienberg III. 21, V. 171
Acciaiuoli, Niccolo I. 203, 204, 205, 573, 585, 589, 591, 593, 594, V. 92, 118
Ackermann, Rudolph IV. 320, 321, 322, 323, 324, V. 267, 270
Ágnes (Habsburg) III. 184, V. 182
Aiszóposz IV. 301, V. 231
Aksamit, Peter II. 119, V. 130
Albert (I., Habsburg) (1255–1308) V. 182
Albert (I., Habsburg) I. 448, V. 76, 107
Aldini, Giovanni III. 262, V. 189
Alfonz (I.) IV. 445, V. 239
Alfonz (VI., Navarrai-ház) IV. 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, V. 239
Ali bég I. 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, V. 79
Ali I. 69
Ali nagyvezér II. 582
Ali pasa II. 268, 269, 271, 272, 439, 442, 443, 452, 453, 454, 459, 460, 464, 469, 474, 475, 476, 480, 482, 483, 484, 488, 492, III. 296, 297, 298, V. 140, 154, 191
Almanzor IV. 424, V. 239
Almásy Amália Terézia II. 318, V. 142
Álmos (Árpád-házi) (1070 k.–1129) II. 416, V. 152
Álmos I. 389, 390, 391, V. 103
Altamura Pipin I. 201, 205, V. 91, 92
Amenhotep (III.) V. 234, 254
Amerling, Friedrich von IV. 139, V. 266, 269
Amr ibn al-Ász IV. 356, 358, 359, 360, 361, 362, 363, V. 234
Anakreón I. 54, IV. 64, V. 78, 215
Anasztázia (Rurik) I. 21, V. 75
András (Anjou) I. 200, 201, 203, 208, 564, 565, 570, 574, V. 91, 117
András (I., Árpád-házi) I. 21, 259, 550, II. 44, III. 103, 104, IV. 383, V. 75, 97, 114, 123, 176, 236
András (II., Árpád-házi) I. 24, 176, 209, II. 114, V. 76, 88, 92, 128
András (III., Árpád-házi) I. 175, II. 113, III. 184, V. 128, 182
András, Szent I. 176, V. 89
Andrássy György II. 543, V. 159
Angéla, Merici Szent V. 169
Angyal Bandi IV. 341, 342, 343, 344, V. 233
Angyal Dávid V. 327
Anna, Szent III. 127, V. 178
Annibale, di Ceccano I. 207, V. 92
Anonymus V. 44, 82, 86, 100, 101, 102, 103, 116, 122, 124, 140, 142, 147, 155, 159, 181, 213, 242, 316, 319, 322
Antal, Páduai Szent I. 354, 581, V. 101, 117
Antiokhosz Megasz (III.) II. 542, V. 159
Antiokhosz Szótér (I.) I. 454, 455, V. 107
Ányos (Anián) I. 21, V. 75
Apafi Mihály (I.) III. 16, 17, V. 170
Apafi Mihály (II.) V. 170
Apafi Miklós III. 16
Appius Claudius Crassus IV. 185, 187, V. 226
Apponyi Antal IV. 16, V. 133, 134, 135, 210
Apuleius II. 641, V. 168
Arany János V. 44, 329
Arany Laczi III. 498, V. 206
d'Arc, Jeanne III. 335, V. 195
Arión I. 618, V. 120
Ariston IV. 47, V. 213
Arisztotelész II. 540, III. 153, IV. 491, V. 159, 180
Arkhütász III. 155, V. 180
Ármeán Otília V. 330
Arnulf (Karoling) I. 148, V. 86
Arnulf herceg I. 401, 403, 103
Árpád I. 19, 37, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 172, 194, 196, 214, 260, 278, 323, 342, 387, 388, 389, 390, 392, 394, 395, 396, 407, 569, 613, II. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 53, 77, 113, 136, 264,

- 319, 413, 415, 416, 539, 543, 614, III.
122, 152, 160, 323, IV. 444, 445, 466,
489, 573, 626, V. 24, 44, 75, 76, 82, 86,
87, 88, 90, 93, 97, 100, 101, 103, 117,
119, 121, 122, 124, 126, 128, 131, 138,
142, 151, 158, 159, 165, 178, 179, 181,
187, 193, 203, 217, 239, 243, 253
- Arszlán bég IV. 37, V. 212
- Ártándi Balázs I. 235, 236, V. 94
- Artemiszia (II.) I. 613, 614, 615, V. 119
- Artus Bertalan I. 201, V. 91
- Aspremont család III. 21, V. 169
- Aspremont János Gobert V. 169, 171
- Aspremont-Reckheim, Ferdinand-Gobert
III. 21, V. 171
- Astorga, Emanuele II. 383, V. 148
- Aszpászia I. 443
- Attila I. 57, 63, 71, 103, 145, 146, 148, 194,
323, 388, 389, 392, 393, 394, 397, 399,
404, 405, 447, 613, 623, 624, II. 55, 319,
415, III. 231, IV. 536, 539, 540, 542,
544, V. 79, 82, 86, 90, 100, 103, 107, 119,
120, 124, 136, 142, 152, 187, 247
- Attius Tullius IV. 192, 193, 194, 198, 199, V.
226
- Augustus III. 342, V. 197, 225
- Aurelianus, Lucius Domitius II. 640, V. 168
- Auria János III. 291
- Ausonius, Decimus Magnus V. 244
- Axmann, Josef I. 11, 17, 18, 19, 20, 22, 166,
337, IV. 477, V. 59, 259, 260, 268, 269
- B. II. 267, V. 256
- Babocsay II. 583
- Badics Ferenc, V. 326
- Bagi Dániel V. 169
- Bagossy László II. 583, V. 163
- Bagossy Zsuzsanna V. 163
- Bajza József I. 286, 468, 530, II. 54, 99, 110,
189, 302, 308, 356, 377, 397, 420, 495, III.
45, 70, 113, 117, 152, III. 82, 270, 294,
316, 328, 339, 340, 354, 390, 391, 393,
404, 472, 524, 561, IV. 33, 63, 81, 85, 115,
170, 172, 175, 199, 204, 206, 217, 228,
229, 231, 232, 308, 310, 312, 369, 397,
422, 446, 452, 463, 465, 513, 599, 604,
627, 631, V. 6, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18,
22, 23, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 40, 41, 42,
44, 46, 47, 52, 53, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
139, 146, 172, 175, 177, 179, 195, 200, 201,
209, 224, 229, 245, 256, 272, 326, 333
- Balambér I. 323
- Balassa Menyhért I. 117, V. 83
- Balla Károly I. 85, 112, 140, 311, 635, V. 81,
82, 85, 99, 256
- Balogh Piroska V. 327
- Bánffy Miklós I. 70, V. 79
- Bánóczi József V. 6, 7, 11, 14, 48, 54, 327,
328
- Barabás Miklós IV. 474, V. 74, 268
- Bárány Ágoston I. 418, 560, II. 101, V. 127,
256
- Barcsay Ábrahám IV. 632, V. 254
- Báróczy Sándor V. 254
- Baróti Szabó Dávid I. 130, V. 84
- Bartalus István V. 272
- Bártfay László I. 46, 222, 241, II. 135, V. 7,
8, 42, 71, 72, 73, 74, 77, 94, 95, 256, 331
- Bártfayné V. 8, 47
- Basarab (I.) III. 184, V. 182
- Basta, Giorgio I. 522, V. 112
- Báthory András, somlyói I. 112, 113, V. 83
- Báthory család, somlyói II. 352, V. 145
- Báthory Erzsébet V. 132
- Báthory István, ecsedi I. 56, 57, 58, 59, 60,
62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 73, II.
124, V. 79, 130
- Báthory Margit, ecsedi I. 315, V. 100
- Báthory Zsigmond, somlyói I. 522, V. 112
- Báthory Zsófia, somlyói III. 15, 16, 18, V.
169, 170
- Bátor Opos I. 258, 259, 265, 266, 267, 273,
280, II. 87, 91, III. 162, 163, V. 97, 181,
203
- Batsányi János V. 7, 60
- Batthyány Boldizsár III. 121, V. 178
- Batthyány Ferenc III. 121, V. 178
- Batthyány József IV. 102, 104, V. 216, 218
- Batthyány Lajos V. 216, 322
- Batthyány Mária II. 148, V. 131
- Batthyány Orbán I. 236, 238, V. 94

- Batthyány Vince III. 258, V. 188, 189
 Bay Ferenc II. 472, 473, V. 155
 Bay György V. 28
 Bazil, Nagy Szent III. 125, V. 178
 Beatrix (Aragóniai) II. 120, 122, 123, 124, 129, 133, 134, 389, V. 130, 149
 Bebék család I. 206
 Becker, Wilhelm Gottlieb V. 21
 Bede Anna V. 127, 128, 149
 Beethoven, Ludwig van II. 325, V. 143
 Békés István I. 516, 518, 519, 522, 524, 525, 527, 528, 529, V. 112
 Bél Mátyás I. 176, V. 89, 134
 Béla (I., Árpád-házi) I. 258, II. 44, 77, 78, 85, 88, 89, III. 103, 104, 105, V. 97, 123, 126, 176
 Béla (II., Árpád-házi) II. 413, 415, 416, 417, 418, III. 284, IV. 127, V. 151, 152, 190, 220
 Béla (IV., Árpád-házi) III. 486, IV. 102, 598, V. 206, 216, 251
 Beleznayné Podmaniczky Anna V. 7, 217, 282
 Bell, Andrew III. 261, V. 188, 189
 Benedek I. 21, 550, V. 75, 114
 Benier III. 21
 Bercsényi Miklós III. 291, 292, V. 191
 Bernárdi Tamás I. 238, V. 94
 Bernát ebersteini gróf II. 123
 Bernáthfalvi Földváry Miklós I. 503, 506, V. 271, 273
 Bertrand (III., Baux) I. 202, 590, 592, 593, 594, 595, V. 91, 118
 Berzsenyi Dániel I. 377, 540, 555, 558, IV. 110, V. 7, 32, 53, 101, 117, 254, 256, 326
 Besse János I. 622, V. 120, 256
 Bessenyei György IV. 632, V. 7, 166, 254
 Bethlen Gábor I. 175, V. 88
 Bethlen István III. 318, 320, V. 193
 Bethlen Miklós III. 17
 Beudant, François Sulpice III. 258, V. 189
 Beutler, Franz II. 139, V. 272, 273
 Biasz III. 154, V. 180
 Bicskei Éva V. 24, 328
 Blaschke János I. 11, 17, 18, 19, 20, 22, 165, 170, 171, 172, 173, 174, 344, 346, 348, 349, 350, V. 22, 24, 59, 259, 260, 261, 268, 269, 332
 Bocskai István I. 175, V. 88
 Bódi Katalin V. 55, 165
 Bodrogi Ferenc Máté V. 331
 Boétie, Étienne de La III. 155, V. 180
 Boie, Johann Friedrich V. 8
 Boldog-Bernád István V. 9, 12, 14, 16, 27, 55, 328, 329
 Boleszláv (III., Piast) II. 414, V. 152
 Bolyky Tamás II. 477, 478, V. 155
 Boráros János V. 216
 Borbély György I. 522, V. 112
 Borbély I. 516, V. 112
 Borbély Szilárd V. 42, 45, 329, 333
 Borisz (Árpád-házi) II. 413, 414, III. 284, V. 151, 152, 190
 Bornemissza Gergely I. 114, 115, 117, 118, 119, II. 444, 446, 448, 454, 456, 457, 458, 466, 479, 483, 484, 485, 486, 489, V. 83, 154
 Borromeo család III. 347, V. 197
 Borromeo, Renato III. 347, V. 197
 Borromeo, Vitaliano III. 347, V. 197
 Borzsák István V. 326
 Bouillon, Gottfried I. 97, 424, 425, V. 81, 105
 Bräuer Ferenc III. 273, V. 272, 273
 Brault, Louis V. 93
 Brisits Frigyes V. 328
 Brown, John I. 51, II. 218, V. 78, 136
 Brunszvik József II. 14, V. 121
 Brutus, Lucius Junius IV. 176, 177, 178, 182, 183, V. 225
 Budai Ézsaiás V. 71
 Bulcsu I. 394
 Bulwer-Lytton, Edward George IV. 573, V. 250
 Busch, Eugen V. 217, 301
 Bühler, Franz II. 383, V. 148
 Bürger, Gottfried August V. 8, 175
 Byron, George Gordon Noel III. 41, IV. 218, 551, 630, V. 155, 172, 228, 248, 254
 Cajetani Miklós I. 202, 203, V. 91, 92
 Canning, George III. 527, V. 207
 Canova, Antonio III. 347, V. 197

- Caprara, Aeneas Sylvius III. 19, 20, V. 170
 Caracalla IV. 175, V. 225
 Caraffa, Antonio III. 20, 21, V. 170
 Carolus Wilhelmus Brand V. 190
 Carracci család III. 347, V. 197
 Castaldo, Giambattista I. 112, 113, 117, 118, II. 58, V. 83, 124
 Cato Censorius I. 301, II. 52, 262, 338, 515, IV. 180, V. 98, 123, 138, 144, 156, 180
 Cato Uticensis II. 262, V. 98, 138, 144, 156, 180
 Cavalcanti, Jacopo I. 202, V. 91
 Cavallo, Guglielmo V. 20, 329
 Cecília, Szent II. 625, V. 166
 Celanói Tamás II. 383, V. 148
 Chartier, Roger V. 20, 329
 Cherubini, Luigi II. 383, V. 148
 Choron, Alexandre-Étienne V. 93
 Cicero, Marcus Tullius II. 399, 562, III. 139, 155, V. 127, 150, 161, 179, 225, 237
 Cincinnatus, Lucius Quinctius IV. 490, V. 243
 Clapperton, Hugh III. 262, V. 189
 Clarot, Alexander I. 165, 344, 346, 347, 348, 349, II. 316, 321, 322, 323, III. 285, V. 22, 24, 259, 268
 Claypole, Elizabeth IV. 322, V. 232
 Coigny III. 154
 Comenius, Johannes Amos V. 98, 308
 Cominius Auruncus, Postumus IV. 180, 181, V. 226
 Coriolanus, Caius Martius IV. 132, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, V. 222, 225
 Cornelius Nepos III. 15, V. 170
 Correggio, Antonio da III. 164, V. 181
 Corvin János I. 177, V. 89
 Creuzbacher, Wilhelm V. 266, 270
 Cromwell, Oliver IV. 322, 491, V. 232, 243
 Czibak Imre I. 235, 236, 238, 240, V. 94
 Cziráky Antal Mózes II. 148, V. 131
 Czuczor Gergely I. 408, 419, II. 581, III. 61, 67, 88, 109, 163, 284, 299, 323, 338, 446, 564, IV. 61, 100, 203, 350, 482, 497, 500, 501, 522, 534, 549, 571, 573, 598, 629, 641, V. 33, 34, 35, 40, 41, 70, 103, 152, 162, 173, 174, 175, 177, 181, 187, 190, 191, 193, 195, 203, 210, 214, 216, 226, 233, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 329, 332
 Csahihen Károly V. 9, 42, 47, 48, 329
 Csák család IV. 380
 Csák Imre II. 268, 269, 272, 273, V. 140
 Csák Máté I. 251, 570, III. 327, IV. 478, V. 51, 96, 118, 194, 242, 274
 Csaraton I. 323
 Csató Pál IV. 95, 393, 421, V. 34, 256
 Cserei Mihály III. 19, V. 170
 Csiffáry Gergely V. 82, 153, 329
 Csokonai Vitéz Mihály II. 613, III. 36, IV. 500, V. 164, 172, 209, 244
 Csónakosi I. 56, 57, 58, 60, 61, 67, 68, 69
 Csonki Árpád V. 43, 329
 Csörsz Rumen István V. 40, 41, 144, 329, 332
 Csupor Miklós I. 70, V. 79
 Csuzi család I. 206
 Csúzy János I. 204, 590, V. 92, 118
 Danch I. 177
 Dávid Gábor Csaba V. 180, 184, 329
 Dávid I. 471, II. 383, V. 108, 148
 Dávidházi Péter V. 28, 185, 329, 332
 Dayka Gábor I. 77, III. 549, 550, V. 43, 80, 209, 210, 222
 Deák Ferenc V. 63
 Déaulx, Bertrand de I. 202, V. 92
 Debreczeni Attila V. 21, 44, 54, 55, 327, 329, 330, 332
 Debreczeni Márton I. 543, V. 113, 256
 Decius, Marcus IV. 185, 186, 190, V. 226
 Decsy Sámuel V. 21
 Démokritosz II. 509, V. 156
 Dentatus, Manius Curius IV. 490, V. 243
 Deron Antal V. 306
 Dersffy család V. 90
 Dersffy Ferenc II. 150, V. 132
 Dessewffy József I. 83, 544, V. 47, 80, 256
 Devecseri Gábor V. 326
 Diderot, Denis III. 155, V. 180

- Diogenész II. 553, IV. 490, 491, V. 243
Dionüsziosz Halikarnasszeusz IV. 185, 198, V. 224, 225
Dionüsziosz I. 219
Dobó István I. 114, 115, 116, 117, 118, 119, II. 439, 440, 441, 442, 443, 444, 447, 448, 460, 465, 466, 469, 470, 478, 479, 482, 485, 486, 487, 490, 491, 492, V. 83, 154
Dobozi Mihály I. 17, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, V. 75, 76
Dóczy János I. 236, 239, 240, V. 94
Dolci, Carlo I. 547, V. 114
Domitianus, Titus Flavius IV. 175, V. 225
Dózsa György II. 196, 197, V. 134, 135
Döbrentei Gábor I. 47, 73, 84, 282, 301, 314, II. 61, 424, V. 8, 9, 38, 56, 58, 99, 192, 256
Döme Károly V. 68
Dőry Ernesztina II. 502, V. 155
Dőry Gábor V. 155
Drágffy Bertalan I. 71, V. 79
Draskovics János II. 150, 163, 164, 165, V. 132
Draskovics Mária Euzébia III. 230
Drugeth Fülöp I. 255, V. 96
Drugeth Mária V. 193
Drugeth Miklós I. 208, V. 92
Dugonics András III. 548, IV. 102, V. 210, 217, 218
Dugovics Imre V. 192
Durante, Francesco II. 383, V. 148
Durazzói Ágnes (Capeting–Anjou) I. 200, 201, V. 91
Durazzói Károly (Capeting–Anjou) I. 200, 201, 202, 203, 204, 574, V. 91, 118
Durazzói Lajos (Capeting–Anjou) I. 203
Dworzak, Adolph II. 247, 316, III. 12, V. 262, 268
Dzsingisz kán IV. 40, 490, 605, V. 212, 243, 253
Edelpeck Borbála V. 89
Edelsheim Júlia I. 513, V. 111
Edvi Illés Pál I. 419, V. 256
Eggenberger József V. 14
Egyed III. 175, V. 182
Einsle, Anton IV. 316, V. 73, 267, 268
Eissner, Franz Xaver IV. 478, V. 268
Előd I. 147, 389, 447, V. 86, 103
Eltz Imre III. 416, V. 202
Ender, Johann Nepomuk II. 500, 530, 570, 589, III. 134, 165, 480, 542, IV. 14, 70, 316, 477, 478, 479, 480V. 22, 24, 73, 263, 264, 265, 266, 267, 268
Ennius, Quintus III. 155
Eötvös Katalin V. 155
Epameinondasz IV. 490, V. 243
Erazisztratosz I. 456, 458, 459, V. 108
Erdélyi János IV. 448, 453, 468, 595, 600, 636, 638, V. 256
Erdődy Tamás II. 150, 158, 163, 164, 166, V. 132
Ernuszt János (?–1476) I. 177, V. 89
Ernuszt János (1465 k.–1519 k.) I. 177, V. 89
Ernuszt Zsigmond I. 177, V. 89
Ernyei II. 78, V. 126
Ersch, Johann Samuel II. 383, V. 148
Erzsébet (Árpád-házi) II. 113, 114, V. 128
Erzsébet (I., Tudor) I. 23, V. 76
Erzsébet (Piašt) I. 201, 202, 570, V. 91, 118
Fábián Gábor II. 635, III. 226, V. 72, 186, 256
Fabius Maximus (Allobrogicus), Quintus II. 642, V. 168
Fabius nemzetség I. 564
Fábri Anna V. 46, 329
Falconi, Bernardo III. 348, V. 197
Fáy András I. 139, II. 393, III. 414, IV. 31, 214, 392, 567, V. 37, 38, 43, 256, 265, 273
Fáy László I. 158, V. 271, 273
Fazakas Gergely Tamás V. 54
Fazekas Mihály V. 245
Fedeles Tamás V. 169
Fehér Géza V. 328
Fejér Antal I. 21, V. 75
Fekete Norbert V. 15, 16, 18, 329
Fekete Zavisz I. 485, 486, V. 110
Fendi, Peter, I. 338, V. 260, 269
Fenyő István V. 6, 10, 14, 20, 21, 22, 24, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 46, 330

- Ferdinánd (I., Aragóniai) I. 113, 114, 117, II. 122, V. 130, 322
- Ferdinánd (I., Habsburg) I. 112, 113, 119, II. 268, 269, V. 83, 89, 140
- Ferdinánd (IV.) V. 291
- Ferenc (I., Habsburg–Lotaringiai) I. 176, II. 543, 544, V. 75, 159
- Ferenc (I., Lotaringiai) I. 176, V. 89
- Ferenc, Assisi Szent I. 175, V. 88
- Ferenczy István III. 282, IV. 107, 109, 112, 114, V. 190, 218, 219
- Ferhád pasa V. 132
- Fessler Ignác Aurél V. 44
- Festetics György I. 377, V. 101
- Fichte, Johann Gottlieb II. 383, IV. 483, 484, V. 148, 242, 243
- Figedy János II. 454, 455, 457, 458, 468, 470, 472, 473, 474, 482, 489, 490, 491, V. 155
- Fintics Mátyás II. 150, 155, 156, V. 132
- Fisk, William IV. 323, V. 267, 270
- Fogarasi János III. 198, 226, V. 71, 183, 186, 253, 256, 329
- Forgách Ádám V. 132
- Forgách Mária I. 178, V. 88, 89, 90
- Forgách Miklós III. 16, V. 170
- Forgách Zsigmond II. 150, V. 132
- Forgách Zsuzsanna V. 89
- Forgó György V. 11, 12, 13
- Földi János IV. 86, V. 216
- Frangepán Anna Katalin III. 15, V. 169, 170, 191
- Frangepán Ferenc Kristóf III. 15, V. 170
- Frangepán István II. 124, V. 130
- Franklin, Benjamin III. 546, IV. 212, V. 209, 228
- Frasel Vilmos IV. 102, V. 218
- Fráter György I. 112, 113, V. 82, 94, 105
- Fried István V. 47, 330
- Frigyes (II., Hohenzollern) II. 133, 134, III. 397, IV. 486, V. 130, 201, 243
- Frigyes (III., Habsburg) II. 133, V. 130
- Frigyes (IV., Aragóniai) II. 123, V. 130
- Frommel, Karl Ludwig IV. 103, 105, V. 266, 269
- Futaki Demeter I. 203, V. 92
- Fülöp (II., Capeting–Anjou) I. 203, V. 92
- F – Y. I. 218, V. 93, 256
- Gaál György II. 613, IV. 49, V. 6, 9, 46, 56, 60, 65, 163, 256
- Gaál József III. 338, 407, IV. 64, 375, 445, 464, 545, 628, V. 34, 38, 195, 202, 213, 214, 235, 239, 241, 247, 253, 256
- Galénosz III. 547, V. 209
- Garai László I. 317, 318, IV. 84, V. 100, 113, 215
- Garay János IV. 171, 174, 206, 216, 217, 229, 230, 309, 311, 364, 367, 368, 383, 393, 396, 420, 423, 447, 453, V. 6, 224, 227, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 256, 330
- Gárdonyi Géza V. 44
- Geganius Macerinus, Titus IV. 177, 178, V. 225
- Gellért, Szent IV. 208, V. 227
- Gelon IV. 179, V. 226
- Gere Zsolt V. 23, 38, 55, 330
- Geréb Mátyás II. 124, V. 130
- Gessner, Salomon I. 76, III. 267, V. 42, 80, 189
- Géza (I., Árpád-házi) I. 258, 260, 264, 267, 268, 271, 272, 273, 275, 275, 276, 278, 279, 280, 281, II. 77, 81, 85, 87, 91, III. 162, 177, V. 97, 126, 181, 182
- Géza I. 151, 447, V. 86, 107, 322
- Giczi István I. 237, V. 94
- Gilétfi Miklós I. 206, 207, V. 92
- Gintli Tibor V. 333
- Giordano, Luca III. 347, V. 197
- Giskra János IV. 51, V. 214
- Gizella (Liudolf), Bajor V. 9
- Glavics Miklós III. 17, 18, V. 170
- Goodyear, Joseph IV. 321, 322, V. 267, 269
- Gönczy Monika V. 332
- Görög Demeter V. 7, 12, 56
- Gravina, Domenico da I. 202, V. 91
- Gritti, Ludovico I. 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, V. 94
- Gruber, Johann Gottfried II. 383, V. 148

- Guido I. 208
 Guzmics Izidor László I. 197, II. 39, 59, 188, V. 8, 29, 31, 71, 256
 Gvadányi József II. 111, III. 548, V. 203, 210, 256
- Gyöngyösi István I. 195, V. 90, 254
 György (I., Podjebrád) II. 128, III. 448, 451, V. 130, 204
 György, Sárkányölő Szent II. 611, V. 164
 Gyula vezér II. 544, V. 159
 Gyulaffy László (1466 k.) V. 87
 Gyulaffy László (1520?–1579) V. 87
 Gyulai György II. 489, V. 155
 Gyulai Pál V. 7, 46, 48, 222, 330
 Gyulay Ignác I. 513, V. 111
- Habsburg József (József nádor) I. 165, 168, 176, 178, V. 87, 90, 159
 Habsburgok I. 169
 Hadik András III. 400, V. 201
 Háfiz, Samszu'd-Dín Muhammad IV. 454
 Hahnemann, Christian Friedrich Samuel II. 218, IV. 77, 78, 493, V. 136, 215, 243
 Hajmási László II. 566, V. 161
 Halil bég V. 214
 Haller, Albrecht von I. 76, V. 79, 80
 Hancock, Charles IV. 322, V. 267, 268
 Hanivár II. 451, V. 154
 Hannibal I. 314, II. 262, 542, V. 99, 138, 158, 159
 Hansági Ágnes V. 328
 Hartleben Konrád Adolf V. 184
 Hász-Fehér Katalin V. 37, 42, 47, 330
 Haydn, Joseph II. 383, V. 148
 Hebingner I. 207, V. 92
 Heckenast Gusztáv V. 121, 128, 159, 163, 166, 185
 Héderváry Miklós II. 124, V. 130
 Hedvig, Szent (Anjou) III. 61, 65, V. 174
 Hegedűs István II. 449, V. 154
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich IV. 483, V. 243
 Heinrich Gusztáv V. 7, 11, 46, 330
 Heister, Sigbert III. 21, V. 171
- Helmecczy Mihály I. 98, 119, 213, 250, 284, 310, 444, II. 351, 384, V. 42, 47, 60, 62, 66, 81, 83, 93, 96, 97, 99, 106, 131, 144, 148, 230, 256, 272
 Helvétius Claude-Adrien II. 339, 342, V. 144
 Henrik (I., Liudolf-ház) I. 400, 401, V. 103
 Henrik (III., Száli-ház) III. 104, 105, V. 176
 Henrik (IV., Bourbon) III. 156, V. 180
 Henrik, Alapító (I.) V. 239
 Hérakleiosz IV. 351, 353, V. 234
 Hérakleitosz II. 509, V. 156
 Herder, Johann Gottfried II. 383, V. 148
 Hermann Zoltán V. 328
 Hérodotosz V. 234
 Herz, Henri III. 264, V. 189
 Hild József IV. 107, 108, V. 219, 282, 304, 306
 Hippokratész IV. 78, 493, 511, V. 215, 243, 245
 Hites Sándor V. 332
 H. K. I. 303, V. 256
 Hoffmann Michael I. 520, II. 12, 43, 76, 184, 321, 323, 500, 530, 570, 589, III. 134, 165, 186, 278, 281, 285, 414, 428, 542, V. 22, 24, 261, 269
 Holubár II. 545, 547, V. 160
 Homérosz I. 83, 494, II. 262, 324, 639, III. 324, V. 80, 111, 138, V. 143, 167, 193, 277
 Horányi Elek I. 176, V. 89
 Horatius Cocles, Publius II. 262, V. 138
 Horatius Flaccus, Quintus I. 77, 289, II. 542, III. 167, 206, V. 77, 80, 85, 98, 127, 128, 142, 143, 149, 159, 181, 184, 209, 326
 Horkovits József I. 413, V. 256
 Hormayr, Joseph Freiherr von V. 25
 Horvát István I. 151, V. 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 182, 257, 330
 Horváth Endre, pázmándi I. 104, 240, 435, 529, II. 24, 167, 382, 544, III. 44, 184, V. 29, 32, 33, 35, 44, 71, 82, 121, 147, 256, 329
 Horváth János V. 27, 37, 40, 44, 144, 330

- Horváth Károly V. 36, 38, 40, 328, 331
 Horváth Zsigmond, szentgyörgyi I. 21, V. 75
 Houwald, Christoph Ernst von V. 201
 Hovánszki Mária V. 327
 Höfel, Blasius I. 12, 175, V. 59, 259, 260, 268, 269
 Hölty, Ludwig Cristoph Heinrich V. 8
 Höschl József II. 315, 499, V. 263, 269
 Hrabovszky Dávid II. 67, 98, V. 257
 Huba I. 393, 447, II. 323, 379, 381, V. 103, 142, 147
 Hufeland, Christoph Wilhelm I. 51, II. 218, V. 77, 136
 Hunyadi János I. 56, 58, 60, 61, 124, 214, 317, 318, 320, 539, 545, 548, 612, II. 95, 97, 116, 128, 192, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 426, 451, 547, III. 301, IV. 50, 52, 82, 128, 203, 306, 453, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 481, 501, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 568, 569, 570, 571, 588, 626, V. 44, 79, 84, 93, 95, 100, 110, 113, 114, 119, 124, 126, 129, 130, 134, 135, 153, 155, 160, 192, 214, 215, 220, 227, 231, 240, 242, 244, 246, 249, 251, 253
 Hunyadi László I. 318, 493, II. 55, 96, 128, IV. 56, 57, 58, 60, 629, V. 100, 110, 124, 126, 130, 214
 Husz János II. 118, V. 129
 Hynek (Podjeb rád) II. 128, 132, III. 448, 451, V. 130, 204
 Igaz Sámuel V. 26, 27, 28, 29, 30, 31, 45
 Illés (II.) I. 113, V. 83
 Illés I. 451, V. 107
 Ilona (Vukanović-ház) III. 284, V. 151, 190
 Immermann, Karl Lebrecht IV. 230, V. 229
 Imre László V. 32, 33, 39, 45, 331
 Imur I. 66, V. 79
 Ince (III.) V. 191
 Ince (XI.) III. 290, V. 191
 Irving, Washington II. 639, V. 168
 Islaim I. 62
 Ispán Ferenc III. 16, V. 170
 István (III., Musat) I. 70, 72, V. 78
 István, Szent (I., Árpád-házi) I. 176, 448, 548, 571, 415, IV. 536, V. 86, 89, 107, 114, 118, 152
 Iszhák bég II. 204, V. 135
 Izabella (Jagelló) I. 112, 113, 429, 430, 431, V. 82, 105
 Izajás II. 641, V. 168
 J. III. 252, V. 256
 Jacob, Therese Albertine Luise von V. 139, 146, 200
 Jacobs, Friedrich V. 208, 213
 Jakab (1829 k.) II. 550, V. 160, 256
 Jakab, Szent IV. 438, V. 239
 Jankovich Miklós V. 6, 9, 329, 331
 Jankovics József V. 332
 János (I., Szapolyai) I. 30, 177, 178, 235, 236, 237, 429, V. 76, 82, 83, 89, 93, 105, 140, 158
 János (XXII.) I. 202, V. 92
 János Zsigmond (Szapolyai) I. 112, 429, II. 540, V. 82, 105, 158
 Janus Pannonius I. 195, V. 90, 159
 Jarosláv (I., Rurik) I. 21, V. 75
 Jézus Krisztus I. 86, II. 122, 151, 152, 160, 164, 165, 384, IV. 610, 612, 617, V. 143, 148, 151, 203, 213, 231
 Johanna (I., Capeting-Anjou) I. 200, 201, 202, 203, 204, 205, 208, 209, 564, 573, 584, 585, V. 91, 92, 117
 Johnson, Samuel V. 21
 Jommelli, Niccolò II. 383, V. 148
 József (I., Habsburg) III. 292, V. 191
 József (II., Habsburg-Lotaringiai) I. 176, IV. 106, V. 89, 219, 294
 József nádor (Habsburg-Lotaringiai) I. 168, II. 543, IV. 110, V. 87, 88, 159, 219, 222
 Julius Caesar, Caius I. 377, 559, IV. 231, V. 101, 116, 224
 Julius, Gaius Iulus IV. 192, V. 226
 Jurák Balázs II. 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, V. 132
 Juranics László II. 152, 153, 156, 157, 159, 160, V. 60
 Jussuf aga II. 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160

- Jusztinianosz (I.) II. 640, V. 167, 168
 Júszuf ibn Tásufin IV. 426, 434, 435, 436, V. 239
- Kácsándy Terézia V. 164
 Kacs Kovics Károly I. 493, V. 110, 256
 Kalla Zsuzsa V. 8, 331
 Kállay Miklós V. 8, 331
 Kálmán (Árpád-házi) I. 175, 424, II. 152, 416, IV. 546, V. 88, 105, 132, 151, 152, 190, 247
 Kálti Márk V. 176
 Kamber II. 460, 465, 466, 467, 476, 477, 478, 479, 482, 489, 490, 491, 492
 Kanisai család I. 206
 Kant, Immanuel III. 462, 546, V. 205, 209
 Kapisztrán János, Szent IV. 570, V. 249
 Kapuy Károly II. 577, 633, III. 120, V. 256
 Kara Ahmed II. 439, 442, 443, 452, 453, 454, 459, 460, 464, 469, 474, 475, 480, 482, 488, V. 154
 Kara Musztafa III. 19, V. 170
 Karacs Ferenc III. 413, V. 265, 269
 Kärkling, Tobias III. 278, V. 22, 24, 265, 269
 Kármán József V. 7, 43, 45
 Karolina Auguszta (Wittelsbach) I. 13, 14, V. 75,
 Károly (Anjou) I. 203, 204
 Károly (I., Anjou) I. 175, 251, 252, 253, 570, 571, II. 114, III. 111, 184, V. 88, 91, 92, 96, 116, 118, 128, 142, 177, 182, 279, 280
 Károly (I., Karoling-ház) II. 642, V. 168
 Károly (I., Stuart) IV. 322, V. 232
 Károly (V., Habsburg) I. 113, V. 83
 Károly (VI., Habsburg) III. 292, V. 191
 Károly (X., Bourbon) II. 645, III. 343, V. 168, 197
 Károly Róbert V. 96
 Károly, Borromei Szent III. 348, V. 197
 Károlyi György II. 543, V. 159, 256
 Károlyi István III. 272, V. 11, 13, 16, 17, 23, 168, 178, 189, 202
 Kárpáthy Csilla V. 184
- Katalin (II., Holstein–Gottorp–Romanov) I. 23, V. 76
 Katalin (II., Valois–Courtenay) I. 200, V. 91
 Katalin, Alexandriai Szent I. 176, V. 89
 Katanchich Mátyás Péter IV. 104, V. 219
 Katona István III. 548, V. 210
 Katona József I. 55, V. 78, 256, 327
 Kazinczy Emil V. 69
 Kazinczy Ferenc I. 38, 124, 323, II. 353, 379, 391, 396, 405, 614, III. 45, 61, 83, 88, 107, 118, 120, 164, 184, 198, 210, 317, 337, 529, 548, IV. 110, 515, 633, V. 7, 8, 9, 21, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 53, 56, 57, 58, 59, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 80, 86, 147, 149, 176, 189, 207, 209, 210, 245, 254, 257, 326, 327, 329, 331, 332, 333
 Kazinczy Iphigenie II. 379, V. 108, 147
 Kázmér (III., Piast) I. 208, 570, III. 111, V. 92, 118, 177
 Kázmér (IV., Jagello) II. 116, V. 129
 Kefalas, Konstantinos V. 208, 213
 Keglevich Gábor III. 280, V. 189
 Kelemen (VI.) I. 200, 201, 202, 203, 204, 207, 205, 208, 209, V. 91
 Kemény Simon I. 58, IV. 453, 456, 457, 458, 460, V. 79, 240
 Kendi Ferenc I. 237, 238, V. 94
 Kenyhercz Róbert V. 55
 Kerecsényi I. 56, 57, 59, 60, 62, 64, 67
 Kerekes II. 150
 Kerényi Ferenc V. 327
 Kézai Simon V. 44, 120, 122, 136, 140, 159, 164, 187, 203, 322
 Kilián György IV. 13, V. 10, 11, 13, 210, 222, 232
 Kind, Johann Friedrich V. 207
 Kinizsi Pál I. 56, 57, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 549, 550, II. 132, 545, 546, 78, 114, V. 130, 159
 Kis Ferencné V. 224
 Kis János I. 144, 152, 222, 304, V. 20, 21, 26, 29, 30, 86, 257
 Kis Lajos I. 84, 302, V. 257
 Kisfaludy János V. 66

- Kisfaludy Károly I. 45, 51, 75, 82, 84, 85, 109, 121, 167, 200, 210, 211, 221, 234, 246, 248, 249, 256, 283, 300, 309, 321, 327, 381, 411, 413, 427, 441, 442, 454, 473, 499, 506, 538, 541, 553, 557, 597, II. 24, 31, 52, 59, 97, 109, 114, 179, 206, 223, 259, 352, 355, 374, 421, 438, 521, 533, 547, 565, 572, 603, 618, 634, III. 24, 52, 58, 83, 103, 152, 166, 197, 218, 229, 255, 282, 327, 330, 392, 550, IV. 110, 114, 134, 478, 634, V. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 81, 83, 87, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 104, 106, 107, 111, 112, 115, 116, 117, 122, 123, 124, 128, 137, 145, 147, 148, 153, 156, 159, 163, 166, 173, 177, 185, 190, 192, 194, 195, 200, 203, 209, 210, 218, 242, 245, 257, 262, 264, 265, 271, 272, 274, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334
- Kisfaludy Sándor I. 37, 47, 74, 105, 138, 153, 161, 193, 306, 331, 376, 462, IV. 251, V. 11, 25, 26, 27, 28, 31, 59, 80, 84, 209, 230, 257, 271, 295, 327, 329, 332
- Kiss Gergely V. 169
- Kiss Imre III. 15, V. 169
- Kiss Károly II. 30, 58, 197, 273, 390, 591, III. 129, V. 33, 257
- Kiss Sámuel V. 30
- Klobusiczky Ferenc III. 21, V. 171
- Klopstock, Friedrich Gottlieb V. 8
- Kodrusz II. 262, 540, V. 138, 159
- Koháry István (1616–1664) III. 286
- Koháry István (1649–1731) III. 282, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, V. 190, 191, 265
- Kollonich Lipót Károly III. 21, V. 171
- Komjáthy Anna I. 339, V. 101
- Konfuciusz III. 204, IV. 40, 606, 612, V. 184, 212, 253
- Kónsztantinosz (VII.) III. 433, V. 86, 103, V. 203
- Kont Dénes I. 205
- Kont István IV. 531, 532, 533, 534, V. 246
- Kont Miklós I. 202, 203, 205, 208, 564, V. 91, 117
- Koppány II. 415, V. 152
- Kordé Imre V. 326, 333
- Kornis Anna I. 522, 524, 525, 526, 528, 529, V. 112
- Kórógyi János V. 214
- Korompay H. János V. 331
- Korompay Klára V. 331
- Kościuszko, Tadeusz IV. 424, V. 238
- Kosztolányi I. 57, 59, 60, 63
- Kotzebue, August Friedrich Germanus IV. 503, V. 175, 245
- Kovács I. Gábor V. 21, 331
- Kovács Pál III. 41, 52, 150, 166, 315, 427, 536, IV. 80, 130, 169, 346, 420, 466, 516, V. 34, 70, 75, 257
- Kovács Tamás II. 304, V. 257
- Kovacsóczy Mihály I. 285, 440, 478, IV. 506, V. 30, 97, 106, 109, 245, 257
- Kováts Dániel V. 333
- Kovatsch, Joseph II. 112, 322V. 24, 262, 269
- Kölcsey Ferenc I. 54, 78, 123, 141, 184, II. 224, 260, 349, 354, 359, 378, 382, 386, 392, 402, 412, 422, 423, 522, 549, 575, 615, 617, III. 153, 199, 215, 230, 256, 295, 317, 323, 327, 340, 353, 390, 394, 405, 409, 447, 524, 526, 549, 550, IV. 110, V. 32, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 53, 59, 61, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 185, 201, 209, 210, 218, 250, 257, 267, 326, 327
- Körner, Carl Theodor V. 217
- Kötöny II. 38, V. 122
- Kramer, Franz I. 345, V. 261, 268
- Kristóf bajor herceg II. 123, 128
- Kroiszosz II. 262, V. 138
- Krompecher Bertalan, V. 6, 331
- Kucsuk I. 63
- Kultsár István I. 21, 22, V. 6, 7, 11, 12, 13, 14, 20, 36, 45, 56, 194, 223, 230, 257
- Kun István V. 193
- Kunoss Endre IV. 101, 117, 174, 215, 308, 364, 381, 382, 396, 451, 463, V. 216, 219, 224, 228, 231, 234, 236, 240, 241, 257

- Kupetzky, Johann IV. 109, V. 219
 Kurd bég II. 151, 152, 166, V. 132
 Küllös Imola V. 40,
 Kürosz III. 153, V. 180
 Kürtösi Katalin V. 330
- Lábatlan Gergely I. 315, V. 100
 Laczkfi András I. 206, 208
 Laczkfi család I. 206
 Laczkfi Dénes I. 207
 Laczkfi István I. 204, 205, 206, 207, 564,
 565, 574, 579, 582, 584, 594, 595, 596, V.
 92, 117, 118
 Ladányi- Thuróczy Csilla V. 239, 331
 Laelius, Gaius III. 156, V. 180
 Lafontaine, August Heinrich Julius IV. 503,
 510, V. 245
 Lajos (I., Anjou) I. 200, 201, 202, 203, 204,
 205, 206, 207, 208, 209, 564, 565, 566,
 568, 569, 570, 571, 573, 574, 575, 584,
 596, 623, II. 148, 540, III. 63, 111, 112,
 IV. 17, V. 91, 92, 117, 120, 124, 132, 158,
 174, 177, 211
 Lajos (I., Capeting–Anjou) I. 200, 201, 202,
 203, 204, 207, 208, 209, 573, 586, 595,
 V. 91, 92, 117, 118, 174
 Lajos (II., Jagelló) I. 29, 552, III. 121, V. 76,
 94, 115, 173, 178, 185
 Lajos (IV., Karoling) I. 387, 388, 401, 403,
 407, V. 103
 Lajos (IV., Wittelsbach) I. 202
 Lajos (XI., Valois) II. 638, V. 167
 Lajos (XII., Valois) II. 638, V. 167
 Lajos bajor herceg II. 123, 128
 Laki Túz Osvát II. 124, V. 130
 Lallo Campenescio I. 202, 203, V. 91
 Lámpért III. 284
 Lancaster, Joseph III. 260, 261, V. 188, 189
 Landerer Katalin V. 176
 Landerer Lajos V. 12, 61, 98, 121
 Landerer Mihály V. 175, 217, 233
 Langer, Sebastian I. 347, 512, 567, V. 261,
 270
 Larcus, Spurius IV. 180, 191, V. 226
 Laszki-család III. 121, V. 178
- László (IV., Árpád-házi) III. 167, 168, 175,
 357, 358, 362, 363, 366, V. 126, 182, 199
 László, Szent (I., Árpád-házi) I. 623, II. 77,
 78, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
 415, III. 162, 175, 177, IV. 127, V. 120,
 126, 152, 181, 182, 220
 Lator László V. 142
 Laudon, Gideon Ernst II. 640, V. 168
 Lavater, Johann Kaspar II. 339, V. 144
 Lechner Tóbiás V. 216
 Lehnhardt Sámuel I. 511, III. 11, 277, V.
 261, 269
 Leibniz, Gottfried Wilhelm III. 546, V. 209
 Lél I. 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395,
 396, 397, 399, 400, 401, 402, 404, 405,
 406, 407, 408, V. 103
 Leó (VI.) I. 129, 148, 394, V. 84, 86, 103
 Leónidasz (I.) IV. 48, V. 213
 Lépes György IV. 453, V. 241
 Lepidus, Marcus Aemilius II. 50, V. 123
 Lessing, Gotthold Ephraim III. 333, V. 195
 Lichtl Károly III. 1, V. 13, 168
 Ligeti II. 150, 163, 164, 165
 Lipót (I., Habsburg) III. 15, 16, 18, 286,
 290, 291, 292, V. 170, 191, 322
 Lipót (II., Habsburg–Lotaringiai) I. 513, V.
 111, 302
 Lippay György I. 175, V. 88
 Livius IV. 175, V. 224, 225
 L. M. I. 105, V. 82, 257
 L.-né III. 69, V. 174, 257
 Loos, Friedrich I. 176, 177, V. 59, 260, 269
 Lorrain, Claude III. 325, V. 193
 Losonci István (?–1552) II. 442, 450, 482,
 V. 154, 233
 Losonczy István (1709–1780) V. 233
 Lovas Anett Csilla V. 55
 Lőkös István V. 328
 Lucilius Iunior III. 156, V. 180
 Lukács Lajos III. 471, V. 257
 Lukács Móric IV. 218, 483, 552, 574, 631, V.
 257
 Lüdemann, Georg Wilhelm von V. 177
 Lüsebrink, Hans-Jürgen V. 20, 331
 Lüszipposz IV. 46, V. 213

- Macpherson, James V. 114, 117
 Madách László III. 448, V. 204
 Magyar Balázs II. 124, V. 130
 Mahlknecht, Carl IV. 479, V. 268
 Mailáth György III. 136, V. 179
 Mailáth János I. 28, 102, 251, 387, 551, III.
 22, V. 38, 78, 257, 272
 Mailáth Mária II. 354, V. 145
 Majláth István I. 237, 238, 239, 240, V. 94
 Majthényi Anna Mária II. 14, V. 121
 Makáry György I. 197, 218, 247, 302, 420,
 472, 491, 558, II. 35, 42, 383, 403, III.
 328, 539, IV. 572, V. 90, 93, 95, 98, 104,
 108, 110, 115, 122, 123, 148, 150, 194,
 208, 250, 257
 Malatesta, Pandolfo I. 564, 565, 570, V. 117
 Mani I. 148, V. 86, 303
 Manó Pál III. 527, V. 207
 Mányoki Ádám IV. 109, V. 219
 Marczibányi István IV. 106, 114, V. 11, 218,
 304,
 Marczibányi Márton IV. 108, V. 11, 219,
 304
 Margit, Szent (Árpád-házi) IV. 102, 595,
 596, 597, 598, V. 216, 218, 251
 Margócsy István V. 24, 42, 332
 Mária (Capeting–Anjou) I. 200, 201, 203,
 V. 91
 Mária (Habsburg) I. 24, V. 76, 105
 Mária (I., Stuart) I. 306, V. 99
 Mária Dorottya (Württemberg) I. 168, 176,
 IV. 140, V. 87, 88, 218, 222, 283
 Mária Magdolna II. 384, V. 148
 Mária Terézia (Habsburg) I. 23, II. 543, III.
 397, V. 76, 89, 111, 159, 191, 201, 294,
 319
 Mária, Szűz V. 178
 Marius, Caius II. 488, IV. 175, V. 155, 225
 Márk III. 284
 Marmontel, Jean-Francois V. 42
 Martin, William Charles Linnaeus IV. 209,
 V. 228
 Martin, William V. 228
 Martinkó András V. 328
 Marzio, Galeotto II. 130, V. 130
 Matthisson, Friedrich von I. 310, V. 99
 Mátyás (I., Hunyadi) I. 30, 56, 169, 177,
 315, 351, 352, 362, 430, 548, 550, 623,
 624, 625, 626, 633, II. 93, 116, 117, 119,
 120, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130,
 132, 133, 134, 135, 149, 154, 192, 386,
 387, 388, 389, 390, 425, 540, 541, 545,
 547, 559, 592, 614, III. 109, 110, 300,
 448, 451, IV. 83, 84, 481, 484, 576, 579,
 582, 583, 586, V. 76, 78, 79, 87, 89, 100,
 101, 105, 110, 113, 114, 119, 120, 124,
 126, 129, 130, 132, 134, 149, 153, 155,
 158, 159, 160, 161, 163, 165, 177, 192,
 204, 214, 215, 220, 227, 231, 240, 242,
 243, 244, 246, 249, 251, 253
 Mauks Josephina V. 8,
 Mauszólosz I. 614, V. 119
 Mayer, Carl, IV. 480, V. 268
 McAdam, John Loudon III. 261, V. 188,
 189
 Medici-család IV. 208, V. 227
 Mednyánszky Alajos III. 452, V. 257
 Mehemed basa I. 64
 Mehemed bég II. 164, 166, V. 132
 Mehethám II. 451, V. 154
 Mehmed (II.) II. 445, 451, IV. 52, 53, 54,
 55, 60, 128, 203, 501, 614, V. 227, 244
 Mekcsey István I. 114, 116, 117, 118, 119, II.
 440, 443, 444, 446, 465, 466, 467, 470,
 477, 482, 489, V. 83, 154
 Meleagrosz V. 227
 Melegh Gábor III. 12, 27, 64, V. 24, 264,
 269
 Memi bég II. 151, 153, 154, 157, 158, 159,
 160, 161, 163, 164, 165, 166, V. 132
 Merényi Oszkár V. 326
 Mérey Sándor V. 245
 Meritzay Antal I. 560, 612, II. 420, V. 118,
 152, 257
 Mesmer, Franz Anton II. 218, V. 136
 Mészáros Jeanette IV. 140, V. 222
 Mezd bég I. 58, IV. 453, 456, 459, V. 79,
 241
 Mezler, Johann Jacob III. 428, V. 265, 269
 Mihály (III., Racoviță) II. 587, V. 163
 Mikcs I. 252, V. 96
 Mike II. 186, V. 133, 257

- Miklóssy Tamás I. 205, 207
Mikolai Judit II. 582, 586, 588, V. 162
Miksa (I., Habsburg) (1459–1519) I. 547, II. 192, 487, III. 121, V. 135, 178
Miksa (I., Habsburg) (1527–1576) I. 24, II. 487, V. 76, 114, 155
Miller, William V. 8
Miltitz Henrik II. 123
Minucius Augurinus, Publius IV. 177, 183, 184, 185, 189, 225
Mithridatész (VI.) II. 342, V. 144
Mitsbán Filep I. 205
Mitterpacher Lajos IV. 104, V. 219
M. M. II. 354, V. 257
Mohamed I. 63, 86, 88, 98, 433, 519, II. 153, 154, 157, 160, 161, 162, 166, 449, 488, 605, 607, 608, 611, IV. 38, 51, V. 79, 81, 106, 112, 132, 154, 163, 212, 214, 253
Montaigne, Michel de III. 155, 157, V. 180
Montesquieu, Charles Louis de Secondat I. 27, III. 546, V. 76, 209
Moralis I. 208
Móric (I., Wettin-ház) I. 118, II. 487, V. 83, 155
Mozart, Wolfgang Amadeus II. 325, 383, IV. 85, V. 143, 148, 165, 216
Mózes (Mojzes) I. 378, 379, V. 102
Mundziuch II. 614, III. 232, V. 120, 136, 164, 187
Murád (II.) II. 200, IV. 528, V. 95, 132, 135, 246
Murád (III.) II. 151, 155
Muraközy Gyula V. 127
Musonius, Rufus Caius II. 639, V. 168
Musztafa II. 450, V. 154
Müllner, Amandus Gottfried Adolf I. 97, III. 334, V. 195
N. III. 221, V. 186, 257
N. László Endre V. 205, 331
Nabukodonozor (II.) IV. 25, V. 211
Nádasdy Ferenc (1555–1604) II. 150, V. 132
Nádasdy Ferenc (1623–1671) III. 15, V. 170
Nádasdy István V. 170
Nádasdy Tamás I. 117, 235, 236, V. 83, 94
Nagy A., T. I. 470
Nagy Ignác IV. 237, 536, 572, 638, V. 231, 257
Nagy Julianna, felsőbüki I. 106, 241, V. 82, 95, 257
Nagy Pál V. 66
Nagy Sándor III. 515, IV. 46, 490, V. 107, 158, 165, 206, 213, 227, 243, 316
Nákó János V. 306
Napóleon, Bonaparte III. 344, 350, IV. 484, 486, 491, V. 197, 221, 229, 242, 243
Náray Antal I. 444, III. 26, V. 171, 257
Nehrlich, Guistav IV. 34, V. 266, 269
Nemesapáti Kis Sámuel V. 15
Német I. 443, V. 257
Nero II. 263, IV. 175, V. 138, 225
Neukomm, Sigismund von II. 383, V. 148
Newton, Isaac II. 400, V. 150
Nicot, Jean II. 352, V. 145
Nikétász I. 262, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 277, 280, 394, 395, III. 160, V. 97, 103, 181
Nikomédész (I.) II. 642, V. 168
Nogarola Teréz IV. 16, V. 210
Novalis V. 8
Nyáry Lőrinc I. 114, II. 449, 453, V. 83, 154
Nyirkállai Tamás II. 125, V. 130
Nyitrai Nóra V. 55, 330
Odorics Ferenc V. 330
Oláh Miklós I. 114, V. 83
Oláh Róbert V. 55
Oldamur III. 182, V. 182
Oltványi Ambrus V. 271, 326
Orbán Endre V. 143
Orbán László V. 55, 330, 331
Orczy József IV. 102, V. 218
Orlai Petrich Soma V. 47, 332
Ormándy János II. 472, V. 155
Orosz László V. 78, 327
Ország László II. 124
Ország Mihály, guti I. 70, 71, II. 546, 547, III. 448, V. 79, 130, 160, 204
Ossian I. 546, 568
Oszmán (I.) IV. 38, 40, V. 212

- Othmán IV. 38, 39, 41, 43, 46, V. 212
Otrágyi III. 115, V. 257
Ottokár (II., Přemysl) I. 448, III. 357, V. 107, 199
Ovidius Naso, Publius I. 202, 479, V. 92, 109, 127, 313
Ödön I. 323
Pál (II.) III. 448, V. 204
Pál, Szent II. 641, V. 168
Palestrina, Giovanni Pierluigi da II. 383, V. 148
Pálffy Fidél II. 502, V. 155
Pálffy I. 71
Pálffy Miklós III. 292, V. 191
Palladio, Andrea IV. 107, V. 219
Palma Károly Ferenc IV. 571, V. 249
Pálóczi Miklós I. 58, 59
Pálóczy Antal I. 178, V. 89
Pálóczy Imre II. 124, V. 130
Palocsay Tivadar III. 339, 356, 408, V. 257
Pándi Pál V. 6, 332
Pané, Ramon II. 352, V. 145
Pápai Páriz Ferenc V. 230
Pápay Sámuel V. 28, 57
Papp Júlia V. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 332
Paradízi II. 150
Parris, Edmund Thomas IV. 318, V. 266, 268
Paziazi Mihály II. 346, 411, 632, 636, III. 336, V. 143, 151, 166, 195, 257
Pázmány Péter II. 539, IV. 632, V. 158, 254, 284
Péczy József V. 72
Pelayo (Kantábria-ház) IV. 426, V. 239
Pemflinger Katalin I. 427, V. 105
Pered III. 284, V. 190
Perényi Imre II. 117, 118, 119, 121, 122, 125, 126, 129, 132, 133, 134, 135, V. 129
Perényi István II. 116, 117, 119, 120, 121, 123, 134, 135, V. 129, 130
Perényi Péter I. 114, 431, V. 83, 106
Pergolesi, Giovanni Battista II. 383, V. 148
Perlaska Domokos III. 281, V. 265, 269
Persius Flaccus, Aulus V. 126
Petenye fia Péter I. 251, 252, 253, 254, 256, V. 96
Petercsák Tivadar V. 329
Peterdy József V. 215
Pethő család (gersei) I. 179, V. 90
Pethő Gáspár II. 444, 445, 447, 454, 456, 457, 458, 468, 470, 472, 478, 479, 480, 490, V. 154
Petőfi Sándor V. 40
Petrarca I. 201, 566, II. 541, V. 84, 91, 117, 159
Petrich András I. 20, 22, 176, 177, V. 23, 59, 75, 259, 269
Petronius Arbitrator V. 167
Petrovics Péter I. 429, V. 105
Pfeffel, Johann Andreas III. 282, V. 190, 265, 269
Pheidiasz I. 618, V. 120
Philoxenosz I. 219, 220, 221
Phocion III. 107, V. 176
Pignataro, Jacopo I. 207, V. 92
Pinarius, Publius Mamercinus Rufus IV. 192, V. 226
Pindarosz I. 618, V. 77, 120
Pintér Endre III. 59, IV. 531, V. 257
Planudes, Maximos V. 208, 213
Platón I. 53, 129, II. 262, 540, III. 61, 537, IV. 47, 491, V. 78, 84, 138, 159, 173, 208, 213, 243
Plinius, Caius Secundus Maior II. 638, 641, 642, V. 166
Plutarkhosz II. 642, IV. 180, 181, V. 85, 168, 224
Poky Antal I. 177, V. 89
Poky Péter I. 177, V. 89
Pollack Mihály IV. 107, 108, V. 219, 303
Polübiosz IV. 175, V. 225
Pompeius, Gnaeus Magnus I. 559, V. 116
Pongrácz János I. 70, 71, II. 124, V. 79, 130
Pontius Pilatus, Quintus IV. 252, V. 231
Poóts András III. 317, V. 192
Pope, Alexander V. 21
Poratzky, Leopold II. 146, 270, V. 262, 269
Porsenna II. 542, V. 159
Posta Anna V. 55, 88, 169, 223
Poussin, Nicolas IV. 131, V. 266, 269

- Pozsgai János II. 489, V. 155
 Pray György I. 24, III. 548, V. 76, 210
 Pribék Imre II. 489, V. 155
 Procaccini, Giulio Cesare III. 347, V. 197
 Ptolemaida–dinasztia IV. 357, V. 234
 Ptolemaiosz (XIII.) V. 115
 Publicola, Publius Valerius IV. 176, 185, 186, 187, 188, 191, 196, V. 225, 226
 Püthagorász III. 261, 317, V. 189, 192
- R. III. 80, V. 257
 Ráday Gedeon (1713–1792) II. 391, V. 149, 258
 Ráday III. Gedeon I. 315, V. 258
 Radics András III. 21, V. 171
 Rahl, Karl Heinrich II. 320, III. 76, V. 263, 264, 269
 Rákóczi Ferenc (I.) III. 15, 17, 21, 291, V. 169, 170, 171, 191
 Rákóczi Ferenc (II.) I. 175, III. 21, 139, 291, 292, 293, 396, V. 88, 168, 169, 170, 171, 179, 191, 201, 219
 Rákóczi György (I.) III. 320, V. 88, 193
 Rákóczi György (II.) V. 88, 170
 Rákóczi Julianna Borbála III. 21, V. 171
 Rangoni Gábor II. 120, 122, 123, 129, V. 130
 Regino I. 129, V. 84
 Remete Péter IV. 546, 547, 548, 549, V. 247
 Révai Miklós IV. 573, V. 250
 Révay család I. 177, 178, V. 89
 Révay Ferenc (1489–1553) I. 177, V. 88, 89
 Révay Ferenc (1630 k.) I. 178, V. 89
 Révay János I. 177, V. 89
 Révay László I. 178, V. 89
 Révay Péter I. 178, V. 88, 89, 90
 Révérend, Dominique III. 18, V. 170
 Rhédey Ferenc III. 17, V. 170
 Richter, Jean Paul III. 323, V. 193
 Rizzio, David I. 306, V. 99
 Róbert (I.) V. 91
 Robinson, John Henry IV. 324, V. 267, 269
 Rolls, Charles, IV. 320, V. 267, 268
 Rómanosz Lekapénosz (I.) III. 430, 432, 433, 434, 436, 438, 443, 444, V. 203
 Rossini, Gioachino Antonio II. 325, V. 143
- Rousseau, Jean-Jacques III. 54, 332, V. 80, 173, 194, 195
 Rozgonyi István I. 484, 487, V. 101, 110, 129
 Rozgonyi Rajnárd II. 116, V. 129
 Rozgonyi Sebestyén II. 118, V. 129
 Rudolf (I., Habsburg) III. 357, V. 88, 199
 Rudolf (II., Habsburg) II. 151, V. 132
 Rumbach Sebestyén IV. 111, V. 218
 Rummy Károly György V. 8, 28
- S. Tézi II. 301, V. 141, 258
 Ságghy András II. 268, 269, 271, 273, V. 140
 Ságghy Ferenc I. 380, V. 102
 Sajó Tamás V. 329
 Salamon (Árpád-házi) I. 174, 256, 259, 263, 265, 267, 268, 273, 275, 276, 278, 279, 280, 281, II. 44, 77, 81, 84, 86, 87, 90, 451, III. 93, 160, 177, 453, V. 88, 97, 123, 126, 144, 154, 176, 181, 182, 204
 Salamon I. 246, II. 338
 Sancho (II., Navarrai-ház) IV. 425, V. 239
 Sándor Matild III. 280, V. 189
 Sanseverino I. 584, 595
 Sansovino, Jacopo IV. 107, V. 219
 Saponara, Philipp Sanseverino III. 17, V. 170
 Saumeise, Claude de V. 208, 213
 Savoyai Jenő II. 582, V. 162, 163
 Scaevola, Caius Mucius II. 542, V. 159
 Schärmer, Martin I. 12, 17, 18, 19, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, V. 24, 59, 259, 260, 268
 Schedius Lajos János I. 144, V. 7, 86, 257, 327
 Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph IV. 483, V. 243
 Schiller, Friedrich I. 144, 211, 249, 305, 598, 616, II. 61, 266, 302, 327, 522, IV. 601, 637, V. 21, 52, 86, 93, 96, 98, 118, 119, 125, 139, 141, 143, 157, 251, 255
 Schillerné IV. 102
 Schlegel, August Wilhelm II. 383, V. 148
 Schlegel, Friedrich V. 148
 Schmied, Johann II. 498, V. 272, 273

- Schnorr von Carolsfeld, Ludwig Ferdinand I. 512, 567, V. 261, 269
- Schöffl József Károly I. 350, V. 260, 270
- Schönwiesner István IV. 104, V. 218
- Schreiber Károly I. 163, V. 271, 273
- Schubert, Franz IV. 85, V. 216
- Schuler, Eduard IV. 131, 138, 139, V. 266, 268
- Schwartner Márton IV. 104, V. 218
- Schwerdgeburdt, Karl August IV. 14, 70, 316, 474, V. 73, 266, 269
- Schwind, Moritz Ludvig von II. 146, 184, 247, 270, IV. 103, 105, V. 262
- Schwindt Károly IV. 103, 105, V. 265, 270
- Scipio család I. 564, II. 262, III. 107, 156, V. 138, 176, 180
- Scott, Walter II. 638, V. 167
- Scribe, Eugéne III. 342, V. 197
- Sebestyén András III. 16, V. 170
- Ségur, Louis Philippe III. 153, 201, V. 180, 184
- Selem Pista/Ferkó IV. 344, 345, V. 233
- Seneca, Lucius Annaeus III. 156, 167, V. 180, 181
- Servius Tullius IV. 189, V. 226
- Serz, Johann Georg IV. 34, V. 266, 269
- Shakespeare, William II. 327, III. 544, V. 134, 143, 180, 194, 209, 230
- Sharpe, Eliza V. 268, 269
- Sharpe, Louisa IV. 321, 324, V. 267, 268, 269
- Sicinius Bellutus, Lucius IV. 177, 182, 184, 185, 189, V. 226
- Sieghard I. 388, 396, 400, 401, 402, 403, 404, 405, V. 103
- Siklósi II. 156
- Sikorszky III. 121
- Sikorszky Katalin III. 121
- Simeon (I.) I. 148, 394, V. 86, 103
- Sinan II. 149, 161, 162, 166, V. 132
- Sobri Jóska V. 206
- Solt Andor V. 328
- Somogyi Mária III. 416, V. 202
- Sonkoly István V. 332
- Sótér István V. 330
- Spech János I. 333, V. 271, 273
- Speck Lajos V. 47
- Spissich János III. 198, V. 183
- Spurius Icilius IV. 178, 179, 183, V. 226
- Staël, Madame de II. 625, V. 166
- Starhemberg, Heinrich Ernst Rüdiger III. 15, V. 170
- Steinhofer Károly V. 6, 13, 332
- Steinmüller, Joseph III. 27, 64, V. 264, 269
- Sterne, Laurence V. 42
- Stettner György (Fenyéri Gyula, Zádor György) I. 27, 613, V. 29, 30, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 73, 74, 76, 256, 258
- Stocks, Lumb IV. 323, V. 267, 269
- Stolberg, Christian V. 8, 53
- Stöber, Franz Xaver V. 22, 24, 264, 267
- Stöber, Joseph III. 217, V. 264, 269
- Strauss, Anton I. 335, V. 271, 273
- Strauss, Johann IV. 401, V. 237
- Sturcz Noémi V. 41, 332
- Sulla, Lucius Cornelius I. 540, III. 15, IV. 175, V. 113, 225
- Sulpicia III. 45
- Sulpicius, Quintus Camerinus Cornutus IV. 191, V. 226
- Sully III. 156, V. 180
- Supka Géza V. 331
- Sz. Á. III. 214, 228, V. 185, 186, 258
- Sz. T. III. 71, V. 174, 258
- Szabó G. Zoltán V. 326, 327, 332
- Szabó József IV. 133, V. 258
- Szabó Levente, T. V. 19, 332
- Szabolcs I. 447
- Szabolcsi Miklós V. 330
- Szajbély Mihály V. 9, 25, 37, 332
- Szalai Anna V. 10, 11, 12, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 45, 327
- Szalay László V. 31
- Szapolyai család I. 178, V. 90
- Szapolyai Imre II. 117, 120, 121, 123, 124, 129, 134, V. 129
- Szathmári Király József I. 39, 198, 309, 415, 470, 616, V. 77, 90, 99, 104, 108, 119, 258
- Széchenyi Ferenc II. 543, V. 159, 217, 306
- Széchenyi György I. 176, V. 89

Széchenyi István II. 543, III. 527, IV. 110, 111, 203, V. 159, 207, 218, 227, 230, 266, 282, 283
 Széchenyi Pál III. 14, V. 168
 Széchy Anna Mária III. 318, 319, 320, 321, 323, V. 192, 193, 254
 Széchy család III. 318, 320
 Széchy Dénes IV. 482, V. 242
 Széchy György V. 193
 Széchy Miklós I. 206, V. 92, 242
 Szeder Fábrián János I. 305, 311, V. 258
 Szegedy-Maszák Mihály V. 332
 Szeghegyi II. 150, 165
 Székács József III. 196, 214, 388, 477, 526, 538, IV. 48, 203, 206, 228, 229, 310, 382, 424, 466, 497, 501, 534, 549, 551, 552, 567, 571, 573, 625, V. 183, 185, 199, 205, 207, 208, 213, 227, 229, 231, 236, 238, 241, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 258
 Székely Mózes I. 522, V. 112
 Székely Sándor, aranyosrákosi V. 187, 203, 253
 Szelepcsényi György I. 176, V. 89
 Szeleukosz Nikatör (I.) I. 455, V. 107
 Szelim (I.) IV. 39, V. 213
 Szemere Krisztina I. 55, II. 538, 573, V. 78, 158, 161, 258
 Szemere Miklós V. 71
 Szemere Pál I. 37, 79, 102, 136, II. 572, V. 8, 9, 10, 13, 15, 47, 52, 59, 61, 72, 73, 77, 80, 81, 84, 161, 218, 257, 258, 328
 Szemiramisz I. 306, III. 347, V. 99, 197
 Szénás László III. 449, V. 204
 Szenci Molnár Albert II. 150, V. 131
 Szentgyörgyi Cecília I. 343, 483, 487, 488, 489, 490, V. 101, 110
 Szentgyörgyi József V. 28, 58
 Szentilonai I. 305, V. 99
 Szentmiklóssy Alajos I. 38, 46, 54, 74, 85, 102, 111, 123, 141, 221, 223, 242, 245, 304, 416, 466, 474, 478, 542, 544, II. 439, 581, 616, III. 30, 44, V. 104, 109, 113, 114, 153, 162, 165, 258
 Szenvey József I. 491, 559, 564, 608, 613, 621, II. 34, 42, 65, 75, 167, 186, 191, 212, 264, 267, 274, 300, 302, 306, 350, 360, 385, 396, 401, 423, 504, 523, 539, 548, 572, 574, 636, III. 200, 478, 537, IV. 498, 535, 550, 552, 600, 603, 628, 630, 638, 640, V. 38, 71, 110, 116, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 144, 148, 149, 150, 152, 156, 157, 158, 160, 161, 166, 184, 205, 208, 244, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 255, 258
 Szilágyi Erzsébet II. 124, 128, 129, V. 100, 113, 130, 161
 Szilágyi Márton V. 44, 47, 332, 333
 Szilágyi Mihály I. 315, 539, 540, IV. 52, V. 100, 113, 161, 214
 Szimónidész II. 641, V. 168
 Szinnyei Ferenc V. 35, 37, 38, 39, 43, 46, 228, 333
 Szirmay Antal II. 353, V. 145
 Szirmay család II. 582, 588
 Szirmay György II. 582, 586, V. 162, 163
 Szirmay Ilona II. 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 590, 591, V. 162, 163
 Szirmay István II. 581, 582, 583, 584, 586, 590, 591, V. 162, 163
 Szirmay Klára II. 582, V. 162
 Szkander bég I. 548, V. 114
 Szoby Mihály I. 178, V. 89
 Szodoray Boldizsár II. 581, 584, 588, 590, 591
 Szókratész II. 324, III. 154, IV. 489, 491, 495, V. 143, 180, 243
 Szolyka Hajnalka V. 55
 Szondi György I. 113, II. 442, III. 153, 296, 297, 298, 299, 340, V. 44, 83, 154, 179, 191, 196
 Szontagh Gusztáv IV. 495, V. 258
 Szophoklész II. 262, V. 138
 Szócs Tibor V. 192, 333
 Szörényi László V. 330, 332
 Sztratonikhé I. 455, V. 108
 Szulejmán (I.) I. 31, 112, 113, 235, 237, 427, 430, 431, 432, 434, 553, II. 154, 268, 503, IV. 38, 39, 40, V. 76, 83, 94, 105, 115, 132, 140, 156, 212
 Szücsi József V. 177, 201, 333
 Szvorényi József V. 327

- Tahy István II. 150, V. 132
 Takács Judit, dukai I. 137, 546, V. 256
 Talafúz, Ján II. 119, V. 130
 Tamás IV. 479, V. 242
 Tarhos I. 146, 147, V. 86,
 Tarló János III. 121, 122, 123, V. 178
 Tarnai György III. 326, V. 258
 Tarquinius Superbus, Lucius IV. 176, 179,
 V. 225, 226
 Tasso, Torquato I. 85, III. 347, V. 81, 105,
 196, 197
 Tattenbach, Hans Erasmus III. 15, V. 170
 Teleki Anna III. 16, V. 169
 Teleki Ferenc I. 52, 214, 249, 442, 637, II.
 67, 209, 543, V. 159, 258
 Teleki József I. 119, 209, II. 543, V. 159,
 222, 258
 Teleki László IV. 140, V. 7, 222
 Teleki Lászlóné, gróf V. 8
 Teleki Mihály III. 16, 17, V. 169, 170
 Tell Hasszán II. 149, 151, 152, 153, 154, 155,
 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,
 165, 166, 179, 180, 181, 183, 184, V. 132
 Tepplar, Anton I. 345, V. 261, 268
 Tesauo, Emanuele V. 127
 Teslér László V. 68
 Tessedik Ferenc II. 187, 192, 199, III. 41,
 54, V. 133, 134, 135, 173, 258
 Teuffel, Erasmus von I. 113, V. 83
 Thaisz András I. 75, V. 25, 57, 58, 59, 63, 79,
 258
 Themisztoklész IV. 198, V. 225
 Theotmár I. 401, V. 103
 Thewrewk József I. 303, 307, 315, 414, 421,
 435, 443, 445, 469, 470, 483, 491, V. 257
 Thompson III. 342
 Thököly Imre I. 175, III. 16, 17, 18, 19, 20,
 21, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, V.
 88, 169, 170, 171, 191
 Thököly István III. 16, V. 170
 Thököly Mária III. 20, V. 170
 Thugut, Heinrich III. 76, V. 24, 264, 268
 Thuróczy Benedek II. 150, 163, V. 132
 Thuróczy György II. 124, V. 130
 Thuróczy I. 177
 Tiberius Caesar Augustus IV. 175, V. 225
 Tibullus, Albius III. 45, V. 127, 172
 Ticonius I. 21
 Tieck, Ludwig III. 544, V. 209
 Timon III. 155, V. 180
 Timur Lenk IV. 40, 490, 605, V. 213, 243,
 253
 Tinódi Sebestyén I. 117, V. 83
 Titus, Flavius Vespasianus II. 263, 541, V.
 138, 158
 Tiziano Vecellio III. 347, V. 197
 T. Nagy A. V. 258
 Toldi Miklós II. 554, III. 26, 28, 29, 30,
 197, IV. 18, 19, 22, V. 44, 160, 171, 183,
 211
 Toldy Ferenc I. 30, 306, II. 55, 191, 265,
 377, III. 215, 270, 294, 350, IV. 114, 635,
 V. 7, 8, 15, 16, 19, 28, 30, 31, 32, 33, 36,
 38, 39, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 58, 59, 60,
 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 90,
 93, 98, 99, 100, 106, 122, 124, 128, 134,
 138, 139, 145, 146, 147, 153, 159, 160,
 163, 166, 173, 185, 190, 191, 200, 222,
 258, 329, 330, 331, 332, 333
 Toldy István V. 46
 Tomori Pál I. 551, V. 115
 Tóth Barna V. 55, 330
 Tóth Dezső V. 6, 7, 10, 17, 326, 333
 Tóth Judit V. 55
 Tóth Lőrinc IV. 367, 395, 498, 502, 551,
 603, 629, 636, V. 258
 Tóth Mihály II. 58, V. 124
 Tóth Orsolya V. 55
 Töhötöm I. 57, 63, 394, II. 22, 471, 472,
 544, V. 79, 103, 122, 155, 159
 Töltényi Szaniszló I. 138, 245, 450, V. 85,
 95, 107, 258
 Török Bálint, enyingi I. 427, 429, 431, 432,
 V. 105, 132
 Török István, enyingi II. 150, V. 132
 Török Sophie V. 147
 Török Zsuzsa V. 332
 Trattner János Tamás V. 6, 9, 11, 12, 13, 14,
 62, 75, 86
 Trattner Károly II. 645, III. 270, V. 71, 258
 Trattner Mátyás III. 272, V. 13, 131, 141,
 155, 168, 178, 189, 202, 258

- Trattner-Károlyi István V. 10, 11, 13, 16, 17, 20, 22
- Trencsényi-Waldapfel Imre V. 209
- Tretter György V. 65
- Tsukly Mihály I. 640, V. 271, 272, 273
- Tullus Hostilius IV. 179, V. 226
- Uhland, Johann Ludwig IV. 62, V. 214
- Újlaki Miklós II. 121, 123, 124, 125, 126, 132, 134, IV. 84, V. 130, 215
- Ulama bég II. 450, 451, 464, 465, 468, 471, 472, 473, 480, 481, 482, 490, 491, V. 154
- Ulászló (I., Jagelló) IV. 39, V. 95, 212
- Ulászló (II., Jagelló) I. 24, 177, 381, 382, II. 116, 192, V. 76, 89, 102, 129, 135
- Ulászló (II., Jagelló; lengyel király) II. 116, V. 87, 107, 174
- Upor László II. 93, 425, III. 300, V. 126, 153, 192
- Uzovics Karolina Lucia Franciska III. 136, V. 179
- Ürményi József I. 339, IV. 102, V. 101, 218
- Váczy János V. 42, 326, 333
- Vaderna Gábor V. 40, 44, 333
- Vajda Péter IV. 46, 227, 363, 625, V. 34, 42, 43, 212, 228, 234, 253, 258, 333
- Valeria IV. 196, 197, 199, V. 226
- Valerius Maximus IV. 199, V. 225
- Vályi K. András I. 176, V. 89
- Van Dyck, Antoon III. 347, V. 197
- Varga Pál, S. V. 25, 40, 41, 43, 45, 333
- Varro, Marcus Terentius II. 639, IV. 489, V. 167, 168, 243
- Vas Miklós II. 440, 486, 490, V. 154
- Vásárhelyi János I. 542, V. 258
- Vay Ábrahám I. 111, II. 543, V. 159, 258
- Vayerné Zibolen Ágnes V. 23, 24, 263, 264, 265, 333, 334
- Végh Ferenc V. 169
- Végh István II. 318, V. 142
- Vér András II. 125, V. 130
- Veres Gábor V. 329
- Vergilius Maro, Publius II. 262, V. 138, 142, 143, 197
- Veronese, Paolo III. 347, V. 197
- Verseghy Ferenc I. 380, 481, V. 102, 109, 176, 258, 327
- Vespasianus, Titus Flavius V. 138
- Veszelinovich Magdolna V. 139, 146, 183, 199, 205, 207, 334
- Vetési Albert II. 124, V. 130
- Veturia IV. 132, 179, 196, 197, 198, 199, V. 222, 226
- Vilmos (Blois) IV. 426, V. 239
- Vilmos II. 123
- Virág Benedek II. 383, 424, IV. 102, 104, 114, V. 46, 148, 166, 218, 258
- Vitéz János II. 541, V. 159
- Vitkovics Mihály I. 79, 138, 154, 284, 419, 467, 492, II. 266, 359, 401, 404, 521, 528, 549, 604, III. 221, 388, V. 7, 8, 14, 29, 35, 41, 80, 85, 87, 97, 104, 108, 110, 139, 146, 150, 151, 157, 160, 163, 186, 200, 257, 258, 327, 328, 331
- Vivar, Rodrigo Díaz de IV. 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 439, 441, 443, 444, 445, V. 239
- Vlagyimirovna, Eufemia V. 152
- Vogler, Georg Joseph II. 383, V. 148
- Volumnia IV. 132, 196, 197, 198, V. 222, 226
- Voss, Johann Heinrich V. 8
- Vörösmarty Mihály I. 421, 467, 541, 555, 561, II. 15, 44, 93, 102, 115, 199, 212, 246, 299, 348, 492, 504, 550, 569, III. 30, 60, 66, 84, 105, 108, 163, 193, 210, 216, 228, 230, 251, 253, 254, 284, 299, 316, 323, 327, 338, 351, 354, 355, 356, 387, 392, 393, 406, 407, 447, 454, 478, 523, 537, 540, 561, IV. 22, 37, 62, 65, 84, 100, 110, 117, 118, 129, 130, 134, 307, 331, 368, 380, 424, 449, 451, 462, 476, 535, 575, 595, 599, 600, 627, 630, 638, 639, V. 15, 24, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 42, 43, 47, 52, 53, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 136, 154, 155, 173, 175, 177, 182, 185, 187, 188, 192, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 208, 209, 210, 211, 214, 215, 220, 231, 235, 238, 240, 241, 245, 246, 250, 251, 253, 255, 258, 328, 330, 331, 332

- Waldapfel József V. 9, 47, 334
 Warens, Françoise-Louise de III. 54, V. 173
 Wéber Simon Péter V. 203
 Weber, Carl Maria Friedrich Ernst von II. 325, 383, IV. 147, V. 143, 148, 194, 207, 267, 269
 Weöres Sándor V. 143
 Werbőczy István I. 178, V. 89
 Werner I. 205, 206, 564, 565, 566, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 581, 583, 584, 585, 586, 589, 593, 594, 595, 597, V. 92, 117
 Wesselényi Ferenc III. 15, 318, 320, 321, 322, 323, V. 88, 169, 170, 193, 254
 Wesselényi Miklós III. 157, 206, IV. 14, V. 50, 70, 73, 184, 258, 266
 Wesselényi Pál III. 16, V. 170
 Wick Béla V. 169
 Wigand Ottó V. 74
 Wilhelm I. 208
 Winkhler, Karl Angelus von II. 311, 495, 648, V. 272, 273
 Winter, Peter II. 383, V. 148
 Witsch Rudolf V. 216
 Wolfhardt Konrád I. 205, 206, 207, V. 92
 Wolfhardt Ulrik I. 204, V. 92
 Wood, John IV. 320, V. 267, 269
 Wurm János V. 324
- Xenophón II. 639, V. 167
- Yorick I. 131, V. 84
- Zách Felicián I. 570, 571, V. 118
 Zách Klára I. 570, 597, V. 118
 Zádornik Ambrus II. 489, V. 155
 Zaida, Sevilai IV. 434, 437, 438, 439, V. 239
 Zanella, Siro III. 348, V. 197
 Zarathustra IV. 606, 612, V. 253
 Zichy-Ferraris Emilia III. 14, V. 168
 Zolta I. 387, 388, V. 103
 Zolthay István II. 444, 448, 454, 455, 456, 457, 458, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 480, 481, 482, 489, 490, 491, V. 154
 Zotmund III. 103, 104, 105, V. 176
 Zöld Márton III. 34, IV. 370, 371, 373, 374, 375, V. 172, 235
- Zöldy IV. 216, V. 258
 Zrínyi Auróra Veronika III. 15, V. 169
 Zrínyi Ilona III. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 290, 291, V. 50, 168, 169, 170, 171, 191
 Zrínyi János Antal Boldizsár III. 15, 16, 17, 18, V. 169
 Zrínyi Judit Petronella V. 169
 Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) I. 214, 545, II. 503, 504, 542, III. 228, 355, V. 93, 114, 156, 159, 160, 179, 186, 198, 243, 254, 324
 Zrínyi Miklós (1620–1664) III. 152, 230, IV. 484, 632, V. 90, 93, 114, 155, 156, 159, 169, 179, 186, 198, 243, 254
 Zrínyi Péter III. 15, 18, V. 168, 169, 170, 179, 191, 243, 254
- Zsiday Sándor V. 47
 Zsigmond (I., Jagelló) I. 430, V. 106
 Zsigmond (Luxemburgi) I. 177, 484, II. 130, III. 91, V. 87, 89, 107, 110, 130, 176, 217, 246

A SZOROZATRÓL

A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete és a Debreceni Egyetemi Kiadó által közösen gondozott *Csokonai Könyvtár* monográfiatorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvérvállalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek háttérét elsősorban az intézetben működő textológiai műhely jelenti.

A sorozat *feltáró* és *felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan szövegeket, amelyek ha egykor nyomtatásban meg is jelentek, ma már alig elérhető kiadványokban olvashatók, vagy amelyek kéziratos voltak miatt mindmáig ismeretlenek maradtak. A közreadással egyúttal ráirányítjuk a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem feltétlenül közölnek részletes szövegkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet összefoglalóan is ismertethetik. A szövegek megértését segítő magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekszenek. A kötetek kísérőtanulmányai minden esetben felvállalják a kiadott szövegek alaposabb értelmezését és kontextualizálását is.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek
Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések
Bolyai Farkas: Drámák
Arany János: Tanulmányok és kritikák
Retorikák a reformáció korából
Első folyóirataink: Uránia
Első folyóirataink: Orpheus
Dugonics András: Etelka
Retorikák a barokk korból
Nagyari József tábori prédikációi
Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.
Schedius Lajos János széptani írásai
Petelei István összes novellái I–II.
Pántzél Pál önéletírása és más munkái
Szerdahely György Alajos: *Aesthetica* (1778)
Petelei István összes novellái III–IV.
Verseghy Ferenc drámái
„Zrínyi, Zriny, Zrinski”. A Zrínyi-mítosz a német nyelvű irodalomban 1800 körül
„Irátkok a mi tollatokra jön”. Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865)
Verseghy Ferenc szépprózai művei
Sárvári Pál leveleskönyve

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Szerdahelyi György Alajos esztétikai írásai II. Szakesztétikai művek

